

Заснований
у 1997 р.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР,
22 червня 2009 р.

Адреса редакції:

Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66

Телефони для довідок:

(061) 228-75-21
(061) 289-12-88

Вісник
Запорізького національного
університету

Телефон/факс: (061)764-45-46

• **Філологічні науки**

№ 1, 2016

Запоріжжя 2016

Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки. — Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2016. — № 1. — 276 с.

Затверджено як наукове фахове видання, у якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (Наказ МОН України від 07.10.2015 № 1021).

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 4 від 25.10.2016 р.)

Редакційна рада

Головний редактор – Білоусенко П.І., доктор філологічних наук, професор
Заступник головного редактора – Павленко І.Я., доктор філологічних наук, професор
Відповідальний редактор – Хом’як Т.В., кандидат філологічних наук, професор

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Галич О.А.	– доктор філологічних наук, професор
Єнікєєва С.М.	– доктор філологічних наук, професор
Заверталюк Н.І.	– доктор філологічних наук, професор
Зарва В.А.	– доктор філологічних наук, професор
Зацний Ю.А.	– доктор філологічних наук, професор
Корраза Е.	– доктор філології, професор (м. Оттава, Канада)
Манакін В.М.	– доктор філологічних наук, професор
Махачашвілі Р.К.	– доктор філологічних наук, професор
Погребна В.Л.	– доктор філологічних наук, професор
Приходько А.М.	– доктор філологічних наук, професор
Приходько Г.І.	– доктор філологічних наук, професор
Семенець О.О.	– доктор філологічних наук, професор
Сімеонов І.	– доктор філології (м. Пазарджик, Республіка Болгарія)
Харитончик З.А.	– доктор філологічних наук, професор (м. Мінськ, Республіка Білорусь)
Шевченко В.Ф.	– доктор філологічних наук, професор

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Поповський А.М.	– доктор філологічних наук, професор
Торкут Н.М.	– доктор філологічних наук, професор

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

БЕРЕЖНИЙ В.А.

*ФУНКЦІОНУВАННЯ АНЕКДОТУ В РОЗВАЖАЛЬНОМУ ТЕЛЕКОНТЕНТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДАЧІ «КЛУБ "БЕЛЫЙ ПОПУГАЙ"»)* 6

БІЛЯНИНА В.І.

*ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ
СТРАТЕГІЧНОГО МИСЛЕННЯ КИТАЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ
В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ КАРТИНАХ СВІТУ* 13

ЛОГВИНЕНКО Ю.В.

*АНТРОПОЛОГІЧНІ ПОШУКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ
(ЗА ПОВІСТЮ-ФЕЄРІЄЮ М. РУДЕНКА «НАРОДЖЕНИЙ БЛИСКАВКОЮ»)* 18

ЛУЦИК Х.Ю.

*ПОЕМА «ЕНЕЇДА» І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ
КУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ* 24

МЕЛЕЖИК М.С.

*ТЕМАТИЧНО-ЗМІСТОВІ ДОМІНАНТИ ТА РИСИ ПОСТМОДЕРНОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ
ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЩЕРБАКА)* 33

СТАСИК М.В.

ХРОНОТОП ТЕМНОТИ В РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «ТЕМНОТА» 38

ТКАЧЕНКО Т.І.

ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОЗИ МИХАЙЛА АНДРІЄНКА-НЕЧИТАЙЛА 42

ФОМІНА О.В.

ТЕМА ШКОЛИ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНОЇ ДИТЯЧОЇ ПИСЬМЕННИЦІ ГАЛИНИ МАЛИК 50

ХОМ'ЯК Т.В.

ПОЕТИКА КОЛЬОРУ В РОМАНІ «ЧОРНА ДОШКА» Н. ДОЛЯК 55

ШЕВЧЕНКО В.Ф.

ЖАНРОВИЙ СИНТЕЗ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУР 64

РОЗДІЛ 2. МОВОЗНАВСТВО

БАБАНИНА А.С.

*ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ
ГЛАГОЛОВ В РУССКИХ ГОВОРАХ НИЖНЕГО ПОДНЕПРОВЬЯ* 74

БІЛОУСЕНКО П.І.

*ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ
НУЛЬСУФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ІМЕННИКА* 80

БОНДАРЕНКО О.М., МЕДВЕДЄВА Є.Ю.

*СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНООДИНИЦЬ ТЕХНІКИ
ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ АВТОМОБІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ)* 93

БУЯЛЬСЬКА Т.І.

*КОМУНІКАТИВНО-СЕМАНТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ЗМІСТОВОЇ СТРУКТУРИ
ПІДТРИМКИ В МІЖОСОБИСТІСНІЙ ІНТЕРАКЦІЇ* 98

ГРИЦЕНКО О.В.

МОВНОЕТИКЕТНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСІВНИХ ПОВТОРІВ, АМПЛІФІКАЦІЙ, ГРАДАЦІЙ І ТАВТОЛОГІЙ В МОВІ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ 106

ДЕМ'ЯНЧУК Ю.І.

КОЛОКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СПОЛУЧЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ КОРПУСНОГО ПЕРЕКЛАДУ ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ НАТО)..... 116

ДЕРЕВ'ЯНКО Ю.М.

МОВЛЕННСВИЙ ЕТИКЕТ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІАСПЕКТНОГО ВИВЧЕННЯ 122

ДОБРОПОЛЬСЬКА Д.О.

МЕТАМОВА ТЕРМІНОЗНАВСТВА ЯК ФРАГМЕНТ МЕТАМОВИ ЛІНГВІСТИКИ..... 131

ДОМНІЧ О.В.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ КОНТЕКСТ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СИНГАПУРІ..... 143

ДУКА Л.І., ОСЕП'ЯН К.Н.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА АСТИОНИМА ОДЕССА В РУССКОЯЗЫЧНЫХ СМИ..... 156

КОВАЛЬ О.Ю.

ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ХІ-ХІІІ СТ. (СУФІКСИ -ЬБА/-БА) 162

МАМЕДОВА А.І., ПАВЛЮК Е.О.

КОНЦЕПТЫ ВРОТ И РАІН (ХЛЕБ) В НЕМЕЦКОЙ И ФРАНЦУЗСКОЙ ЯЗЫКОВЫХ КАРТИНАХ МИРА..... 166

МАРАБ'ЯН К.А.

НОМІНАЦІЇ ТВАРИН ЯК КОМПОНЕНТ ЛІНГВОСЕМІОТИЧНОГО ПРОСТОРУ ФРАНЦУЗЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ..... 171

МАЧУЛЬСЬКА К.Я.

ПОНЯТТЯ «ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ» У ДОСЛІДЖЕННІ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ 178

МЕР'ЄМОВА Ю.В.

СЕМАНТИКА ІМЕН ПЕРСОНАЖІВ АНГЛІЙСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК..... 184

MERKULOVA O.V.

NOMINA INSTRUMENTI WITH SUFFIX -LO IN THE UKRAINIAN LANGUAGE 11-17 CENTURIES..... 197

ПРИХОДЬКО І.М.

СОМАТИЧНА ЛЕКСИКА: МЕЖІ ПОНЯТТЯ ТА СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ..... 203

РИБАК К.Б.

НАЙМЕНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СФЕРИ В ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ..... 212

РУДИК М.К.

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ НЕАВТОРИТАРНО-ПЕСИМІСТИЧНОГО ТИПУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ О'ГЕНРІ) 218

РУДОМАН О.А.

ПАРАДИГМА ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСІВНИХ МОДИФІКАЦІЙ У СИНТАКСИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ..... 225

SYDOR A.R.

LEXICAL FEATURES OF INFORMATION TECHNOLOGY FIELD IN CONTEMPORARY ENGLISH..... 232

СУДУС Ю.В.

*“WEASEL WORDS” ЯК ОДИН З ПРИЙОМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ
СТРАТЕГІЇ ДИСКРЕДИТАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ С. ПАУЕР, В. НУЛАНД, Д. БАЙЄРА, ДЖ. ПАЙЄТТА).....* 237

ТЕПШИЧ А.І.

*ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА АВТОРСЬКА ПУНКТУАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРИЙОМІВ МОВНОЇ ГРИ
(НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ ПРЕДСТАВНИКІВ СТАНІСЛАВСЬКОГО ФЕНОМЕНА).....* 244

ТЄЛКОВА О.В., ТЄЛКОВА Я.Ю.

*КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З ГАСТРОНОМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ
В ІСПАНСЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ.....* 250

ЮСІКОВА О.В.

*РОЛЬ ДІАЛЕКТНОЇ МОВИ ЯК ДжЕРЕЛА
ЕТИМОЛОГО-СЕМАНТИЧНОГО СЛОВНИКА І.І. ОГІЄНКА.....* 257

РОЗДІЛ 3. РЕЦЕНЗІЇ

БІЛОУСЕНКО П.І.

*СИСТЕМНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРИВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ НА ОСНОВОЦЕНТРИЧНИХ ЗАСАДАХ:
РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ КАНДИДАТА ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК, ДОЦЕНТА КАФЕДРИ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ
ІВАНА ФРАНКА КУШЛИК ОКСАНИ ПАВЛІВНИ «СЛОВОТВІРНА ПАРАДИГМАТИКА ПОХІДНИХ
ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ» (ДРОГОБИЧ : КОЛО, 2015. — 384 с.).....* 263

МАТЕРИНСЬКА О.В.

*РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ ДОЦЕНТА КАФЕДРИ АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
КОЗЛОВОЇ ТЕТЯНИ ОЛЕГІВНИ «ІКОНІЧНІСТЬ У ЛЕКСИЦІ
ІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАМОВИ» (ЗАПОРІЖЖЯ : КРУГОЗІР, 2015. — 640 с.).....* 268

*ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ
У «ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ»
ЗА ФАХОМ «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ».....* 272

РОЗДІЛ 1. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 398(=161.1):394.24:379.823

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНЕКДОТУ В РОЗВАЖАЛЬНОМУ ТЕЛЕКОНТЕНТІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДАЧІ «КЛУБ ”БЕЛЫЙ ПОПУГАЙ”»)

Бережний В.А.

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

legeartis7@gmail.com

У статті досліджуються особливості побутування анекдоту, що потрапляє в нехарактерну для нього сферу – екранну, аудіовізуальну культуру (розважальні передачі на телебаченні). Аналізуються зміни, що відбуваються в жанрі (зокрема, ігнорування деяких його особливостей), функціонування якого підпорядковане новим завданням. Досліджуються особливості зміни комунікативної ситуації (штучна театралізація процесу спілкування) і перетворення анекдоту на естрадний номер.

Ключові слова: анекдот, трансформація жанру, фольклор, телебачення, екранна культура, динаміка функціонування, прагматика, форми трансмісії

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ АНЕКДОТА В РАЗВЛЕКАТЕЛЬНОМ ТЕЛЕКОНТЕНТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ПЕРЕДАЧИ «КЛУБ ”БЕЛЫЙ ПОПУГАЙ”»)

Бережной В.А.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье исследуются особенности бытования анекдота, попадающего в нехарактерную для него сферу – экранную, аудиовизуальную культуру (развлекательные передачи на телевидении). Анализируются изменения, происходящие в жанре (в частности, игнорирование некоторых его особенностей), функционирование которого подчинено новым задачам. Исследуются особенности изменения коммуникативной ситуации (искусственная театрализация процесса общения) и превращение анекдота в эстрадный номер.

Ключевые слова: анекдот, трансформация жанра, фольклор, телевидение, экранная культура, динамика функционирования, прагматика, формы трансмиссии

THE FUNCTIONING OF THE JOKE IN THE ENTERTAINMENT TV CONTENT (BASED ON THE PROGRAM «WHITE PARROT CLUB» [КЛУБ «БЕЛЫЙ ПОПУГАЙ»])

Berezhnyi V.A

Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The article analyzes the features of the functioning of the joke in the entertainment TV programs and the changes taking place in the genre as a result of transition from the contact communication into the sphere of the screen (audiovisual) culture, according to which the selection and transformation of texts and means of creation/enhance the comic effect takes place.

The article emphasizes artificiality of the theatricalization of the communication process: participants take part not in a conversation (the traditional situation of existence of joke), but in the show that is aimed to the viewer on the other side of the screen. In this connection, features that are not typical for the traditional situation of narration of the joke are explored: participants are divided into chairmen and guests (who sit at the separate tables); the moderator applies to the audience with a prepared speech, represents the participants before the meeting, and so on; the narrator focuses on viewers and not on the rest of the program participants, to which he could turn his back, thereby some comic effect is lost for them; there are used some audio and video fragments that participants can't see or hear; the viewers see not the whole situation of communicating, but only its fragments, the integrity and linearity of conversation are absent.

The article registered the dropping of the other features of the traditional narration of joke: improvisation (participants come up with some of the texts beforehand and coordinates them with the organizers), relaxed atmosphere (speakers take the microphone, operators with video cameras walk between the tables), identification between the addressee and the addresser (age-related, social, gender, psychological and empathic), which could lead to rejection or lack of understanding of some texts. The narrator is an actor, from which the viewer expects a primarily professional performance instead of the traditional narration.

The attempts to recreate the traditional situation of existence of the genre are investigated: the organizers are trying to evoke the associations artificially, to provoke a reproduction of as much as possible texts; an artificial associativity is created by mounting scenes from previous releases that closely resembles to the features of written communication (categories in the collections of jokes).

Key words: joke, transformation of the genre, folklore, television, screen culture, the dynamics of functioning, pragmatics, forms of transmission

Анекдот, починаючи з 90-х рр., крім письмових носіїв активно освоює сфери аудіо- й відеотрансляції. З'являються гумористичні радіопередачі («Веселі яйця»), окремі рубрики анекдотів у розважальних радіопрограмах («Від суботи до суботи»), цілі гумористичні радіостанції (Гумор ФМ). На телебаченні з'являються передачі, у яких відтворюють анекдоти («Белый попугай», «Золотий гусак», скетч-шоу «Анекдоти» на каналі «Перець»). Тематика анекдотів залежить у цих випадках від художнього смаку й рівня моралі керівництва теле-, радіостанції, редакторів, ведучих, учасників, а також орієнтації на певну аудиторію.

І. Кімакович відносить анекдот, відтворений у телепередачах, до «офіційного анекдоту» і відзначає такі його особливості, як цензура, прагнення до підвищення рейтингу (передачі і каналу), орієнтація на аудиторію певного віку, соціального статусу та культурного рівня [1, с. 130-131]. Отже, відтворюються лише тексти певної спрямованості, до того ж нерідко відредаговані. Цей факт підтверджують також заступник директора телеканалу «Вести» Аскар Туганбаєв, сатирик Віктор Коклюшкін і навіть Гарік Мартиросян, представник відносно опозиційних (щодо офіційної культури) передач «Comedy club» і «Прожекторперисхилтон», які зізнаються, що в гумористичних телепередачах намагаються уникати особливо гострих питань, що викликають негатив (наприклад, світова фінансова криза), акцент робиться на «гастрономічно-сексуальних» темах (див.: [2]).

Завдяки аудіо- та відео-носіям з'являється можливість обігравання анекдотів (на радіо відтворюються інтонація і мовні характеристики персонажів, а на телебаченні ще й жести та міміка). Контекстуальність при цьому зазвичай відсутня. Якщо в телепередачах (напр., «Белый попугай») є спроба прив'язати анекдот до теми бесіди, то на радіо такої прив'язки немає, тексти змішуються, як у газетних і журнальних рубриках. Функції текстів, відтворених у радіопрограмах і періодиці, теж збігаються: розважальна функція виходить на перший план, а викривальна, психотерапевтична, соціотерапевтична і омадативна зникають для виконавців, але можуть актуалізуватися для глядачів, експресивно-емоційна і комунікативна повністю відсутні. Ідентифікація адресата і адресанта зведена до мінімуму, обмежується загальною орієнтацією станції або передачі на певну категорію слухачів.

На телебаченні створюються і театралізовані інсценізації анекдотів («Городок», «Джентльмен шоу», «Шість кадрів», «Даешь молодежь!» та ін.). О.В. Смоліцька вважає, що спроби театралізації, розігрування анекдоту за ролями призводять до того, що анекдот перетворюється на посередню, часто вульгарну сценку [3]. Вочевидь, рівень комічного ефекту залежить передусім від професіоналізму і почуття гумору акторів. У цьому випадку йдеться не про анекдот як жанр, а про гумористичні скетчі, скетч-шоу, що використовують сюжети анекдотів.

О.Я. Шмельова та О.Д. Шмельов вважають, що анекдот у процесі функціонування на радіо і телебаченні трансформується з усного мовного жанру в жанр театральний [4], тобто, по суті, набуває рис, притаманних більше авторським, ніж фольклорним жанрам.

Зміни відбуваються, оскільки тексти функціонують не в процесі контактної комунікації, а в межах екранної (аудіовізуальної) культури – форми духовного (творчого) і матеріального (технічного) виробництва, яка включає в себе телебачення, комп'ютерні технології, інтернет [5, с. 49]. Відповідно до вимог екранної культури відбувається відбір, упорядкування і трансформація текстів і засобів створення/посилення комічного ефекту на стилістичному, сюжетному, ідейному рівні (Н. Петрова називає цей процес «медіаізацією» (media-ization) [6]).

Для більш детального вивчення особливостей трансформації анекдоту в межах екранної культури проаналізовано 30 випусків передачі «Клуб "Белый попугай"»: перші (1993-1995 рр.) і останні (2000-2001 рр.) [7]. Передача демонструвалася на російських (ОРТ, РТР, REN TV) і українських (Інтер та ін.) телеканалах (тривалість перших випусків – 40 хв., останніх – 20 хв.), на деякі аспекти її концепції орієнтувалася створена пізніше українська програма «Золотий гусак».

У передачі «Белый попугай» багато елементів шоу, естрадного виступу, напр. розділення учасників на голів (які сидять за окремим столом, нерідко на сцені) і гостей (сидять у «залі для глядачів»). Гости розташовуються за окремими столиками, приблизно по три людини за кожним. Традиційна бесіда зав'язалася б, радше, за одним столиком (рідше – за двома, які в результаті були б зсунуті разом для спрощення комунікації). Один з голів бере на себе роль ведучого, звертається до телеглядачів із заготовленою промовою, представляє учасників перед початком засідання і т. ін., що характерно більше для виступу, ніж для бесіди, до того ж з орієнтацією на глядача, який знаходиться по той бік екрану (цей факт підтверджується і тим, що під час розповідання анекдоту на екрані з'являється напис з ім'ям і прізвищем оповідача). Приналежність до екранної культури зумовлює наявність режисера, режисера монтажу, художника (який оформляє обстановку в приміщенні), звукорежисера, зазначених у титрах.

У передачі активно використовуються аудіо- і відео-вставки (напр., музика на місці склеювання фрагментів або під час деяких номерів, відео-ролики смішних епізодів з життя), які накладаються після запису ефіру, тому їх не бачать/не чують учасники. Використовуються і такі елементи розважальних передач, як зачитування листів від глядачів, вручення призивів учасникам, реклама торгових марок спонсорів.

Розповідання анекдотів подається як певна вистава, для посилення ефекту якої використовуються засоби, нехарактерні для спонтанної бесіди: оформлення залу відповідно до теми (спорт, забобони тощо), специфічний одяг ведучих (напр., піджак і футбольні шорти на засіданні, присвяченому темі «Спорт»), акомпанування на фортепіано Леоном Оганезовим під час відтворення деяких текстів.

Розповідання анекдоту з традиційного елементу бесіди перетворюється на естрадний номер, причому використовуються не тільки фольклорні (анекдоти, байки, частівки), але й авторські тексти (пісні, вірші, афоризми і т. ін.) із зазначенням авторства.

Оповідачі орієнтуються (нерідко не усвідомлено) на особливості традиційного відтворення анекдоту: напр., використовують метатекстове введення, що відображає вимогу новизни тексту («Вы, наверное, знаете этот анекдот?», «Такой анекдот еще не слышали?» тощо). Втім, частину текстів учасники, вочевидь, продумують заздалегідь (принаймні, мають таку можливість) і, ймовірно, навіть узгоджують з організаторами. Наприклад, коли один з ведучих просить іншого розповісти якийсь анекдот, той без зволікання розповідає, хоча в спонтанній бесіді швидко згадати який-небудь анекдот доволі складно.

Відбуваються й навмисні спроби відтворити традиційну ситуацію побутування жанру: напр., Юрій Нікулін і Григорій Горін їдуть у двомісному купе до Санкт-Петербурга

й розповідають один одному анекдоти. Втім глядач бачить тільки фрагмент бесіди, до того ж розіграний на камеру.

Іноді учасники розповідають тексти за асоціацією (напр., на виїзному засіданні в Санкт-Петербурзі в 2000 р. різними учасниками поспіль було розказано 4 анекдоти про лікарів і пацієнтів), причому анекдот може розповідатися за асоціацією до байки (і навпаки) та інших жанрів, що, в принципі, характерно для бесіди. Нерідко організатори намагаються штучно викликати асоціації, щоб спровокувати відтворення якомога більшої кількості текстів (буквально «вичавити» їх): повідомляють під час ефіру, що на столах знаходяться прилади і їжа, які асоціюються з анекдотами (картопля по-чапаєвськи, п'яні келихи і т. ін.); кидають гральний кубик для визначення теми анекдотів на найближчі кілька хвилин (трактир, в'язниця, бізнес, інтернаціональні тощо); заздалегідь задають тему/спрямованість усього вечора (сім'я, чорний гумор, у світі тварин і т. ін.).

Втім, зрозуміти наскільки той чи інший текст дійсно зумовлений контекстом бесіди складно, оскільки глядачеві демонструється не вся ситуація спілкування, а лише її змонтовані фрагменти, при цьому цілісність і лінійність бесіди відсутня. Можливість монтажу породжує і таку особливість передачі, як створення штучної, «технічної» (з використанням технічних засобів) асоціативності: вставка епізодів з попередніх випусків, якщо вони відповідають спогадам учасників про ті чи інші засідання; створення т. зв. «дайджестів», збірок (або, скоріше, нарізок), що складаються виключно з фрагментів попередніх передач, об'єднаних відповідно з певною темою (напр., «Про жінок», «Про медицину» тощо), що нагадує, скоріше, рубрики у збірках анекдотів, ніж асоціативне відтворення при контактній комунікації.

Розподіл простору на сцену і залу для глядачів підкреслюється в ті моменти, коли деякі оповідачі змушені виходити в центр приміщення, щоб усі присутні їх добре бачили (особливо, якщо для розуміння пуанти важливі жести і/або міміка). Іноді засідання проходить у дуже великих залах (напр., на виїзді в Ізраїлі), і виступаючі по черзі виходять із зали на сцену до мікрофонної стійки.

Оповідач нерідко орієнтується навіть не стільки на присутніх у залі, скільки на глядача по той бік екрану. Так, адресант може перебувати іноді спиною до «глядацької зали» (інших столиків), але завжди – обличчям до камери, у результаті чого деякі учасники не бачать його міміки і/або жестів, і частина комічного ефекту для них втрачається. Виступаючі беруть мікрофон (або його їм підносять, хоча в кадрі це не завжди видно), а між столиками ходять оператори з відеокамерами (у результаті цього зникає невимушеність обстановки).

Присутні беруть участь не в бесіді (для якої анекдот – лише один з елементів, що іноді складно виділити з загального контексту, в який він гармонійно вписується), а у виставі, де кожен номер чітко відділяється від інших, обов'язково вимагає уваги і схвальної реакції (сміху або оплесків). Так, усі присутні мовчки і уважно слухають кожного виступаючого, а між тим під час звичайної бесіди в колективі, що складається з чималої кількості осіб (навіть сидячих за одним великим столом, як це було під час деяких засідань, наприклад, на природі), ведеться одночасно кілька розмов, при чому далеко не завжди тихих. Слухачі на засіданні не виражають жодних негативних реакцій на текст, що прозвучав: нерозуміння солі, несхвалення, викликане естетичними характеристиками чи відсутністю новизни анекдоту (хоча стимули для таких реакцій, безсумнівно, періодично з'являються). Навпаки, позитивна реакція у вигляді сміху звучить обов'язково після кожного тексту, хоча й далеко не завжди природно. Неприродність сміху може пояснюватися почасти використанням акторської імітації (з ввічливості або через обов'язок перед організаторами) замість природної реакції на текст, який здався не дуже смішним, а почасти – пізнішим монтажем, що підсилює сміх для глядача (подібно до того,

як у сучасних серіалах після жартів монтується закадровий сміх). У будь-якому разі, основна спрямованість сміху – на телеглядача, якому таким чином дається сигнал про завершення номеру і ключ до реакції на нього.

Ставлення до розповідання анекдоту як до естрадного розважального номеру посилюється і тим, що оповідач – артист (актор, співак тощо), з яким у глядача асоціюється, передусім, очікування професійного виступу, а не традиційного розповідання (і багато в чому це очікування виправдовується). Сюжети деяких анекдотів навіть розігруються за ролями, що нехарактерно для жанру, який традиційно реалізується як вистава одного актора, котрий розіграє всі ролі (максимум – слухачеві ставляться питання, які не потребують відповіді).

Екранний продукт передбачає цензуру, відповідно, ненормативна лексика в передачі упускається, замінюється паузами або (якщо без неї неможлива пунта) евфемізмами (напр., «Мать твою за ногу» або «А попугай говорит: «Здравствуйте, я Сара, я хочу заниматься любовью». Причем в непечатных выражениях»). Ймовірно, у цьому випадку спрацьовує не тільки цензура власників каналу/організаторів передачі, але й самоцензура публічної людини, яка знає, що на неї дивитимуться сотні глядачів і вона має зберегти свій імідж у їхніх очах.

Між адресантом і реальним адресатом (телеглядачем) неможливо передбачити точний збіг у системі оцінок ситуації, описуваної в анекдоті, а також вікову, соціальну, гендерну, психологічну та емпатичну ідентифікацію, що може призвести до неприйняття або нерозуміння деяких текстів. Ігнорування вікової ідентифікації найбільш чітко простежується в передачі «Детский выпуск. Ералаш в гостях у Белого попугая», у якій діти та підлітки розповідають анекдоти (як дитячі, так і дорослі) у присутності дорослих і телекамер (тобто потенційно необмеженого числа дорослих по інший бік екрану, в тому числі, ймовірно, і батьків самих учасників програми).

Випуски 2000 р. «Вести белого попугая» пародіюють блоки новин, прогноз погоди, а також різні телепередачі (напр., «Однако»). Іноді при цьому використовуються сюжети анекдотів, але вони не розігруються за ролями, а відтворюються єдиним текстом, почасти трансформованим, стилізованим під новинну інформацію. Іноді стилізація вдається більше:

Григорій Горін (виконуючи роль ведучого, що знаходиться в студії):

– Скажите, пожалуйста, ну я знаю, что в Америке проводят очень серьезные статистические исследования женской психологии. Есть такие факты?

Олена Яковлева (виконуючи роль кореспондентки з Америки) [перебиває його]:

– Да... Да, Вы знаете, это правда. Вот, на Бродвее проводился социологический опрос. У мужчины спрашивают: «Какая вероятность того, что, выйдя на Бродвей, Вы встретите динозавра?» – «Одна тысячная», – отвечает мужчина. У женщины спрашивают: «Какая вероятность того, что, выйдя на Бродвей, Вы встретите динозавра?» – «Пятьдесят процентов».

Григорій Горін:

– Почему?

Олена Яковлева:

– Хах, ну как? Встречу или не встречу [кокотливо].

Григорій Горін:

– Хм, вот мне даже в голову это не пришло. Замечательно.

(ефір від 2000 р.),

а іноді практично не вдається, тому що текст анекдоту мало схожий на офіційну новину, а при його трансформації може втратитися значна частина комічного ефекту, напр:

Григорій Горін:

– *Очень интересное наблюдение. Как Вы это запомнили, ведь у нас существует превратное мнение, что у женщин короткая память. Это не так?*

Олена Яковлева:

– *Ну что Вы, это неправда. Вот на встрече двухтысячного года, совсем недавно, встречаются Шерон Стоун и Джулия Робертс. Шерон Стоун говорит:*

– *Вы знаете, по-моему, мы с Вами уже встречались двенадцать лет назад на встрече нового года.*

– *Что Вы, – отвечает Джулия Робертс, – я не помню, у меня на лица память плохая.*

– *У меня на лица память тоже плохая, – говорит Шерон Стоун, – но на платья хорошая [сміється].*

Григорій Горін:

– *Какой... какой изящный, чисто кинематографический ответ.*

(ефір від 2000 р.).

В останньому наведеному прикладі видно, що особливості анекдоту як жанру починають переважати над початковою ідеєю створення пародійного блоку новин і трансформують діалог «ведучий-кореспондент» на певну подобу вільної бесіди, у якій наведений текст виконує ілюстративну функцію.

Втім, і перший приклад свідчить про те, що текст анекдоту слабо піддається трансформації (крім введення в контекст блоку новин): зберігається однина і минулий час («У мужчины спрашивают...»), тоді як при озвучуванні статистичних даних зазвичай використовується множина і минулий час (напр., «У результате опитування, проведенного среди чоловіків...»).

У випусках «Вести белого попугая» використовується аудіо- та відеомонтаж: напр., під час відтворення анекдоту про американців як відеофон змонтовані вулиці Нью-Йорка, а як аудіофон – американська музика. Використання технічних засобів не притаманне анекдотіві; до того ж, у цьому випадку вони (засоби) спрямовані не тільки і не стільки на створення/посилення комічного ефекту, скільки на створення атмосфери репортажу (тобто підпорядковані концепції конкретного випуску).

Отже, у передачі «Клуб "Белый попугай"» імітується/розігрується ситуація спілкування (хоча комунікація не контактна, тому що основний адресат не в залі, а з іншого боку екрану). Робиться спроба орієнтуватися на деякі особливості побутування анекдоту (контекстуальність, асоціативний зв'язок, використання невербальних засобів створення комічного ефекту і т. ін.), часом лише імітуючи їх, при цьому використовується чимало елементів екранної культури, телевізійного шоу (монтаж, художнє оформлення приміщення, орієнтація на телеглядача тощо), а деякі особливості жанру ігноруються (імпровізація, ідентифікація адресата і адресанта та ін.).

Для більш повного вивчення особливостей функціонування анекдоту в межах аудіовізуальної культури слід проаналізувати побутування анекдоту (у тому числі на рівні прецедентних фраз) не тільки в розважальних, але й в інших передачах (у тому числі новинах), а також фільмах і серіалах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кімакович І. І. Фольклорний анекдот як риторична фігура / І. І. Кімакович // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Збірник наукових праць. — 2012. — Вип. 36. — С. 129-131.
2. Ждакаев И. Смех сквозь кризис / И. Ждакаев // Коммерсантъ-Деньги. — 2008. — № 44 (699). — С. 81-86.
3. Смолицкая О. В. Перформанс как жанрообразующий элемент советского анекдота / О. В. Смолицкая // Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика [Электронный ресурс]. — Режим доступа : URL : <http://www.ruthenia.ru/folklore/smolitskaya1.htm>
4. Шмелева Е. Я. Русский анекдот в двадцать первом веке: трансформации речевого жанра / Е. Я. Шмелева, А. Д. Шмелев // Жанры речи. Сб. научных статей. — 2005. — Вып. 4. — С. 292-298.
5. Кириллова Н. Б. Метаморфозы экранной культуры в новой медиареальности / Н. Б. Кириллова // Известия Уральского федерального университета. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры. — 2012. — № 4 (107). — С. 46-57.
6. Петрова Н. Трансформация фольклорных образов в медиакультуре XX века / Н. Петрова // Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика [Электронный ресурс]. — Режим доступа : URL : http://www.ruthenia.ru/folklore/ls09_program_petrova.htm
7. Клуб Белый попугай / Юмор Онлайн [Электронный ресурс]. — Режим доступа : URL : <http://yum-or.narod.ru/peredachi/popugay/popugay.html>

REFERENCES

1. Kimakovich, I. I. (2012) "Folk joke as a rhetorical figure", *Literatura. Fol'klor. Problemy poetyky*, Scientific collected works, vol. 36, pp. 129-131.
2. Zhdakaev, I. (2008) "Laughter through the crisis", *Kommersant-Den'gi*, no. 44 (699), pp. 81-86.
3. Smolickaya, O. V. (2002) "Performance as an important element for the formation of the genre of Soviet joke", *Fol'klor i postfol'klor: struktura, tipologiya, semiotika*, available at: <http://www.ruthenia.ru/folklore/smolitskaya1.htm> (access December 19, 2015).
4. Shmeleva, E. Ya. and Shmelev A. D. (2005) "Russian joke in the twenty-first century: the transformation of a speech genre", *Zhanry rechi*, Scientific collected works, Iss. 4, pp. 292-298.
5. Kirillova, N. B. (2012) "Metamorphosis of screen culture in the new media reality", *Izvestiya Ural'skogo federal'nogo universiteta*, no. 4 (107), pp. 46-57.
6. Petrova, N. "Transformation of folk images in the media culture of the twentieth century", *Fol'klor i postfol'klor: struktura, tipologiya, semiotika*, available at: http://www.ruthenia.ru/folklore/ls09_program_petrova.htm (access December 19, 2015).
7. "The White Parrot Club" (2012), *Humor Online*, available at: <http://yum-or.narod.ru/peredachi/popugay/popugay.html> (access December 19, 2015).

УДК 81-115

ВІДОБРАЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТРАТЕГІЧНОГО МИСЛЕННЯ КИТАЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ В ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКИХ КАРТИНАХ СВІТУ

Білянїна В.І.

*Київський національний лінгвістичний університет, вул. Червоноармійська, 73,
м. Київ, Україна*

weike_phioliang@ua.fm

У статті аналізуються етнічні та культурні чинники впливу на формування індивідуально-авторської картини світу. Дається характеристика стратагемам та пояснюється характер їх використання в повсякденній формі спілкування. На базі китайських та українських художніх текстів наводяться приклади присутності діалогових стратагем у китайській та українській мовній культурі.

Ключові слова: індивідуально-авторська картина світу, стратагема, діалогова стратагема

ОТОБРАЖЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ КИТАЙСКИХ И УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ В ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИХ КАРТИНАХ МИРА

Білянїна В.І.

*Киевский национальный лингвистический университет,
ул. Красноармейская, 73, г. Киев, Украина*

В статье анализируются этнические и культурные факторы влияния на формирование индивидуально-авторской картины мира. Дается характеристика стратагем и объясняется характер их использования в ежедневной форме общения. На основе китайских и украинских художественных текстов приводятся примеры присутствия диалоговых стратагем в китайской и украинской языковой культуре.

Ключевые слова: индивидуально-авторская картина мира, стратагема, диалоговая стратагема

REFLECTION OF NATIONAL AND CULTURAL STRATEGIC THINKING PECULIARITIES OF CHINESE AND UKRAINIAN WRITERS DEPICTED IN THE AUTHORS' INDIVIDUAL VIEW OF THE WORLD

Bilianina V.I.

Kiev national linguistic university, Chervonoarmiys'ka Str., 73, Kiev, Ukraine

The article is dedicated to the problem of intercultural dialogue. Because cultural code is a unique for each nation, even though it can be familiar to people of neighboring cultures, we may state the fact of the unique stratagem behavior models for the East and the West. An author's individual view of the world can't be studied without its reference to the language view of the world and the influence that is made by ethno cultural and national peculiarities of the world view of some particular author. We also have to separate author's world view from his / her writing manner. The article uses the term "stratagem" as a communication script, influenced by cultural peculiarities, that has its verbal and nonverbal form of representation. Chinese stratagem is more like a guide to actions that has a form of proverb. But it is not usual for the Ukrainian literary tradition of proverb to show or propose some ways of behavior. That is why myth is the closest to stratagem term for the Ukrainian cultural tradition. Because myth is a result of people's cultural unconscious thinking and acting. There are lots of studying made on stratagem as a form of behavior. In our study we tried to find out forms and types of dialogue that are used for certain stratagem and introduce the term "dialogue stratagem". Studying of 1135 dialogue stratagem in the Chinese and Ukrainian literary texts shows not only presents, but also rather active usage of the Chinese stratagem in the Ukrainian literature. Studying results shows familiarity of the stratagem using situations. But cultural and historical background makes the difference for the filling of replicas in China and Ukraine.

Key words: author's individual view of the world, stratagem, dialogue stratagem

В умовах широких міжкультурних контактів представників Заходу і Сходу формуються нові штампи та стереотипи комунікативної поведінки, зумовлені традиціями як своєї культури, так і під впливом інших культур. Питання міжкультурної комунікації тривалий час посідає

одне з провідних місць лінгвістичних досліджень. Вона розглядається як процес взаємодії учасників спілкування, кожному з яких притаманний власний світогляд, правила та норми поведінки тощо, зводячи міжкультурне спілкування до особливої форми міжособистісного діалогу, де важливо сприймати та розуміти мовний код, разом із закладеними в ньому національним світоглядом та стратегією поведінки учасників спілкування.

Той факт, що культурно-символічні коди є унікальними для кожного народу, хоча можна припускати їх подібність у суміжних культурах, призводить до розуміння унікальності стратагемічних моделей поведінки та спілкування у представників Сходу та Заходу. Отже, маємо необхідність аналізу місця стратагем у культурі Китаю та України.

Метою статті є розкриття особливостей втілення національної ідентичності в індивідуально-авторській картині світу за допомогою діалогових стратагем.

Не можливо розглядати поняття індивідуально-авторської картини світу (надалі ІАКС) без відношення до картини світу загалом, та впливу етнокультурних та національних особливостей світорозуміння на світогляд окремо взятого письменника.

Російська дослідниця М. О. Євдокімічева розуміє картину світу як ідеальний образ, що утворюється в результаті життєдіяльності людини. Цей образ надалі реалізується в різноманітних семіотичних втіленнях, скоординованих між собою в єдину, універсальну знаково-символічну систему. Важливим фактом, на який звертає увагу дослідниця, є те, що однією з головних характеристик картини світу є її етнічна специфічність. Оскільки первинним способом світосприйняття людиною є чуттєво-інтуїтивний, то, як наслідок, у людини формуються наївні уявлення про оточуючий світ. Такі наївні уявлення, за твердженням дослідниці, є когнітивною та ціннісною основою адаптації людини у світі, які не завжди проходять етап інтелектуального усвідомлення. Наївні уявлення фіксуються в національній мові та реалізуються в конкретних наївних образах. Такі наївні образи є не одиницею логічного аналізу картини світу як системно-структурного цілого, а умовно виділеною елементарною часткою сфери наївних уявлень, що мають певні етнічні риси, але при цьому, мають й індивідуально-авторське наповнення в кожному конкретному випадку [1].

З усього сказаного постає необхідність у відокремленні тлумачень поняття індивідуально-авторська картина світу як унікального світосприйняття окремо взятого індивіда (автора своїх власних наївних образів та уявлень про світ), від картини світу письменників як авторів автентичних текстів, що також є відображенням національно-мовного та культурного колориту суспільства, представниками якого вони є.

Не менш важливим є розмежування понять ІАКС, що знаходить свій вияв за посередництва мови у творчих артефактах письменників, та ідіостилю.

Х.І. Дідух наводить загальне розуміння ідіостилю як сукупності глибинних механізмів створення текстового простору певним автором, які відрізняють його від інших та вузьке значення ідіостилю, яке пов'язане з системою мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери певної мовної особистості автора [2].

Отже, при дослідженні художніх текстів важливим є розуміння авторських уявлень, досвіду, концепцій світосприйняття тощо, закладених у його творчості, та вміння відмежовувати прояви власне авторського стилю письма від культурно зумовлених, часто не усвідомлених проявів загальнонаціональних уявлень про світ.

Цікавим є тлумачення такої позиції Л. А. Лисиченко, яка у своїй роботі "Структура мовної картини світу" каже про вплив мовної та домовної (психоментальної) картин світу на індивідуально-авторське світосприйняття.

Домовний рівень знання, на думку дослідниці, може збагачуватися не тільки за рахунок безпосереднього спостереження, а й за рахунок знань, здобутих за допомогою мовних засобів [3]. Ці знання не сприймаються безпосередньо з дійсності і мають численні особистісні й суспільні асоціації, пов'язані з особливостями розуміння тексту. Здобути таким шляхом знання у свідомості асоціюються з певними ознаками й уявленнями, що існують у людини на домовному рівні. Результати домовної розумової діяльності в мовній картині світу передаються насамперед певними значеннями слова, у свою чергу в процесі мовлення значення можуть зазнавати змін, що впливають і на попередні домовні уявлення людини, і на зміст понять, що є основою лексичного значення, тому зміни в лексичній системі на рівні мовної картини світу можуть призводити до змін у концептуальній системі і до переінтеграції ознак у домовних уявленнях [3].

Дослідниця розрізняє мовну картину світу сучасного суспільства та архаїчну, стверджуючи, що архаїчність може зумовлюватися динамічними процесами в суспільстві та у свідомості за порівняно невеликий відрізок часу [3].

Як уже зазначалось раніше, у формуванні ІАКС велике значення має етно-, соціокультурний фактор. Мовно-поведінкові стратегії є унікальними для кожного етносу і часто несвідомо засвоюються людиною в процесі її життєдіяльності.

У сфері теорії та практики міжкультурної комунікації, на думку О.О. Нестерової, добре досліджена проблематика, пов'язана з осягненням сутності процесів виникнення та розвитку міжкультурної взаємодії, з виявленням та описом рівнів, форм та структур міжкультурної комунікації, з типологізацією стереотипів, міфологем взаємного сприйняття носіями різних культур, з аналізом закономірності та особливості етнокультурних дискурсів у межах міжкультурної взаємодії, з вивченням ролі мови та мовлення в різних сферах міжкультурної взаємодії [4].

У дисертаційній роботі, присвяченій сучасним комунікативним практикам у просторі російсько-китайської взаємодії, дослідниця використовує термін "страгем" як культурно обумовлені сценарії позиціонування суб'єктів комунікації, об'єктивовані у вербальній та невербальній формі [4, с. 7].

Отже, бачимо, що ефективність комунікації пов'язана передусім з правильним розумінням культурно-символічних кодів, а також комунікативних сценаріїв та стратегій, закладених у повідомленні.

Посилаючись у своїй книзі на Т. Г. Зав'ялову, Х. фон Зенгер зазначає, що на сьогодні в країнах Східної Азії не лише досліджують та видають у великому обсязі літературу, присвячену страгемам, але й відбуваються процеси популяризації та введення історичного досвіду страгем у масову свідомість. Таке явище Т. Г. Зав'ялова пояснює процесами трансформації культури Далекосхідного регіону в умовах глобалізації та насильницької вестернізації, формуванням нової парадигми національної та культурної самоідентичності [5].

Тайбейські та гонконгські публікації звертають увагу на можливість використання страгем у приватному житті, пояснюючи це тим, що у стародавньому китайському суспільстві, де юриспруденція, яка б слугувала інтересам особи, була відсутня, страгеміка повинна була надати людині життєво необхідної опори [5].

Мабуть найближчим до страгемі у нашій свідомості є міф. Так, Л. І. Горбунова підкреслює значення міфу для традиції народу, трактує міф як утілення особливого типу мислення і як продукт діяльності несвідомого [6]. Цю думку продовжує Л. В. Островська, стверджуючи, що часто неможливо зрозуміти сучасну людину, не звернувшись до міфів як до народних казань, легенд і казок [6].

У статті "Міф як соціально-психологічне явище" Л. В. Островська пише, що міфологія існує у всіх народів світу, що це загальнолюдське явище. І воно є не лише культурно-історичним, але й соціально-психологічним, оскільки зміст міфів відображає особливості народу, людини як члена групи, особливості соціальних норм, спілкування, взаємодії людей. Вони пов'язані з традиціями, що утверджують прийняту в суспільстві систему цінностей та підтримують певні норми поведінки.

Подібної позиції дотримується й Н. С. Коваленко, зазначаючи, що за допомогою міфу люди прагнуть створити символічну картину реальності. У цій картині через архетипи кодується культурно-історичний досвід певної соціальної спільноти, народу, нації. У межах колективного буття народу такий міф не лише створює інформаційно-технологічне забезпечення соціальної життєдіяльності, але й формує саме суспільство, генерує групову самосвідомість і розвиває критерії для самоідентичності [7].

Проте не менш важливим за те, що ми розуміємо під страгатею, є її форма вираження. У китайській традиції вони мають вигляд висловів, прислів'їв, значення та прихований зміст яких передавався з покоління в покоління у вигляді повчальних історій.

Для української культурної традиції не характерним є наповнення прислів'їв та приказок страгатеми змістом. Попри те, що Л. В. Горенков пов'язує фразеологічні одиниці (метафори, прислів'я тощо) з міфологемами та архетипами і стверджує, що будь-який фразеологізм – це текст, осередок культурної інформації, а міфологеми – це те, що забуто людиною, але збережено в мові та свідомості [8], найближчими до страгатеми, вважаємо, можуть бути байки й такі міфи, що можуть мати усічену форму з усім відомим змістом.

Однак проведені дослідження 1135 діалогових страгатеми у китайських та українських художніх текстах продемонструвало наявність і активне застосування діалогових страгатеми в українській літературі. Проілюструємо вживання страгатеми № 33 "Сіяння розбрату" в українському та китайському художніх текстах:

- Ти що собі дозволяєш, сволото?! Ти ідіот чи зрадник?! Сигнальна ракета вночі! Ти знаєш, чим це може скінчитися? Лі ти савсем мудака? ...
- Чого ти? Чого ти стрімаєшся? Попустися. Ішов би краще бавитися із своєю дівчинкою. ...
- Знаєш, найсмійніше те, що вона і справді виявилася незайманою.
- Ет, – сказав я, відчиняючи заново двері, – не гризися. Чого тільки не трапляється в житті. ... [9, с.270-271]
- 你快夹着屁嘴离开了这里，好多着呢！什么‘好话’，宋徽宗的鹰，赵子昂的马，都是好画儿。什么‘喜事’，状元痘儿灌的浆儿——又满是喜事。怪道成日家羡慕人家女儿作了小老婆，一家子都仗着他横行霸道的，一家子都成了小老婆了！看的眼热了，也把我送在火坑里去。我若得脸呢，你们在外头横行霸道，自己就封自己是舅爷了。我若不得脸败了时，你们把忘八脖子一缩，生死由我。(Закрий свою пельку! Тут на всіх вистачить! Що ще за "гарні слова"?! Яструб Сун Вейцзуна та кобила Чжан Цзиана намальовані непогано. Що ще за "радісна подія"?! Цій розумниці що не подія, то радісна. Воно й не дивно. Щодня заздрити тому, що інші дівчата стають наложницями, через власну безсоромність й сама опинилась у наложницях. Як подивлюсь, очі так і горять, так і кидає мене у гієну вогненну. Якщо мені вдасться досягнути прихильності, то ви можете собі скаженіти, а я таки стану вашим шурином. Якщо ж я зазнаю поразки, то ви задушють мене не жаліючи.)
- 愿意不愿意，你也好说，不犯着牵三挂四的。俗话说，‘当着矮人，别说短话’。姑奶奶骂我，我不敢还言；这二位姑娘并没惹着你，小老婆长小老婆短，人家脸上怎么过得去？(Хочеш не хочеш, а ми згодні. Досить займатись порожньою

балаканиною. Як каже вислів: "В будинку повішаного не говорять про мотузку". Хоча хазяюшка й сварить мене, та я не можу відповідати сваркою на сварку. Цим дівкам зовсім не вдалося Вас зачепити? Як після такого можна зберігати почуття гідності?)

– 你倒别这么说，他也并不是说我们，你倒别牵三挂四的。你听见那位太太、太爷们封我们作小老婆？况且我们两个也没有爹娘哥哥兄弟在这门子里仗着我们横行霸道的。他骂的人自有他骂的，我们犯不着多心。(Не кажіть так. Вона зовсім нас не сварить, не кажіть дурниць. Чи чули Ви, що та бабка з дідом дають нам можливість стати наложницями? До того ж, ми не маємо ні батьків, ні братів, ця родина живе за рахунок нашої безсоромності. Нехай собі сварить кого хоче, не варто брати то до серця.)

– 他见我骂了他，他臊了，没的盖脸，又拿话挑出这个空儿来。(Вона чула, як я її сварю?! От сволота! Зажди висмикує слова з контексту!) [10, с. 318-320]

Така страгатагема лежить в основі будь-якого конфліктного діалогу, оскільки спрямована на розпалювання суперечки й налаштування опонентів один проти одного.

Аналіз результатів дослідження демонструє подібність ситуацій, у яких використовуються страгатагеми, проте з очевидною культурно-історично зумовленою різницею в наповненості діалогових реплік представниками Китаю та України, де стриманості перших протиставляється прозорість других.

Висновки. По-перше, мова є важливим засобом відтворення світогляду автора; по-друге, національно-мовний світогляд перебуває в динаміці й поділяється на сучасну та архаїчну мовну картину світу, які, на нашу думку, перебувають у постійній взаємодії, що й зумовлює їх видозміну; по-третє, ІАКС, хоч і відрізняється від картини світу окремо взятого представника певної культури притаманним авторові ідіостилем, проте вона (картина світу) так само є відображенням національних, етнічних та культурних особливостей народу, до якого належить письменник; по-четверте, діалогові страгатагеми активно вживаються в обох мовах, а їх варіативність зумовлюється впливом культурної ідентичності на свідомість автора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Евдокимычева М. А. Сфера наивных представлений в современной картине мира: лингвокультурологический анализ : дис. ... канд. культурологи. 24.00.01/ Евдокимычева Марина Александровна. — СПб., 2008. — 175 с.
2. Дідух Х. І. Ідіостиль як відображення авторської картини світу [Електронний ресурс] / Х. І. Дідух // Філологічні науки. Риторика і стилістика. — 2012. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm. — Назва з екрану.
3. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу / Л. А. Лисиченко // Мовознавство : Науково-теоретичний журнал. — 2004. — № 5. — С. 36-41.
4. Нестерова О. А. Современные коммуникативные практики в пространстве российско-китайского межкультурного взаимодействия : дис. ... докт. филос. наук : 24.00.01 : защищена 21.06.2010 / Нестерова Ольга Александровна. — М., 2010. — 443 с.
5. Зенгер Х. Страгатагеми. О китайском искусстве жить и выживать / Х. фон Зенгер – М. : Эксмо, – 2004. — Т. 1, Т. 2. — 512 с., 1024 с.
6. Островская Л. В. Мифы древних славян как культурообразующий фактор / Л. В. Островская // Социально-гуманитарное знание : история и современность. — 2012. — С. 34-37.

7. Коваленко Н. С. Национальная идея как новое мифотворчество / Н. С. Коваленко // Социально-гуманитарное знание : история и современность. — 2012. — С. 420-426.
8. Горенкова Л. В. Сердце как высший орган познания / Л. В. Горенкова // Социально-гуманитарное знание : история и современность. — 2012. — С. 204-207.
9. Издрик Ю. АМТМ / Ю. Издрик. — Харьков : Клуб сімейного дозвілля, 2010. — С. 314.
10. 曹雪芹. 红楼梦 / 曹雪芹. — 哈尔滨出版社, 2007. — 882页 — Цао Сюецин. Сон у червоному теремі / Цао Сюецин. — КНР : Харбін, 2007. — 882 с.

REFERENCES

1. Evdokimycheva M. A. Sfera naivnykh predstavlenii v sovremennoi kartine mira: lingvokul'turologicheskii analiz [Tekst] : dis. ... kand. kul'turologii: 24.00.01 / Evdokimycheva Marina Aleksandrovna. — St.-Pb., 2008. — 175 p.
2. Didukh Kh. I. Idiostyl yak vidobrazhennia avtorskoi kartyny svitu [Elektronnyi resurs] / Kh. I. Didukh // Filolohichni nauky. Rytoryka i stylistyka. — 2012. — Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Philologia/2_111114.doc.htm. — Nazva z ekranu.
3. Lysychenko L. A. Struktura movnoi kartyny svitu [Tekst] / L. A. Lysychenko // Movoznavstvo : Naukovo-teoretychnyi zhurnal. — 2004. — № 5. — p. 36-41.
4. Nesterova O. A. Sovremennye kommunikativnye praktiki v prostranstve rossiisko-kitaiskogo mezhkul'turnogo vzaimodeistviya [Tekst] : dis. ... dokt. filos. nauk : 24.00.01 : zakhishchena 21.06.2010 / Nesterova Ol'ga Aleksandrovna. — M., 2010. — 443 p.
5. Zenger Kh. Stratagemy. O kitaiskom iskusstve zhit' i vyzhivat' [Tekst] / Kh. fon Zenger – M. : Eksmo, – 2004. — Т. 1, Т. 2. — 512 p., 1024 p.
6. Ostrovskaya L. V. Mify drevnikh slavyan kak kul'turoobrazuyushchii faktor [Tekst] / L. V. Ostrovskaya // Sotsial'no-gumanitarnoe znanie : istoriya i sovremennost'. — 2012. — p. 34-37.
7. Kovalenko N. S. Natsional'naya ideya kak novoe mifotvorchestvo [Tekst] / N. S. Kovalenko // Sotsial'no-gumanitarnoe znanie : istoriya i sovremennost'. — 2012. — p. 420-426.
8. Gorenkova L. V. Serdtse kak vysshii organ poznaniya [Tekst] / L. V. Gorenkova // Sotsial'no-gumanitarnoe znanie : istoriya i sovremennost'. — 2012. — p. 204-207.
9. Izdryk Iu. АМТМ [Tekst] / Iu. Izdryk. — Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia, – 2010. — p. 314.
10. Tsao Siuetsyn. Son u chervonomu teremi [Tekst] / Tsao Siuetsyn. — KNR : Kharbin. — 2007. — 882 p.

УДК 82.09

АНТРОПОЛОГІЧНІ ПОШУКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВОЇ ФАНТАСТИКИ (за повістю-феєрією М. Руденка «Народжений блискавкою»)

Логвиненко Ю.В., к. філол. н., доцент

*Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
вул. Римського-Корсакова, 5, м. Суми, Україна*

ledi_uliya_ledi@mail.ru

У статті викладено погляди М. Руденка на людину. Проаналізовано, як письменник бачить людину, сенс людського існування, способи самовираження, форми суспільного устрою, мораль, світогляд, норми і правила співжиття на планеті й у Всесвіті. Висвітлено авторську концепцію світобудови та місця людини в ній.

Ключові слова: антропологія, людина, макрокосм, мікркосм, наукова фантастика.

**АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ ПОИСКИ УКРАИНСКОЙ
НАУЧНОЙ ФАНТАСТИКИ
(по повести-феерии Н. Руденко «Рожденный молнией»)**

Логвиненко Ю.В., к. филол. н., доцент

*Сумской областной институт последипломного педагогического образования,
ул. Римского-Корсакова, 5, г. Сумы, Украина*

В статье изложены взгляды М. Руденко на человека. Проанализировано, как писатель видит человека, смысл человеческого существования, способы самовыражения, формы общественного уклада, мораль, мировоззрение, нормы и правила сосуществования на планете и во Вселенной. Отражена авторская концепция мироздания и места человека в ней.

Ключевые слова: антропология, человек, макрокосм, микрокосм, научная фантастика.

**ANTHROPOLOGICAL SEARCH OF UKRAINIAN SCIENCE FICTION
(after the short novel of M. Rudenko „Born by the Lightning”)**

Logvinenko Yu.V.

Sumy Regional Teacher Training Institute, Rimskoho-Korsakova Str., 5, Sumy, Ukraine

The main philosophical research, theories and ideas of M. Rudenko are given in the ‘Energy of progress’. Anthropocentrism in M. Rudenko’s work develops into antropokosmizm and the Universe is considered as anthropomorphous. The short novel ‘Born by the Lightning’ described the idea of the ‘Energy of progress’, but in simplified form for kids.

The title plays an important role in disclosing the concept of work. It is metaphoric and applied to all characters of short novel. The names of the heroes are extremely eloquent and give an accurate description or indicate heroes’ typical characters and create the subtext of the work.

Most acute problem is the problem of society. It is revealed through the image of Sebastian. Life of Sebastian on the attic in a big box – is the demonstration of how lonely can be a man, living among other people.

Extremely complicated anthropological question is revealed: whether a person is locked in the body and lives in it, as inside of case, or the body should be seen as the temple for the soul. The writer says that the body does not limit a person. On the contrary, it gives a lot of opportunities, gives access to understanding of the Universe. Considerable attention is paid to human’s mind, which is the greatest value. The criterion that distinguishes scientific progress and moral crime is searched.

The criteria of human ‘good qualities’ – resistance to temptation, fidelity to ideals, family, friends and spirituality are given. Man can become free only in a democratic society, so the freedom must be fought for.

It is proved that although the time frames the story are the 70’s of the XXth century, but the problems raised in the book are relevant now, even gained global proportions, which makes it possible to conclude that the story is far ahead of the time of its creation.

Key words: anthropology, man, macrocosm, microcosm, science fiction.

Останній період незалежності Української держави характеризується глибокою кризою всіх сфер громадянського, суспільного та державного життя. Кризові нестабільні періоди породжують прагнення людини зрозуміти саму себе, своє призначення і сенс життя, щоб через саморозуміння знайти вихід із кризового стану. Українська література налічує велику кількість творів із філософсько-антропологічними проблемами, а останні події в державі та суспільстві вивели антропологічні дослідження на новий рівень, тому можна констатувати незмінну актуальність проблем, пов’язаних із антропологією та її дослідженнями.

Творчість Миколи Руденка вказує на можливі шляхи вирішення широкого спектру глобальних антропологічних проблем, які стоять перед Україною та людством.

Основна увага дослідників зосереджена на вивченні мови творів і окремих жанрів творчого доробку М. Руденка (Т. Гажа, М. Кудрявцев, О. Бровко), авторської концепції буття, економіко-філософської системи письменника та вченого (М. Слабошпицький, Л. Талалай, В. Шевчук), його громадянської позиції та політичної діяльності (Є. Сверстюк, Н. Осипова). Було детально вивчено та проаналізовано основні віхи життєвого та громадянського життя письменника, зроблено огляд творчості, зібрано

інтерв'ю, проаналізована поезія, художня проза, досліджено внесок М. Руденка в розвиток національної економічної школи.

Однак, незважаючи на окремі ґрунтовні студії спадщини М. Руденка, повість «Народжений блискавкою» не потрапляла в поле зору дослідників. Вагомою причиною цього була майже тридцятилітня заборона та вилучення творів письменника з бібліотек тоталітарним режимом СРСР. Іншою причиною, на нашу думку, може бути те, що в полі зору дослідників опинялися ті фундаментальні праці письменника, які набули широкого резонансу в літературних та наукових колах.

Мета статті – здійснити аналіз повісті-феєрії М. Руденка «Народжений блискавкою», розкрити погляди автора на складні світоглядно-антропологічні проблеми сучасності, висвітлити авторську концепцію місця людини в суспільстві, державі, світі.

Основні філософські пошуки, теорії та ідеї М. Руденка викладені ним в «Енергії прогресу». У статті «Глобалізація і Україна» письменник, згадуючи про «Енергію прогресу», писав: «Мій гонорар за неї – 12 років неволі» [1, с. 78]. У цій фундаментальній праці, написаній у 1972–1974 рр., спростовано теорію К. Маркса про додаткову вартість, розвинуто ідеї Ф. Кене та С. Подолинського, наведено формули, за допомогою яких М. Руденко створює стаціонарну модель Всесвіту, в центрі якої перебуває Світова Монада. Антропоцентризм у М. Руденка переростає в антропокосмізм, де людина як істота, здатна до усвідомлення й самоусвідомлення, є відповідальною за весь органічний світ на планеті, за життя у Всесвіті, який, у свою чергу, мислиться антропоморфно – як живий одухотворений організм: «Земний світ сьогодні схожий на дев'ятий вал, який котиться до невідомих берегів Всесвіту. ...Мабуть, далі людині належить усвідомити: «Хто я є й що (чи хто?) є Всесвіт?». І коли Всесвіт не що, а Хто – їй треба готуватися до зустрічі з Матір'ю. ...Мати нас не зрозуміє, коли ми прийдемо до неї з білими руками і чорними душами» [2, с. 249].

Проблема людини, мета й сенс її існування, єдність мікрокосму і макрокосму, існування людини як істоти соціальної і космічної стоїть у центрі філософських пошуків письменника: «Треба завжди мислити потребами Всесвіту – і вже потім власними потребами. Ми не самі від себе – людство є діючим органом Всесвіту» [2, с. 427]. Письменник веде мову про дуже важливу переорієнтацію людського світорозуміння: від уявлень субординативістських (ієрархічних) до уявлень про поліфонічність життя. Людство повинно здійснити перехід від стратегії підкорення до стратегії партнерства.

Майже одночасно із «Енергією прогресу» (1970–1971 рр.) письменникові вдалося видати повість-феєрію «Народжений блискавкою». Після цього він більше, ніж на 30 років, був ізольований від українського читача.

Повість створена письменником на замовлення видавництва «Веселка» протягом трьох місяців. Автор із приємністю згадує той період свого життя: «Відкинувши геть роман про секретаря райкому, я за короткий час написав науково-фантастичну повість «Народжений блискавкою». Писав від руки, Раїса відразу ж передруковувала. ... Мені здається, сама повість виказує, як легко мені дихалося під час роботи над нею. Це була зима 1969–1970 років, коли переслідування не стали такими помітними, як згодом» [3, с. 456–457].

У розкритті концепції твору важливу роль відіграє назва. Увібравши в себе весь художній світ тексту, вона має колосальну енергію туго стиснутої пружини. Назва постійно збільшує свою питому вагу, стає метафоричною. Спочатку складається враження, що «народжений блискавкою» головний герой Едмундо, бо він з'явився на світ від спалаху кулястої блискавки. Однак події твору доводять, що всі герої, залежно від їхньої індивідуальності, переродилися під впливом кулястої блискавки. Найповніше назва твору розкривається в останніх рядках, актуалізуючи концепцію тексту: герої повісті були «народжені блискавкою» для боротьби за власне щастя, яке вони повинні здобути самостійно.

Найгострішою проблемою повісті є проблема соціальна, що стосується захисту найбільш незахищених прошарків населення, забезпечення гідного рівня життя людям похилого віку. Автор показав, що особливої жорстокості набуває це болюче питання в тоталітарних недемократичних державних устроях. Ця проблема в повісті розкривається через образ Себастьяна: «Колись він був механіком. Давно, років двадцять тому. Мав дружину і сина Едмундо. Син загинув на барикадах, а дружина померла з горя. Відтоді його ніде не брали на роботу. А тепер він і сам уже не просився – надто старий» [4]. Життя Себастьяна на горищі у великому ящику – це демонстрація того, якою самотньою може бути людина, живучи серед інших людей.

Хворий старий Себастьян просить у своєї долі хоча б якоїсь розради, і вона дарує йому кулясту блискавку, яку він назвав ім'ям загиблого сина – Едмундо. У старого з'явився об'єкт піклування, і саме цьому об'єкту належить докорінно змінити життя Себастьяна та інших героїв повісті. Поява Едмундо-блискавки ще більше загострила боротьбу між двома антагонічними таборами.

Імена героїв повісті (Себастьян, Едмундо, Рут) надзвичайно промовисті і дають їм точну характеристику. Інша справа з іменами Генерала та Професора. Маючи силу виділення, ці імена водночас узагальнюють образ, вказують на типовість персонажів. Генерал уособлює образ диктатора, Професор – аморального вченого. Письменник наголосив, що це не поодинокі герої однієї повісті, а поширене суспільне явище, з яким треба боротися. Узагальнений смисл, закладений в образах Генерала і Професора, наголошує на глибокій суспільній та соціальній проблемі, коли поява таких героїв стала можливою. Ці образи створюють підтекст твору.

У повісті діє один фантастичний герой – хлопчик-блискавка Едмундо. Спочатку Едмундо жив у кисеті названого батька. Коли Едмундо переселився у білкове тіло, його «фантастичність» зникла під тиском побуту та обставин. Письменник звертається до надскладного антропологічного питання: чи замкнена людина в тілі і живе в ньому, як у своєрідному футлярі, чи тіло можна сприймати як храм для душі? Прагнення Едмундо-блискавки мати людське тіло поставило питання про існування тілесної сутності і сутності в тілі. Отримавши тіло, Едмундо поставив за мету пізнати світ людей, себе в ньому, і таким чином отримав ще один орган для пізнання Всесвіту – людську оболонку, що вивело його відчуття на новий рівень, той, про який блискавка могла тільки мріяти. Тіло не стало причиною свідомості, але воно переселило Едмундо в нові умови, задало параметри, яких блискавка повинен був дотримуватися, укорінило свідомість Едмундо в людське реальне життя. Завдяки тілу Едмундо не був абстрактним, майже уявним другом Рут і сином Себастьяну, а став конкретною людиною, отримав вік, стать, почав жити за земним часом. Письменник стверджує: тіло не обмежує людину, воно, навпаки, дарує безліч можливостей, відкриває доступ до розуміння Всесвіту.

Будучи недосвідченим на початку свого людського життя, Едмундо не мав жодного уявлення про прагнення людей, сенс людського існування, критерії поділу на класи та групи. Він не розумів, чому людський цивілізаційний розвиток рухається в хибному напрямку: «Едмундо задумливо стояв біля забрудненого струмка, оглядаючи печерне містечко, де жили ті, в кого відбирали сонце... В їхній свідомості це не мало відношення до сонячної енергії. Проте Едмундо все зводив до єдиного знаменника – Світло! ... Світло народжує рослину, живе в ній високою енергією, яка призначена для корисної дії... Та якщо ця енергія дістається тим, хто нічого корисного не створює, то це, власне, і є служба Пітьмі...» [4].

У печері повстанців Едмундо побачив, як несправедливо розподіляються продукти Сонячної енергії між робітниками та можновладцями. У розумінні Едмундо це був злочин проти Природи-матері: «Ота Пітьма жила серед людей, владарювала в суспільстві, яке,

можливо, було найвищим чудом природи. Продираючись крізь тенета Пітьми, люди все ж таки виконували своє призначення: будували міста і кораблі, вирощували пшеницю та виноград, стерегли овець на гірських пасовиськах. Але саме ті, хто це робив, жили так, як Далія і Хосе. / Це був злочин проти Природи взагалі. Злочин проти Світла» [4]. Працьовита людина, яка створює матеріальні й духовні блага, дуже часто опиняється за межею бідності. Вона отримує таку малу частку створених нею благ, що їх ледь вистачає на відтворення потенціальної енергії. І саме цей факт викликав у Едмундо обурення. Перебуваючи серед повстанців, Едмундо зрозумів важливу річ – лише власноруч вони можуть досягти мети: «Зрозумілим було одне: якщо ці люди самі не здобудуть для себе свободу, ніхто й ніщо їм не допоможе!» [4]. Призначення людини полягає насамперед в тому, щоб бути господарем власного життя та свідомим громадянином Всесвіту.

Письменник наголошує, що тільки завдяки розуму людина здатна зрозуміти і сприйняти навколишню дійсність такою, якою вона є насправді. Себастьян був наділений природнім розумом, що ґрунтувався на життєвому досвіді та народній мудрості, тому його життєва та громадянська позиція була правильною та непохитною. Едмундо-блискавка також володів гострим розумом та мав доступ до інформації, яка перебуває на рівні енергії, що дало йому змогу вийти з честю із усіх розставлених Марлоном та Професором пасток.

Професор також був наділений геніальним розумом: «Злочинний геній, – сказав про нього вчений, який очолював місію. — Саме така людина здатна вчинити найбільше зло» [4]. Він досягнув небачених результатів у заборонених експериментах з генної інженерії, вмів створювати клонів, біороботів, однак ігнорував мораль і совість: «Професор усе частіше натрапляв на слово, яке здавалось йому позбавленим змісту: совість. Він чув це слово. ... Він запитував: де, в яких своїх діях природа користується цим поняттям? ... Професор вважав себе незмірно чеснішим, ніж попередні благодійники. Принаймні він ставить питання відверто: йому потрібен великий мурашник, де кожна істота буде запрограмована на певну суспільну функцію. А такі абстракції, як совість і мораль, кібернетиці не відомі. Отже, вони не мають права на існування» [4].

Безконтрольність і гострий розум виокремили генія з оточення, він став вважати себе богом, а в бога, на думку Професора, були власні правила і закони. Для Професора люди, суспільство – це юрба, абстрактна маса живих істот, які не мають власної думки. Це маса, за яку думають і приймають рішення інші люди. Навіщо людям думати, коли за них може вирішити Професор: «для суспільства потрібна людина. Перероблена, запрограмована, цілком залежна, але ж людина!. Якщо казати простіше, потрібні повноцінні раби. Повноцінні!» [4]. Навіть застосування ядерної зброї, від якої може загинути людство, Професора не зупиняє, – ядерну зброю він бачить як ще один засіб для реалізації власних планів: «Такі люди, як Професор, давно привчили себе до думки, що в атомній війні немає нічого аморального. Про загибель мільйонів вони навчилися говорити цілком спокійно. Це їм не псувало ні настрою, ні апетиту» [4].

Письменник ставить перед читачем складне питання: «Де є той критерій, який розмежовує науковий прогрес і моральний злочин? Чи немає у звинуваченнях, які висловлюються на адресу Професора, дешевого святенництва? Йдеться не про його мету, а про самі досліді. Його мета – це вже не наука...» [4].

Прагнення заволодіти Едмундо-блискавкою призвело до об'єднання Марлона з представником позазаконної науки Професором. Їх об'єднало одне бажання – використовуючи хлопчика-блискавку, захопити абсолютну владу. Якщо Марлон, користуючись владним становищем, не приховував своїх планів на Едмундо, то Професор змушений був критися, щоб мати тимчасового союзника в особі Марлона. Професор переконує Марлона, що має суто науковий інтерес до хлопчика-блискавки.

На відміну від Марлона, Професор відразу зрозумів, що владу над Едмундо мають тільки

дві людини – названий батько Себастьян та дівчинка-сирота Рут. Рут була найвною одинадцятилітньою дитиною й прагнула одного – щоб Едмундо перетворився з невидимої блискавки на звичайного хлопчика. Професор із легкістю виконав бажання Рут – заточив Едмундо в білкове тіло, створене в лабораторії. Це дало змогу вченому читати думки Едмундо, знати, що він бачить, із ким спілкується.

Професор використав дитячу наївність Едмундо і Рут для підкорення їхньої свідомості. Підкорити своїй волі Себастьяна Професору було не так легко, як дітей. Щоб схилити Себастьяна до співпраці, Професор пообіцяв подарувати старому молодість. Навіть омолодив Ірену, сестру-близнючку померлої дружини Себастьяна Марсели. Ірена була спокусою для Себастьяна, обіцянкою щастя й радості. І омолодження, і пост президента майбутньої республіки, і зустріч із давно забутою юністю – все це Професор обіцяє Себастьяну за можливість керувати кулястою блискавкою: «Він за всяку ціну хоче мати у своєму розпорядженні живу, приручену блискавку. В особі Себастьяна Професор бачить дресирувальника, якому пощастило приборкати полум'яного звіра» [4]. Образ Себастьяна є найбільш психологічно складним і довершеним. Найстабільніша риса характеру чоловіка – стійкість перед спокусами, вірність ідеалам, родині, друзям. Сформований характер Себастьяна впливає на формування свідомості юних Едмундо і Рут, передаючи їм найкращі риси українського характеру. Обіцяне безхмарне щасливе майбутнє та влада над світом не переконали Себастьяна порушити правила і норми поведінки, не позбавили його честі та не змінили громадянську позицію. У моральному вимірі бідний Себастьян виявився набагато вищим від представників еліти. Його вчинки диктуються його духовністю. Ця якість була життєвим надбанням самого Себастьяна. Закорінена у глибини його внутрішнього світу, духовність не дає Себастьяну відійти від дотримання моральних норм і правил. Як носій духовності Себастьян – людина вільна. У баченні життєвих перспектив Себастьян керувався вічними і безпомилковими категоріями добра і зла, світла і темряви, які визначають для Себастьяна зміст і якість речей. Свідомо і підсвідомо він відчував небезпеку для себе, названого сина Едмундо та всього суспільства: «Далі Себастьян слухати не міг. Хоч він був готовий до цієї розмови, – йому майже все було відомо, – але ота буденність та цілковита незворушність, з якою Професор оповідав про конвеєрне виробництво солдатів (ба, навіть, президентів!), не могла не збудити його душі. Себастьян бачив перед собою людину, яка замислила страшний злочин проти людства, але ця людина мала таку владу над природою, якої досі ще ніхто не досягав» [4]. Основні постулати Професорової філософії були для Себастьяна неприйнятні.

Побоювання Себастьяна – це майбутні проблеми землян, якщо хай-тек технології не будуть достатньо контрольовані суспільством та державою. Письменник застерігає людство, що разом з позитивними результатами від розвитку NBIC-технологій можливі й загрози для людства.

Повстанці перемогли, але не змогли побудувати нову державу: «Минуло кілька років. Генерал помер, Марлон утік за кордон. Його вже не цікавила політика. Він став багатим бізнесменом. Повстанці спустилися з гір – повірили, що прийшла жадана свобода. Але більшість із них потрапила в Чорну фортецю. Новий уряд виявився не кращим, ніж ненависна генералова диктатура» [4]. Від часу революції в житті простого народу нічого не змінилося. Бізнесмен-політик утік за кордон витратити вкрадені у власного народу гроші, а ті, хто віддавав життя за волю та гідність, знову потрапили в стан безвиході.

Автор залишив героїв перед новими випробуваннями, але, навчені гірким досвідом, вони зрозуміли, що за свободу й незалежність треба боротися. Жертва Себастьяна й інших повстанців не була марною, а блискавка навчила вірити у власні сили й брати відповідальність за власну долю на себе. В останніх рядках повісті лунає заклик до боротьби за краще життя, за новий державний устрій.

За часовими межами повість належить до 70-х років ХХ ст., однак проблеми, підняті у творі, актуальні до цього часу, навіть набули глобальних масштабів, що дає можливість зробити висновок, що повість набагато випередила час створення. Письменник прагнув донести до читача своє бачення природи людини, наголосити на цінності й унікальності її внутрішнього світу. Однією із невід'ємних ознак людського є моральність, духовність, наявність розуму, прагнення до свободи, духовність як міра якості особистості, цілеспрямована діяльність, соціальність.

Творчість Миколи Руденка потребує більш глибокого вивчення, аналізу та популяризації, автор вбачає перспективним дослідження фундаментальної праці письменника-філософа «Енергія прогресу».

ЛІТЕРАТУРА

1. Руденко М. Глобалізація і Україна. Не загубити ліхтарика. На шляху до Світової Монади / М. Руденко // Дніпро. — 2007. — № 1–2. — С. 75–86.
2. Руденко М. Д. Енергія прогресу. Гносис і сучасність: Метафізична поема. Публіцистика. Поема / М. Д. Руденко. — К.: Журналіст України, 2008. — 716 с.
3. Руденко М. Найбільше диво – життя. Спогади / М. Руденко. — К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ», 2013. — 696 с.
4. Руденко М. Д. Народжений блискавкою: Повість-феєрія [Електронний ресурс] / М. Д. Руденко. — К.: Веселка, 1971. — Режим доступу: <http://www.libros.am/book/read/id/158359/slug/narodzhenijj-bliskavkoyu>
5. Філософія: світ людини: навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. — К.: Либідь, 2003. — 432 с.

REFERENCES

1. Rudenko, M. (2007), "Globalisation and Ukraine. Hold down a flashlight. To be on the highroad to the Universal Monad", *Globalizatsiia i Ukraina. Ne zahubyty lihtaryka. Na shliakhu do Svitovoi Monady*, Dnipro, no. 1–2, pp. 75–86.
2. Rudenko, M.D. (2008), "Progress Energy. Gnosis and modernity", *Enerhiia prohresu. Hnosys i suchasnist*, Zhurnalist Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
3. Rudenko, M. (2013), "The greatest miracle is life. Recollections", *Naibilshe dyvo zhyttia. Spohady*, Klio, Kyiv, Ukraine.
4. Rudenko, M.D. (1971), "Born by the Lightning", *Narodzhenyi blyskavkoiu*, available at: <http://www.libros.am/book/read/id/158359/slug/narodzhenijj-bliskavkoyu> (access January 19, 2016).
5. Tabachkovskij V.H., Bulatov M.O. and Khamitov N.V. (2003), "Philosophy: mans world", *Filosofiiia: svit liudyu*, Lybid, Kyiv, Ukraine.

УДК 821.161.2

ПОЕМА «ЕНЕЇДА» І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРНОЇ ПАРАДИГМИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Луцик Х.Ю., к. філол. н.

*Дрогобицький державний педагогічний університет ім. Івана Франка,
вул. І. Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська обл., Україна*

havrylyuk@meta.ua

У статті окреслено особливості поеми «Енеїда» І. Котляревського в контексті культурної парадигми художнього тексту. З цією метою розроблено концепцію ядрової структурованості побутових реалій твору. Виявлено, що індивідуальні механізми зовнішньої та внутрішньої

організації реалій дозволяють підкреслити культурну специфіку оригіналу. Подібні особливості реалій є додатковими маркерами культурного контексту оригіналу, що характеризують творчий метод І. Котляревського.

Ключові слова: «Енеїда» І. Котляревського, культурна специфіка, побутові реалії, тематична група (ТГ), ядро-реалія, ієрархічна модель, однорівнева модель.

ПОЭМА «ЭНЕИДА» И. КОТЛЯРЕВСКОГО В КОНТЕКСТЕ КУЛЬТУРНОЙ ПАРАДИГМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Луцик Х.Ю.

*Дрогобычский государственный педагогический университет им. Ивана Франко,
ул. И. Франко, 24, г. Дрогобыч, Львовская обл., Украина*

В статье обозначены особенности поэмы «Энеида» И. Котляревского в контексте культурной парадигмы художественного текста. С этой целью разработана концепция ядровой структурированности бытовых реалий произведения. Выявлено, что индивидуальные механизмы внешней и внутренней организации реалий позволяют подчеркнуть культурную специфику оригинала. Такие особенности реалий являются дополнительными маркерами культурного контекста оригинала, характеризующими творческий метод И. Котляревского.

Ключевые слова: «Энеида» И. Котляревского, культурная специфика, бытовые реалии, тематическая группа (ТГ), ядро-реалия, иерархическая модель, одноуровневая модель.

I. KOTLIAREVSKYI'S "THE AENEID" IN THE CONTEXT OF LITERARY TEXTCULTURAL PARADIGM

Lutsyk Kh.Yu.

*Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
24 Ivan Franko Street, Drohobych, Lviv Region, Ukraine*

The article is devoted to the study of everyday life culture specific units, or realia, in I. Kotlyarevskiy's "The Aeneid". It traces peculiarities of the poem within the literary text cultural paradigm. For this purpose a concept of nuclear structuring of everyday life realia has been elaborated. Mechanisms of individual external and inner organization of realia help bring out cultural specificity of the text in general. These features of culture specific units are additional markers of the original text culture specificity characteristic of I. Kotliarevskiy's literary method. Everyday life realia of the poem were selected in accordance with three thematic groups: "traditional drinks", "traditional food" and "traditional clothes". The research of the structural organization in the system of the source language realia allowed introducing the concept of core-realia whose semantics is broader than individual semantics of the component parts and is contextually predetermined as inner ties in such structures do not necessarily exist beyond a given context. The central component of core-realia can, in its turn, be represented by semantically different elements, either culturally marked or not. The relations of subordination or equivalency account for discrimination between a hierarchical or single-level models of core-realia formation. In a hierarchical model a unit with an explicit culture-specific meaning forms the central element of core-realia while in a single-level one the central element is rather relative due to a lack of a pronounced cultural specificity. In the meantime additional denotations in the structure of core-realia either underscore or semanticize their cultural specificity.

Key words: "The Aeneid" by I. Kotliarevskiy, cultural specificity, everyday life realia, thematic group (TG), core-realia, hierarchical model, single-level model.

Авторська міфотворчість – «вершинний вияв освоєння античності, коли здебільшого немає зовнішньої «чужої» атрибутики, а є глибоке тонке розуміння античного світогляду, свідчення уваги до зразків, які дають змогу вільно творити «в стилі древніх» і викликають відповідну асоціацію» [1, с. 57]. Абсолютно «чуже» й «не може бути продуктивною основою для осмислення «свого», бо через акцентовану ідейно-естетичну й художню своєрідність воно, зазвичай, ніколи не стає органічною частиною сприймаючого національного духовного контексту. Окрім того, кожна національна культура, звертаючись до художнього матеріалу іншого народу, шукає в ньому не тільки часткові збіги, паралелі й асоціації, а й, головне, докази своєї універсальності» [2, с. 3]. Цей принцип ліг в основу поеми «Енеїда» І. Котляревського, де переосмислено «художню тканину твору римського автора з позицій нового естетичного ставлення до дійсності»,

а в основу покладено національне життя, тогочасні реалії [3, с. 75]. Так під виглядом троянців і богів постають українські козаки та пани, а «руйнування дистанції між сюжетно-особистісним часом» поеми Вергілія і «предметно-побутовою реальністю» [2, с. 10] твору І. Котляревського зумовлює синтез традиційної та нової міфологічної дійсності. За таких умов здійснення аналізу художнього тексту вимагає врахування двох передумов – лінгвістичної та етнографічної.

Твердження, що зв'язки між мовою, культурою та думкою мають динамічний характер, а для повноцінного розуміння мови необхідна наявність двох контекстів – ситуації й культури – не є новим і отримало належне теоретичне обґрунтування у працях сучасних українських (В. Демецька, М. Зимомря, Л. Коломієць, Ю. Чала, О. Чередниченко) та зарубіжних (Ф. Боас, Р. Леппігальме, Д. Катан, Ч. Хонгвей) дослідників. Крізь призму екстралінгвістичної та лінгвістичної інтерпретації вже традиційно розглядаються реалії як явище (С. Влахов, Р. Зорівчак, А. Кретов, І. Лівіцька, П. Ньюмарк, Н. Фененко, С. Флорін та ін.). Для нашого дослідження значну практичну цінність має висновок автора теорії «культурних сузір'їв» [4] Г. Флороса про композиційну гнучкість реалій, оскільки в більшості подібних розвідок, присвячених творчому методу «Енеїди», реалії хоч і розглядаються як форманти образної системи та композиційної організації, проте чіткого бачення механізмів цієї їхньої функції досі бракує.

В основу дослідження покладено аналіз лінгвістичних та літературознавчих параметрів побутових реалій трьох тематичних груп (ТГ): «традиційний одяг», «традиційні страви», «традиційні напої» поеми «Енеїда» І. Котляревського в контексті національної культурної спадщини. Застосовано елементи стилістичного та структурно-семантичного аналізу, внаслідок чого виявлено смислотворчі, образотворчі та стилістичні функції реалій у загальній структурі тексту оригіналу. Вивчення реалій як формантів образної системи твору, визначення їхнього значення для формування фігуративних структур тексту ґрунтується на загальнотеоретичних та аспектних працях українських та зарубіжних науковців.

Реалії є засобом організації художнього мовлення та зображення художньої дійсності. Відповідно до цього важливо з'ясувати їхню природу у двох взаємопов'язаних площинах – мовній та літературній. Мовознавчий контекст передбачає аналіз особливостей зовнішньої і внутрішньої структури реалій, сполучуваності їхніх компонентів та, залежно від цього, співвідношення денотативних і конотативних значень, встановлення природи зв'язків між ними тощо. Літературознавчий контекст підводить до визначення стилістичних особливостей реалій, а саме: їхньої функції в образній та символічній системі тексту, його міфопоетиці.

Особливої виразності мовленню І. Котляревського надають не індивідуальні реалії, а ширші семантичні структури, до складу яких вони входять. Характерною рисою авторської манери І. Котляревського є групування реалій для створення логічно завершених у плані культурного вираження кластерів. Таке групування переважно відбувається за встановленим зразком: кластери утворюються із семантично споріднених структур у межах однієї або кількох строф. Складниками кластерів можуть бути індивідуальні реалії, вони не завжди мають істотне семантичне навантаження і нерідко набувають конотативної виразності винятково в контекстуальному середовищі самого кластера, у семантичних зв'язках з іншими його елементами. На основі таких зв'язків відбувається формування структур, які визначаємо як ядра-реалії. В основу ядра-реалії можуть лягати різні в семантичному плані елементи, що містять

культурну специфіку або позбавлені її. Зв'язки підпорядкування між елементами дозволяють виокремити дві моделі побудови ядер-реалій – **ієрархічну** (Рис. 1) та **однорівневу** (Рис. 2):

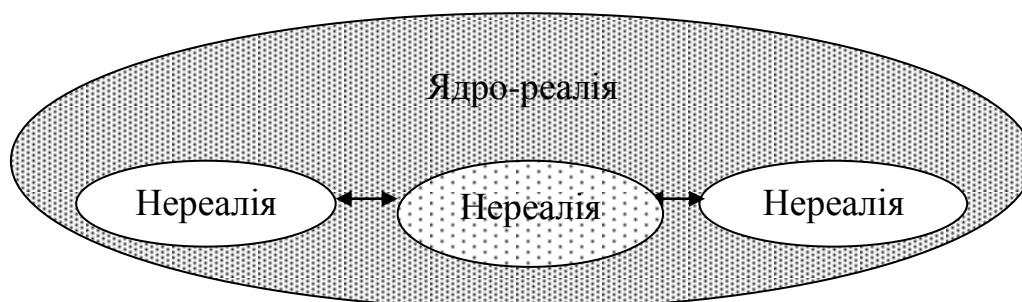

Рис 1. Утворення ядра-реалії відповідно до ієрархічної моделі

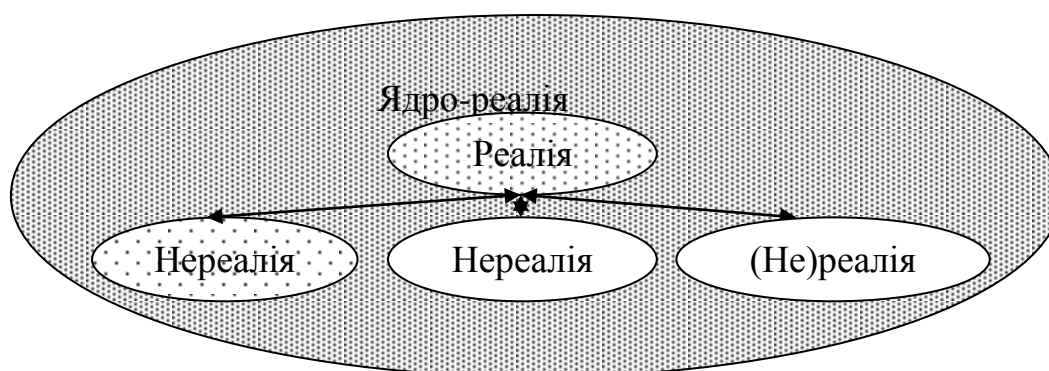

Рис 2. Утворення ядра-реалії відповідно до однорівневої моделі

З Рис. 1 видно, що в ієрархічній моделі центральним елементом ядра-реалії є культурно-специфічна одиниця, яка містить впізнаване (експліцитне) культурне значення і є власне реалією. Функція допоміжних компонентів, як специфічних, так і неспецифічних з погляду їхнього культурного вираження, – задати контекстуальну семантику центрального елемента. Таку ядро-реалію вжито в рядках «*Приходила і ся сюди / В червоній юпочці баєвій*» [5, с. 26], де центральним елементом є лексема з виразною етнокультурною ознакою *юпочка*, а її конотативне значення формується двома іншими – *червона* і *баєва*.

Натомість, як показує Рис. 2, в однорівневій моделі умовно центральним елементом ядра-реалії є одиниця, позбавлена культурної специфіки. Її функція, як і завдання умовно допоміжних компонентів, – семантизація культурної специфіки цілої структури. Таку ядро-реалію містять рядки «*Тут їли рознії потрави / ... Свинячу голову до хрїну*» [5, с. 26]. Жоден з елементів сполуки *свиняча голова до хрїну* не є самостійною реалією поза контекстом. У ньому з допомогою семантичних зв'язків вони формують ядро-реалію, що несе істотну культурно-специфічну інформацію. Ядро-реалія в цьому випадку є найменшою самостійною в плані семантики культурно-специфічною структурною одиницею.

Виходячи з цього, загальна ієрархія зв'язків між найбільш часто представленими культурно-специфічними поняттями різного рангу в поемі «Енеїда» побудована таким чином (Рис. 3):

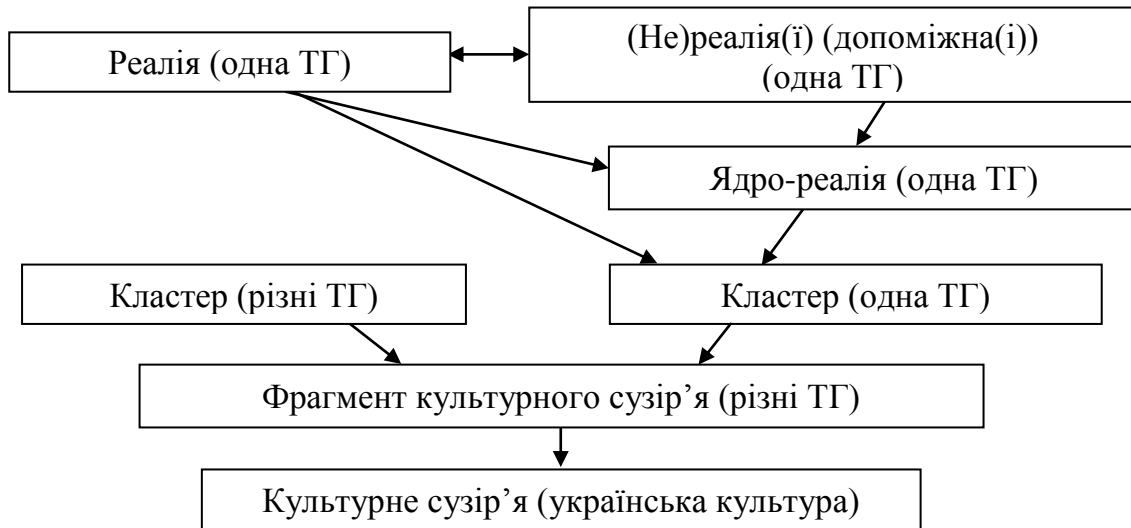

Рис. 3. Композиційна структура реалій поеми «Енеїда» І. Котляревського

Така структурованість цілком характерна для ТГ «традиційний одяг» та «традиційні страви». Менш притаманною вона є для ТГ «традиційні напої», де більшість реалій-одночленів вже містять національно-культурну семантику і не потребують об'єднання в більші, полічленні структури для її вираження. Тож композиційну схему, зображену на Рис. 3, можна проілюструвати на прикладі бенкету в Дідони [5, с. 26] у такий спосіб:

- 1) самостійні реалії-одночлени і / або ядра-реалії, утворені за принципом ієрархічної або однорівневої моделі;
- 2) на основі самостійних реалій і / або ядер-реалій утворено кластери;
- 3) на основі кількох кластерів, що містять реалії / реалії-ядра різних тематичних груп, сформовано цілісну картину бенкету, що займає 10 строф і становить семантично самодостатній фрагмент культурного сузір'я в контексті національної та світової міфології (див. Рис. 4).

І кубками тили

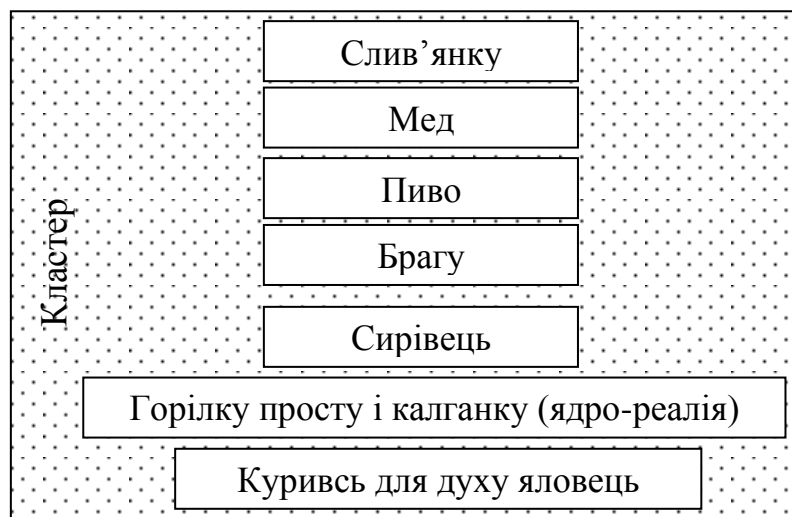

Рис. 4. Схема формування кластеру в поемі «Енеїда» І. Котляревського

Формування ядер-реалій відбувається з допомогою активного застосування атрибутів. У випадку страв чи напоїв – це інформація про спосіб приготування, вигляд, смак, наприклад, атрибути *свиняча, до хрину* при центральному елементі *голова*. Коли йдеться про одяг – це

зовнішній вигляд, спосіб виготовлення, практичність / непрактичність, застосування в побуті, наприклад, центральний елемент *юпочка* і його атрибути *червона*, *баєва*. Ці атрибутивні компоненти виконують роль «агентів впливу» на читача. Вони конкретизують або деталізують культурну специфіку центрального елемента ядра-реалії, якому відведено роль культурного ідентифікатора. Атрибутивні компоненти також «розчиняють» енциклопедичну інформативність поеми, надаючи їй художності. В окремих ядрах-реаліях поеми питома вага атрибутики може значно перевищувати за рівнем експресії значення центрального елемента. Таке спостерігаємо, наприклад, в одному із описів приготування горілки [5, с. 106], де її схарактеризовано як *не тютюнкову*, *не пінну*, *не третьопробну*, *перегінну* і т. ін. Схематично лексико-семантичне оформлення ядер-реалій зображено на Рис. 5:

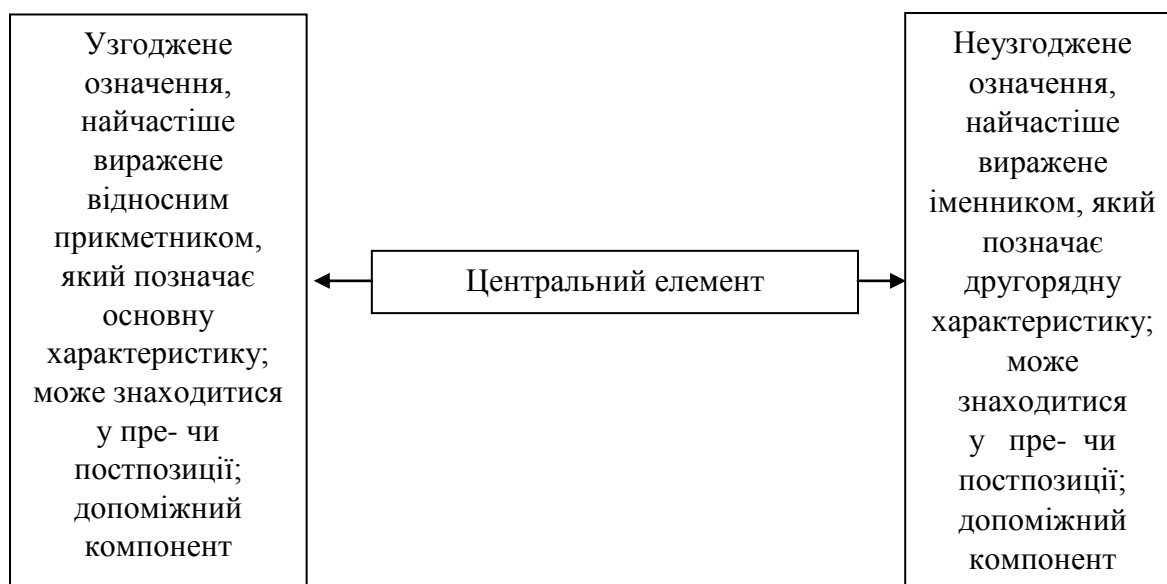

Рис. 5. Лексико-семантична структура ядер-реалій у поемі «Енеїда» І. Котляревського

Слова-реалії в поемі мають експліцитний та імпліцитний характер. Це добре помітно у ТГ «традиційні страви». Реалії, що сюди належать, умовно поділяються на дві групи. До першої входять назви одно- чи багатоконпонентних страв, назви яких експлікують семантику, тим самим виказуючи національний колорит, наприклад, *саламаха*, *рябко*, *борщ*, *галушки* тощо. До другої групи належать назви, що поза гастрономічним дискурсом і загальним культурним контекстом твору не містять культурно-специфічної ознаки. Формуючи смислові пари з допоміжними атрибутивними денотатами, вони набувають цю ознаку в ситуативному контексті, наприклад, *решетилівські вівці*, *опішнянські сливи*, *кури печені* тощо.

Для художнього письма І. Котляревського притаманні певні смислово-граматичні відхилення. У деяких ядрах-реаліях ТГ «традиційні страви» граматичні та смислові зв'язки не завжди логічні. Розгляньмо це явище на прикладі ядра-реалії *кури до софорку* [5, с. 168]. Один із її складників позначає основну страву (*кури*), інший – додаткову (соус *софорок*). За логікою семантичних зв'язків головним у словосполученні є перший складник, з огляду на граматичні зв'язки – другий. Натомість у художній дійсності «Енеїди» *кури* подаються до *софорку*, а не *софорок* до *курей*, *свиняча голова до хрину* [5, с. 26], а не *хрін* до *свинячої голови*, *потрух з галушками* [5, с. 133], а не *галушки з потрухом*, *хрін з квасом* [5, с. 124], а не навпаки. Таке переформатування є зручним з позицій бурлеску як основного методу зображення художньої дійсності та засобу трансформації міфологічної картини світу в поемі. Він ламає звичний порядок в усталеній мовній парадигмі. Паралельно існують також варіанти з традиційними граматично-семантичними зв'язками: *галушки з салом* [5, с. 21], а не *сало з галушками* (згідно

з попередньою схемою), *гречані з часником пампухи* [5, с. 42], *крутії яйця з сирівцем* [5, с. 106], *печена з часником свинина* [5, с. 133] тощо.

У ТГ «традиційний одяг» чітко простежується підбір реалій за схемою «тип-підтип / різновид», у семантичному значенні – гіперонім-гіпонім. Наприклад, *каптан* – підтип каптана: *свита, чуйка*; *корсет* – підтип корсету: *шнурівка*; *плахта* – різновид плахти: *дерга, дробушка*; *спідниця* – різновид спідниці: *охвота*.

Культурна специфіка лексем, що в такому разі позначають родові та видові поняття, може бути однаковою або відрізнятись. Лексеми *каптан* і *чуйка* мають споріднені денотати і певною мірою відмінні конотати. Обидві назви належать до застарілої лексики і позначають одяг, який вийшов з ужитку на сучасному етапі. Попри те, що лексема *каптан* є більш відомою, ніж її гіпонім *чуйка*, обидві рівноцінно виражають специфіку української культури. Якісно іншою є комбінація *спідниця* – *охвота*. При тому, що денотативне значення обох лексем близьке, у лексемі *охвота* з більшою інтенсивністю виявляється національне забарвлення. Це пов'язано зокрема з тим, що лексема *спідниця* належить до актуального лексикону. Як результат, у сприйнятті сучасного читача вона не викликає асоціацій ні з тогочасною культурою, ні з минулим періодом часу. Натомість *охвота* є архаїзмом і, відповідно, сильніше пов'язана з хронотопом поеми.

У контексті етномовного аналізу поеми «Енеїда» І. Котляревського слід урахувати класифікацію реалій за місцевим поділом [6, с. 57-65]. Не всі назви страв, одягу, напоїв у творі є реаліями. Окрім того, деякі з них позначають не тільки предмети матеріальної культури українського народу, а мають регіональне чи інтернаціональне значення. Через це дотепер не підраховано точну кількість усіх реалій у поемі, серед них і побутових. Назви з нейтральними конотатами та відсутніми локальними семами розглядаються у цій розвідці як форманти більших семантично значущих структур (ядер-реалій, кластерів).

Проблема інтернаціонального статусу окремих назв-реалій особливо гостро постає у ТГ «традиційний одяг». Тут складно визначити, яке вбрання є власне українським, а яке запозиченим, що пов'язано, серед іншого, з наявністю контроверсійного етноісторичного матеріалу. Цей процес потребує детального етимологічного, лінгвістичного, історико-культурного та соціоетнографічного аналізу. Український етнограф Ф. Вовк стверджує: «Ще дуже недавно національні костюми вважаєш за щось дуже сталі, за одну з форм виявлення народної індивідуальності, вбачаєш в них одну з національних «святощів». ... так звані «національні» костюми зовсім не такі національні і не такі сталі, як це думали раніше, а якраз являють собою пережитки старих мод, запозичення тощо, які міняються дуже часто, залежачи не стільки від географічних та етнічних умов, скільки од соціальних» [7, с. 125]. Автор відносить цілу низку традиційних назв до «неукраїнських», запозичених у сусідніх народів. Серед них – значний відсоток використаних І. Котляревським у поемі «Енеїда», а саме *сорочка, штани, жупан, кунтуш, корсетка, юпка, капота, панчохи, сап'янци, чоботи, капелюх, шапка, бриль* тощо [7, с. 126]. Однак це вбрання масово побутовало на теренах України і набуло питомих народних ознак. Відповідні назви асимілювалися і отримали конотації, характерні тільки для української і відсутні в інших культурах, до лексичного складу яких вони також входять. Промовистим у цьому плані є приклад лексеми *жупан* [7, с. 145]. Предмет одягу, який вона позначає, з'явився в українському побуті за посередництва польської культури. Тут він отримав специфічну форму і подібний до свити крій, нехарактерний для польського жупану. Під впливом соціокультурних взаємопроникнень це вбрання почало асоціюватися не тільки з польською шляхтою, а й з українським козацтвом.

На думку Р. Кірсанової, костюм є самостійним елементом художньої дійсності. У художньому творі він використовується в трьох стилістичних значеннях: 1) як важлива художня деталь і стилістичний прийом; 2) як засіб вираження авторського ставлення

до дійсності; 3) як засіб зв'язку літературного твору з позатекстовим світом, з усіма проблемами культурного і літературного життя того часу [8, с. 7]. Цю класифікацію необхідно доповнити ще одним пунктом, де костюм виступає естетичним засобом творення художнього образу в наново інтерпретованій міфологічній дійсності. Не тільки саме вбрання, але і його колір, матеріал, форма, крій, оздоблення тощо вказують на вік, соціальний і подружній статус, функцію тощо. Тому автор дуже ретельно добирає цю атрибутику. Водночас повнота образу досягається не широкими описами, а мінімальною кількістю назв – двома-трьома. З допомогою широкого конотаційного поля твориться повноцінний і повнокольоровий зовнішній портрет персонажа.

У ТГ «традиційний одяг» подібно до ТГ «традиційні страви» не завжди дотримано логічних закономірностей. У випадку назв одягу йдеться про композиційну заданість образної системи, наприклад, згадування предметів вбрання у низхідному напрямку, «від голови до ніг», що характерно для зображення жіночих образів у поемі:

Юнона [5, с. 17]:

кибалька
↓
спідниця, шнурівка

Венера [5, с. 21]:

очіпок грезетовий
↓
кунтуш з усамі люстровий

Дідона [5, с. 27]:

караблик бархатовий
↓
спідниця, карсет шовковий

У такій ієрархії відображено суспільні звичаї, адже головні убори одружених жінок традиційно мали символічне та оберегове значення в українському народному костюмі. Помітно, що в образі Ганни цей порядок змінено на висхідний. Спочатку згадано верхній одяг, а вже потім – головні прикраси, у тому числі й стьонжки (стрічки), звичні для убору молодої неодруженої дівчини [5, с. 26]:

червона юпочка баєва
запаска фаналева
↑
стьонжки, намисто, ковтки

Композиційною особливістю художньої манери І. Котляревського, характерною для усіх ТГ, є багаторазове вживання однакових назв-реалій. Це допомагає увиразнити їхню концептуальну значимість, підкреслити культурну належність. Наприклад, лексему *свитка* вжито у 8 контекстах. Тут вона є елементом образу козаків [5, с. 25, 35, 245], прислуги [5, с. 66], молодих дівчат [5, с. 26], жіноцтва різного віку і соціального статусу [5, с. 97, 117, 245]. Лексема *борщ* трапляється в поемі 4 рази, з яких тричі підкреслено незамінність страви, що позначається нею, в українській традиційній кухні [5, с. 117, 133, 168], а також – ритуальне значення [5, с. 45]. У ТГ «традиційні напої» одним із таких культурних маркерів є лексема *горілка*, яку вжито в поемі 21 раз. Подібні назви репрезентують традиційну, безпомилково впізнавану українську культурну атрибутику, а отже, є маркерами української міфологічної дійсності.

Отже, композиційні параметри зовнішньої та внутрішньої структури побутових реалій поеми вказують на доцільність виокремлення проміжної ланки між самостійною в семантичному плані реалією та кластером як сукупністю реалій – ядра-реалії, тобто комплексу специфічних та / або неспецифічних з лінгвокультурного погляду елементів. Останні набувають культурного значення у найближчому контексті завдяки семантичним зв'язкам. Відповідно до характеру цих зв'язків ядра-реалії формуються за принципом ієрархічної або однорівневої моделі.

До особливостей поетики І. Котляревського, спрямованих на актуалізацію культурної специфіки поеми «Енеїда», окрім ядер-реалій належить вживання допоміжних атрибутів, що підкреслюють семантику центрального елементу ядра-реалії, регіональних та інтернаціональних реалій; семантико-граматичне переформатування; образотворча та композиційна заданість реалій; підбір реалій за схемою «вид / різновид» у ТГ «традиційний одяг»; частотність вживання однакових реалій у різних контекстуальних ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальчук О. «...Не минає міг!» : Античний текст у поетичному просторі українського модернізму 1920-1930-х рр. / О. Гальчук. — Чернівці : Книги – XXI, 2013. — 552 с.
2. Нямцу А. До проблеми функціонування «літературних архетипів» у європейському загальнокультурному контексті / Анатолій Нямцу // Слово і час : науково-теоретичний журнал. — 2009. — № 2. — С. 3-14.
3. Ткачук М. П. «Енеїда» І. Котляревського: до проблеми типології наратора / М. П. Ткачук // Вісник Черкаського ун-ту. — Черкаси, 2003. — С. 3-11.
4. Floros G. Cultural Constellations and Translation / Georgios Floros. — EU-High-Level Scientific Conference Series. — MuTra, 2007. — P. 1-20.
5. Котляревський І. П. Енеїда. Ivan Kotliarevsky. Aeneid / І. П. Котляревський ; translated by Bohdan Melnyk. — Canada, Toronto : The Basilian Press, 2004. — 278 p.
6. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. — М. : Международные отношения, 1980. — 342 с.
7. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології / Ф. Вовк ; упоряд. Ю. Іванченко. — К. : Мистецтво, 1995. — 335 с.
8. Кирсанова Р. М. Розовая ксандрейка и драдедамовый платок. Костюм – вещь и образ в русской литературе XIX века / Р. М. Кирсанова. — М. : Книга, 1989. — 288 с.

REFERENCES

1. Halchuk O. «...Ne mynaye mit!» : Antychnyi tekst u poetychnomu prostori ukrayins'koho modernizmu 1920-1930-kh rr. / O. Halchuk. — Chernivtsi : Knyhy – XXI, 2013. — 552 p.
2. Nyamtsu A. Do problemy funktsionuvannya «literaturnykh arkhetyviv» u yevropeys'komu zahalnokulturnomu konteksti / Anatoliy Nyamtsu // Slovo i chas : naukovo-teoretychnyy zhurnal. — 2009. — № 2. — p. 3-14.
3. Tkachuk M. P. «Eneyida» I. Kotlyarevskoho : do problemy typolohiyi naratora / M. P. Tkachuk // Visnyk Cherkas'koho un-tu. — Cherkasy, 2003. — p. 3-11.
4. Floros G. Cultural Constellations and Translation / Georgios Floros. — EU-High-Level Scientific Conference Series. — MuTra, 2007. — p. 1-20.
5. Kotlyarevskyi I. P. Eneyida. Ivan Kotliarevsky. Aeneid / I. P. Kotlyarevskyi ; translated by Bohdan Melnyk. — Canada, Toronto : The Basilian Press, 2004. — 278 p.
6. Vlakhov S. Neperevodymoe v perevode / S. Vlakhov, S. Floryn. — M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1980. — 342 p.
7. Vovk F. Studiyi z ukrayins'koyi etnografiiyi ta antropolohiyi / F. Vovk ; uporyad. Yu. Ivanchenko. — K. : Mystetstvo, 1995. — 335 p.
8. Kirsanova R. M. Rozovaya ksandreyka i dradedamovy platok. Kostyum – veshch i obraz v russkoy lyterature XIX veka / R. M. Kyranova. — M. : Knyha, 1989. — 288 p.

УДК 821.161.2.09+929 Щербак

ТЕМАТИЧНО-ЗМІСТОВІ ДОМІНАНТИ ТА РИСИ ПОСТМОДЕРНОГО ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЮРІЯ ЩЕРБАКА)

Мележик М.С., аспірант

*Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка,
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, Україна*

marina-melejik@yandex.ua

У статті зроблено спробу окреслити тематично-змістові домінанти та риси постмодерного тексту у творчості сучасного письменника Юрія Щербака, охарактеризовано специфіку постмодерного стилю на прикладі його творчості Ю. Щербака. Проаналізовано такі твори письменника, як: романи “Час смертохристів: Міражі 2077 року”, “Час великої гри: Фантоми 2079 року” та “Час тирана: Прозріння 2084 року”, повість “Хроніка міста Ярополя”.

Ключові слова: постмодернізм, постмодерний текст, сучасна література, “хімерна проза”, Юрій Щербак.

ТЕМАТИЧЕСКО-СМЫСЛОВЫЕ ДОМИНАНТЫ И ОСОБЕННОСТИ ПОСТМОДЕРНОГО ТЕКСТА (НА ПРИМЕРЕ ТВОРЧЕСТВА ЮРИЯ ЩЕРБАКА)

Мележик М.С., аспірант

*Луганский национальный университет им. Тараса Шевченко,
пл. Гоголя, 1, г. Старобельск, Украина*

В статье сделана попытка очертить тематическо-смысловые доминанты и особенности постмодерного текста в творчестве современного писателя Юрия Щербака, охарактеризована специфика постмодерного стиля на примере его творчества. Проанализировано такие произведения писателя, как: романы “Время смертохристов: Миражи 2077 года”, “Время большой игры: Фантомы 2079 года” и “Время тирана: Прозрение 2084 года”, повесть “Хроника города Ярополя”.

Ключевые слова: постмодернизм, постмодерный текст, современная литература, “химерная проза”, Юрий Щербак.

THE THEME AND CONTENT DOMINANTS AND FEATURES OF POSTMODERN TEXT (AS AN EXAMPLE OF CREATIVITY OF YURIY SHCHERBAK)

Melezhyk M.S.,

Luhansk Taras Shevchenko National University, Gogol square, 1, Starobilsk, Ukraine

In the article the theme and content dominants and features of postmodern text in literary works of modern Ukrainian writer Yuriy Shcherbak are analysed. The researcher characterises the specificity of postmodern style of Yu. Shcherbak's texts on the example of such writer's works as: trilogy of “Time of Christothanastis: Mirages 2077” (“Chas smartohrystiv: Miragi 2077 roku”), “The big Game Time: Phantoms 2079” (“Chas velykoyi gry: Fantomy 2079 roku”) and “The Tyrant's Time: Enlightenment of 2084” (“Chas tyrana: Prozrinnia 2084 roku”), narrative “The Chronicle of Yaropol Town” (“Chroniky mista Yaropolia”).

In the article the theoretical definition of the notion “postmodernism” is given; writer's texts are analysed aiming to distinguish the particularities of postmodern literature functioning; the theme and content dominants and features of postmodern text in literary works of Yuriy Shcherbak are outlined; existential, intellectual, criminal and other motifs in writer's texts are brought out; the development patterns for the modern Ukrainian prose are summarised.

In consideration of active development of postmodern as a style of art at the turn of the 2nd part of 20th century and the 1st part of 21st century, which also dissolves in the mass of different literature genres, the main attention in the research is paid to studying the specificity of postmodern texts in the Ukrainian literature on the example of literary works of Yuriy Shcherbak. This has given the possibility to trace out evolution changes in literature which are characterised with gradual transition from practice of “social realism”, search for new ways of dialogue with reader.

It was determined that one of the priority directions in postmodern text is the reflection of general life absurdity, break of social and spiritual ties, loss of moral orientation in the world. Disharmony and destruction are the main particularities of the postmodern artistic world. Here there is nothing defined, noting constant.

In Yuriy Shcherbak's "The Chronicle of Yaropol Town" ("Chroniky mista Yaropolia") there are many characters, the only thing which connect these characters and all 12 stories is fictitious mystical town of Yaropol. Chronological mismatch reaches several centuries; the writer introduces magic and fantastic episodes into narrative which at first seems realistic, experiments with stylistics: in his texts Yuriy Shcherbak combines magic realism, chronicles, peculiar style which resembles the style of Cossack's annals. This combination of elements of science fiction, legend, fairy-tale and reality add originality to the literary work. In addition, in the work it is possible to find also another time dimension – mythical time; its features differ from serial or line time, in the first place, with its incompleteness and at the same time phantasmagorical character.

In the trilogy of "Time of Christothanatists: Mirages 2077" ("Chas smartohrystiv: Miragi 2077 roku"), "The big Game Time: Phantoms 2079" ("Chas velykoyi gry: Fantomy 2079 roku") and "The Tyrant's Time: Enlightenment of 2084" ("Chas tyrana: Prozrinnia 2084 roku") it is told about paradoxical events. These novels have extremely interesting and fascinating scenario which takes us to the times of far fantastic future. The main character of the trilogy is Ihor Hayduk, the general of the Ukrainian reconnaissance party. The themes disclosed in the novels are very topical, the question is only in that if Yu. Shcherbak's literary warning can be read and interpreted by the Ukrainians and if we all can prevent the global catastrophe against which he cautions.

Key words: postmodernism, postmodern text, modern literature, "fantastic" ("khymerna prosa"), Yuriy Shcherbak.

Сучасна українська література є дуже цікавою й неоднозначною: вона будується на контрастах, є водночас оригінальною і традиційною, ліричною й епатажною тощо. Ця література твориться, так би мовити, на наших очах, і ми, певним чином, є свідками її народження.

Нове покоління письменників і поетів прагне відійти від "соцреалізму" і писати по-новому. У літературі почали з'являтися нові теми. Так, говорячи про українську літературу кінця ХХ ст., традиційно наголошують на світоглядно-мистецькому напрямі, що прийшов на зміну модернізму, – постмодернізму, який став основним художнім напрямом літератури 90-х р. ХХ ст. Що стосується українського постмодернізму, то дискусії літературознавців не припиняються досі, більшість дослідників вважає, що він виник у 1980-х рр. і пов'язаний з іменами Ю. Андруховича, О. Ірванця, В. Неборака.

В літературознавчому словнику-довіднику за редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка постмодернізм трактується як: "цілісний, багатозначний, динамічний, залежний від соціальних та національних особливостей комплекс мистецьких, філософських, епістемологічних науково-теоретичних уявлень, дистанційованих від неklasичної та класичної традиції, що склався в західній культурній постметафізичній самосвідомості за останні десятиліття ХХ ст." [3, с. 549].

У творчості молодих літераторів постмодерн стає чи не найвизначнішим стилем. Характерні зразки цього стилю в сучасній літературі 1990–2000-х: романи Ю. Андруховича "Московіада" та "Перверзія", О. Забужко "Польові дослідження з українського сексу", Ю. Іздрика "Острів КРК" тощо.

Для постмодерну притаманними є такі ознаки: "поєднання різних стильових тенденцій, універсальність проблематики, позачасовість і позапросторовість зображення, епатажність, зміна функцій автора та героїв, прагнення поєднати істини різних культур; іронічність, пародійність тощо" [5, с. 1]. Панівною ознакою постмодернізму визнається еkleктизм, зорієнтований на кіч, на подію задля події, де шоу посідає головне місце, і мистецтво втрачає свою цінність, адже скеровується на масовий попит споживачів.

Сучасна українська література значно відрізняється від європейської, адже вона виникла не лише під впливом західної, а й на порозі епохи пост-: посттоталітарної, постколоніальної дійсності, що на теренах літератури супроводжувалося втратою віри у вищий сенс людської екзистенції, розгубленістю перед сенсом буття, перетвореного на театр повсякденного абсурду, що і призвело до появи постмодернізму з його поривом до будь-якої

незаангажованості, приховуванням за маскою іронії та прийомів інтертекстуальності [3, с. 553].

Різні аспекти аналізу творчості Юрія Щербака репрезентовано в критичних працях вітчизняних учених М. Жулинського, В. Карацупи, Н. Коломієць, М. Слабошпицького та ін. Виокремлюючи натуралістичність та реалістичність прози Ю. Щербака як провідні стильові домінанти, літературознавці, однак, мало говорять про інші аспекти текстів письменника, їх особливості ще недостатньо висвітлені. Усе це й зумовило актуальність обраної теми.

Мета розвідки – дослідити риси постмодерного тексту в творчості сучасного українського письменника Юрія Щербака.

Мета буде конкретизована у вирішенні таких завдань: подати теоретичне визначення поняття “постмодернізм”; проаналізувати тексти письменника з метою вирізнення особливостей функціонування постмодерної літератури; окреслити тематично-змістові домінанти та риси постмодерного тексту у творчості Юрія Щербака; простежити та виокремити риси індивідуально-авторського стилю письменника; визначити екзистенційні, інтелектуальні, кримінальні та інші мотиви у текстах автора; узагальнити закономірності розвитку сучасної української прози.

У ситуації постмодерній, як пише Т. Бовсунівська, “художник мислить вже не жанром, а в хаосі жанрів. Поняття жанрової ієрархії давно відійшло у минуле. Будь-яке слово відчувається автором не просто як чуже слово, слово Іншого, а слово якогось конвенціонального світу, надіндивідуальна абревіатура дискурсу, фігура якогось жанру, архітексту. Жанровий хаос робить героєм твору нічию мову, перетворюючи його сюжет на пригоду в просторі означуваного” [1, с. 55].

Постмодерністську культуру часто характеризують як явище, пройняте настроями “кінця історії”, коли вже все сказано, немає підґрунтя для виникнення нових, оригінальних ідей, а, отже, мистецтво перебуває у стані занепаду, вичерпності. Однак час не стоїть на місці, світ перебуває у постійному розвитку, те ж саме стосується і мистецтва, воно набуває нових форм вираження, нових ідей.

Наукова новизна нашої розвідки визначається спробою системно проаналізувати тематично-змістові домінанти та риси постмодерного тексту у творчості Юрія Щербака та виокремити риси індивідуально-авторського стилю письменника.

Постмодернізм відображає загальний абсурд життя, розрив соціальних і духовних зв'язків, втрату моральних орієнтирів у світі. Дисгармонія і деструкція – такі основні ознаки постмодерного художнього світу. Тут немає нічого певного, сталого. Цей світ жахливий і химерний. Він відлякує своєю заплутаністю й невизначеністю, глибиною кризи й безвиході. Тому не випадково у постмодерних творах стали знаковими такі просторові координати, як лабіринт, яма, прірва, глухий кут, стіна тощо [3, с. 552].

У “Хроніці міста Ярополя” Юрія Щербака діє багато персонажів, єдине, що пов'язує цих героїв та усі 12 сказань – це вигадане містичне місто Яропіль. Хронологічна розбіжність сягає кількох століть, у реалістичну, на перший погляд, оповідь автор уводить казково-фантастичні епізоди, експериментує зі стилістикою: Юрій Щербак поєднує в текстах магічний реалізм, хроніку, своєрідний стиль, який уподібнюється до текстів козацьких літописів.

Твір – це так званий умовний текст і умовний світ. І все в ньому підпорядковується правилам естетичної гри. Ігрове начало притаманне більшості творів постмодернізму. За законами гри в постмодерних творах можуть відбуватися різноманітні події на грані реального та ірреального. Гра дає можливість вільного переходу з одного часу в інший, з дійсності – у світ підсвідомості тощо.

Так, у “Хроніці міста Ярополя” герої також зібрані з різних історичних подій та епох: сотник Григій Гамалія – головний персонаж повісті про повсталу галеру, невмирущий Лаврін Червінка, який живе у сказанні понад триста років, професор Холодний, який є героєм кількох творів Ю. Щербака, на вулицях Феодосії з’являються нападники, які прибули сюди з часів Кафи, Валерій Орлик, який зняв передачу про чудодійні малюнки Марії Поліщук, та ще безліч героїв, що потребують детального опису.

Таке поєднання елементів наукової фантастики, легенди, казки та реальності й надає неповторності твору. Крім того, у творі можна знайти й іншу часову площину – міфічний час, його ознаки відрізняються від часу серійного чи лінійного насамперед своєю незавершеністю та водночас фантазмагоричністю.

Завдяки цьому міфічному часу у творі знімається конфлікт між часом буденним, лінійним та серійним, адже усі персонажі в повісті так чи інакше укорінені в міфічний час – час, коли “міфічне минуле фактично екстемпоральне і є певною містичною реальністю, що якимось існує із емпіричною реальністю буденного життя на тому самому синхронному рівні” [4, с. 268]. Цікаво, що в цей міфічний час влітається і концепція лінійного часу, в якому минуле є контрапунктом, адже “через синкретизм міфологічного мислення міфічне минуле ... – місце священного зберігання не тільки самих першообразів, але й магічних і духовних сил, які продовжують установлений порядок у природі та суспільстві за допомогою ритуалів, які інсценують події міфічної епохи та включають ротацію міфів творення” [4, с. 276]. Ця об’єднувальна сила міфічного часу виразно проявляється протягом усього твору.

Переважно попередні часові концепції чітко розділяли час минулий, теперішній та майбутній, як, наприклад, в історичних романах П. Загребельного “Диво” чи “Тисячолітній Миколай”, або в романі “Музей покинутих секретів” О. Забужко, де минуле включається в сучасність опосередковано – як сон-спогад. Натомість час у повісті “Хроніка міста Ярополя” Ю. Щербака є унікальною часовою триєдністю лінійного часу, серійного та міфічного. Усі три часові континууми сходяться в одній просторовій точці – місті Ярополі, у якому живуть реальні та вигадані персонажі. Відповідно до часової концепції твору місто це має реальний, сучасний час та час міфічний.

Створення художнього світу у творах постмодернізму відбувається в підкреслено умовному ключі. “Текст” зображується як “світ”, а “світ як текст”. Твір постмодернізму подається не як готова річ, а як процес взаємодії художника з текстом, тексту з митцем тощо. Тут ідеться про специфічну особливість постмодерного письма, що передбачає підкреслену умовність зображуваного [3, с. 550].

У романі “Час смертохристів: Міражі 2077” розповідається про зовсім парадоксальні з погляду здорового глузду події. Однак, заглиблюючись у сюжет, бачимо безліч деталей, які раніше не помічали. Це перша частина його трилогії, надзвичайно цікавий і захоплюючий сценарій якої переносить нас у, здавалося б, далеке фантастичне майбутнє. Головним героєм трилогії є Ігор Гайдук, генерал української розвідки. Дія першого роману відбувається напередодні Четвертої глобальної війни, генерал-хорунжий Ігор Гайдук бере участь у жорсткій політичній боротьбі, він постає перед нами відважним, сильним, мужнім. Герой постійно наражається на смертельний ризик, не зважаючи на жодні перешкоди, приймає доленосні рішення, що стосуються його самого та усієї нації. Саме таким має бути головний герой роману-застереження, він розмірковує над питаннями, які поставила перед нами сучасність, зокрема вічне питання атомної війни.

У романі “Час великої гри: Фантоми 2079” автор змальовує жахаючі картини майбутнього та наслідки, які воно може мати для усього світу, тут поєднується магічний реалізм з гротеском, включно з біблійно-міфологічними сценами за участю Христа і Сатани. У цьому творі автор дав художньо-аналітичну відповідь на виклики майбутнього, так само, як і на виклики сьогодення, – тривожного, багато в чому загрозливого для України. А в романі “Час тирана:

Прозріння 2084” Юрій Щербак передбачає епохальне відкриття елементарної частки часу – ТАЙМОН. Отже, можна скеровувати рух історії, яка вершиться на наших очах і залежить від дій усього суспільства. Теми, порушені в романах, дуже актуальні, питання тільки в тому, чи буде належно прочитана й осмислена українцями художня пересторога Юрія Щербака та чи зможемо всі ми відвернути глобальну катастрофу, від якої він нас застерігає.

Кожен його твір є унікальним, у них порушується безліч актуальних проблем, однак найголовнішою є пересторога про виникнення страшної епідемії, яка, на жаль, продовжує розповсюджуватися. Цей вірус є найнебезпечнішим для людства, бо він проникає в серце, яке є ядром фізичного і психічного здоров’я. У цієї хвороби немає назви, але її симптоми знає кожен – антигуманність, байдужість, аморальність. Тобто іншими словами, Юрій Щербак як людина, яка присвятила велику частину свого життя лікарській справі, перетворив свою прозу в лікувальну вакцину і намагається врятувати суспільство від них самих та від оточуючого зла і несправедливості тощо.

Отже, сучасні українські письменники створюють літературу, яка є цікавою, неоднозначною у трактуванні, можна сказати елітарною, адже не кожен читач зрозуміє зміст написаного, постмодерна література може подобатись чи не подобатись. Проте вона є. А щоб існування літератури було повним, її треба читати, про неї треба говорити й писати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів : монографія / Т. В. Бовсунівська. — К. : ВПЦ “Київський університет”, 2008. — 519 с.
2. Жулинський М. Українська література на межі тисячоліть / М. Жулинський // Слово і доля : навч. посіб. — К., 2002. — С. 625.
3. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — К. : ВЦ “Академія”, 2007. — 752 с.
4. Мелетинский Е. Поэтика мифа / Е. Мелетинский. — М. : Наука, 1974. — 407 с.
5. Сучасний літературний процес: імена та тенденції: аналітично-інформаційне видання / Сумська обл. універс. наук. б-ка ; уклад. С. В. Сагайдак, Г. П. Кашуба. — Суми, 2008. — 16 с.
6. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період : Навч. посіб. / Р. Б. Харчук. — К. : ВЦ “Академія”, 2008. — 248 с.
7. Щербак Ю. Хроніка міста Ярополя / Юрій Щербак. — Харків : Фоліо, 2008. — 255 с.
8. Щербак Ю. Час великої гри: Фантоми 2079 року : роман / Юрій Щербак. — К. : Ярославів Вал, 2012. — 440 с.
9. Щербак Ю. Час смертохристів: Міражі 2077 року : роман / Юрій Щербак. — К. : Ярославів Вал, 2011. — 480 с.
10. Щербак Ю. Час тирана: Прозріння 2084 року : роман / Юрій Щербак. — К. : Ярославів Вал, 2014. — 432 с.

REFERENCES

1. Bovsunivska T. V. Osnovy` teoriyi literaturny`kh zhanriv : monografiya / T. V. Bovsunivska. — Kyiv : VPTS “Ky`yivs`ky`j university`tet”, 2008. — 519 p.
2. Julinskij M. Ukrajinska literatura na mezhi tisyacholit / M. Julinskij // Slovo i dolya: navch. posib. — Kyiv, 2002. — 625 p.
3. Literaturoznavchy`j slovny`k-dovidny`k / Za red. R. T. Grom'yaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. — Kyiv : VCz “Akademiya”, 2007. — 752 p.
4. Meletinskij E. Poetika mifa / E. Meletinskij. — Moscow : Nauka, 1974. — 407 p.

5. Suchasny`j literaturny`j proces: imena ta tendenciji : anality`chno-informacijne vy`dannya / Sums`ka obl. univers. nauk. b-ka ; uklad. S. V. Sagajdak, G. P. Kashuba. — Sumy`, 2008. — 16 p.
6. Kharchuk R. B. Suchasna ukrajins`ka proza: Postmoderny`j period : Navch. posib. / R. B. Kharchuk. — Kyiv: VCz "Akademiya", 2008. — 248 p.
7. Shcherbak Yu. Khronika mista Yaropolya / Yuriy Shcherbak. — Kharkiv : Folio, 2008. — 255 p.
8. Shcherbak Yu. Chas vely`koji gry`: Fantomy` 2079 roku : roman / Yuriy Shcherbak. — Kyiv : Yaroslaviv Val, 2012. — 440 p.
9. Shcherbak Yu. Chas smertokhry`stiv: Mirazhi 2077 roku : roman / Yuriy Shcherbak. — Kyiv : Yaroslaviv Val, 2011. — 480 p.
10. Shcherbak Yu. Chas ty`rana: Prozrinnya 2084 roku : roman / Yuriy Shcherbak. — Kyiv : Yaroslaviv Val, 2014. — 432 p.

УДК 821.161.2:82-31

ХРОНОТОП ТЕМНОТИ В РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «ТЕМНОТА»

Стасик М.В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
dobrogost1975@ukr.net

У статті проаналізовано роман У. Самчука «Темнота». З'ясовано, що хронотоп темноти відіграє роль своєрідного інформаційного сигналу, попередження персонажам і читачам. При цьому, порожнечу духовну і просторову письменник не розділяє. Він виявляє настрої, що панують у суспільстві, забезпечує наявність діалогів, у процесі розгортання яких художньо вирішується порушена проблематика.

Ключові слова: хронотоп, роман, герой, топос, образ.

ХРОНОТОП ТЕМНОТЫ В РОМАНЕ УЛАСА САМЧУКА «ТЕМНОТА»

Стасык Н.В.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье проанализирован роман У. Самчука «Темнота». Выяснено, что хронотоп темноты играет роль своеобразного информационного сигнала, предупреждения персонажам и читателям. При этом, пустоту духовную и пространственную писатель не разделяет. Он показывает настроения, царящие в обществе, обеспечивает наличие диалогов, в ходе развертывания которых художественно решается затронутая проблематика.

Ключевые слова: хронотоп, роман, герой, топос, образ.

THE CHRONOTOPE OF THE DARKNESS IN THE NOVEL "DARKNESS" BY ULAS SAMCHUK

Stasyk M.

Zaporizhzhian National University, Zhukovsky street, 66, Zaporizhzhia, Ukraine

The novel "Darkness" by W. Samchuk is analyzed in the article. It was found, that the chronotope of the darkness played the role of an information signal, warning to the characters and readers. Moreover, the writer didn't share spiritual and space emptiness. This small presentative detail was fraught with huge power of generalization, rising to the level of the symbol. An image of the darkness was dialing clearer features with the deployment of plot. The writer used such words as «north, east» for the definition of it. Eventually, it could be determine as topos of the darkness (north, east, Russia). This topos is symbolic and metaphorical. It usually was in the way of an idyllic family life of the characters. Analyzing the features of space, we can note the organic unity of spatial attributes and temper of the characters. So space was the cause of their internal state and acts. The writer has revealed contradictions of contemporary society fuller, faced the space of the village and the darkness. Because of the experiment with time and space, the structure of analyzed novel has achieved a flexibility, depth, magnitude, synthesized the elements of social, ideological and educational novel.

Keywords: the chronotope, the novel, the character, topos, image.

Історія входження У. Самчука в український і світовий художній простір засвідчує, що за життя він так і не був прочитаний до кінця. Долю його творів ласкавою не назвеш. Як не назвеш такою долю самого автора, життя, творчість і громадсько-політична діяльність якого довгий час були білою плямою на літературній карті України. Творчість У. Самчука позначена глибоким проникненням у проблеми сьогодення й історії, філософським осмисленням суперечливої, а часом і трагічної долі своєї Вітчизни, її багатостраждального народу. Роман «Темнота», який є другою частиною трилогії «Ост», належать саме до таких творів.

Сьогодні багатогранна творчість У. Самчука привертає до себе значну увагу дослідників, зокрема Ю. Безхутрого, С. Бородіци, І. Бурлакової, М. Гона, Р. Гром'яка, А. Жив'юка, В. Кизилової, Ю. Мариненка, С. Пінчука, І. Руснак, М. Стасика, О. Слоньовської та ін. Однак особливості функціонування хронотопу в ідіостилі письменника майже не досліджені, що говорить про *актуальність* розвідки. Вирішення цього завдання дасть змогу глибше проникнути в секрети майстерності письменника, більш зримо побачити індивідуальні риси його стилю, зрозуміти причини ідейно-естетичного та емоційного впливу роману на не одне покоління читачів. Для детальної характеристики хронотопу обрано один роман, який має спільні риси з іншими творами письменника. Водночас хронотоп «Темноти» глибоко індивідуальний.

Увівши поняття хронотопу в літературознавство, М. Бахтін наголосив, що він має суттєве жанрове значення, а також є важливим в аспекті характеротворення. «Хронотоп як формально-змістова категорія визначає (значною мірою) і образ людини в літературі; цей образ завжди хронотопний за своєю суттю» [1, с. 235]. При цьому дослідник зауважує, що в межах хронотопічної системи можуть існувати різні хронотопи. Аналіз творів У. Самчука підтверджує цю тезу, адже у трилогії органічно поєднані топоси зустрічі, дороги, кімнати, порога тощо.

Одним із найважливіших хронотопів в аналізованому романі є хронотоп очікування. Він тісно переплітається з такою просторовою деталлю, як темнота. Вона є «вирізненням, вияскравленням саме якихось фрагментів чи то пейзажу, чи портрета і т. п.» [2, с. 202]. Темнота відіграє роль своєрідного інформаційного сигналу, попередження персонажам і читачам. Кожен із персонажів твору говорить про прихід чогось нового: «Розгортається і набирає розгону страшна, незбагненна сила, без початку і кінця, без напрямку і завдань. Темнота, що розправляє чорні крила над всесвітом і готова його закрити від обличчя сонця. Це відчуття виразно торкнуло уяву більшості присутніх, а дехто з них чітко, майже мацально відчув приявність суті того, що діється» [3, с. 33].

Кожен день приносить якісь вісті для жителів хутора Морозівки, ці вісті лякають, але відчувається надходження ще більших змін: «До хутора кожного дня приходять люди. Кожна людина – нова вістка» [3, с. 181]. Навіть природа реагує на зміни і очікує їх: «З півночі тягло гостро-колючим, підступно-непокірним вітриком» [3, с. 274].

Одним із найважливіших аспектів концепції людини і світу роману полягає в зображенні передчуття приходу «темноти». Ця дрібна образна деталь таїть у собі величезну силу узагальнення, підносячись при цьому до рівня символу. Вона ніби вирізьблюється в нашій свідомості, вбираючи в себе всі ознаки, усі риси загальної картини, загального образу. Образ темноти стає певним лейтмотивом у характеристиці героїв, у побудові складного образу епохи. «Повторення деталі виразно показує зміну, еволюцію образу», – зазначає М. Коцюбинська [4, с. 146]. Набираючи узагальнення, образ темноти набуває нових емоційних відтінків. Повторюючись, він зміцнюється, пов'язуючи окремі картини, думки, спостереження.

З розгортанням сюжету образ темноти набуває все чіткіших рис. Для її означення письменник використовує такі слова, як північ, схід. Врешті-решт це можна визначити

як топос темноти (півночі, сходу, Росії). Цей топос є символічним і метафоричним. Він майже завжди стоїть на заваді сімейно-ідилічного життя героїв. Якщо топос хутора проникнутий відчуттям побутового щоденного часу, що вимірюється насолодою і працею людини на землі, то топос темноти (півночі, сходу, Росії) якраз наповнений неприйняттям такого життя. Зіштовхнувши між собою ці два простори, письменник зміг повніше розкрити суперечності тогочасного суспільства.

У романі «Темнота» топос очікування майже відсутній, натомість превалує топос пустоти (порожнечі). Тісно пов'язуючись із внутрішнім світом персонажів, він є відкритим простором для розвитку дії в часі. Топос пустоти в романі наявний як у матеріально-просторовому плані, так і в психологічному вираженні. «Як письменник-реаліст, У. Самчук «бачить» і «відчуває» дійсність очима і душею селянина» [5, с. 50]. Тому цей топос особливо активно проявляється в місті, тут «ніхто його [Івана. — М.С.] ані чекає, ані кличе <...>. Яка шалена прострація, яка абсолютна порожнеча» [6, с. 61]. Подібне зображення знаходимо й у романі «Втеча від себе», однак у «Темноті» воно домінує й найбільше себе проявляє.

Притаманне відчуття порожнечі й іншим героям роману «Темнота». Так, Сопрон, ідучи вулицями Канева, відчуває якусь вбивчу атмосферу, якийсь порожній простір. Усе навкруги якось дивно змінилось, «і те і не те», – каже Сопрон. Він шукає «живого місця і не знаходить» [6, с. 261]. На міське життя письменник дивиться очима селянина. І до цього моменту він протиставляв топос хутора і міста не на користь останнього. Помістивши Сопрона в постреволуційне місто, письменник намагається показати, що передусім там руйнується традиційна мораль. Хоча Сопрон і не є віруючим, однак він бачить, що в місті зруйновано храм, тобто зруйновано споконвічні уявлення про справедливість, чесність, порядність. Місто робить людину бездуховною, аморальною, і тому саме в місті з надзвичайною гостротою відчувається самотність, порожнеча і непотрібність людини як індивідуальності. На перший план має вийти сіра, покірнa маса. Власна воля і думка окремої людини повинна зникнути, бо держава визнає її шкідливою, непотрібною.

Чи не найважливішим центром організації простору історичних подій у літературі є місто. Як зазначає А. Дж. Тойнбі, «місто... є зменшеною копією великого світу» [7, с. 513]. Роль міста є, звичайно, важливою, й У. Самчук це визнає. Хоча для письменника ідеальною формою буття українського народу є хутір, однак письменник розуміє, що оволодіти містом – це оволодіти моделлю світу, пізнати один із його виявів, досягнути своєрідний момент істини. Українська державність орієнтується тільки на село і через це програє свій бій. Саме тому так сприймає місто Сопрон, а перші «негативні» риси нової влади герої Самчука бачать у просторі міста.

Аналізуючи особливості простору, можна відзначити органічну єдність просторових атрибутів і особливостей характерів героїв. Тобто простір зумовлює внутрішній стан персонажів та вмотивує їх вчинки, «стає в текстах організуючим елементом, навколо якого будуються і непросторові його характеристики» [2, с. 280].

Візуально міський пейзаж стає непривабливим через сірість, породжену катастрофічними змінами. Зміни, породжені революцією, виявилися не такими, як колись собі уявляв Сопрон. Він «вертається... ніби після великої молитви, з тяжкою душею, але з якимось ніби проясненням в розумі» [6, с. 263]. У цьому випадку порожнеча вуличного простору схиляє персонажа до саморефлексії, самозаглиблення, самоаналізу і самоперетворення. Предметний світ міста наділяється гротескними рисами, грубо натуралістичними деталями, через які автор передає опис середовища. Топос міста відбиває глибоку дисгармонію між зовнішнім світом і психологічним станом персонажа.

Роман «Темнота» завершується топосом порожнечі, який активно функціонує впродовж усього розгортання сюжету. Порожнечу духовну і просторову письменник не розділяє: «Величезні кімнати Морозового будинку порожні. Видно було порожнечу на всіх предметах і навіть у повітрі. Мороз ще ніколи не почував себе в середовищі такої макаброчної умовності <...>. Мороз вже знає, що його година вибила» [6, с. 491-492].

Символічними в цьому плані виглядають слова Афіногена Васильовича Левицького: «– Я, – казав він, – учив усіх Морозів, але цій останній [Вірочці, доньці Івана Мороза. — М.С.] хотілось дати не лише знання, але й **душу...**» [6, с. 348]. Тобто крім знань людині потрібно «дати» душу, і письменник на цьому акцентує нашу увагу.

Аналіз роману доводить правильність тези Д.С. Лихачова про вагомість просторово-часової організації художнього світу для збереження єдності змісту і форми літературного твору, оскільки «...складний зміст літературного твору невіддільний від форми» [8, с. 50].

Отже, у результаті експериментів із часом і простором структура аналізованого роману набула гнучкості, об'ємності, масштабності, синтезуючи в собі елементи роману соціального, ідеологічного та роману виховання. Просторово-часова модель У.Самчука виразно доносить до читача приховані можливості і психологічні механізми людської поведінки, створює цілісну картину дійсності з усіма її гострими суспільними, моральними, ідеологічними суперечностями і конфліктами. Значний інтерес становлять реалізовані в художній практиці прозаїка доміанти очікування, темноти, міста, що пов'язуються з простором хаосу і протиставляються при цьому семантиці топосу хутора. «Хутір» є сюжетотвірним та ідейним стрижнем, навколо якого формується проблематика і символіка твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. — М. : Худ. литература, 1975. — 502 с.
2. Лотман Ю. Структура художественного текста / Ю. Лотман. — М. : Искусство, 1970. — 383 с.
3. Самчук У. Морозів хутір / У. Самчук. — Регенсбург : Видання Михайла Борецького, 1948. — 584 с.
4. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова / М. Коцюбинська // Вступ до літературознавства : Хрестоматія / Упорядн. Н. І. Бернадська. — К. : Либідь, 1995. — С. 145–147.
5. Дорошенко Ю. Монументалізм творчості Уласа Самчука / Ю. Дорошенко // Вісник Луганського державного пед. університету ім. Т. Шевченка : Філологічні науки. — 2001. — № 4 (36). — С. 44–50.
6. Самчук У. Темнота : Роман у 2-ох частинах / У. Самчук. — Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США, 1957. — 494 с.
7. Тойнби А. Дж. Постигание истории : Сборник / А. Дж. Тойнби. — М. : Прогресс, 1991. — 736 с.
8. Лихачев Д. О филологии : Сборник / Д. О. Лихачев / Вст. стаття Л. Н. Дмитриева. — М. : Высш. школа, 1989. — 206 с.

REFERENCES

1. Bahtin M. Voprosyi literaturyi i estetiki / M. Bahtin. — M. : Hud. literatura, 1975. — 502 p.
2. Lotman Yu. Struktura hudozhestvennogo teksta / Yu. Lotman. — M. : Iskusstvo, 1970. — 383 p.
3. Samchuk U. Moroziv khutir / U. Samchuk. — Regensburh : Vydannia Mykhaila Boretskoho, 1948. — 584 p.

4. Kotsiubynska M. Literatura yak mystetstvo slova / M.Kotsiubynska // Vstup do literaturoznavstva: Khrestomatiia / Uporiadn. N.I.Bernadska. — K. : Lybid, 1995. — P. 145 – 147.
5. Doroshenko Yu. Monumentalizm tvorchosti Ulasa Samchuka / Yu.Doroshenko // Visnyk Luhanskoho derzhavnogo ped. universytetu im. T. Shevchenka : Filolohichni nauky. — 2001. — № 4 (36). — P. 44 – 50.
6. Samchuk U. Temnota: Roman u 2-okh chastynakh /U.Samchuk. — Niu-York : Ukrainaska vilna akademiia nauk u SShA, 1957. — 494 p.
7. Toynbi A.Dzh. Postizhenie istorii : Sbornik / A.Dzh.Toynbi. — M. : Progress, 1991. — 736 p.
8. Lihachev D. O filologii : Sbornik / D.O.Lihachev / Vst. statya L.N.Dmitrieva. — M. : Vyssh. shkola, 1989. — 206 p.

УДК 821.161.2-32.09

ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОЗИ МИХАЙЛА АНДРІЄНКА-НЕЧИТАЙЛА

Ткаченко Т.І., к. філол. н., доц., докторант

*Інститут філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка,
бул. Тараса Шевченка, 14, м. Київ, Україна*

tatiana001@ukr.net

У статті з'ясовуються особливості малої прози Михайла Андрієнка-Нечитайла (1894–1982), зокрема, розкриваються смислові доміанти, засоби характеротворення, студіюються світоглядні орієнтири письменника, визначається онтологічний вимір творів митця. Особливу увагу звернено на ідіостиль автора.

Ключові слова: існування, життя, автобіографізм, ілюзія, контраст, рефлексія.

ОНТОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРОЗЫ МИХАИЛА АНДРИЕНКО-НЕЧИТАЙЛО

Ткаченко Т.И.

*Институт филологии Киевского национального университета им. Тараса Шевченко,
бул. Тараса Шевченко, 14, г. Киев, Украина*

В статье исследуются особенности малой прозы Михаила Андриенко-Нечитайло (1894-1982), в частности, раскрываются смысловые доминанты, средства характерообразования, мировоззренческие ориентиры писателя, определяется онтологическое измерение произведений. Особое внимание обращено на индивидуальный стиль автора.

Ключевые слова: существование, жизнь, автобиографизм, иллюзия, контраст, рефлексия.

THE ONTOLOGICAL DIMENSION OF THE PROSE OF MYHAILO ANDRIYENKO-NECHYTAJLO

Tkachenko T.I.

*The Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv
14 Taras Shevchenko Blvd, Kyiv, Ukraine*

The paper deals with the peculiarities of the prose of Myhajlo Andriyenko-Nechytajlo (1894–1982). It clarifies the sensible dominants, means of character's creation and author's world outlook.

Myhajlo Andriyenko-Nechytajlo is famous Ukrainian artist. In 1960th he presents the samples of small prose in Diaspora magazine «Suchasnist». The writer underlines ambivalent essence of man, internal fighting of good and evil. This antinomy of concepts «to be» and «to seem» determines the semantic bar of his literary work.

Myhajlo Andriyenko-Nechytajlo believes in fatum. In the story «Coincidences» teller helps three women by turns. These meetings-coincidences induce narrator to the philosophical reflections in relation to the unclearness of life. The author presents conception of «biographic map». Life is ambivalent, certain and situation at the same time. Insight helps an artist to create and a man to take the right decision.

Playing accompanies a person during his or her life. However masks hide and devour soul, destroy its owner. Narrator presents monsieur Domingez in the «Obscure Matter». He is a thief. But people see him an attractive and valiant hero. Opening of the real person is the leit-motif of the text.

The antinomy «external – internal» reveals in «Marquis's Hat». Old fade hat strikes a discordant note with status of wealthy respected men. In fact, this thing is the witness of his life. This hat expresses the illusion of the priority of the material over the spiritual.

Phantasmagoria «The Salon Of Madam T.» exposes disparity of appearance and essence. The open finale gives readers the role of co-authors. Appreciators expand the horizon of perception of themselves and the world, develop and improve creative ability.

Mysticism impregnates with text «In The Darkness Of Time». The narrator investigates the cause of hostility between the two clans. The title of the story takes on a symbolic significance. The writer shows time's projection. He proves the cyclical nature of events, indicates the role of genetic and ethnic ties in the formation of a man and nations.

The similar idea sounds in the story «Charmed Cemetery». The author actualizes national history. Narrator underlines the linkage of the Scythians and the Cossacks. Determination «charmed» is polysemantic. It covers long-forgotten graves, legendary mysteries and focuses on the ignorance of Ukrainian history. Therefore, the nation constantly repeats the mistakes of the past and cannot win true independence.

The story «Mouse» raises the issue of the interdependence of all creatures. The narrator emphasizes the importance of senses and encourages don't be afraid to change ourselves and the world.

Thus, the writer presents many-tier and many-sided texts. He uses gradation from a domestic story to the historical projection, attaches the aesthetic foreshortening in artistic digressions. Things are the markers of the personal fate or express of mentality of ethnos and nations. Narrator is author's alter ego and observation, witness and participant of collisions. He studies semantics of concepts such as trust, friendship, fear, deception, treason, revenge, love, identity. Мухайло Андриєнко-Нечытайло's prose presents the peculiarities of his unique style and makes recipient to think about his or her purport of life. So the paper proves the uniqueness and significance of the artist's heritage in the development of Ukrainian literature.

Key words: existence, life, autobiography, illusion, contrast, reflection.

Український митець Михайло Андриєнко-Нечытайло здобув популярність і визнання передусім завдяки своїм неперевершеним живописним творам та сценічному доробку – декораціям для театральних вистав. Проте д 1960-х роках він спробував сили в літературній царині, презентувавши зразки малої прози в журналі «Сучасність». Художні тексти Михайла Федоровича здобули позитивні оцінки читачів і критиків. Але в українському літературознавстві вони здебільшого залишаються поза увагою дослідників. Тому варто виокремити домінанти прозописьма відомого майстра, щоб актуалізувати його спадщину в контексті національної літератури й культури другої половини ХХ століття.

У прозових текстах Михайла Андриєнка-Нечытайла охоплено спектр питань, пов'язаних із особистісними й загальнолюдськими колізіями. Письменник вдається до зміщення часу і простору, аби показати детермінанти певного явища чи події. Він залучає кілька вимірів художньої дійсності, вирізняє історичний, суспільний, етично-моральний та ментальний аспекти, але уникає будь-яких висновків, спонукаючи реципієнта до самостійного дослідження порушеної проблеми.

Розкриваючи характери й долі, прозаїк підкреслює амбівалентну сутність людини, її постійну внутрішню боротьбу добра і зла, що має всесвітній масштаб, нахил до трансформації, зумовленої соціальною роллю. Тому антиномія понять «бути» і «здаватися» визначає змістовий стрижень літературного доробку митця.

Досліджуючи людські долі, письменник намагається розкрити таємниці світобудови, окреслити вплив вищої сили на буття індивіда. Він вірить у фатум, визначеність появи певних осіб, речей, явищ у житті. Ця переконаність яскраво представлена в замальовці «Збіги», що складається з трьох історій, пов'язаних спільним хронотопом. Оповідач почергово протягом десяти днів зустрічає та допомагає пізнього вечора біля шпиталю для хворих дітей трьом жінкам (вагітна мадемуазель, англійська туристка і поранена мадам).

У кожної пані свої проблеми, про які невідомо ані герою, ані автору, ані читачу. Тому обсяг і цінність допомоги залишається невідомою. Проте випадкові, на перший погляд, збіги спонукають наратора до філософських рефлексій щодо незбагненності життя.

Звідси, М. Андрієнко-Нечитайло презентує концепцію «біографічної карти», відповідно до якої відбуваються перетини шляхів різних людей, хоча найменше відхилення в будь-якому відрізку спричинить зміну наступних подій (Августин Блаженний, Жан Ростан). Буття – амбівалентне, оскільки є водночас визначеним та ситуативним. Але для людини воно завжди невідоме, адже в дійсності неможливий умовний спосіб чи майбутній час: «Нам бракує всеохопного розуму. Те, що здається очевидним, може виявитися хибним. Майбутнє нам не відоме. Схопити всю безмежну складність причин внутрішнього порядку, які підготували можливість такого збігу, ми неспроможні, а тому й не можемо робити будь-яких висновків про природу збігу. Це дійсне для всіх життєвих явищ взагалі, чи вони стосуються однієї особи, чи цілих народів [...] що чекає нас по закінченні життя, ми не знаємо нічого, крім різних суперечних припущень. Але й про саме життя, яке проходить перед нашими очима, ми знаємо, і то дуже приблизно, лише його зовнішній бік [...] Закони, яким підлягає світ, заховані від нас» [3, с. 48-49].

Отже, міркуючи про значення збігу, оповідач наголошує на антиномії зовнішнього і внутрішнього складників, де тільки перший має ілюзорну відкритість через сумнівну об'єктивність у рецепції подій та їх суб'єктивну інтерпретацію, а другий закритий до початку самопізнання власне особистістю, залишається таємницею навіть для найближчого оточення.

Незважаючи на суцільний рух навпомацки, особа здатна опанувати себе, щоб обрати зручну обумовленість подій завдяки інсайту. Саме раптове осяння, що виступає неодмінним складником і поштовхом творчості, постає порятунком індивіда, який, інтуїтивно осягаючи світ, визначає потрібне рішення.

Загалом в усіх творах М. Андрієнка-Нечитайла збігу надається першість у розкритті таємниць буття. Водночас письменник підкреслює, що сутність індивіда не можна осягнути вповні, бо існує чимало трансформацій, які свідомо чи несвідомо зазнає людина під впливом різних обставин, здобуваючи нові іпостасі.

Гра в образи супроводжує особу протягом життя, однак часто маска заважає побачити єство, виступає лакмусом чи полонить свого власника.

Наприклад, у творі «Нез'ясована справа» наратор представляє читачеві яскравого відвідувача однієї з паризьких кав'ярень. Мсьє Домінгез виявляє неабиякі астрологічні та ораторські здібності, завжди перебуваючи в центрі уваги оточення: «Ніхто не дозволяв собі поставити йому питання чи зробити зауваження. Він виконував роль настройщика душ, і цю роль визнавали йому беззастережно всі» [5, с. 6]. Аби увиразнити непересічну постать емігранта-іспанця та посилити правдоподібність зображення оповідач виокремлює з гамірного товариства осіб, у котрих легко впізнати щоденних стрічних-знайомих: закохана пара, яка вірить у всілякі пророцтва; запальна сварлива Ніта, яка прагне бути почутою – тож постає універсальним експертом, оцінює дії усіх можливих установ, явища світового гатунку; афроамериканець, котрий намагається переконати в аристократичному походженні; юнак, який живе нездійсненими мандрівками.

Спостережливість наратора не тільки відкриває таємниці творчої лабораторії, але й стає засобом викриття Домінгеза. Чоловік виявляється грабіжником, який краде коштовності зі склепів давніх заможних родів.

Доцільно зазначити, що своєрідне розслідування становить структуру твору, оскільки саме розкриття справжнього обличчя головної постаті для автора і відвідувачів є лейтмотивом художнього тексту. Водночас детективний складник виявляється в натяках,

розкиданих в оповіді. Наратор поступово збирає докупи помічені деталі та власні спогади. Спочатку він зауважує трьох іспанців, які не беруть участі в розмовах, однак супроводжують Домінгеза, потім він дізнається про справу чоловіка – скласти родовід, а згодом долучає газетну замітку про пограбування труни у склепі. Вказівки поєднано з асоціаціями, що студіюються у вставному тексті. Для оповідача спонукою до такої мисленнєвої роботи стає цитрина. Проводячи паралелі між образами двох жінок, продавщиць овочів, одна з яких у ХІХ столітті стала дружиною посла, оповідач порушує питання реінкарнації душі, котре можна використати й у трактуванні вічного образу шахрая.

Звідси, кав'ярня виступає уособленням соціуму, який підкорюється брехні та омані, не вважаючи за потрібне відчувати/зрозуміти істину, а настрої таємничості, що поглинає від початку, перетворюється на розчарування, зокрема і в самому собі.

Помилковість домінування зовнішнього над внутрішнім висвітлена в нарисі «Капелюх маркіза». Оповідаючи незначний епізод зі свого життя, наратор, на перший погляд, надає речі функцію головного героя. Адже капелюху присвячено більшу частину художнього тексту. Реципієнта знайомлять з історією предмета одягу, правилами етикету щодо його використання різними статями, у відмінних умовах тощо. Та насправді центральним персонажем виступає поважний мешканець невеличкого містечка. Старий виляючий капелюх дисонує зі статусом заможного маркіза, що викликає обурення гостя й нерозуміння подібних зауважень місцевих, які вдячні чоловікові за поступ малої батьківщини.

Антиномія у рецепції людини залишається незбагненою для оповідача. Він зіставляє не себе з маркізом, а капелюхи, які для його кола, та й для більшості загалом, виступають маркером індивіда: «Я проходжу велику віддаль залюдненою вулицею, не зустрічаючи жодного перехожого з капелюхом на голові. [...] Капелюх захищає мене від дощу і холоду, але, звичайно, всім ясно, що власного автомобіля у мене немає» [1, с. 8]. Натомість для маркіза його капелюх стає свідком життєвих перипетій та випробувань свого власника. Публічно демонструючи зневагу до «пристойності», чоловік акцентує інші пріоритети. Адже констатація зникнення головного убору як обов'язкового атрибута у визначенні людини виявляє штучність і хибність переконань наратора. Крім того, капелюх стає узагальненим виразником ілюзорної вищості матеріального над духовним, абсурдності пріоритету оцінювання речей (зовнішнього), а не людських якостей (внутрішнього).

Проблему невідповідності оболонки і сутності Михайло Андрієнко-Нечитайло продовжує студіювати в оповіданні «Сальон мадам Т.». За жанром твір можна визначити фантазмагорією, просякнутою сюрреалістичними видами.

Оповідач почасти виступає alter ego автора. Він – художник, який зголошується реставрувати дивну картину в чудернацькій будівлі для незвичної жінки, котра знайшла його через неіснуючого друга. Опинившись у замовниці, чоловік одразу помічає умовну межу в помешканні, де клітка з птахами, завдовжки зі стіну, порівнюється з райським садом, а твори мистецтва, з викривленими, потворними й жорстокими образами, уособлюють пекельне потойбіччя. Однак протиставлення можна трактувати антиномією природи і цивілізації, де перша символізує життя, а друга – існування.

Описуючи «музейне устаткування» салону, митець знайомить читача з історією сюрреалізму, аби наблизити реципієнта до сприйняття зображених подій на стику свідомого й підсвідомого, адже герой звіряється в ефемерності історії.

Візуальний ефект від деталізації картин і скульптур посилює чуттєва гама наратора, що виявляється в означеннях будинку та його мешканців, як-от: мертвий дім, не люди –

рухливі тіні, мовчанка й тиша, настрої похмурої безвиході. Таємничості додає солідний пан, неговірка служниця і кіт.

У зміні стану оповідача письменник розкриває сугестивний аспект не тільки оточення людини, але й мистецтва. Коли художник-реставратор наближається до закінчення роботи, він вгадує в невиразній купі на полотні пошматоване жіноче тіло, а згодом помічає різке перетворення своєї замовниці: втомлена байдужа пригноблена жінка стає життєрадісною красунею (алюзія на «Портрет Доріана Грея» О. Вайльда чи «Портрет» М. Гоголя). Наратор повідомляє, що «картина пішла» [6, с. 18]. Тож господиня здобула перемогу над невідомим ворогом.

Фінал твору залишається відкритим, оскільки митець не розгадав таїну салону та Лідії Т. У такий спосіб автор залучає читача до роздумів, розширення горизонтів, розвитку і вдосконалення творчого хисту. Адже ретельно виписану картину можна трактувати по-різному. Якщо вдатися до біблійних алюзій, то двоє чоловіків та мертва жінка символізують мешканців Раю (Єва, Адам, Змій), які, порушивши Закон, покарані пеклом. У суспільному контексті порушено проблему байдужості й нівеляції життя особної людини. На морально-етичному рівні йдеться про споконвічну внутрішню та зовнішню боротьбу добра і зла. Онтологічний вимір визначає «чорно-зелене небо» й «бурхливе море» глибиною амбівалентного буття. Нарешті розкривається гносеологічний аспект, який полягає в образах двійників, тобто масок (соціальних, гендерних та ін.), спонукаючи реципієнта до самопізнання.

Містичністю просякнута художній текст «У п'яті часу», в якому наратор намагається з'ясувати причини загадкових убивств мешканок міста М. Однак газетне повідомлення стає підґрунтям для розгортання аналітичних міркувань в історичній проекції. Натомість згадка про знайомство і будинок загиблої жінки залишається принагідним спогадом, який виконує допоміжну функцію в розбудові цілісної картини столітніх конфліктів, зокрема релігійних. Прагнучи пояснити, насамперед собі, смерті поважних пань, оповідач підкреслює споконвічну ворожість двох кланів, незрозумілу сучасникам, але культивовану поколіннями.

Наявні на ментальному рівні відмінності виявляються в матеріальному аспекті, коли речі викривають натуру. Так, будинок пані містить невеличкі вікна й непомітні двері – «для людей, які хотіли відгородитися від усього світу» [7, с. 11]. Обмаль світла в будівлі, масивні колони, готичні елементи характеризують суворість, виховану ввічливість, беземоційність і страх помсти представників роду.

Натомість нащадкам підкорених рабів притаманна, з одного боку, обережність у поводженні з чужинцями, яка хибно видається зневагою, та, з другого боку, яскрава сонячність і відкритість помешкань. Спочатку оповідач зауважує безлад у хаті фермера, однак незабаром переконується, що все наявне призначене для праці. Крім того, їм властиве паритетне ставлення до природи, повага до худоби на протигагу нищівному впливові цивілізації окупантів. Недаремно сільська місцевість виступає осередком представників півдня, а вулиці містечка з громіздкими забудовами – півночі.

Перехід від матеріальної до духовної царини простежується в показі мовної самотності мешканців околиць і передмістя. Змалку навчаючись чужої мови, вони зберігають рідну, неофіційну, обов'язково послуговуються нею в повсякденні, вирізняють близьких і сторонніх, передають дітям й онукам, аби захистити власну ідентичність від асиміляції, бо «країна має свою пам'ять, відмінну від писаної історії, у якій говориться тільки про події великої ваги; а усні перекази передаються з покоління в покоління навіть тоді, коли подія вже втратила будь-яке значення» [7, с. 10]. Тому, якщо в ракурсі становлення Франції загарбання ще однієї місцини є незначним явищем, то для поселення з віковичною вільною долею окупація виступає трагедією роду.

Занурюючись в історію, наратор відкриває свої здогади читачеві, який має разом із ним знайти істину. Висвітлюючи історію християнства, він акцентує декілька важливих етапів становлення цієї релігії в Європі. Йдеться про походження чаші Грааля, боротьбу з т.зв. ересю, жорстокі християнські походи, тобто вирішення політичних питань іменем Бога. Доцільно зазначити, що автор наголошує на подібності певних свят, обрядових дій різних країн (Святий Іван у Франції та Івана Купала в Україні). Оповідач ретельно студіює матеріали та виявляє основу неприязні мешканців містечка – протистояння альбігойців і католиків, що закінчилося насильницьким підкоренням півдня північчю. Тож можна трактувати удушення жінок помстою ворогуючих та непримирених нащадків.

Отже, назва твору набуває символічного значення, оскільки письменник вибудовує часову проекцію, збільшуючи та звужуючи простір відповідно до історичних вкраплень. Він доводить циклічність подій, роль пам'яті поколінь та етногенетичного зв'язку в поступі громади, нації, народу, коли спадкоємця альбігойців інженера Дюмзе висвячує на священника магістр Турель із Монпельє. Вперше конкретизуючи місце зображених перипетій, наратор визначає серце альбігойців, натякає на сумнівність забуття кривих образ у родині, громаді, народі: «Коріння з глибини час від часу пускає ростки, а вулкан, що його вважають погаслим, раптом вивергає дим і полум'я» [7, с. 20].

Про слушність міркування свідчить оповідання «Зачароване кладовище», у якому актуалізується національна історія. Українське минуле наратор визначає штрихами, що встановлюють зв'язок прадавніх скіфів із козаками. Він звертає увагу на неприпустимість нівеляції віднайдених здобутків. Тому згадки про кам'яних баб та їх зіставлення з бовванами острова Пасхи є прямими вказівками на безперечне існування Трипільської культури як прашурки сучасної. Крім того, вибір степу як місця подій у творі виявляє архетип українців, окреслює риси ментальності (свобода, чуттєвість, індивідуалізм тощо). Тобто письменник-емігрант підкреслює територіальну, матеріальну, духовну і душевну спадкоємність своєї Батьківщини.

Утіленням подібних висновків постає кладовище, випадково знайдене біля плавнів Дніпра, що «було ніби поза часом» [2, с. 11]. Відчуженість, пригніченість, самотність кладовища полонять оповідача, котрий прагне дізнатися бодай час його появи (Січове козацтво) на основі досвіду мандрівок, знань з історії та мистецтва.

Настирливість логічних роздумів і пошуків перериває поява єдиної живої істоти – різнобарвного ящура. Потвора виступає охоронцем померлих та свідком їхньої загибелі. Недаремно наратор помічає кам'яну спину, що викриває правік істоти й змушує відчутти міць пам'яті. Саме тоді з'являються видива з повісті М. Гоголя «Страшна помста», у якій йдеться про перевтілення, прокляття, мерців. У творі М. Андрієнка-Нечитайла кладовище ототожнюється з пустою, де трава закриває землю. Тож випадковий відвідувач знаходиться поміж будяками-кістяками, наче між небом і землею, посеїбиччям та потойбиччям, як власне «позачасове» кладовище, із межею – зруйнованою огорожею/брамою. Доцільно зауважити, що ремінісценції допомагають відобразити стан оповідача, забезпечити напружене містичне звучання викладу, але насамперед – підкреслити вічність боротьби двох сил в особистісному і загальнонаціональному аспектах.

Звіряючись у неможливості порівняти знані склепи світу з таємничим кладовищем, наратор визнає марність порожніх балачок про схований природою, а може, й людьми осередок шани невідомим вільним захисникам вітчизни, який не варто турбувати чутками й шукачами пригод. Означення «зачароване» стає полісемантичним. Воно підкреслює давність поховань, забуте місце розташування, розмаїті марева, незвичність охоронця (паралель із Цербером). Натомість в історичному вимірі слід визнати «зачарованість» буття українства, котре споконвіку виборює незалежність своєї держави, та ніяк не здужає розірвати коло, тобто досягти мети, спільної для багатьох поколінь і вперше окресленої саме козацтвом.

Досліджуючи індивіда, явище, подію, письменник залучає різні виміри хронотопу. Але в оповіданні «Миші» простір художнього тексту обмежено кімнатою оповідача. Однак нараторів декілька, що засвідчують рефлексії «Я», відображення перипетій крізь призму сприйняття представника тваринного світу й послання мишачого вожака. Міркування трьох персонажів утворюють історію Старого, який виступає центральним героєм твору.

Цікаво, що в дебютному літературному тексті презентовано домінанти авторського ідіостилію, охоплено визначений тематико-проблематичний спектр та використано певні художні зображально-виражальні засоби та прийоми.

Так, прозаїк досліджує образи мишей у мистецтві (передусім картини Босха, лубки, балади, скульптура Аполлона), символіку в міфології (зв'язок із потойбіччям, багатозначність – кара, невловимість миті життя), роль в історії (перебудови міст, війни, пожежі). Загальні дані поєднано з конкретним студіюванням та зіставленням людини і тварини. Мишва має свої форми привітання: поцілунки та обійми замінюють доторки мордочок, носів. Їй властива ієрархія, організація, дисципліна осібної групи й недоторканість території чужинців, а також індивідуалізм, коли борешся за шматок їжі, страх і ворожість до інших істот.

Однак Михайло Андрієнко-Нечитайло переосмислює шаблони сприйняття, представляє історію незвичної дружби миші та людини. Він простежує шлях Старого (прізвисько тварини) від його народження до таємничого зникнення, виокремлюючи подібні й відмінні закони двох, на перший погляд різних, світів. Оповідач зауважує схожість на фізіологічному рівні: будова руки – п'ять довгих пальців, смакування людською їжею через спільне місце проживання/діяльності. А правила, що корегують поведінку, насправді спільні для соціуму і мишви. Зокрема, йдеться про боротьбу за виживання, де слабким чи хворим нічого не лишається; про невміння поважати та приймати іншу думку; про знищення масою «білої ворони», яка наважилася порушити споконвічні табу. Наводячи послання (апокрифічний лист) вожака мишей до господаря квартири, письменник зазначає про відсутність понять довіри і дружби у мишей. (До речі, їм протиставляються щурі, які дбають про хворих родичів.) Але водночас він ставить риторичне питання щодо наявності цих явищ у сучасному суспільстві, котре ґрунтується здебільшого на торговельних стосунках із пріоритетом користі.

Водночас героя твору (Старого) вирізняють очі, які випромінюють флюїди, й – чутливе серце, що долає страх і виповнюється вдячністю, довірою та любов'ю. Дружба зароджується у трьох містичних збігах порятунку життя. Повага до сутності й відповідальність за іншого виступають домінантами міжвидової комунікації, що змінює обох: «Старий для мене перестав бути просто мишею, а робився істотою якогось порядку, що була під моїм захистом [...] Його довір'я до мене було абсолютне [...] З миші, що всього сторонилася, боялася, він перетворився на звірятко іншого роду. Право на існування було визнане йому. Він це усвідомив [...] У ньому почало знаходити вияв щось таке, що, сказав би я, відповідає нашому почуттю власної гідності» [4, с. 26]. Проте взаємний вибір друга зумовлює ненависть мишви, з одного боку, і нерозуміння та відразу оточення оповідача, з другого боку. Тож обом доводиться долати внутрішні переконання і зовнішні стереотипи. Автор наголошує, що спілкування та поступ у стосунках відбуваються не на інстинктивному або прагматичному, а на чуттєвому рівні, що виказує душевне єднання істот із різних світів. Певно тому він акцентує увагу на дитячій рецепції, у якій первинно зберігаються прадавні анімістичні вірування, втілені в персоніфікації довілля та сенситивній інтерпретації буття.

Фінал твору відкритий. Наратор припускає, що Старий повернувся до мишви, тобто звільнив друга від ролі захисника, зробивши вибір майбутнього за нього, а після відрядження «співмешканців» не було. Звідси, подоланий страх і гідність зумовлюють

відкрите протистояння за правду зі своїм родом. Адже миша знає, що ризикує життям, однак особистість не деградуватиме до філістера.

Презентуючи незвичну історію надзвичайної дружби, письменник порушує філософські, морально-етичні й соціальні проблеми. Та передусім він підкреслює взаємозв'язок усіх істот, природи і людини, наголошує на духовній вищості, вмінні розуміти невербальну мову, спілкуватися очима, чути внутрішній голос і не боятися змінювати себе й інших. Лише за таких умов можливе самовдосконалення та відродження світової гармонії.

Отже, проаналізувавши прозу Михайла Андрієнка-Нечитайла, можна висувати, що письменник представляє кількарівневі художні тексти, у яких використовує градацію від побутової оповіді до масштабної історичної проекції (релігійні, політичні, національні, соціальні питання), долучає естетичний ракурс у мистецьких екскурсах, виказуючи художника. Містичність перипетій досягається числовою символікою (три), алюзіями на химерні твори (Гоголь, Босх) та емоційною насиченістю текстів за допомогою яскравих візуальних образів. Навіть характеристика персонажів часто ґрунтується не на портреті, а на описі речей, будинків, території тощо. Вони постають маркерами особистої долі чи виразниками ментальності етносу, нації, народу.

Оповідач виступає обсерватором, свідком і учасником колізій. Наратор, який, імовірно, постає alter ego автора, міркує вголос, прагне збагнути появу людей, тварин у своєму житті або роль у події. Визнаючи беззаперечність фатуму, він підкреслює важливість щохвилинного вибору, здатного змінити подальший шлях. Виклад від першої особи забезпечує максимальну наближеність наратора до читача, що надає реципієнту роль співавтора, чому сприяють відкриті фінали. Подібна незавершеність спонукає рефлексувати над порушеними проблемами, котрі знайомі кожному, адже прозаїк студіює семантику таких понять, як довіра, дружба, страх, обман, зрада, помста, любов, ідентичність, що складають саме життя, котре унеможлиблює ілюзорне існування, складене зі статусу, матеріальних речей тощо.

Михайло Андрієнко-Нечитайло реалізував творчий дар не тільки в живописі, але й у царині художньої словесності. Його художні тексти виявляють індивідуальний авторський стиль та заслуговують на введення в літературознавчий контекст історії українського письменства другої половини ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко-Нечитайло М. Капелюх маркіза / Михайло Андрієнко-Нечитайло // Сучасність. — Ч. 2 (194). — Мюнхен, 1977. — С. 5–8.
2. Андрієнко-Нечитайло М. Зачароване кладовище / Михайло Андрієнко-Нечитайло // Сучасність. — Ч. 5 (101). — Мюнхен, 1969. — С. 7–13.
3. Андрієнко-Нечитайло М. Збіги / Михайло Андрієнко-Нечитайло // Сучасність. — Ч. 4 (172). — Мюнхен, 1975. — С. 37–49.
4. Андрієнко-Нечитайло М. Миші / Михайло Андрієнко-Нечитайло // Сучасність. — Ч. 11 (47). — Мюнхен, 1964. — С. 8–26.
5. Андрієнко-Нечитайло М. Нез'ясована справа / Михайло Андрієнко-Нечитайло // Сучасність. — Ч. 10 (154). — Мюнхен, 1973. — С. 5–17.
6. Андрієнко-Нечитайло М. Сальон мадам Т. / Михайло Андрієнко-Нечитайло // Сучасність. — Ч. 10 (70). — Мюнхен, 1966. — С. 11–19.
7. Андрієнко-Нечитайло М. У п'ятьмі часу / Михайло Андрієнко-Нечитайло // Сучасність. — Ч. 1 (109). — Мюнхен, 1970. — С. 8–21.

REFERENCES

1. Andriyenko-Nechy`tajlo M. Kapelyux markiza / My`khajlo Andriyenko-Nechy`tajlo // Suchasnist`. — Ch. 2 (194). — Myunhen, 1977. — P. 5–8.
2. Andriyenko-Nechy`tajlo M. Zacharovane kladovy`shhe / My`khajlo Andriyenko-Nechy`tajlo // Suchasnist`. — Ch. 5 (101). — Myuhxen, 1969. — P. 7–13.
3. Andriyenko-Nechy`tajlo M. Zbigy` / My`khajlo Andriyenko-Nechy`tajlo // Suchasnist`. — Ch. 4 (172). — Myuhxen, 1975. — P. 37–49.
4. Andriyenko-Nechy`tajlo M. My`shi / My`khajlo Andriyenko-Nechy`tajlo // Suchasnist`. — Ch. 11 (47). — Myuhxen, 1964. — P. 8–26.
5. Andriyenko-Nechy`tajlo M. Nez'yasovana sprava / My`khajlo Andriyenko-Nechy`tajlo // Suchasnist`. — Ch.10 (154). — Myuhxen, 1973. — P. 5–17.
6. Andriyenko-Nechy`tajlo M. Sal`on madam T. / My`khajlo Andriyenko-Nechy`tajlo // Suchasnist`. — Ch. 10 (70). — Myuhxen, 1966. — P. 11–19.
7. Andriyenko-Nechy`tajlo M. U pit`mi chasu / My`xajlo Andriyenko-Nechy`tajlo // Suchasnist`. — Ch. 1 (109). — Myuhxen, 1970. — P. 8–21.

УДК 161.2.09+929 Малик

ТЕМА ШКОЛИ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНОЇ ДИТЯЧОЇ ПИСЬМЕННИЦІ ГАЛИНИ МАЛИК

Фоміна О.В., аспірант

*Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка,
пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, Україна*

leska_8787@mail.ru

У статті окреслено тему школи у творчості сучасної дитячої письменниці Галини Малик. Охарактеризовано загальні теми школи в українській літературі. Проаналізовано такі твори Галини Малик, як: “Абра&Кадабра”, збірка невеличких анекдотичних творів “Сміятись заборонено!”, вірші дитячої поетеси.

Ключові слова: школа, Галина Малик, сучасна дитяча письменниця, жанр, вірш, повість-сюр.

ТЕМА ШКОЛЫ В ТВОРЧЕСТВЕ СОВРЕМЕННОЙ ДЕТСКОЙ ПИСАТЕЛЬНИЦЫ ГАЛИНЫ МАЛИК

Фомина О.В.

*Луганский национальный университет им. Тараса Шевченко,
пл. Гоголя, 1, г. Старобельск, Украина*

В статье подчеркнута тема школы в творчестве современной детской писательницы Галины Малик. Охарактеризованы общие темы школы в украинской литературе. Проанализированы такие произведения Галины Малик, как: «Абра&Кадабра», сборник небольших анекдотических произведений «Смеяться запрещено!», стихотворения детской поэтессы.

Ключевые слова: школа, Галина Малик, современная детская писательница, жанр, стих, повесть-сюр.

THE THEME OF THE SCHOOL IN THE WORK OF THE CONTEMPORARY CHILDREN'S WRITER GALINA MALIK

Fomina O.V.

*Luhansk Taras Shevchenko National University,
Gogol square, 1, Starobilsk, Ukraine*

The article highlighted the theme of the school in the work of the modern children's writer Galina Malik. It describes the general topic of the school in Ukrainian literature and analyzes such works of Galina Malik as: “Abra&Kadabra”, a collection of short anecdotal pieces “Forbidden to Laugh”, children's poem of the poetess. Considering the active operation of the school theme in literature of the 2nd half of the 20th century – 1st half of the 21st century, which is dissolved in an array of different genres of works for children and about

children in the work special attention is paid to study the specificity of her interpretation of writers of different styles. This gave the opportunity to observe evolutionary changes in literature for young readers, which was characterized by a gradual departure from the practice of “socialist realism”, the search for new ways of dialogue with the recipient. It is established that one of the priority directions in the development of school themes in the works of Galina Malik is updating the adventure component, the increase in the dynamics of the plot, introducing elements of intrigue, of play, consistent with age-related needs of readers. Adventure small anecdotal paintings by Galina Malik “Laughing prohibited”, the poem “Song of words”, “Obedient letters”, “Letter A”, “Favourite subject”, “Victor knows everything”, “Next”, a novella-sur “Abra&Kadabra” on school reader optimize reception, brightens the constants of literature for children and youth, an originality of children’s world.

The article focuses on the fact that Galina Malik has made a significant contribution to the Treasury of modern literature for children for children of different age categories. In his works, the writer tactfully teaches children of modern school morality.

Each work of Galina Malik, without exaggeration, is a good example of literature in which every time opens a new side of understanding of literary children's space and at the same time the reconstruction of how the school pupils born in realities of information era with all her advantages and losses see world around.

Key words: school, Galina Malik, school, Galina Malik, modern children’s writer, a genre, a poem, a novel-sur.

Дослідник Г. Грабович, розмірковуючи над поняттями жанру і стилю, небезпідставно зазначає: “...жанр – література в мікрокосмі: це й сукупність конкретних текстів, і динаміка співвідношень вартостей, норм, впливів, читацьких виповнених чи невиконаних очікувань. Жанр також стає носієм естетичного осягнення, що є суттю літератури як мистецтва і таким чином стає позачасовим” [1, с. 27]. Його дослідження в невідривній єдності зі стилем постає об’єктивним аналізом літературного процесу з урахуванням як магістральних явищ, так і поодиноких, адже факт їх появи надає їм морального, історичного авторитету: “Тільки тоді історія нашої літератури постане перед нами у всій своїй складності, і, власне, в тій складності буде привабливішою” [1, с. 33].

В українському науковому дискурсі з проблем літератури для дітей та юнацтва радянського періоду була поширена думка, що одним із її *магістральних* явищ є так звана *шкільна проза* – твори, у яких під тим чи іншим кутом зору розглядають проблеми стосунків дітей у навчальному колективі, з учителями, батьками, вибір майбутньої професії, веселі пригоди на канікулах тощо. Цієї думки дотримувалися Д. Білецький, Ж. Букетова, О. Будугай, В. Неділько, Н. Сидоренко та ін. Школа увібрала «майже все: і друзів, і добрих десять років життя, і радість відкриттів, і прикрість невдач, відчуття власного зростання, і народження осмислених понять “я” – “ми”, “хочу” – “треба» [2, с. 112]. Факт виокремлення шкільної прози припадає на 20 – 30-ті роки минулого століття, коли на передній план щодо художньої творчості в радянській літературі почали висуватися дидактично-ідеологічні вимоги, а основною функцією творчості для дітей стала виховна. Ставлячи на перше місце з-поміж набору жанротвірних чинників (обсяг твору, стилістична тональність, сюжетні й композиційні особливості тощо) тематичний складник художньої творчості, радянське літературознавство визнавало створені жанрові різновиди “шкільна повість”, “шкільний роман”, а також “шкільна поезія”.

У середині минулого століття тема школи стала актуальною серед “класиків літератури для дітей та юнацтва” (О. Донченко, О. Копиленко, Ю. Збанацький), яким належало авторство надзвичайно популярних на той час (насамперед у середовищі ідеологічно налаштованої критики) типових “шкільних” текстів, що здебільшого були покликані оспівувати щасливу комсомольсько-піонерську дійсність школярів усуміш з не менш цікавим життям радянських учителів. Очевидно, усе ж більш логічно вести мову про *тему школи*, що реалізується у творах різного жанрового і стильового формату. Її широка популярність серед читачів зумовлена діалогічною природою художньої літератури. Будучи складною системою текстуальних кодів, за допомогою яких організовується фабульний простір, твір, у якому школа присутня на тематичному рівні, містить інформацію про близький дитині

світ, прогнозує читацьке розуміння, підтримує зацікавленість у читанні, провокує реципієнта до обговорення актуальних і близьких йому проблем.

М. Жулинський, розмірковуючи про перспективи розвитку української літератури в посттоталітарному ХХІ столітті, звертає увагу на надзвичайно складний процес вивільнення з колективної свідомості, стереотипного мислення, “із чіпких обіймів брежнєвського ілюзорного статку і дозованої свободи під блюзнірським гаслом “служіння рідному народові”. Письменників радянського періоду, які увійшли в друге тисячоліття, дослідник називає “уламками гігантської планети Імперія”, частками колективного “ми”, ідеологічно згуртованого суспільства” [3, с. 625 – 627].

Ця тенденція стосується й жанрово-стильового виміру літератури для дітей та юнацтва межі ХХ – ХХІ століть. У 50 – 80-ті роки минулого століття задля розкриття підліткових проблем письменники часто вдавалися до художнього узагальнення певної гострої соціальної тези, що супроводжувалось, зазвичай, драматичністю сюжету або посиленням психологізму підлітково-шкільної повісті за рахунок лірико-романтичного чи лірико-психологічного начала. Робилося це, на думку Р. Стаднійчука, з метою привернути увагу до моральних проблем підлітків, зробити максимально виразним сюжет твору і його художньо-естетичний зміст [7, с. 16]. Посилення пригодницького складника у творах на шкільну тему (Вс. Нестайко, Я. Стельмах, А. Костецький, Б. Комар) у 70 – 90-ті роки неминуче призвело до концентрації їх сюжетів, динамічної напруги, креативності дій персонажів, які прагнуть стати самодостатніми особистостями. У силу типологічної спорідненості з реципієнтом – прагнення дитини й підлітка до яскравого, надзвичайного, здатність до співпереживання героям, які долають небезпечні перешкоди, колоритна обстановка, швидка зміна місця дії, велика роль таємниці – пригодницькі твори відповідали підлітково-дитячому досвіду [8, с. 82 – 83].

Особливе місце в доробку письменників II половини ХХ ст. – I половини ХХІ ст. посіли пригодницько-шкільні твори, у яких тема школи поживалена пригодницьким сюжетом. Вони викликають найбільший інтерес сучасних читачів. Способи художнього моделювання пригоди і її вплив на жанрову форму твору, специфіка естетико-художніх пошуків Вс. Нестайка, Я. Стельмаха, В. Бердта, Г. Малик та інші.”Шкільна тема” у творі для дітей та юнацтва зазвичай передбачає, крім дитячих персонажів, і розробку персонажів дорослих.

Мета розвідки – дослідити тему школи у творчості сучасної української дитячої письменниці Галини Малик.

Зважаючи на активну експлуатацію теми школи в літературі II половини ХХ ст. – I половини ХХІ ст., що розчинялася в масиві різножанрових творів для і про дітей, у роботі окрему увагу приділено дослідженню специфіки її інтерпретації письменниками різних стильових напрямів. Це дало можливість спостерегти еволюційні зміни в літературі для юного читача, що характеризувались поступовим відходом від практики “соцреалізму”, пошуком нових шляхів діалогу з адресатом. Встановлено, що одним із пріоритетних напрямів у розбудові шкільної теми у творах Галини Малик є актуалізація пригодницького компоненту, посилення динамічності сюжету, введення елементів інтриги, гри, узгоджених з віковими запитамі читачів. Пригодницькі невеличкі анекдотичні твори Галини Малик “Сміятись заборонено”, вірші “Пісня про слова”, “Слухняні літери”, “Буква А”, “Улюблений предмет”, “Знає Вітя все на світі”, “Чергова”, повість-сюр “Абра&Кадабра” на тему школи оптимізують читацьку рецесію, вияскравлюють константи літератури для дітей та юнацтва, своєрідність дитячого світу.

Кожний твір Галини Малик, без перебільшень, є високим зразком літератури, де щоразу відкривається нова грань осмислення письменницею дитячого космосу і водночас

гострішає відтворення того, як бачать навколишнє буття школярі, народжені в реаліях інформаційної доби з усіма її здобутками й втратами.

Повість-сюр “Абра&Кадабра” адресована одночасно дітям і дорослим.

Галина Малик в “Абракадабрі” продовжує розкривати очі читачам на виразкові хвороби суспільства, які кровоточать і потребують кардинального втручання нехай “не хірурга зі скальпелем”, а хоча б письменника з сатирично-іронічним пером.

Навіть діти втягнуті у цей брудний і недосконалий дорослий світ: вони просто пристосовуються до умов життя. Не випадковим у творі “Абра&Кадабра” був вибір почварою першої жертви та помічника. Це учень п’ятого класу гімназії Вася-Денвер, який ненавидів навчання, заздрих крутим хлопцям, бо не мав комп’ютера та найсучаснішого мобільного телефону. А поки цього всього не мав, то виміщав свою злість на слабших однокласниках, собаках, котах. Це типова сучасна цивілізована дитина з не надто забезпеченої сім’ї, де матеріальні проблеми є насущними, а будь-які інші не вирішуються з тої простої причини, що потреби в духовному, моральному, фізичному розвитку просто не існує. І де ж узятися справжнім людським цінностям, якщо вони в цьому суперцивілізованому та до краю зматеріалізованому світі не в ціні. Школяр виявився доволі кмітливим хлопцем: швидко зрозумів, як мати вигоду із ситуації, що склалася. Він стає перекладачем, адже залишається чи не єдиним, хто розуміє людську мову.

Отже, Вася почувається переможцем, героєм свого часу. Йому до рук припливло таке давно жадане багатство. І зовсім неважливо, який обирається для цього шлях – прихований чи прямий шантаж, вимагання, погрози: гімназист Денвер – господар становища. Утішені його найбільші амбіції: він має все, чим був обділений: найсучасніші комп’ютери, мобільні телефони, цифрові камери, одяг, гроші. Проте біда в тому, що немає перед ким хизуватися: усі заклопотані спільною проблемою – втратою мови та можливості порозумітися. Завершення історії життя Васі трагікомічне: він сам стає почварою, оброслою золотавим хутром (подіяли краплі, які щоночі капає хлопцю у вухо мутант) [4, с. 17], зате обвішаний мобільниками, цифровими апаратами, з грубою чорною барсеткою на поясі. Автор показує своїх героїв в екстремальній ситуації, адже найкраще пізнається людина у випробуваннях, про що свідчить поведінка школяра. Авторка зобразила матеріальну сторону школяра-Васі, який на все готовий заради грошей, комп’ютера, мобільного телефону, що характеризує майже половину дітей у реальному світі сьогодення.

Сучасні “гендерні тексти”, розраховані на дитячу рецепцію, побудовані за пригодницьким принципом з елементами детективу, гри, фантастики, з урахуванням специфіки дитячого сприйняття художньої реальності, й засвідчують трансформацію гендерних рис.

Авторський ігровий стиль, що передбачає насамперед гру мовними ресурсами, актуалізує авторське іронічне бачення дійсності, за допомогою якого досягається естетичний ефект.

Галина Малик, конструюючи образи твору, інтуїтивно “шукає” гострі (з педагогічного погляду) епізоди з їхнього шкільного життя з такою подієвою концентрацією, що дає змогу вловити найважливіше в їх характерах і по-можливості доступно і зрозуміло презентувати їх читачеві. Автор при цьому демонструє знання психології дитини й підлітка, педагогічний хист і обізнаність у тонкощах проблем виховання, які часто межують з надмірною дидактикою й моралізаторською наївністю. Наприклад, у збірці “Сміятися заборонено!” у невеличкому оповіданні “Про Свету Сушко” письменниця зображує шкільну мораль, що на уроках потрібно вчитися і уважно слухати, а не спати на останній парті: *“Света Сушко дуже любила спати. Якось вона заснула на уроці. Урок закінчився, Света спить. Всі пішли додому, зачинили школу, а Света спить.....”* [6, с. 87]; у творі “Про Миколу Микитася” Галина Малик нам хоче донести,

що потрібно вести здоровий спосіб життя школярам і не тільки, не треба палити, а треба дітям вчитися у школі: *“Микола Микитась навчився палити за шкільним туалетом. Візьме сигарету в зуби, припалить і попихує. – А хлопці, хто не вміє, просять: – Навчи, навчи, Микито!”* [6, с. 88]; у творі *“Про Вітю Димченка”* письменниця закликає школярів ніколи не обманювати вчителів, коли не вивчив домашнє завдання, а то *“дим із рота піде...”*: *“Вітя Димченко біля дошки відповідав урок. Вірніше, НЕ ВІДПОВІДАВ, бо нічого не знав. – Димченко, ти вчив дома правило? – спитала Надія Михайлівна. — Чесне слово, вчив! – сказав Вітя. — Я аж двадцять разів повторював! Після цих слів у Віті з рота почав клубами валити густий білий дим”* [6, с. 90].

Тема школи у творах Галини Малик вводить читача у світ веселих пригод. Деякі з них за змістом дуже близькі до народних. Відомі фольклорні сюжети набувають в її інтерпретації нових акцентів, більш відповідних світосприйманню дітей. Новаторство письменниці полягає в тому, що вона створила нову текстову тканину – виклад відомих сюжетів. По суті, це друге народження давніх казок: *“Сергій Бузькин зробив собі металістський костюм. Напильовав на куртку і штани металевих бляшок, одягнув на руки і шию металеві ланцюжки, ще й на ранець блискучу наклейку “Хеві метал” приліпив. Та й пішов до школи. А по дорозі його сорока вкрала й у гніздечко принесла”* [6, с. 86], Галина Малик по-новому розповіла віршовану казку *“Сорока-білобока...”*; *“...Коли це їде повз школу принц на коні. Почали всі його просити: – Ходіть, поцілуйте нашу Сплячу Красуню. Може, вона прокинеться? Прийшов принц, подивився, та й каже: – Не буду я її цілувати! Вона вся навутинням заросла і пилюкою припала! Самі її цілуйте! Та й поїхав далі на своєму коні. А Света Сушко так і залишилася на все життя без принца”* [6, с. 87] – у процесі роботи над старою казкою авторка збагачує її новими барвами – авторською іронією – *“Принц і Спляча Красуня”*; *“...– Микита – це котрий у кожах. Кожум’яка. А Змії Горинич – це у котрого дим із рота! Диви, який, ще й обдурює! Ану, поїхали з нами! І довелося Миколці Микитасю працювати на зірці Альфа Центавра Змієм Гориничем, аж поки в нього сигарети скінчилися...”* [6, с. 88]. Галина Малик створює оригінальний сюжет, який доносить до дітей *“розумну мораль”* через оновлену стару казку *“Змії Горинич”*.

Для творчості Галини Малик характерне обігрування *“анатомування”* слів, несподівані рими, напружений, динамічний ритм, задержуваті інтонації. Короткі вірші на шкільну тематику сповнені ударної енергетики, своєю художньою тканиною ці віршики нагадують лічилки або ж бечівки. Це особливий світ письменниці, який розрахований на сприйняття школярем особливої теми – теми школи: *“Я багато літер знаю – як букварик відкриваю, у рядок вони стають – теж мене упізнають”* [5, с. 356]; *“Я сьогодні вчила брата букву А розпізнавати”* [5, с. 362]; *“...І на зборах в класі крикнув з місця Вася: – Та зате я з гірки їду на п’ятірки”* [5, с. 363].

Галина Малик зробила вагомий внесок у скарбницю сучасної дитячої літератури для дітей різних вікових категорій. У своїх творах письменниця тактовно вчить дітей шкільної моральності на теренах сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабович Г. Функції жанру і стилю у становленні української літератури / Г. Грабович // До історії української літератури : дослідження, есе, полеміка. — К., 1997. — С. 23 – 33.
2. Єфімов О. А після канікул... / О. Єфімов // Література. Діти. Час. — К., 1982. — С. 112 – 115.
3. Жулинський М. Українська література на межі тисячоліть / М. Жулинський // Слово і доля : навч. посіб. — К., 2002. — С. 625.

4. Малик Г. Абра&Кадабра : повість-сюр / Г. Малик. — Ужгород. : Поліграфцентр “Ліра”, 2011. — 94 с.
5. Малик Г. Неймовірні історії. Вибране. / Г. Малик. — Ужгород : Карпати, 2011. — 482 с.
6. Малик Г. Сміятись заборонено! / Г. Малик. — Київ : Джерела М, 2005. — 112 с.
7. Резніченко Н. Українська проза для дітей 60 – 80-х років ХХ століття (жанрово-стильові модифікації) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Резніченко Наталія Анатоліївна ; КНУТШ. — К., 2008. — 190 с.
8. Стаднийчук Р. Проблемы формирования нравственного мира подростка в современной советской повести о школе (70-е – 80-е гг.) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук : спец. 10.01.02 “Литература народов СССР” / Руслан Евгеньевич Стаднийчук; Ин-т лит. им. Т. Г. Шевченко АН УССР. — Киев, 1990. — 17 с.

REFERENCES

1. Grabovich G. Funkcii janru i stilyu u stanovleni ukrainskoi literaturi / G.Grabovich // Do istorii ukrainskoi literaturi doslidjennya ese polemika. — K., 1997. — P. 23–33.
2. Efimov O. A pislya kanikul... / O. Efimov // Literatura. Diti. Chas. — K., 1982. — P. 112–115.
3. Julinskii M. Ukrainska literatura na meji tisyacholit / M. Julinskii // Slovo i dolya navch. posib. — K., 2002. — P. 625.
4. Malik G. Abra&Kadabra : povist-syur / G. Malik. — Ujgorod.–Poligrafcentr “Lira”, 2011. — 94 p.
5. Malik G. Neimovirni istorii. Vibrane / G. Malik. — Ujgorod–Karpati–2011. — 482 p.
6. Malik G. Smiyatis zaboroneno! / G. Malik. — Kyev — Djerela M.–2005. — 112 p.
7. Reznichenko N. Ukrainska proza dlya ditei 60 – 80-h rokiv XX stolittya janrovo stilovi modifikacii, – dis. kand. filol. nauk – 10.01.01 / Reznichenko Nataliya Anatoliivna ; KNUTSh. — K. – 2008. — 190 p.
8. Stadniichuk R. Problemi formirovaniya нравstvennogo mira podrostka v sovremennoi sovetskoj povesti o shkole –70-e – 80-e gg., _ avtoref. dis. na soisk. uchen. step. kand. filol. nauk spec. 10.01.02 “Literatura narodov SSSR” / Ruslan Evgenevich Stadniichuk ; Int lit. im. T. G. Shevchenko AN USSR. — K.,1990. — 17 p.

УДК 821.161.2:82-31

ПОЕТИКА КОЛЬОРУ В РОМАНІ «ЧОРНА ДОШКА» Н. ДОЛЯК

Хом'як Т.В., к. філол. н., професор

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
d-filf@znu.edu.ua

Стаття присвячена розкриттю поетики кольору в романі «Чорна дошка» Н. Доляк. Колір у ньому є важливим засобом моделювання голодомору 1932-1933 років на Україні, конкретно: на Вінниччині.
Ключові слова: голодомор, деталь, колір, оксиморон, пейзаж, портрет, символ.

ПОЭТИКА ЦВЕТА В РОМАНЕ «ЧЕРНАЯ ДОСКА» Н. ДОЛЯК

Хомяк Т.В.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

Статья посвящена раскрытию поэтики цвета в романе «Черная доска» Н. Доляк. Цвет в нем – важное средство моделирования голодомора 1932-1933 годов на Украине, конкретно: на Винниччине.

Ключевые слова: голодомор, деталь, цвет, оксиморон, пейзаж, портрет, символ.

**POETICS OF COLOR IN THE NOVEL “BLACK BOARD”
 (“Chorna Doshka”) BY N. DOLIAK**

Homjak T.V.

Zaporizhzhya National University, 66 Zhukovskoho str., Zaporizhzhya, Ukraine

The article is devoted to the poetics of color in the novel “Black Color” (Chorna Doshka) by N. Doliak. Color is an important tool of famine modeling 1932 – 1934 years in the Ukraine, particularly, in Vinnytsia region. Emphasized that the three famines that Ukrainian people have had to endure, the famine of 1932 – 1933 is called Great. Sinister regime called “Black Board” acted only in Ukraine. Recording the settlement on the “Black Board” meant predestination to death. There were not imported goods, travel was prohibited. These events mentioned in the novel “Black Board” (Chorna Doshka) (2014) by N. Doliak.

"Life as We Know It" is the basic principle of being hungry modeling of Ukrainian peasantry. This way N. Doliak goes by.

Color is an important tool of famine modeling in the novel “Black Board” (Chorna Doshka). The colored details, colorful images and symbols in the artistic structure of the novel are motivated. In the work there mostly used the negative-blaming epithet “black” that emphasizes the attitude of the people and the author to the horrors of the famine of 1932-1933 in the village Veselivka. Black, red, gray colors dominate in the book. Throughout the novel, stated that in the literal and figurative senses black and red symbols were carrying people to misery and death. Black and red are seen as not opposing each other, but as one-sidedly directed. Black cases in Veselivka people called “red brooms” are doing.

Through the portrait details the author traces the character's internal state. Psychological portrait became means of character depicting and deepening into the internal state of the character. Eyes – the most important object of literary attention. Their color reflects the slightest changes in mental state of the characters.

Red is the only color that makes the novel “Black Board” (Chorna Doshka) brighter. A small presence of other bright colors does not help. In one of the chapters "The Dream" (Snovyddia) colors are almost absent. It seems that author emphasizes that everything can be started from scratch, and the world can be colored according to the concrete actions and deeds.

People's lives were filled with gray. However, N. Doliak in the subtext leads to the idea that the external "grayness" was not included in the spiritual world of people.

The frequency of use of other colors is very low (except white). The symbolism of white is "two-sided" (I. Lyba). White is used as a symbol of aging. Yellow is also associated with this condition.

The absence of bright colors is due to the author's intention. N. Doliak shows how deathly black and gray reality discolors everything that gets in its vicious circle.

A function of image of self-taught artist Malynochka is important in the novel.

Key words: holocoste (holodomor), detail, color, oxymoron, landscape, portrait, symbol.

Серед трьох голодоморів, які довелося пережити українському народу, голодомор 1932–1933 років називають Великим. В українській літературі найповніше художньо осмислили його письменники-емігранти («Марія» Уласа Самчука; «План до двору», «Ротонда душогубців» Тодося Осьмачки; «Жовтий князь», «Рай» Василя Барки; «Легенда про колоски» Віри Вовк; «Каміння під косою» Ольги Мак; тетралогія «Діти Чумацького шляху» Докії Гуменної та ін.).

У рік 75-ліття голодомору українським парламентом (тільки після парламентів десяти інших держав) його визнано геноцидом. Учені довели, що голодомор 1932–1933 років – особлива форма геноциду України (академік О. Романів). Учені (В. Голубничий, С. Кульчицький) стверджують: голод – продукт продрозверстки. Викачування хліба «червоною мітлою», сталінський закон «про колоски» мали призвести до вихолодження і знищення сіл, неросійських по національних окраїнах, а відтак – вбивства нації. Оскільки таку численну націю, як українська, фізично знищити було неможливо, вбивчий удар упав на її становий хребет – селянство. Тільки в Україні діяв зловісний режим «Чорної дошки» (на ній – 83 райони, куди переставали завозити товари, торгівля була заборонена, як і виїзд із сіл). Саме про ці події йдеться в романі сучасної української письменниці

Наталки Доляк «Чорна дошка», який вийшов друком 2014 р. Твір ще не став об'єктом дослідження. Є лише передмова В. Гранецької [1].

«Життя, як воно є» – основний естетичний принцип багатьох українських письменників у моделюванні кризовості голодного буття українського селянства. Цим шляхом іде й Н. Доляк. «Крізь призму чуття і серця» (І. Франко) голодного героя Леся Тернового, роб(сіль)кора, відтворено більшість подій у романі. Люди хотіли, щоб він залишився в живих і зберіг правду про їхні страждання, сприймали його як літописця, знали, що у своєму записнику все занотує.

Композиційно роман складається з розділів, що мають однакову назву: «32-й» (чотири), «33-й» (один), «80-ті» (два), «2000-ні» (п'ять), «Сновиддя» (сім), які переплітаються між собою. Образ Олеса Мефодійовича Тернового цементує їх у єдине ціле. Його записник-щоденник, збережений і переданий онучці Ліді, – один із засобів моделювання голодомору. Важливим засобом є і внутрішні монологи Тернового (у 30-ті рр.) та його діалоги з Лідєю (у 80-ті рр.). Він розповідав Ліді жахливі речі, про які дівчинка ніколи й не чула, стверджував, що «Із двадцятих почалось велике винищення українського народу!» [1, с. 32], «Це був не просто голод, бо не вродило. Нас повільно і жахливо вбивали. Голодна смерть набагато страшніша, ніж швидкий кінець від кулі в бою, чи від зашморгу, чи від води, яка заповнює впродовж кількох хвилин твої нутрощі. Люди конали місяцями, у них на очах відходили рідні, діти... діти... діти...» [1, с. 32].

Як оксиморон у художньому плані сприймаються жахіття, які творились у селі, щодо його назви: Веселівка та колгоспу «Заповіти Ілліча».

Важливим засобом моделювання голодомору в «Чорній дошці» є і колір. Мета цієї статті – висвітлення поетики кольору в названому романі.

Із початку свого існування людина живе в калейдоскопі кольорів. Реальний світ може бути чорно-білим як символ психологічного дискомфорту, який відчуває людина у ворожому чи байдужому до неї суспільстві або у стані душевного надриву. Але навіть тоді реальність переливається багатством кольорів. Хіба що її можуть спробувати штучно знебарвити. Та це був би експеримент із негативним результатом. В історії України таким експериментом стали 30-ті рр. ХХ ст., коли було намагання змінити обличчя світу і психіку людей. Власне про цілеспрямоване знебарвлення людини, жахливе знуцання над її життям ідеться в романі «Чорна дошка». Колір тут функціонує уже не як безпосередня природна даність, об'єктивно-означальна реалія, а як одна з поетикальних категорій, що набуває певного ідейно-естетичного значення. У «Чорній дошці» подано аналітичний образ світу, кольорова гама якого від найменшої забарвленої деталі до складного кольористичного образу-символу підпорядкована синтетичній цілісності задуму.

Літературознавець К. Дуб зауважує: «У талановитого письменника колір не може бути нейтральним, не відбивати концепцію дійсності і людини» [2, с. 61]. І. Демченко стверджує: «Колір у художніх творах несе принаймні потрібне навантаження: смислове, описове, емоційне» [3, с. 51].

Обмеження кольорової гами свідомо зроблено Н. Доляк. Це проявляється на рівні емоційно-зорового сприйняття тексту, філософсько-узагальнюючому, символіко-кольористичному змістовому рівнях.

Кольорові деталі, кольористичні образи чи символи в художній структурі роману функціонують вмотивовано. Переважає в романі, і це вже видно і з назви, використання негативно-осудного епітета «чорний», який підкреслює ставлення народу і автора до тих жахливих подій голодомору 1932–1933 рр. у селі Веселівка: «чорного неба» [1, с. 87],

«чорні силуети» [1, с. 89], «І чорне тло з мерехтливими літерами» [1, с. 59] тощо. Є й ознакою географічних понять (Чорне море), переносного значення («на чорний день» [1, с. 180]). Та й поняття «Чорна дошка» більше асоціюється із «чорним списком». Світлана Талан, роман якої про голодомор на Луганщині «Розколоте небо» з'явився друком майже одночасно з «Чорною дошкою», в іншому творі – «Оголений нерв» – пише, що коли село заносили на «Чорну дошку», над ним вивішували чорний прапор. У романі Н. Доляк такої деталі немає, хоча йдеться про цей найжахливіший етап голодомору. Це означало приректи на явну смерть. Лесь Терновий відразу ж занотував: «Веселівку занесли до чорної дошки. Це все. Кінець. До цього можна було бодай якось вижити. Люди ходили до інших сіл, до міста – вимінювати одяг на хліб, крупи, картоплю. У магазин привозили харч – гнилий, неякісний, але привозили. Працювала їдальня при колгоспі. На початку грудня стало зрозуміло – сільський актив не впорався із поставленим завданням хлібозаготівель і хлібоздач. Вони опинились в облозі разом з селянами і куркулями, і розкуркуленими, і з біднотою. Чорна дошка – це надгробок» [1, с. 224].

Величезний вплив інформація про «чорні дошки» справила і на Ліду в часи, коли це вже стало історією. Авторка наголошує на її психологічному стані: «Чорні дошки, чорні дошки... – сомнабулічно повторювала Ліда, ніби боялась забути словосполучення» [1, с. 223]. Переглядаючи «чорно-білі хронічки» про голодомор 1932–1933 рр., сприймаючи «оголеним нервом» факти з документального фільму, статистичні дані, вперше повідомлення про «чорні дошки», дівчина пропускала все через серце, співчувала і співпереживала, по-новому осмислювала історичні реалії доби.

Градація насиченості та просторова гіперболізація чорного кольору допомагають органічно передати розвиток людської стратегії.

Слово-колір «чорний» вживається на позначення певних символічних реалій дійсності, що за вимогами творчого задуму ввійшли в художню структуру твору: «Чорний ворон» – «нічна машина-перевізник», «Чорна дошка» – «по суті повна ізоляція» [1, с. 225]. Як деталь портретних характеристик чорний вжито на означення кольору очей (подивився в «чорні очі» [1, с. 251], Василь Малодика «чорноокий дядько» [1, с. 208], у Параски «очі, мов ті вуглини» [1, с. 331]), волосся («чорного волосся» [1, с. 93], «волосся у веснянкуватой Параски було темно-русим, майже чорним» [1, с. 331]), вусів (у цитованій пісні: «чорний вус» [1, с. 151]). Чорний вказує і на пряму ознаку предмета: «чорною землицею» [1, с. 78], «брунатні, зашиті в найвиднішому місці чорними нитками панчохи» [1, с. 69], «чорний тонкий пасочок» [1, с. 250]. Чорний використовується і в переакцентованому значенні. Підтвердженням цього є символіко-кольористичні, антонімічні парні образи. Ось напис на хресті на могилі дружини Гаврила Малиночки: «На свіжо витесаних дошках чорно-червоним вималювалось ім'я коханої дружини – одна літера чорна, інша червона. — Любила ваша матуся ці два кольори. Казала, якщо вони поодиночі, то видаються страшними, а разом око звеселяють, бо ж червоне – це життя, а чорне – то смерть. І разом увесь час вони ходять, життя та смерть, червоне та чорне» [1, с. 256]. Асоціативними відповідниками цих образних символів є життя і смерть. Характерно, що протягом роману стверджено, що і в прямому, і в переносному значенні чорно-червона символіка несла людям горе і смерть. Чорне і червоне сприймаються не як протидіючі між собою, а як односторонньо направлені: «густа, аж чорна, кров» [1, с. 177]. Чорні справи творять у Веселівці «червоні мітли», яких ще називають «червоні свати», «чорношкірі», «шкуродери», «конателі» і вже зовсім антонімічно: «чорні мітли». У символічному контексті вищесказаного стає зрозумілою взаємозаміна у свідомості веселівців панівного в тогочасному режимі червоного кольору темним, чорним.

Червоний колір майже на рівні із чорним є своєрідним епіцентром роману «Чорна дошка». Це колір крові, й у творі він здебільшого з нею й асоціюється: «Чоловік повільно сповз на підлогу, залишаючи на білому тлі стіни червону стежечку» [1, с. 218], «по червоному сліду» [1, с. 196], «жито червоніє від крові» [1, с. 11]; кров опосередковано означено: «червоним дрібним дощиком» [1, с. 127].

Червоний колір вжито і на означення радянської атрибутики: «червону зірку» [1, с. 108], «кумачевий прапор» [1, с. 55], «червоного піонерського галстука» [1, с. 188]. Наголошено, що навіть «Церкву червоноармійці із блакитної перефарбували на червону» [1, с. 55].

У кожного письменника індивідуальний підхід до портретування, зумовлений стильовими настановами та авторськими інтенціями. Зовнішні портрети доповнюються внутрішніми. Через портретні деталі авторка простежує внутрішній стан персонажа. Засобом увиразнення характеру та заглиблення у внутрішній світ персонажа стає психологічний портрет. Життя, описане в період голодомору, це суцільна біда й трагедія. Тому дуже часто червоний колір передає через портретну деталь стан персонажів і переважно очі, які є, як прийнято вважати, дзеркалом душі: «із червоними від сліз очима» [1, с. 17], «червоноокий від недосипання Мільман» [1, с. 315], «червоними чи то від сліз, чи то від холоду очима» [1, с. 75].

Очі – найважливіший об'єкт авторської уваги. Їх колір відображає найменші зміни душевного стану персонажів.

Увагу звернено, по суті, на колір усіх частин обличчя: «з посинілих губ та червоних носів» [1, с. 199], «червоні уста» [1, с. 62], «Малиночка занадто часто облизував на вітрі потріскані губи, від чого вони спочатку робились яскраво-червоними» [1, с. 227], «червоними од холоду пальцями» [1, с. 215], «червоного рота» [1, с. 320] – від крові; «молодиці з червоними щоками» [1, с. 86]. Трапляються і просто предмети, речі червоного кольору: «червоним було каліграфічно написано» [1, с. 99], «червоним олівцем» [1, с. 65], «червоні бубки калини» [1, с. 250].

Червоний чи не єдиний колір, який додає барвистості в романі «Чорна дошка». Незначна наявність інших яскравих кольорів цьому не сприяє. В одному ж із розділів «Сновиддя» кольори взагалі майже відсутні. Більше того, наголошено на безбарвності і білому кольорі («Безбарвне небо» [1, с. 325], «безбарвний простір» [1, с. 327], «Біла пуста» [1, с. 325]). Ніби підкреслено, що все можна почати з чистого аркуша, а світ розфарбувати барвами, вибір яких зумовлений конкретними діями і вчинками. Завершується розділ перевагою червоного. І це не лише ознака портретної характеристики комнезамівців («з червоними від холоду носами» [1, с. 333]), але і кров. Саме тут описано знущання над трьома невинними веселівцями (Андрушкою Загребельним – «білявим дідом років шістдесяти» [1, с. 333], Явдошкою, Параскою). Їх звинуватили у крадіжці буханки хліба в комнезамівців. Насправді це зробив безпритульний хлопчина, про що випадково дізнався Октябрин. Голодний хлопчик з'їв цей хліб і міг би й померти, коли б його непритомного не підібрали на дорозі Терновий з Октябрином і, зібравши всі сили, які ще були, не занесли до медпункту. Комнезамівці ж вирішили провести власне розслідування. Так і потрапили у їхні лабеті ці троє, бо Явдошка працювала у них куховаркою, а двох інших бачили того дня біля школи (Параска приходила забрати помії, які кума Явдошка віддавала їй, аби хоч якось прогодувати чотирирічну донечку Людочку, а дід під ліщиною горішки вигрібав). Підозрюваних вкинули у хлів до бика Звіра, у якого «очі враз налились кров'ю» [1, с. 333]. У людей і гадки не було, що з ними можуть так жорстоко повестись. Дід, відомий у селі жартівник, і за таких обставин спромігся на жарт («Худоби нема,

то вирішили людей доїти?» [1, с. 334]). Та реальність була страшною. Спочатку били діда, бик завив, відчуваючи «запах крові чи присмак страху» [1, с. 334]. Він «повалив слабого старця та бив копитами його тіло, яке за кілька хвилин перетворилось на ганчірку» [1, с. 336]. Так і залишилось лежати «бездиханне, утопане в багнюку й закривавлене тіло діда Андрушки» [1, с. 337]. Криваве місиво залишилось і від Явдошки. Лише Параска з окривавленою рукою залишилась у живих, бо зуміла перехитрити Звіра, його роги застрягли між дошками загорожі. Парасці дивом вдалося вижити, але потім вона збожеволіла – від пережитого в хліві і від того, що в цей час її чотирирічна донечка, яка вперше залишилась в хаті сама, плакала, той плач почула голодна Гафія Злотник і з'їла дівчинку, уявивши, що це кролик.

Вагома роль і сірого кольору – кольору одноманітної невизначеності, як результату змішання білого і чорного. Сірий допомагає Н. Доляк вибудувати кольористичну концепцію авторського бачення та відображення дійсності. Функції сірого в романі, по суті, такі ж, як уже названих кольорів. Про це свідчать яскраві приклади з тексту: «Оксана вдивляється в сірі кругляки Октябринових очей» [1, с. 320], «Стара на вигляд ніби й не змінилась, тільки посіріла якомсь, ніби сумом обросла» [1, с. 265], «від сірого пеньочка» [1, с. 154]. Не дивно, що сірий колір у романі також належить до номінативних. Події, пов'язані з періодом голодомору, створювали атмосферу тривоги, пригніченості, постійного очікування приходу «червоних (чорних) мітл» – комнезамівців, – страху втратити останню надію і можливість на виживання та сприяло зростанню відчуття екзистенціальної загубленості людини в хаосі страшних подій. Життя людей було сповнене сірих відтінків. У системі часових координат сучасність, описана в романі, і означена назвами розділів «32-й», «33-й», – це жахлива порожнеча. Ця сіра діра, як і відома астрономічна «чорна діра», поглинає все, що досягне для її ненаситного черева: людей, їх почуття, болі, страждання. Але найстрашніше те, що ця порожнеча може поглинути майбутнє, і, отже, знищити надію на відродження, на можливість залишитись у живих. Однак письменниця у підтексті підводить до думки, що зовнішня «сірість» не увійшла в духовний світ людей. Система зробила цих людей жертвами, але вони не збираються миритися з вироком, вони чіпляються за життя. Як сказав Еріх Марія Ремарк у романі «На Західному фронті без змін»: «Людину можна вбити, але її не можна перемогти». Непереможність людини, як показано в «Чорній дошці», в людяності, доброті, співстражданні, саме ця глибинна людяність і є тим внутрішнім стрижнем, що слугує їй опорою в житті. Н. Доляк стверджує, що і за таких обставин більшість витримали екзамен на людяне в собі. Так, Лесь Терновий приносить шматочок чорного хліба і підгнилу цибулину Стецюкам, коли в тих і корову забрали і нічим було годувати дітей; він же дає півгарбуза Степаниді для її голодних дітей; Наталя Стецюк у місті дає яблуко голодній жінці з голодною дитиною на руках тощо.

Чорний, червоний, сірий кольори допомагають передати якнайреалістичніше дійсність. Є в романі й інші барви (білий колір, синій, блакитний, зелений, жовтий, коричневий та ін.), але, окрім білого, частотність їх використання дуже низька. Вони також функціонують на рівні побутових і портретних деталей та характеристик, пейзажних малюнків. Коричневий вжито лише тричі («корова біла, з коричневою плямою на боці» [1, с. 143], «буханець... з коричневою скоринкою» [1, с. 27], картопля смажена – «темно-коричневими боками» [1, с. 221]. Зате означено цей колір шляхом вказівки на предмет – за аналогією («горіхового кольору очі» [1, с. 93]) та названо його здебільшого «брунатним». Лише двічі згадано фіолетовий, та й то один із них у контексті далеко неясних барв («стовпами сунув у небо чорний, сивий та фіолетовий дим» [1, с. 58]).

Зелений вжито як у прямому значенні («зеленкувату карафку» [1, с. 20], «посеред зеленого трав'яного килима» [1, с. 19]), так і в переносному. Лише у мріях Малиночки «буянить зеленню весна» [1, с. 249]. Це вмотивовано, оскільки події, описані у творі, відбуваються восени і взимку. Зелений колір – колір надії. Тож його відсутність прямопропорційно пов'язана із втратою людьми віри в завтрашній день. У переносному значенні зелений вжито на означення вікових категорій: «зелений ще, от і питає» [1, с. 334], «цей зелений за селянськими мірками чоловік» [1, с. 148]. Зауважимо: паралельно із жовтим кольором («жовтороті комсомольці» [1, с. 135], «жовтороті шмаркачі» [1, с. 437]). Синій колір за частотністю використання на рівні із зеленим. Форми його функціонування такі ж. Пряме значення із вказівкою на колір: «синє галіфе» [1, с. 101], «синіми вицвілими чорнилами» [1, с. 27]. Більше при відтворенні портретних описів: «з посинілих губ» [1, с. 199], «аж посинів од злості» [1, с. 112], «сині, мов волошка, очі» [1, с. 77].

Відносно вагома частка жовтого і рудого (це спектральна суміш жовтого із червоним) кольорів. Характерно, що на деталях одягу авторка майже взагалі не акцентує увагу. Певно, тому, що людей тоді це зовсім не хвилювало. Головне: чим нагодувати дітей і хоча б трішки щось з'їсти самим. Та й від умов життя одяг здебільшого перетворився на «чорне лахміття» [1, с. 348]. Одяг описано лише в портретних характеристиках негативних персонажів, руками яких здійснювались акти голодомору. Скажімо, у портреті Калюжного підкреслено: «...синє галіфе, підперезана товстим ременем та португесею довга зеленава сорочка з кишнями на грудях і червоними нашивками на комірці... Кашкет: червоний околиш з зірочкою, темно-синя тулія, невеликий козинок – був низько насунутий на очі» [1, с. 102]. Що ж до позитивних образів, то дуже місткою є деталь чорне «бобрикове півпальто», яка допомагає підкреслити соціальне становище Леся Тернового, коли той перебрався у місто, і, як сказано в романі, «став таким міщучком, аж-аж» [1, с. 58]. Згадано про це півпальто не раз. Спочатку ця деталь свідчила про підвищення соціального статусу, а згодом – про цілковитий занепад, бо від нього мало що залишилось.

Портретним характеристикам персонажів у «Чорній дошці» властива подача теперішнього кольору через згадку про його колишнє забарвлення, своєрідна ретроспективна проєкція кольору: у Степаниди очі «колись були схожі на озера, а тепер на глибокі криниці» [1, с. 109], «Широкі, мало не на всю райдужку зіниці перетворили звичну ясну зелені Гаврилових очей на темно-сіру каламуть» [1, с. 227] тощо.

Характерно, що від горя, голоду, збайдужіння очі втрачають забарвлення. Письменниця не оминає таку деталь: «дітвора сміх втратила – дивилася на цвіт вицвілими очима» [1, с. 347], у діда Олесья, яким постає Терновий у 80-ті рр. ХХ ст.: у «вицвілих світлих очах» [1, с. 19].

Н. Доляк для підсилення соціальної характеристики акцентує увагу і на кольорі зубів: у Оксани Стецюк «біленькі зубки» [1, с. 320], «люди білозубо шкірились» [1, с. 58], Калюжний з «жовтуватими зубами» [1, с. 126].

Досить часто акценти зміщено на руки. Ця портретна деталь дуже важлива в передачі психологічного стану персонажів: «почорнілі руки» [1, с. 249], «побілілими від напруги пальцями» [1, с. 114], «на мізинному пальці жовтів довгий огидний ніготь» [1, с. 77] тощо.

І. Либа, розкриваючи символіку білого кольору в поезії В. Голобородька, зауважує: «Білий колір у християнському світогляді завжди був символом чистоти, невинності та непорочності» [4, с. 189]. У романі «Чорна дошка» Н. Доляк білий колір переважно виражається прямо: «санітари в білих халатах» [1, с. 328], «біла хустина» [1, с. 170], «білої декоративної свічі» [1, с. 221]. Зрідка білий реалізується і через речі, предмети, явища, що є від природи білими. Це, зокрема, сніг: «під білою ковдрою» [1, с. 249] – під

снігом, «білою рідиною» [1, с. 156] – про молоко. Як і раніше розглянуті кольори, білий є ознакою деталей портретних характеристик: «білява дівчинка» [1, с. 99], «біле личко» [1, с. 151], «білобрисий малий» [1, с. 87]. У цьому випадку білий колір вжито і на означення психологічних ознак, пов'язаних із внутрішніми змінами та зовнішніми подразниками: «аж побіліли його пальці» [1, с. 159], «лиже побілілим язиком» [1, с. 249].

Спостерігається ще один напрямок використання білого кольору, який набуває іншого смислового значення: білий як символ старіння («білявого діда років шістдесяти» [1, с. 333]). У навантаженні символики білого кольору Н. Доляк спостерігається «двобічність» (І. Либа). Вираз «посеред білого дня» [1, с. 131] є складником хронотопу: вказує на час дії, і білий тут не є ознакою кольору.

Не можна оминати увагою і жовтий колір. Його роль не настільки велика, як, скажімо, в романі про голодомор «Жовтий князь» В. Барки, але досить суттєва. Жовтий тут виступає передусім символом розкладу, тління: «жовті, трохи підгнилі гарбузи» [1, с. 109], «листки відгнали сірувато-жовтим, якимсь мертвецьким кольором» [1, с. 169]. Жовтий вживається і на позначення кольорової гама предметів, як прямо («жовтобокi груші» [1, с. 134], «на вкритому жовтою зрілою пшеницею полі» [1, с. 61], «темно-жовті свічки» [1, с. 114]), так і опосередковано, з вказівкою на явище чи предмет («свічка «медового кольору» [1, с. 219], «як жито на тому полі» [1, с. 15]). Жовтий асоціюється і зі станом, процесом старіння: «блокнот з жовтими сторінками» [1, с. 100]. Ідеться про записник-щоденник Тернового, у якому він усе занотовував у 30-ті роки і створив літопис життя веселівців. Таку ж функцію виконують і інші речі, предмети: «пожовклих аркушах» [1, с. 268]. Є поодинокі випадки і портретних деталей жовтого кольору: «жовтуватими, рідко посадженими зубами» [1, с. 113], «нігті патріотичної жовто-блакитної палітри» [1, с. 96], «у Йосипа пожовтіли білки очей» [1, с. 341].

Названі кольори виділяються в романі «Чорна дошка» Н. Доляк своїм семантично-насиченим символічним звучанням та емоційним потенціалом. Відсутність райдужних барв зумовлена уже самим авторським задумом. Н. Доляк переконливо і послідовно показує, як мертвотна чорно-сіра дійсність знебарвлює все, що потрапляє в її замкнене коло. Серед кольористичних деталей виділяються деталі-домінанти. Саме через них письменниця фіксує страшні реалії часів голодомору. Ось бабуся, мати Дмитра Стецюка, лежить, «склавши на грудях витончені голодом руки. Закриті очі зяяли чорними западинами, ніби саме туди, у ті безмежні провалля, пірнув скрипучий голод» [1, с. 211].

Важлива функція в романі образу художника-самоука – багатодітного Гаврила Малиночки. Він навіть на стінах хат створював і батальні, і різнобарвні картини, які радували око. Коли ж від голоду померли донька, син, дружина, мати, і ледь тримались на білому світі двоє синочків, у відчаї Малиночка «у несамовитому гніві вихопив з цебра, що висіло під дашком на цвяшкові, щось чорне та взявся замальовувати ці вицвілі від вологи та облуплені на вітрі орнаменти й кольорові малюнки» [1, с. 257]. Замалював і батальні битви на стіні хати дядька Пилипа, який помер від голоду: «От, вам, от, вам! – шипів від злості, захлинаючись холодним зимним повітрям. — Якщо чорне, то чорне, – грозив вдалечінь брудним кулаком. Якщо прийшов сатана, то не треба нам казати, що все буде на користь. Не буде! – розрізав чорними широкими смугами усміхнених козаків та напружених коней, зводив нанівець усі мрії на оте свобідне козацьке майбуття» [1, с. 258].

Як кінокадри в документальному чорно-білому фільмі подано епізоди з життя окремих родин. Багато з них зникають із життя не лише генетично, але й фізично, не залишивши родинного коріння (Стецюки, Солодовники). Не залишилось нікого і з родини

Малиночки. Один за одним помирають рідні. Гаврило символічно розфарбовує хрести на їх могилах, співвідносячи кольори із їхніми колишніми мріями, захопленнями: «За один місяць, за отой страшний грудень, батько із синами тричі ходив на цвинтар. У невідкладних справах. Спершу біля хреста маленького Серафима, підписаного блакитною фарбою, виріс інший – із зеленим написом. Блакить од дощів встигла посіріти. Серафим, який не прожив і десяти днів, асоціювався в батька саме із цим небесним кольором. Другий хрест позначений був зеленим, бо Люба над усе любила літо й казала завжди, що зелень навколо неї примушує її душу радіти» [1, с. 255]. Коли Мойра Крум із комісаріату освіти прийняла рішення вилучити синів Гаврила Малиночки і відправити їх до сиротинця, де б їх вчили жити за законами диктатури пролетаріату, і лише ніч дала батькові, щоб звикся із цією думкою, він прийняв власне рішення. На ранок до хати прийшли уповноважені і Терновий, який хотів заспокоїти Гаврила і побути біля нього під час його розлуки з хлопцями, їм відкрилась жахлива картина: «на ліжкові, вцент залитому кров'ю, у спокійних позах один коло одного близенько лежали двоє хлопчиків. Їхні горлечка були акуратно перерізані ножем. Сам ніж валявся на підлозі прямо під Гавриловими босими ногами, а він хилитався в петлі, зробленій із жіночої квітчастої хустки та причепленої до гачка в стелі» [1, с. 267]. Це сталося тридцять першого грудня тридцять другого року.

І. Франко у статті «Із секретів поетичної творчості» писав: «Зір дає нам почуття простору, світла і барв» [5, с. 118]. Людина сприймає світ передусім за допомогою зору. Тож кожен письменник прагне передати по-своєму це сприйняття, створити картину світу, яка відповідала б авторському задуму. Н. Доляк у «Чорній дошці» це вдалось. Кольористика тут є одним із засобів художнього моделювання голодомору 1932-1933 років і сприяє передачі тих жахів, які довелося пережити на Україні, конкретно – на Вінничині.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доляк Н. Чорна дошка : роман / Наталка Доляк ; передм. В. Гранецької. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2014. — 368 с.
2. Дуб К. Ідейно-естетична функція кольору у романах О. Гончара / Костянтин Дуб // Укр. літературознавство. — Львів, 1990. — Вип. 55. — С. 60–67.
3. Демченко І. Колористика як прикметна ознака поезики Ольги Кобилянської / Ірина Демченко // Вісник Запорізького державного університету : Філологічні науки. — 1999. — № 2. — С. 51–55.
4. Либа І. Символіка білого кольору в поезії Василя Голобородька / Інна Либа // Бахмутський шлях. — 2005. — № 3–4. — С. 189–192.
5. Франко І. Із секретів поетичної творчості / Іван Франко. — К., 1969.

REFERENCES

1. Doliak, N. (2014), Black board, *Chorna doshka*, novel, Club of family leisure, Kharkiv, Ukraine.
2. Dub, K. (1990), Ideal and aesthetics function of color in novels by Oles Honchar, *Ideino-estetychna funktsiia kolioru v romanakh Olesia Honchara*, Ukrainian literary criticism, Lviv, Iss. 55, pp. 60–67.
3. Demchenko, I. (1999), Colors as significant mark of poetics of Olha Kobyljanska, *Kolorystyka yak prykmetna oznaka poetyky Olhy Kobyljanskoi*, Bulletin of Zaporizhzhya National University, Filological sciences, no. 2, pp. 51–55.
4. Lyba, I. (2005), Symbolism of white colour in the poetry by Vasyl Holoborodko, *Symvolika biloho kolioru v poezii Vasyliia Holoborodka*, Bakhmutskyi shliakh, no. 3–4, pp. 189–192.
5. Franko, I. (1969), From the secrets of poetical art, *Iz sekretiv poetychnoi tvorchosti*, Kyiv.

ЖАНРОВИЙ СИНТЕЗ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУР

Шевченко В.Ф., д. філол. н., професор

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

shevchenko@ukr.net

Стаття присвячена розкриттю жанрового синтезу як п'ятого ступеня поділу – рід, вид, жанр, жанровий різновид, жанровий синтез – і його типів як специфічних сукупностей, що моделюють художні якості творів, об'єднують їхні структури в системи.

Ключові слова: рід, вид, жанр, жанровий різновид, жанровий синтез, типи жанрового синтезу.

ЖАНРОВЫЙ СИНТЕЗ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ УКРАИНСКОЙ И РУССКОЙ ЛИТЕРАТУР

Шевченко В.Ф.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

Статья посвящена раскрытию жанрового синтеза как пятой степени деления – род, вид, жанр, жанровая разновидность, жанровый синтез – и его типов как специфических совокупностей, моделирующих художественные качества произведений, объединяющих их структуры в системы.

Ключевые слова: род, вид, жанр, жанровая разновидность, жанровый синтез, типы жанрового синтеза.

GENRE SYNTHESIS IN UKRAINIAN AND RUSSIAN LITERATURE

Shevchenko V.F.

Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The article deals with genre synthesis as the fifth degree of division which are sort, form, genre, genre variety, genre synthesis and its types as specific unities modeling art qualities of works and uniting their structures into systems.

Some literary critics consider that there are three degrees – sort, form, genre while others speak about four which are sort, form, genre, genre variety. The aim of that article is to prove the use of the fifth degree which is genre variety or genre modification using the examples of Ukrainian and Russian literary. The author refers to N.Kopistjanskaya's idea that genre modification can become the next level after genre variety.

The article gives definite characteristics of the four types of the genre synthesis: inner-sort, inter-sort, crossing of literary and non-literary genres, genre formations appearing at interrelation of literature and other kinds of art.

In the inner-sort type the novel tends to modifications and synthesis being an open dynamic genre. According to their synthetic structure the author of the article differentiates between novel-ballad, novel-chronicle, novel-legend, novel-essay, novel-pamphlet. Synthetic characteristics are defined in the following novel- ballads: R.Ivanichuk's *Mallows*, L.Pervomaiskiy's *Wild Honey*, Y.Bondarev's *Hot Snow*. Synthetic elements of novel-pamphlet are defined in V.Vinnichenko's *It's Your Turn, Stalin!*, I.Erenburg's *Julio Jurenito*.

We have specified synthetic characteristics of stories-sketchers by A.Storozhenko *The old man of Mezhygorie*, *Kondrat Bubnenko-Shvydkoj*, *Prokop Ivanovich* and I.Bunin's *Cossacks on a Tour*, tragic comedy by M.Kulich *Folk Malachite* and *Flight* by M.Bulgakov.

It was proved that inter-sort type of genre synthesis is closely connected with the development of fable culture in Ukraine. Borrowing of plot schemes, artistic devices, elements of compositional structure of folk genres by the fable led to the appearance of genres synthesis "fable-fairy-tale" and "fable-saying". The W proofs are justified by references on the works by P.Gulak-Artemovskij, E.Grebinka, L.Borovikovskij, I. Krylov.

The peculiarity of the novel in verses (in a large text epic way to depict life through the system of events and detailed plot are united by subjectivity which is characteristic for poetry) is shown in *Pushtorg* and *Arctic* by I.Selvinskij, B.Pasternak's *Spektorskiy* and *Marusya Churaj* by Lina Kostenko.

Crossing of literary and non-literary genres is demonstrated in *Testament* by Shevchenko, A.Pushkin's *Testament to Kukhelbeker* and *Grace Cup, Toast* by N.Voronoj.

Synthesis of literary genres and other arts is shown in poem-symphony *Skovoroda* by P.Tychina, poem-requiems *Funeral of a friend* by P.Tychina, *Requiem* by Anna Akhmatova, *Requiem* by R.Rozhdestvenskij. Classical components of numerous news are identified in *The Enchanted Desna* by Dovzhenko, *Red Viburnum* by V.Shukshin.

Key words: sort, form, genre, genre variety, genre synthesis, types of genre synthesis.

Поглиблений розгляд і узагальнення структурних змін і класифікації родо-, видо-жанрової різноманітності форм художніх творів виявляє складнощі у вивченні термінів, неузгодженості, неточності й плутанину. Скажімо, поняття “жанр” використовують на позначення і виду, і жанру, і жанрового різновиду поезії, прози, драматургії. У працях багатьох літературознавців домінує триступеневий поділ – рід, вид, жанр, у деяких наявний і чотириступеневий – рід, вид, жанр, жанровий різновид.

Мета цієї статті – на прикладах творів української і російської літератур відстоювати застосування і п'ятого ступеня, яким є жанровий синтез (жанрова модифікація), посилаючись на твердження Н. Копистянської “Різновид – виділення нового утворення з рисами, у чомусь відмінними від загального поняття жанру... Модифікація може бути наступним рівнем поділу...” [1, с. 18].

Порівняльно-історичний, типологічний, системно-структурний і аналітичний методи дослідження дали можливість виявити творчі застосування авторами семантичних, структурних і контекстуальних комунікативних складників жанрового синтезу.

Простежуючи розвиток терміну “жанровий синтез”, можна відзначити тенденцію до розвитку самого поняття, набуття ним статусу наукового імені, освяченого традицією, і різні приклади виходу теоретичних уявлень у літературну практику. Відображаючи реалізацію в художніх творах жанрового взаємотягіння, жанровий синтез є структурною єдністю. “Жанровий синтез (лат. *genus* – рід, плем'я і *synthesis*: з'єднання, складання) – невід'ємна від процесів диференціації загальна тенденція жанрів до цілісності, єдності та взаємозв'язку, до утворення поліжанрової системи, генетично зумовленої природним синтетизмом мистецтва та настановою письменства на узагальнене художнє досягнення довкілля” [2, Т. 1, с. 367].

Літературознавчі енциклопедичні [2, Т. 1, с. 367] й словникові видання [3, с. 203] називають такі *типи* жанрового синтезу: *внутрішньо-родовий* (більшість літературних творів Ф. Тютчева становлять сплав оди та елегії), *міжродовий* (роман-мелодрама “Море, море...” А. Мердока), *схрещення літературних і позалітературних жанрів* (вірш-заповіт, вірш-гост), жанрові утворення, що виникають на *перехресті літератури та інших видів мистецтва* (поема-симфонія П. Тичини “Сковорода”).

Розглянемо конкретніше й увиразнимо ці типи жанрового синтезу як специфічні сукупності, що моделюють художні якості творів, об'єднують їхні структури в системи, набуваючи спроможностей максимально впливати на реципієнта, активізуючи з'ясування позицій національних літератур у світовому мистецькому процесі.

Внутрішньо-родовий тип. Надзвичайно схильним до перетворень, модифікацій, синтезу є роман як відкритий, динамічний жанр. За синтетичною структурою виокремлюємо роман-баладу, роман-хроніку, роман-легенду, роман-есеї, роман-памфлет.

Роман-балада має відносно сталі ознаки органічного поєднання двох жанрів: незвичайні життєві колізії, поведінка персонажів в екстремальних умовах, їхні загострені переживання, непримиренні конфлікти, експресивне зображення протистоянь любові й ненависті, добра і зла, вірності й зради, мотиви нещасливої долі, помсти, посилення ліричної інтерпретації автором подій, типологія троп, стилістичних фігур тощо.

У романі-баладі Р. Іванчука “Мальви” серце матері Марії, яке символізує долю України, розривається від того, що татарська орда не тільки фізично поглимилася над її дітьми –

донькою Соломією і синами-близнюками Семеном і Андрієм, а й витоптала їм душі. Потрапивши на чужину, дванадцятирічна полонянка Соломія-Мальва забуває рідну мову, віру, батьківщину. Згодом, ставши дружиною кримського хана Іслам-Гірея, вона намагається вплинути на свого чоловіка, щоб не зраджував Богдана Хмельницького, не воював проти України, легенди, пісні, молитви про яку відроджують Мальвіну душу. Але змушена отруїти непоступливого коханого, батька своєї дитини, здійснивши цей подвиг ціною свого життя. Для національного самоусвідомлення Семена-Селіма вирішальним стало материне прохання: “Сину, пожалій землю свою!”. Він приєднався до козаків і загинув, захищаючи рідний край, подолавши нелегкий шлях національного прозріння, усвідомивши гріховність рабства. Другий син – Андрій-Алім змирився з неволею, доводить вірність Османській імперії, стає вбивцею, без вагань проколює мечем горло свого вихователя Хюсама. Роман-балада доводить, що людина, яка забула своє коріння, свій рід, займає аморальну позицію пристосуванства. Твір своїм викривальним пафосом звернений у наш час.

Романи-балади Л. Первомайського “Дикий мед” і Ю. Бондарева “Гарячий сніг” передають не стільки факти, не стільки зчеплення незвичайних подій, скільки мотиви, причини фактів, психологічну багатозаровість людських переживань. Рух до ідеалу, до виявлення кращих рис і можливостей, до високих гуманістичних цінностей – таке спрямування внутрішнього розвитку героїв творів. Із баладами ці романи об’єднують ліричні інтонації, поетизація героїчних характерів, широке використання народнопісенної творчості.

Роман-хроніка фіксує “певні громадські, політичні, родинні події, пов’язані з періодами діяльності певних осіб, відрізняється від багатоаспектного, різножанрового літопису” [2, с. 562]. Розвиток цього жанрового синтезу в ХХ ст. пов’язаний з еволюцією епосу (“Ост” У. Самчука), з тяжінням до документальності (“Сад Гетсиманський” І. Багряного).

Форму хронікальної оповіді мають “Люборацькі” А. Свидницького, “Сестри Річинські” Ірини Вільде, “Вербівчани” А. Іщука, “Слово і діло” В. Пікуля тощо.

Типовим романом-хронікою в новелах є твір “Тіні зникомі” Вал. Шевчука. Особливість сюжету і цілком новаторський підхід до його структури в тому, що в ньому долі живих і мертвих тісно переплетені. “Голос автора” тримає читача в руслі головної думки про вічну безперервність духовності, вдається до ретроспекцій, у яких постають історичні факти й особи в конкретиці долі членів великого роду Темницьких протягом тривалого й масштабного хронотопу. Поширений у творі прийом самохарактеристики персонажів у сповідях перед слухачами або власним сумлінням, усвідомлення необхідності каяття за служіння чужій державі в загарбницьких війнах, соціальних і національних насильствах. Реалії наповнені історичною фантастикою, видіннями-снами, внутрішніми монологами, осяяннями-прозріннями, метафоричними образами. Усі лінії фабули, за визначенням О. Мединської, “наповнені великою кількістю колізій та елементів, у стилістиці яких митець зумів виразно передати колорит епохи”.

Роман-легенда тяжіє до розкутого вимислу, фантастичного змісту, що “тлумачиться як диво, здійснюване звичайними людьми, здебільшого народними героями, і відображає світобачення певного етносу” [2, Т. 1, с. 547].

Роман-легенда Р. Іваничука “Рев оленів нарозвидні” відтворює драматичну історію збройних змагань Української Повстанської Армії за незалежну державу. Історичні факти поєднано з міфами, фантастичними перевтіленнями, символами. Упівець Іван Захарчук (Буркут) – символ нездоланності державотворчого духу, зв’язкова єврейка Сольомея – уособлення гордості свого народу, сільський староста Йосип Кабацький як великий грішник після смерті перетворюється у вовкулаку. За міфічними, релігійними уявленнями в романі відбуваються перевтілення: Опришко – орел, дівчата-красуні – смереки

на цвинтарі, розлучниця – зозуля, невинні діти – нагідки, Софія стала кам'яною внаслідок розлуки з милим і надмірної туги за ним. Ці перетворення сприймаються як своєрідні художні алегорії. Сюжет твору побудовано на євангельському розкритті суті гріхопадіння убивців оленя, терору енкаведистів, знищення ними села Бондарівки. Повчальність роману-легенди в тому, що за зло людина завжди несе покарання.

Роман-памфлет “Незвичайні пригоди Хуліо Хуреніто та його учнів” (“Необычайные похождения Хулио Хуренито и его учеников”) І. Еренбурга розгортає строкату картину Європи перед першою світовою війною і в її час, революції та громадянської війни в Росії. Зіштовхуючи головного героя з десятками людей – представників різних класових і соціальних типів, проводячи своїх персонажів через численні випробування, створюючи неймовірні, часом явно фантастичні ситуації, у яких бачаться реальні історичні й побутові прикмети епохи, письменник викриває болячки і вади старого світу, дошкульно знущається над тупоумством, жорстокістю і вульгарністю його представників. За свідченням самого І. Еренбурга, він таврував ганьбою расизм, жорстокість, зажерливість і лицемірність паліїв війни, святенництво духовенства, яке благословляє зброю, пацифістів, які обговорюють “гуманні способи винищення людства”, псевдосоціалістів, які виправдовують жакливе кровопролиття. Роман-памфлет “Слово за тобою, Сталіне!” В. Винниченка має жанрове уточнення: “політична концепція в образах”. Письменник прагнув після другої світової війни “навести напівбожевільне суспільство на інший шлях погодження змагання”, “апелювати до свідомості тих, хто ще п'ять років тому змінив політичну карту світу, чий міжнародний авторитет після розгрому нацистської Німеччини значно зріс” [6, с. 261]. Ідея миру “без бомб і барикад” “підпорядкувала розвиток характерів героїв твору, диктувала розвиток сюжету, залишаючи досить мало простору для вільного – у межах романного життя – розгортання характерів і подій” [6, с. 262]. Герой роману Дев'ятий “пропонує Сталінові новітню роль Месії, сподіваючись, що заїмпонує непомірно честолюбному тирану, культ якого надзвичайно розрісся” [6, с. 261]. В. Винниченко проголошує свій життєвий принцип “чесності з собою”, бо народ, славословлячи Сталіна, бреше йому й бреше самому собі, приховуючи дійсне ставлення до нього людей, які робляться “плазунами, підніжками, рабами”.

Оповідання-нариси зображують дійсні факти, події і конкретних людей. Наприклад, головними героями історичних оповідань-нарисів О. Стороженка “Межигірський дід”, “Кіндрат Бубненко-Швидкий”, “Прокіп Іванович” є столітні діди, які уособлюють народний дух: переживши бурхливі події, вони зберегли глибоку людяність, моральну стійкість, міцне здоров'я, оптимізм.

Оповідання-нарис І. Буніна “Козацьким ходом” передає враження письменника про подорожі по Дніпру традиційним козацьким шляхом від Києва до легендарної Хортиці в 1890, 1893 і 1896 рр., пережите й передумане в історичному пізнанні сучасності, її глибокого коріння. Пропливаючи мимо Канева, І. Бунін роздумує не лише про “вічне пристанище” Т.Шевченка, який, на думку письменника, назавжди “останется украшением русской литературы”, але й згадує славні імена захисників “старинного казачества” Самійла Кішки, Якова Шаха, Івана Підкови, гетьманів козацького війська, чий дух живе й наприкінці ХІХ ст. у запорізьких лоцманах і в українських селянах.

Трагікомедія – “певний “набір” сталих, генно значущих складників, які зберігаються впродовж усієї історії її існування. Передусім в її основі лежить трагікомічність, тобто цілісність, нерозривність здавалося б протилежних начал – трагічного і комічного. Причому, трагікомічність – природна, взята з життя категорія...” [3, с. 572]. Цей жанровий синтетизм був характерний ще для античної літератури, розвинувся на межі ХІХ–ХХ ст. В українській літературі його вперше запровадив Ф. Прокопович, назвавши твір “Володимир” трагікомедією. Віршовану трагікомедію “Змова в Києві” створив Є. Плужник.

Трагікомедія “Народний Малахій” М. Куліша будується як історія людини – носія “хворої мрії” про “негайну реформу людини”. Фанатична уява Малахія зображує картини такої реформи: “Він накриває кожного голубим покривалом, повчає, переконує, потім робить магічний рух рукою, і тоді з-під голубого покривала виходить оновлена людина, страшенно ввічлива, надзвичайно добра, ангелоподібна. Далі ці люди, багато людей і він на чолі їх, з червоними маками та з жовтими нагідками йдуть у голубу даль. По дорозі бачать – стоїть гора Фавор... По тому в голубому мареві маячить якийсь новий Єрусалим, далі, голубі долини, голубі гори... і нарешті голубе ніщо”. Малахій – персонаж трагікомічний, який не усвідомлює катастрофи фанатизму, в котру його втягнула панівна ідея вдосконалити природу людини. До синтезу трагедії та комедії звертався Я. Мамонтов (“Веселий хам”, “Республіка на колесах”).

У російській літературі цей жанровий синтез яскраво представлений у творах “Біг” М. Булгакова, “Балаганчик” О. Блока.

Унікальність трагікомедії “Біг” М. Булгакова визначено логікою побудови її драматичної дії – логікою сну, що допускає вигадливі поєднання й переходи, ірраціональні й фантазмагоричні мотиви в реальному сюжеті. Вісім снів – сцен “Бігу” поєднують у собі конкретну життєву реальність, вибудовану в чіткий сюжет (історія “тарганячого бігу” білої армії на південь), з роботою свідомості чи підсвідомості в осмисленні конкретної реальності в межах глобальної проблеми: життя – біг часу. Невиразна ява, що здається лихим сном, – це, за визначенням дослідниці Ю. Бабічевої, форма, з допомогою якої автор виразив трагічну безглуздість, химеричну суть масової російської еміграції 20-х рр. ХХ ст., реальної та фантастичної одночасно: куди, для чого бігли? Літературознавці вважають, що “Біг” з’явився у світ строкатим і багатокольоровим сном самого М. Булгакова.

Міжродовий тип синтезу досить тісно пов’язаний із розвитком в Україні байкової культури. Запозичення байкою сюжетних схем, художньо-зображальних засобів, елементів композиційної структури фольклорних жанрів призвело до виникнення жанрових синтезів “байка-казка” і “байка-приказка”. Першому властиві розгорнутий сюжет, побутова деталізація, докладність зображення, у ньому персонажами здебільшого виступають люди. У байці-казці П. Гулака-Артемовського “Пан та Собака” “з виразно гуманістичних позицій порушується одне з найактуальніших питань часу – становище покріпаченого селянства” [4, Т. 1, с. 133]. Головний персонаж дворовий пес Рябко – алегорія кріпака та його підневільного становища. Ретельно виконуючи свою повинність, він не спить уночі, охороняє панське добро. Проте його Пан, напередодні програвши в карти, не спить усю ніч, а гавкання Рябко збільшує його злість, яку він і зганяє на собаці. Другої ночі Рябко інакше хоче догодити Панові – сумлінно спить, і знову покараний за те, що у двір пробралися злодії. Після двох катувань Рябко обурюється сваволею Пана і докоряє собі як дурневі, хто хоче догодити [5, с. 136].

Класична байка-казка Є. Гребінки “Ведмежий суд” досить виразно перегукується з байкою-казкою І. Крилова “Крестьянин и Овца”. В обох творах сатирично висміюється кріпосницький суд, що служить самодержавству і захищає інтереси панівних класів, пародіюється процедура судових засідань. У творі російського автора Вівцю звинуватили в тому, що вона поїла курей. Суддя – Лисиця. І хоча Вівця повністю виправдалася (“Вона зовсім не їсть м’ясного”) вирок Лисиці (“То я сужу по совести моей: / Нельзя, чтоб утерпела / И кур она не съела...”) непохитний. А в байці українського поета Волю судді Ведмідь і Вовки й слова не дали промовити.

Байка-приказка (у Л. Боровиковського “прибаютка”, “приповідка”) – невеликий твір на 2-8 рядків, ознаками якого виступають лаконізм, відсутність розгалуженого сюжету та деталізації, яскравість, чіткість, влучність вислову. Чотирирядкові байки-приказки

П. Гулака-Артемовського “Дурень і Розумний”, “Цікавий і Мовчун”, “Лікар і Здоров’я” “є, по суті, перекладами творів польського письменника І.Красіцького на побутові теми. Вони були написані в грудні 1812 р. і стали першими байками-приказками в новій українській літературі, але побачили світ лише 1882 р. у журналі “Світ”, через те засновником цього жанрового синтезу вважається Л. Боровиковський” [5, с. 138]. Його твори “Скупий”, “Ледащо Іван”, “Мішок з грішми”, “Лисиця і Ведмідь”, “Ліхтар” тощо не містять широких суспільних узагальнень, у більшості з них висміяно людські вади: жадібність, глупоту, чванькуватість, лестощі, брехливість. Однією з кращих викривальних байок-приказок вважається “Пан”, у якій головний персонаж “в неділю б’є поклони в церкві... / Аж шкура запотіла, / А цілий тиждень б’є хрестян / За діло і без діла” [5, с. 142].

Сюжети байок-приказок Л. Боровиковський запозичав також у більших за обсягом байках І. Крилова (“Андрій” – “Тришкин кафтан”, “Кішка” – “Мышь и Крыса”, “Шука” – “Шука и Кот”, “Сороківка” – “Червонец”). Обидва байкарі використовували сюжети Езопа та Федра: “Метелик” – “Муха и дорожные” (в Езопа – “Комар і бик”), “Коник і муравей” – “Стрекоза и Муравей” (в Езопа – “Коник і Мурахи”) тощо [5, с. 141]. Байки-приказки писали російські поети І. Дмитрієв, П. В’яземський.

Роман у віршах – жанровий синтез, специфіка якого полягає в тому, що у великому художньому полотні епічний спосіб зображення життя через систему подій і розгорнутий сюжет поєднується із суб’єктивністю, притаманною віршованим ліричним творам.

“Енциклопедією російського життя” називають роман у віршах О. Пушкіна “Євгеній Онегін”. Серед кращих зразків цього жанрового синтезу в російській літературі ХХ ст. “Пушторг” і “Арктика” І. Сельвінського, “Спекторський” Б. Пастернака, “Колобови” В. Саянова. В українській літературі цей змішаний жанр добре представляють “Океан” В. Барки, “Скелька” І. Багряного, “Молодість брата” Л. Первомайського, “Поліська трилогія” О. Підсухи, “Маруся Чурай” і “Берестечко” Ліни Костенко, “Слов’янський острів”, “Ніч у Вишгороді” та “Чисте Поле” Л. Горлача.

Роман у віршах “Пушторг” І. Сельвінського в гострих колізіях представляє тему “інтелігенція і революція”. Його сатирична гострота спрямована проти партійних бюрократів. Саме таким є головний негативний персонаж із партквитком, керівник тресту – Кріль, який доводить до самогубства талановитого безпартійного спеціаліста Полуярова, людину складної біографії, психології і долі. Оптимістичне звучання твору закладено в усьому розвитку подій і характерів персонажів, воно вселяє віру в повний розгром “кролівщини” як вияву кар’єризму і невігластва.

Роман у віршах “Арктика” І. Сельвінського викликаний перебуванням автора на криголамі “Челюскін” як кореспондента газети “Правда”. Жанрова незвичайність, переплетення ліричних описів і монологів, прозових відступів і діалогів, пояснювальних внутрішніх цитат покликані в одній драматично насиченій події (безприкладний похід криголама) розкрити характер і долі його героїв суттєві складники духовного життя часу. Грандіозний задум перетворено у філософську й художню вагомість роману.

Роман у віршах “Спекторський” Б. Пастернака значною мірою автобіографічний. Твір виражає ознаки часу на прикладах московського життя, уявлення і погляди на традиції російської і світової поезії, живопису, музики. Поет, за визначенням Д. Лихачова, посилює всі форми поетичного впливу – гіперболізує почуття, асоціації, метафоричну мову, образну систему самої динаміки явищ і зображення. Від експресивності епохи йшло прагнення Б. Пастернака до боротьби з традиційністю, зі звичними асоціаціями, зі зношеністю образів і тем. Дійові особи олюднюють “бездушні” явища природи, виявляють почуття нудьги, гніву, суму, опоетизовують місто, повсякденне життя, побут.

“Маруся Чурай” Ліни Костенко є тим твором, який демонструє епічні форми зображення – складний своїми внутрішніми просторовими та часовими вимірами, тематико-проблемним багатством, розмаїттям зображених характерів художній світ, який, за висловом Г. Клочека, “у своїй сукупності дає можливість утворити найбільш точне уявлення про тогочасну епоху” – про соціально-політичне та духовне життя України середини XVII ст. і в період Хмельниччини. Виразниками художніх смислів роману є пейзажні картини, образи лицарів України Богдана Хмельницького, полковника Мартина Пушкаря, козацького старшини Івана Іскри, молодого козака Леська Черкаса, чиновника Семена Горбаня, мандрівного дяка, естетизація української державності, перегук із сучасністю, творче самовираження головної героїні, її внутрішнього світу, любовних перипетій.

Як роман віршовий твір суттєво відрізняється від прозового “своєю сконденсованістю, здатністю містити в кожній “одиниці тексту”, тобто у слові, фразі, періоді, у кожному розділі досить щільну художню інформацію... Поетеса з допомогою мінімуму слів досягає максимально можливого виражально-зображувального ефекту” (Г. Клочек). Особливістю поетичної мови твору є мінливість ритміки, її “пристосування” до особливостей змісту з метою гармонізації з ним і порушення автоматизму сприймання.

Схрещення літературних і позалітературних жанрів. Цей тип синтезу віддаляється від жанрових канонів, допускає довільні інтерпретації, прямі відступи, спрямованість на конкретного адресата, щирий, розмовний стиль.

Визначення жанрового синтезу “*вірш-заповіт*” подано лише в Лексиконі загального та порівняльного літературознавства, де визначено, що він генетично пов’язаний зі структурою заповітного розпорядження, яке містить у собі “предмет”, “виконавця” із суто риторичною метою, тому його не можна розглядати як віршовий переказ звичайного заповіту. Цей жанровий синтез має образ суб’єкта волевиявлення, який виражає ціннісні орієнтири автора твору [3, с. 106-107].

У патетичному “Заповіті” Т. Шевченка домінує типова для цієї жанрової форми елегійна інтонація. Своєрідним є жартівливий “Заповіт Кюхельбекера” О. Пушкіна. Оригінальними є *вірш-тост* “Заздравный кубок” О. Пушкіна, “Тост” М. Вороного.

Вірш-забавлянка синтезує літературний і жанр дитячого фольклору, гумористичного, жартівливого характеру та ігрової спрямованості [2, Т. 1, с. 375]. Він має на меті активізувати діяльність дитини, процеси її мислення, викликати у неї позитивні емоції, сприяти правильній координації рухів. Йому властиві різноманітні поєднання звукосполучень, енергійний ритм, насиченість алітераціями, асонансами: “Хлюп, хлюп, водиченько, / Хлюп, хлюп на личенько, / І на ручки, і на ніжки / Хлюп, хлюп, хлюп” (Г. Бойко).

Вірші-заклички вселяють як дорослій людині, так і дитині віру в магічну силу слова. Наприклад, у Г. Бойка: “Вийди, вийди, сонечко, з-за хмаринки, / Хай висохне платтячко для Маринки”.

Синтез жанрів літератури та інших мистецтв. Динаміка прогресивного оновлення жанрового синтезу залежить від макросистеми мистецтв і водночас від реалізації авторських поглядів, творчої інтуїції. У складних структурах поєднуються компоненти не лише літератури, а й музики, живопису, кіно.

Увагу літературознавців – Г. Клочека, Наталі Костенко, В. П’янова, С. Гальченка, Оксани Косінової – привертала жанрово-музичні особливості творів П. Тичини. Серед них – поема-симфонія “Сковорода”, поема-реквієм “Похорон друга”.

Поема-симфонія “Сковорода” – “це велика поетико-драматична панорама, на широченній площині якої автор прагнув показати цілу епоху, зображену в різноманітних художніх ключах: реалістичному, символічному, гостро гротескному, фантастичному” [6, с. 101].

Дослідники наголошували, що в жанровому визначенні “симфонія” П. Тичина розглядав її як літературну форму (складну поліфонію ліричних і епічних мотивів), а не як музичну, хоча у створенні її композиції він багато взяв із музики (О. Косінова). Поет нерозривно пов’язав дві теми – прагнення Сковороди до духовного оновлення разом із народом і бажання зберегти спокій, побудувавши твір на численних контрастах, динамічних співвідношеннях частин – розділів, темпів оповіді, переживань і почуттів філософа, його духовних спадів і піднесень, соціальних прозрінь.

У *поемі-реквіємі* П. Тичини “Похорон друга” “найтрагічніші буттєві реалії, то зведені до мінімальної конкретики, то піднесені на всесвітню, планетарну площину, пульсують у всій її образній тканині: життя і смерть, скорбота і воля до діяння, гуманістична сила народу – і антилюдяна сутність фашизму, нестерпно важке “сьогодні” – і строгий лад історичних закономірностей” [6, с. 100].

Реквієм у музиці мав аналоги, які за свідченням дослідника В. П’янова, вплинули на П. Тичину і його літературний твір: “Реквієм” Вагнера, “Реквієм” Верді, “Реквієм” Берліоза, “Панахида” Стеценка. Жанровий синтез поеми-реквієму визначив і особливості структури “Похорону друга”. Цей твір монологічний, мова йде про героя війни від імені автора. І все ж поліфонічність і багатоплановість поеми-реквієму надають як образи музичного мистецтва “оркестровий плач”, “тисячі оркестрів”, “сурми”, “барабан”, внутрішня музикальність, так і глибина філософсько-драматичного змісту, емоційне напруження.

Поема “Реквієм” Анни Ахматової відображає особисту трагедію поетеси – долю її сина Лева Миколайовича Гумільова, який був незаконно репресований і засуджений до страти – став меморіалом усім жертвам сталінської тиранії. Головні образи Матері й оплакуваного сина співвіднесені з євангельською символікою. Біблійний масштаб уможливив вимірювати події великою мірою, ведучи мову про мільйони невинних жертв, про відступництво від загальнолюдських моральних норм. Героїня поминального твору сумує за всіма загиблими синами, поділяє горе всіх матерів.

Поема “Реквієм” Р. Рождественського присвячена пам’яті загиблих на фронтах Другої світової війни. У її десяти розділах, за твердженням Є. Сидорова, “звучать десять віршових мелодій” – заклинань, пісень і плачів, де голос поета вступає в перегук із голосом матері, яка не дочекалася сина, з голосами загиблих воїнів. Поет вдало використовує російські пісенно-фольклорні традиції.

Кіноповість має класичні ознаки прозового художнього твору з урахуванням специфіки кінематографії, “зі свідомою орієнтацією” на її певні “прийоми оповіді: поділ дії на короткі епізоди, лаконічність діалогу та авторських пояснень, монтажний характер епізодів тощо” [2, Т. 1, с. 480]. Відзначається ліричністю, наявністю емоційності, схвильованості, суб’єктивного переживання, філософської заглибленості, оригінальним сюжетом, візуально виіпльеними образами з яскраво змодельованими людськими пристрастями, бажаннями, щастям і горем.

Класиками цього жанрового синтезу були О. Довженко (“Україна в огні”, “Повість полум’яних літ”, “Зачарована Десна”), В. Шукшин (“Калина красная”). Зверталися до нього І. Драч: “Криниця для спраглих”, “Іду до тебе” (про Лесю Українку), “Київська фантазія на тему дикої троянди” (про М. Лисенка), М. Вінграновський (“Сіроманець”) та ін.

У “Зачарованій Десні” О. Довженка спогади письменника про своє дитинство, перші пізнання життя “переростають у авторські роздуми – про тяжкі кайдани неписьменності і несвободи”, інші лиха й страждання трудових людей України і разом із тим – багатство їхніх душ, моральне здоров’я, внутрішню культуру думок і почуттів, їхній смак, їхню вроджену готовність до “найвищого і тонкого”, про війну і спалене фашистами село, про ставлення до минулого...” [7, с. 224].

В. Шукшин в образі головного героя кіноповісті Єгора Прокудіна створив тип “дивака” з характерною антиповедінкою як викликом будь-якій нормативності, що обмежує прояв свободи думки, слова, дії. Цей “дивак” робить кілька спроб пошуку “свята душі”, щоб не лише позбутися накопичених гріхів, а пройти через своєрідне чистилище для душі. Але від гордості не хоче, щоб це хтось помітив. Як нещасна людина він бажає не співчуття, а “розуміння своєї прибитої душі” (Гр. Тютюнник). Твір пройнятий думкою про те, що за людину треба боротися, врівноважувати внутрішню протирічливість її зі світом, забезпечити відчуття повноцінності буття.

Кіноповість І. Драча “Криниця для спраглих” має прямі аналогії з твором О. Довженка. За спостереженнями А. Ткаченка, це образи знаменитої довженківської баби-прабаби з її не менш знаменитими прокльонами і драчівської баби Маройки, теж тепер славнозвісної “проклиначки” (вона має і свого реального прототипа, збережено навіть ім’я), “вулканний” кашель Довженкового діда з погребя та записаний на магнітофонну стрічку ядушний кашель Драчевого героя. Головне в глибинно-народному світосприйманні, яке із “Зачарованої Десни” перейшло на новому ґрунті та в новій якості в “Криницю для спраглих”.

У синтетичному за своєю природою мистецтві кіно слово, зображення і звучання, зберігаючи свою окремішність, розширюють можливості асоціювання, людського пізнання, внутрішньої роботи розуму й душі.

Жанровий синтез збагачує здатності одного утворення переходити в інше, формує новоякісні структури художнього моделювання світу, виражає творчу індивідуальність письменника, еволюціонує художню свідомість. Перспективним є розширення його наукових інтерпретацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства / Нонна Копистянська. — Львів : ПАІС, 2005. — 368 с.
2. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. — К. : ВЦ “Академія”, 2007. — Т. 1. — 608 с.; Т. 2. — 624 с.
3. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. — Чернівці : Золоті литаври, 2001. — 636 с.
4. Історія українсько-російських літературних зв’язків : у 2 т. — К. : Наукова думка, 1987. — Т. 1. — 448 с. ; Т. 2. — 468 с.
5. Історія української літератури та літературно-критичної думки першої половини ХІХ ст. : підручн. / За ред. О. А. Галича. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 392 с.
6. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. — Кн. 1 : перша половина ХХ ст. : підручн. / За ред. В. Г. Дончика. — К. : Либідь, 1998. — 464 с.
7. Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. Кн. 2 : друга половина ХХ ст. Підручник / За ред. В. Г. Дончика. — К. : Либідь, 1998. — 456 с.

8. Історія української літератури XIX століття : у 2 кн. — Кн. 1. — К. : Либідь, 2005. — 656 с.
9. Історія української літератури XIX століття : у 2 кн. — Кн. 2. — К. : Либідь, 2005. — 712 с.

REFERENCES

1. Kopystianska, N. (2005) [Genre, genre system in the space of literary criticism], *Zhanr, Zhanrova sistema u prostori literaturoznavstva*, Payis, Lviv, Ukraine.
2. Encyclopedia of literary criticism, (2007) *Literaturoznavcha entsyklopediia*, In 2 Vol., Editor Yu.I. Kovaliv, VTS „Akademiia”, Vol. 2, Kyiv, Ukraine.
3. [Lexis of general and comparative literary criticism], (2001) *Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva*, Zoloti lytavry, Chernivtsi, Ukraine.
4. [The history of Ukrainian and Russian literary connections], (1987) *Istoriia ukrainsko-rosiiskykh literaturnykh zviazkiv*, In 2 Vol., Vol. 1, Vol. 2, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
5. [The history of Ukrainian literature and literary criticism thought of the first half of XIX century], Textbook, (2006) *Istoriia ukrainskoi literatury ta literaturno-krytychnoi dumky pershoi polovyny XIX stolittia*, Editor O.A. Halych, Tsentr navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.
6. [The history of Ukrainian literature of XX century], (1998) *Istoriia ukrainskoi literatury XX stolittia*, in 2 books, Book 1, first half of XX century, Editor V.H. Donchyk, Lybid, Kyiv, Ukraine.
7. [The history of Ukrainian literature of XX century], (1998) *Istoriia ukrainskoi literatury XX stolittia*, in 2 books, Book 2, second half of XX century, Editor V.H. Donchyk, Lybid, Kyiv, Ukraine.
8. [The history of Ukrainian literature of XX century], (2005) *Istoriia ukrainskoi literatury XX stolittia*, in 2 books, Book 1, Lybid, Kyiv, Ukraine.
9. [The history of Ukrainian literature of XX century], (2005) *Istoriia ukrainskoi literatury XX stolittia*, in 2 books, Book 2, Lybid, Kyiv, Ukraine.

РОЗДІЛ 2. МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.1:81'367.625

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ГЛАГОЛОВ В РУССКИХ ГОВОРАХ НИЖНЕГО ПОДНЕПРОВЬЯ

Бабанина А.С., аспирант

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
aspirantu@list.ru

В статье рассматриваются перспективы лингвистического изучения антропоцентрических глаголов в русских говорах Нижнего Поднепровья. Обозначено место предполагаемого исследования в кругу современных научных работ по диалектологии и морфологии русского языка, сформулированы его объект, предмет, задачи. Определяется специфика русского региолекта Нижнего Поднепровья. Высказаны гипотезы о характере различий в структуре диалектных антропоцентрических глаголов и их литературных аналогов, намечены пути исследования семантики.

Ключевые слова: говор, региолект, литературный язык, антропоцентрические глаголы.

ЛІНГВІСТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧНИХ ДІЄСЛІВ У РОСІЙСЬКИХ ГОВІРКАХ НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Бабаніна А.С.

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

У статті розглядаються перспективи лінгвістичного вивчення антропоцентричних дієслів у російських говірках Нижньої Наддніпрянщини. Визначено місце майбутнього дослідження в колі сучасних наукових робіт з діалектології та морфології російської мови, сформульовано його об'єкт, предмет, завдання. Визначено специфіку російського регіолекта Нижньої Наддніпрянщини. Висловлені гіпотези про характер відмінностей у структурі діалектних антропоцентричних дієслів та їх літературних аналогів, намічено шляхи дослідження семантики.

Ключові слова: говірка, регіолект, літературна мова, антропоцентричні дієслова.

THE LINGUISTIC PROSPECTS OF RESEARCH OF THE ANTHROPOCENTRIC VERBS IN RUSSIAN DIALECTS OF THE LOWER DNIEPER REGION

Babanina A.S.

Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

It is perspective to study of the anthropocentric verbs on the material of the Russian dialects of the Lower Dnieper Region. It is situated within the valley of the river Dnieper from the island of Khortytsya to the Dnieper estuary on the area of the modern Dnepropetrovsk, Zaporizhzhya and Kherson regions. Lingual specificity of this territory is associated with their historical polyethnicity. The language continuum was formed under the influence of Russian, Ukrainian, Bulgarian, Greek languages, its current status is determined by the interaction of Russian and Ukrainian literary languages und them regional and social forms. On this territory have been forming regional the Russian regiolect. It have its a phonetic, morphological and syntactic features but is almost studied today, also are absent special researches of the local anthropocentric verbs. Linguistic analysis of the structure, semantics, functions of the same verbs appears to be relevant The verb have the capacity to represent extralinguistic reality and for the formation the language picture of the world. The verb denotes an action or state, its semantics accumulates information about the denotative situation that determines the nature of valence, coordination and control of verb. Into in this article are being looked the prospects of the linguistic research anthropocentric verbs on the material of the Russian dialects of the Lower Dnieper Region. The place of the prospective study is designated among the modern scientific researches in dialectology and morphology of Russian language. The specificity of the Russian regiolect on the Lower Dnieper Region is determined. The author have proposed hypotheses about the structural features and outlined ways of studying semantics.

Key words: dialect, regiolect, literary language, anthropocentric verbs.

Современная лингвистика характеризуется повышенным вниманием к человеку – носителю языка. Она развивается в интеграции с другими отраслями гуманитарного знания, что способствует разностороннему изучению опосредованного языком внешнего и внутреннего мира личности. В этом ключе проводилась научная работа А.А. Потемни [1], В.Г. Гака [2], Н.Д. Арутюновой [3], Е.С. Кубряковой [4], В.В. Колесова [5], В.Н. Телия [6], Н.И. Толстого [7] и др.

Многообразие диалектов есть результат отражения в языке системы пространственных координат и культурных маркеров. Говорящий – носитель диалекта, представитель этноса, проживающего на определенной территории. Результаты современных исследований по диалектологии представлены в трудах Л.И. Баранниковой [8], О.И. Блиновой [9], М.В. Бокиевой [10], Т.И. Вендиной [11], Н.С. Ганцовской [12], А.А. Грузберга [13], Л.А. Грузберг [14], Т.И. Ерофеевой [15], И.С. Зварыкиной [16], Е.А. Оглезневой [17], И.И. Ходыкиной [18] и др. лингвистов.

В монографиях и публикациях по русской диалектологии значительное место занимают исследования глагольной лексики (работы О.Ю. Галузы, В.А. Закревской, Н.Г. Ильинской, Н.А. Красовской, С.А. Мызникова, Л.В. Надеиной, М.К. Савельевой, А.В. Тер-Аванесовой и др.), что определяется общим лингвистическим интересом к указанному лексико-грамматическому классу (работы Э.А. Балалыкиной, Е.Н. Бекасовой, А.В. Бондарко, М. Гиро-Вебера, А.А. Дуденковой, А.А. Ивановой, С.А. Кузнецова, С.П. Обнорского, Н.А. Онопенко, Л.Г. Панина, К.А. Тимофеева, Н.А. Тупиковой). По сравнению с другими частями речи глагол обладает большими возможностями для репрезентации внеязыковой действительности и исключительной важностью в формировании языковой картины мира. Глагольная лексема не просто выражает действие или состояние, ее семантика аккумулирует сведения о денотативной ситуации и участниках этой ситуации, что определяет характер валентных связей, особенности координации и управления глагола.

Перспективным представляется изучение диалектных глаголов с антропоцентрической семантикой, которая характеризует разнообразные виды человеческой деятельности, на материале русских говоров Нижнего Поднепровья.

Нижнее Поднепровье – историко-географический регион в пределах долины реки Днепр от острова Хортица до Днепровского лимана. Он расположен в пределах современных Днепропетровской, Запорожской и Херсонской областей и занимает Апостоловский, Никопольский, Томаковский районы Днепропетровской области, Васильевский, Запорожский, Каменско-Днепровский районы Запорожской области, Бериславский, Белозерский, Великопетихский, Верхнерогаченский, Голопристанский, Горностаевский, Каховский, Нововоронцовский, Цюрупинский, Херсонский районы Херсонской области.

Лингвальная специфика данного региона связана с его исторически сложившейся полиэтничностью. Языковой континуум сформировался под влиянием русской, украинской, болгарской, греческой языковой стихии; его современное состояние определяется взаимодействием русского и украинского литературных языков, а также их территориальных и социальных разновидностей. Многоаспектные исследования степных говоров юго-восточного наречия украинского языка представлены в трудах Л.П. Бойко, Л.П. Денисенко, И.Г. Липкевича, С.В. Саблиной, В.А. Чабаненко и др., результаты лексикографической работы последнего отражены в четырехтомном Словаре говоров Нижнего Поднепровья, во Фразеологическом словаре говоров Нижнего Поднепровья и др.

На территории Нижнего Поднепровья образовалась региональная разновидность – региолект – русского языка. Его диалектный субстрат представлен диалектно однотипными и разнотипными русскими говорами – севернорусскими (костромскими, ярославскими), среднерусскими (владимирскими, пензенскими), южнорусскими (воронежскими, калужскими, курскими, рязанскими, смоленскими, тамбовскими, тульскими, орловскими),

а также донскими. В результате междиалектных и межъязыковых контактов, длительных процессов интеграции / дифференциации, языковой трансформации, а также под влиянием городского просторечия, русской литературной разговорной речи, распространения русской литературно-языковой нормы, русско-украинской интерференции появились так называемые наслонения, т.е. специфические признаки идиома, которые определяют его локальный колорит. Русский региолект Нижнего Поднепровья обладает своими фонетическими, морфологическими и синтаксическими особенностями. Своеобразие культуры и менталитета русскоговорящих жителей данной местности, специфика их языковой картины мира находят вербальное выражение в обширном языковом материале, который представляет большой интерес для лингвистического осмысления.

Вместе с тем русские говоры и региолект Нижнего Поднепровья на сегодняшний день практически не изучены, в том числе отсутствуют специальные исследования местной антропоцентрической глагольной лексики. Представляется актуальным лингвистический анализ структуры, семантики, функций диалектных глаголов, распространенных на данной территории. Это возможно в рамках научной темы «Социолингвистическая ситуация Нижнего Поднепровья», разработкой которой занимаются преподаватели кафедры русской филологии Запорожского национального университета. При этом антропоцентрические глаголы в русских говорах Нижнего Поднепровья рассматриваются как объект исследования, а предметом выступают особенности структуры (соотношение глагольных основ, состав парадигмы, категориально-грамматическое своеобразие) и семантики (тематические группы, специфика реализации номинативной функции и репрезентации языковой картины мира русскоязычных жителей региона) указанных глагольных лексем, обусловленные их диалектной природой и функционированием в региональной речи. Выбор объекта и предмета определяет научную новизну.

Выполнение такого комплексного структурно-семантического анализа предполагает решение следующих задач:

- 1) рассмотреть известные на данный момент концепции и подходы к анализу диалектной глагольной лексики;
- 2) проанализировать характер соотношения глагольных основ настоящего времени и инфинитива, состав глагольной парадигмы;
- 3) определить особенности грамматических категорий диалектных глаголов и средств выражения грамматических значений;
- 4) составить лексико-семантическую классификацию исследуемой глагольной лексики;
- 5) определить специфику отражения антропоцентрическими диалектными глаголами фрагментов внеязыковой действительности, их место в языковой картине мира русскоговорящих жителей Нижнего Поднепровья – носителей диалекта.

Методика исследования включает методы сбора и методы исследования диалектного материала. К основным методам сбора относятся непосредственное наблюдение, фиксация диалектной речи, анкетирование, тематическая беседа. Таким образом, материалы исследования – данные, полученные в результате наблюдения за речью носителей диалекта, тематических бесед, анкетирования, а также мониторинга региональных СМИ.

Корпус основных методов исследования включает (помимо синхронного и диахронного описания, лингвогеографического метода, метода функционально-семантического поля) дистрибутивный метод, позволяющий проанализировать особенности сочетаемости диалектной глагольной лексики; компонентный анализ (рассмотрение ситуации действия, названного глагольной лексемой); контекстный анализ (определение семантико-синтагматических особенностей).

Итак, перспектива лингвистического исследования антропоцентрических глаголов в русских говорах Нижнего Поднепровья направлена на решение ряда научно-практических и научно-методических проблем. Среди них – вопрос о диахронном развитии и синхронном состоянии региолекта русского языка, который сформировался здесь на основе русских говоров вторичного образования; определение теоретических оснований для изучения глагольной лексики в литературном языке и его локальных вариантах; и наконец, выяснение структурных, функциональных, семантических особенностей антропоцентрических глаголов.

В частности, в настоящий момент очевиден тот факт, что соотношение глагольных основ настоящего времени и инфинитива в литературной лексеме и ее диалектном аналоге различается вследствие специфики морфонологических процессов. Колебания в составе глагольной парадигмы, прежде всего ее расширение в речи носителей говоров, возможны за счет заполнения лакун в спряжении недостаточных глаголов и употребления форм давнопрошедшего времени. Обращает на себя внимание нетипичное для литературного языка синтаксическое функционирование как сказуемого атрибутивных форм глагола в говорах и возможность соответствующей координации с подлежащим.

Семантика исследуемых антропоцентрических глаголов связана с обозначением материальной и нематериальной деятельности человека. С одной стороны, эта лексика отражает определенные фрагменты внеязыковой действительности, а именно характер протекания процессов. С другой стороны, указанные глаголы репрезентуют особенности представления об этих процессах и тем самым являются важнейшим компонентом языковой картины мира носителей русских говоров Нижнего Поднепровья.

Перспектива исследования определяется и тем, что оно ориентировано на решение актуальной проблемы изучения диалектного многообразия современного русского языка, лексической и морфологической систем южнорусского наречия, а также языковой картины мира носителей диалекта. Данная работа содержит комплексную характеристику структуры и семантики морфологического класса глагола, которая направлена на углубление знаний о глаголе как части речи. Материал исследования охватывает пласт лексики с общим антропоцентрическим значением, территориально и узуально ограниченной, стилистически маркированной; результаты его анализа являются вкладом в дальнейшее развитие лексикологии и стилистики. Кроме того, материалы и результаты исследования могут быть использованы при разработке спецкурсов, спецсеминаров по диалектологии, социолингвистике, морфологии, стилистике, лексикологии современного русского языка в высших учебных заведениях, при написании научных работ.

ЛИТЕРАТУРА

1. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. — М. : Лабиринт, 1999. — 269 с.
2. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация (Общие вопросы) / [Отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева]. — М. : Наука, 1977. — С. 230 – 293.
3. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст / Н. Д. Арутюнова // Языковая номинация (Виды наименований) / [Отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева]. — М. : Наука, 1977. — С. 304 – 356.
4. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е. С. Кубрякова / [Отв. ред. Б. А. Серебренников]. — М. : Наука, 1986. — 156 с.
5. Колесов В. В. Язык города [Электронный ресурс] / В. В. Колесов. — М. : Едиториал УРСС, 2005. — 192 с. — Режим доступа : <http://ksana-k.ru/?p=126>.

6. Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды / В. Н. Телия // Языковая номинация (Виды наименований) / [Отв. ред. Б. А. Серебренников, А. А. Уфимцева]. — М. : Наука, 1977. — С. 129 – 221.
7. Толстой Н. И. История и структура славянских литературных языков / Н. И. Толстой. — М. : Наука, 1988. — 239 с.
8. Баранникова Л. И. Говоры территорий позднего заселения и проблема их классификации [Электронный ресурс] / Л. И. Баранникова // Вопросы языкознания. — 1975. — № 2. — С. 22 – 31. — Режим доступа : <http://fs213.www.ex.ua/get/3f3d688dfed7f39ac5476a4f7f1b93ac/3504443/ВЯ-1975-2.pdf>.
9. Блинова О. И. Морфологически варианты имена прилагательные в среднеобских говорах [Электронный ресурс] / О. И. Блинова // Актуальные проблемы лексикологии. — Ч. 1. — Томск, 1971. — С. 93 – 101. — Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/blinova-71.htm>.
10. Бокиева М. В. Региональное варьирование русского языка в Забайкалье: вопросы стратификации [Электронный ресурс] / М. В. Бокиева, И. Ж. Степанова // Вестник НГУ. — Серия : История, филология. — 2012. — Том 11. — Вып. 9. — С. 137 – 143. — Режим доступа : <http://www.nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/6265/22.pdf>.
11. Вендина Т. И. Русский литературный язык и русские диалекты [Электронный ресурс] / Т. И. Вендина // Славянский альманах 1997. — М. : Индрик, 1998. — С. 18 – 28. — Режим доступа : www.inslav.ru/images/stories/1998almanah1997.pdf.
12. Ганцовская Н. С. Русский литературный язык в его соотношении с другими формами национального языка: Костромской региолект [Электронный ресурс] / Н. С. Ганцовская // Славянский альманах 1996. — М. : Индрик. — С. 47–55. — Режим доступа : http://www.inslav.ru/images/stories/pdf/1997_almanah1996.pdf.
13. Грузберг А. А. Пермская лексикография [Электронный ресурс] / А. А. Грузберг // Филолог. — 2014. — Вып. 27. — Режим доступа : http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_27_565.
14. Грузберг Л. А. Региолект [Электронный ресурс] / Л. А. Грузберг // Филолог. — 2010. — Вып. 11. — Режим доступа : http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_11_208.
15. Ерофеева Т. И. О региональном компоненте в образовательной технологии [Электронный ресурс] / Т. И. Ерофеева. — Режим доступа : <http://philologicalstudies.org/dokumenti/2006/vol2/22.pdf>.
16. Зварыкина И. С. Номинации мира природы Астраханского края в ономазиологическом аспекте : дис. на соискание учен. степени кандидата филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» [Электронный ресурс] / Зварыкина И. С.; ФГБОУ ВПО «Астраханский государственный университет». — Астрахань, 2014. — 222 с. — Режим доступа : http://vspu.ru/sites/default/files/disfiles/dissertations/dissertaciya_0.pdf.
17. Оглезнева Е. А. Дальневосточный региолект русского языка: особенности формирования [Электронный ресурс] / Е. А. Оглезнева // Русский язык в научном освещении. — 2008. — № 2 (16). — С. 119 – 136. — Режим доступа : <http://philology.ru/linguistics2/oglezneva-08.htm>.
18. Ходыкина И. И. Перспектива научного изучения говоров Северного Приазовья [Электронный ресурс] / И. И. Ходыкина // Язык. Культура. Общество : сборник научных трудов : материалы II Международной научной конференции

«Межкультурная коммуникация в современном обществе» (г. Саранск, 26 сентября – 31 октября 2011 г.) / МГУ им. Н. П. Огарева, ИСИ, Каф. лингвистики и межкультурных коммуникаций [редкол.: Л. М. Лемайкина (отв. Ред.) и др.]. — Саранск, 2011. — Вып. 3. — С. 46 – 47. — Режим доступа: <http://yazik.info/2011-09.php>.

REFERENCES

1. Potyebnaya, A. A. (1999), *Mysl i yazik* [Thought and language], Labirint, Moscow, Russia.
2. Gak, V.G. (1977), "Towards a typology of linguistic nominations". *Jazykovaya nominatsiya (Vidy naimenovaniy)* [The language nomination (Types of names)], responsible editor B.A.Serebrennikov, A. A. Ufimtseva, Nauka, Moscow, Russia, pp. 230-293.
3. Arutyunova, N. D. (1977), "Nomination and text". *Jazykovaya nominatsiya (Vidy naimenovaniy)* [The language nomination (Types of names)], responsible editor B.A.Serebrennikov, A.A. Ufimtseva, Nauka, Moscow, Russia, pp. 304-356.
4. Kubryakova, E. S. (1986), *Nominativnij aspekt rechevoj deyatel'nosti* [Nominative aspect of speech activity], responsible editor B.A.Serebrennikov, Nauka, Moscow, Russia.
5. Kolesov, V. V. (2005), *Yazik goroda* [The language of city], Editorial URSS, Moscow, Russia, available at: <http://ksana-k.ru/?p=126> (access September 24, 2015).
6. Teliya, V. N. "Secondary nomination and its types". *Jazykovaya nominatsiya (Vidy naimenovaniy)* [The language nomination (Types of names)], responsible editor B.A.Serebrennikov, A.A. Ufimtseva, Nauka, Moscow, Russia, pp. 129-221.
7. Tolstoj, N.I. (1988), *Istoriya i struktura slavyanskikh jazykov* [History and structure of Slavic languages], Nauka, Moscow, Russia.
8. Barannikova, L.I. (1975), "The dialects of the territories of late arrival and the problem of their classification", *Voprosy yazykoznanija*, vol. 2, pp. 22-31, available at: <http://fs213.www.ex.ua/get/3f3d688dfed7f39ac5476a4f7f1b93ac/3504443/ВЯ-1975-2.pdf> (access September 24, 2015).
9. Blinova, O.I. (1971), "Morphologically variant adjectives in the dialects of the middle Ob", *Aktualnyye problemy leksikologii*, part 1. pp. 93-101, available at: <http://www.philology.ru/linguistics2/blinova-71.htm> (access September 24, 2015).
10. Bokiyeva, M.V. and Stepanova, I.Zh. (2012), "Regional variation of Russian language in Transbaikalia: questions of stratification", *Vestnik NGU, Series "History, Philology"*, volume 1, issue 9, pp. 137-143, available at: <http://www.nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/6265/22.pdf> (access September 24, 2015).
11. Vendina, T.I. (1998), "Russian literary language and its dialects", *Slavyanskij almanakh 1997*, Indrik, Moscow, Russia, pp. 18-28, available at: www.inslav.ru/images/stories/1998almanah1997.pdf (access September 24, 2015).
12. Gantsovskaya, N.S. (1996), "Russian literary language in its relation to other forms of the national language: Kostroma regiolect", *Slavyanskij almanakh 1996*, Славянский альманах 1996, Indrik, Moscow, Russia, pp. 47-55, available at: http://www.inslav.ru/images/stories/pdf/1997_almanah1996.pdf (access September 24, 2015).
13. Gruzberg, A.A. (2014), "Perm lexicography", *Filolog*, issue 27, available at: http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_27_565, (access September 24, 2015).
14. Gruzberg, L.A. (2010), "Regiolect", *Filolog*, issue 11, available at: http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_11_208 (access September 24, 2015).
15. Erofeeva, T.I. (2006), "Regional component in educational technology", available at: <http://philologicalstudies.org/dokumenti/2006/vol2/22.pdf> (access September 24, 2015).
16. Zvarykina, I.S. (2014), "The nomination of the natural world of the Astrakhan region in onomasiological aspect", Cand. Sc. (Russian Language.), 10.02.01, Astrakhan State University, Astrakhan, Russia, available at: http://vspu.ru/sites/default/files/disfiles/dissertations/dissertaciya_0.pdf (access September 24, 2015).
17. Oglezneva, E.A. (2008), "Regiolect of the far East of the Russian language: formation peculiarities", *Russkij yazik v nauchnom osveshchenii*, no. 2 (16), pp. 119-136, available at: <http://philology.ru/linguistics2/oglezneva-08.htm> (access September 24, 2015).

18. Khodykina, I.I. (2011), "Prospects of scientific study of dialects of the Northern Azov Region", *Mezhkulturnaya kommunikatsiya v sovremennom obshchestve. Yazyk. Kultura. Obshchestvo, Sbornik nauchnykh trudov*, vol. 2, Materialy II Mezhdunarodnoj nauchnoj konferentsii [Intercultural communication in modern society. Conference proceedings of the II International scientific conference of students and young researchers], Saransk, September 26 – October 31, 2011, pp. 46-47, available at: <http://fs213.www.ex.ua/get/3f3d688dfed7f39ac5476a4f7f1b93ac/3504443/ВЯ-1975-2.pdf> (access October 07, 2015).

УДК 811.161.2:81'367.622

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ НУЛЬСУФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ ІМЕННИКА

Білоусенко П.І., д. філол. н., професор

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

bilousenko@gmail.com

Розкрито історію розвитку лінгвістичної думки щодо способу творення іменників за допомогою матеріально не виражених суфіксів. З'ясовано, чому похідні іменники типу *хода*, які не мали у своїй будові префіксів і матеріально виражених суфіксів, тривалий час не були предметом словотвірної аналізи. Стверджується, що розмежування історичного словотвору та етимологічного аналізу дає підставу відмовитися від суфіксального *ј* у словотвірній структурі похідних іменників типу *гуша* (<*gust-ja*), *суша* (<*such-ja*). Суфікси *-ь, -ъ, -а* в праслов'янській мові поєднували в собі дві функції: словотвірну і флексійну. Описано, чому в українській мові після занепаду зредукованих згадані форманти почали виконувати лише функцію флексій, а словотвірні значення дериватів – виражати значущу матеріальну відсутність афікса.

Ключові слова: праслов'янська мова, нульовий суфікс, протонульсуфіксальні форманти, значуща відсутність суфікса, історичний словотвір, етимологічний аналіз

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ДИНАМИКИ НУЛЬСУФФИКСАЛЬНОЙ ДЕРИВАЦИИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО

Белоусенко П.И., д. филол. н., профессор

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

Раскрыта история лингвистической мысли относительно способа образования существительных при помощи материально не выраженных суффиксов. Выяснено, почему производные существительные типа *хода*, которые не имели в своем строении префиксов и материально выраженных суффиксов, длительное время не были предметом словообразовательного анализа. Утверждается, что размежевание исторического словообразования и этимологического анализа дает основание отказаться от суффиксального *ј* в словообразовательной структуре производных типа *гуша* (<*gust-ja*), *суша* (<*such-ja*). Суффиксы *-ь, -ъ, -а* в праславянском языке сочетали в себе две функции: словообразовательную и флексийную. Описано, почему в украинском языке после падения редуцированных упомянутые форманты начали выполнять лишь функцию флексий, а словообразовательное значение дериватов – выражать значимое материальное отсутствие аффикса.

Ключевые слова: праславянский язык, нулевой суффикс, протонульсуффиксальные форманты, значимое отсутствие суффикса, историческое словообразование, этимологический анализ

THEORETICAL FOUNDATION OF THE DYNAMICS RESEARCH OF NULL SUFFIX NOUN DERIVATION

Bilousenko P.I., Doktor of Philology, Professor

Zaporizhzhia national university, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

This reveals the history of the linguistic thought in regard to the means of noun forming using materially non expressed suffixes and forming the concept of "null suffix world building" in the Eastern Slavic linguistics. It is substantiated why derivatives of nouns such as *хода*, which did not have in their structure pre-fixes and materially expressed suffixes, for a long period of time, were not the subject of world building analysis in the Ukrainian linguistics. It is proven why structures such as *кума* (<*кум*), *маркіза* (<*маркіз*), *внука* (<*внук*), *Валентина* (<*Валентин*) and like do not fall under category of null suffix derivatives. It is demonstrated that the deviation of the historic and etymological analysis during

derivatological analysis enabled in a new way to qualify the element *j* in the formations such as *гуца* (<*gust-j-a*), *суша* (<*such-j-a*), which in synchronous terms have only null suffix. Suffix *j* qualifies as historical commentary, not as synchronous morphological presentation suffix. Supported views of linguists in relations to null word building means of the Ukrainian language appeared based on the materially expressed thematic suffixes of Indo European Period, and therefore nouns of this type in the beginning had in its structure root, suffix and flex morpheme: *бгъ* (<*beg-ǫ-s), *ходъ* (<*chod-ǫ-s), etc. Suffixes *-ъ*, *-ь*, *-а* in the Old Slavic language had two functions: word building and flexal. In the Ukrainian language after the fall of reductive, the mentioned above suffixes served only flex function, and word building meaning of derivative expressed significant material absence of affixes.

Key words: the Old Slavic language, null suffix, protonull suffix formants, notable absence of suffix, historic word forming, etymological analysis.

Поняття “нульова морфема” уведено в науку про мову досить давно [див., наприклад, 3, с. 268; 58, с. 138], однак виокремлення морфемних нулів тривалий час не виходило за межі словозміни. Уявлення про нульовий суфікс, а відповідно й нульсуфіксальне творення сформоване в українському мовознавстві протягом двох останніх десятиліть.

У часи, коли словотвір як окрема лінгвістична дисципліна не мав належного теоретичного обґрунтування і фактично не був відмежований від морфології, словотворчий аналіз нульсуфіксальних дериватів базувався на морфемній будові слова. Наприклад, у граматиці української мови С. Смалъ-Стоцького і Т. Гартнера, де свого часу було подано найповніший опис творення іменників, про нульсуфіксальний (чи то безафіксний) спосіб не згадується, а структури типу *вхід*, *вибір*, *назва*, *загорода*, *перебіг* та ін. подані серед префіксальних утворень [65, с. 154-158] з огляду на те, що в їхній структурі є префікс. Префіксальними похідними вважав іменники *вхід*, *вступ*, *відпис*, *відгук*, *відплата*, *роздріб* та ін. Є. Тимченко [52, с. 73-83], щоправда тут уже звернуто увагу на велику кількість “безсуфіксних слів” у підрозділі “Наголос безсуфіксних слів залежно від префіксу”, де подаються акцентуаційні характеристики нульсуфіксальних іменникових дериватів, які мають у морфемній будові префікси [Там само, с. 83-88].

В. Сімович структури на кшталт *вихід*, *перемога* теж розглядав серед “приросткових” (префіксальних) [49, с. 112-113]. П. Горещкий та Ів. Шаля слова типу *просвіта*, *зріст* відносять до тих, що утворені “з кореня і помічних частин” [10, с. 28], під “помічними частинами” розуміючи, звісно, префікси *про-* і *з-*.

Такий підхід у словотвірній інтерпретації іменників згаданого типу був панівним в українських граматиках першої половини ХХ ст. Проте слід зазначити, що ряд похідних іменників, які нині відносять до нульсуфіксальних дериватів (*біль*, *чернь*, *синь*, *зелень*, *погань*, *молодь* та ін.) Є. Тимченко кваліфікував як утворення суфіксом *i > (ь)*. І хоч у довоєнні роки не лише не було сформоване поняття нульового словотворчого суфікса, а й безафіксного творення іменників, мовознавці не могли не звернути увагу на велику кількість похідних слів, які не мали у своїй структурі суфікса. “Лексикон цих слів необмежений, сила новотворів (термінологічні словники, красне письмо тощо), отож група жива, творча”, – підкреслював А. Вовк [8, с. 131]. О. Курило навіть рекомендувала заміняти іменники на *-ня*, *-ття* структурами без суфіксів [25, с. 45].

Визнання факту функціонування в мові “безсуфіксних іменників”, ще не є визначенням способу їх творення. Тому похідні іменники типу *хода*, які не мали у своїй будові префіксів і матеріально виражених суфіксів, тривалий час не були предметом словотвірного аналізу.

В. Ільїн у “Курсі сучасної української літературної мови” за ред. Л. Булаховського в підрозділі “Словотвір” приділяє безсуфіксним іменникам окремий параграф, однак ці іменники винесено за межі суфіксального словотворення [21, с. 367]. Серед безсуфіксних іменників тут же подано кілька дієслівних утворень типу *біг*, *ляк* та ін., що не мають у своїй структурі префікса. Отже, можна сказати, відбувся й факт визнання безсуфіксного творення іменників.

Але, здається, уперше впритул підійшов до усвідомлення поняття нульового форманта Л.Булаховський, який кваліфікував російські девербативи й деад'єктиви *бег, глубь, ширь* і под. за способом творення як “безсуфіксні іменники”, відзначаючи, що в таких структурах “формальна роль на тлі утворень, що супроводжуються позитивними прикметами, належить більшою мірою відсутності останніх” [2, с. 164].

За межі суфіксальної деривації винесла девербативи, утворені “безсуфіксним способом”, Л. Гумецька [14, с. 78]. І. Матвіяс на противагу суфіксальним утворенням подає “похідні безсуфіксні іменники” *біг, шум, біль, зелень* та ін. [36, с. 63-64]. Цей же підхід простежується і в написаному ним розділі “Іменник” в академічному виданні “Сучасна українська літературна мова. Морфологія” (К.: Наук. думка, 1969), де І. Матвіяс стверджував, що крім “багатьох суфіксальних основ для української мови характерні похідні безсуфіксні іменники (точніше, іменники з нульовим суфіксом)” [35, с. 45]. Зауважимо, що подане автором уточнення в дужках мало б увести “безсуфіксні іменники” в розряд “суфіксальних”.

С. Самійленко іменники типу *вступ, виклад, допит* розглядає в параграфі “Префіксація”, зазначаючи проте, що вони “з погляду сучасного сприймання є утвореннями безсуфіксними” [48, с. 37].

О. Пінчук уже розглядає “безсуфіксні віддієслівні іменники”, утворені за словотвірними моделями “дієслівна основа + $\emptyset$ ” і “дієслівна основа + $\emptyset a$ ” серед суфіксальних девербативів [45, с. 45-46, 50-51]. Послідовно вживає термін “нульовий суфікс” Н. Клименко у відомій монографії “Система суфіксального творення сучасної української мови” (К.: Наук. думка, 1973).

Отже, термін “нульсуфіксальне творення іменників поступово завойовує прихильників в українському мовознавстві, його здебільшого розуміють як синонім до “безафіксного творення”, а похідні з цим суфіксом розглядають серед суфіксальних утворень, саме таке розуміння нульсуфіксації закріплене у виданні “Словотвір сучасної української літературної мови” (К.: Наук. думка, 1979) та інших академічних виданнях [18, с. 92]. Воно проникає в підручкову літературу [24, с. 187].

Спосіб творення дериватів типу *виклик, біг, заміна, прорість, глиб, соня, вись* та інших подібних утворень у слов'янському мовознавстві називали по-різному: безсуфіксний (безафіксний), зворотний, регресивний, реверсивний, фонетичний, фонетико-морфологічний, синкретико-афіксальний, флективний, конверсія, усічення, десуфіксація, [53, с. 22-25; 9, с. 100]. Нульсуфіксальні іменникові деривати були об'єктом дисертації Л. Третевич, у якій вона показала понятійно-термінологічну перевагу нульової суфіксації порівняно з іншими визначеннями та здійснила дериватологічний структурно-семантичний аналіз девербативів і деад'єктивів з нульовими суфіксами в сучасній українській мові [54, с. 6-7]. Пізніше згадана дослідниця значно розширила пошуки в царині феномена імпліцитності як катерогії комунікативної лінгвістики, включивши до розгляду прихованих (нульових) компонентів у лексиці, граматичних категоріях, морфології та синтаксисі й опублікувала монографію [40]. На початок 80-х років поняття нульового суфікса у вітчизняному мовознавстві було сформовано, а з його утвердженням, як справедливо зазначав В. Горпинич, зникла підстава для назви безсуфіксний спосіб [12, с. 116].

Однак не всі лінгвісти відмовились від терміна “безсуфіксне творення”, у підручковій літературі це інколи спричинено методичними міркуваннями (з огляду на тривалу традицію вживання) [див., наприклад, 32, с. 162; 46, с. 169 та ін.]. Щоправда, під поняття “безсуфіксне творення” підводиться інколи не лише нульсуфіксальний спосіб, а й усі способи творення слів без словотворчих суфіксів – складання, аббревіація, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний та ін. [11, с. 26].

Жоден з матеріально виражених суфіксів у теоретичному плані не викликав до себе стільки уваги, як нульовий. У східнослов'янському мовознавстві теоретичне обґрунтування нульсуфіксації як способу творення похідних слів уперше найбільш повно здійснив В. Лопатін [див. 27; 31], головним висновком якого є те, що «“безсуфіксних” типах носієм словотвірного значення є нульовий суфікс, тобто значуща відсутність афікса в основі» [27, с. 79], а не словозмінна парадигма мотивованого слова, як вважали прихильники терміна (і поняття) конверсія [див. 51, с. 71 і наст.].

Не всі дериватологи сприйняли висновок В. Лопатіна як остаточно доведений факт. Найбільш конструктивно заперечувала існування безафіксного (нульсуфіксаційного) способу творення слів у російській мові Р. Ліхтман, яка обстоювала думку, що в російській мові є чимало структур, утворених за допомогою афіксів, які виконують словотворчу і формотворчу функцію одночасно, і що термін “словотворення” слід розуміти в буквальному значенні, а не в значенні “основотворення” [26, с. 52-53], а значить у ряді випадків основний словотворчий засіб може бути за межами основи. Отже, на думку Р. Ліхтман, при творенні слів типу *глушь* (від *глухой*), *гладь* (від *гладкий*), *подвоз* (від *подвозить*), *накиль* (від *накитать*), *богач* (від *богатий*), *золотой* (від *золото*), *зелень* (від *зелений*) тощо приєднується афікс, який поєднує в собі різні функції – він є одночасно формотворчим і словотворчим, а спосіб творення таких слів дослідниця умовно визначила як “синкретико-афіксальний” [Там само, с. 58].

В. Лопатін погодився з рядом аргументів, висунутих опонентами, результатом чого стало оновлене розуміння словотворчого форманта: “Дальший аналіз кола утворень, що нас цікавить, привів до висновку про те, що в склад форманта при нульовій суфіксації входить не лише нульовий суфікс, а й система флексій мотивованого слова” [28, с. 391]. До того ж, В.В.Лопатін дав системне обґрунтування нульової суфіксації: нульовий суфікс ми виокремлюємо не лише тому, що його “мотивація [...] спирається на синонімічні ряди” [63, с. 61], тобто “ряд утворень з однаковими значеннями типу *зелень* – *желтизна* – *краснота* чи *супруга* – *учительница* – *санитарка*, а й тому, що він мотивується парадигматичними відношеннями в словотворенні, у які вступають деривати, що походять від одного й того ж слова. При мотивувальному дієслові – це значення “опредметнена дія”, “витворювач дії”, “місце дії”, “призначений для виконання дії” тощо: (*читать*) – *чтение, читатель, читальня, читальный ...*; (*перевозить*) – *перевоз, перевозка, перевозчик, перевозный ...*; при мотивувальному прикметнику – значення “абстрактна ознака”, “носій ознаки”, “неповний вияв ознаки”, “надавати ознаку” (*синий*) – *синь, синева, синяк, синеватий, синить ...* тощо” [28, с. 396-397].

Нульовий суфікс вичленовується лише в словотворчо похідних словах – підкреслювали В. Лопатін, О. Земська [20; 28].

Проте періодично з’являються публікації, у яких мовознавці заперечують нульову суфіксацію часом там, де, здавалося б, вона є загально визнаною, наприклад: “Найчастіше фахівці зі словотвору говорять про нульовий суфікс девербативів типу **біг, літ, [...]**. А даремно. І історично, і типологічно системно ніякого словотвірного суфікса тут виділити не можна. Історично утворення **біг-бігати**, як показують етимологічні студії, нерідко первинним мають іменник і вже вторинним, утвореним від нього, – дієслово.[...] Отже, переважна більшість нульових суфіксів є витворами мовознавців, а не мови” [22, с. 333-334]. Певно, ми маємо тут справу сплутування етимологічного аналізу й аналізу на синхронному (хоча б і історичному) рівні. А нульовий суфікс у теорії словотворення вперто пробиває собі дорогу. В сучасному українському мовознавстві маємо докладний аналіз нульсуфіксальних прикметників [43]. Мовознавців зацікавило явище синтаксичного нуля [19, с. 342-351].

До нульсуфіксальних утворень вряди-годи відносять структури типу *кума* (<кум), *маркіза* (< маркіз), *внука* (< внук), *Валентина* (<Валентин) і под. [20; 30]. Такі утворення в українському мовознавстві називали флективними [7; 12], безсуфіксними (при послідовному вживанні терміна нульовий суфікс!) [47, с. 98] чи утвореннями за допомогою суфікса-флексії [57, с. 80; 1, с. 161; 60, с. 134]. Та незважаючи на розбіжності в термінах, українські дериватологи в основному сходяться на тому, що в таких мотивованих іменниках “матеріально виражена флексія [...] одночасно виконує функцію суфікса” [12, с. 43]. Її називають синкретичним афіксом [38, с. 66; 34, с. 65; 41, с. 128-129]. На це є певні підстави. Виокремлення нульового суфікса в таких похідних опирається лише на синонімічні ряди типу *раб* > *раба*, *рабиня*; *Валентин* > *Валентина*, але й *Степан* > *Степанида*, *Феофан* > *Феофанія*, *Іван* > *Іванна*; пор. також *Павло* > *Павла*, *Павлина*. Потенційно слабкі в словотвірному відношенні мотивувальні іменники не дають достатньої кількості утворень, що складають більш-менш регулярні ряди словотвірних значень, отже, мотивація нульового суфікса в цих структурах не спирається на парадигматичні відношення в словотворенні. Дещо осібно згадані утворення стоять ще й тому, що формант *-а* в них у функціональному плані обмежений: він не надає мотивованим словам нового частиномовного значення (пор. *рада* – *радитися*, *споруда* – *спорудити*), а лише модифікує значення мотивувального слова, як, до речі, і в утвореннях типу *їжак* > *їжача*, *князь* > *княжа*, *май* > *Майя*, *Василь* > *Вася*.

Серед дериватологів немає єдності в поглядах на те, до йотсуфіксальних чи нульсуфіксальних утворень слід відносити структури типу *суша*, *будівля*. Іншими словами, перед дослідниками мови постає питання глибини відтворення форми твірної основи, «межі застосування “глибинного запису”» [29, с. 298]. У часи, коли етимологія й словотвір не були чітко розмежованими, цілком закономірною сприймалася інтерпретація похідних типу *гребля*, *годівля*, *торгівля*, *круча*, *пуца*, *гуца* як йотсуфіксальних. Однак і тоді, коли були чітко визначені мета й завдання етимологічного й словотвірного аналізу, різні дослідники згадані структури часом відносять до різних утворень. Наприклад, Л. Гумецька вважала іменники *вѣжа*, *рѣчь*, *чаща*, *пуца* словотворчо непохідними [14, с. 77], а в структурах *госпожа*, *торгівля*, *душа* вбачала суфікс **-j(a)** [Там само, с. 88, 95]. О. Пінчук іменники типу *кража*, *ноша*, *торгівля*, *будівля* відносить до утворень за різними варіантами однієї словотвірної моделі “дієслівна основа + **ja**”, вважаючи, що альтернативні морфологічні чергування не порушують єдності словотвірної моделі та її елементів [45, с. 38, 61], а іменник *ноші* розглядає серед структур, утворених за моделлю “дієслівна основа + **oi**” [Там само, с. 58]. Доцільним вважають введення глибинного **j** у подібні структури Д. Уорт, Т. Булигіна та інші мовознавці [див. 56, с. 79; 4, с. 336-337].

Ряд дослідників історичного словотворення слов'янських мов вважають згадані похідні іменники нульсуфіксальними дериватами [див., наприклад, 15, с. 48; 66, с. 5; 39, с. 28, 52-54 і наступні]. В. Лопатін наголошує, що введення елемента **j** в утворення типу *гуца* (*gust-j-a*), *суша* (*such-j-a*), які в синхронічному плані мають лише нульовий суфікс, є не що інше, як історичний коментар, але в жодному разі не синхронна морфонологічна презентація [29, с. 308]. Л. Третевич (Невідомська) підкреслює, що з діахронічного погляду “морфемний нуль може відповідати матеріально вираженому закінченню чи суфіксу, які з різних причин зникли. [...] Робити висновок, що в імениковому словотворі існує модель “дієслівна основа +ja” [...] означає привносити в дериваційну систему елементи, які функціонували на іншому, давнішому, етапі її розвитку” [40, с. 263]. У принципі цей підхід на рівні практичного словотвірного аналізу застосовують Н. Клименко [23, с. 102 і наступні], В. Максимов [33, с. 66], Л. Третевич [54, с. 12] та ін. Розвиток сполучень приголосних з **j** призводить до того, що **j** ніби розчиняється в структурі слова, змінюючи лише його парадигматичну характеристику. Тому видається

необґрунтованим поділ таких структур (йотованої і нейотованої) як самостійних паралельних на праслав'янському рівні [6, с. 208].

Отже, від уведення суфіксального **j** відмовляються як дериватологи-історики, так і дослідники словотворення сучасних слов'янських мов. І річ не лише в тому, що поява перших віддієслівних утворень з суфіксальним **j** (<*i) сягає праслав'янської чи дослов'янської доби, де **j** був “живим” суфіксом (чи його елементом), а потім “розчинився” у структурі слова, залишивши по собі ряд історичних (морфологічних) чергувань.

Суфіксальний **j** в сполученні з негубними приголосними в праслав'янський період фактично не міг виступати, оскільки він асимілювався попереднім приголосним і зникав, сполучення губних з **j** на початку слова переходило в сполучення губних з **l'** [62, с. 53], і твердження про те, що “середньопіднебінний звук [j] [...] в дослов'янський період [...] у відношенні до попереднього приголосного залишався нейтральним і жодним чином на них не впливав” [17, с. 86] стосується етапу **i** цього звука [див. 62, с. 27]: *nosi-ti* > *nosi-a* > *nosi-a* > *nosja* > *noša*; *tisti-s* > *tisti-a* > *ťstj-a* > *tešča*. Процес зміни приголосних з наступним **j** був завершений у праслав'янській мові [5, с. 104 та ін.], й оскільки віддієслівних іменників, утворених таким способом, було досить багато [59, с. 194], то саме в цей період – період дефонологізації **j** – й були закладені морфонологічні чергування, які бралися до уваги при творенні нових іменників тепер уже способом нульсуфіксації в окремих слов'янських мовах.

Нульові словотворчі засоби української мови виникли на базі матеріально виражених тематичних суфіксів індоєвропейського періоду, а тому іменники розгляданого типу творення спочатку мали у своїй структурі кореневу, суфіксальну і флексійну морфему: *бѣгъ* (*beg-ǫ-s), *ходъ* (*chod-ǫ-s) тощо [див. 61, с. 286; 42, с. 38]. Такі іменники належали до тематичних безсуфіксних утворень. Тематичні голосні *a, *ǫ, *i, *u спочатку служили засобом іменникового словотворення, первинне їхнє значення зараз уже не відновлюється [59, с. 193]. Великий вплив на подальшу долю цих імен справило встановлення ними відношень з дієсловами [37, с. 171], що активізувало словотвірну здатність у праслав'янській мові деяких континуантів вгаданих суфіксів: -*a* (<**-a*), -*ь* (<**-ǫ*) і почасти -*ь* (<**-i*). Паралельно від одних і тих же корневих основ могли утворюватися ітеративні й каузативні дієслова на -*iti*. Отже, при іменниках типу *brodъ* існували дієслова типу *broditi*. І якщо на більш ранніх етапах ці пари перебували в паратактичних словотвірних відношеннях, то в праслав'янській мові іменники почали сприйматися похідними від дієслів. Це дало поштовх для творення нових девербативів [64, с. 59].

Суфікси -*ь*, -*ь*, -*a* в праслав'янській мові мали специфічний характер, вони поєднували в собі дві функції: словотвірну й флексійну, тобто виконували роль дериваційних формантів і одночасно вказували на належність дериватів до певного типу відмінювання. Ця двофункціональність була рисою, яка суттєво відрізняла структури з нульовим суфіксом від дериватів з матеріально вираженим формантом. Тематичний суфікс поступово втрачає своє словотвірне значення [66, с. 12-13], згодом він повністю поглинувся флексією.

Словотвірна похідність між словами має бути виражена за допомогою морфему. Таким виразником похідності стала нульова морфема аналогічно до того, як у формотворенні у відповідальних випадках виступає нульове закінчення [42, с. 40]. У літературі до матеріально виражених суфіксів, які згодом стали нульовим, відносять також іменники із суфіксом -*ь* < *ǫ* (*synъ*, *volъ*, *domъ*, *medъ*, *polъ*, *vrъxъ*). Етимологічні реконструкції показують, що ці іменники мають давній тематичний суфікс -*u*, причому частина із них має етимологічний зв'язок із дієсловами, наприклад, *volъ* походить *valjati “каструвати”, пор укр. *валяти* “каструвати коней”, *валах* “кастрований баран” (ЕСУМ I 399), *polъ

здебільшого пов'язують із **(s)p(h)el-* “розколювати (надвоє)” (ЕСУМ IV 384) тощо, однак уже на праслов'янському мовному ґрунті згадані іменники сприймалися як немотивовані. Це по-перше, а по-друге, при них у праслов'янський період не було співвідносних дієслів, які могли б сприйматися як базові для віддієслівного словотворення.

Названі форманти могли виступати в сполученні з попереднім суфіксальним йотом, який був виабстрагований із утворень від дієслівних основ на -і або від іменників на -і [59, с. 197]. Від взаємодії йота з попереднім приголосним з'явився альтернативний ряд фонем [r]-[r'], [l]-[l'], [n]-[n'], [k]-[č'], [b]-[bl'] та ін., що виступали (і виступають зараз) в кореневих аломорфах при словотворенні (і при формотворенні) як додатковий засіб.

Пари “іменник/дієслово” в історичний період почали сприйматися мовцями як взаємозалежні, у яких відбулася зміна мотиваційної співвіднесеності, що дало ґрунт для зворотнього словотворення, тобто творення слів від іменників. Г. Ніколаєв ці іменники в плані їх генетичного відношення до однокорневих дієслів поділяє на три групи: 1) утворення незалежні від дієслів і паралельно до них від одного давнього кореня (сучасні *бріd, грім* тощо); 2) утворення від дієслова (*прохіd, укол, загіd* тощо); 3) імена, що послужили твірною базою для дієслів (*ріd, суд, лов*) та ін. “безпрефіксні” утворення [42, с. 39].

Розвиток залежності нульової суфіксації від дієслів пов'язаний із рядом факторів: 1) із посиленням дієслівності в розвитку дієслівно-іменних словотвірних відношень; 2) зі збереженням у семантиці віддієслівних імен, що втратили давні твірні, девербативного значення, яке підтримується тепер похідним від цього імені дієсловом і яке часто є синонімом до втраченого [44, с. 108]; 3) із розвитком у цих іменах абстрактного значення дії чи стану; 4) з відсутністю матеріально вираженого елемента, який закріпив би їхнє місце в словотвірному ланцюгу та ін. [42, с. 40].

Отже, суфікси -ь, -ъ, -а, які в праслов'янську епоху активно творили іменники, у давньоруськоукраїнській мові XI-XIII ст. виконували лише функцію флексій. Але оскільки суфікс і флексія невіддільні одне від одного з точки зору компонентів словотвірного значення, яке вони вносять у похідне слово, являючи собою єдиний морфематичний комплекс [29, с. 89], адже без участі словозмінного афікса не може бути оформлене слово, то, спираючись на поняття форманта, що включає в себе нульовий суфікс і флексію, можна виділити такі типи формантів, які брали участь у творенні: нульовий суфікс + закінчення -ь або -ъ (пізніше нульове закінчення), нульовий суфікс + флексія -а, нульовий суфікс + флексія -и (-і).

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоусенко П. І. З історії іменникового суфікса -а / П. І. Білоусенко // Культура слова. — № 46-47. — К. : Наук. думка, 1996. — С. 159-162.
2. Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка / Л. А. Булаховский. — К. : Рад. школа, 1952. — Том 1. — 412 с.
3. Бодуэн де Куртенэ И. А. Избранные труды по общему языкознанию / И. А. Бодуэн де Куртенэ. — М. : Наука, 1963. — Т. 2. — 356 с.
4. Булыгина Т. В. Проблемы теории и практики морфологического описания / Т. В. Булыгина // Известия АН СССР. — 1975. — № 4. — С. 336-337.
5. Ван-Вейк Н. История старославянского языка / Н. Ван-Вейк. — М. : Изд-во иностр. л-ры, 1957. — 368 с.
6. Варбот Ж. Ж. Праславянская морфонология, словообразование и этимология / Ж. Ж. Варбот. — М. : Наука, 1984. — 256 с.

7. Вашук О. В. Флективний спосіб творення похідних іменників / В. О. Вашук // Українська мова і література в школі. — 1973. — № 3. — С. 39-44.
8. Вовк А. Дієслівні іменники жіночого роду з наростком -к- в зіставленні з іншими дієслівними іменниками / А. Вовк // Збірник секції граматики української мови. Книга перша. — К. : ВУАН, 1930. — С. 115-138.
9. Гаврилкіна Т. Ю. Нулевая суффиксация как предмет научной полемики / Т. Ю. Гаврилкіна // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. — Вып. № 10 (208). — С. 99-103.
10. Горецкий П. Українська мова: практично-теоретичний курс / П. Горецкий, Ів. Шаля. — К. : Книгоспілка, 1928. — 206 с.
11. Городенська К. Г. Словотвір / К. Г. Городенська // Граматика української мови / [під ред. І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, А. П. Грищенка]. — К. : Рад школа, 1982. — С. 6-31.
12. Горпинич В. О. Словотворення й словотвір української мови / В. О. Горпинич. — К. : КДПІ, 1995. — 68 с.
13. Горпинич В. О. Українська словотвірна дериватологія / В. О. Горпинич. — Дніпропетровськ : ДДУ, 1998 — 189 с.
14. Гумецька Л. Л. Нарис словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. / Л. Л. Гумецька. — К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1958. — 298 с.
15. Дубограєва М. П. Соотносительные существительные и глаголы в древнерусском языке / М. П. Дубограєва // Весник Беларускага дзяржавнага універсітэта імя У. І. Леніна. — Сер. IV. Філалогія. Журналістыка. — 1969. — № 2. — С. 46-50.
16. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [гол. ред. О. С. Мельничук]. Т. І-б. — К. : Наук. думка, 1982-2012.
17. Жовтобрюх М. А. Фонетика / М. А. Жовтобрюх // Історія української мови. Фонетика / [М. А. Русанівський, В. Г. Скляренко]. — К. : Наук. думка, 1979. — С. 63–329.
18. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. — К. : Наук. думка, 1984. — 256 с.
19. Загнітко А. П. Варіантні вияви синтаксичного нуля / А. П. Загнітко // Восточноукраинский лингвистический сборник : [сб. науч. труд.] / — Донецк : Донеччина, 2002. — Вып. 8. — С. 342-351.
20. Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование : учеб. пособие / Е. А. Земская. — М. : Просвещение, 1973. — 304 с.
21. Ільїн В. С. Словотвір / В. С. Ільїн // Курс сучасної української літературної мови. — К. : Рад школа, 1951 – Т. І. — С. 344-427.
22. Карпенко Ю. О. Проблема нульових афіксів у слов'янських мовах // Восточноукраинский лингвистический сборник : [сб. науч. труд.] / [ред. Е. С. Отин и др.]. — Донецк : Донеччина, 2002. — Вып. 8. — С. 326-334.
23. Клименко Н. Ф. Система афіксального словотворення сучасної української мови / Н. Ф. Клименко. — К. : Наукова думка, 1973. — 189 с.
24. Козленко І. В. Словотвір / І. В. Козленко // Сучасна українська мова. Морфологія. — К. : Знання, 2013. — С. 130 – 220.

25. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. — 303 с.
26. Лихтман Р. И. Существует ли безаффиксный способ словообразования в русском языке? / Р. И. Лихтман // Вопросы языкознания. — 1968. — № 2. — С. 51-59.
27. Лопатин В. В. Нулевая аффиксация в системе русского словообразования / В. В. Лопатин // Вопросы языкознания. — 1966. — № 1. — С. 76-87.
28. Лопатин В. В. Проблемы нулевого словообразовательного аффикса / В. В. Лопатин // Актуальные проблемы русского словообразования : [сб. науч. статей]. — Ташкент : Изд-во ТГПИ, 1975. — С. 390-402.
29. Лопатин В. В. Русская словообразовательная морфемика: Проблемы и принципы описания / В. В. Лопатин. — М. : Наука, 1977. — 316 с.
30. Лопатин В. В. Современный русский язык. Теоретический курс. Словообразование. Морфология / В. В. Лопатин, И. Г. Милославский, М. А. Шелякин. — М. : Русский язык, 1989. — 261 с.
31. Лопатин В. В. Способы именного словообразования в современном русском языке (нулевая аффиксация, субстантивация) : автореф. дис. на соискание учёной степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / В. В. Лопатин. — М., 1966. — 20 с.
32. Макаренко Є. А. Словотвір / Є. А. Макаренко // Сучасна українська мова [О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.]. — К. : Либідь, 1991. — С. 156-163.
33. Максимов В. И. Структура и членение слова / В. И. Максимов. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1977. — 147 с.
34. Максимов В. И. Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке / В. И. Максимов. — Л. : Изд-во Ленинградского гос. ун-та, 1975. — 224 с.
35. Матвіяс І. Г. Іменник / І. Г. Матвіяс // Сучасна українська літературна мова. Морфологія / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. — К. : Наукова думка, 1969. — С. 32-149.
36. Матвіяс І. Г. Курс сучасної української літературної мови. Морфологія / І. Г. Матвіяс. — К. : Рад. школа, 1962. — 164 с.
37. Мейе А. Общеславянский язык / А. Мейе. — М. : Изд-во вост. л-ры, 1951. — 491 с.
38. Милославский И. Г. Свойства русских флексий / И. Г. Милославский // Русский язык в школе. — 1975. — № 3. — С. 65-69.
39. Молодых Л. И. Отглагольное словообразование существительных в древнерусском языке / Л. И. Молодых. — Саранск : Изд-во Мордовского ун-та, 1982. — 85 с.
40. Невідомська Л. М. Імплицитність: мовносистемний аспект : [монографія] / Л. М. Невідомська. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 416 с.
41. Немченко В. Н. Современный русский язык. Словообразование : учебное пособие для филол. спец. ун-тов / В. Н. Немченко. — М. : Высш. школа, 1984. — 255 с.
42. Николаев Г. А. Русское историческое словообразование: теоретические проблемы / Г. А. Николаев. — Казань : Изд-во Казанского университета, 1987. — 152 с.
43. Олексенко О. Структурно-семантичні та функціонально-стильові властивості нульсуфіксальних атрибутивів : [монографія] / О. Олексенко, О. Мізіна. — Полтава — Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. — 232 с.

44. Откупщиков Ю. В. Из истории индоевропейского словообразования / Ю. В. Откупщиков. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. — 324 с.
45. Пінчук О. Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників сучасної української літературної мови / О. Ф. Пінчук // Морфологічна будова сучасної української мови. — К. : Наукова думка, 1975. — С. 35-82.
46. Плющ М. Я. Словотвір / М. Я. Плющ // Сучасна українська літературна мова / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін. — К. : Вища школа, 1994. — С. 150-188.
47. Родніна Л. О. Суфіксальний словотвір іменників у сучасній українській мові / Л. О. Родніна // Словотвір сучасної української літературної мови. — К. : Наукова думка, 1979. — С. 57-118.
48. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови / С. П. Самійленко. — К. : Радянська школа, 1964. — Ч. 1. — 234 с.
49. Сімович В. Граматика української мови для самонавчання та в допомогу шкільній науці / В. Сімович. — Київ-Ляйпціг : Українська накладня, 1921. — 584 с.
50. Словотвір сучасної української мови / Відп. ред.. М.А.Жовтобрюх. — К. : Наук. думка, 1979. — 407 с.
51. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / А. И. Смирницкий. — М. : Изд-во лит. на ин. яз-х, 1956. — 178 с.
52. Тимченко Є. Українська граматика / Є. Тимченко. — К. : Друкарня ун-ту Св. Володимира, 1917. — 168 с.
53. Третевич Л. М. До питання про безафіксний спосіб словотвору / Л. М. Третевич // Питання мовознавства: Вісник Львів. ун-ту. Серія: Філологія. — Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1975. — Вип. 9. — С. 56-62.
54. Третевич Л. М. Нулевая суффиксация имен существительных в современном украинском языке : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Л. М. Третевич. — Ужгород, 1980. — 25 с.
55. Третевич Л. М. Про особливості словотвірної семантики українських девербативів і деад'єктивів із нульовими суфіксами / Л. М. Третевич // Дослідження з словотвору та лексикології. — К. : Вища школа, 1985. — С. 21-25.
56. Уорт Д. Морфонология нулевой аффиксации в русском словообразовании / Д. Уорт // Вопросы языкознания. — 1972. — № 6. — С. 76-84.
57. Фекета І. І. Фемінізуючі суфікси української мови / І. І. Фекета // Праці XXI Наукової конференції Ужгородського державного університету. — К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1969. — С. 105-110.
58. Фортунатов Ф. Ф. Избранные труды / Ф. Ф. Фортунатов. — М. : Учпедгиз, 1951. — Т. I. — 415 с.
59. Хабургаев Г. А. Старославянский язык / Г. А. Хабургаев. — М. : Просвещение, 1974. — 432 с.
60. Цыганенко Г. П. Состав слова и словообразование в русском языке / Г. П. Цыганенко. — К. : Рад. школа, 1978. — 152 с.
61. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1968. — 310 с.

62. Шахматов А. А. Очеркъ древнѣйшаго періода історіи русскаго языка / А. А. Шахматов. — Петроградъ : Издание отдѣлення русскаго языка и словесности императорской академіи наукъ, 1915. — 368 с.
63. Dokulil M. Tvořeni slov v češtině / M. Dokulil. — Praha : Nakl, Československé akademie věd, 1962. — 221 s.
64. Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego // Słownik prasłowiański. — Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: PAN. — Tom 1-3. — 1974-1979.
65. Smal-Stockyj S. Ruthenische Grammatik / S. Smal-Stockyj, T. Gartner. — Berlin-Leipzig : G. J. Göschen'sche Verlagshandlung G.m.b.H., 1913. — 139 s.
66. Wojtyła-Swierzowska M. Prasłowiańskie nomen agentis : [monografie sławistyczne] / M. Wojtyła-Swierzowska. — Wrocław-Warszawa-Krakow : PAN, 1974. — 159 s.

REFERENCES

1. Bilousenko P. I. Z istoriyi imennykovoho sufiksa **-a** / P. I. Bilousenko // *Kultura slova*. — K. : Nauk. dumka, 1996. — № 46-47. — p. 159-162.
2. Bulahovskiy L. A. Kurs russkogo literaturnogo yazyka / L. A. Bulahovskiy. — K. : Rad. shkola, 1952. — Tom 1. — 412 p.
3. Boduen de Kurtene I. A. Izbrannyye trudy po obschemu yazykoznaniiyu / I. A. Boduen de Kurtene. — M. : Nauka, 1963. — T. 2. — 356 p.
4. Bulygina T. V. Problemy teorii i praktiki morfologicheskogo opisaniya / T. V. Bulygina // *Izvestiya AN SSSR*. — 1975. — № 4. — P. 336 – 337.
5. Van-Veyk N. Istoriya staroslavjanskogo yazyka / N. Van-Veyk. — M. : Izd-vo inostr. l-ry, 1957. — 368 p.
6. Varbot Zh. Zh. Praslavjanskaya morfonologiya, slovoobrazovanie i etimologiya / Zh. Zh. Varbot. — M. : Nauka, 1984. — 256 p.
7. Vashchuk O. V. Flektyvnyj sposib tvorennja pokhidnykh imennykiv / O. V. Vashchuk // *Ukr. mova i literatura v shkoli*. — 1973. — № 3. — p. 39-44.
8. Vovk A. Dijeslivni imennyky zhinochoho rodu z narostkom **-k-** v zistavlenni z inshymy dijeslivnymy imennykamy / A. Vovk // *Zbirnyk sektsiyi hramatyky ukrajyns'koyi movy*. Knyha persha. — K., 1930. — p. 115-138.
9. Gavrilkina T. Yu. Nulevaya suffiksatsiya kak predmet nauchnoy polemiki / T. Yu. Gavrilkina // *Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta*. — Vyp. № 10 (208). — p. 99-103.
10. Horetskyj P., Shalya Iv. Ukrajinska mova: praktychno-teoretychnyj kurs / P. Horetskyj, Iv. Shalya. — Knyhospilka, 1928. — 206 p.
11. Horodenska K. H. Slovtovir // *Vykhovanets I.R., Horodenska K.H., Hryshchenko A.P. Hramatyka ukrajynskoj movy*. — K. : Rad. shkola, 1982. — p. 6–31.
12. Horpynych V. O. Slovtvorennja y slovtovir ukrajynskoj movy / V. O. Horpynych. — K. : KDPI, 1995. — 68 p.
13. Horpynych V. O. Ukrajinska slovtovirna deryvatolohiya / V. O. Horpynych. — Dnipropetrovs'k : DDU, 1998 – 189 p.
14. Humetska L. L. Narys slovtovorchoyi systemy ukrajyns'koyi aktovoyi movy XIV – XV st. / L. L. Humetska. — K. : Vyd-vo Akademiji nauk URSR, 1958. — 298 p.
15. Dubograeva M. P. Sootnositelnye suschestvitelnye i glagoly v drevnerusskom yazyke / M. P. Dubograeva // *Vesnik Belaruskaga dzyarzhavnaga universiteta imya U. I. Lenina*. — Ser. IV. Filalogiya. Zhurnalistyka. — 1969. — № 2. — p. 46 – 50.
16. *Etymolohichnyy slovnyk ukrajyns'koyi movy : u 7 t. / redkol. : O. S. Mel'nychuk (holova) ta in.* — K. : Naukova dumka, 1982–2012. — T. 1–6.
17. Zhovtobryukh M.A. Fonetyka // *Zhovtobryukh M.A., Rusanivs'kyy V.M., Sklyarenko V. H. Istoriya ukrajyns'koyi movy. Fonetyka*. — K. : Nauk. dumka, 1979. — p. 63 – 329.
18. Zhovtobryukh M.A. Ukrajyns'ka literaturna mova / M.A Zhovtobryukh. — K. : Nauk. dumka, 1984. — 256 p.

19. Zahnitko A.P. Variantni vyjavy syntaksychnoho nulya / A. P. Zahnitko // Vostochnoukrayns'kyi lynchvystyches'kyi sbornyk: Vypusk vos'moy. Sbornyk nauchnykh trudov // Redkollehiya: E.S.Oty'n y dr. — Donetsk: Donechchyna, 2002. — p. 342 – 351.
20. Zemskaya E. A. Sovremennyy russkiy yazyk. Slovoobrazovanie : ucheb. posobie / E. A. Zemskaya. — M. : Prosveschenie, 1973. — 304 p.
21. Il'yin V.S. Slovtvir / V.S. Il'yin // Kurs suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy T. I. — K. : Rad shkola, 1951 – p. 344 – 427.
22. Karpenko Yu.O. Problema nul'ovyykh afiksiv u slov'yans'kykh movakh / Yu. O. Karpenko // Vostochnoukrayns'kyi lynchvystyches'kyi sbornyk: Vypusk vos'moy. Sbornyk nauchnykh trudov // Redkollehiya: E.S.Oty'n y dr. — Donetsk: Donechchyna, 2002. — p. 326 – 334.
23. Klymenko N.F. Sistema afiksaln'oho slovtvorennya suchasnoyi ukrayins'koyi movy / N.F.Klymenko. — K. : Naukova dumka, 1973. — 189 p.
24. Kozlenko I.V. Slovtvir / I.V. Kozlenko // Suchasna ukrayins'ka mova. Morfolohiya. K. : Znannya, 2013. — p. 130–220.
25. Kurylo O. Uvahy do suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy / Olena Kurylo. [Nadrukovano za vydanniam: O.Kurylo. Uvahy do suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Vydannya tretye. Knyhospilka, 1925] — K. : Vyd-vo Solomiyi Pavlychko “Osnovy”, 2008. — 303 p.
26. Likhtman R.I. Sushchestvuet ly bezaffixnyy sposob slovoobrazovaniya v russkom yazyke / R.I.Likhtman // Voprosy yazykoznanyya. — 1968. — № 2. — p. 51 – 59.
27. Lopatin V. V. Nulevaya affiksatsiya v sisteme russkogo slovoobrazovaniya / V. V. Lopatin // Voprosy yazykoznanyya. — 1966. — № 1. — p. 76–87.
28. Lopatin V. V. Problemy nulevogo slovoobrazovatel'nogo affiksa / V. V. Lopatin // Aktualnyie problemy russkogo slovoobrazovaniya : [sb. nauch. statey]. — Tashkent : Izd-vo TGPI, 1975. — p. 39–402.
29. Lopatin V. V. Russkaya slovoobrazovatel'naya morfemika: Problemy i printsipy opisaniya / V. V. Lopatin. — M. : Nauka, 1977. — 316 p.
30. Lopatin V. V. Sovremennyy russkiy yazyk. Teoreticheskiy kurs. Slovoobrazovanie. Morfolohiya / V. V. Lopatin, I. G. Miloslavskiy, M. A. Shelyakin. — M. : Russkiy yazyk, 1989. — 261 p.
31. Lopatin V. V. Sposoby imennogo slovoobrazovaniya v sovremennom russkom yazyke (nulevaya affiksatsiya, substantivatsiya) : avtoref. dis. na soiskanie uch.Yonoy stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Russkiy yazyk» / V. V. Lopatin. — M., 1966. — 20 p.
32. Makarenko Ye.A. Slovtvir // Ponomariv O.D., Rizun V.V., Shevchenko L.Yu. ta in.. Suchasna ukrayins'ka mova. — K. : Lybid', 1991. — p. 156–163.
33. Maksimov V. I. Struktura i chlenenie slova / V. I. Maksimov. — L. : Izd-vo LGU, 1977. — 147 p.
34. Maksimov V. I. Suffiksialnoe slovoobrazovanie imen suschestvitel'nykh v russkom yazyke / V. I. Maksimov. — L. : Izd-vo Leningradskogo gos. un-ta, 1975. — 224 p.
35. Matviyas I.H. Imennyk / I.H. Matviyas // Suchasna ukrayins'ka literaturna mova. Morfolohiya / za zah. red. I. K. Bilodida. — K. : Naukova dumka, 1969. — p. 32–149.
36. Matviyas I. H. Kurs suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy. Morfolohiya. — K., 1962. 164 p.
37. Meye A. Obschslavyanskiy yazyk / A. Meye. — M. : Izd-vo vost. l-ry, 1951. — 491 p.
38. Miloslavskiy I. G. Svoystva russkikh fleksiy / I. G. Miloslavskiy // Russkiy yazyk v shkole. — 1975. — № 3. — p. 65 – 69.
39. Molodyh L. I. Otglagolnoe slovoobrazovanie suschestvitel'nykh v drevnerusskom yazyke / L. I. Molodyh. — Saransk : Izd-vo Mordovskogo unta, 1982. — 85 p.
40. Nevidoms'ka L.M. Implitsytist': movnosystemnyy aspekt: monohrafiya. — Kharkiv: Ranok-NT, 2012. — 416 p.
41. Nemchenko V. N. Sovremennyy russkiy yazyk. Slovoobrazovanie : uchebnoe posobie dlya filol. spets. un-tov / V. N. Nemchenko. — M. : Vyssh. shkola, 1984. — 255 p.
42. Nikolaev G. A. Russkoe istoricheskoe slovoobrazovanie: teoreticheskie problemy / G. A. Nikolaev. — Kazan : Izd-vo Kazanskogo universiteta, 1987. — 152 p.
43. Oleksenko O., Mizina O. Strukturno-semantichni ta funktsional'no-styl'ovi vlastyvoli nul'sufiksial'nykh atrybutyviv: monohrafiya. Poltava – Kharkiv: Kharkivs'ke istoryko-filolohichne tovarystvo, 2014. — 232 p.
44. Otkupshchikov Yu. V. Iz istorii indoevropeyskogo slovoobrazovaniya / Yu. V. Otkupshchikov. — L. : Izd-vo LGU, 1967. — 324 p.

45. Pinchuk O.F. Slovtvirna struktura viddiyeslivnykh imennykiv suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy // Morfolohichna budova suchasnoyi ukrayins'koyi movy. — K. : Naukova dumka, 1975. — p. 35 – 82.
46. Plyushch M.Ya. Slovtvir // Plyushch M.Ya., Bezenko S.P., Hrypas N.Ya. ta in. Suchasna ukrayins'ka literaturna mova, K. : Vyshcha shkola, 1994. — p. 150–188.
47. Rodnina L.O. Sufiksals'nyy slovtvir imennykiv u suchasniy ukrayins'kiy movi / L.O. Rodnina // Slovtvir suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy. — K. : Naukova dumka, 1979. — p. 57 – 118.
48. Samiylenko S.P. Narysy z istorychnoyi morfolohiyi ukrayins'koyi movy / S. P. Samiylenko. — Ch. 1. — K. : Radyans'ka shkola, 1964. — 234 p.
49. Simovych V. Hramatyka ukrayins'koyi movy dlya samonavchannya ta v dopomohu shkil'niy nautsi / Vasyl' Simovych. — Druhe vydannya z odminamy y dodatkamy. — Kyiv-Lyayptsih: Ukrayins'ka nakladnya, 1921. — 584 p.
50. Slovtvir suchasnoyi ukrayins'koyi movy / Vidp. red.. M.A.Zhovtobriukh. — K. : Nauk. dumka, 1979. — 407 p.
51. Smirnit'skiy A. I. Leksikologiya angliyskogo yazyka / A. I. Smirnit'skiy. — M. : Izd-vo lit. na in. yaz-h, 1956. — 178 p.
52. Tymchenko Ye. Ukrayins'ka hramatyka / Ye.Tymchenko. — K. : Drukarnya un tu Sv.Volodymyra Akts. tov va druk. i vydavn. dila N.T.Korchak-Novyts'koho, 1917. — 168 p.
53. Tretevykh L.M. Do pytannya pro bezafiksnyy sposib slovtvoru //Pytannya movoznavstva: Visnyk L'viv. Un-tu. Ser. Filol.. — L'viv: Vyshcha shkola: Vyd-vo pry L'viv. Un-ti, 1975. Vyp. 9. — p. 56–62.
54. Tretevykh L. M. Nulevaya suffiksatsiya imen suschestvitelnykh v sovremennom ukrainskom yazyke : avtoref. dis. na soiskanie uchenoy stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.02 «Russkiy yazyk» / L. M. Tretevykh. — Uzhgorod, 1980.— 25 p.
55. Tretevykh L. M. Pro osoblyvosti slovtvirnoyi semantyky ukrayins'kykh deverbatyviv i dead"yektyviv iz nul'ovymy sufiksamy / L. M. Tretevykh. // Doslidzhennya z slovtvoru ta leksykolohiyi. — K. : Vyshcha shkola, 1985. — p. 21–25.
56. Uort D. Morfonologiya nulevoy affiksatsii v russkom slovoobrazovanii / D. Uort // Voprosy yazykoznaniya. — 1972. — № 6. — p. 76 – 84.
57. Feketa I.I. Feminizuyuchi sufiksy ukrayins'koyi movy / I. I. Feketa /Pratsi XXI Naukovoyi konferentsiyi Uzhhorods'koho derzhavnoho universytetu. — K. : Vyd-vo Kyiv. Un-tu, 1969. — p. 105–110.
58. Fortunatov F. F. Izbrannyye trudy / F. F. Fortunatov. — M. : Uchpedgiz, 1951. — T. I. — 415 p.
59. Haburgaev G. A. Staroslavianskiy yazyk / G. A. Haburgaev. — M. : Prosveschenie, 1974. — 432 p.
60. Tsyganenko G. P. Sostav slova i slovoobrazovanie v ruskom yazyke / G. P. Tsyganenko. — K. : Rad. shkola, 1978. — 152 p.
61. Shanskiy N. M. Ocherki po russkomu slovoobrazovaniyu / N. M. Shanskiy. — M. : Izd-vo Mosk. un-ta, 1968. — 310 p.
62. Shahmatov A. A. Ocherk' drevnyshago perioda istorii russkago yazyka / A. A. Shahmatov. — Petrograd : Izdanie otdhleniya russkago yazyka i slovesnosti imperatorskoy akademii nauk', 1915. — 368 p.
63. Dokulil M. Tvořeni slov v čeřtine. — Praha, 1962. — 221 p.
64. Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskieqo // Słownik prasłowiański. — Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. Tom 1–3. 1974–1979.
65. Smal-Stockyj S., Gartner T. Ruthenische Grammatik / S. Smal-Stockyj. — Berlin-Leipzig: G.J.Göschel"sche Verlagshandlung G.m.b.H., 1913. — 139 p.
66. Wojtyła-Swierzowska M. Prasłowiańskie nomen agentis / M. Wojtyła-Swierzowska – PAN. Monografie sławistyczne, 30. — Wrocław–Warszawa–Krakow : PAN, 1974. — 159 p.

УДК 811.111'25

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНООДИНИЦЬ ТЕХНІКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ АВТОМОБІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ)

Бондаренко О.М., ст. викладач, Медведєва Є.Ю., студентка

*Запорізький національний технічний університет,
вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна*

glas1959@mail.ru, medvedeva.eugenyamedvedeva@yandex.ru

Стаття присвячена структурно-семантичній характеристиці термінів автомобільної галузі. Автори розглядають засоби створення термінів та аналізують ті їх ознаки, які є визначальними на морфологічному, семантичному та синтаксичному рівнях мови. У статті також розглядаються особливості перекладу автомобільної лексики.

Ключові слова: термін, терміносистема, термінологія автомобільної галузі, структурні особливості терміна, переклад термінології.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПЕРЕВОДА (НА МАТЕРИАЛЕ ТЕКСТОВ АВТОМОБИЛЬНОЙ ОТРАСЛИ)

Бондаренко О.М., Медведєва Е.Ю.

*Запорожский национальный технический университет,
ул. Жуковского, 64, г. Запорожье, Украина*

Статья посвящена структурно-семантической характеристике терминов автомобильной отрасли. Авторы рассматривают способы образования терминов и анализируют их особенности на морфологическом, семантическом, синтаксическом уровнях языка. В статье также рассматриваются особенности перевода автомобильной лексики.

Ключевые слова: термин, терминсистема, терминология автомобильной отрасли, структурные особенности термина, перевод терминологии.

STRUCTURAL-SEMANTIC CHARACTERISTICS OF TECHNICAL TERMS AND PECULIARITIES OF THEIR TRANSLATION (BASED ON THE TEXTS OF THE AUTOMOBILE INDUSTRY)

Bondarenko O., Medvedeva E.

Zaporizhzhya National Technical University, Zhukovsky str., 64, Zaporizhzhya, Ukraine

The paper is devoted to the structural and semantic characteristics of automobile industry terms. There is a great number of scientists who have investigated the terminology and the processes of new terms formation. Transportation technology onrush results in appearance of a great amount of new terms which are not always easy to understand and translate. The subsystem of transportation technology is divided into three groups, though the paper focuses on automobile industry terms only. There is a great number of scientists who have investigated the terminology and the processes of new terms formation. New terms appear every day so the process of linguistic research continues. The authors draw attention to morphological ways of terms formation such as affixation, word-formation and cutting. Borrowing from other languages is also considered as a way of terminology enrichment. The analysis of automobile terminology proves the language system uses the traditional ways of word formation for easiness of comprehension. The most common structural types of terms consisting of two elements, three elements and four elements are presented in the paper. Though adjectives, pronouns, numerals are used as noun phrase constituents, noun - noun constructions dominate. For right understanding of composite terms the order of elements and interlinks among them are not to be underestimated. The paper provides insights into peculiarities of automobile lexicon on semantic and syntactic levels, because the knowledge of structural and semantic features of new terms helps make their adequate translation. So peculiarities of automobile lexicon translation are under consideration. Profound researches of automobile industry characteristics are up-to-date because the process of new devices and processes nomination goes on.

Key words: term, terminology of automobile industry, term structural and semantic peculiarities, the translation of terminology.

Стрімкий науково-технічний прогрес, глобальна інформатизація, запровадження новітніх технологій у більшості галузей діяльності людини сприяє кардинальним змінам у сфері термінології. Необхідно зауважити на тому, що час та прогрес не стоять на місці і сучасна автомобільна термінологія, будучи складним і неоднозначним явищем, перебуває в постійній динаміці – розвивається, оновлюється, вдосконалюється відповідно до розвитку самої автомобільної галузі. До того ж, у світі з'являються новітні автомобільні технології, пристрої, деталі, які потребують термінологічної номінації та фіксування в лексиконі цієї галузі знань.

Дослідженню поняття терміна та терміносистем присвячені роботи українських та іноземних авторів, серед яких: К.Я. Авербух, Н.Д. Андреев, Л.І. Божно, В.В. Виноградов, А.С. Герд, В.П. Даниленко, П.Н. Денисов, Н.П. Кузькін, Т.Л. Канделакі, В.М. Лейчик, Ю.Н. Марчук, О.Д. Мітрофанова, А.Я. Шайкевич, С.Д. Шелов та ін.

Вивченням автомобільної термінології займалися такі відомі українські вчені: А.С. Д'яков, Я.В. Житін, Н.В. Нікуліна, І.П. Фецович, Г.Б. Фогель та ін.

Проте сьогодні постійні зміни та динамічний розвиток науки й техніки зумовлюють актуальність подальшого дослідження терміносистеми автомобільної галузі.

Метою статті є розкриття структурно-семантичних характеристик терміноодиниць техніки та особливостей їх перекладу на матеріалі текстів автомобільної галузі.

Сьогодні у складі лексичної підсистеми «Транспорт» прийнято виділяти три основних групи: «Наземний транспорт» (Land Transportation), «Повітряний транспорт» (Air Transportation) та «Водний транспорт» (Water Transportation). У свою чергу лексична група «Наземний транспорт» складається з двох ЛСГ: «Залізничний транспорт» (Railway Transportation) і «Автомобільний транспорт» (Automobiles) [1, с. 134]. У межах статті нас цікавить саме ця, остання, лексико-семантична група.

Поняття «автомобільна терміносистема» позначає впорядковану систему термінів галузі, яка перебуває у відношеннях ієрархічного підпорядкування загальнонауковій терміносистемі й у відношеннях часткового перетинання з однорядними їй галузевими ТС, що формують фонд спеціально-економічної та науково-технічної ТС.

Для утворення лексичних одиниць термінології автомобільної галузі найчастіше використовуються такі засоби, як афіксація, словоскладання, скорочення (включаючи аббревіатури).

Продуктивним морфологічним способом термінотворення є афіксація. При цьому панівним афіксальним засобом утворення англійських автомобільних термінів є суфіксація. У більшості випадків це віддієслівне термінотворення, яке відбувається за участі таких дериваторів: *-er (cleaner) – очищення; -ing (balancing) – балансування; -ion (compression) – стиснення; -or (generator) – генератор; -ment (adjustment) – корегування; -ance (clearance) – оформлення* [2, с. 268].

Префіксація менш поширена в англійській автомобільній термінології. Функції дериваторів набувають переважно префікси *re-V (reconnect); anti-N (antifreeze); auto-N (autohoist); inter-N, V (interact); trans-N (transaxle); under-N, V (underproduce); dis-N, V (disjoin); un-A (unfordable); in-A (infusible)* [2, с. 268].

Також продуктивним морфологічним способом термінотворення є словоскладання. В англійській автомобільній термінології представлено такі типи словоскладання: *N+N (tip-substrate – система «вістря-підкладка»), A+N (double-acting – подвійна дія), Adv+N*

(*all-metal* – *все металеве*), V+Adv (*standstill* – *зупинка*), N+P (*armour-plated* – *броньована*), A+P (*long-wearing* – *зносоустійкість*), Num+N (*four-door* – *чотирьохдверні*) [2, с. 10].

Скорочення як спосіб словотворення також поширене в англійській автомобільній термінології. Серед скорочень, утворених шляхом трансформації слів загальнолітературної мови, можна виділити: усікання – *det* (*detachment* – *загин*); *телескопічні слова* – *amtrac* (*amphibious tractor* – *трактор амфібія*) та літерні скорочення (аббревіатури) – *bsh* (*bushel* – *бушель, безліч*). Останні трапляються в спеціальних текстах найчастіше. Літерні скорочення поділяються на *власне аббревіатури* – *BBC* (*front of bumper to back of cab* – *передні бампери від задньої частини кабіни*) та акроніми, до яких належать скорочені слова, що утворені з початкових літер або складів номінативного словосполучення та збігаються за формою із загальнонародними словами – *CAP* (*cleaner air package* – *подушки з чистим повітрям*) [3, с. 11].

Важливе місце в підсистемі посідають багатоконпонентні терміни. Практична неможливість передати всі поняття автомобілебудування за допомогою однокомпонентних термінів веде до утворення термінів-складних слів та словосполучень. За кількістю терміноелементів можна виділити двокомпонентні, трикомпонентні та полікомпонентні терміносполучення. Терміни-словосполучення теж класифікуються на іменникові, прикметникові і дієслівні (за морфологічною ознакою головного слова). Багатоконпонентні терміни належать до шести структурних типів: N+N (*automobile manufacture* – *виробництво автомобілів*); Adj+N (*explosive motor* – *двигун внутрішнього згоряння*); N+N+N (*camshaft gear drive* – *шестеренний привід розподільного вала*); Adj+N+N (*low-gravity fuel* – *паливо з малою питомою вагою*); N+N+N+N (*door-lock warning lamp* – *контрольна лампа, яка сигналізує про те, що двері відчинено*); Adj+N+N+N (*finite difference sensitivity calculation* – *підрахунок кінцевої різниці чутливості*) [2, с. 271].

Серед багатоконпонентних термінів домінують двокомпонентні, які переважно утворюються за допомогою іменника, до якого приєднуються інші частини мови в препозиції або постпозиції Adj+N (*bevel gearing* – *конічна зубчаста передача*). Часте вживання іменників пояснюється тим, що субстантивована частина мови, як носій значення предметності, є найпоширенішою частиною мови в термінології (*body shell* – *корпус кузова*, *erosion resistance* – *стійкість проти ерозії*, *pressure stroke* – *хід стискання*, *compression volume* – *об'єм камери стискання*) [2, с. 270].

Трикомпонентні терміни типу N+N+N також є досить поширеними в термінологічній лексиці автомобілебудування (*converter-transmission drive* – *привід, який складається із гідротрансформаторної та механічної передач*, *radiator top header* – *верхня з'єднувальна пластина серцевини радіатора*) [2, с. 271].

Кількість атрибутивних словосполучень, що містить трикомпонентні терміни типу Adj+N+N, становить не дуже велику частину, наприклад: *testing record sheet* – *протокол випробовування*, *variable-frequency generator* – *генератор змінної частоти*, *low-gravity fuel* – *пальне з малою питомою вагою, легке пальне* [2, с. 271].

Чотирикомпонентні терміни-складні слова типу N+N+N+N (*spark-plug terminal nut* – *гайка клеми свічки запалювання*) кількісно домінують над чотирикомпонентними термінами атрибутивними словосполученнями типу Adj+N+N+N (*relative wear resistance index* – *відносний показник опору зношення*) [2, с. 271].

Використання багатокомпонентних термінів суперечить одній з основних вимог до терміна – лаконічності. Це можна пояснити неспроможністю передати широкий обсяг процесів, явищ однокомпонентними термінами.

Важливим засобом поповнення лексичного складу англійської автомобільної термінології є також запозичення, які зазнають більшого чи меншого ступеня асиміляції. Наприклад, *англійські автомобільні терміни* *balance* (баланс), *battery* (батарея), *center* (центр) – запозичені з французької, однак на сучасному етапі вони є настільки органічною частиною словника, що факт іншомовного походження стає очевидним тільки внаслідок етимологічних досліджень.

Переклад термінології здійснюється за допомогою таких міжмовних трансформацій, як: лексичні, лексико-семантичні та лексико-граматичні. Завдання перекладача полягає в правильному виборі того чи іншого способу під час процесу перекладу, щоб якнайточніше передати значення будь-якого терміна.

Одним із найпростіших та найпоширеніших засобів перекладу терміна є прийом транскодування (наприклад, *cylinder* – *циліндр*, *diode* – *діод*, *laser* – *лазер*) [4, с. 75]. Іншим поширеним засобом перекладу, який найчастіше застосовується при перекладі складних за структурою термінів, є калькування (*internal combustion engine* – *двигун внутрішнього згорання*) [4, с. 76]. Для випадків, коли неможливо знайти точний еквівалент конкретному терміну, або ж коли застосування інших засобів недоречне, використовують такі прийоми перекладу, як конкретизація та генералізація.

При перекладі термінів-словосполучень не можна забувати, що вони, як і складні слова, є цілісними в значеннєвому плані лексичними одиницями. Значення окремих слів, що входять до складу стійкого термінологічного словосполучення, завжди так чи інакше залежать від змісту всього словосполучення [2, с. 271].

У спеціальному тексті можуть з'явитися терміни, які ще не зафіксовані в словниках. Основна умова подолання цих труднощів полягає в детальному аналізі досліджуваного явища й передачі його термінами, усталеними в науці. Загалом науково-технічний переклад передусім повинен відповідати таким вимогам, як адекватність, тобто понятійна точність і відповідність, та легкість звучання [5, с. 146].

Підсумовуючи, можна зробити такі висновки та узагальнення. У структурній лінгвістиці вважається, що термін може існувати лише як елемент терміносистеми, що є впорядкованою сукупністю термінів, які адекватно висловлюють систему понять теорії, описуючи певну спеціальну сферу людських знань чи діяльності [6, с. 261]. За результатами дослідження, англійська автомобільна термінологія – це терміносистема, оскільки, за твердженням української дослідниці Н. В. Нікуліної, терміносистема є «шаром спеціальної лексики в загальному лексичному складі мови, що за певними ознаками протистоїть іншим шарам лексики» [7, с. 46]. Ключовим у цьому контексті є розуміння того, що системність англійської автомобільної термінології заснована на «системності предметної галузі та на лінгвістичній системності за домінуючої ролі першої» [8, с. 117].

Лексичний склад англійської автомобільної термінології формувався шляхом синтаксичного, морфологічного та семантичного термінотворення, а також запозичення іншомовних одиниць.

Сучасний стан англійської автомобільної термінології на морфологічному рівні відрізняється субстантивним характером; на семантичному – процесами полісемії,

омонімії, синонімії та антонімії; на синтаксичному – існуванням у межах англійської автомобільної термінології термінів-слів, термінів-словосполучень та термінів-аббревіатур; на функціональному – функціонуванням у спеціальній та неспеціальній літературі, повсякденній комунікації.

Основними засобами творення англійської автомобільної термінологічної лексики вважається семантична деривація та морфологічне термінотворення.

Загальномовною тенденцією до економії мовних засобів пояснюється достатньо велика кількість скорочень в автомобільній терміносистемі, найбільш поширеними серед яких є аббревіація та акронімія.

Підсумовуючи, доречним буде зауважити, що автомобільна терміносистема є доволі динамічною, вона постійно поповнюється новими лексичними одиницями, вдосконалюється відповідно до розвитку науки, техніки, виробництва. Автомобілі стають все більш популярним засобом пересування, розвиваються нові технології автомобілебудування та дизайну, тюнінгування, відбувається загальна автоматизація автомобілів. Процес розвитку автомобільних технологій триває, відповідно, словник тематичної лексики розширюється. Тому, перекладачеві необхідно вивчати структурно-семантичні особливості його термінів для кращого оволодіння та розуміння текстів автомобільної галузі, а, отже, для отримання більш якісного перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фогель Г. Б. Про критерії класифікації термінологічних словників (на матеріалі автомобільної термінології) / Г. Б. Фогель // Вісник Запорізького державного університету: Філологічні науки. — 2001. — № 4. — С. 133–136.
2. Фогель Г. Б. Структурні аспекти термінологічної лексики / Г. Б. Фогель // Нова філологія. — 2007. — № 6. — С. 267–271.
3. Нікуліна Н. В. Становлення сучасної української термінологічної системи автомобілебудування та ремонту транспортних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. В. Нікуліна. — Харків : Харківський нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2005. — 20 с.
4. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу : навчальний посібник / А. Я. Коваленко. — К. : Інкос, 2001. — 320 с.
5. Д’яков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д’яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. — К. : Вид. дім "KM Academia", 2000. — 216 с.
6. Кащишин Н. В. Структурна диференціація та функціонування термінологічних одиниць в англомовному дискурсі / Н. В. Кащишин // Нова філологія. — 2009. — № 36. — С. 260–264.
7. Нікуліна Н. В. Теоретичне осмислення загальних понять сучасного термінознавства у концепціях видатних лінгвістів / Н. В. Нікуліна // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. — К. : КНЕУ, 2009. — Вип. VIII. — С. 45–48.
8. Житін Я. В. До питання про розрізнення термінології та терміносистеми / Я. В. Житін // Наук. вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. — Луцьк, 2009. — С. 116–121.

REFERENCES

1. Fogel' G.B. Pro kryterii' klasyfikacii' terminologichnyh slovnykiv (na materialy avtomobil'noi' terminologii') / G. B. Fogel' // Visnyk Zaporiz'kogo derzhavnogo universytetu. — Filologichni nauky. — 2001. — № 4. — P. 133–136.
2. Fogel' G. B. Strukturni aspekty terminologichnoi' leksyky / G.B. Fogel' // Nova filologija. — 2007. — № 6. — P. 267–271.
3. Nikulina N. V. Stanovlennja suchasnoi' ukrai'ns'koi' terminologichnoi' systemy avtomobilebuduvannja ta remontu transportnyh zasobiv : avtoref. dys. na zdobuttja nauk.stupenja kand. filol. nauk : spec. 10.02.01 "Ukrai'ns'ka mova" / N.V. Nikulina. — Harkiv : Harkivs'kyj nac. ped. un-t im. G.S. Skovorody, 2005. — 20 p.
4. Kovalenko A. Ja. Zagal'nyj kurs naukovo-tehnicnogo perekladu : uchbovyj posibnyk / A. Ja. Kovalenko. — K. : Inkos. — 2001. — 320 p.
5. D'jakov A. S. Osnovy terminotvorennja: semantychni ta sociolingvistychni aspekty / A. S. D'jakov, T.R. Kyjak, Z.B. Kudel'ko. — K. : Vyd. dim "KM Academia". — 2000. — 216 p.
6. Kashhyshyn N. V. Strukturna dyferenciacija ta funkcionuvannja terminologichnyh odynyc' v angломovnomu dyskursi / N.V. Kashhyshyn // Nova filologija. — 2009. — № 36. — P. 260–264.
7. Nikulina N. V. Teoretychne osmyslennja zagal'nyh ponjat' suchasnogo terminoznavstva u koncepcijah vydatnyh lingvistiv /N. V. Nikulina // Ukrai'ns'ka terminologija i suchasnist' : zb. nauk. prac'. — K. : KNEU, 2009. — Vyp. VIII. — P. 45–48.
8. Zhytin Ja. V. Do pytannja pro rozrizzennja terminologii' ta terminosystemy / Ja. V. Zhytin // Nauk. visnyk Volyn. nac. un-tu im. Lesi Ukrai'nky. — Luc'k, 2009. — P. 116–121.

УДК 811.111'27

КОМУНІКАТИВНО-СЕМАНТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ЗМІСТОВОЇ СТРУКТУРИ ПІДТРИМКИ В МІЖОСОБИСТІСНІЙ ІНТЕРАКЦІЇ

Буяльська Т.І.

*Житомирський державний університет ім. Івана Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, м. Житомир, Україна*

tativ.re@mail.ru

У статті розглянуто диференційні семантичні ознаки комунікативної підтримки, які водночас є інтегральними компонентами змістової структури конститuentних комунікативно-семантичних категорій. Встановлено інтенціональну зумовленість виокремлених категорій згоди, втішання, співчуття, захисту, підбадьорення та схвалення. Визначено відтінки основного значення кожної категорії. Результати аналізу дають можливість вивчення прагматики реалізації встановлених категорій у міжособистісному спілкуванні.

Ключові слова: комунікативна підтримка, комунікативно-семантична категорія, диференційна змістова ознака.

КОМУНІКАТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ СОДЕРЖАТЕЛЬНОЙ СТРУКТУРЫ ПОДДЕРЖКИ В МЕЖЛИЧНОСТНОЙ ИНТЕРАКЦИИ

Буяльская Т.И.

*Житомирский государственный университет им. Ивана Франко,
ул. Большая Бердичевская, 40, г. Житомир, Украина*

В статье рассмотрены дифференциальные семантические признаки коммуникативной поддержки, являющиеся интегральными компонентами содержательной организации конститuentных коммуникативно-семантических категорий. Установлена интенциональная обусловленность выделенных категорий согласия, утешения, сочувствия, защиты, ободрения и одобрения. Определены оттенки основного значения каждой категории. Результаты анализа дают

возможность последующего изучения прагматики реализации установленных категорий в межличностном общении.

Ключевые слова: коммуникативная поддержка, коммуникативно-семантическая категория, дифференциальный содержательный признак.

COMMUNICATIVE AND SEMANTIC CATEGORIES OF THE CONTENT STRUCTURE OF SUPPORT IN INTERPERSONAL INTERACTION

Buialska T.I.

Zhytomyr State University, Velyka Berdychivska Str., 40, Zhytomyr, Ukraine

The article reveals the differentiating content characteristics of the communicative support which are at the same time integral to the content structure of the constituent communicative and semantic categories. Communicative support is defined as a complex abstract phenomenon, an important element of interpersonal communication, aimed at giving help to the interlocutor by performing influence on his or her psychological and emotional state, mode of behavior or their correction. The article is the first attempt to study support as a syncretic combination of communicative and semantic categories of encouragement, sympathy, comfort, praise, approval, consent and defense. The communicative support integrates semantic and pragmatic peculiarities of the defined categories. Their integral content features turn out to be differentiating content features of the communicative support, which correlate with the context-depending speech intentions lying in its basis.

The aim of the paper is to describe the semantic structure of the multi-intentional communicative support. It presupposes the implementation of several tasks: to define the communicative and semantic categories in the content structure of the communicative support, to identify the shades of their meaning and to specify on their content features which enable their differentiation and intentional pre-conditions of their realization.

Semantic analysis of the dictionary definitions of the verbal units has enabled the research of the constituent categories of the communicative support. The communicative and semantic category of consent has the general meaning "to agree with somebody / to give consent on". The main content feature which differentiates it from other categories is common ideas, attitudes and expectations of the support producer and recipient. The communicative and semantic category of approval is represented by the units with the general meaning of giving a positive evaluation or considering of being good. The main content feature of the category is "to express positive attitude towards somebody / something". Semantic types of this category comprise a positive resume, praise (with compliment and flattering as its variations), expression of confidence in the correctness or validity of something and congratulations as a special etiquette type of consent. The communicative and semantic category of defense is characterized with the general meaning of "advocating somebody / acting for the benefit of". Presence of the counter-factor (an opponent, a difficult task etc.) is obligatory. To the shades of the general meaning of defense the author of the paper refers justification, assertion, confirmation and advocacy. The communicative and semantic category of encouragement is based on the emotional and action activation. Its main ways of realization in speech within the situation of communicative support are excitement, motivation and reassuring, sharing the general meaning of "stimulation of activity and good spirits". The communicative and semantic category of comfort features the integral characteristics of "reduction of negative emotions and feelings of the recipient of support". The main content feature which differentiates it from other categories is that the support producer and recipient share the same ideas, attitudes and expectations. The communicative and semantic category of sympathy is determined by the speaker's intention to express his or her attitude towards negative situation or circumstances in which the recipient of support finds himself / herself. Expressions of sympathy are close to etiquette means of communication. Their general idea is to express understanding or compassion.

The obtained results enable further investigation of the peculiarities of pragmatic realization of the communicative support in communication.

Key words: communicative support, communicative and semantic category, differentiating content feature.

Актуальність дослідження. Антропоцентрична парадигма сучасних лінгвістичних розвідок є значущим фактором зростаючого наукового інтересу до проблем міжособистісної комунікації. Серед них вагоме місце посідає феномен комунікативного впливу на світогляд, психоемоційний стан та поведінку співрозмовника. У межах розглядової сфери предметом лінгвістичних досліджень слугують інформаційні та фатичні елементи міжсуб'єктної комунікації, наділені інтенціональним значенням: висловлення похвали (І.Г. Дьячкова, В.В. Леонтьєв, Р.В. Серебрякова), вибачення (О.М. Мельничук, Л.І. Сілевич), співчуття (Ю.В. Казачкова) та ін. До таких одиниць

належить комунікативна підтримка як складний абстрактний феномен, важливий елемент міжособистісної взаємодії, значення якого полягає в наданні допомоги співрозмовнику шляхом впливу на психоемоційний стан чи поведінку адресата або їх корекцію. У статті вперше розглянуто підтримку в значенні синкретичного поєднання комунікативно-семантичних категорій, що інтегрує семантичні та прагматичні ознаки кожної з них.

Мета описаного в дослідженні полягає у встановленні семантичної організації поліінтенціонального явища комунікативної підтримки, а саме його диференційних змістових ознак відносно визначальних інтенцій. Меті підпорядкована низка **завдань**, які передбачають встановлення комунікативно-семантичних категорій у змістовій структурі досліджуваного явища, визначення відтінків їх основного значення та виокремлення інтегральних кожній категорії змістових ознак, які уможливають диференціацію власне категорій та інтенціональних передумов, що лежать в їх основі.

Семантикою одиниць на позначення комунікативної підтримки передбачено внутрішню програму мовленнєвої реалізації ілюктивної мети у вигляді мікроінтенцій, сукупність яких формує загальну установку (макроінтенцію) допомогти співрозмовнику в проблемній для нього ситуації шляхом впливу на психоемоційний стан або поведінку чи їх корекцію. У складі словникових дефініцій дієслова *support* зазначені ситуативно залежні мікроінтенції, експліковані диференційні семи. Систематизація останніх дає можливість встановити передбачені семантичним змістом комунікативні наміри мовця висловити **згоду** (забезпечений диференційними видовими семами *give approval; agree*), **схвалення** (*express praise, give approval; approve*), **підбадьорення** (*give courage, encouragement, spirit; encourage*), **втішання** (*give comfort, faith, hope, relief; comfort*), **співчуття** (*give faith, comfort; express sympathy, compassion*) та **захист** (представлений семами *advocate, back, defend, uphold*), кожна з яких реалізує макроінтенцію власними засобами у відповідних прагматичних умовах.

Враховуючи філософський та логічний аспекти визначення поняття категорії згода, схвалення, підбадьорення, втішання, співчуття та захист закономірно набувають цього статусу, узагальнюючи специфічні способи вираження макроінтенції комунікативної підтримки. Кожна з них реалізується в мовленні групою висловлень. Згідно з комунікативно-семантичною теорією висловлення Л. П. Чахояна [1], у спілкуванні мовець спонтанно оперує базовим семантичним компонентом відповідно до комунікативної інтенції, результатом чого є комунікативно-семантична одиниця – висловлення. З огляду на це, категорії, виражені відповідними висловленнями, правомірно вважати комунікативно-семантичними.

Ознаки, які містяться в семантиці одиниць на позначення вказаних категорій, є диференційними в семантичній організації комунікативно-прагматичної ситуації підтримки.

На основі англійськомовних тлумачних та синонімічних словників [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10 та ін.] встановлено синонімічні ряди одиниць, які об'єктивують комунікативно-семантичні категорії підтримки. Деякі одиниці трапляються одночасно в декількох рядах, що свідчить про накладання периферійних зон визначених категорій та вказує на контекстуальну обумовленість їх розмежування. Змістові ознаки, які містяться в кожному визначеному синонімічному ряді, є інтегральними для відповідних комунікативно-семантичних категорій (згоди, схвалення, підбадьорення, втішання, співчуття та захисту) та, водночас, диференційними відносно семантичного змісту власне комунікативної підтримки.

Семантика одиниць (v) *agree, admit, assent, concur, concede, consent, permit, recognize*; (v. phr) *share the view, go along with, fall in with, go with* актуалізує **комунікативно-семантичну категорію згоди**. Ознаки, які містяться в семантичній структурі вказаних одиниць, визначають зміст комунікативно-семантичної категорії згоди через узагальнене

значення “погодитись з / дати згоду на”. Семантикою одиниць, які описують аналізовану категорію, окреслено диференційну ознаку комунікативної підтримки “спільність поглядів, думок продуцента та реципієнта підтримки”: to be of the same mind (agree) [8, с. 32], to agree that something is true (admit) [2], to agree or express agreement (assent) [12], to agree in opinion (concur) [6, с. 177].

Прояв комунікативно-семантичної категорії згоди реалізується кількома шляхами: 1) через **погодження** з судженнями, ідеями, настроєм тощо реципієнта підтримки (to say ‘yes’ to an idea, plan, suggestion, etc. (agree) [7, с. 30]; to harmonize in opinion or feeling (agree) [13, с.28]; to agree with someone about a particular statement or opinion (concur) [3, с. 290]; to approve or agree (consent) [13, с. 286]); 2) за допомогою **визнання правдивості, коректності** або **валідності** предмету погодження: to admit that something is true or correct (concede) [4]; to concede as true or valid (admit) [15, с. 16]; to accept or admit that something is true (recognize) [7, с. 1371]; 3) у формі **дозволу** на певні дії співрозмовника або опосередкованого учасника ситуації: to consent to or tolerate (permit) [4]; to give assent (agree) [8, с. 32].

Однак семантикою одиниць на позначення згоди передбачено можливість погодитись з чим-небудь / ким-небудь, визнати коректність або дати дозвіл навіть всупереч власним бажанням: to admit, often unwillingly, that something is true or correct (concede) [4]; to say usually in an unwilling way that you accept or do not deny the truth or existence of (admit) [12].

Комунікативно-семантичну категорію схвалення представлено синонімічним рядом одиниць зі спільним значенням “давати позитивну оцінку / вважати правильним”: (v) acclaim, agree, applaud, approve, commend, compliment, confirm, endorse, honor, glorify, praise, recommend; (v. phr) pay somebody a compliment, speak highly of, pay tribute to, sing sb’s praises, say good things about, put in a good word for. Семантика вказаних одиниць позначена спільною диференційною ознакою комунікативної підтримки “виражати схвальну думку про об’єкт підтримки”: to have or express a favorable opinion (approve) [15, с. 56]; to give official approval to (something or someone) (confirm) [12]; to approve of an action or proposal (agree) [3, с.30]; to put forward with approval (recommend) [6, с.1196].

Семантичні типи категорії схвалення актуалізуються через **позитивний відгук** суб’єкта підтримки про ідеї, здібності, якості об’єкта підтримки, переконання у правильності його рішень, суджень, дій, пропозицій тощо, похвалу та привітання.

Позитивний відгук набуває форм рекомендації об’єкта підтримки іншим людям завдяки позитивній характеристиці його здібностей з точки зору валідності їх використання: to put forward with approval as being suitable for a purpose or role (recommend) [6, с.1196]; to recommend as worthy of confidence or notice (commend) [15, с.225]. За умов такого типу схвалення реципієнт підтримки є опосередкованим або потенційним учасником спілкування, а сама рекомендація адресована іншому суб’єкту комунікації.

Вважати правильними рішення, судження, дії, пропозиції тощо, об’єкта підтримки означає власним ставленням надавати їм позитивного аксіологічного статусу: to accept as satisfactory (approve) [15, с.376]; to state or show that (something) is true or correct (confirm) [12]; to give one’s approval to (endorse) [11].

Похвала на адресу об’єкта підтримки передбачає позитивну оцінку його рішень, ідей, дій тощо, захоплення ними, висловлення приємних слів: to express strong approval for their qualities or achievements (praise) [3, с.1125], to express admiration for (praise) [6, с.1123], to mention with approbation (commend) [15, с.225]. Найпоширенішим проявом похвали є комплімент, який може стосуватись не тільки дій чи якостей реципієнта підтримки, але й його зовнішнього вигляду: to tell someone that you admire or like something they have done or the way they look (compliment) [9, с.1007]. На відміну від позитивного відгуку, похвала

враховує безпосередню адресованість її реципієнту підтримки. Похвала нерідко викликана високою оцінкою дій та досягнень, про що адресант публічно оголошує (за таких умов реципієнт підтримки виконує роль опосередкованого учасника спілкування) або особисто повідомляє з метою демонстрації своєї поваги до об'єкта підтримки: to say something nice about someone or to someone (pay someone a compliment) [10], to praise someone to someone because you admire them and the work they do (speak highly of) [9, с.1007], to publicly praise someone for a major achievement (acclaim) [10].

Позитивне висловлення про об'єкт підтримки в основі кожного з описаних типів схвалення наближає аналізовану комунікативно-семантичну категорію до принципів ввічливого спілкування та мовленнєвого етикету. Однак причиною вираження схвальної думки може бути не тільки люб'язність або бажання підтримати співбесідника, але й лестощі, нерідко викликані корисливими намірами адресанта власної вигоди: to praise someone in an insincere way in order to please them or get something from them (praise) [9, с.1009]. Це стосується і випадків умисного перебільшення або прикрашання предмету схвалення: to praise someone and their achievements very highly, in order to make them seem more important and worthy of respect than they really are (glorify) [9, с.1008].

Особливо близькою формою реалізації комунікативно-семантичної категорії схвалення до мовленнєвого етикету є **привітання**. Семантика дієслова congratulate містить інформацію про піднесений емоційний стан мовця, викликаний успіхом, схвальними діями реципієнта підтримки чи їх результатом: to tell someone that you are pleased about their success, good luck, or happiness on a special occasion [10], to praise someone and say that you approve of or are pleased about a special or unusual achievement [2], to tell (someone) that you are happy because of his or her success or good luck [12].

Змістові ознаки **комунікативно-семантичної категорії захисту** представлені семантикою змістових та фразових дієслів зі значенням “виступати на захист / користь когось / чогось”. До синонімічного ряду таких одиниць належать лексеми (v) advocate, back (up), champion, confirm, defend, recommend, recognize, sustain, uphold; (v. phr) be on somebody's side, stand up for, stick up for, side with, take sides, put in a good word for. Семантикою вказаних одиниць зафіксовано ознаку наявності контрфактору у вигляді складної задачі, опозиції або критики об'єкта підтримки (наприклад, to defend against an opponent or challenge (uphold) [8, с. 1776]; to defend against attack or criticism (stand up for) [15, с. 1134]) та ствердження істинності / правдивості дій, суджень тощо об'єкта підтримки (наприклад, to uphold or affirm the justice or validity of (sustain) [5, с. 1535]; to say that something is definitely true (confirm) [7, с. 324]).

До засобів такого виду підтримки належить аргументація, свідчення, наведення доказів (наприклад, to maintain by argument, evidence (defend) [13, с.348]; to prove that something is right (defend) [7, с.411]). Інколи реалізація такого виду підтримки вимагає залучення власного авторитету та впливовості продуцента підтримки: to support someone especially using your influence (back) [7, с. 92].

Завдяки компонентному аналізу словникових дефініцій встановлено відтінки основного значення аналізованої категорії. Так, підтримка набуває форм **захисту-виправдання** дій, поведінки або суджень об'єкта підтримки шляхом спростування заперечень (to support or argue for (advocate) [3, с.22]; to deny or oppose the right of a plaintiff (defend) [15, с.296]). Іншим відтінком категорії захисту є **захист-відстоювання** об'єкта підтримки супроти нападів опонента чи критики (to defend against attack or criticism (stand up for) [15, с.1134]; to publicly fight for (champion) [7, с.243], to argue in support of a person, their ideas, or actions (defend) [3, с.369]). **Захист-підтвердження** реалізується у значенні “наводити докази правильності, відповідності” дій, суджень чи поведінки об'єкта підтримки (to establish the truth of (sustain) [4]; to support by providing facts, proof, etc (back up) [7, с.92]), інколи навіть

тоді, коли предмет підтвердження не відповідає дійсності (to confirm that what they are saying is true, sometimes even when you know that it is not (back) [3, с.91]). Особливою формою захисту-підтвердження є визнання позитивних якостей або правдивості об'єкта підтримки: to accept that something is legal, true, or important (recognize) [2]. **Захист-пропаганда** полягає у прагненні продуцента підтримки привернути увагу до переваг або достоїнств об'єкта підтримки та досягти їх визнання іншими людьми, надати йому позитивних рекомендацій: to plead in favour of (advocate) [8, с.24]; to present as worthy of acceptance (recommend) [15, с.185]. Інколи такий тип підтримки викликаний бажанням адресанта допомогти уникнути покарання або отримати певні привілеї, блага, “замовити за кого-небудь слово”: to praise someone to someone in a position of authority in order to help to get a job or to avoid punishment (put in a good word for) [9, с.1008].

Зміст комунікативно-семантичної категорії підбадьорення окреслено значенням “стимулювати активність та бадьорий настрій”. Семантичні ознаки підбадьорення відображені в дефініціях лексичних одиниць (v) cheer, embolden, enliven, encourage, foster, hearten, inspire, motivate, prod, reassure, spur, stimulate, sustain; (phr. v) buck up, spur on; (phr.) raise (someone's) hopes / expectations, set / put sb's mind at rest / ease, to give hope.

Інтегральними компонентами комунікативно-семантичної категорії підбадьорення є емоційне пожвавлення, заохочення та спонування. Вказані семантичні компоненти вносять диференційну ознаку комунікативної підтримки, яка полягає в активізації емоційно-дійової реакції реципієнта підтримки. Основою підбадьорення слугує емоційне пожвавлення, зумовлене наміром продуцента підтримки вселити надію, покращити психоемотивний стан співрозмовника шляхом підсилення або відновлення відчуття впевненості, мужності, жвавості, інтенсифікації життєвих сил та енергії: to keep up the vitality or courage of (sustain) [5, с.1535], to instill with hope or courage (cheer) [8, с.274], to restore confidence (reassure) [5, с.1274].

Збудження згаданих відчуттів супроводжується підвищенням настроєм, покращенням моральним станом об'єкта підтримки: to make someone feel better (encourage) [9, с.406], to make someone feel happier and more hopeful (hearten) [10]. Характерною особливістю підбадьорення є усунення психологічних бар'єрів (хвилювань, страхів, сумнівів) у діяльності реципієнта підтримки, досягнення чогось: to relieve of anxieties (reassure) [5, с. 1274], to suggest that someone does something that you believe would be good (encourage) [10].

Емоційне пожвавлення слугує підґрунтям **заохоченню**, мета якого полягає в прагненні мовця емоційно мотивувати адресата до дій, сприяти його активності або прояву якостей, здібностей тощо: to encourage or help an activity to begin or develop further (stimulate) [7, с. 1630], to urge or encourage to do something (cheer) [8, с. 274].

До мовленнєвих методів заохочення належить натхнення, переконання та схвалення (наприклад, to inspire someone to persuade someone to do something (encourage) [7, с. 514]). Це вкотре свідчить про взаємний перетин комунікативно-семантичних категорій у змістовій структурі підтримки.

На відміну від заохочення, яке характеризується впливом на емоційно-чуттєві переживання партнера по комунікації, **спонування** апелює до мотиваційно-вольової сфери свідомості адресата. Мовець викликає або відновлює бажання адресата діяти, враховуючи інтереси, мотиви, здібності об'єкта підтримки, стимулюючи його активність та схилиючи до конкретних цілеспрямованих дій або висловлень як засобів задоволення потреб адресата (наприклад, to rouse to action or effort (stimulate) [13, с.1291], to give interest to (enliven) [8, с. 521]).

Особливим відтінком підбадьорення слугує **обнадіювання** (наприклад, *make somebody hope (raise hopes)* [14], *to give hope to do something (encourage)*) [4], яке є синкретичним поєднанням заспокоєння та обіцянки, переконання, запевнення або ствердження.

Семантичний зміст **комунікативно-семантичної категорії втішання** об'єктивований ознаками, які містяться в дефініціях лексем (v) *allay, calm, comfort, console, reassure, relieve, solace, soothe*. Загальне значення комунікативно-семантичної категорії втішання окреслене наміром продуцента підтримки заспокоїти адресата, який перебуває у пригніченому психоемотивному стані, або полегшити відчуття психоемоційного дискомфорту. Семантичне значення аналізованої категорії вносить у змістову структуру комунікативної підтримки диференційну ознаку “редукція негативних емоцій та переживань реципієнта підтримки”, спровокованих розчаруванням, хвилюванням, злістю, відчуттям втрати, смутку, журби, скорботи, тривоги, почуттям страху, втоми тощо. (наприклад, *to ease the grief or trouble of (comfort)* [15, с. 225], *to serve as a source of comfort to someone in disappointment, loss, or sadness (console)* [5, с. 335]).

Характерною рисою втішання є значний дієвий потенціал, оскільки мовець намагається вплинути на світосприйняття адресата, покращити його самопочуття. Втішання є формою підтримки, за умов якого мовець намагається переконати адресата у відсутності причин для втрати психоемоційної рівноваги: *to comfort someone when they feel unhappy or disappointed by saying something that makes them realize the situation is not so bad (console)* [9, с. 233], *to make someone feel less worried or frightened about a situation by telling them there is nothing to worry about (reassure)* [9, с. 233].

Змістове значення **комунікативно-семантичної категорії співчуття** детерміноване наміром мовця виразити своє ставлення до негативної ситуації та адресата. Лексичні одиниці, семантика яких реалізує значення аналізованої категорії в ситуації комунікативної підтримки ((v) *sympathize, commiserate, compassionate, condole, pity*; (phr. v) *feel for*; (v. phr) *have / feel sympathy for, be sorry, offer / send condolences, offer one's sympathy, take pity on*), містять інформацію про ознаку “розуміння / співпереживання адресантом почуттів реципієнта підтримки щодо неприємного фактору”: *to feel sorry for something in an unfortunate situation and understand how they feel (have / feel sympathy for)* [9, с.1357], *share the suffering of (compassionate)* [11]. Мовленнєва поведінка адресанта, який виражає співчуття, скерована відчуттям жалю до реципієнта підтримки: *to feel sympathy for someone (feel for)* [10], *to feel sorry for someone because they are in a very bad situation (pity)* [7, с. 1244].

Компонентний аналіз словникових дефініцій встановлює внутрішні (пригнічений психоемотивний стан, негативні відчуття) та зовнішні чинники (ситуація), які викликають співчутливу реакцію мовця: *to feel sadness or sympathy for someone's unhappiness or bad situation (pity)* [10]; *to show them pity or sympathy when something unpleasant has happened to them (commiserate)* [4], *sympathize with someone's feelings (sympathize)* [3, с.1483].

Висловлюванням співчуття притаманна не тільки щирість, але й формальний характер вираження в усному та письмовому вигляді. Стереотипізованість висловлень співчуття у формальних умовах відносить аналізовану категорію до сфери мовленнєвого етикету та підтверджує належність вираженої ними комунікативної підтримки до норм ввічливого спілкування.

Отже, виокремлення комунікативно-семантичних категорій захисту, підбадьорення, втішання, схвалення та згоди у складі досліджуваного явища свідчить про те, що реалізація інтенції комунікативної підтримки досягається шляхом використання різноманітних за змістом та структурою висловлень. Дослідження прагматичної обумовленості їх актуалізації в комунікативній взаємодії становить перспективу подальших лінгвістичних розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чахоян Л. П. Общая теория высказывания / Л. П. Чахоян // Спорные вопросы английской грамматики. — Л., 1988. — С. 122–141.
2. Cambridge dictionaries online [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://dictionaries.cambridge.org>. — Заголовок з екрану.
3. Collins Cobuild English Language Dictionary / [ed. by John Sinclair]. — London: Harper Collins Publishers, 1993. — 1703 p.
4. Collins Dictionary [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.collinsdictionary.com>. — Заголовок з екрану.
5. Collins dictionary of the English language / [ed. by Patric Hanks]. — Second edition. — London & Glasgow, Collins, 1986. — 1771 p.
6. Concise Oxford Dictionary / [ed. by Judy Pearsall]. — Tenth edition. — Oxford University Press, 1999. — 1667 p.
7. Longman Dictionary of Contemporary English / [director, Della Summers]. — New ed. — Harlow: Pearson Education Limited, 2003. — 1949 p.
8. Longman Dictionary of the English Language. — N.Y. : Viking, 1995. — 1890 p.
9. Longman Language Activator / [ed. director, Della Summers]. — Harlow: Longman Group UK Limited, 1994. — 1587 p.
10. Macmillan Dictionary [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.macmillandictionary.com>. — Заголовок з екрану.
11. Синоним [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.synonym.com> — Заголовок з екрану.
12. Merriam-Webster's Learner's Dictionary [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://learnersdictionary.com>. — Заголовок з екрану.
13. The Random House Dictionary of the English Language. College Edition / [ed. in chief Laurence Urdang]. — Allied Publishers Private Limited, 1980. — 1568 p.
14. Oxford Learner's Dictionary [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> — Заголовок з екрану.
15. Webster's New Collegiate Dictionary – Springfield: G.&C. Merriam Company, 1974. — 1535 p.

REFERENCES

1. Chakhojan, L. P. (1988), *Obshchaja teoria vyskazyvania* [General Theory of an Expression] : Spornye voprosy anglijskoi grammatiki, Leningrad [in Russian].
2. Cambridge dictionaries online : available at : <http://dictionaries.cambridge.org>.
3. Collins Cobuild English Language Dictionary (1993), [ed. by John Sinclair], London : Harper Collins Publishers.
4. Collins Dictionary : available at : <http://www.collinsdictionary.com>.
5. Collins dictionary of the English language (1986), [ed. by Patric Hanks], Second edition : Collins : London & Glasgow.
6. Concise Oxford Dictionary (1999), [ed. by Judy Pearsall], Tenth edition : Oxford : University Press.
7. Longman Dictionary of Contemporary English (2003), [director, Della Summers] : New ed. : Harlow: Pearson Education Limited.
8. Longman Dictionary of the English Language (1995), N.Y. : Viking.
9. Longman Language Activator (1994), [ed. director, Della Summers], Harlow: Longman Group UK Limited.
10. Macmillan Dictionary : available at : <http://www.macmillandictionary.com>.
11. Synonym : available at : <http://www.synonym.com>.

12. Merriam-Webster's Learner's Dictionary : available at : <http://learnersdictionary.com>.
13. The Random House Dictionary of the English Language. College Edition (1980), [ed. in chief Laurence Urdang]: Allied Publishers Private Limited.
14. Oxford Learner's Dictionary : available at : <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
15. Webster's New Collegiate Dictionary (1974) : Springfield : G.&C. Merriam Company.

УДК 811:161.2:398.8

МОВНОЕТИКЕТНІ ОДИНИЦІ ЯК ЗАСІБ ТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНИХ ПОВТОРІВ, АМПЛІФІКАЦІЇ, ГРАДАЦІЇ Й ТАВТОЛОГІЇ В МОВІ УКРАЇНСЬКОГО ПІСЕННОГО ФОЛЬКЛОРУ

Гриценко О.В., здобувач

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
vosgoscx39001@gmail.com

У статті аналізуються можливості мовноетикетних одиниць сприяти оформленню повторів у фольклорнопісених текстах. Накопичення етикетних лексем та фразеологізмів, зокрема, сприяють утворенню експресивних повторів, ампліфікації, градації, тавтології. Розглянуто повтори етикетних мовних засобів як обов'язкових композиційних елементів народної поезії. Експресивні повтори, ампліфікація, градація, тавтологія етикетних одиниць у фольклорнопісеному мовленні покликані привернути увагу читача. Крім того, нанизування етикетних засобів допомагає передати емоції комунікантів, підкреслити динамічність описуваної ситуації. З'ясовано, що етикетні одиниці в мові народнопоетичних творів є зразком використання різних стилістичних засобів.

Ключові слова: стилістична фігура, мовноетикетна одиниця, звертання, комунікативна ситуація, експресивний повтор, ампліфікація, градація, тавтологія, текст, композиційний елемент.

РЕЧЕВО-ЭТИКЕТНЫЕ ЕДИНИЦЫ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ ЭКСПРЕССИВНЫХ ПОВТОРОВ, АМПЛИФИКАЦИИ, ГРАДАЦИИ И ТАВТОЛОГИИ В ЯЗЫКЕ УКРАИНСКОГО ПЕСЕННОГО ФОЛЬКЛОРА

Гриценко О.В.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье анализируются возможности культурно-этикетных единиц способствовать оформлению повторов в фольклорно песенных текстах. Накопление этикетных лексем и фразеологизмов, в частности, способствуют образованию экспрессивных повторов, амплификации, градации, тавтологии. Рассмотрены повторы этикетных речевых средств в качестве обязательных композиционных элементов народной поэзии. Выяснено, что экспрессивные повторы, амплификация, градация, тавтология этикетных единиц в фольклорнопесенной речи призваны привлечь внимание читателя. Кроме того, нанизывание этикетных средств помогает передать эмоции коммуникантов, подчеркнуть динамичность описываемой ситуации. Доказано, что этикетные единицы в языке народной поэзии являются образцом использования различных стилистических средств.

Ключевые слова: стилистическая фигура, речевое-этикетная единица, обращение, коммуникативная ситуация, экспрессивный повтор, амплификация, градация, тавтология, текст, композиционный элемент.

ETICKETS UNITS AS A MEANS OF EXPRESSIVE REPETITION, AMPLIFICATION, GRADATION AND TAUTOLOGY IN THE LANGUAGE OF UKRAINIAN SONG FOLKLORE

Gritsenko O.V.

Zaporizhian national university, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

This article analyzes the possibilities of language etiquette units facilitate design iterations in folk song texts. The accumulation of tokens etiquette and phraseology, in particular, promote the formation expressive repetition, amplification, graduation, tautology. Considered repeats etiquette language means a mandatory

compositional elements of folk poetry. Žyasovano that expressive repetition, amplification, grading, tautology etiquette units folklornopisennomu speech designed to draw the reader's attention. In addition, stringing etiquette means helping communicators convey emotion, to emphasize the dynamism of the situation described.

Folk song text has some stylistic features. One of the hallmarks of folk works is repetition of language units. This phenomenon is caused by three factors. First, repetition is often subject to compositional principle folk song work. Second, the accumulation of linguistic etiquette units contributes to a better memorization song. In addition, replays etiquette tokens and phraseology caused melodic rhythm song and monologue and dialogue form of presentation. Determined that the expressive repetition and amplification etiquette tokens and phraseology particularly common address. They are used in a variety of genres: the names of persons for affinity particularly common in family and domestic songs, personalized name is an indication of songs about love, war ahentyvy is a compositional element of social and domestic songs. Repeat requests and farewell a means of composition historical, milky, cossack, social, wedding songs. The accumulation of tokens etiquette and phraseology to describe the wishes of language used in wedding and ceremonial calendar (including carol) songs not only as a stylistic but also as a means tekstotvirni. They often are the beginning or ending of folk poetry. Proved that etiquette unit in the language of folk works is an example of the use of stylistic means.

Keywords: figure stylistic, linguistic etiquette unit, address, communicative situation, expressive repetition, amplification, grading, tautology, text compositional element.

Українська народна поезія здавна цікавила науковців. Особливості народнопісенних мовних засобів стали об'єктом багатьох досліджень. Цьому питанню присвячені праці О. І. Дея [4], С. Я. Єрмоленко [5], Н. О. Данилюк [3], А. П. Коваль [8] та ін. Проте на сьогодні поза увагою лінгвістів залишаються мовноетикетні одиниці, вживані в мові українського пісенного фольклору. Метою роботи є аналіз етикетних лексем та фразеологізмів як засобів творення синтаксичних стилістичних фігур, зокрема, експресивних повторів, ампліфікації, градації і тавтології. Щоб досягти поставленої мети, треба вирішити такі завдання: визначити зміст понять лінгвоетикетна одиниця, експресивні повтори, ампліфікація, градація, тавтологія, з'ясувати можливості етикетних лексем та фразеологізмів виступати засобами творення синтаксичних стилістичних фігур, проаналізувати експресивні повтори, ампліфікацію, градацію, тавтологію лінгвоетикетних засобів як композиційних елементів певного народнопісенного жанру.

Етикетні одиниці в мові народнопісенного твору є зразком використання різних стилістичних засобів, наприклад, серед синтаксичних – звертань, прикладок, однорідних членів речення, монологів (діалогів), інверсії, серед стилістичних – повторів, зумовлених версифікацією, ритмомелодикою, прагненням до запам'ятовуваності. Переважна більшість етикетних одиниць підпорядкована принципам композиційної організації фольклорно-пісенного тексту. Вони беруть участь в оформленні як часткових, так і повних стилістичних синтаксичних фігур. Етикетні слова й вирази в текстах народної поезії сприяють утворенню експресивних повторів, які покликані привернути увагу, передати емоції комунікантів, підкреслити динамічність описуваної ситуації. Мовознавці та фольклористи вважають, що повтор є важливим моментом організації тексту [3; 4; 5; 8 та ін.]. А. П. Коваль зазначає: «У стилістичному плані повтор – виразне явище в тексті, він уповільнює або пришвидшує темп, впливає на ритм, є одиницею композиційною та архітектонічною. Усі повтори (як стилістичний прийом) привертають до слів увагу: у місцях повтору зростає динамічність і смислова насиченість, ці місця стають епіцентрами тексту» [8, с. 351].

Повторюються різні етикетні звертальні формули, зумовлені ситуацією пісенного мовлення. До коваля звертаються з проханням викувати, тому з'являються повтори, що підкреслюють динамічність бесіди: – *Ковалю, ковалю, іскуй мені чару, / Іскуй мені чару, перстеників пару* [КЩ, с. 424]. Про емоційність, схвильованість співбесідників свідчить наявність експресивних повторів у весільній пісні: – *Улицями, дружечки, улицями, / Брязчить, дружечки, підковками. / Світить, дружечки, вінками, / А як на небі зірками* [ВП, с. 76]; – *Кислиці, дівчинонько, кислиці, / Розійдемося, сестриці. / Та кислиці, дівчинонько, зелененьки, / Розійдемося, вірненьки* [ВП, с. 150]. Ситуація прощання молодого з дівуванням у весільній

ліриці спричиняє появі експресивних повторів звертань, виражених назвами за товариськими стосунками: *Не до рути, подружечки, не до рути, / Бере мене Федорко та в свої руки / Не до мняти, подружечки, не до мняти, / Хоче мене Федорко та собі взяти* [ВП, с. 143]. У чумацьких піснях часто повторюється звертання до чумака: – *Ой чумаче, чумаче, чого зажурився?* [ЧП, с. 345]. Експресивні повтори звертання, вираженого агентивом *шинкарочка*, є композиційним елементом чумацьких уснопоетичних творів: – *Ти, шинкарочко, шинкарочко, / Ой дай же нам хоч вола* [ЧП, с. 120]. Звертання-агентиви повторюються у календарно-обрядовій ліриці: – *До межі, женчики, до межі, / Бо мої пиріжки у дежі. / До краю, женчики, до краю, / То я вам пиріжечка покраю* [К-О, с. 392 – 393]. Зі співчуттям звучить у соціально-побутовій поезії «Ой зацвіла черемшина коло перелазу» повторюване звертання, виражене пестливим іменником *наймитоньку*: – *Ой на тобі, наймитоньку, вечерю з обідом, / Не доложиши пирогами, то докладай хлібом. / Не берися, наймитоньку, до хліба цілого, / Шукай, шукай поза комин сухаря сухого* [С-П, с. 260]. Експресивні повтори агентивів військової тематики зафіксовані в козацьких піснях: – *Ой як же та маю, гетьмане Мазено, тебе ізражати, / Коли ти будеш, гетьмане Мазено, добре починати?* [П, с. 325]. Козак Супрун питає згоди в пана Калниша: *Ой чи звелиш, пане Калнишу, у неділю рушати, / Ой чи звелиш, пане Калнишу, понеділка ждати?*, – на що той відповідає: – *Ой не велю тобі, козаче Супруне, у неділю рушати, / А велю тобі, козаче Супруне, понеділка ждати* [П, с. 353]. Пройняті ласкою й любов'ю повторювані звертання, виражені словами, які є назвами за родинними стосунками. Прощання з парубком для родичів дуже важке: – *На ж тобі, синку, коня вороного, / Не забудь, синку, ти батечка твого. / На ж тобі, синку, на коня сідельце, / Не забудь, синку, за мене ти, серце* [ЮФ, с. 117]. Співчуттям пронизані рядки родинно-побутових пісень: *Не плач, доню, ні на батька свого, / Не плач, доню, ні на матінку, – / Заплач, доню, та на свою волю: / Вона підвела тебе в неволю* [Р-П (П), с. 31]; – *Ой хоть чула, хоть не чула, не озивалася, / Я ж на тебе, донько моя, не сподівалася. / Ой чого ж ти, донько моя, така стара стала, / Що я тебе, донько моя, за рік не пізнала?* [МГ, с. 55]. Ніжно звучать повторювані звертання до сестер і братів в соціально-побутових та історичних народнопоетичних творах: – *Не плач, сестро, ти за мной, / Я зажурений сам собой, / Тоді, сестро, заплачеш, / Як на конику побачиш... Не плач, сестро, моє серце. / Ой ти, сестро, моя сестро, / Ой ти, сестро, нас же двоє: / Мене беруть у солдати, / Остаєшся сиротою* [РС, с. 186]; – *Ой сестро, не журися, / Голови сі не суши, / Тоді, сестро, заплачеш, / Як мя в полку забачиш* [П, с. 598].

Часто експресивний повтор звертань наявний у комунікативній ситуації прохання: – *Пусти мене, бабусенько, та у свою хату! / Сховай мене, бабусенько, від сих ляхів вражих!* [П, с. 498]. Експресивні повтори є ознакою пісень про кохання, де парубок (рідше – дівчина) висловлює захоплення своєю обраницею: – *Ой дівчино-червона / Як мені на тебе дивитися мило. / Як ідеши, дівчино, ізрання по воду, / Не надивлюся на твою вроду, / Не так по воду, як ідеши з водою, – / Й сам я не знаю, що буде зо мною. / Ой ти, дівчино, чорнобривапишина, / Чом ти до мене з вечора не вийшла?* [НЛ, с. 165]; – *Не топися, дівчино, не топися, рибчино, / Не топися, серденя, утіхо моя* [Р-П (І), с. 50]; – *Ей загину, загину, серце, дівчино, загину, / Да подай же мені, моє серденько, через віконце жупанину. / Ей умру, ей умру, серце дівчинонько, умру, / Да збудуй мені, моє серденько, да кедровую труну* [МВ, с. 203 – 204]. Останні два приклади свідчать про можливість етикетної одиниці виконувати текстотвірну роль, оскільки кожне наступне звертання спричиняє появу нової дії-прохання. Дівчина просить парубка не осоромити: – *Пришли, любий, пришли, любий, хоч нароком люде, / Нехай мені од батенька суруги не буде* [МВ, с. 239]. У соціально-побутових піснях зафіксовані експресивні повтори звертань, оформлених назвами за товариськими стосунками: – *Ой друже, друже, не жалуй кріса, / Добий моє серце – чужа сторона* [С-П, с. 240]. Часто в уснопоетичних творах повторюються звертання до коханої людини, виражені субстантивами: – *Не плач, мила, не журись, / Гей, не плач, мила, не журись, / І в чужині проживеш! / Тоді, мила, заплачеш, / Гей, тоді, мила, заплачеш, / Як на коні побачиш* [С-П, с. 182]; – *Ой милий,*

милий, чорнобривенький! / Шануй же мене, як мак біленький [ЖП, с. 112]. Повторюватися може й етикетна лексема *пане*: – *Ах ти, козаче, ах ти, пане мій, ти, пане мій, / Та повідь же мені, який буде поїзд твій, та поїзд твій?* [Р-П (І), с. 96]. У мові історичних пісень утворенню експресивних повторів сприяють звертання, виражені словосполученням *пане-брате* або іменником на позначення гетьмана: *Чолом, пане наш, гетьмане, чолом, батьку наш!* / *А вже нашого товариства багацько не маи! ... Становились, пане гетьмане, плечем об плече, / Ой як крикнуть вражі ляхи: «Упень посічем!»* [ІІ, с. 233]. Повтор етикетної формули, яка складається з інтимізувального займенника, лексеми *пан* та власного імені, типовий для календарно-обрядової лірики: – *Гой ти, наш пане, пане Іване, / У тебе в домі, так як у раю* [КЦ, с. 62].

Формули привітань сприяють утворенню експресивного повтору в мові весільної лірики: – **Ой день добрий, ой день добрий / Вам у хаті!** [ВП, с. 369]. Зафіксовані повтори привітань, наприклад, *добрий день* поряд зі *здоровий* або *помагай бог*: – **Добрий день, серденько! (2) / Ой здорова, моя мила, ой як ся ти маєш?** [Р-П (І), с. 262]; – **День добрий, кума моя, / Помагай біг!** [ЖП, с. 666]; – **Помагай біг, мій батенько, / Або добрий день** [К-О, с. 303]. У наступному уривку відчувається прагнення домогтися бажаного та повага, яку мовець виражає за допомогою експресивного повтору етикетного фразеологізму: – **Помагай біг, дядьку, помагай біг, батьку, / Продай сіна хоть із в'язку!** [ЧП, с. 330]. Експресивний повтор привітання *чолом* використаний у родинно-побутовій пісні, щоб підкреслити провину парубка: – **Чолом, чолом, мила, / Чолом, чорнобрива! / – Нащо чолом бити, / А іншу любити?** [Р-П (І), с. 267].

Етикетна лексема *прощай* у текстах народної поезії також сприяє утворенню експресивних повторів. Важкою, складною розлукою можна пояснити наявність експресивних повторів при прощанні в мові комунікантів: – **Прощай, прощай, та Морозенку, ти, найславний козаче, / Ой за тобою, та Морозенку, та вся Україна плаче** [МВ, с. 365 – 366]. Посиленню експресії вислову в етикетній ситуації прощання сприяють звертання: – **Прощай же, любко, прощай, голубко, / Я йду в чужу стороньку** [ВОП, с. 10]. Експресивний повтор етикетної лексеми *прощай* свідчить про усвідомлення дитиною провини перед матір'ю: – **Прощай, прощай, стара нене, мене молодого!** [С-П, с. 71]. Експресивні повтори прощальних формул підкреслюють небажання розлуки: – **Будь, миленька, здорова! / Гей, гей! Будь, миленька, здорова!** [С-П, с. 211]. Повтор прощального вислову *на добраніч* характерний для діалогу закоханих і є особливістю родинно-побутової лірики: – **На добраніч, дівчинонько, на добраніч, / Забрав коника, сам поїхав на ніч** [Р-П (І), с. 353].

Засобом створення експресії в пісенному фольклорі виступають і дієслівні повтори бажання: – **Скажи, скажи, дівча, правду, / Як не скажеш, – другу знайду!** [НЛ, с. 260]. Експресивні повтори прохання в мовленні молодої підкреслюють її хвилювання: – **Порадь, порадь, мій батеньку, / Порадь ти мене, / Як прийду я повінчана, / Чи приймеш мене?** [ВП, с. 240 – 241]. У ситуації прохання часто використовується експресивний повтор етикетної лексеми *дозволь*: – **Та дозволяй, дозволяй, пан кошовий, / Нам на баити стати** [ІІ, с. 557]; – **Дозволяй, дозволяй, отамане, / Дуку провести!** [ЧП, с. 385]; – **Дозволяй, дозволяй, пане хазяїне, / Хоч на лавоньці сісти** [С-П, с. 264]. Такого плану повтори виступають засобом зв'язності історичних та соціально-побутових пісень. В історичних уснопоетичних творах фіксуємо експресивний повтор дієслова *просити*: – **Гей, проишу, проишу, Палію Семене, / Більш по тебе воювать не буду** [ІІ, с. 327]. У баладі про Бондарівну експресивний повтор дієслова *дайте* підкреслює трагічність ситуації, у яку потрапила героїня: – **Дайте, слуги, дайте, слуги, / До Бондаря знати, / Нехай прийде старий Бондар / Дочку поховати** [ІІ, с. 397]. Ознакою історичних та весільних народних пісень є експресивний повтор запрошення на початку рядка, часто поширений вигуком або підсилювальною часткою: – **Ой прибудь, прибудь, Палію Семене, / На бенкет до мене** [ІІ, с. 316]; – **Ой прибувай, родинонько, прибувай, / У суботу на коровай** [ВП, с. 85].

У текстах пісенного фольклору часто вживаною є стилістична синтаксична фігура ампліфікація, побудована на нагромадженні «однорідних лексичних компонентів для створення потрібного стилістичного ефекту» [8, с. 230]. Ампліфікаційні ряди в художніх творах використовуються для створення «моменту експресії», «кожна одиниця ряду має самостійне значення, а всі разом вони функціонують у взаємодії, емоційно посилюючи висловлену думку» [8, с. 41]. Засобом створення експресії в мові народної поезії виступають ампліфікаційні ряди етикетних одиниць. У мові уснопоетичних творів часто ампліфікуються етикетні звертання: – *Вийди, вийди, дівчино, / Порадь, моє серце, рибчино! / Вийди, вийди, серденья, / Дівчинонька мила ти моя!* [ПК, с. 169]; – *Ой ти, місяцю ясний, – / Ти, мій милий, прекрасний! / Та який ти вродився / На світі нещасний!* [ПКХ, с. 193]. Зафіксовані ампліфіковані звертання-агентиви. Для чумацьких пісень типовим є нанизування у звертальній формулі синонімічних епітетів, що створює ефект емоційності, динамічності мовлення в етикетній ситуації прохання: – *Ой ви, чумаченьки, ой ви, молоденькі, та все хлопці гоґжі, / Гей, побудуйте мені, молодому, домовину з рогожі!* [ЧП, с. 295]. З метою зупинення уваги читача на душевних хвилюваннях героїв у стилістичному оформленні пісні використовуються повтори етикетних звертань, виражених однокореневими словами: – *Ой козаче, козаченько, / Козаче Нечаю! / А є ляхів сорок повків, / За більше не знаю* [П, с. 230]. Такого типу звертальні конструкції властиві переважно мовленню козацьких ватажків, наприклад: – *Козаченьки, рідні братці, / Молоденькі! / Сідлайте ж ви кониченьки, / В чисте поле гулять...* [П с. 334]; – *Дітки ж мої, січові козаченьки, / Гей, ви сідлайте ж коні вороненькі / Та й до хана ми поїдемо в гості* [П, с. 271].

Ампліфікація може бути створена на основі повтору етикетних синонімічних одиниць: – *Прощай, прощай, матусенько, / Моя рідна ньенько!* [МВ, с. 340]; – *Ой мати моя, мати! / Ненечко, моя мати, / Пішов твій син гуляти* [РС, с. 508]; – *Потішила, поніжила, да не подружила, / Сини ж мої, сини мої, сини-соколони, / Тим же я вас не женила, що ви молоденькі* [ОФБ, с. 232]. Важливим засобом створення ампліфікації в мові пісенного фольклору нерідко виступає нагромадження етикетних звертань, виражених назвами спорідненості: – *Не приїхав, сестро, до тебе всипляти, / Но приїхав, сестро, до тебе вдивляти. / Сестро ж моя, сестро, сестро дорогая, / Чого ж ти, сестро, така стара стала?* [МВ, с. 278]; – *Сестро моя, сестро, сестро україно! / Що мені на світі з тобою робити?* [Р-П (П), с. 212]. У соціально-побутовій поезії повтор звертань до брата сприяє утворенню ампліфікації, наприклад, у пісні «Ой три сестриці-жалібниці»: – *Ой ти, брате, брате, братику наш, / Та коли ж приїдеши в гості до нас?* [С-П, с. 25]. Іменники *браття* та *братці*, виконуючи мовноетикетну роль, часто в історичних та соціально-побутових піснях повторюються, підсилюючи емоційність розмови: – *Та поїдем, ви хлопці-молодці, йа у город ув Озов, / Та накладем вами, братця, ви хлопці-молодці, півтора ста возов* [ЧП, с. 182].

Нагромадження емоційно-експресивних етикетних звертань до куми, до чоловіка сприяє створенню ампліфікації в мові жартівливих пісень: – *Кумцю ж моя, рибицю ж моя, солоденькі писки, / Дала б тобі, кумцю, їсти, та не маю миски. / Кумцю ж моя, рибицю ж моя, солодкий медочок, / Дала б тобі, кумцю їсти – розбивсь черепочок* [ЖП, с. 692]; – *Діду мій, світе мій! / Да порадо моя, да потіхо моя, / Да порадь ти мене, да потіш ти мене* [ОФБ, с. 288].

Емоційні звертання, переважна більшість яких виражені словами, вжитими в переносному значенні, використовуються для побудови яскравої ампліфікації, як, наприклад, у народній пісні «По дорозі ворон, по дорозі чорний»: – *Пані, пані моя, пані влюблена, / Не ревнивая моя, не осудлива. / Моя душечко, моя крішечко, / Моє серденько, моя втішенько! / Моя, моя, моя, моя – моя ласковая, / Моя, моя, моя, моя, – моя віжливая! / Моя панночко, моя дівочко, / Моя непорочная білозірочко! / Моя голубочка, моя горличка, / Моя райська, моя пташечка! / Моя луна багатая, пресвітлеє сонце, / Просвіти, проглянь на мене в небесне*

віконце. / *Моя красовита, моя сановита, / Моя слава вельможная і честь іменита! / Глянь на мене, серденько, чи я так моторний, / Як той ворон казав до галочки чорной* [МГ, с. 152].

Етикетні назви осіб за товариськими стосунками з помітною регулярністю в народнопоетичних творах поєднуються з назвами осіб за кровною спорідненістю. Іменник *товариш* (*товариш*) в історичних та соціально-побутових піснях може сполучатися з етикетною лексемою *брат* (*брати, браття*), поширюватися різними емоційно-оцінними епітетами й утворювати ампліфікацію: – *Товаришу вірний, / Мій братику рідний, / Либонь же, я скоро вмру. / Зготуй мені, брате, / Вірний товаришу, / З клен-дерева труну* [ЧП, с. 234]. У чумацьких піснях ампліфікація, побудована на етикетних звертаннях, може ускладнюватися полісиндетоном і свідчити про хвилювання чумака в скрутну хвилину: – *Ой ви, товариші, ви, милії браття, / Товариші мої, (2) / Да не кидайте мене, молодого, / У чужій стороні. (2)* [ЧП, с. 305]. Для історичних пісень характерним є нагромадження звертань з етикетним іменником *пан*: – *Ой пане ж мій, пане, / Та пане ж Конярьський, / Що ж це ти чиниш?* [ІМ, с. 192]; – *Ой ти, пане, наш пане, неминтарю, / Не дай ти нас ляхам на поталу* [ІП, с. 297].

Ампліфікація звертань типова й для календарно-обрядової лірики: – *Ой наш паночку, господарочку, / Ой поплати же нам за заслужечку* [КЩ, с. 66]. Повторюючись, звертальна формула, ідентична або видозмінена, вказує на більшу прихильність до господаря: – *Бувай здоровий, красний синочку, / Красний синочку чом Михайлочку* [КЩ, с. 488]. Нанизування звертальних формул у колядці створює урочистий, піднесений настрій, підкреслює приязне ставлення колядників до дівчини чи парубка: – *Гречна дівочка, файна Анночко, / Просимо ж тебе на бесідочку* [КЩ, с. 433]; – *Ци дома, дома, можний паночку, / Можний паночку на ймня Йваночку?* [КЩ, с. 210]; – *Василь гречний, пишний, гордий, / Проси собі свого тата...* [КЩ, с. 213].

Ампліфікація звертань часто використовується в розмовах між закоханими людьми (свідчить про дівоче почуття закоханості та байдужість парубка): – *Соколе ясний, мій милий прекрасний, соколе ж мій ясний, / Мій друже прекрасний* [Р-П (I), с. 342]; – *Соколе мій ясний, а паничу прекрасний, / А паничу прекрасний* [МГ, с. 25]; – *Соколе мій ясний, мій милий прекрасний, / [Г]ордуєш ти мною, як вітер горою, / Як вітер горою, сонце країною, / Сонце країною, козак дівчиною* [МВ, с. 197]. Ця ж звертальна формула в іншій пісні підкреслює хвилювання дівчини за долю коханого: – *Соколе мій ясний і мій милий прекрасний, / Який ти уродився у світі безщасний!* [МГ, с. 40]. Емоційно-образні лексеми, зменшено-пестливі утворення, нагромадження синонімічних етикетних одиниць – це ті мовні засоби, які утворюють ампліфікацію: – *Ой вір'яночко, / Відчини віконечко! / Нехай подивлюсь / На твоє біле личко. / Твоє личенько / Білес рум'янеє, / Моє серденько / Милеє, коханеє* [ВП, с. 311]; – *Катерино моя, / Чорнобривко моя, / Моя душечко!* [ОФБ, с. 255]. Поєднання в одній звертальній формулі двох і більше етикетних епітетів (або просто художніх означень) характерне для мови української народної пісні: – *Здоров, здоров, моя мила, / Хорошая, чорнобрива, / Я з тобою жити буду, / Повік тебе не забуду!* [НЛ, с. 81].

Ампліфікація може бути побудована за допомогою нагромадження етикетних фразеологізмів у комунікативних ситуаціях вітання та прощання: – *Не приїду, моя мила, – / Далека дорога, / Скину шапку, поклонюся, / Будь, мила, здорова! / Бувай, мила, ти здорова / Та й будь здоровенька, / Лиш не дайся змудрувати, – / Ти ще молоденька* [ПКХ, с. 124]; – *Прощай, прощай, мій миленький, прийшов час розставання, / Бувай здоров, нехай помнять вірнеє кохання. / Бувай здоров, да й пом'ятай, як у світі жити* [ОФБ, с. 183]; – *Здрастуй, здрастуй ти, тестеньку, / Ще й на добрий день!* [Р-П (II), с. 105]. У мові календарно-обрядової лірики фіксуємо ампліфікацію прикметників, які сполучаються з іменником *вечір*, що підкреслює важливість, сокровенність свята: – *Щедрий, добрий, святий вечір!* [КЩ, с. 361]; – *Щедрий, добрий, святий вечер!* [КЩ, с. 253].

В історичній пісні ампліфікація дієслів наказового способу оформлює прохання допомоги: – *Устань, батьку, устань, Грицьку, великий гетьмане, / Устань, батьку, устань, Грицьку, вельможний наш пане, / Устань, батьку, устань, Грицьку, промов до нас слово* [П, с. 582]. У соціально-побутовій поезії «Ой п'є чумак, п'є, в його гроші є» ампліфікація підкреслює важке життя чумаків: – *Отамане мій, жалуєш мене, / Скидай з мене жупан да укрий мене, / Бери мої воли, вози – поховай мене, / Бери моє срібло-злото – поминай мене!* [ОФБ, с. 225].

Зв'язності весільної лірики підпорядкована ампліфікація побажальних висловів: – *Я ж тебе, сестрице, / Покриваю, / Щастя-здоров'ям / Наділяю: / Щоб ти була здорова, / Як вода! / Щоб ти була весела, / Як весна! / Щоб ти була багата, / Як земля!* [ВП, с. 275]; – *Оце тобі, сестро дорога, / Іди до свекра здорова, – / І будь здорова, як вода, / І будь багата, як земля, / І будь красива, як роза* [ВП, с. 336]; *Коли б моя Маруся здорова була! / Здорова, здорова, як вода, / А багата, багата, як земля!* [ВП, с. 35]. Приклади свідчать, що побажання у весільній ліриці уточнюються порівняннями, які сприяють гіперболізації вислову.

На однорідності етикетних лексем і виразів будується й стилістична фігура градації, тобто «розташування однорідних мовних одиниць за ступенем наростання чи спаду їх семантичних якостей» [8, с. 231]. Етикетні одиниці в мові народнопоетичних творів частіше сприяють оформленню висхідної градації. У пісенному фольклорі вживаються такі основні градаційні моделі: а) *твірна + похідна суфіксальна лексема*; б) *непоширене звертання + поширене звертання* (ускладнене етикетним епітетом, інтимізувальним займенником, прикладкою, пестливо маркованою лексемою та под.) або *етикетна одиниця + непоширене або поширене звертання із синонімічною лексемою*.

Прикладом до першої моделі можна навести рядки: – *Ой Романе, та Романочку, / Скажу тобі й усю правдочку* [Г-А, с. 22]; – *Ой Іване, Іваночку, / Сватай мене щораночку!* [ОФБ, с. 251]; – *Ти, чумаче, чумаченьку, не жартуй зо мною, / Як поїдеши у дорогу, буду плакати за тобою* [ЧП, с. 95]; – *Токаре, токарочку, / Відчиняй коморочку!* [ВП, с. 265]; – *Ой наймите, наймитоньку, перестань служити!* [П, с. 750]. Спадна градація в наступному уривку утворена поєднанням двох лексем (пестливо маркованої й стилістично нейтральної): – *Грайте, музиченьки, / Од села до села, / Щоб моя Маруся / Весела була. / Грайте, музики, різкійше, / Щоб нашої Марусі веселійше* [ВП, с. 91]. Колядники часто послуговуються стилістично різноплановими апелятивами, у результаті чого акцентується увага на експресивному звертанні. Прихильне ставлення колядників до господаря виражається за допомогою висхідної градації: – *Ой господарю, господарочку, / Ой отворіте нам та й ворітечка, / Заженемо ж ти стадочко коней* [К-О, с. 428]. Співчутливе ставлення до молодого солдата підкреслене градаційним повтором звертань: – *Ой жовніре, жовнірочку, а де ж твоя сила?... — Ой жовніре, жовнірочку, де твої присідки? / – А в цісарських магазинах висять понад стінки* [РС, с. 344].

У соціально-побутових піснях наявні градаційно повторювані апелятиви до матері: – *Ой мамо, матусю, чужа сторіночка. / Чужа сторіночка та й це чужі люди, / Ой мамо, матусю, як тяжко тут бути!* [РС, с. 206]. Градаційні повтори звертань до матері зафіксовані і в інших тематичних групах уснопоетичних творів: – *Ой матінко, матіночко, / Справ мені полозочку...* [К-О, с. 128]; *Ой мамо, матусю, яка ти невірна...* [Р-П (I), с. 205]. Назва спорідненості *син* та її пестливі форми, поєднані в градаційному (висхідному та спадному) порядку, акцентують увагу читача на материнській втраті: – *Іди, синку, мій синочку, / Та за старшого брата...* [ІМ, с. 263]; – *Запрягай, синочку, білу кобилу, / Да їдь, сину, в чужую країну* [Р-П (II), с. 37]. Батьківський відчай у весільній поезії передається за допомогою градаційного спадного повтору звертань до дочки: – *Будеш, донечко, будеш, / Як коло мене будеш. / А як підеш від мене, / Спаде красонька з тебе. / Як з калиноньки роса, / Так з тебе, доню, краса* [ВП, с. 299].

Градаційні повтори апелятивів, виражені назвами осіб за статтю, типові для родинно-побутових та календарно-обрядових пісень: – *Гой дівчино, дівчиночко, / Зачекай мя годиночку* [ЮФ, с. 66]; – *Ой дівка, дівочка, / Да дай мені відра / Да напоїти коня* [К-О, с. 148]; – *Ой дівчино, дівчинонько, / Ти не моєї віри...* [С-П, с. 208]. Висхідний градаційний повтор можуть утворювати й субстантиви як етикетні засоби та сприяти стилістичному оформленню народнопісенного твору. Поряд зі стилістично нейтральною лексемою *милий* функціонують пестливо марковані деривати *миленький, милесенький, милинейкий*: – *Мій милий, миленький, дай же мені раду, / Бо я з тими конопельками навіки пропаду!* [Р-П (II), с. 156]; – *Милий, милий, милинейкий, / Викуп мене з неволейки* [КЩ, с. 416]; – *Миленький, милесенький мій! / Дай мені воленьку таку, / Як в своїй матінки росла, / В рідного батенька жила!* [Р-П (II), с. 31]. Часто в поетичних рядках календарно-обрядової лірики використовується градаційний повтор іменника *вечір* та пестливого утворення *вечеронько*: – *Святий вечер, вечеронько!* [КЩ, с. 143]; – *Прибрав мене мій батенько, / Святий вечер, вечеронько!* [КЩ, с. 361].

Градаційні повтори етикетних одиниць другої моделі (непоширене + поширене звертання) трапляються в текстах пісенного фольклору рідше: – *Ой ви, чумаки, славні чумаченьки, / Та ви люди ухожі, / Та зготуйте цьому чумакові / А дубовину з рогожі* [ІМ, с. 257].

Додаткові змістові та емоційні елементи вводять у народнопісенний текст етикетні одиниці, утворені тавтологічним поєднанням лексем. Тавтологія «збагачує вислів додатковими нюансами – і змістовими, і експресивними» [8, с. 308]. Лінгвісти розрізняють тавтологію коренеслівну та синонімічну (тобто морфологічну й лексичну). Агентиви як етикетні одиниці часто беруть участь в оформленні тавтологічних словосполучень: – *Ой чумаче, чумаченьку, не жартуй зо мною...* [С-П, с. 90]. При звертанні до коваля використовуються тавтологічні повтори етикетних звертань: – *Ой ти, ковалю-коваленку, / Чом ти не куєш рано-пораненьку* [Р-П (II), с. 292]; – *Ой ковалю-ковалику, зроби ми підківки, / Бо я хочу зачинати ходити до дівки* [ПК, с. 73]. Повтор однокорених слів *чумаченьки* та *чумакували* сприяє створенню тавтології в чумацьких піснях: – *Ой десь же ви, чумаченьки, чумакували, / Чи ви наших чумаченьків та не видали?* [ЧП, с. 400]. До тавтологічних звертань-агентивів зараховуємо поєднання типу *мельник, мельниченько, сторож, стороженько* та подібні, побудовані на градаційному поєднанні твірної та похідної суфіксальних лексем, що є окрасою та ознакою народнопоетичного мовлення. Тавтологічним виступає звертання *молода молодиця*, який широко вживається в усіх тематичних групах пісень. Тавтологічне звертання *молодая молодице* бере участь в утворенні стилістичної фігури паралелізму: – *Ой вишніно-черешніно, / Чом ти листу не пускаєш? / Молодая молодице, / Нащо сльози розливаєш?* [МВ, с. 264]; – *Ти, зелена ліщинонько, / Чому гилле й опускаєш? / Ти, молода молодице, / Чому сльози проливаєш?* [Р-П (II), с. 80]; – *Любі наші огірочки, / завивайте си, / а молоді молодички, / женихайте си* [К-О, с. 48]. На тавтології побудована етикетна формула прохання *вволити волю*, яка вказує на велике бажання мовця: – *Дівчинонько! Вволи мою волю, / Постій трошки ізо мною* [ПМ, с. 49].

Отже, етикетні одиниці є стилістично вагомими в мові пісенного фольклору, оскільки часто сприяють утворенню таких синтаксичних стилістичних фігур: експресивних повторів, ампліфікації, градації, тавтології. Етикетні слова та фразеологізми, повторюючись, увиразнюють народнопоетичне мовлення, виступають обов'язковим композиційним елементом народнопоетичних творів різних жанрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. ВП : Весільні пісні / [упоряд., авт. ст. та прим. М. М. Шубравська / відп. ред. І. П. Березовський / ред. кол. : С. Д. Зубков, О. І. Дей та ін.]. — К. : Дніпро, 1988. — 476 с.
2. ВОП : Гей не дивуйтесь : Воєнні пісні. — Львів : Світанок, 1922. — 24 с.

3. Данилюк Н. О. Поетичне слово в українській народній пісні : [монографія] / Н. О. Данилюк. — Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. — 512 с.
4. Дей О. І. Поетика української народної пісні / О. І. Дей. — К. : Наукова думка, 1978. — 252 с.
5. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова / С. Я. Єрмоленко. — К. : Наукова думка, 1987. — 246 с.
6. ЖП : Жартівливі пісні : Родинно-побутові / [упоряд. О. І. Дей, М. Г. Марченко, А. І. Гуменюк]. — К. : Наукова думка, 1967. — 798 с.
7. ПІ : Історичні пісні / [зб. вступ. ст., впор. І. П. Березовського, М. С. Родіної ; за ред. М. Т. Рильського і К. Г. Гуслистого]. — К. : Вид-во АН УРСР, 1961. — 1076 с.
8. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль. — К. : Вища школа, 1987. — 353 с.
9. КЩ : Колядки та щедрівки. Зимова обрядова поезія / [за заг. ред. О. І. Дей]. — К. : Наукова думка, 1965. — 804 с.
10. НЛ : Народна лірика / [упоряд., пер. та прим. М. П. Стельмаха, І. О. Синиці]. — К. : Радянський письменник, 1956. — 400 с.
11. ІМ : Народні пісні в записах Івана Манжури / [упоряд. О. І. Дей]. — К. : Музична Україна, 1974. — 350 с.
12. МГ : Народні пісні в записах Миколи Гоголя / [упоряд. О. І. Дей]. — К. : Музична Україна, 1985. — 202 с.
13. ПК : Народні пісні в записах Петра Козланюка / [упоряд., вступ. ст. Н. С. Шумади]. — К. : Музична Україна, 1978. — 114 с.
14. ЮФ : Народні пісні Буковини в записах Юрія Федьковича / [упоряд. О. І. Дей та О. С. Романець]. — К. : Музична Україна, 1968. — 222 с.
15. Г-А : Народні українські народні пісні зь голосомь зібрани, споряжении видани Олексіемь Гулакь Артемовскимь. — К. : книгодрукарня Є.Федорова, 1868. — 68 с.
16. ПКХ : Пісні кохання / [упоряд., вступ. ст. та прим. О. І. Дей]. — К. : Дніпро, 1986. — 367 с.
17. РС : Рекрутські та солдатські пісні / [ред. кол. : О. І. Дей (голова), М. М. Гордійчук, К. Г. Гуслистий та ін. ; упоряд. : А. Л. Іоаніді, О. А. Правдюк]. — К. : Наукова думка, 1974. — 624 с.
18. С-П : Соціально-побутові пісні / [упоряд. та вступ. ст. О. М. Хмільовської]. — К. : Дніпро, 1985. — 331 с.
19. ОФБ : Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодянських / [упоряд. та прим. А. Ю. Ясенчук ; заг. ред. та вступ. ст. О. І. Дей]. — К. : Наукова думка, 1978. — 326 с.
20. К-О : Українські народні пісні. Календарна обрядова лірика / [вступ. ст., упоряд. О. І. Дей]. — К. : Держлітвидав, 1963. — 569 с.
21. Р-П : Українські народні пісні. Родинно-побутова лірика : [в 2 ч.] / [упоряд., вступ. ст. Г. К. Сидоренко]. — Ч. 1. : Пісні про кохання. — К. : Дніпро, 1964. — 586 с.
22. Р-П : Українські народні пісні. Родинно-побутова лірика : [в 2 ч.] / [упоряд., вступ. ст. Г. К. Сидоренко]. — Ч. 2. : Пісні про родинне життя. Ліричні пісні на різні теми. Жартівливі пісні. — К. : Дніпро, 1965. — 527 с.

23. МВ: Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича / [відп. ред. Н. Є. Крутікова; упоряд., перед. і прим. О. І. Дей]. — К.: Наукова думка, 1983. — 525 с.
24. ЧП: Чумацькі пісні / [ред. кол.: О. І. Дей, М. М. Гордійчук, С. Д. Зубков, та ін.; упоряд.: О. І. Дей, А. Ю. Ясенчук, А. І. Іваницький]. — К.: Наукова думка, 1976. — 546 с.

REFERENCES

1. Vesilni pisni / [uporyad., avt. st. ta prim. M. M. Shubravskya / vidp. red. I. P. Berezovskij / red. kol.: S. D. Zubkov, O. I. Dej ta in.]. — K.: Dnipro, 1988. — 476 p.
2. Gej ne divujtes: voyenni pisni. — Lviv: Svitanok, 1922. — 24 p.
3. Danilyuk N. O. Poetichne slovo v ukrayinskij narodnij pisni: [monografiya] / N. O. Danilyuk. — Luck: Volin. nac. un-t im. Lesi Ukrayinki, 2010. — 512 p.
4. Dej O. I. Poetika ukrayinskoyi narodnoyi pisni / O. I. Dej. — K.: Naukova dumka, 1978. — 252 p.
5. Yermolenko S. Ya. Folklor i literaturna mova / S. Ya. Yermolenko. — K.: Naukova dumka, 1987. — 246 p.
6. Zhartivlivi pisni: rodinno-pobutovi / [uporyad. O. I. Dej, M. G. Marchenko, A. I. Gumenyuk]. — K.: Naukova dumka, 1967. — 798 p.
7. Istorichni pisni / [zb. vstup. st., vpor. I. P. Berezovskogo, M. S. Rodinoyi; za red. M. T. Rilskogo i K. G. Guslistogo]. — K.: Vid-vo ANURSR, 1961. — 1076 p.
8. Koval A. P. Praktichna stilistika suchasnoyi ukrayinskoyi movi / A. P. Koval. — K.: Vishha shkola, 1987. — 353 p.
9. Kolyadki ta shhedrivki. zimova obryadova poeziya / [za zag. red. O. I. Deya]. — K.: Naukova dumka, 1965. — 804 p.
10. Narodna lirika / [uporyad., per. ta prim. M. P. Stelmaha, I. O. Sinici]. — K.: Radianskij pismennik, 1956. — 400 p.
11. Narodni pisni v zapisah Ivana Manzhuri / [uporyad. O. I. Deya]. — K.: Muzichna Ukrayina, 1974. — 350 p.
12. Narodni pisni v zapisah Mikoli Gogolya / [uporyad. O. I. Deya]. — K.: Muzichna Ukrayina, 1985. — 202 p.
13. Narodni pisni v zapisah Petra Kozlanyuka / [uporyad., vstup. st. N. S. Shumadi]. — K.: Muzichna Ukrayina, 1978. — 114 p.
14. Narodni pisni Bukovini v zapisah Yuriya Fedkovicha / [uporyad. O. I. Dej ta O. S. Romanec]. — K.: Muzichna Ukrayina, 1968. — 222 p.
15. Narodni ukrayinski narodni pisni z golosom zibrani, sporyazhenii vydani Oleksiyem Gulak Artemovskym. — K.: Knigodrukarnya Ye. Fedorova, 1868. — 68 p.
16. Pisni kohannya / [uporyad., vstup. st. ta prim. O. I. Deya]. — K.: Dnipro, 1986. — 367 p.
17. Rekrutski ta soldatski pisni / [red. kol.: O. I. Dej (golova), M. M. Gordijchuk, K. G. Guslistij ta in.; uporyad.: A. L. Ioanidi, O. A. Pravdyuk]. — K.: Naukova dumka, 1974. — 624 p.
18. Socialno-pobutovi pisni / [uporyad. ta vstup. st. O. M. Hmilevskoyi]. — K.: Dnipro, 1985. — 331 p.
19. Ukrayinski narodni pisni v zapisax Osipa ta Fedora Bodyanskih / [uporyad. ta prim. A. Yu. Yasenchuk; zag. red. ta vstup. st. O. I. Dej]. — K.: Naukova dumka, 1978. — 326 p.
20. Ukrayinski narodni pisni. Kalendarno-obryadova lirika / [vstup. st., uporyad. O. I. Dej]. — K.: Derzhlitvidav, 1963. — 569 p.
21. Ukrayinski narodni pisni. Rodinno-pobutova lirika: [v 2 ch.] / [uporyad., vstup. st. G. K. Sidorenko]. — ch. 1.: Pisni pro koxannya. — K.: Dnipro, 1964. — 586 p.
22. Ukrayinski narodni pisni. Rodinno-pobutova lirika: [v 2 ch.] / [uporyad., vstup. st. G. K. Sidorenko]. — ch. 2.: Pisni pro rodinne zhittya. Lirichni pisni na rizni temi. Zhartivlivi pisni. — K.: Dnipro, 1965. — 527 p.
23. Folklorni zapisi Marka Vovchka ta Opasasa Markovicha / [vidp. red. N. Ye. Krutikova; uporyad., przed. I prim. O. I. Deya]. — K.: Naukova dumka, 1983. — 525 p.
24. Chumacki pisni / [red. kol.: O. I. Dej, M. M. Gordijchuk, S. D. Zubkov, ta in; uporyad.: O. I. Dej, A. Yu. Yasenchuk, A. I. Ivanickij]. — K.: Naukova dumka, 1976. — 546 p.

КОЛОКАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ВІЙСЬКОВИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СПОЛУЧЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ КОРПУСНОГО ПЕРЕКЛАДУ ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ НАТО)

Дем'янчук Ю.І., к.е.н., викладач

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
вул. Клепарівська, 35, м. Львів, 79000, Україна*

y.demianchuk@gmail.com

У статті розглядаються військові сталі вирази та їх колокаційні властивості. Аналізуються, зокрема, офіційні документи НАТО як особливий міжнародний комунікаційний чинник. Аналіз військових фразеологізмів здійснюється на синтаксичному та стилістичному рівнях. Вказується на важливість якісного перекладу спеціалізованих термінологічних виразів, особливо в умовах геополітичних змін та можливості входу окремих країн до альянсу. Саме застосування корпусного паралельного перекладу дає можливість реалізувати мовно-лінгвістичні вимоги офіційно-ділового стилю: еквівалентність перекладу, збереження прагматики оригіналу в перекладі, що передбачає звернення до визначення особливостей спеціального військового перекладу на всіх мовних рівнях. Відповідно, корпусний переклад військових витягів із документів НАТО став основою для створення короткого словника сталих термінологічних виразів на військово-політичну тематику.

Ключові слова: колокаційні властивості, термінологічні сталі вирази, військова термінологія, документи НАТО, паралельний корпус тексту, електронний словник, НКРМ (Національний корпус російської мови).

КОЛОКАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВОЕННЫХ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ ВЫРАЖЕНИЙ (НА ПРИМЕРЕ КОРПУСНОГО ПЕРЕВОДА ОФИЦИАЛЬНЫХ ДОКУМЕНТОВ НАТО)

Демьянчук Ю.И., к.э.н., преподаватель

*Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности,
ул. Клепаривская, 35, г. Львов, 79000, Украина*

В статье рассматриваются военные выражения и их колокационные свойства. Анализируются, в частности, официальные документы НАТО, как особый международный коммуникационный фактор. Анализ военных фразеологизмов осуществляется на синтаксическом и стилистическом уровнях. Указывается и важность качественного перевода специализированных терминологических выражений, особенно в условиях геополитических изменений и возможности входа отдельных стран в альянс. Именно применение корпусного параллельного перевода дает возможность реализовать культурно-лингвистические требования официально-делового стиля: эквивалентность перевода, сохранение прагматики оригинала в переводе, что предполагает обращение к определению особенностей специального военного перевода на всех языковых уровнях. Соответственно, корпусный перевод военных выписок из документов НАТО стал основой для создания краткого словаря устойчивых терминологических выражений на военно-политическую тематику.

Ключевые слова: колокационные свойства, терминологические устойчивые выражения, военная терминология, документы НАТО, параллельный корпус текста, электронный словарь, НКРЯ (Национальный корпус русского языка).

COLLOCATION FEATURES OF MILITARY TERMINOLOGICAL EXPRESSION (ON THE EXAMPLE OF CORPUS TRANSLATION OF NATO OFFICIAL DOCUMENTS)

Demianchuk Y.I., PhD in economics, lecturer

*Lviv State University of Life Safety
Ukraine, 79000, Lviv, 35 Kleparivska str.*

The study considered the military terminological constant expressions and its collocation properties for the purpose of processing in the English-Ukrainian electronic thesaurus. It analyzed, in particular, the NATO official documents as a special international communication factor. Defines the place of military terminological stable expressions of NATO in common terminological system. With automatic extraction

terminological expressions based on statistical methods from the Russian National Corpus the actual in research is the use of parallel corpuses in the allocation of terminological collocations. In military terminology and phraseology combinations NATO has terms related to the field of language, or terminology collocations. Terminology collocation is defined in this case as steady combination of words in the language, the formation of which is due to the conceptual system of a particular field in which it is used. Lexical compatibility is the most objective criterion for describing the semantics of terminology collocation, as characterized by selectivity lexemes that combined with each other and ensures its semantic correctness. The study examined two-, three-, four-words (or more) collocations of NATO military stable expressions using the corpus analysis. Military terminology connections from NATO's documents as a special lexical-semantic and stylistic phenomenon are different from other general military and political terminology systems. The NATO's military stable expressions – a phrase with varying degrees of conceptual stability (free, partly redefined and rethought completely). Terminology status of such combinations is determined using the criteria of "terminological": associative connection with the military, semantic integrity of phrases relationship with a single concept. Criteria for such terminological can be used as an additional tool in semantization collocations for bilingual (or multilingual) dictionary-thesaurus. A structure of modern military sustainable terms of NATO is constantly changing due to regular necessary updating of the vocabulary and the creation of new weapons, methods of ATO, hostilities in some regions. Analysis of the military phraseologisms carried out on syntactic and stylistic levels. The high-quality translation of specialized terminology expressions is important, especially in the context of geopolitical changes, and individual countries the possibility of entering into an alliance. The parallel corpus translation helps to realize the language and linguistic requirements for official-business style: equivalence translation, preserving the original pragmatics in translation, which implies a reference to the definition of the special features of the military transfer at all language levels. Therefore, the study is a basis for the selection of terms collocations in the military area. It consists of several stages: forming the corpus of political texts; choice the corpus manager (AntConc); establishing the list of most frequency words; choice the selection tool of collocations (Clusters); selection the collocation by the principle of syntactic and semantic integrity. Based on the corpus research the description is possible of structural and semantic characteristics of collocations of NATO military constant expressions. Accordingly, the corpus translating of military excerpts from NATO documents became the basis for creating a short dictionary of constant terminological expressions for military and political issues.

Key words: collocation properties, terminological constant expression, military terminology, NATO documents, a parallel corpus of text, electronic dictionary, RNC (Russian National Corpus).

Постановка проблеми і стан її вивчення. Серед військової термінології НАТО виокремлюються багатозначні сталі вирази з чіткою колокаційною структурою. Завдяки автоматичному вилученню термінологічних словосполучень (колокацій) на базі статистичних методів з НКРМ (Національного корпусу російської мови), актуальним у процесі дослідження стало використання паралельних корпусів у виділенні термінологічних колокацій, автоматичне вилучення термінологічних сполук із використанням заходів додаткових функцій паралельного корпусу НКРМ (M і t-score, корпус-менеджер AntConc), застосування методів автоматичного вилучення двослівних термінів з тексту (на основі морфологічних шаблонів) з метою формування термінологічних ресурсів; реалізація методів автоматичного формування складу сталих термінологічних виразів за офіційними текстами НАТО.

Попри значну кількість монографій із корпусного перекладу та особливостей застосування технічного й мовознавчого інструментарію (Т. В. Бобкова [1], Ю. Г. Кочарян [2; 3], А. Г. Рябов [5], С. В. Соколов [6], S. Hoffmann, Т. McEnery і А. Hardie та інші), бракує достатньої кількості досліджень колокації військових сталих виразів, що зумовлює актуальність пропонованої статті.

Мета дослідження – проаналізувати колокації військових сталих виразів НАТО, з перспективою їх оформлення в англійсько-український електронний тезаурус.

Концептуальні завдання: визначити місце військових сталих виразів НАТО у загальній термінологічній системі; на основі корпусного аналізу, розглянути дво-, три-, чотири-, п'яти-, шестислівні (і більше) колокації військових сталих виразів НАТО; запропонувати

короткий двомовний (українсько-англійський) тезаурус військових фразеологізмів із офіційних документів НАТО.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Військові термінологічні сполучення із документів НАТО як особливе лексико-семантичне та стилістичне явище відрізняються від інших загальних військово-політичних термінологічних систем.

Військові сталі вирази НАТО – це словосполучення, що мають різний ступінь понятійної стійкості (вільні, частково переосмислені й повністю переосмислені). Тобто, це словосполучення, термінологічний статус яких визначається за допомогою критеріїв «термінологічності» [3, с. 353]: асоціативного зв'язку з військовою сферою, смисловою цілісністю словосполучення, співвідношення з єдиним поняттям. Критерії такої термінологічності можуть бути використані як додатковий засіб семантизації колокацій у двомовному (або багатомовному) словнику-тезаурусі.

У військовій термінології та фразеологічних сполученнях НАТО є терміни, що належать до сфери мови, або термінологічні колокації. Термінологічна колокація визначається, у такому випадку, як стійке поєднання слів у мові, формування якого зумовлено понятійною системою певної галузі, у якій вона використовується. Будучи одиницею мови, термінологічна колокація є результатом мовного зв'язку. Лексична сполучуваність є найбільш об'єктивним критерієм опису семантики термінологічної колокації, оскільки характеризується вибірковістю лексем, котрі поєднуються між собою, і забезпечує її смислову правильність (Таблиця 1) [4; 7].

Таблиця 1 – Фрагмент аналізу багатослівних англійськомовних колокацій (area, public, radio, exercise, European) тощо

Колокації з двох слів	Колокації з трьох слів	Колокації з чотирьох слів
<p>area bombing Bombing of a group of targets constituting an area rather than a pinpoint target.</p> <p>майданні бомбометання Бомбометання по групі цілей на відміну від бомбометання по точкових цілях.</p> <p>area dispensers Riot control agent dispensers mounted in the walls and ceilings of prison facilities.</p> <p>майданні розпилювачі Розпилювачі хімічних речовин, що застосовуються для придушення масових заворушень; встановлюються на стінах і стелях пенітенціарних установ.</p> <p>area of cooperation (АОС) сфера співробітництва</p> <p>area of deployment 1. зона (район) розгортання; 2. місце дислокації</p> <p>area of influence A geographical area where a commander is directly capable of influencing operations. See also area of interest, area of operations, area of responsibility</p>	<p>area control centre (ACC) районний диспетчерський центр (РДЦ); диспетчерський пункт сектора УВС.</p> <p>area denial operation блокування району</p> <p>area interdiction operation An operation aimed at preventing or hindering enemy operations in a specified area.</p> <p>ізоляція району, операція з блокування району; блокування дій супротивника Операція з метою запобігання або скоювання дій супротивника в заданому районі.</p> <p>area of combat operations район бойових дій</p> <p>area of common interest (ACI) (CAI) зона спільних інтересів (ІСВП)</p> <p>area of operational interest (AOI) In air defence, an area in which automatic cross-telling of tracks of interest is provided to an adjacent site based on established criteria, such as identity and location.</p> <p>зона оперативного стеження радіолокації</p>	<p>area air defence commander (AADC) Commander responsible for all air defence operations within his assigned area.</p> <p>Командувач районом ППО – Посадова особа, відповідальна за протиповітряну оборону призначеного їй району.</p> <p>equipment and ordnance recognition визначення належності військової техніки і босприпасів</p>

<p>зона бойового впливу; зона досяжності «своїх» засобів ураження Район, у якому командир (командувач) може безпосередньо впливати на хід бойових дій. Також – зона особливої уваги, зона операцій (бойових дій), зона відповідальності.</p> <p>area of interest The area of concern to a commander relative to the objectives of current or planned operations, including his areas of influence, operations and / or responsibility, and areas adjacent thereto.</p> <p>зона особливої уваги Район, який має особливе значення для командира (командувача) з точки зору цілей поточних або майбутніх бойових дій, що вміщує виділені йому зони: бойової дії, бойових дій і (або) зону відповідальності, а також сусідні з ними зони. Також: зона бойової дії, зона досяжності «своїх» засобів ураження, зона операцій (бойових дій), зона відповідальності.</p> <p>area of separation A designated area or locality, agreed by the parties involved, from which conflicting parties have withdrawn their units into specified regions, the remoteness of which precludes the use of firearms, artillery or other weapons by any of the conflicting parties. Also called demilitarized zone; see also buffer zone</p> <p>зона роз'єднання сил, зона роз'єднання конфліктуючих сторін Погоджена із зацікавленими сторонами і позначена ділянка території (місцевості), з якої виведені збройні формування конфліктуючих сторін у зазначені райони, віддаленість яких виключає можливість застосування будь-якою з конфліктуючих сторін стрілецького, артилерійського та іншого озброєння. Також – демілітаризована зона; буферна зона.</p> <p>area search пошукова операція в заданому районі</p>	<p>У протиповітряній обороні – це зона, у якій на основі встановлених критеріїв (належність, тип і місцезнаходження цілі) здійснюється автоматична передача даних перехресної проводки потенційно значущих цілей на сусідню позицію радіолокаційних станцій.</p> <p>area of operations (AOO) зона операції (бойових дій), район операції (бойових дій), район проведення операції (бойових дій)</p> <p>radio frequency (RF) weapons A class of weapons which transmit short, high-powered pulses of electromagnetic radiation over significant ranges.</p> <p>радіохвильова зброя Клас зброї, принцип дії якої заснований на передачі коротких електромагнітних імпульсів високої потужності на значні відстані.</p> <p>radio-holographic detection радіолографічне виявлення</p> <p>Public Diplomacy Division (PDD) Відділ громадської дипломатії</p>	
--	--	--

Колокації з п'яти слів	Колокації з шести слів
<p>European Security and Defence Policy (ESDP) Європейська політика безпеки і оборони</p> <p>European Working Group on Non-lethal Weapons (EWG-NLW) Founded in 1998 by Austria, Czech Republic, France, Germany, Italy, Netherlands, Russia, Sweden, United Kingdom.</p> <p>Європейська робоча група зі зброї не смертельної дії Заснована в 1998 році Австрією, Чеською Республікою, Францією, Німеччиною, Італією, Нідерландами, Росією, Швецією та Великою Британією.</p>	<p>beyond-the-horizon ground-based radar наземна надгоризонтна РЛС дальнього виявлення</p>

Загалом в основі творення запропонованих термінів лежить метафора: «area of separation» – «зона розведення сил, зона роз'єднання конфліктуючих сторін»; «Rack» не як «сітка», а як «бомботримач»; «Bay» саме як «бомбовий відсік»; створення терміна з власного морфемного інвентаря власної мови або з інтернаціональних елементів: «range finder» – «далекомір»; «Altimeter» – «висотомір»; «Early warning» – «далеке попередження»; «Reentry vehicles» – «бойові частини» [3, с. 121; 4]. У таких сталих виразах немає синонімів.

Основні англійські військові терміни з документів НАТО є багатокомпонентними (представлені словосполученнями): «stand-off weapon» – «зброя, яка застосовується поза зоною дії»; «Dense ECM environment» – «умови сильної радіоелектронної протидії» [3, с. 122; 4].

Також, структура сучасних військових сталих термінів НАТО безперервно змінюється за рахунок постійного необхідного оновлення лексики та створення нової зброї, методів ведення АТО, військових дій в окремих регіонах. Наприклад, дієслово *to insert* може вживатися в значенні «розміщення військової сили, або оборонної сили» [4; 6, с. 352]: This equipment allows us **to insert** a substantial deterrent force onto the Arabian Peninsula in a faction of the time that took us in 1990. Дієслово *to eject* – у значенні «витіснення, залишення попередніх позицій» [4; 6, с. 353]: While the Desert Storm coalition ejected the Iraqi army from Kuwait in». Дієслово *to provide*, крім свого основного значення «забезпечувати», може перекладатися як [4; 6, с. 353]:

а) призначати: The Chairman of the Joint Chiefs of Staff shall provide a representative to PCC / CT, the DoD AT Coordinating Committee, a representative to the DoD Worldwide AT Conference, and an observer to the OSPG. (Голова Об'єднаного комітету керівників штабів призначається представником складу Координаційного комітету по боротьбі з тероризмом.);

б) давати вказівки, доповідати: The Under Secretary of Defense (Comptroller) shall provide information to DoD components on how to identify force protection funds within budget submissions and executions; and, provide reports on force protection funds as requested by the Secretary of Defense and the Chairman of the Joint Chiefs of Staff. (Заступник міністра оборони (з ревізійно-фінансової сфери) дає вказівки підрозділам Міністерства оборони ... доповідає з питань фінансування програми захисту військових баз.);

в) здійснювати: The Assistant Secretary of Defense for Special Operations and Low-Intensity Conflict shall provide policy oversight and guidance to the DoD Components in support of

respective AT efforts. (Помічник міністра оборони зі спеціальних операцій і конфліктів малої інтенсивності здійснює нагляд і керує діями структурних одиниць Міністерства оборони.);

г) розробляти: The Assistant Secretary of Defense for Command, Control, Communications and Intelligence shall provide physical security programs, counterintelligence, general program and budget policy support to the DoD Combating Terrorism and DoD Foreign Counterintelligence Programs. (Помічник міністра оборони з питань командування, управління, зв'язку і розвідки розробляє програми щодо забезпечення фізичного захисту.);

д) проводити: The Director, Defense Intelligence Agency provides security vulnerability assessments for Defense Attaché Office personnel overseas on a routine and emergency basis. (Директор Розвідувального управління Міністерства оборони проводить оцінку ступеня захисту.); [4; 6, с. 353].

Особливу роль відіграє термін **area** для позначення спеціального командування в межах географічних зон відповідальності. Сюди входить: зона розведення сил, зона роз'єднання конфліктуючих сторін; зона особливої уваги; зона майданних бомбометань; зона операції (бойових дій), район операції (бойових дій), район проведення операції (бойових дій) тощо [4].

Висновки. Отже, корпусне дослідження на матеріалі офіційних текстів НАТО є основою виділення термінологічних колокацій у військовій сфері, що складається з декількох етапів: формування корпусу військово-політичних текстів; вибір корпусного менеджера (AntConc); встановлення списку найбільш частотних слів; вибір інструменту виділення колокацій (Clusters); відбір колокацій (повторювані терміни, як опорні слова колокації) за принципом синтаксичної і семантичної цілісності [7].

На основі результатів корпусного дослідження уможливорюється опис структурно-семантичних характеристик колокацій військових сталих виразів НАТО. Структурні особливості колокації багато в чому збігаються зі структурними особливостями термінологічного словосполучення у сфері мілітаризації та ведення військових дій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобкова Т. В. Теоретико-методологічні підходи до вивчення колокацій / Т. В. Бобкова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. — 2014. — Т. 17, № 2. — С. 14–22.
2. Кочарян Ю. Г. Языковая природа военного термина / Ю. Г. Кочарян // Вестник Адыгейского государственного университета. Сер. : Филология и искусствоведение. — 2012. — Вып. 1. — С. 256–261.
3. Кочарян Ю. Г. Метафора и метонимия в терминологии (на примере английской военной терминологии) / Ю. Г. Кочарян // Вестник Университета Российской Академии Образования. — 2012. — № 1. — С. 120–123.
4. Офіційний сайт архівних документів «НАТО» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts.htm.
5. Рябов А. Г. Метафора в терминологии : (на примере военной терминологии) / А. Г. Рябов // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. — 2009. — Т. 15, № 3. — С. 149–154.
6. Соколов С. В. Многопризнаковая номинация в современных терминосистемах : (на примере немецкой и русской военной терминологии) / С. В. Соколов // Преподаватель XXI век. — 2014. — № 1, ч. 2. — С. 351–355.
7. Сайт Национального корпуса русского языка: [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ruscorpora.ru/corpora-biblio.html>.

REFERENCES

1. Bobkova, T. V. (2014), Theoretical and methodological approaches to the study of collocation, *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriya: Filolohiia* [Bulletin of Kyiv National Linguistic University. Series: Philology], vol. 17 (2), pp. 14–22.
2. Kocharian, Yu. H. (2012), The language nature of the military term, *Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo univversityeta* [Bulletin of the Adygeya State University], Iss. 1, pp. 256–261.
3. Kocharian, Yu. H. (2012), Metaphor and metonymy in term formation (in English military terminology example), *Vestnik Univyrsityeta Rossiyskoy Akadyemii Obrazovaniya* [Bulletin of the University of Russian Academy of Education], No. 1, pp. 120–123.
4. Official website of NATO archival documents, available at: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts.html (daily access).
5. Ryabov, A. G. (2009), Metaphor in term formation: (in the example of military terminology), *Vestnik Kostromskogo Gosudarstvennogo Univyrsityeta im. N. A. Nyekrasova* [Bulletin of the Kostroma State University named after N. A. Nekrasov], Vol. 15 (3), pp. 149–154.
6. Sokolov, S. V. (2014), Nomination of multi in modern terminological system: (for example, German and Russian military terminology), *Prepodavatyel XXI vek* [Teacher XXI century], No. 1, part 2, pp. 351–355.
7. Website of Russian National Corpus, available at: <http://www.ruscorpora.ru/corpora-biblio.html> (daily access).

УДК 81:395:177:395.6/7

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ ЯК ОБ'ЄКТ ПОЛІАСПЕКТНОГО ВИВЧЕННЯ

Деревянко Ю. М.

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
juliad88@list.ru

У статті проаналізовано погляди на явище мовленнєвого етикету, відображені в концепціях різних парадигм. Окреслено функції етикету в комунікативному процесі. Особливу увагу акцентовано на розумінні мовленнєвого етикету як семіотичної системи. Етикетні знаки носять системний характер і виявляються в шаблонних ситуаціях вітання, прощання, подяки тощо. Виявлено опозиційний характер елементів мовленнєвого етикету як знакової системи. Окремо проаналізовано функції вербальних та невербальних етикетних знаків. Підкреслюється необхідність вивчення мовленнєвого етикету, як невід'ємної частини поведінки та культури спілкування комунікантів.

Ключові слова: мовленнєвий етикет, мовленнєвий акт, комунікативний процес, комунікативна стратегія, етикетні формули, вербальна / невербальна комунікація.

РЕЧЕВОЙ ЭТИКЕТ КАК ОБЪЕКТ ПОЛИАСПЕКТНОГО ИЗУЧЕНИЯ

Деревянко Ю. Н.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье проанализированы существующие взгляды на явление речевого этикета, отображенные в концепциях разных парадигм. Определены функции этикета в коммуникативном процессе. Особое внимание акцентировано на понимании речевого этикета как семиотической системы. Этикетные знаки носят системный характер и проявляются в типичных шаблонных ситуациях приветствия, прощания, благодарности и т.д. Выявлен оппозиционный характер элементов речевого этикета как знаковой системы. Отдельно проанализированы функции вербальных и невербальных этикетных знаков. Подчеркивается необходимость изучения речевого этикета, как неотъемлемой части поведения и культуры общения коммуникантов.

Ключевые слова: речевой этикет, речевой акт, коммуникативный процесс, коммуникативная стратегия, этикетные формулы, вербальная / невербальная коммуникация.

SPEECH ETIQUETTE AS AN OBJECT OF POLYASPECT STUDY

Derevianko Y. M.

Zaporizhzhya national university, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya

Investigation of speech etiquette does not lose relevance, as far as the speech etiquette is constantly changing phenomenon. Communicants' knowledge of verbal behavior rules ensures effective communication.

The article offers a comprehensive review of the main approaches to the study of speech etiquette. It helps to understand the communicative process as a whole, to explain the differences in communicative interaction of different cultures and social groups, to determine the conditions of successful communication.

The article reveals differences in the concept of speech etiquette with a view to pragmatic, sociolinguistic, linguo-cultural, cognitive, comparative-historical perspectives. Each of these approaches presents such specific functions as phatic, emotive, suggestive, conative, regulatory, preventive and expressive, which are all analyzed in the article.

Speech etiquette is interpreted in different ways within each approach, but they all are agreed that it is an important part of behavior and communication.

The greatest attention is given to consideration of speech etiquette in semiotic perspective as a kind of symbol system. The unit of information transfer between the communicants is a sign of etiquette. Etiquette signs are systemic and are revealed in typical etiquette situations. Lack of necessary etiquette sign in certain etiquette situations can lead to conflict between communicants. The article also noted oppositional character of the elements of speech etiquette as a semiotic system.

The internal organization of etiquette involves the general semiotic functions: message transfer and ensuring in understanding of its contents, influence on addressee, and expression of personal attitude to the message.

Separately nonverbal signs of etiquette also perform important functions. Ontological group of functions is based on the specific nature of nonverbal signs and includes cognitive, deictic, information functions. Instrumental group of functions describes functional interaction of nonverbal and verbal modules in communicative act. This group combines functions of complementation, contradiction and replacement. The group of pragmatic functions describes the role of verbal and nonverbal actions in communicative act and its impact on the addressee and includes regulatory, emotive-evaluative, illocutionary function, and the function of self-presentation of each communicant.

Etiquette signs system is the foundation of communication and etiquette rules put strict limits for the use of signs. Semiotic approach to the study of speech etiquette is the most profound and awaits depth study.

Key words: speech etiquette, speech act, communication process, communication strategy, etiquette speech patterns, verbal / non-verbal communication.

Дослідження мовленнєвого етикету актуальні в сучасному мовознавстві, етнології, лінгвокультурології, що пояснюється важливістю й динамічністю способів подачі повідомлення в різних сферах життя та умовах спілкування. Історія функціонування мовленнєвого етикету доводить, що він підпорядкований соціокультурним умовам і є тим необхідним засобом, який забезпечує максимальну ефективність комунікації, залежну від обсягу знань про правила мовленнєвої поведінки та компетенції комунікантів.

Усебічне вивчення мовленнєвого етикету й систематизація поглядів на це поняття має важливе значення для розуміння комунікативного процесу загалом, пояснює відмінності в комунікативній взаємодії представників різних культур і соціальних груп, а також визначає умови, за яких взаємодія учасників комунікації буде успішною (І. М. Горелов (1980), П. Грайс (1997), Є. В. Ключев (2002), К. Лоренц (1990), Н. П. Плющ (1991), І. І. Серякова (2012), Н. І. Формановська (1987, 1989, 2002)).

У статті здійснено систематизацію головних підходів до вивчення мовленнєвого етикету, а її основними завданнями було з'ясувати відмінності в інтерпретації поняття «мовленнєвий етикет», окреслити його основні комунікативні функції.

Явище мовленнєвого етикету розуміють як прийняту в певній культурі сукупність вимог до структури, суті, послідовності, характеру й ситуативної доречності висловлювань, і розглядають у прагматичному [4, 7, 14], соціолінгвістичному [15, 16], лінгвокультурологічному [11, 15], когнітивному [2] та історично-порівняльному аспектах [6, 9, 10].

Останнім часом питання мовленнєвого етикету висвітлюється також в аспекті паралінгвістики та семіотики [12]. У межах цих підходів мовленнєвий етикет тлумачать по-різному, але здебільшого його визначають як сукупність мовленнєвих актів, елементів культури народу, набір паралінгвістичних знаків, систему етикетних одиниць, яка відповідає соціальним ознакам учасників спілкування, набір мовленнєвих формул, через які відстежується історія суспільства. Проте всі ці підходи не суперечать один одному, а узгоджуються стосовно того, що мовленнєвий етикет – це важлива частина поведінки й спілкування, продукт та інструмент комунікативної діяльності.

У межах прагматики мовленнєвий етикет розуміють як систему мовленнєвих актів або цілеспрямованих мовленнєвих дій, які визначаються конкретними мотивами й намірами комунікантів, чи здійснюються автоматично, відповідно до принципів та правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у суспільстві.

Таке тлумачення мовленнєвого етикету ґрунтується на ототоженні кожної одиниці мовленнєвого етикету з виконанням конкретної дії та розглядає її як мовленнєвий акт певного виду [7], наприклад: репрезентативний акт (інформування) – англ. *You are right. That goes without saying*, укр. *До певної міри Ви маєте рацію*; директивний акт (спонукання до дії) – англ. *You should remember...*, фр. *Je suis obligé de refuser*; комісивний акт (обіцянка) – укр. *Прошу прийняти мої вибачення, обіцяю виправитися*, експресивний акт (вибачення) – рос. *Простите мою оплошность*.

Залежно від мети, способу передачі інформації, психологічного стану й інтересів мовців, конкретне висловлювання буде співвідноситися з певним видом мовленнєвого акту, на який «можна орієнтуватися комунікантам, вибираючи необхідний тип комунікативної стратегії» [7, с.285]. Успішність обраної комунікативної стратегії й мовленнєвого акта загалом визначається прагматикою з погляду на досягнення учасниками комунікації поставленої мети. Цей процес відбувається через виконання низки комунікативних функцій: фатичної, емотивної, сугестивної.

Мета фатичної функції – привернення уваги співрозмовника, спонукання його до комунікативної взаємодії, встановлення контакту (укр. *Хочу представити Вам..., Вам є що обговорити*).

Емотивну функцію реалізовано різними експресивними елементами з метою підсилення емоційного забарвлення спілкування (англ. *I fail words to express my thanks*, фр. *Je suis très heureuse de t'avoir rencontré*).

Сугестивна функція сприяє максимальному впливу на співрозмовника (англ. *Sorry, but it seems you've missed the point*, укр. *У цьому Ви якраз помиляєтеся*).

Дослідники [4, 7, 14], які вивчають мовленнєвий етикет у прагматичному аспекті, наполягають, що функціонування одиниць мовленнєвого етикету варто розглядати з точки зору виконання мовленнєвих актів і оцінювати кожний його вияв як спосіб досягнення мовцем певної мети.

Зрозуміло, що мовленнєвий етикет є наслідком соціальної взаємодії людей, у зв'язку з чим Н. І. Формановська [14, с.117] пропонує розрізняти такі особливі типи мовленнєвих актів: контактиви, які містять висловлювання з контактопідтримувальною функцією в соціумі (англ. *I'm so happy to see you!*), і соціативи з висловлюваннями, спрямованими на створення гармонійної рівноваги в суспільстві (фр. *Vous avez bonne mine, vous savez!*). Проте прагматичний підхід якраз недостатньо враховує соціолінгвістичні характеристики учасників комунікації, які застосовують мовленнєвий етикет.

Саме тому підтримуємо думку Н. П. Плющ стосовно того, що етикет є соціальним за своєю природою «феноменом людського спілкування, складним і синкретичним.

У ньому міцно переплетені соціальні, психологічні та мовні чинники» [11, с.91]. У соціолінгвістичному аспекті мовленнєвий етикет слід тлумачити як сукупність етикетних одиниць, пріоритетність яких зумовлена соціальними ознаками учасників спілкування (вік, освіта й виховання, стать, професійна належність, виконання певних соціальних ролей).

З огляду на це, соціолінгвістичний аспект дослідження мовленнєвого етикету якраз і дозволяє розкрити конативну й регулятивну його функції. Конативна функція пов'язана з прийнятими в соціумі правилами ввічливості й забезпечує демонстрацію шанобливого ставлення до адресата: англ. *Would you mind...*; фр. *Soyez gentils..., Je voudrais encore une fois vous remercier de...*. Вибір етикетної форми визначається ступенем знайомства співрозмовників, особливостями взаємин комунікантів, рольовими позиціями партнерів [16, с.79].

Регулятивна функція пов'язана з характером відносин адресанта й адресата. «Рольові переключення», які демонструють мовці, виконуючи кілька соціальних ролей, «як правило, пов'язані і з мовленнєвими переключеннями» [16, с.75]. Наприклад, залежно від формальних/неформальних умов спілкування обирається відповідна форма звертання. Скорочена й демінутивна форма власного імені (англ. *Bessie!*) вживається в ситуації неофіційного спілкування, а повна форма (англ. *Elizabeth!*) – в офіційному.

Отже, особливості мовленнєвого етикету слід вивчати з урахуванням соціальних характеристик учасників спілкування та розуміння їх соціальних ролей. Однак і соціолінгвістичний аспект залишає поза увагою особливості культури, звичаїв, традицій певного суспільства, роль фонових знань, що відбивають істотні для цього суспільства моральні й етичні норми, та їх вплив на мовленнєву культуру мовців.

Мовленнєвий етикет є невід'ємним елементом культури народу, що унеобхіднює розгляд цього поняття в лінгвокультурологічному аспекті. Інтерес дослідників пояснюється розмаїттям та унікальністю національних звичаїв, традицій, ритуалів, які людина засвоює, а потім ідентифікує себе з якоюсь культурою. Засвоюючи культурні норми та правила мовленнєвого етикету, комуніканти на підсвідомому рівні прагнуть діяти відповідно до усталених соціально-схвалених ситуацій. Як зауважує К. Лоренц, «суспільна поведінка людей пронизана культурною ритуалізацією настільки, що саме через її всюдисущність це майже не доходить до нашої свідомості» [10, с.62]. Імовірно, цим і пояснюється той факт, що більшість ритуалів, які вважаються хорошими манерами співрозмовників, є автоматизованими й комуніканти очікують одне від одного конкретних дій. Проте якщо очікувані знаки уваги (вітання, вибачення, подяка, привітання) відсутні, співрозмовник сприймає це болісно.

До того ж, саме лінгвокультурологічний аспект враховує дуже важливу емотивну (експресивну) функцію мовленнєвого етикету, яка передбачає здійснення емоційного впливу на співрозмовника. Національний характер мовленнєвої поведінки виявляється саме в прагненні до експресивності учасників комунікації, а також до вживання традиційних, оригінальних мовленнєвих форм, щоб підкреслити свою культурну ідентичність [6, с.65]. Особливо виразні відмінності між комунікантами, коли актуалізується універсальна опозиція «своє» – «чуже» (зіткнення однієї національної культури з іншою) [14, с.190].

Попри те, що в мовленнєвому етикеті кожної культури можна легко відстежити відмінні унікальні риси, неможливо також не помітити спільні, універсальні ознаки в різнокультурних системах правил мовленнєвої поведінки. Скажімо, формули вітання й прощання, форми шанобливого звертання до старших є культурною універсалією, хоча ці риси по-своєму реалізуються в окремих культурах. Наприклад, привітання актуалізується як побажання здоров'я (укр. *Доброго здоров'я! Здоровенькі були!*), побажання

миру (араб. *Salaam alei-kun*, івр. *šālōm*), або як питання про те, як справи (англ. *How do you do?*, фр. *Comment ça va?*). Залежно від культурного контексту такі етикетні одиниці можуть супроводжуватися особливими невербальними знаками (рукостискання, поцілунок, уклін тощо).

Дотримуючись усталених правил мовленнєвого етикету конкретної культури, доречного уживання етикетних знаків, комуніканти демонструють шанобливе ставлення один до одного та запобігають можливим конфліктам. Саме так реалізується «профілактична функція спілкування» [13, с.12] – англ. *Accept my apologies*, фр. *Je vous demand pardon*.

Виявляється, що саме лінгвокультурний аспект вивчення мовленнєвого етикету дає можливість збагнути його національну суть, виявити унікальні й універсальні особливості в спілкуванні носіїв певної культури. А це, у свою чергу, дозволяє сформулювати уявлення про мовну картину світу етносу та місце мовленнєвого етикету в ньому.

З точки зору когнітивного аспекту мовленнєвий етикет розглядається як засіб обміну інформацією про конкретну культуру для створення цілісної картини розуміння цієї культури, як засіб самопізнання комунікантів.

Існування когнітивної моделі спілкування у свідомості людини та приблизний сценарій кожної мовленнєвої дії «дозволяє правильно інтерпретувати поведінку, у тому числі й мовленнєву, інших людей» [2]. Передбачається, що кожен учасник спілкування засвоїв відповідну «ситуаційну когнітивну модель» спілкування, спираючись на яку, він здатний реалізувати та інтерпретувати будь-який мовленнєвий акт. А. Г. Берднікова, аналізуючи ментальний сценарій подяки, зазначає, що він охоплює: фонові знання про те, у яких ситуаціях буде актуальним виконання ритуалу подяки; уявлення про основні інтенції суб'єкта подяки; усвідомлення комунікативних умов ситуації подяки; уявлення про те, як вербально втілюється мовленнєвий акт подяки; знання про те, що невдячність засуджується соціумом [2, с.15].

Як бачимо, когнітивістика вивчає мовленнєвий етикет, розкладаючи його на деталі, і дозволяє глибше зрозуміти природу мовленнєвого етикету та особливості використання правил, які діють у тій чи іншій лінгвокультурі.

Правила соціальної та мовленнєвої поведінки виявляються неоднаковими в різні історичні епохи й періоди, тому динамічний характер мовленнєвого етикету вимагає застосування історично-порівняльного аспекту для його опису. Окремий набір етикетних формул несе в собі знання про особливості життя етносу, про етичні норми суспільства на кожному історичному етапі його розвитку, адже «мовленнєвий етикет належить до етнокультурних стереотипів, вкоріненість яких у самосвідомості етносу дуже глибока» [15, с.48]. Оскільки в мовленнєвій поведінці акумулюється багатий народний досвід, неповторність звичаїв, умов побуту кожного народу, мова також змінюється разом зі способом життя людей, що відбито в субстанціональних та функціональних змінах в етикетних формулах.

Мовленнєві формули, зокрема, вітання-благословення, вітання-висловлення доброзичливості, прощання-побажання, прощання-благословення можуть виконувати функції оберегів від пристрїту або небажаних подій (рос. *Бог спасет!*, укр. *Бог милує!*). З часом мовленнєві формули «втрачають свою сакральну суть, перестають бути знаками певних релігійно-магічних феноменів, і обумовлені просто мовною звичкою» [9, с.30], як у випадку висловлення різкої незгоди, заперечення – рос. *Боже упаси!*, укр. *Господи помилуй!*. Спостерігаються й функціональні зміни в межах мовленнєвих формул: фатична функція втрачає домінантність, а соціально-етикетна й експресивна функція набувають усе більшої ваги.

Історично-порівняльний аспект дозволяє виявити багатогранність мовленнєвого етикету, його безкінечний потенціал щодо змін та вдосконалення відповідно до наявного стану мовленнєвої культури.

Мовленнєвий етикет також вивчається в семіотичному аспекті, хоча саме цей підхід до вербальних та невербальних етикетних засобів залишає найбільший простір для дослідження. В. Є. Гольдін вважає етикет своєрідною знаковою системою, «вивченням якої повинна... займатися семіотика» [3, с.32].

З огляду на семіотичний аспект одиницею передачі інформації між комунікантами є етикетний знак, який розглядають «як маркування взаємин і взаємодій людей у суспільстві та в спілкуванні, з точки зору поєднання вербальних і невербальних етикетних знаків у мовних актах, з точки зору мовця, його оцінки та вибору знака для конкретного адресата» [14, с. 178–179].

Вибір етикетних знаків залежить від загальноприйнятих у суспільстві ритуалів, традицій, звичаїв та обрядів. Передача етикетних знаків відбувається через канал зв'язку між комунікантами, який «наповнюють семіотичні вмістилища» [12, с. 69]. Саме тому мовленнєвий етикет в семіотичному аспекті можемо розглядати як систему певних знаків, що виявляються в шаблонних етикетних ситуаціях (вітання, прощання, побажання), та мають свою «граматику (правила поєднання знаків)» [1, с. 5].

Мовленнєвий етикет – це структурована система знаків, між якими встановлюються парадигматичні й синтагматичні відношення. Парадигматичні відношення наділяють знаки єдиною властивістю, але різними ознаками. Конкретні правила поведінки описують етикетні жести й головною функцією цих знаків є передача інформації в межах етикетної поведінки [8].

Коли зміст двох знаків однієї знакової системи збігається, то такі парадигматичні відношення називають синонімією й омонімією. Синонімічними вони будуть, коли зміст збігатиметься, а форми відрізнятимуться. Наприклад, знак «показати язика» уживають з метою когось подразнити. Омонімічні знаки характеризуються збігом форм і відмінністю їх змісту. Наприклад, жест «знизувати плечима» може означати як незнання чогось, так і байдужість.

Синтагматичні відношення не передбачають подібності або відмінності знаків. Вони означають тільки те, що знаки однієї системи можуть уживатися разом у процесі спілкування, взаємодіючи один з одним: як жести та міміка використовуються разом у ситуації невербального спілкування для підсилення вербального повідомлення та більш точного вираження власних почуттів комунікантом.

Говорячи про використання системи етикету в комунікації, В. В. Дементьєв наголошує, що «знак перебуває в гострій опозиції до його відсутності, а відсутність знака є вагомою й усвідомлюється однозначно» [5, с. 201]. Етикетні знаки справді мають системність, адже відсутність необхідного знака в певній етикетній ситуації викликає непорозуміння між комунікантами, а в окремих випадках призводить до конфлікту. Таке протиставлення не дивне, оскільки опозиційний характер елементів семіотичних систем відносять до основних семіотичних закономірностей. У семіотичній системі знак рукостискання та демонстративне його уникнення існують як члени опозиції та декодуються як «шанобливе vs. нешанобливе ставлення до комунікантів». «Повсякденне спілкування vs. церемоніальне» [1, с. 6] також сприймається як семіотична опозиція й порушення етикету в першому випадку буде сприйматися легше, ніж у другому.

Вербальні етикетні знаки також мають опозиції, що виражатимуть як позитивні, так і негативні почуття комунікантів, їх шанобливе ставлення до співрозмовника чи навпаки. Наприклад, альтернатива «*ти – Ви*» в ситуації звернення є знаком того, наскільки співрозмовники наближені чи віддалені один від одного.

Певна внутрішня організація етикету як особливої знакової системи, тобто наявність законів поєднання різних знаків усередині неї, передбачає виконання низки семіотичних функцій: функція передачі повідомлення та забезпечення розуміння його змісту, функція впливу на співрозмовника та емоційно-виразна функція.

Функція передачі повідомлення та забезпечення розуміння його змісту полягає в передачі основної думки етикетними формулами, які допомагають встановити контакт між комунікантами, організують обмін інформацією між ними та плідну взаємодію. Ця функція чітко виявлена в етикетних ситуаціях привітання, прощання, вибачення, відповіді на вибачення. Вербальні експлікації (укр. *Доброго дня!*, *Скоро побачимось!*, *Не можу не вибачитися перед Вами*) співіснують з невербальним вираженням (помах рукою при зустрічі й прощанні, посмішка, уклін при вибаченні або ж опущена голова).

Реалізація функції впливу на співрозмовника, спонукання його до дії або формування певної точки зору залежить, передусім, від виразності вжитої етикетної формули (прохання, відмови, заборони, пропозиції, поради), а її вербальна актуалізація супроводжується жестовою: англ. *Could you possibly let me have... please, I'd be willing..., but I can't, By no means!*, негативне хитання головою, заборонний жест руками.

Емоційно-виразна функція сприяє повнішій і глибшій передачі думки й дозволяє передавати ставлення людини до того, про що йдеться. Найвиразніше ця функція реалізується у випадку вживання етикетних формул співчуття, розради, компліменту, схвалення (вербально – фр. *Ne le prends pas trop à coeur, Il faut prendre son courage à deux mains!* та невербально – обіймами, прогладжуванням, плесканням по плечу, підморгуванням).

Невербальні знаки в етикеті виконують низку важливих функцій. Головною з них є позначення умов здійснення комунікативного акта. До супроводжуючих умов акта спілкування можна віднести: аудіальний, візуальний або тактильний контакт його учасників за сприятливих умов спілкування; контакт через подолання перешкод у каналах зв'язку (підвищення голосу, зміна тембру голосу, підморгування, примружування очей).

І. І. Серякова, ґрунтуючись на специфічній знаковій природі невербаліки, виділяє так звану онтологічну групу функцій невербального компонента комунікації [12, с. 119], до якої входять: когнітивна, дейктична, інформаційна функції.

Говорячи про когнітивну функцію невербального компонента комунікації, треба пам'ятати, що це – функція пізнання й здійснення висновку. Саме тому кожен із комунікантів, вступаючи в етикетну взаємодію, має оцінити поглядом та, можливо, дотиком середовище, де відбувається бесіда, і проаналізувати невербальну поведінку співрозмовника (жести, вираз обличчя, погляд), що й слугуватиме індикатором почуттів співрозмовника, протікання його розумових процесів.

Дейктична функція полягає в маніфестації характеристик учасників спілкування за допомогою невербальних засобів. Це стосується, перш за все, віку комуніканта (що може визначатися тембром голосу, типовими жестами) та його емоційного стану (визначається тоном, гучністю спілкування, різкістю жестів, мімікою).

Інформаційна функція виявляється в позначенні «релевантної для ...ситуації наявності або відсутності невербальних дій» комуніканта [12, с. 123]. Невербальні дії учасника комунікативного акта, зазвичай, залежать і продиктовані умовами спілкування та спрямовані на задоволення комунікативних потреб. Адресату легше проінтерпретувати невербальні знаки як частину загальної картини комунікації, якщо вони відповідають ситуації, наприклад: кивнути при вітанні, помахати рукою при прощанні, насупитися при відмові, підморгнути при компліменті, знизати плечима при вираженні сумніву. В окремих випадках знаки, що вживаються цілеспрямовано або мимоволі, не відповідають

комунікативній ситуації, тому їх важко інтерпретувати. Це свідчить про важливість підтексту й вимагає певних когнітивних зусиль для адекватного декодування знаків учасниками спілкування.

Дослідження етикету загалом, включно із його вербальним і невербальним модулями, вимагає вирішити питання про розподіл функцій між зазначеними модулями вербального знака всередині комунікативного процесу. І. І. Серякова [12, с. 125] виділяє інструментальну групу функцій: доповнення, протиставлення та заміщення вербальних знаків. У випадку доповнення невербальний модуль поєднується з вербальним і виражає єдину думку. При протиставленні модулі мають різне маркування, тобто «говориться одне, а відчувається інше» [12, с. 127]. Ситуація з заміщенням невербальним модулем вербального трактується як комунікативна необхідність.

Отже, паралінгвальні знаки, які розглядаються як такі, що мають етикетне навантаження, охоплюють різні складники невербальної комунікації – жести, дистанцію між комунікантами, позицію мовців, зовнішній вигляд, положення тіла, кивання головою, погляд, уклін, рукостискання тощо. Такі ж знаки можуть бути нейтральними, коли не мають специфічного етикетного навантаження, бо тоді вони вживаються як емоційна реакція на ситуацію.

Невербальні знаки, звісно, можуть бути помилково декодовані співрозмовником, що спричиняє загострення ситуації спілкування, а в окремих випадках призводить до конфлікту. Найяскравіший та найінформативніший невербальний знак, що з'являється в процесі спілкування – посмішка. Вона частіше виражає позитивні почуття, хоча може бути амбівалентною, експлікуючи іронічне, зневажливе ставлення до того, про що йдеться, або до того, що відбувається.

Група виокремлених прагматичних функцій описує роль вербальних та невербальних дій, з яких складається кожний комунікативний акт, та доповнюється регулятивною функцією (передбачає правильний перебіг комунікативного процесу), емоційно-оцінною (відповідає за встановлення емоційного зв'язку між комунікантами та вдале вираження власних емоцій кожного з учасників комунікативного процесу), ілюкативною (забезпечує вдале й цілеспрямоване подання інформації) та функцією самопрезентації (вдале зображення свого іміджу в процесі спілкування).

Переконаємося, що семіотичний підхід до мовленнєвого етикету виявляється більш повним, адже сприймаючи мову як знакову систему, ми маємо говорити й про семіотичність її складників. Етикетні знаки є основою етикетного спілкування, а норми етикету встановлюють чіткі межі для використання знаків.

Отже, різні аспекти вивчення мовленнєвого етикету (прагматичний, соціолінгвістичний, лінгвокультурологічний, когнітивний, історично-порівняльний) тлумачать це поняття несуперечливо і є взаємодоповнювальними. Функції, що виконує мовленнєвий етикет при спілкуванні (фатична, емотивна, сугестивна, конативна, регулятивна, профілактична, когнітивна, дейктична, інформаційна, ілюкативна), реалізуються сукупно й забезпечують реалізацію мети кожного учасника спілкування в процесі комунікації.

Мовленнєвий етикет є системою взаємопов'язаних знаків: вербальні засоби вираження етикету комбінуються з невербальними засобами, тому можна говорити про двомодульність мовленнєвого етикету. Хоча невербальні засоби передачі інформації є виразнішими й прозорішими для декодування, оскільки передають значно більший обсяг інформації під час комунікації. Уживання в процесі комунікації комплексу етикетних знаків свідчить про їх багатofункціональність.

Семіотичний аспект дослідження вербального та невербального складника етикетизації спілкування забезпечить глибше розуміння семіотики поведінки людини, виявить

співвідношення позначувального й позначуваного, умотивованого й типологізованого в тій чи іншій лінгвокультурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грайс П. Прагматическая теория значения / П. Грайс. — М., 1997. — 186 с.
2. Ключев Е. В. Речевая коммуникация : учеб. пособие для университетов и институтов / Е. В. Ключев. — М., 2002. — 320 с.
3. Формановская Н. И. Речевое общение : коммуникативно-прагматический подход / Наталья Ивановна Формановская. — Москва : Русский язык, 2002. — 216 с.
4. Формановская Н. И. Речевой этикет и культура общения / Наталья Ивановна Формановская. — Москва : Высшая школа, 1989. — 159 с.
5. Формановская Н. И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты / Наталья Ивановна Формановская. — 2-е изд., перераб. и доп. — Москва : Русский язык, 1987. — 158 с.
6. Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету / Н.П. Плющ // Українська мова і сучасність. — Київ : НМК ВО, 1991. — С. 90–98.
7. Бердникова А. Г. Речевой жанр благодарности: когнитивный и семантико-прагматический аспекты : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / А.Г. Бердникова. — Новосибирск, 2005. — 23 с.
8. Клоков Т. В. Основные направления лингвокультурологических исследований в рамках семиотического подхода / Т.В. Клоков // Теоретическая и прикладная лингвистика. — Вып. № 2. Язык и социальная среда. — Воронеж : Изд-во ВГТУ, 2000. — С. 60–67.
9. Лисицына Т.А. Речевой этикет как важнейший компонент этнокультуры / Т. А. Лисицына // Проблемы речевого воздействия: всерос. науч. конф. — Речевое воздействие в разных формах речи. — Ростов-на-Дону, 1996. — Вып. № 4. — С. 4–6.
10. Лоренц К. Привычка, церемония и волшебство / К. Лоренц // Знания – сила. — 1990. — № 9. — С. 59–67.
11. Серякова И. И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных текстах / Ирина Ивановна Серякова. — Киев : Изд.центр КНЛУ, 2012. — 280 с.
12. Стернин И. А. Русский речевой этикет / Иосиф Абрамович Стернин. — Воронеж, 1996. — 73 с.
13. Гольдин В. Е. Речь и этикет : Кн. для внекл. чтения уч-ся 7–8 кл. / Валентин Евсеевич Гольдин. — Москва : Просвещение, 1983. — 109 с.
14. Байбурин А. К. У истоков этикета: этнографические очерки / А. К. Байбурин, А. Л. Топорков. — Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1990. — 165 с. — (Из истории мировой культуры).
15. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: язык тела и естественный язык / Григорий Ефимович Крейдлин. — Москва : Новое литературное обозрение, 2004. — 592 с.
16. Дементьев В. В. Теория речевых жанров / Вадим Викторович Дементьев. — Москва : Знак, 2010. — 600 с. — (Коммуникативные стратегии культуры).

REFERENCES

1. Grays P. Pragmaticeskaya teoriya znacheniya / P. Grays. — M., 1997. —186 p.
2. Klyuev E. V. Rechevaya kommunikatsiya: ucheb. posobie dlya universitetov i institutov / E.V. Klyuev. — M., 2002. — 320 p.
3. Formanovskaya N. I. Rechevoe obschenie : kommunikativno-pragmaticeskii podhod / Natalya Ivanovna Formanovskaya. — Moskva : Russkiy yazyk, 2002. — 216 p.
4. Formanovskaya N. I. Rechevoy etiket i kultura obscheniya / Natalya Ivanovna Formanovskaya. — Moskva : Vysshaya shkola, 1989. — 159 p.
5. Formanovskaya N. I. Russkiy rechevoy etiket : lingvisticheskiy i metodicheskiy aspekty / Natalya Ivanovna Formanovskaya. — 2-e izd., pererab. i dop. — Moskva: Russkiy yazyk, 1987. — 158 p.
6. Plyusch N. P. Formuli vvichlyvosti v sistemi ukrayinskogo movnogo etiketu / N. P. Plyusch // Ukrayinska mova i suchasnist. — Kyiv : NMK VO, 1991. — p. 90–98.
7. Berdnikova A. G. Rechevoy zhanr blagodarnosti : kognitivniy i semantiko-pragmaticeskii aspekty : avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 „Russkiy yazyk” / A.G. Berdnikova. — Novosibirsk, 2005. — 23 p.
8. Klokov T. V. Osnovnye napravleniya lingvokulturologicheskikh issledovaniy v ramkah semioticheskogo podhoda / T. V. Klokov // Teoreticheskaya i prikladnaya lingvistika. — Vyp. № 2. Yazyk i sotsialnaya sreda. — Voronezh: Izd-vo VGTU, 2000. — p. 60–67.
9. Lisitsyna T. A. Rechevoy etiket kak vazhneyshiy komponent etnokultury / T.A. Lisitsyna // Problemy rechevogo vozdeystviya: vseros. nauch. konf. — Rechevoe vozdeystvie v raznykh formah rechi. — Rostov-na-Donu, 1996. — Vyp. 4. — p. 27–33.
10. Lorents K. Privychka, tseremoniya i volshebstvo / K. Lorents // Znaniya – sila. — 1990. — № 9. — P. 59–67.
11. Seryakova I. I. Neverbalniy znak kommunikatsii v angloyazychnykh diskursivnykh tekstah / Irina Ivanovna Seryakova. — Kiev : Izd.tsentr KNLU, 2012. — 280 p.
12. Sternin I. A. Russkiy rechevoy etiket / Iosif Abramovich Sternin. — Voronezh, 1996. — 73 p.
13. Goldin V. E. Rech i etiket : Kn. dlya vnekl. chteniya uch-sya 7–8 kl. / Valentin Evseevich Goldin. — Moskva : Prosveschenie, 1983. — 109 p.
14. Bayburin A. K. U istokov etiketa : etnograficheskie ocherki / A. K. Bayburin, A. L. Toporkov. — Leningrad : Nauka, Leningradskoe otdelenie, 1990. — 165 p. — (Iz istorii mirovoy kultury).
15. Kreydlin G. E. Neverbalnaya semiotika : yazyk tela i estestvennyi yazyk / Grigoriy Efimovich Kreydlin. — Moskva : Novoe literaturnoe obozrenie, 2004. — 592 p.
16. Dementev V. V. Teoriya rechevykh zhanrov / Vadim Viktorovich Dementev. — Moskva: Znak, 2010. — 600 p. — (Kommunikativnye strategii kultury).

УДК 81'42:81'373.46

МЕТАМОВА ТЕРМІНОЗНАВСТВА ЯК ФРАГМЕНТ МЕТАМОВИ ЛІНГВІСТИКИ

Добропольська Д.О., аспірант

*Інститут української мови Національної академії наук України,
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, Україна*

dobropolska@mail.ru

Прокоментовано погляди різних дослідників щодо визначення понять “метамова” й “метамова лінгвістики”. Проаналізовано праці, у яких здійснено спроби впорядкування термінів термінознавства. Окреслено дефініцію поняття “метамова термінознавства” у межах метамови лінгвістичної науки.

Ключові слова: метамова, метамова лінгвістики, метамова термінознавства, історіографія термінознавства, лінгвістична термінографія.

МЕТАЯЗЫК ТЕРМИНОВЕДЕНИЯ КАК ФРАГМЕНТ МЕТАЯЗЫКА ЛИНГВИСТИКИ

Добропольская Д.А.

*Институт украинского языка Национальной академии наук Украины,
ул. Михаила Грушевского, 4, г. Киев, Украина*

Прокомментированы взгляды разных исследователей на определение понятий “метаязык” и “метаязык лингвистики”. Проанализированы труды, в которых предприняты попытки упорядочения терминов терминоведения. Определена дефиниция понятия “метаязык терминоведения” в рамках метаязыка лингвистической науки.

Ключевые слова: метаязык, метаязык лингвистики, метаязык терминоведения, историография терминоведения, лингвистическая терминология.

METALANGUAGE OF TERMINOLOGY AS A FRAGMENT OF METALANGUAGE OF LINGUISTICS

Dobropolska D.O.

*Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Mykhayla Hrushevs'koho str., 4, Kyiv, Ukraine*

This article deals with defining of the concept of “metalanguage” and “metalanguage of linguistics”. The work, which have done attempts to systematization the terms of terminology: "Dictionaries of terminologia: basic concepts and term of theory and practice systematization of special terminologist" (1990), “Glossary of terms used in terminology” (1997), “Universals language of science” (1999) “Historic systematized dictionary of the terms of terminology ” (2000), “Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej” (2005) are analysed. Examples of dictionary entries are shown.

Analytical review of articles V. L. Ivashchenko “Historiography of terminology: metalanguage and structural units” (2013) and “Conceptography of basic concepts of terminography” (2002) are done. In this articles are fixed end commented some metaconcept of historiography of terminology and theory of terminography.

Indicated that normalization of terminosystem of terminology is relevant area of research, which currently are ignored by linguists. The lack of standardized system of terminology reduces the scientific value of many works and hinders scientific communication in this field of linguistics.

The features of metalanguage of terminology are find, which including the improper use of traditional linguistic terminology and ambiguity understanding and application of various authors of basic terms of terminology, including the term “terminology”.

Given the fact that terminology is a young branch, its metalanguage defined as one that is in the process of formation and development.

Metalanguage of terminology as a fragment of metalanguage of linguistics that serves to describe the study and analysis of the main objects of study terminology is described. It is noted that this language, which operate terminologies, researchers of terminology, linguists, units which require regulation, which implies conclusion an appropriate ukrainian-language dictionary of terms of terminology.

Key words: metalanguage, metalanguage of linguistic, metalanguage of terminology, historiography of terminology, linguistic of terminography.

Термінознавство є достатньо молодого, новою наукою, яка, незважаючи на велику кількість праць у цій галузі, має недосліджені аспекти та суперечливі погляди щодо проблемних питань. Відтак метамова термінознавства свідчить про еволюцію цієї галузі лінгвістичного знання. Тому визначення самого поняття метамови термінознавства є необхідним для подальшого оперування цим терміном.

Поняття метамови випрацьоване й детально описане багатьма дослідниками. Зокрема його дефініцію віднаходимо у О. О. Селіванової [21; 22], О. С. Ахманової (СЛТА с. 232), В. М. Русанівського [25, с. 334], А. П. Загнітка (ЗСЛ 2), С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор (ЄБТС), Д. І. Ганича, І. С. Олійника (ГОС), Р. Якобсона [27; 28], Л. Ю. Буянової [7, с. 320–321], Н. Б. Гвішиані [10], Р. Барта [5], Е. А. Колеснікової [17], А. А. Абдулфанової [1]. А. Вежбицька випрацьовує суміжне з ним поняття – поняття метатексту [8].

Одним із перших дати визначення поняттю “метамова” намагався Р. Якобсон [27; 28], який зазначав, що “метамова – це не тільки необхідний науковий інструмент, що його використовують логіки та лінгвісти; він відіграє також важливу роль у нашій побутовій мові” [27, с. 356]. Д. І. Ганич та І. С. Олійник вважають, що метамова – це “мова, якою говорять про мову (мову-об’єкт), мова, об’єкт якої є зміст і вираження іншої мови” (ГОС). На думку А. П. Загнітка, метамова – мова наукового або філософського дослідження, що розглядає іншу мову; “мова” іншого порядку, особлива семіологічна система, уживана в тому випадку, коли мова постає як мова-об’єкт дослідження, як об’єкт аналізу; штучна мова, що утверджує іншу мову, слугує для опису мови як об’єкт дослідження (ЗСЛ 2). О. С. Ахманова у “Словнику лінгвістичних термінів” визначає метамову як «“мову” другого порядку», тобто як таку мову, якою говорять про мову (мову-об’єкт); мова, об’єктом якої є зміст і вираження іншої мови (СЛТА, с. 232). О. О. Селіванова вважає, що метамова – це система, що має у своєму складі загальнонаукову лексику та номенклатурні знаки, стрижнем якої є терміни. Ядро лінгвістичної термінології формують тематичні блоки “лексикологія”, “фонетика”, “морфеміка”, “словотворення”, “граматика”, “стилістика” та інші, які, власне, і представляють фундамент самої лінгвістичної науки. Терміносистема, що становить основу метамови, є засобом акумуляції, результатом досліджень багатьох шкіл, течій. Отже, метамова, на думку дослідниці, є своєрідною енциклопедією знань про мову [21]. До метамови лінгвістики належать термінологія, загальнонаукова лексика, властива науковій літературі взагалі в будь-якій галузі знання, буквена символіка і графіка [3].

Розглядаючи питання метамови, особливу увагу важливо приділяти проблемам термінології, яку розглядають як завершальний етап наукового пізнання. Отримані наукові результати не можуть стати надбанням людства доти, доки рух думки не досягне такого рівня абстракції, на якому можливе об’єднання новоствореного поняття з певним символом або знаком. Відтак науковий термін, будучи завершальним етапом дослідження, стає одиницею мета-таксономічного рівня, на якому здійснюється метамовна систематизація таксономій, отриманих при вивченні мовних фактів. Терміни, що закріплюються за відповідними поняттями, утворюють систему другого порядку, на відміну від визначень цих понять, які виступають як система першого порядку. Термінологічна система може бути представлена як результат багатоступеневого процесу, на кожній стадії якого зростає ступінь упорядкованості термінологічного матеріалу [11, с. 7–8].

Не оминув цей процес і термінологію лінгвістики, метамову якої, що є компонентом метамови науки, досліджували свого часу Т. С. Володіна [9], С. В. Лесніков [18], О. С. Ахманова [4], В. П. Сидельников, Е. А. Марченко [23], В. Д. Стариченко [24], Л. Ю. Буянова [7], Е. А. Колеснікова [17], А. А. Абдулфанова [1].

О. С. Ахманова зазначає, що метамова лінгвістики представляє таку формалізовану мову, яка використовується для вивчення людської мови і складається із загальнонаукової, загальнонародної, власне мовознавчої термінології [4]. Дослідниця наголошує на тому, що досі немає достатньо чіткого уявлення про відмінність поняття лінгвістичної термінології, яку уявляють у вигляді деякого списку, або переліку, слів та їх еквівалентів, – з одного боку, від поняття метамови лінгвістики як особливої мови, уживаної тоді, коли змістом мови не є різноманітні предмети і явища позамовної дійсності, а природна мова, тобто така мова, як, наприклад, російська, англійська, французька тощо, – з іншого (СЛТА).

В. Д. Стариченко вважає, що метамова лінгвістики, або мова лінгвістичної науки, слугує засобом наукового опису природної мови (мови-об’єкта, “предметної” мови). Корпус лінгвістичних термінів – це сучасний енциклопедичний погляд на систему та структуру мови, яка розвивається та змінюється в тісному взаємозв’язку з розвитком і зміною суспільства. У такому корпусі представлені як традиційні (усталені), так і нові терміни і поняття, що

виникли в мові в середині та наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. і пов'язані з досягненнями в галузі когнітивної лінгвістики, прагмалінгвістики, лексикографії, герменевтики, лінгвістики тексту, психолінгвістики, нейролінгвістики, теорії мовних актів, гендерних опозицій, з розвитком комп'ютерної лінгвістики і створенням великої кількості електронних (онлайн) словників, з актуалізацією важливих проблем мовної діяльності, культури писемного та усного мовлення в засобах масової інформації, з новими підходами до методики викладання мови і лінгводидактики. В. Д. Стариченко акцентує також увагу на тому, що чимало нових термінів мають авторство і введені в науковий обіг представниками певних концепцій, наукових шкіл і напрямів [24, с. 248–249].

Як засіб вираження наукового знання і мислення про природну мову розглядають метамову лінгвістики Е. А. Абрамова та А. Б. Копеліович [2, с. 3].

Однією з особливостей метамови сучасної лінгвістики, як зазначають В. П. Сидельников та Е. А. Марченко, є інтернаціональний, а іноді й наднаціональний характер. Остання характеристика запозичена в Ейнштейна. Наднаціональний характер наукових понять метамови зумовлений тим, що такі терміни створили кращі науковці країн і народів. Проте особливістю становлення сучасної лінгвістичної термінології є її англізація. Це явище називають “мовним імперіалізмом”, тобто домінуванням англійськомовних термінів, зумовлене становленням і постійною підтримкою структурної та культурної нерівності між англійською та іншими мовами. Дослідники зазначають, що однією з ознак метамови в сучасній лінгвістиці є мода на окремі терміни. При цьому вражає також нескінченна кількість визначень окремих із них [23, с. 27].

На думку Е. А. Колеснікової, важливою проблемою метамови лінгвістики є надмірне термінотворення [17, с. 85]. А також, як зазначає О. С. Ахманова, схильність різних учених вводити нові терміни без достатніх для того підстав, непослідовність вживання наявних термінів, сильно розвинене дублювання. До того ж метамова лінгвістики проявляє тенденцію до розпадання на діалекти та навіть ідіолекти. Деякі з таких метадіалектів дуже швидко набувають незаслужено великого престижу (СЛТА, с. 4).

Загальновідомо, що термінологія є об'єктом вивчення термінознавства, яке, на думку дослідників, виникло як прикладна дисципліна на перетині кількох наук – лінгвістики, логіки та відповідних науково-технічних спеціальностей [13, с. 6].

Якщо поняття метамови й метамови лінгвістики вже отримали свої визначення в наукових працях, то поняття метамови термінознавства ще недостатньо розроблене, що й спонукало до написання цієї розвідки, мета якої – окреслити дефініцію поняття метамова термінознавства в межах метамови лінгвістичної науки.

Перші спроби упорядкувати терміни термінознавства було здійснено у 1990 році Г. Г. Самбуровою в додатку до збірника науково-нормативної термінології “Органолептические методы оценки пищевых продуктов: Терминология”, який має назву “Словарь терминологии: основные понятия и термины теории и практики упорядочения специальной терминологии” [20, с. 17]. За мету авторка ставила розкриття змісту методики й методології упорядкування термінології, при цьому методику потрактовує не як інструктивні, а як теоретичні положення. Зафіксована у словнику термінологія, за визначенням самої укладачки, є комплексною, а не автономно-самостійною, лише частина її описує специфічні явища та предмети, решта – це залучені з логіки та мовознавства поняття і терміни, які частково засвоєні теорією та практикою упорядкування спеціальної термінології [Там само].

Словник побудовано за системним, а не алфавітним принципом, він містить три розділи “Общие понятия упорядочения терминологии”, “Понятийно-логические средства упорядочения”, “Семантические, лексико-семантические нормативные характеристики

терминов и виды терминов”. Перший розділ починається з попередніх зауважень і коментарів, далі подано пронумеровані терміни та їхні визначення. До деяких термінів запропоновано синоніми, а визначення мають примітки. У другому розділі нумерація термінів продовжується, подано коментар. Третій розділ містить перелік характеристик і видів термінів, попередні зауваження та визначення термінів. Наведемо приклад словникової статті: “5. Термин **Наименование понятия** – Словесное обозначение понятия, определенного в данной системе понятий, в виде слова или словосочетания, служащего наименованием. Примечания. 1. Для термина, получившего понятие-денотат как свое вещественное (действительное) значение (смысл имени), денотат и десигнат тождественны. 2. Термин, которому одновременно присущи номинативная и содержательно-дефинитивная функции (упорядоченный термин), может быть охарактеризован как научный термин. 3. Термин “наименование понятия” — лишь относительный, а не абсолютный синоним термина “имя понятия” [20, с. 24]. Усього в словнику зафіксовано 58 термінів.

Терміни термінознавства, впорядковані за алфавітним принципом, віднаходимо й у “Glossary of terms used in terminology” (1997). Кожен термін подано трьома мовами (англійською [en], французькою [fr] та іспанською [es]), запропоновано його дефініцію англійською мовою. Біля термінів французькою та іспанською мовами подано рід. До деяких термінів є примітки. Якщо термін має кілька значень, то їх пронумеровано арабськими цифрами. Подамо приклад словникової статті:

Term – “[en] term [fr] terme (m) [es] término (m) [def] A lexical **unit** consisting of one or more than one word which represents a concept inside a domain. *Note:* There are (a) general terms of a subject field which are used in general descriptions, instructions and textbooks, patent descriptions, and other non-industry-specific terms. These terms usually have a long life in which they undergo changes of meaning in the form of extensions or narrowing of extension. For example, “lamps” embrace the oil lamps of the ancients Greeks, gas lamps, electric lights, etc. (b) Craft- or industry-specific and even firm-specific terms which are more specialised. Many of these are homonyms requiring different definitions according to the subject field of their application. (c) Product-specific terms, frequently designations of material entities, which have a limited life because they are firmly linked to a manufactured physical object which may be superseded by a similar object, which, however, may be given a different designation in order to stress its difference” [26, с. 152–153].

Н. В. Блажевич у посібнику “Универсалии языка науки” (1999) подає аналіз мови науки, пропонуючи універсальні складники генезису та розвитку мови науки, а також його функціональні та структурні моделі. Автор акцентує увагу на вивченні матеріальних засобів вираження та організацію наукового знання, на вивченні мови науки. Суб’єкт науки, на думку Н. В. Блажевича, потребує такої мови, яка сприяє переробленню наукової інформації і дозволяє не тільки з високою мірою адекватності представити освоювану предметну галузь, але й бути універсальним “інструментом інструментів” наукової діяльності. Дослідник зазначає, що є різні підходи до вивчення мови науки: лінгвістичний, гносеологічний, методологічний, семіотичний, синтаксичний, семантичний. Проте кожний із них досліджує лише окремий аспект мови науки, тому відсутність праць, присвячених її вивченню як цілісного утворення, є великою проблемою [6].

Посібник містить “Словарь основных понятий”, у якому подано прописними літерами визначуваний термін (до деяких термінів у круглих дужках наведено синоніми), через кому – його дефініцію, наприклад:

“ТЕРМИН, слово или словосочетание, обозначающее определенное понятие; субъект или предикат суждения” [6, с. 114].

У російському термінознавстві терміни цієї науки, засвідчені в наукових працях російською мовою до 1991 р. включно, намагався упорядкувати С. В. Гринев в “Историческом систематизированном словаре терминов терминоведения” (2000), у якому терміни згруповано тематично, переважно на основі ієрархічних відношень відповідних понять з указівкою на автора і рік їх першої появи у друці. Основні терміни подано прописними літерами, у круглих дужках наведено синоніми термінів, у скісних дужках – приклади й примітки. Відношення ієрархії зафіксовано зміщенням терміна вправо, кількість крапок відбиває рівень (глибину) ієрархії. Для прикладу наведемо фрагменти подання словникових статей:

“ТЕРМИН нач. 18 в. (научно-техническое наименование Д-34; научно-техническое название Д-34, специальный термин Д-34; научно-технический термин В-39; научный термин / 1 / В-39; терминологическая единица Пиотр-70; терминологическое наименование Дан-77; терминоединица Лан-78; терминологическая лексическая единица Пиотр-81; ТЛЕ Пиотр-81; терминологический знак Пиотр-81; терминологическая номинация Ан-89; наименование понятия Самб-90)” [ГИС, 2000, с. 24].

Термінологія польського термінознавства частково представлена у словнику “Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej” (2005), де подано визначення 153 понять, опрацьованих за такою схемою: 1) термін-гасло; 2) визначення; 3) енциклопедична довідка; 4) бібліографічна довідка; 5) парадигма відношень з іншими термінами; 6) перелік авторів словникової статті. Головне завдання, яке ставили перед собою автори словника, – представити предметну термінологію в її системних відношеннях. У словникових статтях є терміни, позначені курсивом як опорони, що формують концептуальну структуру тексту словникової статті. Усі разом вони становлять ядро семантичної метамови, яка є знаряддям упорядкування поняттєвого простору словника. У кінці кожної словникової статті запропоновано символи на позначення: ↑ головного терміна, ↓ підлеглого терміна, ↔ терміна з протилежним значенням, → додаткового терміна, ≡ абсолютного терміна-синоніма (синонімічного терміна), ≡□ приблизного терміна-синоніма, ≈ пов’язаного терміна. Подамо приклад словникової статті:

“TERMIN

Termin – znak językowy (wyraz lub połączenie wyrazowe) wchodzący w skład słownictwa specjalistycznego i przeciwstawiany wyrazom i połączeniom wyrazowym języka ogólnego.

Termin służą człowiekowi przede wszystkim jako narzędzia pracy poznawczej i praktycznej. Wśród cech odróżniających termin od wyrazów i połączeń wyrazowych języka ogólnego najczęściej wymienia się: 1. specjalizację, 2. konwencjonalność, 3. systemowość, 4. ścisłość i jednoznaczność (w obrębie danego systemu terminologicznego), 5. neutralne nacechowanie emocjonalne i stylistyczne.

[Bojar 1993; Danilenko 1997; Felber & Budin 1994; Gajda 1990; Grucza 1991a, Grucza 1991b; Jarseva 1990; Jurkowski 1991; Lejczyk & Biesiekirska 1998; Lotte 1961; Lukszun 1998a, 1998b, 2001; Nowicki 1986; Superanskaja et al. 1989]

↑ język specjalistyczny, ↓ termin empiryczny (nomen), termin teoretyczny, ↔ wyraz języka ogólnego, → łańcuch terminologiczny, paradygant terminologiczny, system terminologiczny, ≡ konwencjonalny znak językowy, ≡□ wyrażenie fachowe, ≈ profesjonalizm” [29, с. 131].

В аспекті теоретичного та практичного опрацювання метамови термінознавства в Україні поки що немає фундаментальних праць. Не відображена ця метамова у повному її обсязі й у лексикографічних джерелах.

Щоправда, цей аспект частково знайшов відображення у працях В. І. Іващенко, зокрема у статті “Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи” (2013), у якій проаналізовано метамову опису історіографії (*i.*) термінознавства в таких термінах із відповідними визначеннями: *i. системно-структурного / традиційного термінознавства*, *i. функціонального термінознавства*, *i. когнітивного / гносеологічного термінознавства*; *i. типологічного термінознавства*, *i. порівняльного термінознавства*, *i. ономазіологічного термінознавства*, *i. семасіологічного термінознавства*, *i. загального термінознавства* (підрозділ теоретичного термінознавства, який на основі здійснення загального огляду термінознавчих праць кількох мовних спільнот, наприклад, європейської, різних історичних періодів аналізує історію розвитку наукових теорій та концепцій терміна, термінологічних шкіл, напрямів, методів дослідження, термінознавчої проблематики, розробляє їх періодизацію), *i. національного термінознавства / термінознавства мовної спільноти* (підрозділ загального термінознавства, який вивчає історію розвитку або національної термінологічної думки, або термінологічної думки конкретної мовної спільноти з урахуванням її культурно-історичних особливостей), *загальна i. національних термінологій*, *i. термінологічної діяльності* (підрозділ теорії прикладного термінознавства, який вивчає організацію термінологічної роботи з упорядкування тієї чи іншої галузевої термінології на тлі розвитку всієї лексичної системи, матеріальної і духовної культури того чи іншого етносу), *i. персоналій* (опис історії життя й діяльності відомих постатей, які зробили значний внесок у розвиток теоретичного й прикладного термінознавства, а також історіографія термінотворчої та організаційної роботи в галузі термінології відомих громадських діячів), *i. галузевого термінознавства / галузевих термінологій* (підрозділ теоретичного термінознавства, який вивчає особливості історії розвитку термінологічної системи тієї чи іншої сфери людської діяльності, що також передбачає розроблення її періодизації з урахуванням культурно-історичних і суспільно-політичних чинників та особливостей історичного розвитку відповідних галузей знань), *i. терміна* (підрозділ теоретичного термінознавства, який вивчає історію виникнення, функціонування та закріплення в конкретному мовному ареалі того чи іншого терміна й відповідного йому поняття, еволюцію його фіксації в наукових працях та лексикографічних джерелах, етимологію, семантичний розвиток, починаючи від першої згадки про цей термін), *i. термінографії* (підрозділ теорії прикладного термінознавства, що вивчає історію теорії і практики укладання термінологічних словників), *термінографічна i.* (підрозділ теорії прикладного термінознавства, який вивчає історичні аспекти галузевих термінологій, відбиті в історичних словниках та словниках енциклопедичного типу), *бібліографічна i. термінознавства / термінографії* (підрозділ теорії прикладного термінознавства, який розкриває історію розвитку термінознавства в самій хронологічній послідовності подання наукових та лексикографічних праць, що відображено переважно в бібліографічних покажчиках) тощо [14, с. 8].

Дослідниця зазначає також, що чимало мовознавців активно послуговуються деякими з них, зокрема *теорія термінознавства / теоретичне термінознавство*, *методологія термінознавства*, *історія [українського] термінознавства*, *історія [української] термінографії*, *періодизація в історії [українського] термінознавства*, *напрямок в історії [українського] термінознавства* тощо [14, с. 7].

В іншій статті – “Концептуарія основних понять термінографії” (2002) – В. Л. Іващенко аналізує поняття “термінографія”, “термінографічний”, “термінограф”, “словник” з огляду на лексико-семантичний, логіко-поняттєвий та дериваційний потенціал у парадигматиці, синтагматиці та епідигматиці. Дослідниця зазначає, що термін *термінографія* має три значення – 1) “розділ лексикографії як наукова дисципліна про складання спеціальних словників”; // “теорія і практика укладання термінологічних словників”; 2) “вид практичної діяльності, пов’язаний зі збиранням, систематизацією, фіксацією

та описуванням термінологічного матеріалу”; 3) “сукупність термінологічних довідкових видань як окремої галузі знання, так і мови загалом”; // “сукупність теоретичних досліджень у цій галузі”, кожне з яких у синтагматичній зумовленості вибору в наукових текстах відбито в різновекторній сполучуваності з іншими словами, що продукує відповідні терміни, наприклад: *національна [українська] т., загальна / галузева [спеціальна] т., сучасна / історична т., словникова т., нормативна т., описова т., проектна т., експериментальна т., комп’ютерна т., одномовна / двомовна / багатомовна т., галузь т., предмет т., теорія т., практика т.* тощо [15, с. 142].

На думку В. Л. Іващенко, поняття “термінографічний” має значення “який відноситься до термінографії”, “пов’язаний із термінографією”, “пов’язаний із термінографією”, “стосовно до термінографії”, які організуються відповідно до основних значень слова *термінографія*, про що також свідчать відповідні терміносполучення, напр.: *т. дослідження, т. проблематика, т. прагматика, т. антиномії, т. аспект, т. система; т. параметри, т. реквізити, т. семантизація, т. інтерпретація, т. робота, т. діяльність, т. матеріал; т. видання, т. бюлетень, т. словник, т. спадщина* тощо. Лінгвонім *термінограф* прокоментовано як такий, що його витворено шляхом редеривації (зворотної деривації) від слова *термінографія* (нульова суфіксація), що функціонує в мовознавчій літературі на позначення поняття “фахівець із термінографії (у 1, 2 значеннях)” (за семантичною аналогією до лексеми *лексикограф*), яке вступає у гіпогіперонімічні відношення із поняттям “термінологічний працівник” [Там само, с. 143].

Термінографічне осмислення поняття “словник” у статті зреалізовано в таких значеннях: 1) “сукупність термінологічних одиниць окремо взятої сфери людської діяльності або галузі чи підрозділу науки як частина загального словникового складу мови”; 2) “певним чином організоване довідкове зібрання таких одиниць у формі книг або в комп’ютерному варіанті з інформацією про системну організацію словника (у 1 знач.)”. Відповідно представлено концептуальну організацію термінологічних одиниць, що підтримують термін *словник* (с.) у кожному зі значень: 1) *термінологічний с. [с.-мінімум]* – *термінологічна [спеціальна, галузева, фахова] лексика – термінологія [термінолексика / номенклатура] – терміни / номени – термінологічні / номенклатурні одиниці [назви, найменування] – мова [с.] фахівця [фахова мова] – термінологічний матеріал [інвентар, масив]; 2) термінологічний [галузевий, спеціальний, фаховий, науково-технічний / технічний // номенклатурний] с. [с.-довідник, лексикон, с.-мінімум] – с. термінології [мови фахівця, термінів, сполучуваності термінів, терміноелементів, термінологічних скорочень] – с. [спеціальних(ої)] [стандартних, рекомендованих] термінів [лексики]* [Там само, с. 144].

Метамову опису української лінгвістичної термінографії досліджує І. А. Казиминова, яка вважає, що особливістю термінографічної метамови є те, що вона містить одиниці на позначення спеціальних термінографічних понять, які досі не визначені у фаховій літературі. У зв’язку з цим, у термінографічній діяльності важливим є вирішення певних теоретичних проблем, пов’язаних із поняттями “метамова” і “метамова термінографії”, що свого часу спонукало О. С. Герда зацентувати увагу на таких питаннях, як метамова і тип словника, метамова і металексикографія, словник як текст, метамова і прагматика в термінографії та чинники, які визначають метамову [12, с. 34]. Метаодиниці цього рівня, вважає дослідниця, – *термінографія-1* (наука про укладання термінологічних словників), *термінографія-2* (практика укладання цих словників; їхній перелік); *історична термінографія-1* (наука про укладання історичних термінологічних словників), *історична термінографія-2* (практика укладання таких словників; їхній перелік); *історичний термінологічний словник* (термінологічний словник, у якому відбито розвиток, динаміку терміна / певної терміносистеми протягом окресленого хронологічного періоду); *предметна орієнтація словника* (елемент авторського задуму, тематичне, ареальне, часове

співвіднесення), *макроструктура історичного термінологічного словника* (загальна структура історичного термінологічного словника й визначення способу представлення у словнику лексичних одиниць); *мікроструктура історичного термінологічного словника* (показники вибору, розташування, оформлення елементів термінографічної інформації); *термінографічний параметр* (спосіб термінографічної інтерпретації того чи іншого структурного елемента чи функційного явища в мові та їх екстралінгвістичних відповідників); *термінографічний параметр історичного термінологічного словника* (хронологічний, етимологічний, історико-культурний, ареальний, частотний, екземплярно-ілюстративний) тощо [16].

Проте унормування терміносистеми термінознавства все ще залишається поза увагою спеціалістів, що, на думку Т. Михайленко, зменшує наукову цінність багатьох праць і заважає науковій комунікації у цій галузі мовознавства [19]. Специфічними особливостями метамови термінознавства дослідниця називає некоректне використання традиційної лінгвістичної термінології та неоднозначне розуміння і вживання різними авторами основних термінознавчих термінів, зокрема й самого терміна “термінознавство”, що зумовлено такими позамовними чинниками: 1) багаторічним домінуванням у науці, а отже, й у лінгвістиці, російської мови, що не сприяло розбудові української термінології, і особливо термінознавчої; 2) надзвичайно активною працею в галузі термінознавства й термінографії фіхівців-нелінгвістів (“технарів”), переважання прагматичного аспекту термінологічної діяльності (укладання словників та стандартів) особливо на початку 1990-х рр.; 3) браком чіткого виокремлення об’єкта дослідження термінознавства, неоднозначним визначенням місця термінознавства в системі сучасних наукових знань, що зумовлено наявністю різноманітних термінознавчих шкіл із різними методологічними підходами до проблеми (львівська, київська, харківська, ужгородська, чернівецька та інші) [19]. Дослідниця у статті “Про метамову термінознавства” (2002), фрагментарно аналізуючи термінознавчі терміни *функціональний стиль, субмова, науково-технічна термінологія, національна терміносистема*, наголошує, що удосконалення й розбудова метамови термінознавства (як і будь-якої галузі науки) – явище природне. Лінгвістика розвивається останнім часом дуже інтенсивно. Поява термінознавства як фахового орієнтованого напрямку лінгвістики є результатом її реагування на сучасні позамовні чинники, які суттєво визначають розвиток сучасних мов: надзвичайно високий темп розвитку науки та техніки, поглиблену спеціалізацію наукових знань і фахової діяльності людей, черговий “інформаційний вибух”, електронізацію та комп’ютеризацію сучасного виробництва і побуту тощо [Там само].

Термінознавство вважають молодією галуззю науки, що вирізняється доволі широким діапазоном розуміння і трактування основоположних, концептуальних термінів, а тому метамову термінознавства розглядають як таку, що перебуває на стадії формування та розвитку, що свідчить про еволюцію цієї галузі лінгвістичного знання [7, с. 13].

Отже, метамову термінознавства як фрагмент метамови лінгвістики визначаємо як таку, що слугує для опису, вивчення та аналізу основних об’єктів дослідження термінознавства. Це мова, якою оперують термінологи, дослідники термінології, мовознавці; одиниці якої вимагають упорядкування в українському термінознавстві, що передбачає укладання відповідного українськомовного словника термінознавчих термінів, або словника термінів термінознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абдулфанова А. А. Особенности в метаязыке лингвистики / А. А. Абдулфанова // Русский язык: прошлое и настоящее. — Рязань : Рязанский гос. педагог. университет им. С. А. Есенина. — 2000. — 58 с.

2. Абрамова Е. А. Грамматические категорий и единицы: синтагматический аспект / Е. А. Абрамова, А. Б. Копелиович // Материалы четвертой международной конференции. Владимирский гос. педагог. университет. — 1999. — 234 с.
3. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике [Электронный ресурс] / И. В. Арнольд. — Режим доступа : http://www.classes.ru/grammar/128.Arnold-research/html/1_21.html. — Дата обращения: 15.05.2015.
4. Ахманова О. С. К вопросу об основных понятиях метаязыка лингвистики / О. С. Ахманова // Вопросы языкознания. — 1961. — № 5. — С. 115–119.
5. Барт Р. Литература и метаязык / Р. Барт // Избранные работы. Семиотика. Поэтика ; пер. с фр. — М., 1994.
6. Блажевич Н. В. Универсалии языка науки: Философско-методологические аспекты : учеб. пособие / Н. В. Блажевич // Рос. филос. о-во ; Межвуз. центр проблем непрерыв. гуманитар. образования при Урал. гос. ун-те им. А.М. Горького ; Тюмен. юрид. ин-т МВД РФ. — Екатеринбург : Банк культурной информации, 1999. — Вып. 10. — 120 с.
7. Буянова Л. Ю. Терминологическая деривация в языке науки: когнитивность, семиотичность, функциональность : монография / Л. Ю. Буянова. — 2-е изд., стереотип. — М. : ФЛИНТА, 2011. — 389 с.
8. Вежбицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежбицкая // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. VIII : Лингвистика текста. — М. : Прогресс, 1978. — С. 402–421.
9. Володина Т. С. Технологии перевода терминологических новообразований метаязыка лингвистики / Т. С. Володина // Вісник КНЛУ. Серія Філологія. — Т. 17. — № 2. — 2014.
10. Гвишиани Н. Б. Метаязык / Н. Б. Гвишиани // Лингвистический энциклопедический словарь. — М., 1990.
11. Гвишиани Н. Б. Язык научного общения (вопросы методологии) / Н. Б. Гвишиани. — М. : Высш. шк., 1986. — 280 с.
12. Герд А. С. Научное знание и система языка / А. С. Герд // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. — Сер. 2. — Вып. 1 (№ 2). — 1993. — С. 30–34.
13. Д'яков А. С. Основы термінотворення: семант. та соціолінгвіст. аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. — К. : Видавничий дім «КМ Academia», 2000. — 218 с.
14. Иващенко В. Л. Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи / В. Л. Иващенко // Термінологічний вісник. — 2013. — Вип. 2 (1). — С. 5–20.
15. Иващенко В. Л. Концептуарія основних понять термінографії / В. Л. Иващенко // Слово и словарь: Vocabulum et Vocabularium : Сб. науч. тр. по лексикографии. — Гродно : ГрГУ, 2002. — С. 141–147.
16. Казимилова І. А. Метамова опису української лінгвістичної термінографії / І. А. Казимилова // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». — 2014. — № 791. — С. 109–112.
17. Колесникова Е. А. К вопросу о метаязыке лингвистики / Е. А. Колесникова // Альманах современной науки и образования : в 3-х ч. — Ч. II. — Тамбов : Грамота, 2008. — № 2 (9). — С. 84–86.

18. Лесников С. В. Основные латинские термины-элементы и термины метаязыка лингвистики / С. В. Лесников // Сыктывкарский государственный университет; Серия Гуманитарные науки. — 2011. — № 12 (107). — Вып. 10. — С. 37–45.
19. Михайленко Т. Про метамову термінознавства / Т. Михайленко // Мовознавчі студії [матеріали конференцій]. — Львів: Наукове товариство ім. Шевченка у Львові. Філологічна секція. — Том 13. — 2002. — С. 119–129.
20. Самбунова Г. Г. Приложение. Словарь терминологии: основные понятия и термины теории и практики упорядочения специальной терминологии / Г. Г. Самбунова // Органолептические методы оценок пищевых продуктов: Терминология: сб. научно-нормативной терминологии. — М.: Наука, 1990. — Вып. 111. — 38 с.
21. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля. — К., 2010. — 844 с.
22. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля. — К., 2006 — 716 с.
23. Сидельников В. П. Некоторые особенности метаязыка современной лингвистики / В. П. Сидельников, Е. А. Марченко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». — Т. 27 (66). — № 1. — Ч. 1 — С. 25–29.
24. Стариченко В. Д. Современная лингвистическая терминология как неотъемлемая часть метаязыка лингвистики / В. Д. Стариченко // Проблемы семантической интерпретации и номинации. — Минск, 2009. — С. 248–251.
25. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. — 2-ге вид., випр. і доп. — К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. — 824 с.
26. Bessé B. Glossary of terms used in terminology / B. Bessé, B. Nkwenti-Azeh, J. Sager // Terminology 4:1. — 1997. — P. 119–156.
27. Jakobson R. Closing Statement: Linguistics and Poetics / R. Jakobson // Style in Language / ed. by Thomas A. Sebeok. — Cambridge, Mass.: MIT Press; N. Y. — L.: Wiley, 1960. — P. 350–377.
28. Jakobson R. Metalanguage as a Linguistic Problem / R. Jakobson // The Framework of Language. — Ann Arbor: Univ. of Michigan, 1980. — P. 81–92.
29. Języki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej / Pod red. J. Lukszyna. — Warszawa: Zakład Graficzny UW, 2005. — 216 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

- ЗСЛ 2 – Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни / А. П. Загнітко. — Т. 2: К – О. — Донецьк: ДонНУ, 2012. — 349 с.
- СЛТА – Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — М.: Советская энциклопедия, 1966. — 608 с.
- ЄБТС – Єрмоленко С. Я. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор; За редакцією С. Я. Єрмоленко. — К.: Либідь, 2001. — 224 с.
- ГОС – Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. — К.: Вища школа, 1985. — 360 с.
- ГИС – Гринев С. В. Исторический систематизированный словарь терминов терминоведения: (учеб. пособие) / С. В. Гринев; Моск. пед. ун-т. — М.: МПУ, 2000. — 144 с.

REFERENCES

1. Abdulfanova A. A. Osobnoe v metazyazyke lingvistiki / A. A. Abdulfanova // *Russkiy yazyk: proshloe i nastoyashee*; Ryazanskiy gos. pedagog. universitet im. S. A. Esenina. — 2000. — 58 p.
2. Abramova E. A. Grammaticheskie kategorii i edynitsy: sintagmaticheskiy aspekt : materialy chetvertoy mezhdunarodnoy konferentsii / E. A. Abramova, A. B. Kopeliovich // *Vladimirskiy gos. pedagog. Universitet*. — 1999 — 234 p.
3. Arnold I. V. Osnovni nauchnykh issledovaniy v lingvistike [elektronnyy resurs] / I. V. Arnold. — Rezhim dostupa: http://www.classes.ru/grammar/128.Arnold-research/html/1_21.html. — Data obrascheniya: 15.05.2015.
4. Ahmanova O. S. K voprosu ob osnovnykh ponyatiyakh metazyazyka lingvistiki / O. S. Ahmanova // *Voprosyi yazykoznavaniya*. — 1961. — № 5. — P. 115–119.
5. Bart R. Literatura i metazyazyk / R. Bart // *Izbrannye raboty. Semiotika. Poetika*; per. s fr. — M., 1994.
6. Blazhevich N. V. Universalii yazyka nauki: Filosofsko-metodologicheskie aspekty : ucheb. posobie / N. V. Blazhevich // *Ros. filos. o-vo; Mezhvuz. tsentr problem nepreryiv. gumanitar, obrazovaniya pri Ural. gos. un-te im. A.M.Gorkogo; Tyumen. yurid. in-t MVD RF*. — Ekaterinburg: Bank kulturnoy informatsii, 1999. — Vyp. 10. — 120 p.
7. Buyanova L. Yu. Terminologicheskaya derivatsiya v yazyke nauki : kognitivnost, semiotichnost, funktsionalnost : monografiya / L. Yu. Buyanova. — 2-e izd., stereotip. — M. : FLINTA, 2011. — 389 p.
8. Vezhbitskaya A. Metatekst v tekste / A. Vezhbitskaya // *Novoe v zarubezhnoy lingvistike*. — Vyp. VIII : *Lingvistika teksta*. — M. : Progress, 1978. — P. 402–421.
9. Volodina T. S. Tehnologii perevoda terminologicheskikh novoobrazovaniy metazyazyka lingvistiki / T. S. Volodina // *Visnik KNLU. Seriya Filologiya*. — T. 17. — № 2. — 2014.
10. Gvishiani N. B. Metazyazyk / N. B. Gvishiani // *Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar*. — M., 1990.
11. Gvishiani N. B. Yazyk nauchnogo obscheniya (voprosyi metodologii). — M. : Vyssh. shk., 1986. — 280 p.
12. Gerd A. S. Nauchnoe znanie i sistema yazyka / A. S. Gerd // *Vestnik Sankt-Peterburgskogo un-ta*. — Ser. 2. — Vyp. 1 (№ 2). — 1993. — P. 30–34.
13. Diakov A. S. Osnovy terminotvoreniya : semant. ta sotsiolingvist. aspekty / A. S. Diakov, T. R. Kyiak, Z. B. Kudelko. — K. : Vydavnychi dim «KM Academia», 2000. — 218 p.
14. Ivashchenko V. L. Istoriohrafiiya terminoznavstva : metamova i strukturni pidrozdily / V. L. Ivashchenko // *Terminolohichniy visnyk*. — 2013. — Vyp. 2 (1). — P. 5–20.
15. Ivashchenko V. L. Kontseptuariya osnovnykh ponyat terminohrafii / V. L. Ivashchenko // *Slovo y slovar: Vocabulum et Vocabularium : Sb. nauch. tr. po leksykohrafii*. — Hrodno : HrHU, 2002. — P. 141–147.
16. Kazymyrova I. A. Metamova opysu ukrainskoi lingvistichnoi terminohrafii / I. A. Kazymyrova // *Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Seriya «Problemy ukrainskoi terminolohii»*. — 2014. — № 791. — P. 109–112.
17. Kolesnikova E. A. K voprosu o metazyazyke lingvistiki / *Almanah sovremennoy nauki i obrazovaniya : v 3-h ch.* — Ch. II. — Tambov : Gramota, 2008. — № 2 (9). — P. 84–86.
18. Lesnikov S. V. Osnovnyie latinskie terminoelementy i terminy metazyazyka lingvistiki / S. V. Lesnikov // *Syiktyivkarskiy gosudarstvennyy universitet; Seriya Gumanitarnyye nauki*. — 2011. — № 12 (107). — Vyp. 10. — P. 37–45.
19. Mykhailenko T. D. Pro metamovu terminoznavstva / T. Mykhailenko // *Movoznavchi studii [materialy konferentsii]*. — Lviv : Naukove tovarystvo im. Shevchenka u Lvovi. Filolohichna sektsiia. — Tom 13. — 2002. — P. 119–129.
20. Samburova G. G. Prilozhenie. Slovar terminologa: osnovnyie ponyatiya i terminy teorii i praktiki uporyadocheniya spetsialnoy terminologii / G. G. Samburova // *Organolepticheskie metody otsenok pischevykh produktov: Terminologiya: sb. nauchno-normativnoy terminologii*. — M. : Nauka, 1990. — Vyp. 111. — 38 p.
21. Selivanova O. O. Lingvistichna entsyklopediia / O. O. Selivanova. — Poltava : Dovkillia-K, 2010. — 844 p.
22. Selivanova O. O. Suchasna lingvistika: terminolohichna entsyklopediia. — Poltava : Dovkillia. — K., 2006. — 716 p.
23. Sidelnikov V. P. Nekotoryie osobennosti metazyazyka sovremennoy lingvistiki / V. P. Sidelnikov, E. A. Marchenko // *Uchenyie zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V. I. Vernadskogo. Seriya «Filologiya. Sotsialnyie kommunikatsii»*. — T. 27 (66). — № 1. — Ch. 1 – P. 25–29.

24. Starichenko V. D. Sovremennaya lingvisticheskaya terminologiya kak neotemlemaya chast metayazyka lingvistiki / V. D. Starichenko // Problemy semanticheskoy interpretatsii i nominatsii. — Minsk, 2009. — P. 248–251.
25. Ukrainska mova : Entsyklopediia / Redkol. Rusanivskyi V. M., Taranenko O. O., Ziabliuk M. P. ta in. — 2-he vyd., vypr. i dop. — K. : Vyd-vo “Ukrainska entsyklopediia” im. M. P. Bazhana, 2004. — 824 p.
26. Bessé B. Glossary of terms used in terminology / B. Bessé, B. Nkwenti-Azeh, J. Sager // Terminology 4:1. — 1997. — P. 119–156.
27. Jakobson R. Closing Statement: Linguistics and Poetics / R. Jakobson // Style in Language / ed. by Thomas A. Sebeok. — Cambridge, Mass. : MIT Press ; N. Y. — L. : Wiley, 1960. — P. 350–377.
28. Jakobson R. Metalanguage as a Linguistic Problem / R. Jakobson // The Framework of Language. — Ann Arbor : Univ. of Michigan, 1980. — P. 81–92.
29. Jezyki specjalistyczne. Słownik terminologii przedmiotowej / Pod red. J. Lukszyzna. — Warszawa : Zakład Graficzny UW, 2005. — 216 p.

SPYSOK UMOVNYKH SKOROCHEN' LEKSYKOHRAFICHNYKH DZHEREL

- ZSL 2 – Zahnitko A. P. Slovnyk suchasnoyi linhvistyky: ponyattya i terminy / A. P. Zahnitko. — T. 2 : K–O. — Donets'k : DonNU, 2012. — 349 p.
- SLTA – Akhmanova O. S. Slovar lingvisticheskikh terminov / O. S. Akhmanova. — M. : Sovetskaya entsyklopediya, 1966. — 608 p.
- YeBT S – Yermolenko S. Ya. Ukrayins'ka mova: Korotkyy tлумachnyy slovnyk linhvistychnykh terminiv / S. Ya. Yermolenko, S. P. Bybyk, O. H. Todor // Za redaktsiyeyu S. Ya. Yermolenko. — K. : Lybid', 2001. — 224 p.
- HOS – Hanych D. I. Slovnyk linhvistychnykh terminiv / D. I. Hanych, I. S. Oliynyk. — K. : Vyscha shkola, 1985. — 360 p.
- GIS – Grinev S. V. Istoricheskiy sistematizirovanny slovar terminov terminovedeniya : (ucheb. posobie) / S. V. Grinev ; Mosk. ped. un-t. — M. : MPU, 2000. — 144 p.

УДК 811.111'42(595)

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ КОНТЕКСТ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СИНГАПУРІ

Домніч О.В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

olga-nika02@znu.edu.ua

Стаття порушує коло питань, що стосуються вивчення й узагальнення спектра соціолінгвістичних досліджень, присвячених одному з репрезентантів вторинних варіантів або лінгвосистем «зовнішнього кола» англійської мови – сингапурській англійській.

Ключові слова: сингапурська англійська, варіант мови, індигенна мова, мови іммігрантів, період, мовна ситуація, мовна політика

СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В СИНГАПУРЕ

Домнич О.В., к. филол. н., доцент

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

Статья очерчивает круг вопросов, касающихся изучения и обобщения спектра социолингвистических исследований, посвященных одному из представителей вторичных вариантов или лингвосистем «внешнего круга» английского языка – сингапурскому английскому.

Ключевые слова: сингапурский английский, вариант языка, индигенный язык, языки иммигрантов, период, языковая ситуация, языковая политика

SOCIOLINGUISTIC CONTEXT OF ENGLISH IN SINGAPORE

Domnich O.V.

Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporozhye, Ukraine

The article investigates historical and sociolinguistic aspects of the English language across the *extension* of the secondary varieties of the given polyethnic communicative system. One of its representatives is Singapore variety of the English language. Since the beginning of the territory conquest by British colonialists the substitution of indigenous and immigrant languages for English has been observed and subsequently English becomes the language on the national scale. Due to the language policy of the government of Singapore (the policy was implemented in 1959), English prevailed and became a global multinational language in the state. Currently, English has the highest prestige among the national and social groups in the Singapore community and serves as the lingua franca of the polynational and multicultural community of Singapore. English as the intermediate language is a means of unification of multicultural and polynational ethnic groups in Singapore as well. Singapore Colloquial English (or Singlish) is quite topical and popular in the usage of multicultural Singapore community, by virtue of the fact that this lingual system represents Singaporeans' belonging to the local community and reflects the identity of the Singapore ethnic community. In modern linguistics there is no sole unified definition and classification of modern Singapore variety of English. Scientists identify and classify this lingual system on the basis of different criteria depending on the purpose and research tasks.

Key words: Singapore English, indigenous language, languages of immigrants, period, language situation, language policy

Постановка проблеми. Англійська мова (АМ) завдяки її трансплантації й поширенню на нових територіях та політиці колоніальної експансії, що проводилась Великобританією з XVI століття, а також американському економічному впливу в XIX – XX ст., упевнено зайняла позицію поліетнічної лінгвосистеми в контемпорарному світовому співтоваристві. Еволюція й екстраполяція АМ – предмет уваги сучасних науковців, які досліджують варіанти АМ і працюють у парадигмі *World Englishes*, у межах якої вивчається «різноманіття рівноправних варіантів АМ», що використовують у комунікації представники різних етнічних спільнот і культур. Одним із репрезентантів постколоніальних різновидів АМ (post-colonial Englishes) – вторинних варіантів або лінгвосистем зовнішнього кола англійської мови (відповідно до теорії Б. Качру [34])¹ є сингапурська англійська.

Не існує єдиної уніфікованої думки щодо сингапурської англійської, оскільки одними вченими ця лінгвальна система трактується як «*варіант*» [3; 57 і ін.], а іншими – як «*різновид*» [2; 30 та ін.]. Так, сучасний лінгвіст С.С. Ільїна в дисертації, присвяченій вивченню національно-культурної специфіки сингапурського етносу й опису автостереотипу сучасного сингапурця на прикладі аналізу звернень у *сингапурському варіанті англійської мови* (СгА) [4], порушує й питання диференціації таких термінів, як «*варіант*» і «*різновид*». Перший термін науковець розуміє як «*варіант* англійської мови зі своїми ендо- та екзонормами, що реалізується в англійській мові як рідній і другій, офіційній мові» [3, с. 5] та «використовується як для внутрішньо- так і для зовнішньокультурного спілкування» [3, с. 9]. «*Різновидом* англійської мови слід вважати англійську, що функціонує як іноземна в тому чи іншому регіоні, має певний культурний базис, який дозволяє цьому різновиду бути мовою зовнішньокультурного спілкування і має певні інтерференційні ознаки». Вказуючи, що АМ у Сингапурі відповідає (1) основним характеристикам мовної моделі (intelligibility, comprehensibility, interpretability), (2) має статус державної, (3) представлена сформованою лінгвосистемою з власною ендонормою, С.С. Ільїна, таким чином, титулює АМ у згаданому ареалі як *сингапурський варіант англійської мови*, що має статус регіонального варіанта [3, с. 5] і функціонує з метою внутрішньої та зовнішньої культурної комунікації [3, с. 9]. Слідом

¹ Опис понять «вторинний варіант» АМ і «варіант зовнішнього кола» див. у роботі Домнич О.В. «Англійський язык как полинациональный лингвальный феномен» // Одеський лінгвістичний вісник. — 2016. — № 7. — С. 39-43.

за С.С. Ільїною ми приймаємо в цій роботі визначення АМ у Сингапурі як *єдиного сингапурського варіанта англійської мови*.

Формулювання цілей і завдання статті. Мета статті полягає у вивченні й узагальненні спектра соціолінгвістичних досліджень, присвячених одному з репрезентантів *вторинних варіантів* або *лінгвосистем зовнішнього кола* англійської мови – сингапурському варіанту. Відповідно до зазначеної мети дослідження визначено такі завдання: розглянути мовну політику й мовну ситуацію в державі; розглянути типологію АМ у відповідному ареалі; описати АМ як *lingua franca* в мультиетнічному й полікультурному суспільстві Сингапуру; зробити спробу диференціювати *Singapore Standard English* і *Singlish*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні півстоліття помітно активізувалися наукові розвідки щодо дисемінації АМ у нових ареалах її поширення. З'явилася значна кількість праць, що вивчають сингапурський варіант англійської мови, інтерес до якого активізувався й актуалізувався наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. і залишається динамічним донині. Сучасні лінгвісти вивчають його в різних аспектах: соціолінгвістичному [2; 3; 14; 15; 16; 18; 20; 22; 37; 39], історичному [6; 8; 10; 19; 46; 47; 55], лінгвоконтактологічному [33], лінгвокультурному [25; 64], лексикографічному [38; 58], лінгвістичному (на різних мовних рівнях: граматичному [27; 51], морфологічному [42; 45; 62; 65], семантичному [3; 21; 64; 65], фонетичному [17; 23; 26; 43; 52; 57; 61], лексичному [3; 21; 22; 54], синтаксичному [13; 62; 63]), стилістичному [50] та ін. Слід відзначити праці, які вивчають вікові характеристики СгА [31; 36] та питання моделювання варіативності в сучасному СгА [40], а також наукове дослідження авторитетного гонконзького вченого Ліси Лім (Lisa Lim) [46], який досліджує досить екзотичний і разом із тим поширений у Сингапурі «різновид» АМ – *Peranakan English* (the variety known as *Peranakan English*) [46, с. 343]. *Peranakan English* – це креольська мова на основі малайської (друга назва – *Baba-Malay* [46, с. 327]), мова китайських торговців. Незважаючи на те, що в Сингапурі чотири офіційні мови, індігенною вважається малайська (мова корінного населення); англійська, діалекти китайської і тамільська – мови іммігрантів [24].

Виклад основного матеріалу дослідження. Торкнемося питання мовної політики в Сингапурі. Уряд Лі Куан Ю, сингапурського лідера та прем'єр-міністра країни (1959 – 1990 рр.), з часів незалежності від Британської імперії (1959 р.) підтримував і культивував поширення АМ у цьому регіоні як офіційної, найбільш затребуваної і престижної. Отже, завдяки мовній політиці урядового апарату Лі Куан Ю АМ превалювала й набула масштабів глобального мультинаціонального ідіома² в державі. Як зазначає Лі Куан Ю щодо мовної політики (1959 – 1990 рр.) і вибору АМ як *lingua franca* полінаціонального й мультикультурного лінгвосоціуму Сингапуру: «в нашому багатонаціональному та різномовному суспільстві англійська мова була єдиною нейтральною мовою, не кажучи вже про те, що ця мова допомогла б нашому спілкуванню із зовнішнім світом» [6, с. 112].

Мовна політика імплементації, значного поширення й надання АМ максимально сприятливих умов для дистрибуції була необхідністю того часу, коли Сингапур потребував економічного зростання, іноземних інвестицій і високоосвіченого персоналу – не тільки професіоналів, але й фахівців зі знанням АМ, які мають усі необхідні якості для активізації та стимулювання зростання добробуту, еволюції, реконструювання та модернізації держави і, відповідно, для того, щоб вивести її на арену світової економіки. З цього приводу у своїй монографії прем'єр-міністр і політичний лідер країни відзначає: «Використання англійської мови ... підвищило конкурентоспроможність Сингапуру, оскільки англійська мова є міжнародною мовою бізнесу, дипломатії, науки і технології.

² Ідіом – лінгвонім, що визначає різні мовні утворення – «мову, діалект, говір, літературну мову, її варіант і інші форми існування мови» [7, с. 171].

Без цього нам не вдалося б залучити до Сингапуру чимало найбільших міжнаціональних компаній і понад 200 найбільших банків світу» [6, с. 118]. За свідченнями Лі Куан Ю, «у Сингапурі ніколи не існувало єдиної мови. Це було місто-поліглот, яке перебувало під владою колоніального уряду» [6, с. 110] і, відповідно, мови колонізаторів (англійської) та безлічі діалектів і мов інтродукованого населення.

Співіснування чотирьох державних мов, на думку Лі Куан Ю, узагальнене важливими соціально-економічними та політичними причинами: «якби ми продовжували говорити тільки рідними мовами, то не змогли б вижити. Використання лише англійської мови теж було б кроком назад, бо ми втратили б свою культурну самобутність, спокійну впевненість у собі й розуміння нашого місця у світі» [6, с. 117–118].

АМ як *робоча* імплементована в сучасний комунікативний простір держави. Як відзначає сингапурський учений Пітер К.В. Тан (Peter K.W. Tan), одним із виявів сучасної мовної політики в Сингапурі є надання АМ статусу «загальної *робочої мови*» ('a working language') [56, с. 444]. Сучасний учений Лиса Лім (Lisa Lim) характеризує функціонування АМ у лінгвальному середовищі Сингапуру таким чином: АМ – основна *робоча мова* в мультилінгвальному екологічному просторі [*держави – О.В.*] ("The primary working language in a multilingual ecology ...") [44, с. 263]. Торкаючись цього питання у своїй монографії, прем'єр-міністр і політичний лідер Сингапуру Лі Куан Ю зауважує: «Використання англійської як нашої *робочої мови* запобігло конфліктам, що виникали між людьми різних національностей» [6, с. 117–118].

Завдяки коректній політиці уряду перехід сингапурських шкіл на викладання АМ сприяв єднанню полінаціонального й мультикультурного суспільства, у результаті АМ набула одну з додаткових функцій – інтермедіарну – і стала *lingua franca* сингапурської полінаціональної спільноти. АМ, маючи статус офіційної, відповідно, використовується в адміністративній та діловій сферах комунікації, є мовою навчання в середній і вищій школі, англійською друкується мас-медіа, ведеться теле- й радіомовлення тощо [9, с. 79].

Ситуація полілінгвізму є характерною для Сингапуру. Так, державними мовами цієї країни є малайська, китайська, тамільська та англійська [1, с. 1098]. Полілінгвальна атмосфера відбиває мультикультурний та багатонаціональний складники країни. АМ, перебуваючи в постійних тривалих контактах з індігенною мовою та мовами іммігрантів (які належать до різних мовних сімей – австронезійської, сино-тибетської, дравидійської [7, с. 13, 280, 609, 611 – 612]), природно потрапляє під вплив з боку контактуючих мов. Китайське населення значно превалює в цьому мультинаціональному співтоваристві (74.1%) [56, с. 444], як кількісно, так і соціально, що не могло не позначитися на відповідному імпакті на СгА. Панівний вплив (переважно на фонетичному й лексичному рівнях) мають такі китайські діалекти, як Hokkien і Mandarin, спостерігається незначний вплив індігенної мови (Malay), а також тамільської (Tamil), що виявляється в лексичних запозиченнях з відповідних ідіомів у СгА. Ці лінгвальні процеси ілюструються такими лексичними одиницями: **amacam** *int.* what's this?, what's up?, how are you doing? [<Malay *a(pa) macam* what kind of; how; what, 1955]; **каупох, kay poh, kay-poh** *n., adj.* 1. *n.* one who is nosy or prying; one who meddles in others' affairs; a nosy-parker. 2. *a.* nosy, prying [<Hokkien *ké (ló)* old people + *pô* the epithet of an old woman, 1985]; **mah** *int.* used to express that something is apparent, obvious or self-evident [<Mandarin *ma*, 2003]; **appom** *n.* little pancakes of rice flour and coconut milk taken with orange sugar [<Tamil *appam* round cake; thin cake, 1883].

Аналіз мовної політики й мовної ситуації дає матеріал для певних висновків і узагальнень. Починаючи з періоду незалежності держави від британської колоніальної експансії (1959 р.), уряд підтримував та культивував (і ця політика продовжує еволюціонувати) поширення АМ у відповідному регіоні як офіційної, найбільш затребуваної та престижної.

Отже, завдяки мовній політиці АМ превалювала над іншими офіційними мовами та набула масштабів глобального мультинаціонального ідіома в державі. Кожна з мов діаспори (китайська, малайська, індійська) має свій статус у суспільстві, але, безперечно, АМ є найбільш престижною в середовищі національних і соціальних груп у сингапурському ком'юніті й виступає як *lingua franca* мультинаціонального й полікультурного співтовариства Сингапуру.

Характеристика сучасного стану СгА зумовлює необхідність визнати факти існування різних точок зору щодо диференціації відповідного лінгвокультурного феномена. Окремі лінгвісти (Anthea Fraser Gupta) [31, с. 8] виділяють два різновиди АМ залежно від сфери функціонування: *High Variety* і *Low Variety*. До першого відносять стандартний варіант сингапурської АМ, до другого – розмовний. Загальновідомо, що перший є офіційною мовою держави, функціонує у сфері ведення державних справ, в освітній системі, адмініструванні, дипломатії; екзистенція другого відзначена в неофіційних ситуаціях комунікації, наприклад, сфері сімейного спілкування (а home dominant language) тощо. Цю точку зору поділяє й німецький лінгвіст Якоб Р.І. Лаймгрубер (J.R.E. Leimgruber), диференціюючи відповідний ідіом на *Standard Singapore English* і *Colloquial Singapore English* [41, с. 47].

Такий підхід не єдиний у вивченні СгА. На думку сингапурського вченого Пітера К.В. Тана (Peter KW Tan), існують три різновиди (varieties) лінгвальної системи – *Singapore English: Standard Singapore English* (використовують в офіційному контексті, публіцистиці й мас-медіа), *Colloquial Singapore English* або *Singlish* (неформальний різновид, що функціонує в родинно-побутовій сфері комунікації, найбільшою мірою відображає вплив «контактних мов»), *'Learner English'* (поширений серед індивідів, які вивчають АМ або слабо нею володіють) [55, с. 124].

Із варіативністю СгА пов'язана також класифікація, заснована на рівні освіти носія мови: нижчий ступінь володіння мовою представлено базилектом, середнє володіння – мезолектом, найвищий рівень знань мови – акролектом. Проте у випадку з сингапурською англійською ця класифікація не є релевантною [55, с. 124].

Сучасний вчений Салікоко Мавене (Salikoko S. Mufwene) [48] розглядає варіанти АМ залежно від часу експансії відповідної території. У перших (*settlement colonies* – в колоніях-поселеннях) АМ функціонує як національний варіант серед інших: АМА, АВА, КаА, НЗА. У других (*exploitation colonies* – в колоніях, створених з метою експлуатації) – як територіальний (регіональний) варіант, наприклад, АМ у Сингапурі. Колонії другого типу мають характерні особливості – у них відсутні поселення британських носіїв мови; АМ у цих колоніях пристосована для адміністративних цілей; корінне населення продовжує використовувати місцеві мови, спостерігається ситуація полілінгвізму й мультикультуралізму; корінне населення отримує знання АМ за допомогою системи середньої освіти (English-medium education) і згодом наймається на роботу клерками до колоніального уряду [55, с. 123]. Існують суттєві відмінності між АМ у перших і других колоніях. У першому випадку АМ – нативна мова або материнська, у другому – ненативна або придбана [55, с. 123].

Наведену класифікацію доповнює й диференціація АМ на L_1 і L_2 відповідно до послідовності засвоєння мов. L_1 становить первинний варіант, який репрезентує мову, засвоєну першою після народження (материнську) і в цьому випадку відбувається трансплантація АМ із покоління в покоління. L_2 – вторинний варіант: АМ засвоюється другою після нативної мови, і в цьому випадку не відбувається трансплантація АМ із покоління в покоління, а кожне нове покоління вивчає мову самостійно [9, с. 14]. Мовна ситуація в Сингапурі представлена функціонуванням АМ як вторинного варіанта – L_2 .

Теорія, яка визначає ступінь поширеності АМ, репрезентує систему «концентричних кіл» і описує варіанти АМ у сучасному світі на основі трьох концентричних кіл: «внутрішнього», «зовнішнього», «розширюваного» [34, с. 3]. До першого (inner circle) належать варіанти АМ, які титулюють *Older Englishes*, наприклад, АМА, АВА, КАА, НЗА тощо. АМ – основна мова комунікації цих етносів. «Зовнішнє коло» (outer circle) утворюють варіанти або різновиди (varieties) АМ, які титулюють *New Englishes*, найчастіше вони є інституціоналізованими (institutionalized). У згадуваних ареалах завдяки колоніальній експансії Великобританії АМ функціонує в урядових установах і існує як доповнення до локальних мов, що й відображає загалом сучасну мовну ситуацію в Сингапурі. АМ «розширюваного кола» (expanding circle) використовується в міжкультурній комунікації тими етносами, для яких вона є іноземною [34, с. 3-8].

Окремі вчені дотримуються іншої позиції, трактуючи СгА як єдиний різновид, що має свої фонетичні, граматичні та лексичні характеристики, «яскраво відображає культурні особливості її носіїв» [4, с. 184]. Сучасний лінгвіст С.С. Ільїна також стверджує, що СгА – «унікальний зразок синтезу східної, західної та європейської культур», специфіка якої яскраво відображена як на фонетичному, граматичному і, особливо, лексичному рівнях цього ідіома [4, с. 184].

Аналіз різних типологій СгА дозволяє зробити висновок, що не існує єдиної уніфікованої класифікації цього варіанту АМ, а сучасні науковці вивчають розглядану лінгвосистему, керуючись різними критеріями залежно від цілей і завдань досліджень.

АМ відіграє роль *lingua franca* в сучасному суспільстві держави, однак цю роль АМ «відвоювала» в інших лінгвосистем. Історично склалося, що *lingua franca* сингапурської аристократії, пранаканів (the Pranakans) і торговців китайського та малайського походження була креольська мова *Baba Malay* [46, с. 330], створена на основі малайської [11, с. 71] і елементів інших мов, наприклад, китайських діалектів Hokkien, Teochew, Cantonese [46, с. 330]. У середовищі китайського населення до початку британської колонізації роль *lingua franca* відігравав діалект китайської мови – Hokkien, який наприкінці ХХ століття був субституційований АМ і діалектом китайської мови – Mandarin. Популярність і високий статус у суспільстві цього діалекту (Mandarin) продовжує культивувати місцевий уряд (див. The Speak Mandarin Campaign [60]). Отже, *lingua franca* китайської діаспори в Сингапурі є саме цей ідіом [44, с. 262]. Відзначимо, що функції АМ як *lingua franca* в комунікації спільноти Сингапуру значно ширші, ніж діалекту Mandarin у цьому ж статусі, оскільки АМ використовується в комунікації мультинаціонального сингапурського соціуму всіма націями, а Mandarin – тільки у спілкуванні китайської діаспори.

Не з самого початку, а поступово з розширенням сфери функціонування тільки в третьому періоді історії становлення СгА (1867 – 1959 рр.) АМ стає мовою престижу державного масштабу (функціонує в законодавчій системі, використовується як *lingua franca* в ділових і фінансових колах, стає мовою адміністрування та управління тощо).

На думку сингапурського вченого Пітера Тана (Peter K.W Tan), АМ виконує важливу функцію – як мова-посередник («a link language») між націями – в Сингапурі, оскільки пов'язує їх у комунікативному просторі держави [55, с. 128]. На незаперечну важливість АМ у сучасному лінгвосоціумі в контексті Асоціації Південно-Східних Азіатських Націй наголошує Енді Кіркпатрік [35]. Аналізуючи зміни лінгвістичної екології в Сингапурі за останні два століття, Пітер К.В. Тан порушує й питання вивчення мов, які виконували роль *lingua franca* в 1800–2000 рр. Варто відзначити, що якщо в першому періоді (1800–1950 рр.) лідирує індигенна мова – малайська – і китайський діалект Hokkien, то з середини ХХ століття (1950 р. – до наших днів) значно активізується функціонування АМ як *lingua franca* [55, с. 136]. Відзначимо також, що національна мова (малайська) була

не єдиною *lingua franca* в Сингапурі, креольські та піджинізовані форми (наприклад, *Baba Malay*, *Kristang*, *Bazaar Malay*) також відігравали роль мов-посередників у мультикультурному й полінаціональному ком'юніті країни і згодом практично були субститудійовані АМ.

У певний період (кінець 1970-х – початок 1980-х рр.) АМ як *lingua franca* починає витісняти *Hokkien* і *Bazaar Malay*, особливо серед молодого й освіченого населення [44, с. 262]. *Kristang* колись виконував функції *lingua franca* в середовищі європейського португальського населення Сингапуру (*Kristang* – креольська мова на португальській лінгвальній основі [11, с. 71] з малайськими лексичними конститuentами) і був доволі поширений, а нині практично витіснений АМ. Загальновідомо, що історично малайська мова є національною індигенною мовою країни [56, с. 444], яка довгий час використовувалася як засіб комунікації тубільного соціуму – малайців. Однак на основі цього ідіома сформувався піджин – *Bazaar Malay* [11, с. 71] – «базарний малайський», що як *lingua franca* обслуговував комунікативні потреби малоосвіченого малайського населення ще в доколоніальний час (*since pre-colonial times*) [44, с. 261]. Завдяки мовній політиці повсюдної імплементації АМ у всіх сферах суспільства піджин – *Bazaar Malay* – практично був субститудійований АМ. Слід відзначити, що креолізовані й піджинізовані ідіоми Сингапуру (*Baba Malay*, *Kristang*, *Bazaar Malay*) не припиняють існування в суспільстві, однак сфера комунікації цих лінгвосистем значно звузилася і вони слугують засобом сімейно-побутового спілкування як "a home language" старшого покоління сингапурців.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що АМ як *lingua franca* замінює місцеві мови-посередники й повільно, але впевнено виходить на авансцену сучасної лінгвальної ситуації в державі. АМ як *lingua franca* (за допомогою системи освіти, законодавчої системи, науки і технологій, сфери бізнесу й управління та ін.) є засобом єднання мультикультурного й полінаціонального сингапурського лінгвосоціуму.

Значно поширеним у дискурсі сучасних представників Сингапуру є колоквиальний різновид СгА – *Colloquial Singapore English* або *Singlish*, використання якого зафіксовано в неофіційних колах; він також домінує в родинно-побутовій (a home dominant language) та ін. сферах спілкування [44, с. 262, 264]. *Singlish* є стилістично зниженим різновидом (базилектом) АМ, на думку Ліси Лім (*Lisa Lim*), словниковий склад якого представлений лексемами АМ, індигенної мови (малайської) та мов іммігрантів: китайських діалектів (кантонського й хокейн) і тамільської мови [44, с. 264]. Відзначимо також, що ця лінгвальна система (*Singlish*) не є офіційною в комунікативному просторі Сингапуру й не заохочується місцевим урядом, на відміну від стандартного сингапурського варіанта АМ (*Singapore Standard English*), який використовують в уряді й адміністрації, системі освіти, управління, бізнесу, мас-медіа та ін. офіційній комунікації, усіляко популяризується й заохочується у вивченні (див., наприклад, урядову програму *the Speak Good English Movement* [59]) [44, с. 262].

Розмовний варіант СгА (*Singapore Colloquial English*) вивчався неодноразово такими вченими, як Людвіг Тан (*Ludwig Tan*) [53], Енсі Фрейзе Гупта (*Anthea Fraser Gupta*) [29; 30], Лайонел Ві (*Lionel Wee*) [63] та іншими. *Singlish* отримав кодифікацію як у твердому друку (*The Coxford Singlish Dictionary*) [58], так і електронну версію (*A Dictionary of Singlish and Singapore English*) [38], що свідчить про популярність англійської мови, зокрема її локального різновиду, і поширеність серед користувачів – місцевої етнічної спільноти Сингапуру. Одна з перших робіт, присвячених вивченню цієї лінгвокультури, сягає середини 70-х рр. минулого століття, автором її є Джон Т. Платт (*John T. Platt*) [49]. Учений розглядає історичні передумови, лінгвокультурні й лінгвопсихологічні особливості, становлення мовного континууму СгА, а саме її базилекта 'Singlish', який, на його думку, є креолізованою формою англійської мови в Сингапурі. Сучасний

дослідник Любна Алсагофф (Lubna Alsagoff) описує у своїй праці [12] безперервний зв'язок культури, ідентичності й нації у становленні сучасної сингапурської англійської. Авторитетний лінгвіст Енсі Фрейзе Гупта вивчає сучасний стан відповідного ідіома в електронному дискурсі [32], у якому він є досить поширеним і затребуваним.

Цей короткий огляд дозволяє відзначити, що Singlish перебуває в полі зору вчених протягом більше ніж 40 років, що вказує на його активність і актуальність у лінгвокультурному узусі Сингапуру, а також на його тривале існування у східно-азіатській лінгвокультурі. Розгляданий розмовний різновид СгА – Singapore Colloquial English – є досить актуальним і популярним в узусі мультикультурного співтовариства держави, оскільки цей ідіом відображає належність сингапурців до локального суспільства й засвідчує ідентичність сингапурського етнічного співтовариства.

Висновки з дослідження й перспективи подальших наукових розвідок. З часу завоювання британськими колонізаторами згаданої території спостерігається витіснення індигенних мов і мов іммігрантів англійською мовою. Згодом АМ стає мовою державного масштабу (функціонує у сфері законодавчої системи й системи освіти, використовується як *lingua franca* в ділових і фінансових колах, стає мовою адміністрування, дипломатії, менеджменту тощо). Завдяки мовній політиці уряду Сингапуру (імplementованій у 1959 р.) АМ превалює й набуває масштабів глобальної полінаціональної ідіома в державі. Нині АМ має найвищу престижність у середовищі національних і соціальних груп у сингапурському лінгвосоціумі й виступає як *lingua franca* багатонаціонального й мультикультурного співтовариства Сингапуру. АМ як *lingua franca* замінює місцеві мови-посередники й повільно, але впевнено виходить на авансцену сучасної лінгвальної ситуації в державі. АМ як мова-посередник (за допомогою системи освіти, сфери бізнесу та управління і ін.) є засобом єднання мультикультурного й полінаціонального сингапурського етносу. Розмовний різновид СгА (Singapore Colloquial English) є досить актуальним і популярним в узусі мультикультурного співтовариства Сингапуру, оскільки цей ідіом засвідчує належність сингапурців до локального оточення й відображає ідентичність сингапурської етнічної спільноти. У сучасній лінгвістиці не існує єдиного уніфікованого визначення і класифікації сучасного сингапурського варіанта (різновиду) АМ, вчені ідентифікують і класифікують відповідну лінгвосистему, виходячи з різних критеріїв та залежно від мети й завдань наукових досліджень.

СгА як репрезентант *New Englishes* розглядалася в різних парадигмах знань (соціолінгвістичній, лінгвокультурологічній, етнолінгвістичній, історичній, стилістичній, лінгвістичній тощо), однак не вивчалася як об'єкт уваги в системі сучасної поліетнічної англійської мови і не розглядалася як лінгвокультура в когнітивно-дискурсивній парадигмі, що визначає перспективи подальшого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большой энциклопедический словарь : [А – Я] / Гл. ред. А. М. Прохоров. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Большая рос. энцикл. ; СПб. : Норинт, 1997. — 1408 с.
2. Ильина С. С. О некоторых лексических особенностях сингапурской разновидности английского языка / С.С. Ильина // Известия Восточного ин-та. — № 9. — 2005. — С. 182–188.
3. Ильина С. С. Обращение в сингапурском варианте английского языка : автореф. дис. канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / С. С. Ильина. — Владивосток, 2005. — 24 с.
4. Ильина С. С. Обращение в сингапурском варианте английского языка: дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / С. С. Ильина. — Владивосток, 2005. — 237 с.

5. Ігнат'єв П. М. Країнознавство. Країни Азії / П.М. Ігнат'єв. — Чернівці : Книги – XXI, 2004. — 384 с.
6. Ли Куан Ю. Много наречий – один язык / Ли Куан Ю // Сингапурская история. Из «третьего мира» – в первый. — М. : Манн, Иванов и Фербер, 2005. — С. 110-118.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. — 2-е изд., доп. — М. : Большая рос. энцикл., 2002. — 709 с.
8. Погадаев В. А. Малайский мир (Бруней, Индонезия, Малайзия, Сингапур). Лингвострановедческий словарь / В. А. Погадаев. — М. : Восточная книга, 2012. — 978 с.
9. Семенец О. Е. Социальный контекст и языковое развитие: территориальная и социальная дифференциация английского языка в развивающихся странах / О. Е. Семенец. — К. : Вища школа, 1985. — 174 с.
10. Сингапур — перекресток малайского мира // Серия Малайско-индонезийские исследования, VII, том 7. — М. : Красная гора, 1996. — 92 с.
11. Скибина В.И. Национально негомогенный язык: лексикографическая практика / В.И. Скибина. — Запорожье : Видавець, 1996. — 176 с.
12. Alsagoff L. Singlish: Negotiating culture, capital and identity / L. Alsagoff // Language, Capital, Culture / Ed. by V. Vaish et al. — Rotterdam : Sense, 2007. — P. 25–46.
13. Aspects of the Syntax of Educated Singaporean English: Attitudes, Beliefs and Usage / Ed. by M. Newbrook et al. — Frankfurt/M., Bern, New York, Paris: 1987. — 422 p.
14. Bao Z. Already in Singapore English / Z. Bao // World Englishes. — 1995. — № 14. — P/ 181–188.
15. Bao Z. Diglossia and register variation in Singapore English / Z. Bao and H. Hong // World Englishes. — 2007. — № 25. — P. 105–114.
16. Bao Z. Systemic transfer, topic prominence, and the bare conditional in Singapore English / Z. Bao and L. Min // Journal of Pidgin and Creole Languages. 2005. — № 20. — P. 269-291.
17. Bao Z. The sounds of Singapore English / Z. Bao // English in New Cultural Contexts: Reflections from Singapore / Ed. by J. A. Foley. — Singapore : OUP, 1998. — P. 152-174.
18. Bao Z. Until in Singapore English / Z. Bao and L. Wee // World Englishes. — 1998. — № 17. — P. 31-41.
19. Bokhorst-Heng W. Language planning and management in Singapore / W. Bokhorst-Heng / New Englishes. The Case of Singapore / Ed. by J. Foley et al. — Singapore : Singapore University Press. — 1998. — P. 287-309.
20. Brown A. Singapore English in a Nutshell: An alphabetical description of its features / A. Brown. — Singapore : Federal Publications, 1999. — 253 p.
21. Buang S. N. Malay Lexical Borrowings in Singapore Colloquial English / S. N. Buang, N. A. Halim, S. Ramakresinin // Journal of Modern Languages. — 2008. — № 18. — P. 143-161.
22. Deterding D. Singapore English / D. Deterding. — Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. — 135 p.
23. Deterding D. The intonation of Singapore English / D. Deterding // Journal of the International Phonetic Association. — 1994. — № 24 (02). — P. 61-72.

24. E-Ching Ng. Language and ethnic politics in Singapore [Електронний ресурс] / Ng. E-Ching // Language Ideologies in Indonesia. — 2012. — March. — P. 30–31. — Режим доступу : http://www.eching.org/present/2012_ethnic.pdf
25. English in New Cultural Contexts: Reflections from Singapore / Ed. by J. A. Foley et al. — Singapore : Oxford University Press, 1998. — 333 p.
26. English in Singapore: Phonetic research on a corpus / Ed. by D. Deterding, A. Brown and L. E. Ling . — Singapore : McGraw-Hill, 2005. — 220 p.
27. English in Singapore: Research on grammar / Ed. by D. Deterding, A. Brown and L. E. Ling . — Singapore : McGraw-Hill, 2003. — 184 p.
28. Fedoryuk O. S. English in Asia and Asia in English / O.S. Fedoryuk, N.M.Petrovska // Науковий Вісник ВНУ ім. Лесі Українки. — 2012. — № 21. — С. 150-153.
29. Gupta A. F. Singapore Colloquial English (Singlish) [Електронний ресурс] / A.F. Gupta. — 2010. — Режим доступу : <http://www.hawaii.edu/satocenter/langnet/definitions/singlish.html>.
30. Gupta A. F. Singapore Colloquial English and Standard English / A.F. Gupta // Singapore Journal of Education. — 1989. — № 10. — P. 33–39.
31. Gupta A. F. The Step-Tongue: Childrens' English in Singapore / A.F. Gupta. — Clevedon : Multilingual Matters, 1994. — 229 p.
32. Gupta A. F. Singlish on the web / A.F. Gupta // Varieties of English in South East Asia and beyond / Ed. by A. Hashim el al. — Kuala Lumpur: University of Malaya Press, 2006. — P. 19–37.
33. Ho M.-L. Dynamics of a Contact Continuum: Singaporean English / M.-L. Ho and J. T. Platt. — Oxford : Oxford University Press, 1993. — XVII, 210 p.
34. Kachru B. The Sacred Cows of English / B. Kachru // English Today. — 1988. — № 16. — P. 3–8.
35. Kirkpatrick A. English as an Asian lingua franca and the multilingual model of ELT [Електронний ресурс] / A. Kirkpatrick. — Cambridge University Press, 2010. — Режим доступу : http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/42297/73943_1.pdf?sequence=1,
36. Kwan-Terry A. Through the looking glass: A child's use of particles in Chinese and English and its implications on language transfer / A. Kwan-Terry // Child Language Development in Singapore and Malaysia / Ed. by A. Kwan-Terry. — Singapore : SUP, 1991. — P. 161–183.
37. Language and Society in Singapore / Ed. by E. A. Afendras and E. C. Kuo . — Singapore : Singapore University Press, 1980. — 300 p.
38. Lee, Jack Tsen-Ta. A dictionary of Singlish and Singapore English [Електронний ресурс] / Jack Tsen-Ta Lee. — 2004. — Режим доступу : <http://www.singlishdictionary.com>.
39. Leimgruber J. R. E. Singapore English: Structure, variation, and usage / J. R. E. Leimgruber. — Cambridge: Cambridge University Press, 2013. — XVI. — 150 p.
40. Leimgruber J. R. E. Modelling variation in Singapore English. / J. R. E. Leimgruber. DPhil Thesis. — Faculty of English. — University of Oxford, 2009. — 307 p.
41. Leimgruber J. R. E. Singapore English / J. R. E. Leimgruber // Language and Linguistics Compass. — 2011. — № 5 (1). — P. 47–62.

42. Ler S. L. V. A relevance-theoretic approach to discourse particles in Singapore English / S. L. Ler / *Approaches to Discourse Particles* / Ed. by K. Fischer. — Oxford : Elsevier, 2006. — P. 149–166.
43. Levis J. M. Prominence in Singapore and American English: evidence from reading aloud / J. M. Levis / *English in Singapore: Phonetic research on a Corpus* / Ed. by D. Deterding, E. L. Low, A. A. Brown. — Singapore : McGraw Hill Education Asia, 2005. — P. 86-94.
44. Lim L. Coming of age, coming full circle: The (re)positioning of (Singapore) English and multilingualism in Singapore at 50 / L. Lim // *Asian Englishes*. — 2015. — № 17:3. — P. 261-270.
45. Lim L. Mergers and acquisition: On the ages and origins of Singapore English particles / L. Lim // *World Englishes*. — 2007. — № 26. — P. 446-473.
46. Lim L. Peranakan English in Singapore / L. Lim // *The Lesser-Known Varieties of English* / Ed. by D. Schreier et al. — Cambridge : Cambridge University Press, 2010. — P. 327-347.
47. Low E. L. English in Singapore: An introduction / Low E. L. and Brown A. Singapore : McGraw-Hill, 2005.
48. Mufwene S. S. The ecology of language evolution. (Cambridge approaches to language contact.) / S. S. Mufwene. — Cambridge : Cambridge University Press, 2001. — XVIII, 255 p.
49. Platt J. T. The Singapore English speech continuum and its basilect ‘Singlish’ as a ‘creoloid’ / J. T. Platt // *Anthropological Linguistics*. — 1975. — № 17. — P. 363–374.
50. Richards J. Singapore English: Rhetorical and communicative styles / J. Richards // *The Other Tongue : English across cultures* / Ed. by B. Kachru. — Oxford: Pergammon, 1983. — P. 154–167.
51. Singapore English: A grammatical approach / Ed. by L. Lim. — Amsterdam : John Benjamins, 2004.
52. Suzanna B. H. The [e] and [æ] vowels in Singapore English / Suzanna B. H. and Brown A. // *The English Language in Singapore: Research on pronunciation* / Ed. by D. Deterding, A. Brown and L. E. Ling . — Singapore : Singapore Association for Applied Linguistics. — 2000. — P. 84–92.
53. Tan L. Topic prominence and null arguments in Singapore Colloquial English / L. Tan // *English in Singapore: Research on Grammar* / Ed. by D. Deterding et al. — Singapore : McGraw-Hill Education Asia, 2003. — P. 1-10.
54. Tan P. K. W. Malay loan words across different dialects of English / P.K.W. Tan // *English Today*. — 1998. — № 14(4). — P. 44-50.
55. Tan P. K. W. English in Singapore / P.K.W. Tan // *International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*. — 2013. — № 1(1). — P. 123-138.
56. Tan P. K. W. Singapore’s balancing act, from the perspective of the linguistic landscape / P. K. W. Tan // *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*. — 2014. — № 29 (2). — P. 438-466.
57. Tan Y.-Y. Native’ and ‘non-native’ perception of stress in Singapore English / Y.-Y. Tan // *World Englishes*. — September 2015. — Vol. 34. — Issue 3. — P. 355–369.
58. The Coxford Singlish Dictionary. Singapore: Angsana Books, 2002. — 145 p.
59. The Speak Good English Movement [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.goodenglish.org.sg/2009>.

60. The Speak Mandarin Campaign [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mandarin.org.sg/2009/index-en.html>.
61. The English Language in Singapore: Research on Pronunciation / Ed. by D. Deterding, A. Brown and L. E. Ling. — Singapore : Singapore Association for Applied Linguistics, 2000. — P.93-99.
62. Wee L. Singapore English: Morphology and syntax / L. Wee / Varieties of English: Africa, South and Southeast Asia / Ed. by R. Mesthrie. — Berlin: de Gruyter, 2008. — P. 593–609.
63. Wee L. The particle ya in Colloquial Singapore English / L. Wee // World Englishes. — 2010. — № 29. — P. 45–58.
64. Wierzbicka A. Singapore English. A Semantic and Cultural Perspective / A. Wierzbicka // Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication / Ed. by J. R. Watts. — Berlin : Mouton de Gruyter, 2003. — Vol.22. — P. 327–366.
65. Wong J. O. The particles of Singapore English: A semantic and cultural interpretation / J. O. Wong // Journal of Pragmatics. — 2004. — № 36. — P. 739–793.

REFERENCES

1. Bol'shoy entsiklopedicheskiy slovar': [A – Ya] (1997). Gl. red. A. M. Prokhorov. 2-e izd. M. : Bol'shaya Rossiyskaya entsiklopediya; SPb. : Norint.
2. Il'ina, S.S. (2005). O nekotorykh leksicheskikh osobennostyakh singapurskoy raznovidnosti angliyskogo yazyka. Izvestiya Vostochnogo instituta. 9, 182–188.
3. Il'ina, S.S. (2005). Obrashchenie v singapurskom variante angliyskogo yazyka: avtoreferat dis. kand. filol. nauk: 10.02.04. Vladivostok.
4. Il'ina, S.S. (2005). Obrashchenie v singapurskom variante angliyskogo yazyka: dis. kand. filol. nauk: 10.02.04. Vladivostok.
5. Ignat'yev, P.M. (2004). Krajinoznavstvo. Krajini Aziji. Chernivtsi: Knigi – XXI.
6. Li, Kuan Yu. (2005). Mnogo narechiy – odin yazyk. Singapurskaya istoriya. Iz «tret'ego mira» – v pervyy. M: Mann, Ivanov i Ferber.
7. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar' (2002). Gl. red. V.N. Yartseva. 2-e izd. M. : Bol'shaya ros. entsikl.
8. Pogadaev, V. A. (2012). Malayskiy mir (Brunej, Indoneziya, Malayziya, Singapur). Lingvostranovedcheskiy slovar'. M. : Vostochnaya kniga.
9. Semenets, O.E. (1985). Sotsial'nyy kontekst i yazykovoe razvitie: territorial'naya i sotsial'naya differentsiatsiya angliyskogo yazyka v razvivayushchikhsya stranakh. — K: Vishcha shkola.
10. Singapur — perekrestok malayskogo mira. (1996). Ceriya Malaysko-indoneziyskie issledovaniya. VII (7). M. : Krasnaya gora.
11. Skibina, V.I. (1996). Natsional'no negomogenny yazyk leksikograficheskaya praktika. Zaporozh'e: Vidavets'.
12. Alsagoff, L. (2007). Singlish: Negotiating culture, capital and identity. Language, Capital, Culture. Ed. by V. Vaish et al. Rotterdam: Sense.
13. Aspects of the Syntax of Educated Singaporean English: Attitudes, Beliefs and Usage. (1987). Ed. by M. Newbrook et al. Frankfurt/M., Bern, New York, Paris.
14. Bao, Z. (1995). Already in Singapore English. World Englishes. 14, 181–188.
15. Bao, Z. and H. Hong. (2007). Diglossia and register variation in Singapore English. World Englishes. 25, 105–114.
16. Bao, Z. and L. Min. (2005). Systemic transfer, topic prominence, and the bare conditional in Singapore English. Journal of Pidgin and Creole Languages. 20, 269–291.
17. Bao, Z. (1998). The sounds of Singapore English. English in New Cultural Contexts: Reflections from Singapore. Ed. by J. A. Foley. Singapore: OUP.
18. Bao, Z. and L. Wee. (1998). Until in Singapore English. World Englishes. 17, 31–41.
19. Bokhorst-Heng, W. (1998). Language planning and management in Singapore. New Englishes. The Case of Singapore. Ed. by J. Foley et al. Singapore: Singapore University Press.

20. Brown, A. (1999). *Singapore English in a Nutshell: An alphabetical description of its features*. Singapore : Federal Publications.
21. Buang, S.N., N.A. Halim, S. Ramakresinin. (2008). Malay Lexical Borrowings in Singapore Colloquial English. *Journal of Modern Languages*. 18, 143–161.
22. Deterding, D. (2007). *Singapore English*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
23. Deterding, D. (1994). The intonation of Singapore English. *Journal of the International Phonetic Association*. 24 (02), 61–72.
24. E-Ching, Ng. Language and ethnic politics in Singapore (2012). [Elektroniy resurs]. *Language Ideologies in Indonesia*. March, 30–31. Rezhim dostupa: http://www.eching.org/present/2012_ethnic.pdf
25. *English in New Cultural Contexts: Reflections from Singapore* (1998). Ed. by J. A. Foley et al. Singapore: Oxford University Press.
26. *English in Singapore: Phonetic research on a corpus* (2005). Ed. by D. Deterding, A. Brown and L. E. Ling. Singapore: McGraw-Hill.
27. *English in Singapore: Research on grammar* (2003). Ed. by D. Deterding, A. Brown and L. E. Ling. Singapore: McGraw-Hill.
28. Fedoryuk, O.S. and N.M. Petrovska (2012). English in Asia and Asia in English. *Naukoviy Visnik VNU im. Lesi Ukrajinki*. 21, 150–153.
29. Gupta, A.F. (2010). *Singapore Colloquial English (Singlish)*. [Elektroniy resurs]. Rezhim dostupa: <http://www.hawaii.edu/satocenter/langnet/definitions/singlish.html>.
30. Gupta, A.F. (1989). *Singapore Colloquial English and Standard English*. *Singapore Journal of Education*. 10, 33–39.
31. Gupta, A.F. (1994). *The Step-Tongue: Childrens' English in Singapore*. Clevedon: Multilingual Matters.
32. Gupta A.F. (2006). Singlish on the web. *Varieties of English in South East Asia and beyond*. Ed. by A. Hashim et al. Kuala Lumpur: University of Malaya Press.
33. Ho, M.-L. and J. T. Platt. (1993). *Dynamics of a Contact Continuum: Singaporean English*. Oxford: Oxford University Press.
34. Kachru, B. (1988) .The Sacred Cows of English. *English Today*. 16, 3–8.
35. Kirkpatrick, A. (2010). English as an Asian lingua franca and the multilingual model of ELT [Elektroniy resurs]. Rezhim dostupa: http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/42297/73943_1.pdf?sequence.
36. Kwan-Terry, A. (1991). Through the looking glass: A child's use of particles in Chinese and English and its implications on language transfer. *Child Language Development in Singapore*. Ed. by A. Kwan. Singapore: SUP.
37. *Language and Society in Singapore*. (1980). Ed. by E. A. Afendras and E.C. Kuo . Singapore: Singapore University Press.
38. Lee, Jack Tsen-Ta (2004). *A dictionary of Singlish and Singapore English* [Elektroniy resurs]. Rezhim dostupa: <http://www.singlishdictionary.com>.
39. Leimgruber, J. R. E. (2013). *Singapore English: Structure, variation, and usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
40. Leimgruber, J. R. E. (2009). *Modelling variation in Singapore English*. DPhil Thesis. Faculty of English. University of Oxford.
41. Leimgruber, J. R. E. (2011). Singapore English. *Language and Linguistics Compass*. 5 (1), 47–62.
42. Ler, S. L. V. (2006). A relevance-theoretic approach to discourse particles in Singapore English. *Approaches to Discourse Particles* . Ed. by K. Fischer. Oxford: Elsevier.
43. Levis, J. M. (2005). Prominence in Singapore and American English: evidence from reading aloud. *English in Singapore: Phonetic research on a Corpus*. Ed. by D. Deterding et al. — Singapore: McGraw Hill Education Asia.
44. Lim, L. (2015). Coming of age, coming full circle: The (re)positioning of (Singapore) English and multilingualism in Singapore at 50. *Asian Englishes*. 17(3), 161–170.
45. Lim, L. (2007). Mergers and acquisition: On the ages and origins of Singapore English particles. *World Englishes*. 26, 446–473.
46. Lim, L. (2010). *Peranakan English in Singapor. The Lesser-Known Varieties of English*. Ed. by D. Schreier et al. Cambridge : Cambridge University Press.
47. Low, E. L. and Brown A. (2005). *English in Singapore: An introduction*. Singapore: McGraw-Hill.

48. Mufwene, S. S. (2001). The ecology of language evolution. (Cambridge approaches to language contact). Cambridge: Cambridge University Press.
49. Platt, J. T. (1975). The Singapore English speech continuum and its basilect 'Singlish' as a 'creoloid'. *Anthropological Linguistics*. 17, 363–374.
50. Richards, J. (1983). Singapore English: Rhetorical and communicative styles. *The Other Tongue: English across cultures*. Ed. by B. Kachru. Oxford: Pergamon, 154–167.
51. Singapore English: A grammatical approach (2004). Ed. by L. Lim. Amsterdam: John Benjamins.
52. Suzanna, B. H. and Brown A. (2000). The [e] and [æ] vowels in Singapore English. *The English Language in Singapore: Research on pronunciation*. Ed. by D. Deterding. Singapore: Singapore Association Applied Linguistics.
53. Tan, L. (2003). Topic prominence and null arguments in Singapore Colloquial English. *English in Singapore: Research on Grammar*. Ed. by D. Deterding et al. Singapore: McGraw-Hill Education Asia.
54. Tan, P.K.W. (1998). Malay loan words across different dialects of English. *English Today*. 14(4), 44–50.
55. Tan, P.K.W. (2013). English in Singapore. *International Journal of Language, Translation and Intercultural Communication*. 1 (1), 123–138.
56. Tan, P.K.W. (2014). Singapore's balancing act, from the perspective of the linguistic landscape. *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*. 29 (2), 438–466.
57. Tan, Y.-Y. (2015). Native' and 'non-native' perception of stress in Singapore English. *World Englishes*. 34(3), 355–369.
58. The Coxford Singlish Dictionary (2002). Singapore: Angsana Books.
59. the Speak Good English Movement [Elektroniy resurs]. Rezhim dostupa: <http://www.goodenglish.org.sg/2009>.
60. The Speak Mandarin Campaign [Elektroniy resurs]. Rezhim dostupa: <http://www.mandarin.org.sg/2009/index-en.html>.
61. The English Language in Singapore: Research on Pronunciation. (2000). Ed. by D. Deterding, A. Brown and L. E. Ling. Singapore: Singapore Association for Applied Linguistics.
62. Wee, L. (2008). Singapore English: Morphology and syntax. *Varieties of English: Africa, South and Southeast Asia*. Ed. by R. Mesthrie. Berlin: de Gruyter.
63. Wee, L. (2010). The particle ya in Colloquial Singapore English. *World Englishes*. 29, 45–58.
64. Wierzbicka, A. (2003). Singapore English. A Semantic and Cultural Perspective. *Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*. Ed. by J.R.Watts. Berlin: Mouton de Gruyter. 22, 327–366.
65. Wong, J. O. (2004). The particles of Singapore English: A semantic and cultural interpretation. *Journal of Pragmatics*. 36, 739–793.

УДК 811.161.1:81'286:070

АКТУАЛИЗАЦИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА АСТИОНИМА *ОДЕССА* В РУССКОЯЗЫЧНЫХ СМИ

Дука Л.И., к. филол. н., доцент, Осемян К.Н., студент

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина
duka58@bk.ru, kolesozhizni@i.ua

В статье рассматриваются особенности функционирования астионима *Одесса* в русскоязычных СМИ. Комплексная языковая информация топонима осуществляется на интеллектуальном и эмоциональном уровнях путем перевода из виртуального плана в потенциальный. Средства воздействия достигаются по выбору журналистов, опираясь на содержание данного астионима. Исследование построено на основе реализации прагматического потенциала названия города в газетах и журналах Украины путём метафоры, метонимии, культурной ассоциации и т.п. Статья будет интересна специалистам в области лингвистики, риторики, истории, географии, страноведения и культурологии.

Ключевые слова: прагматический потенциал, астионим, ассоциация, метафора, метонимия

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АСТІОНІМА *ОДЕСА* В РОСІЙСЬКОМОВНИХ ЗМІ

Дука Л.І., Осєпян К.М.

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

У статті розглядаються особливості функціонування астіоніма *Одеса* в російськомовних ЗМІ. Комплексна мовна інформація топоніма здійснюється на інтелектуальному та емоційному рівнях шляхом переходу з віртуального плану в потенціальний. Засоби впливу досягаються за вибором журналістів, спираючись на зміст цього астіоніма. Дослідження побудовано на основі реалізації прагматичного потенціалу назви міста в газетах і журналах України шляхом метафори, метонімії, культурної асоціації тощо. Стаття буде цікава фахівцям у сфері лінгвістики, риторики, історії, географії, країнознавства та культурології.

Ключові слова: прагматичний потенціал, астіонім, асоціація, метафора, метонімія

PRAGMATIC POTENTIAL'S ACTUALIZATION OF ASTYONIM *ODESA* IN RUSSIAN-LANGUAGE MASS MEDIA

Duka L.I., Osiepien K.M.

Zaporizhzhya national university, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The article deals with the functioning peculiarities of astyonym *Odesa* in Russian-language mass media. The mechanisms of astyonyms' pragmatic influence in mass media are special, they are flow from journalist's definite world outlook positions, which direct a reader's consciousness at a necessary channel and have a pragmatic influence on him with a specific context. The study attempts to integrate semantic and pragmatic approach of astyonym meaning's analysis in mass media, that causes the actuality of the research. Toponym *Odesa* in it's proper meaning remains a member of onomastic system and at the same time has information about the speaker, his attitude to the listener/reader, his intentions, a situation's characteristic, which permit to influence on a recipient's consciousness. In a figurative meaning mismatched semantic components signal to a character of speaker's intention. The article deals with an associative component, one of the most important types of emotional-expressive estimation. Cultural association stands as a way of realisation of pragmatic influence in mass media. The pragmatic potential's actualization of astyonym *Odesa* realizes due to metaphor too, which has an information influence and an emotional-expressive effect on a recipient. It is characterized by close connection between an object and an image, that is why it is necessary to find out common features among them. A metonymy, an epithet and an imperfect proverb are also the sources of astyonym's pragmatic potential. They favour the strengthening of estimated effect. This transfer serve to characterize social and political system, to designate occurred events etc. So, pragmatic potential of astyonym *Odesa* formes due to connotation which possesses logical-significative and emotional-expressive characteristics and promote the influence on the recipient.

Key words: pragmatic potential, astyonym, association, metaphor, metonymy

Актуальность исследования. В настоящее время все более актуальными становятся исследования внутренней стороны языковых знаков в связи с особенностями их функционирования в конкретных актах коммуникации. Считается очевидным, что «слово в речи... это не только... степень абстракции, но и качественно другое его состояние, которое вызывает особенное восприятие» [2, с. 109]. Обращение к семантике слова в тексте делает наше представление о значении более многогранным, модифицируя, таким образом, наше понятие о языковом сознании и языковой картине мира.

Слова, как и другие языковые единицы (в том числе и топонимы), обладают определённым семантическим потенциалом, под которым традиционно понимаются «те возможности, которые предоставляет говорящим исходное значение и связанная с ним ситуация для осмысления, концептуализации других ситуаций, и, с другой стороны, сам круг ситуаций разных типов и разной природы, на которые данное слово можно «распространить»» [1, с. 29–30]. Информация, которую человек может получить из какого-либо слова, зависит от возможностей самого слова, при этом принимается во внимание не только начальное значение, но и ситуация, в которой используется данное слово.

Значение астіоніма, отражаемое в речи, сталкивает нас с двумя подходами, которые условно можно было бы назвать семантическим и прагматическим. Первый представлен работами Н. Никитина, И. Стернина, И. Сентенберга. Выход из эвристического

противоречия эти и некоторые другие ученые пытаются найти за счет переструктуризации значения, выделения новых макро- и микрокомпонентов значения (в частности, ассоциативных). При прагматическом подходе (Н. Арутюнова, С. Падучева, В. Степанов и др.) за основу анализа берутся коммуникативные характеристики речевого акта как требования к интерпретации смысловой структуры слова.

В ходе данного исследования делается попытка интегрировать два указанных подхода: с одной стороны, семантика астионима *Одесса* рассматривается как потенциальный фактор влияния на адресата, с другой – уделяется внимание прагматическим преобразованиям астионима в контексте СМИ. Это обуславливает актуальность исследования, которая усиливается еще и тем, что топонимы как специфический вид речевых знаков часто выпадают из поля зрения прагмалингвистики, поскольку традиционным для современного языкознания является утверждение о специализованности географических объектов лишь на денотативном аспекте номинации.

Следует отметить, что функционирование топонимов тесно связано с экстралингвистическими факторами, с историческими, политическими событиями, факторами национальной и художественной культуры. Слово получает дополнительные значения, характеризующиеся экспрессивно-эмоциональной окраской и стилистическими оттенками. Такие добавочные значения носят прагматический характер, раскрывающий особенности функционирования языковых единиц в речи.

Целью работы является изучение путей и способов формирования в семантической структуре астионима *Одесса* зон прагматически существенной информации и основных закономерностей прагматического использования топонима в русскоязычных СМИ.

Ядерным компонентом в семантике топонимов является денотативный, однако он имеет тенденцию «обрастать» логико-сигнификативными и эмоционально-экспрессивными оттенками («созначениями», коннотациями). Комплексная языковая информация, конденсированная в онимическом значении, играет важную роль в прагматическом воздействии, осуществляемом путем актуализации (перевода из виртуального плана в потенциальный) прагматического потенциала. Прагматическое воздействие топонимов осуществляется на интеллектуальном и эмоциональном уровнях. Средства воздействия осуществляются по выбору журналистов, которые используют топонимы для данной цели. В публицистике воздействующий эффект достигается множеством лингвистических средств.

Одним из важнейших типов экспрессивной оценки является ассоциативный компонент. Под ассоциацией понимается связь между различными предметами, при которой один предмет вызывает в сознании другой. Выделяют культурную и культурно-историческую ассоциации. При использовании культурной ассоциации происходит актуализация культурных сем, отображающих определенную национальную культуру, при культурно-исторической ассоциации отражается влияние истории на сам астионим. В конкретном случае история понимается как «действительность в процессе развития» [4, с. 442].

Ассоциативно-образные компоненты номинации являются необходимым стимулом для выявления реакции, а также воздействия. Таким образом, они входят в состав прагматического потенциала языкового знака. Ассоциативно-образные фрагменты представлений, которые лежат в основе номинации, актуализируются в виде определенного «гештальта» при выборе данного выражения в речевом сознании носителей языка в ходе коммуникативной деятельности. В связи с этим широко используется астионим *Одесса* в значении «культурная столица»: «*О том, что Одесса – культурная столица, начали писать в начале XIX века*» (Всемирные одесские новости. — № 4. — 2015. — С. 4). Так, на сцене Одесского национального академического театра

оперы и балета часто выступали такие видные деятели искусства, как Крушельницкая и Шаляпин. Важное место в культурной жизни Одессы занимают также Одесский академический русский драматический театр, Одесская областная филармония, Одесский академический театр музыкальной комедии имени Михаила Водяного и другие. На всю Украину известна Одесская киностудия, в которой проводятся различные фестивали. Одесса подарила нам таких замечательных писателей, как К. Паустовский, И. Бабель, В. Катаев, И. Ильф и Е. Петров, и многих других. Ассоциативно-культурная информация, заложенная в данном контексте, способствует усилению прагматического воздействия на читателя путём перифраза.

Также г. Одесса известен своим фестивалем смеха «Юморина», вследствие чего получил ассоциацию «столица юмора»: «**Одесса не только столица юмора. Ценители театров, музеев и искусства также будут чувствовать себя здесь как рыба в воде**» (– Фокус. Спецпроект «Красивая страна». Одесса. Море впечатлений. — № 1. — 2015. — С. 27). Кроме того, город прославили такие популярные одесситы-юмористы, как Роман Карцев и Михаил Жванецкий. Одесса известна юмористическими телевизионными программами. Например, в 1991–2005 годах выходило «Джентельмен-Шоу», в котором ведущим и одновременно одним из артистов был Олег Филимонов. Также стоит упомянуть телевизионный юмористический сериал «Маски-Шоу» (1991–2006). Благодаря представленному ассоциативно-культурному полю, осуществляется актуализация прагматического воздействия с помощью перифраза.

Ассоциативный компонент астионимов актуализируется в особых ситуациях, когда говорящий эмоционально оценивает и лингвистически осмысливает топоним. Так, Одессу называют «столицей украинского дайвинга»: «**Одесса – столица украинского дайвинга, уж очень удачно расположена: и «своё» море под боком, и Крым рядом**» (– Фокус. Спецпроект Красивая страна. 50 причин поехать в Одессу. — № 2. — 2010. — С. 64). В городе находится большое количество известных дайвинг-центров, таких, как «Лаборатория подводных технологий», «Флиппер», «Кусто», «Нерея» и др. В данном тексте перифраз является способом реализации прагматического воздействия на реципиента.

Не все знают, что у Одессы есть свой символ в мире животных: «**Мама сказала, что Одесса – “город ничьих кошек”**» (– Всемирные одесские новости. — № 2. — 2012. — С. 9). У одесситов сложилась традиция подкармливать бездомных кошек, при этом никто не приручает животных, не забирает к себе домой. Кошки чувствуют себя довольно свободно: сидят на скамейках, на капотах припаркованных автомобилей, лазают по деревьям. Одесситы считают кошек полноправными жителями города. Благодаря такой коннотации возникают определённые культурные ассоциации, выражающиеся с помощью перифраза.

Важное место среди изобразительных средств топонимики занимает метафора, под которой традиционно понимается «слово или оборот речи, употреблённые в переносном значении для определения предмета или явления на основе какой-либо аналогии, сходства» [3, с. 458]. В отличие от сравнения, где предмет и образ не совмещены, метафора отличается тем, что предмет и образ тесно связаны друг с другом, и что для понимания данного образного средства необходимо обнаружить общие черты между ними.

Анализируя прагматический потенциал г. Одесса в русскоязычных СМИ, следует отметить преобладание метафоры, где было выделено несколько подгрупп.

Существуют метафоры, построенные на семе «культура». Наиболее распространённой в данной группе является «сокращённое сравнение» со словом Мекка. Например:

«Одесситы искренне надеются на превращение города в туристическую Мекку» (– Корреспондент. — № 29. — 2015. — С. 20).

Известно, что Мекка – город на западе Саудовской Аравии, священный город мусульман. В переносном смысле под Меккой подразумевается «место паломничества, наиболее посещаемое место». Этим коннотативным значением и обуславливается сравнение Одессы и Мекки. Город на юге Украины является значимым и популярным украинским курортом, куда в период отпусков съезжаются отдыхающие со всей страны.

В условиях публицистической специфики трудно найти экспрессивные уникальные средства, добиться воздействующего и выразительного эффекта. Интересным, с нашей точки зрения, является метафорическое использование городского хоронима, апеллирующего к всемирно известной «фабрике грёз» как эталону киноиндустрии: «Одесса – настоящий украинский Голливуд» (– Фокус. Спецпроект «Красивая страна». Одесса. Море впечатлений. — № 1. — 2015. — С. 46). Голливуд, расположенный в американском Лос-Анджелесе, является огромным кинематографическим центром, в котором находится большое количество киностудий, и где живут известные актёры. Одесса, подобно Голливуду, также является важным в этом отношении городом. Здесь находится Одесская киностудия, проводятся различные кинофестивали (Одесский международный кинофестиваль). Слово *Голливуд*, употреблённое в коннотативном смысле, будет иметь значение «знаменитости». Действительно, многие известные киноактёры побывали в Одессе на съёмках фильмов, например, Владимир Высоцкий, Армен Джигарханян («Место встречи изменить нельзя»), Михаил Боярский, Вениамин Смехов, Маргарита Терехова («Д’Артаньян и три мушкетера»).

Часть метафор построена на семе «торговля», которая в большинстве случаев реализуется с помощью города Пальмира. Например: «*Всё это я пишу к тому, что Одесса – это город, несовместимый с депрессией. Вот почему первый летний выпуск «Красивой страны» посвящён именно Южной Пальмире*» (Фокус. Спецпроект «Красивая страна». 50 причин поехать в Одессу. — № 2. — 2010. — С. 4). Пальмира представляла собой античный город, важный торговый центр. Одессу – также значимый город в экономическом плане – называют Южной Пальмирой в противовес Северной Пальмире – Санкт-Петербургу, который строился как торговые ворота Российской империи. Такие метафоры иногда подвергаются видоизменению, например: «*Кто управляет украинской Пальмирой*» (– Корреспондент. — № 29. — 2015. — С. 10). В данном примере уже нет противопоставления Южной и Северной Пальмиры. Здесь обозначена лишь национальная принадлежность. Данные метафоры позволяют проследить постепенное снижение стиля: от более высокого (*Южная Пальмира*) до менее возвышенного (*Украинская Пальмира*).

В процессе включения астионима в текст усиливается его прагматический потенциал. В прямом значении он остается членом ономастической системы и одновременно несет информацию о говорящем, о его отношении к слушателю / читателю, о его намерениях, характеристике самой ситуации, что позволяет прагматически воздействовать на сознание реципиента. При употреблении топонимов в переносном значении языковые единицы совмещают наименования из двух рядов, а несовпадающие семантические компоненты сигнализируют о характере интенции говорящего.

Одним из наиболее употребительных способов актуализации прагматического потенциала наряду с метафорой является метонимия, в которой между предметом и образом наблюдается реальная, настоящая связь.

Метонимический перенос выступает источником прагматического потенциала топонимов и способствует усилению оценочного эффекта. В русскоязычных СМИ такой перенос служит для характеристики общественно-политической системы, для обозначения произошедшего события и т.п. Например, «*Город Витрувия и де Волана*» <Заголовок>

(Всемирные одесские новости. — № 1. — 2005. — С. 10). Инженер-полковник Франц де Волан является создателем плана города, следовавший рекомендациям великого римского архитектора Витрувия. Согласно Витрувию, произведение архитектуры должно быть выдержано в трёх параметрах: прочность, польза, красота.

Средства воздействия осуществляются по выбору журналистов, которые используют топонимы для данной цели. В публицистике воздействующий эффект достигается множеством лингвистических средств.

В русскоязычных СМИ также является распространённым употребление эпитета с астионимами. Например: «*Одесса – это неисчерпаемый город, для того, чтобы постичь его, не хватит целой жизни*» (– Фокус. Спецпроект «Красивая страна». Одесса. Море впечатлений. — № 1. — 2015. — С. 18). Данный эпитет обращает внимание на многоликость и разнообразие города.

Не менее интересную группу составляют паремии с названием Одесса. Иногда в речи поговорка сокращается и используется лишь одна её часть, например: «*“Одесса-мама” всегда и во всём первая. Ряд историков утверждает, что именно в одесских тюрьмах была придумана азбука перестукивания*» (– Фокус. Спецпроект «Красивая страна». 50 причин поехать в Одессу. — № 2. — 2010. — С. 40). В данном случае за основу взята поговорка «*Одесса – мама, Ростов – папа*». Одесса и Ростов-на-Дону издавна обладали известной криминальной атмосферой.

Выводы. Прагматический компонент значения топонима – явление неоднородное. Это такой компонент, который осуществляет взаимосвязь языкового знака и его пользователя – человека (индивида и социального субъекта). Ядерным макрокомпонентом у топонимов является денотативное значение, но коннотации могут иметь логико-сигнификативный и эмоционально-экспрессивный характер. Актуализация прагматического потенциала астионима *Одесса* в русскоязычных СМИ чаще происходит путём использования метафоры (42% от общего количества названий), метонимии (13%) и культурной ассоциации (37%). Наименее употребительным является использование эпитета и усечённой поговорки (8%). Поэтому в средствах массовой информации ведущую роль занимает регулятивная функция, где журналист отбирает и соединяет такие языковые единицы, которые образуют специфический контекст, способный воздействовать на реципиента.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кустова Г.И. Типы производных значений и механизмы языкового расширения / Галина Ивановна Кустова. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — 472 с.
2. Степанов Ю.С. Границы слов в тексте / Ю.С. Степанов // Проблемы лексико-синтетической координации. — Л. : Изд-во ЛГУ, 1985. — С. 109–114.
3. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. — М. : Флинта: Наука, 2006. — 696 с.
4. Толковый словарь русского языка / под ред. Д. В. Дмитриева. — М. : Астрель, 2003. — 1582 с.

REFERENCES

1. Kustova, G. I. (2004), *Tipy proizvodstvennykh znachenii i mekhanizmy yazykovogo rasshirenia* [Types of Derivative Meanings and Mechanism of Language Enlargement], *Yazyki slavjanskoj kultury*, Moscow, Russia.
2. Stepanov, Yu. S. (1985), *Granitci slov v tekste* [Words Limit in the Text], *Problemy leksiko-sinteticheskoj koordinacii*, Izdatelstvo LGU, Leningrad, Russia, pp. 109–114.

3. *Stilisticheskii enciklopedicheskii slovar russkogoazyka* (2006), [Stylistic Encyclopaedia of Russian Language], Flinta, Moscow, Russia.
4. *Tolkovii slovar russkogoazyka* (2003), [Explanatory Dictionary of Russian Language], Astrel, Moscow, Russia.

УДК 811.161.2:81'367.622"10/12"

ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XI-XIII ст. (СУФІКСИ -ЬБА/-БА)

Коваль О.Ю., аспірант

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

lenakoval177@yandex.ua

У текстах давньої руськоукраїнської мови XI-XIII століть зафіксовано іменники зі значенням предметної дії із суфіксом **-б(а)**, виникнення якого сягає ще праіндоевропейської доби. Формант **-ба** в праслов'янській мові приєднався до основи на **-ь (< -ĭ-)**, унаслідок чого виформувався суфікс **-ьба**, за допомогою якого творилися абстрактні іменники. Згадані деривати походили здебільшого від безпрефіксних дієслів, але вряди-годи трапляються відіменні похідні. У статті розглянуто девербативи зі значенням предметної дії як у праслов'янській, так і в давньоруськоукраїнській період. Виявлено деривати, що вказують на активну дію в аспекті перебігу, стану, особливостей поведінки людини, характеру стосунків між людьми та результат дії в праслов'янській мові, показано долю цих лексико-словотвірних типів девербативів в українській мові XI-XIII століть.

Ключові слова: абстрактні іменники, девербативи, деривати, предметна дія, лексико-словотвірні групи, формант, праслов'янська мова, давньоруськоукраїнська.

ОБРАЗОВАНИЕ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ СО ЗНАЧЕНИЕМ ОПРЕДЕМЕЧЕННОГО ДЕЙСТВИЯ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ XI-XIII вв. (СУФФИКСЫ -ЬБА/-БА)

Коваль Е.Ю., аспирант

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В текстах древнерусскоукраинского языка XI-XIII вв. зафиксированы существительные со значением предметного действия с суффиксом **-б(а)**, возникновение которого достигает еще праиндоевропейской эпохи. Формант **-ба** в праславянском языке присоединился к основе на **-ь (< -ĭ-)**, в результате чего сформировался суффикс **-ьба**, который образовывал отвлеченные существительные. Упомянутые дериваты образовывались от бесприставочных глаголов, но изредка встречаются отыменные производные. В статье рассмотрено девербативы со значением предметного действия как в праславянский, так и в древнерусскоукраинский период. Виявлено дериваты, которые указывали на активное действие в аспекте процесса, состояния, особенностей поведения людей, характер отношений между людьми, результат действия в праславянском языке. Показано судьбу этих лексико-словообразовательных типов девербативов в древнерусскоукраинском языке XI-XIII вв.

Ключевые слова: отвлеченные существительные, девербативы, дериваты, предметное действие, лексико-словообразовательные группы, формант, праславянский язык, давнерусскоукраинский.

FORMATION OF NOUNS WHICH MEAN OBJECTIFIED ACTION IN THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE XI- XIII CENTURIES (SUFFIXES -ЬБА/-BA)

Koval E.Y., postgraduate

Zaporizhzhya National University, Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

Verbal nouns of objectified action with suffix **-б(а)** recorded in the texts of the old Russian-Ukrainian language in the XI – XIII centuries. This suffix has its origin from the Proto-Indo-European period. The suffix **-ба** was added to the basis ended on **-ь (<ĭ)** in the Old Slavonic language. As a result, it was the formation

of suffix **-ьба**, which forms abstract nouns. These derivatives were formed from the verbs without any prefixes, but occasionally you can find a lexical group of nouns.

The author examines verbal nouns of objectified action not only in the Old Slavonic language, but in the old Russian-Ukrainian language too. The history of suffix and its effectiveness in different language periods is described in the article.

The suffix **-ба** was quite productive in the Old Slavonic period. Thus, it helped to identify verbal nouns that indicated different activities. A considerable part of verbal nouns was transferred to the Ukrainian language. These nouns were found in the old books of XI – XIII centuries and indicated different types of man activity.

Verbal nouns in the Old Slavic period indicated not only the behavior of people, but also their relationship and state. Derivatives of this lexical group were found in the texts of the old Russian-Ukrainian language.

There are a lot of words in both languages which indicate the result of an action.

Investigated material gives an opportunity to assert that the suffix **-ьба/ -ба** took place in the formation of objectified action in different periods. It means that the evolution of this lexical group was rather long. The suffix was unproductive in the old Russian-Ukrainian language in the XI-XIII centuries. Thus, it remains not efficient in the contemporary Ukrainian language.

Key words: abstract nouns; deverbatives; derivatives; objectified action; lexical groups; suffix; affix; the Old Slavic (Slavonic) language; the old Russian-Ukrainian language.

Серед абстрактних іменників, що позначають дію, стан, у текстах давньої руськоукраїнської мови фіксується група слів із суфіксом **-б(а)**. Цей морф належить до тих формантів, виникнення яких сягає ще праіндоевропейської доби [1, с. 131; 3, с. 52]. Окремі зауваження щодо походження згаданого форманта та іменників із цим суфіксом можна знайти в працях Ж.Ж. Варбот, А. Мейе, А.М. Селищева.

Суфікс **«-ба»** приєднався в праслов'янській мові до основи на **-ь (< -й-)**, наприклад, *татъба* «злодійство» від *татъ* «злодій», *боръба* похідне від *боръ* «борьба» тощо. Звідти був вилучений поширений суфікс **-ьба**, який творив номіна abstracta, похідні від імен...» [4, с. 286]. Ця первинна підстава дала «відхилення від курсу»: абстрактні девербативи, утворені за допомогою форманта **-ьба**, піддалися вторинній мотивації: **bornьba* «захист» < **borniti* «захищати»; **božьba* «закляття» < **božiti* «заклинати»; **družьba* «дружба» < **družiti* «дружити»; **gŕdьba* «гра на музичному інструменті» < **gŕdŕ*, *gŕsti* «грати на інструменті»; **rěžьba* «різання» < **rězati* «різати» [6, с. 61].

А.М. Селищев, С.П. Обнорський вважають іменники з формантом **-ьба** віддієслівними утвореннями. Ж.Ж. Варбот відносить формант **-ьба** до «вторинних» суфіксів. Вона вважає, що імена з **-ьба** подвійного походження. Деякі іменники з суфіксом **-ьба** мають відповідність серед кореневих імен і, можливо, є відіменними утвореннями: *тяжьба-тяжа*, *сьльба-сьль*, *сѣчба-сѣча*, *вѣсьба-вѣсь*. В інших випадках це віддієслівні утворення: *крадъба*, *боръба*, *мольба*, *просьба* [2, с. 80].

Мета дослідження полягає в тому, щоб розглянути динаміку дериваційної системи віддієслівних іменників предметної дії як у праслов'янській, так і в давньоруськоукраїнській період XI-XIII століть. Завдання дослідження – здійснити опис історії функціонування форманта **-ьба (> -ьба)** та його продуктивності в різні періоди формування мови, визначення складу лексико-словотвірних типів.

Словотвірний тип із суфіксом **-ьба** був досить продуктивним у праслов'янській період. Іменники творилися головно від безпрефіксних дієслів і вказували на *активну дію в аспекті перебігу*: **borьba* (ЭССЯ II 218) «боротьба» похідне ім'я дії від **borti* «боротися»; **dělitьba* (IV 234) «поділ (майна)» співвідносне з **děliti* «ділити»; **gonьba* (VII 27) «переслідування, полювання, біготня» (**goniti* «переслідувати»); **gordьba* (38) «будівництво» (первісна назва дії) **gorditi* «будувати»; **ходьба* (VIII 52) «ходіння» (**ходiti* «ходити»); **kosьба* (XI 180) «косьба» похідне від **kositi*; **kradьba* (XII 85) «крадіжка», співвідносне з **krasti* «красти»; **kurьba* (XIII 133) «паління» (**kuriti*

«палити»); **lěcъba* (XIV 177) «лікування» від **lěčiti* «лікувати»; **moltъba* (XIX 200) «молотьба», співвідносне з **moltiti* «молотити»; **mytъba* (XXI 85) «обмивання» (**myti* «митися») тощо.

Значна частина наведених праслов'янських дериватів перейшла до української мови, зокрема, у пам'ятках XI-XIII ст. зафіксовано похідні зі значенням *діяльності людини*, наприклад: *мольба* (1076 СДЯ V 20) «мольба, моління» від *молити*; *лѣчба* (XI Ср II 81) «лікування» (*лѣчити*); *єже не подобаѣтъ сих тлѣсебъ судити князю* (XI-XII УЯ 91) (*тягатися*) *и видѣ владыко молбу святыхъ* (XII ХождБогор 180) (*молити*); *тогда начаше пеци опрѣсноки на главахъ отъ солнца господеви на службу* (XII Беседа 138); *а мужъ погубляетъ свое мужество татбою* (XII ДЗ 25) (*тать* «злодійство», але, безперечно, позначає дію *красти* «крадіжка»), *рече Редеда ко Мьстиславу не вгужьемь са бьевѣ но борьбою* (1118/1377 ПВЛ 155) (*бороти*); *послав испытаи кождо их службу* (1118/1377 ПВЛ 107) (*служити*).

У праслов'янську добу трапляються девербативи на позначення *стану, особливостей поведінки людини, характеру стосунків між людьми*: **družba* (ЭССЯ V 135) «дружба», похідне від **družiti* «дружити»; **galъba* (VI 97) «ласка, балощі», співвідносне з **galiti* «ласкати, балувати»; **grozъba* (VII 143) «загроза, переляк» (**groziti* «погрожувати»); **karъba* (IX 154) «сварка, розлад» (**kariti* «сердити, лютити»); **modlъba* (ЭССЯ XIX 94) «просьба, благання, прохання» від основи дієслова **modliti* «благати».

Деривати цього типу зафіксовані й у текстах XI-XIII століть: *дружбу приложихъ к тебѣ* (XII ПВИ 206) (*дружити*); *жалоба* (XII Ср I 841) «жаль» від *жалити* «жаліти» (на думку Ж.Ж. Варбот, іменник «жалоба» є не віддієслівним, а відіменним утворенням) [2, с. 84]; *куба* (XII-XIII СлРЯ VIII 111) «бурчання, сперечання» (*куяти* «зарозуміло сперечатися, бурчати»).

Серед реконструкцій праслов'янської мови маємо номени, що вказують на *результат дії*: **bozъba* (ЭССЯ II 228) «клятва ім'ям Бога» від **božiti* «божитися»; **cělъba* (III 181) «зцілення» (**cěliti* «зцілювати»); **godъba* (VI 192) «угода», похідне від **goditi* «домовитися, укласти угоду»; **kudъba* (XII 84) «наклеп, огода», співвідносне з **kuditi* «лихословити, ганити»; **hornъba* (VIII 79) «зберігання, поховання» від **horniti* «зберігати, охороняти, закопувати в землю»; **obtōzъba* (XXX 199) «звинувачення, скарга» (**obtōžiti* «звинуватити, подати скаргу»); **obžеньba* (XXXI 239) «одруження» (**obžēniti* «одружити»).

Деривати зі значенням *результату дії* виявлені й у пам'ятках давньоруськоукраїнської мови: *женитба всякому чловѣку печал* (XII ДЗ 47) (*женити*); *ѣстраба* (Ср III 1283) «зцілення» від *ѣстрабити* «зцілити».

Іменники, утворені за допомогою розгляданого форманта, можуть мати вторинне предметне значення: *служба* – «челядь»: *На обѣдѣ же служба бѣ многа* (СбТр XII Ср 429); *татьба* «покража, крадене»: *Аже боудеть, рече, татьба велика, а не оуложать ихъ отаи* (Вопр. Кир.83. Ср 927).

Отже, обстежений матеріал дає підстави стверджувати, що суфікс *-ъба/ -ба* брав участь у творенні опредметнених назв дії в праслов'янську добу. Розглядані лексеми трапляються і в давній руськоукраїнській мові XI-XIII століть, що свідчить про тяглість процесу розвитку словотвірної системи віддієслівних іменників опредметненої дії у взаємозв'язках її давніх і ближчих етапів розвитку. Цей формант не виявляв значної продуктивності в пам'ятках XI-XIII століть, очевидно, не витримавши конкуренції з іншими суфіксами в цей період. У сучасній українській мові він залишається малопродуктивним типом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Исторична морфологія української мови (нариси із словозміни та словотвору) / С. П. Бевзенко. — Ужгород : Закарпатське обласне вид-во, 1960. — 416 с.
2. Варбот Ж. Ж. Древнерусское именное словообразование: ретроспективная формальная характеристика / Ж. Ж. Варбот. — М. : Наука, 1969. — 229 с.
3. Мартынов В. В. Праславянская и балто-славянская деривация имен / В. В. Мартынов. — Минск : Наука и техника, 1973. — 59 с.
4. Мейе А. Общеславянский язык / А. Мейе. — М., 1951. — 286 с.
5. Словотвір сучасної української літературної мови. — К. : Наукова думка, 1979. — 405 с.
6. Sławski F. Zarys słowotworstwa prasłowian'skiego // Słownik prasłowian'ski. — Wrocław. Warszawa. Krakow. Gdan'sk. — Т. 1–3. — 1974–1979.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- Беседа** Беседа трех святителей // Памятники литературы древней Руси : XII век. / вступит. статья Д. С. Лихачева ; сост. и общая редакция А. А. Дмитриева и Д. С. Лихачева. — М., 1980. — С. 136–147.
- ДЗ** Слово Даниила Заточника по редакциям XII и XIII вв. и их переделкам / подгот. к печати Н. Н. Зарубин. — Л. : Изд-во АН СССР, 1932. — 166 с.
- ПВИ** Повесть о Варлааме и Иосаафе // Памятники литературы древней Руси : XII век / вступит. статья Д. С. Лихачева ; сост. и общая редакция А. А. Дмитриева и Д. С. Лихачева. — М., 1980. — С. 198–225.
- ПВЛ** Повість временних літ за Лаврентіївським списком // Полное собрание русских летописей. Т. 1 : Лаврентьевская и Суздальская летописи по академическому списку. — М. : Изд-во Восточной литературы, 1962. — С. 1–286.
- СДЯ** Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / [гл. ред. Р.И. Аванесов]. М. : Русский язык, 1988 – 2008. — Т. 1–7.
- СлРЯ** Словарь русского языка XI–XVII вв. — М. : Наука, 1975. — 2008. — Вып. 1–28.
- Ср** Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка / И. И. Срезневский. — СПб, 1843–1912. — Т. 1–3.
- УВ** Устав князя Володимира Святославовича // Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв. / Изд. подгот. Я. Н. Шилов. — М. : Наука, 1976. — С. 22–24.
- УЯ** Устав князя Ярослава // Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв. / Изд. подгот. Я. Н. Шапов. — М. : Наука, 1976. — 270 с.
- ХождБогор** Хождение Богородицы по мукам // Памятники литературы Древней Руси. XII век / Вступит. статья Д. С. Лихачева ; Сост. и общая редакция А.А. Дмитриева и Д. С. Лихачева. — М. : Художественная литература, 1980. — С. 166–183.
- ХД** Житие и хождение Даниила Русьския земли игумена // Памятники литературы Древней Руси : XII век / вступит. статья Д. С. Лихачева ; сост. и общая редакция А. А. Дмитриева и Д. С. Лихачева. — М., 1980. — С. 198–225.
- ЭССЯ** Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / Под ред. О.Н. Трубачева. Вып. 1–33. — М. : Наука, 1974–2007.

REFERENCES

1. Bevzenko, S. P. Istorychna morfologija ukrai'ns'koi' movy (narys iz slovozmyny ta slovotvoru) / S.P. Bevzenko. — Uzhgorod : Zakarpats'ke oblasne vyd-vo, 1960. — 416 p.
2. Varbot, Zh. Zh. Drevnerusskoe ymennoe slovoobrazovanye : retrospektyvnaja formal'naja harakterystyka / Zh. Zh. Varbot. — M. : Nauka, 1969. — 229 p.
3. Martynov, V. V. Praslavjanskaja i balto-slavjanskaja derivacija imen / V. V. Martynov. — Minsk : Nauka i tehnika, 1973. — 59 p.
4. Meje, A. Obshheslavjanskij jazyk / A. Meje. — M., 1951, 286 p.
5. Slovtvir suchasnoi' ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy. — K. : Naukova dumka, 1979. — 405 p.
6. Sławski, F. Zarys słowotworstwa prasłowian'skiego // Słownik prasłowian'ski. — Wrocław. Warszawa. Krakow. Gdan'sk. — T. 1–3. — 1974 – 1979.

NOTATIONS

- Beseda treh svjatilej** // Pamjatniki literatury drevnej Rusi : XII vek. / vstupit. stat'ja D.S. Lihacheva; sost. I obshhaja redakcija A.A. Dmitrieva i D.S. Lihacheva. — M., 1980. — P. 136–147.
- Slovo Daniila Zatochnika** po redakcijam XII i XIII vv. i ih peredelkam / podgot. k pechatu N.N. Zarubin. — L. : Izd-vo AN SSSR, 1932. — 166 p.
- Povest' o Varlaame i Iosaafe** // Pamjatniki literatury drevnej Rusi : XII vek / vstupit. stat'ja D.S. Lihacheva; sost. i obshhaja redakcija A.A. Dmitrieva i D.S. Lihacheva. — M., 1980. — P. 198–225.
- Povist' vremennih lit za Lavrentiivs'kim spiskom** // Polnoe sobranie russkih Letopisej. T. 1 : Lavrent'evskaja i Suzdal'skaja letopisi po akademicheskomu spisku. — M. : Izd-vo Vostochnoj literatury, 1962. — P. 1–286.
- Slovar' drevnerusskogo jazika (XI-XIV vv.)** / [gl. red. R.I. Avanesov]. M. : Russkij jazyk, – 1988–2008. — T. 1–7.
- Slovar' rus'kogo jazyka XI–XVII vv.** — M. : Nauka, 1975. — 2008. — Vyp. 1–28.
- Sreznevskij I.I. Materialy dlja slovarja drevnerusskogo jazyka** / I.I. Sreznevskij. — SPb, 1843–1912. — T. 1–3.
- Ustav knjazja Volodimira Svjatoslavovicha** // Drevnerusskie knjazheskie ustavy XI-XV vv. Izd. podgot. Ja.N. Shilov. — M. : Nauka, 1976. — P. 22–24.
- Ustav knjazja Jaroslava** // Drevnerusskie knjazheskie ustavy XI-XV vv. / Izd. podgot. Ja.N. Shhapov. — M. : Nauka, 1976. — 270 p.
- Hozhdenie Bogorodicy po mukam** // Pamjatniki literatury Drenej Rusi. XII vek / Vstupit. stat'ja D.S. Lihacheva; Sost. i obshhaja redakcija A.A. Dmitrieva i D.S. Lihacheva. — M. : Hudozhestvennaja literatura, 1980. — P. 166–183.
- Zhitie i hozhdenie Daniila Rus'skyja zemli igumena** // Pamjatniki literatury Drevnej Rusi : XII vek / vstupit. stat'ja D,S, Lihacheva; sost. i obshhaja redakcija A. A. Dmitrieva i D.S. Lihacheva. — M., 1980. — P. 198–225.
- Jetimologicheskij slovar' slavjanskij jazykov:** Praslavjanskij leksicheskij fond / Pod red. O. N. Trubacheva. Vyp. 1–33. — M. : Nauka, 1974 – 2007.

УДК 811.133.1:811.112.2:81373.7

КОНЦЕПТЫ BROT И PAIN (ХЛЕБ) В НЕМЕЦКОЙ И ФРАНЦУЗСКОЙ ЯЗЫКОВЫХ КАРТИНАХ МИРА

Мамедова А.И., к.филол.н., доцент, Павлюк Е.О., к.филол.н., доцент

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

allmamed@rambler.ru; helen.pavlyuk@gmail.com

В статье анализируется фразеологическое представление концептов **BROT** и **PAIN** (ХЛЕБ) в немецкой и французской языковых картинах мира, а также дается их сопоставительная характеристика. В рамках антропоцентрической парадигмы в языковой картине мира эти концепты представлены названиями состояний и действий человека, моральных и физических качеств, черт внешности человека, наименованиями межличностных отношений. Эти ключевые концепты отражают культурно-национальную специфику немецкого и французского языков.

Ключевые слова: языковая картина мира, концепт, фразеологизм, антропоцентрическая парадигма, метафора.

КОНЦЕПТИ BROT I PAIN (ХЛІБ) У НІМЕЦЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ

Мамедова А.І., Павлюк О.О.

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

У статті аналізується фразеологічне представлення концептів **BROT** і **PAIN** (ХЛІБ) у німецькій та французькій мовних картинах світу, а також подається їх порівняльна характеристика. У межах антропоцентричної парадигми в мовній картині світу ці концепти представлені назвами станів і дій людини, моральних і фізичних якостей, рис зовнішності людини, найменуваннями міжособистісних стосунків. Ці ключові концепти відображають культурно-національну специфіку німецької та французької мов.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, фразема, антропоцентрична парадигма, метафора.

THE CONCEPTS 'BROT' AND 'PAIN' (BREAD) IN THE GERMAN AND FRENCH LANGUAGE PICTURES OF THE WORLD

Mamedova A.I., Pavliuk E.O.

Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The main objectives of this study are: the need for the definition of the concept in the contemporary cognitive science, the comparison of the claimed concepts on the material of the phraseological units of the modern French and German languages, their comparison and selection of the equivalents of the ethnocultural specifics. The object of the study is the phraseological units in the modern German and French languages. The analysis of the factual material makes it possible to trace the common features (bread – as the basis of life and well-being) as well as some differences in the explication of the concept in the French and German cultures.

The concepts are widely presented in the German and French language pictures of the world. As the part of the anthropocentric paradigm, they are manifested by the names of the states and human activities, moral and physical qualities, various characteristics of human appearance, interpersonal relationships. There can be traced the common demonstrators (bread as the basis of life and well-being) as well as some differences that correlate with specific mentality and culture of the two nations.

The concept PAIN in the French culture is embodied in such markers as the actions to protect human beings, religious and biblical concepts, characteristics of situations and things. In the German culture the concept BROT is regarded as the product that is available and essential for all segments of the society; bread is the equivalent of the motherland; bread is the guarantor of the peace in the whole world and in each house; bread is the divinity.

Thus, these key concepts can be clearly seen as the markers of the German and French language pictures of the world.

Key words: linguistic picture of the world, concept, idiom, anthropocentrism (anthropocentric paradigm)

Антропоцентрическая направленность современной лингвистики требует учета особенностей проявления духовной культуры человека, человеческого фактора, культурно-национальной специфики, отраженной в языковой картине мира. Полилингвальное описание концептов на материале фразеологического фонда двух языков (немецкого и французского), принадлежащих к разным языковым семьям, кажется нам достаточно интересным.

В работе представлен сопоставительный анализ концептов **BROT** и **PAIN** (ХЛЕБ). **Задачи работы:** определиться с самим понятием концепт в современной когнитивистике, сопоставить эти концепты на материале фразеологических единиц современных немецкого и французского языков, сопоставить их эквиваленты и выделить этнокультурную специфику. Исходя из выше перечисленных задач, **объектом** исследования выступают фразеологические единицы современного немецкого и французского языков, а **предметом** – концепты **BROT** и **PAIN**.

Прежде чем перейти к анализу и характеристике выше перечисленных концептов, определимся с самим понятием «концепт». В современной когнитологии существует огромное количество работ, посвященных данному вопросу, и, как следствие, трактовке

этого термина. Так, С.Г. Воркачев, В.И. Карасик понимают под концептом многомерное ментальное образование, в котором выделяются образно-перцептивная, понятийная и ценностная стороны, где понятийный субстрат отображает соотношение денотата с концептом; перцептивно-образная составляющая представляет собой образы, знания и ассоциации, возникающие в связи с определенным денотатом; ценностная составляющая является носителем духовных импульсов, присутствующих в сознании людей [1, с. 7; 2, с. 73]. В нашем исследовании мы будем опираться на определение концепта, как этно-социо-психо-лингвокультурного понятия [3, с. 64].

Хлеб – один из старейших и самых распространенных продуктов питания человека, изготавливаемый на основе муки, воды и соли. История хлеба начинается в восьмом тысячелетии до нашей эры с возникновением сельского хозяйства, обработки плодородных земель на границе современных Ирана и Ирака. Названия хлеба представлены во всех языках мира. Хлеб, который мы потребляем сегодня, – результат длительного развития сельского хозяйства, технологий, гастрономии. Таким образом, **BROT** и **PAIN** – концепты, существующие «постоянно или, по крайней мере, очень долгое время» [4, с. 76]. Следовательно, их можно отнести к константам немецкой и французской культур.

Во фразеологическом фонде немецкого и французского языков отражены знания о хлебе, его значении для человека, выражено отношение носителей языка к хлебу, особенности его хранения, потребления, выступающие в качестве характеристики как отрицательных, так и положительных качеств человека, его поступков, отношений между людьми. На основе анализа фактического материала, проследим, как манифестируются данные концепты в немецкой и французской языковых картинах мира. Сразу же следует отметить, что в этих картинах мира прослеживается немало общего. Так, концепты **BROT** и **PAIN** получают свою экспликацию, как:

- результат человеческого труда, способ зарабатывания денег: *Salz und Brot macht Wangen rot; Die Menschen brauchen nicht Freiheit, sie brauchen Brot; pain rouge ; manger du pain rouge (manger son pain rouge); gagner son pain; gagner son pain à la sueur de son front.*

Интересным, является тот факт, что обе национальные культуры предполагают, наряду с легальным, нелегальное приобретение благ: *Gestohlenes Brot schmeckt am besten; Brot essen lernt sich leichter als Brot verdienen; faire passer [faire perdre] le goût du pain à qn.* При этом в немецкой культуре более четко подчеркивается необходимость честного труда: *Gegessenes Brot ist schwer zu verdienen; Brot essen ist keine Kunst, aber verdienen;*

- эквивалент обеспеченности и богатства: *Mit Brot ist kein Kummer ohne Not; Hat man kein anderes Futter, / so schmeckt auch Brot und Butter; il a du pain, quand il n'a plus de dents (avoir du pain quand on n'a plus de dents); avoir son pain cuit;*

- хлеб – как основа жизни: *Er hat es nötig wie das liebe Brot; Altes Brot ist nicht hart, kein Brot, das ist hart; perdre le goût du pain; faire passer, faire perdre à qn le goût du pain.* Таким образом, в сознании как немцев, так и французов, с концептами **BROT** и **PAIN** прочно связываются представления не только о еде, но и достатке, работе и самой жизни.

Представления о хлебе как достатке, зажиточной, обеспеченной жизни зафиксированы во французской языковой картине мира и отражены во французском фразеологическом фонде. Но также существует множество примеров, характеризующих не только обеспеченный, но и менее богатый образ жизни: *tremper son pain de larmes (tremper son pain de [dans] ses larmes); qui a du pain nargue le chagrin.* Поведение нищих, их состояние отражают устойчивые обороты: *demander son pain; mendier son pain (sa vie); chercher son*

pain; фиксируется во французской культуре и дешевизна хлеба, отсутствие его значимости: *morceau de pain: On l'a donné pour un morceau de pain.*

В немецкой картине мира подобный образ жизни задекларирован менее частотно: *Wer neunundneunzig Jahre dient, hat im hundersten kein Brot*; акцент сделан на необходимости не только наличия хлеба, но и других продуктов и благ в жизни людей: *Trockenes Brot macht Wangen rot, / Doch auf die Dauer leider tot; Der Mensch lebt nicht vom Brot allein; Brot für die Welt, / aber die Wurst bleibt hier.* Подобное демонстрируется и во французской картине мира: *l'homme ne vit pas seulement de pain.*

Особое внимание в обеих национальных культурах уделяется характеристике моральных и физических человеческих качеств. Разнообразно и интересно характеризуют эти качества именно французы. И концепт **PAIN** играет при этом главенствующую роль. Приведем несколько примеров: о труженике французы говорят *gagner son pain à la sueur de son front*; уверенного в своем будущем человека характеризует фразеологическая единица (в дальнейшем ФЕ) *avoir son pain cuit (avoir son pain assuré)*; доброго и мягкого человека французы сравнивают с хлебом: *bon comme le pain, être bon comme le bon pain*; щедрого и отзывчивого человека характеризует ФЕ *s'ôter le pain de la bouche pour qn*; щедрость и гостеприимство людей выражает ФЕ: *rompre le pain avec qn (litt.)*; отрицательное агрессивное поведение людей описывают глагольные устойчивые обороты: *coller un pain (sur la gueule) à qn; flanquer un pain (sur la gueule) à qn (pop.)*; о пресном, неинтересном, скучном человеке во Франции скажут: *fade comme un pain du régime*; о человеке опытным, повидавшем мир: *Il a mangé plus d'un pain*; хитрец и ловкач описывается как: *savoir son pain manger (savoir (plus que) son pain manger), il sait son pain manger*; грубый в словах и поступках человек сравнивается с ячменным хлебом: *grossier comme (le, du) pain d'orge (fam)*; прижимистый и скуповатый человек: *donner plus de pain que de beurre; c'est du pain bien dur*; поведение сверхскупого человека описывают фразеологизмы: *pleurer la pain qu'on mange, il pleure le pain qu'il mange (fam)*; *manger son pain dans sa poche (dans son sac) (fam)*; а транжиры: *Il ne mange pas son pain dans sa poche (fam)*; *manger son pain blanc premier; Il mange son pain blanc le premier.*

Не менее интересно представляются и такие человеческие качества, как ленность: *Il ne fait pas pour le pain qu'il mange* или *Il ne vaut pas le pain qu'il mange*; лживость: *promettre plus de beurre que de pain*; через сравнение с хлебом передается состояние грусти: *triste comme un jour sans pain.*

По сравнению с французской, в немецкой культуре человеческие характеристики представлены более бедно, и акценты расставлены несколько иначе. Так, достаточно часто манифестируются корни человека, корни как основа его дальнейшего развития: *Gutes Mehl, gutes Brot; Gutes Korn gibt gutes Brot; schwarze Erde bringt gutes Brot*; подчеркивается предпочтение материального благополучия свободе и независимости: *Die Menschen brauchen nicht Freiheit, sie brauchen Brot.*

Роль реконструируемых концептов значительна и при описании межличностных отношений. Возможность заработать собственный хлеб, зависимость от воли чужих людей, чужого хлеба определяют во многом и стиль поведения человека. Именно этот момент четко фиксируется обеими культурами. Во французской фразеологии зафиксировано: *manger le pain de qn (manger du pain de l'autre) (fam)*; *pain de munition; pain des prisonniers, il a mangé du pain du roi.* Подобное декларирует и немецкая культура: *Wes' Brot ich ess', des' Lied sing ich; Fremdes Brot, herbes Brot; Das Brot der anderen hat sieben Krusten.* Для немцев важным представляется не только возможность делиться тем,

что имеешь, а именно хлебом: *Brot ist teilbar*, но и благополучие и богатство человека, которое определяет его положение в обществе: *Wer Brot hat, dem gibt man Brot*.

Ссылаясь на анализ фразеологического материала, мы можем утверждать, что в немецкой и французской картинах мира концепты **BROT** и **PAIN** отличаются не только общностью манифестантов, но и обладают определенными различиями. Проиллюстрируем это на примерах. Так, концепт **PAIN** во французской культуре находит свое воплощение в следующих репрезентантах:

- действия человека в защиту самого себя: *défendre son pain*;
- религиозные и библейские понятия: *pain de la parole (pain de la parole de Dieu)*; *pain du ciel*; *pain dérobé réveille l'appétit*; *pain des anges (de l'âme, de vie céleste)*;
- характеристика ситуаций и вещей: скучное занятие *long (grand) comme un jour sans pain*; *c'est du pain bien long*; какая-либо неприятная ситуация: *c'est du pain bien dur*; выгодная и удачная торговля ассоциируется с оборотом: *petits pains* булочки: *se vendre (s'écouler, s'enlever, partir) comme des petits pains (comme des petits pains chauds)*; *se vendre (s'écouler, s'enlever, partir) comme des petits pains (comme des petits pains chauds)*.

Концепт **BROT** в немецкой культуре также имеет определенные оттенки, которые отличают его от концепта **PAIN** во французской языковой картине мира. Так, немцы рассматривают хлеб как продукт, который доступен и необходим для всех слоев общества: *Wer alle Tage Kuchen isst, sehnt sich nach Brot*; хлеб – это Родина: *In anderen Ländern isst man auch Brot, / aber daheim schmeckt es besser*; хлеб выступает для немцев гарантом мирного состояния и в стране, и в каждом отдельном доме: *Fehlt das Brot im Haus, zieht der Friede aus*; божественное начало также эксплицировано в этом концепте: *In jedem Brot ist die Gnade des allmächtigen Gottes verborgen*.

Таким образом, на основе всего выше изложенного, мы можем прийти к следующим выводам: концепты **BROT** и **PAIN** представлены в немецкой и во французской языковых картинах мира достаточно разнообразно. При этом прослеживается наличие не только общих манифестантов, таких, как хлеб – основа жизни и материального благополучия, но и наблюдаются определенные отличия, которые соотносятся с разными менталитетом, национальной культурой двух народов. Языковые картины мира различаются национальными особенностями. Национальный язык имеет систему языковых артефактов – примеров, символов, знаков, которые воплощают результат познавательной деятельности всего этноса. Изучение языковой картины мира направлено на анализ языковых особенностей, национальной культуры, психологии, менталитета народа. Данная работа не отображает всего многообразия представлений концептов **BROT** и **PAIN**, поэтому перспективным и интересным представляется нам их исследование на материале художественных текстов немецких и французских писателей, а также их сопоставительная характеристика на материале других языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. — М. : Гнозис, 2004. — 236 с.
2. Карасик В. И. Этноспецифические концепты / В. И. Карасик // Введение в когнитивную лингвистику / Отв. ред. М. В. Пименова. — Кемерово : Кузбассвузиздат, 2005. — С. 61–105.
3. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.

4. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. — М. : Школа «ЯРК», 1997. — 824 с.
5. Французско-русский фразеологический словарь / под ред. Я. И. Рецкера — М. : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1963. — 1112 с.
6. Байер Х. Немецкие пословицы и поговорки / Х. Байер, А. Байер. — М. : Высшая школа, 1989. — 392 с.
7. Dictionnaire des expressions et locutions par Alain Rei et Sophie Chantreau. — Paris : Robert, 1998. — 888 p.
8. Trésor de la langue française informatisé. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : [http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?13;s=2690602920;r=1;nat=;sol=;](http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?13;s=2690602920;r=1;nat=;sol=)
9. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : http://www.aphorismen.de/suche?f_thema=Brot&seite=2

REFERENCES

1. Vorkatchev S. G. Stchastye kak linguokulturniy kontsept / S.G.Vorkatchev. — М. : Gnozis, 2004. — 236 p.
2. Karasik V. S. Etnospetsificheskiye kontsepty / V.S. Karasik // Vvedeniye v kognitivnuyu lingvistiku / otv.red. M.V.Pimenova. — Kemerovo : Kuzbassvuzizdat, 2005. — P. 61–105.
3. Prikhod'ko A. N. Kontsepty i kontseptosistemy v kognitivno-dyskursiyaniy paradygmi lingvistyky / A.N. Prikhod'ko. — Zaporijjia : Premyer, 2008. — 332 p.
4. Stepanov J. S. Konstanty. Clovar' russoy kul'tury. Opyt issledovanya / J.S. Stepanov. — М. : Chkola «JRK», 1997. — 824 p.
5. Frantsuzsko-russkiy frazeologitcheskiy slovar' / pod red. Retskera J.I. — М. : Gosudarstvennoye izdatel'stvo snostrannyh I natsyonal'nyh slovarey, 1963. — 1112 p.
6. Bayer X. Nemetskiye pospovitsy s pogovorky / X. Bayer, A. Bayer. — М. : Vyschaya chkola, 1989. — 392 p.
7. Dictionnaire des expressions et locutions par Alain Rei et Sophie Chantreau. — Paris : Robert, 1998. — 888 p.
8. Trésor de la langue française informatisé. — [Elektronniy resurs]. — Rejim dostupa : [http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?13;s=2690602920;r=1;nat=;sol=;](http://atilf.atilf.fr/dendien/scripts/tlfiv5/visusel.exe?13;s=2690602920;r=1;nat=;sol=)
9. [Elektronniy resurs]. — Rejim dostupa : http://www.aphorismen.de/suche?f_thema=Brot&seite=2

УДК 821.133.1.05

НОМІНАЦІЇ ТВАРИН ЯК КОМПОНЕНТ ЛІНГВОСЕМІОТИЧНОГО ПРОСТОРУ ФРАНЦУЗЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ДІТЕЙ

Мараб'ян К.А., аспірант

*Київський національний лінгвістичний університет,
вул. Велика Васильківська, 73, м. Київ, Україна*

kovalenko571katia@mail.ru

Статтю присвячено дослідженню номінацій тварин як компоненту лінгвосеміотичного простору французького фольклорного тексту для дітей. Лінгвосеміотичні і лінгвокультурні властивості зоонімів аналізуються в ракурсі міфологічно орієнтованого семіозису. На основі аналізу текстів

французьких народних загадок, казок, колискових пісень виявлено основні семиотичні елементи, що впливають на формування національної картини світу французького етносу.

Ключові слова: семиотика, лінгвосемиотичний простір, анімалістичний компонент, фольклор, картина світу.

НОМИНАЦИИ ЖИВОТНЫХ КАК КОМПОНЕНТ ЛИНГВОСЕМИОТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА ФРАНЦУЗСКИХ ФОЛЬКЛОРНЫХ ТЕКСТОВ ДЛЯ ДЕТЕЙ

Марабьян К.А., аспирант

Киевский национальный лингвистический университет,

ул. Большая Васильковская, 73, г. Киев, Украина

Статья посвящена исследованию номинаций животных, как компонента лингвосемиотического пространства французского фольклорного текста для детей. Лингвосемиотические и лингвокультурные свойства зоонимов анализируются в ракурсе мифологически ориентированного семиозиса. На основе анализа текстов французских народных загадок, сказок, колыбельных песен выявлены основные семиотические элементы, влияющие на формирование национальной картины мира французского этноса.

Ключевые слова: семиотика, лингвосемиотическое пространство, анімалістический компонент, фольклор, картина мира.

NOMINATIONS OF ANIMALS AS A COMPONENT OF LINGUA SEMIOTIC STRUCTURE OF FRENCH FOLKLORE TEXTS FOR CHILDREN

Marabyan K.A.

Kyiv National Linguistic University,

Most Vasylkivska str., 73, Kyiv, Ukraine

The article studies the nominations of animals as a component of lingua semiotic space of French folk texts for children. Lingua semiotic and lingua cultural properties of nominations of animals analyzed from the perspective of mythological oriented semiozys. Based on the analysis of texts of French folk riddles revealed major semiotic elements that influence the formation of a national picture of the world of the French nation.

The analysis of French folklore texts for children were found lingua semiotic space components of French folklore texts for children and delineated on the basis of the examined components lingua semiotic ways of forming a national picture of the world of the French nation. It shows the national picture of the world and semiotic elements and language features is displayed. When writing text for the isolation of significant components involved methods of semantic analysis, such as semiotic analysis aimed at finding things, that enrich the works of linguistic units additional conceptual and emotional content. In conclusion, the analysis of the work of this type of texts for children were put forward suggested that animalistic component is an integral part of French folklore lingua semiotic space for children, are images of animals present for centuries acquired associations and connotations that clearly shows work in French for children.

Key words: semiotic, lingua semiotic space, animalistic component, folklore, picture of the world.

Постановка проблеми. Значний період в історії кожного народу та людства взагалі характеризується культивуванням міфологічного мислення. Це період анімалістичних (коли предмети неживої природи, тварини, рослини наділяються душею) та антропоморфних вірувань (коли тварини, рослини наділяються людськими властивостями та зображуються в людській подобі), які сформували основу як первісних релігій, так і сюжетів, мотивів, образної системи усної творчості. З часом міфологічні образи втрачають реальну основу та сприймаються творцями й носіями фольклору як художні образи і символи, у яких народ втілював свої уявлення й суспільні ідеали [1, с. 96]. Тому вважаємо актуальним дослідження французьких фольклорних текстів для дітей про живу природу (тваринний світ), що дозволить краще зрозуміти ставлення французького етносу до навколишньої дійсності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В останні десятиліття вивчення складників лінгвосемиотичного простору твору посіло чи не основні позиції в лінгвістиці. Важливим є внесок у вивчення цієї теми відомих науковців у галузі міфології та символіки (С.П. Денисова, У. Еко, М.М. Маковський, Е.М. Мелетинський), лінгвосемиотики (А.Ж. Греймас, Д. Берtrand, Ж. Курте, К. Леві-Строс), етнолінгвістики (С.Я. Єрмоленко,

А.А. Залевська), психолінгвістики (А.Н. Леонт'єв, Н.В. Уфимцева), філософії (Ю.С. Степанов), фольклористики (В.Я. Пропп).

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у виявленні складників лінгвосеміотичного простору французьких фольклорних текстів для дітей та окресленні, на основі виокремлених лінгвосеміотичних компонентів, шляхів формування національної картини світу французького етносу. Об'єктом дослідження стали французькі фольклорні тексти для дітей. Предмет дослідження становить національна картина світу, а також семіотичні елементи та мовні засоби її відображення. Матеріалом дослідження обрані французькі фольклорні тексти для дітей, а саме колискові, лічилки, загадки та казки. Корпус ілюстративного матеріалу налічує до 300 одиниць кожного жанру.

Для виокремлення значущих текстових компонентів у статті залучено методи *семантичного аналізу*, такого, як *семний аналіз*, спрямований на пошук сем, які збагачують у творах мовні одиниці додатковим поняттєвим і емоційним змістом.

Наукова новизна роботи: вперше в українському мовознавстві досліджується дитяча картина світу французьких фольклорних творів для дітей через призму семіотичних елементів, які ще до цього часу не ставали об'єктом дослідження.

Виклад основного матеріалу. Зоологічні назви тварин входять до наукової картини світу, що відображає й систематизує наукові знання людини про тварину. Французькі фольклорні тексти для дітей надзвичайно насичені образами тварин та є, на нашу думку, яскравим відображенням наївних уявлень французького народу про навколишній світ.

Компоненти "представників тваринного світу" містять приписані атрибути, що стосуються уявлень про силу, мужність, відвагу, хитрість, швидкість у пересуванні, мудрість тварини [2, с. 250]. Загальною тенденцією людського роду є прагнення розуміти будь-яку істоту як собі подібну і переносити на кожний об'єкт якості, з якими вона добре знайома [3, с. 57]. Основним фактором, що визначає функціонування анімалізмів у структурі лінгвосеміотичного простору французького фольклору для дітей та їх поширення у мові, є паралелізм тваринного світу і світу людини. Основою асоціативних зв'язків між поведінкою людини і тварини були спостереження за різними видами тварин у процесі сільськогосподарської, мисливської або риболовецької діяльності.

У лінгвосеміотичному просторі французького дитячого фольклору виявляємо присутність персонажів, що створюють власний простір. Зоонімічні персонажі казок, загадок, колискових тощо мають визначені та сталі характеристики, що відповідають тим уявленням, які має про них народ. У цьому "фольклорному світі" віднаходимо образи тварин (у первинному значенні як символ і у зв'язку тварина – людина).

Отже, виділяючи анімалізм як компонент лінгвосеміотичного простору, ми отримуємо можливість реконструювати основні анімалістичні символи, що дає змогу експлікувати низку культурно зумовлених уявлень, які є підґрунтям вербалізації картини світу. Анімалістичні компоненти ми об'єднуємо в такі групи: свійські тварини, дикі тварини, птахи, земноводні і плазуни, та визначаємо характерні ознаки, приписувані їм французьким народом, та символи, які вони представляють.

Серед найпоширеніших персонажів французьких фольклорних текстів, які належать до класу домашніх тварин, виділяємо образ **коня**.

Кінь – це уособлення енергії й сили, пристрастей та інстинктів, вірності і відданості у праці, у щоденних турботах. Раніше кінь був чи не найшвидшим засобом пересування, асоціювався з усім швидким. Тому у фольклорі кінь наділяється такими позитивними якостями, як сила, краса, хоробрість, та є символом швидкості. Звернемося до ілюстративного матеріалу:

a) *Le jeune cheval prit effectivement, sans hésiter, une des routes les plus sauvages, marchant aussi vite que le lui permettait l'entrave* [5].

б) *Poulain libre des pieds, poulain libre des dents,
Poulain, je suis ici, viens vite, je t'attends;
et le petit cheval est aussitôt venu* [5].

Обидва фрагменти французької казки конотують образ коня як символ швидкості і руху, на що вказує семантика лексеми *cheval* n.m. — mammifère herbivore de grande taille, à un seul doigt par membre, coureur rapide des steppes et prairies, dont la domestication a joué un grand rôle dans l'essor des civilisations asiatiques et européennes. Personne active, tenace à l'ouvrage, robuste [8]. Виокремлюємо лексичні одиниці на позначення процесу руху та швидкості: іменник *coureur* (n.m. — 1) qui recherche assidûment quelque chose, qui fréquente habituellement un lieu; 2) personne entraînée, rapide à la course [8]), похідний від дієслова *courir* (v.i. — se déplacer rapidement, en s'appuyant alternativement sur une jambe puis sur l'autre ou sur une patte puis sur l'autre. Aller vite quelque part [8]), та прикметник *rapide* (adj. — qui se déplace à une vitesse élevée. Qui coule avec une grande vitesse. Qui présente une forte inclinaison accélérant les mouvements vers le bas [8]). Семантичне навантаження цих лексем становить сема "швидкість", на що вказують лексичні одиниці *vite* та *vitesse*. Так само у фрагментах казок навколо образу коня утворюється лексико-семантичне поле "швидкий рух": завдяки мовним одиницям прислівнику *effectivement* (adv. — d'une manière effective; réellement. S'emploie pour confirmer une affirmation; en effet [8]), що позначає ефективність та невідкладність зазначеної дії; дієслову *marcher* (v.i. — se déplacer en mettant un pied devant l'autre [8]), яке вказує на процес руху, переміщення; прийменнику *vite* (adv. — à une vitesse relativement grande [8]) номінується ступінь швидкості руху. Сему швидкості посилює словосполучення *aussitôt venu* (*aussitôt* adv. — sur l'heure, immédiatement; *venir* v.i. — se rendre jusqu'où se trouve celui qui parle ou à qui l'on parle ou se diriger vers lui. Arriver, apparaître, se produire [8]), де прийменник та дієслово вказують на миттєву появу коня. Отже, швидкий рух є переважаючою ознакою коня.

Наступним анімалістичним компонентом є образ **мула**. Мул — символ страждання, терпіння, важкої праці й навіть жертвовної працездатності. Символізує працювиту і дбайливу людину, котра знає і діє за принципом: терпіння і праця здолають усе і приведуть до успіху та добробуту. Мул не тільки працювитий, але й мирний, витривалий, чим викликає повагу та довіру [7]. Саме таку рису, як витривалість, представляє образ мула у свідомості французького народу:

Ils chargèrent ces richesses sur deux mulets, et furent les convertir aussitôt en une maison rustique, accompagnée des plus belles terres de la contrée. Puis ils eurent de beaux enfants... Puis les années s'écoulaient [5].

Словникові дефініції лексеми *mulet* (n.m. — hybride mâle, stérile, produit par l'accouplement de l'âne et de la jument. Le mulet est un animal adroit, résistant et sobre, robuste même dans la vieillesse. C'est pourquoi il est recherché dans les pays montagneux et de climat rude [8]) вказують на силу та витривалість цієї домашньої тварини. Ми виокремлюємо прикметники *adroit* (adj. — qui exécute avec précision et opportunité les gestes nécessaires à la réussite de ce qu'il veut réaliser [8]), *résistant* (adj. — qui supporte bien les épreuves physiques ou les conditions de vie rigoureuses. Qui répond par une force contraire à celle qui s'exerce sur lui [8]), *sobre* (adj. — se dit d'un animal peu exigeant pour sa nourriture et qui peut rester longtemps sans boire [8]), *robuste* (adj. — qui est solidement constitué, capable de fournir un effort physique important et de résister à la fatigue. Qui résiste bien aux causes d'agression ou d'altération [8]), які безпосередньо презентують мула як тварину, яка наполегливо працює, має гарні фізичні якості, невибаглива у їжі, здатна протистояти втомі.

Домашньою твариною, яка символізує вірність, є **собака**. Собака є найдавнішим домашнім супутником людини. У текстах французьких казок ми віднаходимо образ собаки як символ вірності та відданості своєму господарю:

Une nuit, il guetta Aubry dans la forêt, se jeta sur lui trahissement, un poignard à la main, et le tua. Puis s'enfuit à cheval. Le chien Verbaux, qui traînait à la suite de son maître, vit seulement la fuite de l'assassin. Il se précipité vers le corps sans vie étendu sur la mousse et les feuilles, se mit à aboyer, à hurler à la mort. Toute la nuit, il veilla ainsi le cadavre; la forêt était déserte, profonde, peu de personnes s'y hasardaient... [5].

У фрагменті казки йдеться про те, що навіть після смерті героя його собака залишається йому вірним та охороняє його бездиханне тіло. Словникове визначення лексеми *chien* (n.m. — mammifère (canidé) carnivore aux multiples races, caractérisé par sa facilité à être domestiqué, par une course rapide, un excellent odorat et par son cri spécifique, l'aboiement [8]) експлікує собаку як тварину, яку дуже легко одомашнити, приручити, на що вказує лексема *domestiqué* (*domestiquer* v.t. — rendre domestique un animal sauvage; apprivoiser [8]). На лексико-семантичному рівні казки вірність собаки простежується в його діях, які вербалізовано словосполученням *traînait à la suite de son maître* ("йшов слідом за своїм господарем"). Дієслово *traîner* (v.i. — marcher difficilement, progresser lentement [8]) та прийменник *à la suite* (derrière, après, en suivant: *suite* n.f. — escorte, ensemble des personnes qui accompagnent quelqu'un. Ce qui vient après [8]) вказують на те, що собака супроводжував свого хазяїна. Речення *Il se précipité vers le corps sans vie* ("Він кинувся до мертвого тіла") засвідчує присутність собаки поряд навіть після смерті господаря. Дієслово *se précipiter* (v.pr. — se hâter, faire les choses à la hâte, en particulier sans prendre le temps de la réflexion. S'élançer vivement, se porter en grande hâte [8]) має експресивне забарвлення й вказує на той факт, що собаці не було байдуже, він не просто підійшов до господаря, а миттєво відреагував, кинувся до тіла. Ці дві дії значно відрізняються одна від іншої за своєю швидкістю та миттєвістю. Наступна фраза *se mit à aboyer, à hurler à la mort* ("почав гавкати, вити до смерті") демонструє стан розпачу тварини, яка почала гавкати (*aboyer* v.i. — crier, en parlant du chien [8]), вити (*hurler* v.i. — pousser de longs cris, plaintifs ou furieux. Émettre des cris violents, sous l'effet de la douleur, de la terreur, de la colère [8]), про що свідчать лексеми *douleur* (n.f. — souffrance physique. Souffrance morale [8]), *terreur* (n.f. — chose qui provoque une grande peur [8]), *colère* (n.f. — violente irritation [8]). Фраза *Toute la nuit, il veilla ainsi le cadavre* ("Всю ніч він дивився за тілом") показує відданість собаки. Дефініції дієслівної лексеми *veiller* (v.t.ind. — être au chevet de. Être attentif à. Prendre soin, s'occuper de [8]) вказують на підвищену увагу тварини до свого господаря, а словосполучення *toute la nuit* ("всю ніч") тільки підтверджує цей факт. Отже, наведений фрагмент казки імплікує лексико-семантичне поле вірності та відданості собаки своєму господарю.

На відміну від собаки, який завжди відданий своєму хазяїну, **кіт** символізує незалежність, відсутність прив'язаності до дому та нічні прогулянки. Підтвердження цих фактів містяться в текстах французьких загадок:

Au jardin du mystère où la neige est silence,

Je garde les secrets des sables du désert.

Et les feux de l'été brillent en plein hiver

Quand mes yeux fascinants montrent leur vigilance.

(Le chat) [4].

У тексті загадки кіт зображується як загадкове створіння, що демонструють такі мовні одиниці: іменник *mystère* (n.m. — ce qui est inaccessible à la raison humaine, ce qui est

de l'ordre du surnaturel, ce qui est obscur, caché, inconnu, incompréhensible [8]), який вербалізує щось надприродне, недоступне людському розуму; *silence* (n.m. — absence de bruit dans un lieu calme. Faire silence. Action, fait de se taire, de ne rien dire [8]), який конотує мовчання, відсутність інформації, а отже, якусь таємницю; *secret* (n.m. — ce qui doit être tenu caché. Discrétion, silence qui entoure quelque chose. Ce qui est caché, mystérieux ou réservé aux initiés [8]), що також вказує на щось приховане, містичне; прикметник *fascinant* (adj. — qui exerce un vif attrait, éblouit. Qui séduit, qui a un attrait irrésistible [8]), який номінує підвищену цікавість, увагу стосовно об'єкта, який він характеризує. Усі ці лексеми створюють атмосферу таємничості, незрозумілості, що безпосередньо стосується образу kota. Крім того, у загадці згадуються піски пустелі у фразі *Je garde les secrets des sables du désert* ("Я бережу секрети пісків пустелі"). Як відомо, з котячими в єгипетській міфології асоціювалася переважна кількість божеств. У 17-му розділі "Книги Мертвих" один із найважливіших богів єгипетського пантеону, бог сонця Ра, виступає в образі рудого kota. Навколо цієї одомашненої тварини дотепер існує безліч прикмет та легенд. Отже, кіт дійсно є символом потойбічного та містичного, відображення чого ми віднаходимо в тексті французької народної загадки.

У французьких фольклорних текстах трапляються образи **барана і вівці**.

У французькій культурі ця тварина асоціюється з безпомічністю та нерозумністю. Звернемося до ілюстративного матеріалу:

Bénézet était un jeune berger aussi petit et gringalet que le roseau dans lequel il avait taillé son fifre. On le prenait pour un simple d'esprit, aussi bêta que ses brebis [5].

У фрагменті казки йдеться про молодого пастуха, якого порівнюють із його вівцями, адже він був такий же простодушний та дурний, як ці тварини. Ми виокремлюємо прикметникові лексеми *simple* (d'esprit) (adj. — qui manque de finesse, qui est par trop naïf. Qui suffit à soi seul, qui n'a besoin de rien d'autre pour produire l'effet attendu [8]) та *bêta* (adj. fam. Sot, niais. Terme affectueux adressé à un enfant [8]), які вказують на відсутність розумових здібностей та наївне сприйняття навколишньої дійсності, що підтверджують лексеми *naïf* (adj. — qui est ingénu, confiant et simple par inexpérience ou par nature. Qui est d'une crédulité, d'une candeur excessives, au point d'être ridicule [8]), *sot* (adj. — qui manifeste soudain de l'embarras, de la confusion, face à une situation qui le déconcerte. Qui est à la fois fâcheux, regrettable et absurde [8]), *niais* (adj. — qui est sot et gauche par excès de simplicité ou manque d'expérience [8]). Крім того, у словникових дефініціях лексеми *brebis* міститься сталий вираз *brebis galeuse* ("паршива вівця") – personne considérée comme néfaste et tenue à l'écart d'un groupe [8], що має негативну семантику та есплікується як людина, яка несе шкоду для оточення. Відповідно вівця як представник жіночого роду цього виду тварин має негативне значення для французів.

Серед образів домашніх птахів особливе місце належить **курці**. Будучи захисником своїх яєць і пташенят, курка є архетипом МАТЕРИНСТВА. Вона також символізує терпіння. У семи вільних мистецтвах вона ілюструє граматику, яка вимагає великого терпіння для тих, хто вчиться. У Центральній Європі символіка курки часто негативна. Цю птаху пов'язують із дурістю [7]. Образ курки переважно трапляється в текстах французьких колискових пісень. Наведемо приклад:

<i>Do do, l'enfant do</i>	<i>J'ai une poule dans ma chamber</i>
<i>L'enfant dormira tantot.</i>	<i>Qui pond et qui chante</i>
<i>Une poule blanche</i>	<i>Qui fera des petits cocos</i>
<i>Est la dans la granges,</i>	<i>Aux enfants qui feront dodo</i>
<i>Qui va faire un petit coco</i>	[6, с. 5].

Pour l'enfant qui va faire dodo.

Do do, dormez poulette,

Do do, dormez poulot

У тексті колискової центральним образом є курка. Символізуючи матір, яка турбується про своїх дітей, вона співає та несе яйця для того, щоб діти скоріше заснули (*Qui va faire un petit coco, Pour l'enfant qui va faire dodo*). Діти у французьких колискових піснях переважно постають в образі курчат, натрапляємо на жіночий та чоловічий рід: дівчинка – *poulette*, хлопчик – *poulot*. Серед словникових визначень виокремлюємо словосполучення *mère poule* (*mère qui a des attentions excessives à l'égard de ses enfants* [8]) та *papa poule* (*père qui s'occupe de ses enfants, les élève* [8]), що безпосередньо вказують на те, що мати та батько, які добре турбуються про своїх дітей, асоціюються із куркою.

У текстах французьких загадок для дітей трапляється образ **півня** як об'єкт референції. Назва цього свійського птаха походить від кельтського кореня "*kog*", що означає червоний. Червоний – це колір зорі і планети Венери. Вона символізує перехід від темряви до світла. Півень і сонце тісно пов'язані між собою у свідомості людей. Давні люди були переконані, що півень закликає сонце вставати над землею. Він своїм співом проголошує щоденне воскресіння "зірки дня", що знаменує поразку темряви [7]. Звернемося до ілюстративного матеріалу:

N'est pas un prince

N'est pas un gardien

mais va à la couronne,

mais réveille tôt

(Coq) [4].

У тексті загадки півень зображується через свою здатність рано всіх будити, на що вказує дієслово *réveiller* (v.t. — *tirer du sommeil quelqu'un, un animal, les ramener à l'état de veille. Faire sortir quelqu'un de son apathie, de son inactivité* [8]), яке позначає процес впливу на тварину чи людину з метою відновлення їх активності після сну. Прийменник *tôt* (adv. — *à un moment situé relativement près du début de la journée, de la nuit, de la vie, d'une période quelconque* [8]) номінує період між закінченням ночі і початком нового дня. Серед словникових дефініцій виокремлюємо вираз *au chant du coq* (*au point du jour* [8]), який інтерпретується "на світанку". Відповідно півень безпосередньо є символом нового дня, адже він своїм співом рано вранці пробуджує все живе на землі.

Отже, анімалістичний компонент складає невід'ємну частину лінгвосеміотичного простору французького фольклору для дітей. Представлені образи тварин презентують набуті віками асоціації та конотації, які яскраво віддзеркалилися у французьких творах для дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарова Н. В. Лінгво-культурологічні особливості українських і німецьких народних загадок: структура, семантика, прагматика / Н.В. Захарова. — К., 2009. — 224 с.
2. Левченко О. П. Символи у фразеологічних системах української та російської мов: лінгво-культурологічний аспект / О. П. Левченко. — К., 2007. — 465 с.
3. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии / З. Фрейд. — СПб. : Алетейя, 1997. — 222 с.
4. Французькі загадки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.takatrouver.net/devinettes/index.php>
5. Histoires et Légendes de France. Contes traditionnels. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://eprimaire.free.fr/contes/tradi/recits_fr.html

6. Rolland E. Rimes et jeux de l'enfance. Nouv.éd. — Paris : Maisonneuve & Larose, 2002. — 398 p.
7. Dictionnaire des symboles [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dictionnairedessymboles.fr/article-le-symbolisme>
8. Larousse: encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.larousse.fr/>

REFERENCES

1. Zakharova N. V. Lihvo-kul'turolohichni osoblyvosti ukrayins'kykh i nimets'kykh narodnykh zahadok: struktura, semantyka, prahmatyka / N.V. Zakharova. — K., 2009. — 224 p.
2. Levchenko O. P. Symvoly u frazeolohichnykh systemakh ukrayins'koyi ta rosiys'koyi mov: lihvo-kul'turolohichnyy aspekt / O. P. Levchenko. — K., 2007. — 465 p.
3. Freyd Z. Totem y tabu. Psykhohyua pervobytnoy kul'tury y relyhyu / Z. Freyd. — SPb. : Aleteyya, 1997. — 222 p.
4. Frantsuz'ki zahadky [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.takatrouver.net/devinettes/index.php>
5. Histoires et Légendes de France. Contes traditionnels. [Electronic resource]. — Access mode: http://eprimaire.free.fr/contes/tradi/recits_fr.html
6. Rolland E. Rimes et jeux de l'enfance. Nouv.éd. — Paris : Maisonneuve & Larose, 2002. — 398 p.
7. Dictionnaire des symboles [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.dictionnairedessymboles.fr/article-le-symbolisme>
8. Larousse: encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne. [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.larousse.fr/>

УДК 81'42:659.1

ПОНЯТТЯ «ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ» У ДОСЛІДЖЕННІ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ

Мачульська К.Я.

*Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки,
просп. Волі, 13, м. Луцьк, Україна*

k.machulska@lntu.edu.ua

У статті проаналізовано підходи до визначення поняття «прагматичного потенціалу» в сучасній комунікативній лінгвістиці. Зіставлено визначення терміну «потенціал» в економічній сфері, де його використовують найчастіше, та у прагмалінгвістиці. Розглянуто поняття «прагматичного потенціалу» відносно назв Інтернет-магазинів та їх рекламних слоганів, виокремлено кількісні характеристики рівня використання наявного потенціалу, а також метод їх визначення. Запропоновано визначати рівень використання потенціалу методом опитування носіїв мови. Представлена розвідка продовжує серію досліджень щодо аналізу впливу назв комерційних об'єктів та їх рекламних слоганів на свідомість людини.

Ключові слова: прагматичний потенціал, рекламний слоган, назва Інтернет-магазину, комунікативна інтенція, ефективність комунікації.

ПОНЯТИЕ «ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ» В ИССЛЕДОВАНИИ РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСА

Мачульская К.Я.

*Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки,
просп. Воли, 13, г. Луцк, Украина*

В статье проанализированы подходы к определению понятия «прагматического потенциала» в современной коммуникативной лингвистике. Сопоставлены определения термина «потенциал» в экономической сфере, где его используют чаще всего, и в прагмалингвистике. Рассмотрено

понятие «прагматического потенциала» относительно названий Интернет-магазинов и их рекламных слоганов, выделены количественные характеристики уровня использования имеющегося потенциала, а также метод их определения. Предложено определять уровень использования потенциала методом опроса носителей языка. Представленная работа продолжает серию исследований по анализу влияния названий коммерческих объектов и их рекламных слоганов на сознание человека.

Ключевые слова: прагматический потенциал, рекламный слоган, название Интернет-магазина, коммуникативная интенция, эффективность коммуникации.

THE NOTION OF “PRAGMATIC POTENTIAL” IN THE RESEARCH OF ADVERTISING SLOGANS

Machulska K. Ya.

Lesya Ukrainka Eastern European National University, 13 Volya Avenue, Lutsk, Ukraine

The pragmatic aspect is an essential feature of any communicative unit. Usually pragmatics of speech is hidden, but this does not reduce the factor of manipulating the audience. The ability to show the speaker's intends with a help of verbal means adequately leads to the achievement of communicative objectives and effective communication in general.

We have analyzed the approaches to the definition of "pragmatic potential" in modern communicative linguistics in the article. We have compared the definition of "potential" in the economic sphere, where it is mostly used, and in Prahmalinguistics. There has been the notion of "pragmatic potential", concerning the names of online stores and their slogans, given. We have singled out the quantitative characteristics of the use of available pragmatic capacity and methods of their determination. We have suggested determining the level of potential using with the help of survey among the native speakers.

Analyzing the pragmatic potential we should distinguish quantitative characteristics that can determine the level of pragmatic potential using.

In our research we aim to determine the efficacy of various communication strategies and tactics in the slogans of online stores. We have created an online survey containing two questions with choices: one question is directed on studying the intentions of owners of Internet-stores (senders), the second – to study the preferences of customers of the same stores (recipients).

The first part of the survey looks like this: Imagine that you are opening your private internet business. Which of the following advertising slogans would you choose to Party Supplies Online store? Options to choose: 1) Nobody delivers more fun; 2) Party. It just got personal; 3) Join the party.

The second part of the survey looks like this: Which one of three online stores' websites would you visit first? Footwear online stores. Options to choose: 1) "Georgia Boot". High performers at a great value; 2) "Arrow moccasin company". Finest Quality for Over 45 years!; 3) "Eastland". For feet with a life.

We have used 180 advertising slogans of real modern online stores in the survey. They represent all the communicative tactics that we had distinguished. Among them are: the tactic of goods or services naming; the tactic of target group specifying; the tactic of ambiguity/polysemy of the expression of plan, content and references; the tactic of appealing to consumers; the tactic of organization's advantages and exclusivity demonstrating; the tactic of company's competencies, values, traditions and experience emphasizing and the tactic of using of the store's name.

After receiving the results of the survey we will determine slogans that respondents selected mostly that will enable to identify the most effective tactics. The respondents are English language native speakers. Pragmatic efficiency of the message is characterized by the matching of the obtained results with the communicative purpose. Thus, position of the recipient and sender position are important in the definition of "pragmatic potential".

Presented article continues a series of researches on the analysis of the influence of commercial names and their slogans on human consciousness.

Key words: pragmatic potential, advertising slogan, online store name, communicative intention, the effectiveness of communication.

Постановка проблеми. Прагматичний аспект є невід’ємною характеристикою будь-якої комунікативної одиниці. Зазвичай прагматика мовлення прихована, проте це ніяк не зменшує чинник маніпулювання аудиторією. Вміння адекватно вербально оформити намір мовця сприяє досягненню комунікативної мети та ефективності спілкування загалом.

Успішність комунікативного акту, під якою варто розуміти здатність адресанта ефективно донести до адресата інформацію та викликати з боку останнього очікувану реакцію, визначається великою кількістю лінгвістичних та позамовних чинників. Сприймаючи висловлення, адресат тим самим вступає в певні особистісні відносини з адресантом. Інформація може здійснювати глибокий вплив на адресанта, торкатися його почуттів, викликати емоційну реакцію, спонукати його до певних дій. Здатність тексту створювати такий комунікативний ефект на одержувача інформації – це його прагматичний потенціал. У прагмалінгвістиці важливе місце посідає потенційний аспект, який розглядає здатність мовного знака до виконання певного призначення. Прагматичні функції мовного знака виходять далеко за межі його системного контексту, тому необхідний спеціальний аналіз цих функцій на рівні висловлення. Отже, функціональний потенціал розкриває особливості комунікації в динамічному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві є велика кількість праць, присвячених проблемам медіа-лінгвістики, теорії комунікації та дискурсології. У них здебільшого зосереджено увагу на вивченні інформаційно-комунікативного процесу в умовах усебічного впровадження Інтернет-технологій. Так, російські, українські та білоруські лінгвісти (Ф. С. Бацевич, А. Д. Белова, Б. М. Гаспаров, В. Б. Бурбело, В. І. Карасик, М. Л. Макаров) вивчають та описують специфіку інтернет-дискурсу; у дисертаційних роботах О. В. Винарієвої, Є. Н. Галичкіної, С. С. Данилюк, М. В. Коломієць розглянуто структурно-змістові та функціонально-технічні характеристики веб-сайтів, комп'ютерних конференцій, інтернет-новин у гіпертекстовому форматі. Але недостатньо дослідженим залишається прагматичний аспект назв Інтернет-магазинів та їх рекламних слоганів. Лише у 2002 р. Л. І. Дука захистила кандидатську дисертацію на тему «Прагматичний потенціал онімів та способи його актуалізації в тексті» на прикладі лексичних одиниць російської мови. На основі англійськомовного лексичного матеріалу О. В. Винарієвою у 2005 р. захищена кандидатська дисертація на тему «Структурний, семантичний і прагматичний аспекти англомовних торгових назв». Тому **актуальність** статті визначено потребою системного аналізу вивчення терміну «прагматичного потенціалу» з позицій досягнення ефективності комунікації.

Мета статті: уточнити зміст поняття «прагматичний потенціал» відносно назв Інтернет-магазинів та їх рекламних слоганів, виокремити кількісні характеристики рівня використання наявного потенціалу та методи їх визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найчастіше термін «потенціал» трапляється у працях на економічну тематику. Проте сьогодні потенціал – це та категорія, яка набуває широкого вжитку не тільки в сучасній економічній системі, а й в інших галузях науки, у лінгвістиці, зокрема. Поняття прагматичного потенціалу, що є предметом нашого дослідження, зводиться лінгвістами не до конкретного визначення, а до тлумачення його через інші лінгвістичні категорії. Наприклад, В. Н. Комісаров у навчальному посібнику «Общая теория перевода», характеризуючи текст як об'єкт перекладацької діяльності, зазначає, що будь-який текст є комунікативним, містить певне повідомлення, яке передається від джерела до рецептора. Інформація, яку отримує рецептор, може впливати на його почуття, викликати певну реакцію, спонукати до дій. Здатність тексту викликати у рецептора прагматичне ставлення до повідомлюваного називається прагматичним аспектом, або прагматичним потенціалом тексту [4, с. 209].

Українська дослідниця О. О. Селіванова пояснює поняття прагматичного потенціалу через явище комунікативного наміру мовця: «Відповідно до комунікативного наміру мовець обирає для передачі інформації мовні одиниці, що мають необхідне значення, як предметно-логічне, так і конотативне, та будує з них висловлювання так, щоб установити між ними необхідні смислові зв'язки. Отже, створений текст набуває певного

прагматичного потенціалу та забезпечує потрібний комунікативний вплив на реципієнта» [6, с. 318]. Є. М. Литвинова вважає, що цільова установка автора повідомлення проявляється як певна комунікативна інтенція і реалізується у структурі та змісті тексту. Звідси випливає, що здатність повідомлення за допомогою змістовних і формально-структурних властивостей реалізувати цільову установку автора і є прагматичним потенціалом повідомлення [5, с. 27].

Назви Інтернет-магазинів прийнято розглядати як групу ономастичних одиниць у лексико-семантичній підсистемі будь-якої мови. Специфіка прагматичного аспекту назв Інтернет-магазинів розкривається за допомогою рекламних слоганів, які несуть додаткову інформацію про магазин і спонукають адресата до дії. Рекламний слоган як дієвий засіб прагматичного впливу на адресата виступає показником прагматичної природи назви Інтернет-магазину та впливає на її інтерпретацію. Прагматична спрямованість назви в поєднанні з рекламним слоганом полягає в тому, щоб передати головну ідею, яка асоціюється з товаром чи послугою, привабити споживача та спонукати до покупки. Назва Інтернет-магазину та рекламний слоган постають засобами мовного маніпулювання аудиторією. Вплив на адресата відбувається з використанням раціональної та емоційної інформації, акцентуванням тих переваг, які дає володіння товаром, спрямованістю продукції на задоволення основних людських потреб.

Прагматичний потенціал рекламного слогану є результатом вибору автором змісту повідомлення і способу його мовного оформлення. Залежно від свого комунікативного наміру адресант обирає мовні одиниці, які мають необхідне значення. Автор використовує мовні одиниці так, щоб встановити між ними необхідні смислові зв'язки. У результаті створений слоган набуває певного прагматичного потенціалу, тобто можливості відтворити певний комунікативний ефект на адресата. Прагматична реакція адресата на слоган залежить не тільки від прагматичного потенціалу його тексту, а й від його особистості, фонових знань, попереднього досвіду, соціального статусу, психічного стану тощо. За таких умов аналіз прагматики слогану дає можливість передбачити його потенційний комунікативний ефект на визначену типову аудиторію.

Погоджуючись з наведеними вище міркуваннями щодо сутності прагматичного потенціалу, спробуємо зіставити тлумачення терміну «потенціал» в економічній сфері та прагматичній. Автори підручника «Управління потенціалом підприємства» стверджують, що потенціал підприємства – це реальна або ймовірна здатність виконати цілеспрямовану роботу [7, с. 13]. Так само і прагматичний потенціал рекламного слогану є реальною або ймовірною здатністю здійснити цілеспрямований вплив на потенційну аудиторію. Якщо інструментами використання економічного потенціалу є бізнесові стратегії, то інструменти максимально ефективного використання прагматичного потенціалу повідомлення – це комунікативні стратегії. Теоретично предметний потенціал притаманний кожному об'єкту та явищу, але як цей потенціал застосовується практично залежить від вибору інструменту його реалізації, у нашому випадку – від вибору адресантом комунікативної стратегії. За словами О. С. Іссерс, «мовленнєва стратегія – це комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативних цілей» [3]. Функцію способів здійснення стратегії мовлення виконують комунікативні тактики. Щодо мовленнєвої тактики О. Іссерс висловлюється стисло: «Мовленнєвою тактикою варто вважати одну або кілька дій, що сприяють реалізації стратегії» [3]. Комунікативні тактики реалізуються в рекламних слоганах за допомогою лінгвістичних засобів різних мовних рівнів: лексикологічних, синтаксичних, стилістичних.

Російський економіст О. Ф. Балацький у монографії «Экономический потенциал административных и производственных систем» визначає економічний потенціал як «сукупну здатність наявних економічних ресурсів забезпечити виробництво максимально можливого обсягу корисностей, які б відповідали потребам

суспільства» [2, с. 140]. Останні наукові розробки також пов'язують зміст категорії «потенціал» з терміном «можливості». Зрештою, все зводиться до тієї ж наявності ресурсів і можливості використання резервів. Щодо ресурсів мови, то тут обмежень немає. При створенні рекламного слогану можна використовувати ресурси всіх мовних, і навіть позамовних рівнів. Питаннями, як це зробити, аби досягти комунікативного ефекту і максимально використати прагматичний потенціал, займається прикладна лінгвістика, прагмалінгвістика зокрема.

Економіст Т. А. Адимбаєв виділяє два різновиди потенціалу підприємства: з одного боку – це властивість завдавати збитків власнику, а з іншого – завдавати збитків конкуренту [1, с. 13]. У рекламному дискурсі інструментом використання потенціалу останнього типу є виокремлена нами під час дослідження *стратегія позиціонування установи на ринку*. З метою підкреслення конкурентоспроможності Інтернет-магазину використовують такі тактики: *тактика демонстрацій переваг установи та підкреслення її ексклюзивності* (наприклад: *Biggest Brands – Lowest Prices; The Best Prices to Enjoy your Life; Puereest products in the world*); *тактика підкреслення компетентності, традицій і досвіду, цінностей* (наприклад: *Great Value. Great Experience; Perfect online-Shopping Experience; Handcrafted in America, Designed for Longevity*).

Раніше прагматичний потенціал розглядався як категорія, якій притаманні якісні характеристики, що найчастіше визначаються лише експертним шляхом і не перетинаються з кількісними. Проте ми вважаємо, що при аналізі прагматичного потенціалу слід виокремити і кількісні характеристики, за якими можна визначити рівень використання наявного потенціалу.

У межах нашого дослідження ми прагнемо визначити ефективність застосування тих чи інших комунікативних стратегій і тактик у рекламних слоганах Інтернет-магазинів. Ми провели онлайн-опитування, що містять два запитання з варіантами вибору: одне запитання спрямоване на вивчення намірів власників Інтернет-магазинів (адресантів), друге – на вивчення вподобань клієнтів цих же магазинів (адресатів).

Перша частина опитування має такий вигляд: *Imagine that you are opening your private internet business. Which of the following advertising slogans would you choose to your Clothing & Apparel Online store?*

- For fashion lovers. Not followers
- We deliver worldwide
- The coolest stuff

Друга частина опитування має такий вигляд: *Which one of three online stores' websites would you visit first?*

Online stores of bags:

- “DIAPER DUDE”. Diapers Bags for Moms & Dads
- “Hartmann”. The travel essence
- “Kipling”. Make happy

В опитуваннях було використано 180 рекламних слоганів з реальних діючих сайтів. Вони репрезентують усі виокремлені нами тактики: тактика звернення до споживача; тактика вибору цільової групи; тактика неоднозначності / багатозначності плану вираження, змісту та референції; тактика демонстрацій переваг установи та підкреслення її ексклюзивності; тактика підкреслення компетентності, традицій і досвіду, цінностей; тактика найменування товарів чи послуг магазину; тактика використання назви магазину. Після одержання результатів опитування визначаємо слогани, які респонденти вибрали

найчастіше, що дасть можливість виявити найефективніші тактики. Потенційними респондентами будуть носії англійської мови. Отже, прагматичний потенціал слогана – це спільний результат дії прагматично спрямованих мовних засобів. Прагматична ефективність повідомлення характеризується мірою відповідності отриманих результатів комунікативній меті. Так, у визначенні поняття «прагматичний потенціал» актуальними є позиція адресата і позиція адресанта.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, вважаємо, що використання тактик, реалізованих у цих слоганах, є найефективнішим для досягнення комунікативної інтенції адресанта і тим самим виражає найвищий рівень використання наявного прагматичного потенціалу слогана, який має власний кількісний показник. Прагматичний потенціал може бути об'єктом експертної оцінки з боку фахівців реклами. Проте, на нашу думку, його можна оцінити кількісними методами, застосувавши правильно організоване опитування респондентів – споживачів товарів та послуг.

Тому перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні прагматичного потенціалу не лише рекламних слоганів, а й назв Інтернет-магазинів та їх поєднань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адимбаев Т. А. Экономический потенциал и эффективность его использования / Т. А. Адимбаев. — Алма-Ата : Наука, 1990. — 369 с.
2. Балацкий О. Ф. Экономический потенциал административных и производственных систем / О. Ф. Балацкий. — Сумы : Университетская книга, 2006. — 972 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи : автореф. дис. ... д-ра филол. наук / О. С. Иссерс. — Екатеринбург, 1999. — 29 с.
4. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода : уч. пособие / В. Н. Комиссаров. — М. : ЧеРо, 1999. — 136 с.
5. Литвинова Е. М. Коммуникативно-прагматический аспект перевода специальных текстов / Е. М. Литвинова. — М. : Труды МГТА, 2001. — 252 с.
6. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. — К. : Фитосоциоцентр, 2002. — 336 с.
7. Управління потенціалом підприємства / І. З. Должанський, Т. О. Загорна, О. О. Удалих. — К. : Центр навчальної літератури, 2006. — 362 с.

REFERENCES

1. Adimbaev, T. A. (1990), *Ekonomicheskii potentsyal i effektivnost' ego ispolzovaniia* [Economic potential and effectiveness of its using], Nauka, Alma-Ata, Kazakhstan.
2. Balatskii, O. F. (2006), *Ekonomicheskii potentsyal administrativnyh i proizvodstv'ennyh sistem* [Economic potential of administrative and industrial systems], Universitetskaia Kniga, Sumy, Ukraine.
3. Issers, O. S. (1999), "Communicative strategies and tactics of Russian speech", Thesis abstract for Cand. Sc. (Philology.), Ekaterinburg, Russia.
4. Komissarov, V. N. (1999), *Obshchaia teoriia perevoda. Uchebnoie posobie* [General theory of translation. Textbook.], CheRo, Moscow, Russia.
5. Litviniva, Ye. M. (2001), *Komunikativno-pragmaticheskii aspekt perevoda spetsialnykh tekstov* [Communicative and pragmatic aspect of special texts translation], Trudy MGTA, Moscow, Russia.
6. Selivanova, Ye. A. *Osnovy lingvisticheskoi teorii teksta i komunikatsyi* [Fundamentals of linguistic theory of text and communication], Fitosotsiotsentr, Kyiv, Ukraine.
7. Dolzhanskyi, I. Z., Zahorna, T. O. and Udalykh, O. O. (2006), *Upravlinnia potentsialom pidpriemstva* [Management of the enterprise potential], Tsentri navchalnoi literatury, Kyiv, Ukraine.

УДК 81'37:81'373.2:82-343:811(111+161.1+161.2)

СЕМАНТИКА ІМЕН ПЕРСОНАЖІВ АНГЛІЙСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ЛІТЕРАТУРНИХ КАЗОК

Мер'ємова Ю.В.

Донецький національний університет, вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна

meruemova@yandex.ru

У статті розглядаються найменування персонажів літературних казок, які представляють особливу систему власних назв. У роботі представлена класифікація імен англійських, російських та українських авторських казок з огляду на їх семантичну характеристику. Запропоновано порівняльний аналіз сем найменувань персонажів у трьох мовах. Виділено спільні та відмінні риси функціонування семантики імен персонажів казок у трьох мовах.

Ключові слова: поєонім, літературна казка, семантика імені персонажа, ономастикон.

СЕМАНТИКА ИМЕН ПЕРСОНАЖЕЙ АНГЛИЙСКИХ, РУССКИХ И УКРАИНСКИХ ЛИТЕРАТУРНЫХ СКАЗОК

Мерьємова Ю.В.

Донецкий национальный университет, ул. 600-летия, 21, г. Винница, Украина

В статье рассматриваются наименования персонажей литературных сказок, которые представляют собой особую систему собственных имен. В работе представлена классификация наименований персонажей в английских, русских, украинских авторских сказках с точки зрения их семантической характеристики. Предложен сопоставительный анализ сем наименований в трех языках. Выделены общие и отличительные черты функционирования семантики имен авторских сказок в трех языках.

Ключевые слова: поэоним, литературная сказка, семантика имени персонажа, ономастикон.

SEMANTICS OF CHARACTER' NAMES IN ENGLISH, RUSSIAN AND UKRAINIAN AUTHORED FAIRY TALE

Mieriemova Y.V.

Donetsk National University 21, 600-richya str., Vinnytsia, Ukraine

The article highlights the characters' names which are the special system of proper names. The classification of characters' names in English, Russian and Ukrainian fairy tales according to their semantics is presented in the article. There is a comparative analysis of semantic units of characters' names in the languages under consideration. The common and distinctive features of semantics functioning in characters' names of fairy tales are given in the article.

The proper names of literary work make up a special system of names which accumulates and stores important historical and cultural information about people's life. Proper names cannot be taken under consideration without the specific cultural and historical context, even if characters' names of fairy-tales discourse based on folk tradition of naming. The topicality lies in insufficient study of fairy-tale characters' names in comparative aspect in terms of semantics based on English, Russian and Ukrainian fairy-tales. The aim of the study is to provide semantic analysis of characters' names of fairy-tale discourse in English, Russian, Ukrainian languages. The object of the study is characters' names in fairy-tales of 19th – 21th centuries in three languages. The subject of the research is semantic peculiarities of characters' names in English, Russian and Ukrainian fairy-tales. The material of the study was obtained by overall analysis in English, Russian and Ukrainian fairy-tales (150 fairy-tales) and 1246 units (proper names).

Most of the names of fairy-tale characters are based not on one but on several semantic units. A small part of fairy-tale characters has only one semantic unit, mostly the names of the people presented in fairy tales. Characters' names that have the semantic unit of appearance tend to get a sign of either negative or positive attitude of the author to the character. In Ukrainian and Russian fairy-tales the names the semantic unit of gender prevails. The names of English fairy-tales, unlike the Ukrainian and Russian, do not have such semantic units as 'plants' and 'natural phenomenon' There is only one name with the semantics of 'destiny of a character'.

Semantic unit 'appearance' prevails in English texts: Eng. – 18%, Ukr. – 9.4% , Russ. – 5,6 %. These figures can be explained by a set of fairy-tales characters in English texts, in most cases, these are animals, and authors often resort to adding a description of the animal, to distinguish it from the others.

In Ukrainian fairy-tales, in comparison with English and Russian ones, there is a clear domination of characters' names with the evaluative semantics (positive or negative). Age of characters is the category often seen in Russian fairy-tales also names tend to get the semantics of 'relationship' category.

Key words: proper name of literary work, authored fairy tale, semantics of character' name, onomastikon.

1. Вступні зауваги.

Визначити, чи є в оніма семантика, важко. Значення оніма в мовленні ширше, ніж у мові, адже воно конкретно пов'язане з індивідом, крім того, несе додаткову екстралінгвістичну інформацію, що могла нашаруватись в імені під час його використання, наприклад, в інших літературних творах [1, с. 7].

До актуальних проблем, пов'язаних з вивченням літературного твору, належить проблема називання персонажа та реалій художнього твору, що позначаються власними назвами, а також семантики власних назв, поетонімів цього твору.

Багато вчених звертались до проблеми семантики оніма. Як зазначає Л. Дука, про значення власних назв до одностайної думки лінгвісти ще не дійшли. Деякі мовознавці зазначають, що оніми не мають значення, це слова гіпертрофовано номінативні (О. Фуке, Д.С. Міль, О.О. Реформатський), інші вказують, що значення онімів навіть більше, ніж в апелятивів (М. Бреаль, Ф.І. Буслаєв, Л.В. Щерба). Російська академічна граматики стверджує, що «Іменники власні (або власні назви) – це слова, що називають індивідуальні предмети, які входять до класу однорідних, але самі по собі не несуть будь-якої спеціальної вказівки на цей клас» [2, с. 333].

Н.І. Іванова також звертається до питання семантики онімів: «... чи є семантика в онімів. Якщо імена здатні не тільки викликати ланцюг асоціацій, а ще й можуть реалізовувати властивості, характерні суто для змістовних лексичних одиниць, такі, як утворювати антонімічні пари або будувати синонімічні ряди, то звичайно, відповідь буде ствердна. Однак варто одразу внести й доповнення: говорити, наприклад, про онімну синонімію доречно лише в контексті, та ще в тому випадку, коли перлокутивно ефект висловлювання розрахований на збіг фонових знань адресата і адресанта, або коли онім супроводжується додатковою інформацією» [3, с. 38].

У зв'язку з цим виникає необхідність у порівняльному дослідженні найменувань персонажів літературних казок англійською, українською та російською мовами у зв'язку з їх семантичною характеристикою.

Актуальність дослідження зумовлена недостатньою вивченістю проблеми семантичної характеристики ономастикону казкового дискурсу. Зіставного аналізу онімів літературних казок англійською, українською та російською мовами у зв'язку з їх семантикою ще не було зроблено.

Метою статті є аналіз семантики онімів казкового дискурсу в зазначених мовах.

Об'єктом дослідження обрані власні назви в літературних казках XIX-XXI століть у трьох мовах.

Предметом дослідження є семантичні особливості онімів літературних авторських казок.

Матеріал дослідження отриманий методом суцільної вибірки з казок Б. Поттер, Р. Кіплінга, О. Мілна та ін. англійською мовою (39 казок, 470 власних назв), В.А. Жуковського, А.С. Пушкіна, П.П. Єршова, К.Д. Ушинського, О.М. Сомова, О.М. Толстого, М.О. Некрасова, М.Є. Салтикова-Щедрина, Л.С. Петрушевської та ін. російською мовою (56 казок, 431 власна назва) та І. Франка, М. Підгірянки, Н. Забіли, Г. Мирослави, Ю. Смаль, А. Гармаш та ін. українською мовою (55 казок, 345 власних назв).

2. Семантична характеристика найменувань персонажів українських літературних казок

2.1. Результати проведеного семного аналізу українських антропонімів – найменувань персонажів виявили (див.таблицю), що найпродуктивнішою семою в українських казках є сема «**роду**»: 228 одиниць (23,6%) містять цю сему (*Квіточка, Їжачок, Заєць, Тарасик, Іринка, Гуль, Крук, Крис*), яка одразу однозначно сприймається читачем. Друга за кількістю сема «**характеру поведінки героїв**» – 172 одиниці (17,8%) (*Лисичка, Слон, Пава, Жартун-Сміхотун, Мудрагель, Хмурко, Сніговій, Володар Всесвіту*), інші семи розподілились так (за кількістю): «**функціональні ознаки героїв**» – 11,8% – 114 одиниць (*Нестор Пронизуючий, Росинка, крапелька води, Чорний Чаклун, Утішниця, князь Ратобор, хірург – цирульник Сенько Кепко*), «**тварини**» – 9,3% – 90 одиниць (*Крис, Їжачок, Лев, Лис Микита, Сова, Лошатко, Вовчик – братик, Синичка, Слимак*), «**якості людини/істоти**» – 8,2% – 80 одиниць (*Утішниця, Лев, премудрий цар Соломон, Пава, Жартун – Веселун, Наймудріше Зайченя, Слимак, гномиха Хазяйновита*), «**професія, посада, рід занять, військовий ранг**» – 7,0% – 68 одиниць (*Вчителька Сова Ава, президент Тридев'ятого царства Лев, Чорний Чаклун, майстер Гринь, фельдшерця Малпа Фрузя, удова*), «**позитивна/негативна конотація**» – 6,3% – 61 одиниць (*Синичка, Слимак, кравець Василько Навесьсвітмолодець, Хайюмугрець, Оленка, Ангелик, юнак Добромир*), «**зовнішня ознака**» – 5,6% – 55 одиниць (*Чорнячок, Телефон, Сокіл, Голочка, Рябенька, Сірий Вовк, Драконя, Шу – неясного забарвлення кіт*), «**соціальне становище, родинні зв'язки**» – 3,51% – 34 одиниці (*Жебрак, король Тридесятого царства – Змій, багатий хлоп Охрім, майстер Гринь, найстаріший пан Осяка, князь Ярослав Осмомисл*), «**вік**» – 2,6% – 26 одиниць (*Старий Півень, Лисенята Міна й Міцько, найстаріший пан Осяка, Гектор, Цуцик, неборака, Лошатко, дід Гнат, старенький, згорблений міністр Каркайло, хлопчик Зник*), «**явища природи**» – 1,9% – 19 одиниць (*Вітер, Буря, Молоденький Вітерець, Дід Мороз, Сніговій, Зима, тітка Осінь*), «**релігія, віросповідання, міфологія**» – 0,5% – 5 одиниць (*Бог, Драконя, Боровик, Дубовик, Водяник, Ісус*), «**доля людини**» – 0,4% – 4 одиниці (*Сестра Окраса, Жебрак, Нестор Пронизуючий, Дивоцар*), «**рослини**» – 0,4% – 4 одиниці (*Квіточка, Цар Горох, Листочок, Дуб*), «**середовище перебування**» – 0,3% – 3 одиниці (*Боровик, Дубовик, Водяник, Лісова Мара*), «**звуконаслідувальні/створені задля римування**» – 0,3% – 3 одиниці (*Киця-Миця, Крілик-Трілик*), «**назви, засновані на повторі кореневої основи**» – 0,1% – 1 одиниця (*Дзигармістр Дзиг*).

2.2. Отримані результати свідчать про те, що імена казкових персонажів мають у своїй основі не одну, а одразу кілька сем. Наприклад, зоонім «*Наймудріше Зайченя*» має такі семи: 1) зовнішня ознака (*Зайченя* – ім'я прозоре, отже його носій і виглядає як заєць); 2) якості людини/істоти (мова йде про розумові здібності персонажа – *Наймудріше*); 3) характер поведінки героїв (коли в казках діючими персонажами є тварини), вони зберігають як зовнішню ознаку апелятива, від якого були утворені, так і характер поведінки, що стереотипно існує в уяві читача. Автор у такому випадку може просто назвати героя *Зайцем*, а читач одразу знатиме дещо про нього, заєць – неспіливий, чи то радше боягузливий, але добрий, завжди намагається врятуватись від хижаків, які на нього полюють. У цьому випадку до стереотипного образу додається ще й опис рис тварини – наймудріший, отже, ця сема в іменах від початку не була присутня. Звідси читач розуміє як поведе себе герой казки; 4) зазначений герой буде виконувати функції відповідно до характеру своєї поведінки (див. вище); 5) тварини (при додаткових значеннях найменування персонажа, *Заєць* все ж залишається твариною, яка в уяві читача має своєрідний образ, притаманний тільки цій істоті); 6) найменування *Наймудріше Зайченя* має експліцитну позитивну конотацію, що виражається завдяки прикметнику з позитивним значенням («*наймудріше*» у найвищому ступені порівняння) та зменшувально – пестливому суфіксі *-ен-*. Отже, як показують отримані

результаті, одне найменування персонажа української літературної казки «несе» в собі кілька сем значень, збагачуючи тим самим весь художній витвір автора.

Можна навести ще кілька прикладів, щоб продемонструвати різні випадки мультисемних найменувань. У казці «Золота підкова» Г. Мирослави є такий антропонім «...не купець, ані швець, ані навіть не кравець, а сам Хаййомугрець». Отже, цей антропонім має такі семи: професія, рід занять; характер поведінки героїв, функціональні ознаки героїв, рід, вік (адже можна стверджувати, що мова йде не про дитину, а про дорослу людину, що вже має якусь професію та життєву позицію). За таким же принципом створено і наступне найменування персонажа, який має аналогічні семи плюс позитивну конотацію (*кралець Василько Навесьсвітмолодець*). Варто зазначити, що цей антропонім представлений в іншій казці Г. Мирослави «На Івана Купала». У казці Г. Левицької «Риболовля пана Боровика – Дубовика» представлено цікаві антропоніми «*Боровик – Дубовик*» та «*Водяник*», ці імена мають широке семантичне поле, вказуючи і на зовнішню ознаку, і на рід занять, на характер поведінки героїв та їх функціональні ознаки, на рід, а також на середовище перебування, адже зрозумілим стає те, що *Водяник* живе у воді, а *Боровик – Дубовик*, відповідно, у дубовому бору чи лісі. Можна запропонувати ще багато прикладів найменувань персонажів, що мають кілька сем: *премудрий цар Соломон, Засць Довгослук, сестра Окраса, гномиха Хазяйновита, найстарший пан Осяка, Цар Пулоокій, ворон Каркайло* та ін.

Привертає до себе увагу той факт, що лише незначна частина антропонімів має тільки одну сему, здебільшого, це імена людей, що присутні в казках: *Оленка, Андрій, Тетяна* та ін. У цьому випадку можемо говорити лише про рід, інколи вік чи позитивну конотацію (що виражається за рахунок використання зменшувально – пестливих суфіксів).

3. Семантична характеристика найменувань персонажів російських літературних казок

На основі результатів проведеного аналізу можна стверджувати, що найпродуктивнішою семою в російських казках є сема «**роду**» – 25,3% – 281 одиниця (*Ванюша, Аришка – Трусишка, Григорій Потопаев, Даренка, Левонтий, Хозяйка Медной горы, Северьян Убойца, Иван – царевич, царь-царевич, Ольга, Игорь, Волк, Жук*), далі за кількістю сема «**характеру поведінки героїв**» – 17,86% – 198 одиниць (*Кошка Муренка, Ветер, Солнце, Аришка – Трусишка, Мойдодыр, крыса Шушара, Лиса Патрекеевна, Волк*), «**зовнішня ознака**» – 9,4% – 104 одиниці (*Елена Прекрасная, Чудо-Юдо, железные зубы, дочь купецкая Макрида Макарьевна, красота ненаглядная, Милолика, королева прекрасная, Конек – Горбунок, Ласточка, Человек, Собака*), «**функціональні ознаки героїв**» – 9,1% – 101 одиниця (*Старик Полевик, Водовик, медведь Костолом, Рукодельница, Ленивица, старый Бес, мастер Прокопъич, мышонок Пик*), «**професія, рід занять, військовий ранг**» – 8,66% – 96 одиниць (*Столяр Джузеппе, шарманщик Карло, доктор Сова, фельдшерца Жаба, народный знахарь Богомол, Грибник, Гусеница – Землемер, Охотник*), «**тварини**» – 8,5% – 94 одиниці (*Серебряное копытце, Говорящий Сверчок, лиса Алиса, пудель Артемон, доктор Сова, Жучок – Блошачок, Гусеница – Землемер, Майский Хруц*), «**соціальне становище, родинні зв'язки**» – 6,5% – 72 одиниці (*Принцесса Алиса, славный царь Ходинамель, Иван, купецкий сын, король Доброхот, Ловчиха – жена, князь Бобыл, Царевич Белая шубка, хозяин кукольного театра, доктор кукольных наук синьор Карабас Барабас*), «**якості людини/істоти**» – 5,3% – 59 одиниць (*Измена, Вероломство, Распутство, Иванушка – Дурачок, могучий Олег, добрый доктор Айболит, глупая принцесса Ира*), «**вік**» – 4,5% – 50 одиниць (*Женицина, тетя Вава, старушка королева, которую все звали Лир, Баба Яга, дядя Селиван, старик Дубовик*), «**позитивна/негативна конотація**» – 1,8% – 20 одиниць (*Глупая принцесса Ира, Прекрасная Елена, Чернокнижник Змеулан, Иванушка, Милолика, королева прекрасная*), «**релігія, віросповідання, міфологія**» – 1,08% – 12 одиниць (*Христос, Великий Полоз, Перун, Леший, Баба Яга, Коцей Бессмертный, Сатана Сатанаилыч, Черт*), «**середовище перебування**» – 0,7% – 8 одиниць (*Старик Полевик, Водовик, бусурманский колдун Челубей Змеуланович, чухломский богатырь Куроцап Калинин, петушок Заозёркин, Марья с Голого поля*), «**доля**

людини) – 0,63% – 7 одиниць (*Никита Вдовинич, Коцей Бессмертный, Денежкин, Чернавка, Балда, Катя Мертвякова, Данилка Недокормыш*), **«рослини»** – 0,2% – 3 одиниці (*Царь Горох, Травинка, Ефим Золотая Редька*), **«явища природи»** – 0,18% – 2 одиниці (*Солнце, Ветер, Месяц*), **«назви, засновані на повторенні кореневої основи»** – 0,09% – 1 одиниця (*Сатана Сатанаилыч*), **«звуконаслідувальні, створені задля римування»** – 0,09% – 1 одиниця (*Мышенюк Пик*).

Як показало проведене дослідження, і в українських, і в російських літературних казках переважають імена з семою роду, найменш продуктивними в обох мовах є імена, що засновані на повторенні кореневої основи та звуконаслідувальні назви/найменування, створені задля римування.

У російських літературних казках, як і в українських, можна спостерігати багатозначність найменувань персонажів. Так, у казці Біанки *«Аришка – Трусишка»* присутні такі семи: якості людини («трусишка»), характер поведінки героїв (боягузливий, несміливий), граматичний рід (жіночий). Цікаву ситуацію можна спостерігати в казці Бажова *«Малахитовая шкатулка»*: антропоніми *Северьян Убойца, Полторы Хари* мають яскраву негативну конотацію, а також граматичний чоловічий рід, а головне, кожне з цих найменувань має сему, яка була основою для створення власного імені від апелятиву – *Северьян Убойца* – сема характеру поведінки героя, *Полторы Хари* – негативна зовнішня ознака. Одна з найменш чисельних лексико-семантичних груп в українській та російській мові (всього 0,63% та 0,4% відповідно) представлена семою, що позначає долю людини. Так, у російській мові в казці Бажова *«Каменный цветок»* є персонаж на ім'я *Данилка Недокормыш*, в українській мові маємо – *Жебрак, Нестор Пронизуючий*. Інколи імена з семою «доля людини» актуалізуються та стають зрозумілими тільки завдяки контексту. Наприклад, у казці Бажова *«Горный мастер»* можна натрапити на таке: *«...никто его мертвым не видал, а для меня он и по-прежнему живой. Видят – не в себе девка, – отстали. Иные на смех еще поднимают стали: прозвали ее мертвяковой невестой. Ей это прильнуло. Катя Мертвякова да Катя Мертвякова, ровно другого прозвания не было»*.

Найменування, які мають сему зовнішньої ознаки, зазвичай, автоматично отримують і ознаку негативного чи позитивного ставлення автора до цього персонажа: *Елена Прекрасная, глупая принцесса Ира* та ін.

4. Семантична характеристика найменувань персонажів англійських літературних казок

На основі результатів проведеного аналізу можна стверджувати, що найпродуктивнішою семою в англійських казках, як і в українських та російських, є сема **«роду»**, що складає 25,9% – 190 одиниць (*Nom Benson 'Том Бенсон', Miss Rose 'Міс Роуз', Sam 'Сем', Old Betsy 'Стара Бетсі', Sarah 'Сара', Anna Maria 'Анна – Марія', Cock Robin 'Півень Робін', Edwin 'Едвін', the Queen 'Королева'*), далі за кількістю сема **«тварини»** – 20,5% – 151 одиниця (*The cat 'Кіт', the Horse 'Кінь', the Dog 'Собака', 'Пес', the Elephant--All-the-Elephant-there-was 'Слон – усім – слонам – слон', the Beaver--All-the-Beaver-there-was 'Бобер – усім – бобрам – бобер'*), **«зовнішня ознака»** – 18% – 133 одиниці (*White cat Susan 'Біла кішечка Сюзен', Johnny Town-mouse 'Джонні – міська миша', Silvertail Squirrel 'Білка – сірий хвіст', Dinah, the cat 'Кішка Діна', the Pigeon 'Голуб', the Caterpillar 'Гусениця'*), **«характер поведінки героїв»** – 17,9% – 132 одиниці (*Rann the Kite 'Рен – повітряний змії', Mang the Bat 'Мен – кажан', the Dog 'Собака', the Eldest Magician 'Найстарший Маг'*), **«соціальне становище, родинні зв'язки»** – 5% – 37 одиниць (*the Queen Bee 'Королева Бджола', Raja Abdullah, the King of the Crocodiles, his mouth is filled with the salt water 'Раджа Абдула, король крокодилів, чия паща геть заповнена солоною водою', Father Wolf 'Батько – вовк', Mother Wolf 'Мати – вовчиця'*), **«вік»** – 3,1% – 23 одиниці (*The Piglet 'Порося'; the Old Grey Donkey, Eeyore 'Старий сірий Ослик Іа'; the Old Turtle 'Стара Черепаха'*), **«функціональні ознаки героїв»** – 2,7% – 20

одиниць (*Arithmetic* 'Арифметика', *Distraction* 'Відволікання', *Uglification* 'Спотворення'), «**якості людини/істоти**» – 2% – 15 одиниць (*Wild Horse* 'Дикий кінь', *The Most Wisest Sovereign Suleiman – bin – Daoud-Solomon the Son of David* 'Найрозумніший суверен Соломон Сулейман ібн Дауд, син Дивида'), «**професія, рід занять, військовий ранг**» – 1,08% – 8 одиниць (*The Fisherman* 'Рибалка', *Captain Barnabas* 'капітан Барнабас', *the Mayor of Gloucester* 'Мер Глостера'), «**позитивна/негативна конотація**» – 0,82% – 6 одиниць (*The Piglet* 'Порося', *nice gentle Rabbit* 'добрий ніжний Кролик'; *fierce bad Rabbit* 'злий, поганий Кролик'), однакові показники маємо за такими семами: «**релігія, віросповідання, міфологія**» – 0,7% – 5 одиниць (*Adam* 'Адам'; *the very great angel Azrael of the Sword* 'великий Янгол меча Азраїл'; *the Little God Nqa* 'Маленький Бог Нга'), «**середовище перебування**» – 0,7% – 5 одиниць (*Johnny Town-mouse* 'Джонні – міська миша', *the Mayor of Gloucester* 'Мер Глостера'), «**звуконаслідувальні/створені задля римування**» – 0,7% – 5 одиниць (*Humpty Dumpty* 'Хампті Дампті', *Hunca Munca* 'Хунка Мунка', *Appley Dapley* 'Еплі Денлі'), «**назви, засновані на повторі кореневої основи**» – 0,5% – 4 одиниці (*Diggory Diggory Delvet* 'Діггори Дельвет', *Suck-suck* 'Сак-сак', *Yock-yock* 'Йок-йок', *Chin-Chin* 'Чін-чін'), «**доля людини**» – 0,13% – 1 одиниця (*The Lone Wolf* 'Одинокий Вовк').

Варто зауважити той факт, що в англійській мові, на відміну від українських та російських казок, відсутні такі семи: рослини та явища природи. Присутня тільки одна одиниця імені, що має сему «доля людини» – *The Lone Wolf* 'Одинокий Вовк'.

На основі проведеного дослідження в зіставному аспекті можна стверджувати, що в англійських, російських та українських літературних казках переважають імена з семами значення «рід». Сема «**зовнішня ознака**» переважає в англійській мові – 18% – 133 одиниці (*White cat Susan* 'Біла кішечка Сюзен', *Johnny Town-mouse* 'Джонні – міська миша', *Silvertail Squirrel* 'Білка – сірий хвіст', *Dinah, the cat* 'Кішка Діна', *the Pigeon* 'Голуб', *the Caterpillar* 'Гусениця'), за якостями людини/істоти своїх персонажів частіше характеризують автори російських літературних казок – 8,2% – 80 одиниць (*Утішниця, Лев, премудрий цар Соломон, Пава, Жартун – Веселун, Наймудріше Зайчєня, Слимак, гноміха Хазяїновита*), для англійської мови семи з таким значенням не є характерними: 2% – 15 одиниць (*Wild Horse* 'Дикий кінь', *The Most Wisest Sovereign Suleiman – bin – Daoud-Solomon the Son of David* 'Найрозумніший суверен Соломон Сулейман ібн Дауд, син Дивида'). Показники найменувань персонажів із семами «**професія, рід занять, військовий ранг**» майже однакові в російській та українській мовах – відповідно 8,66% – 96 одиниць та 7,0% – 68 одиниць, проте в англійській мові їх значно менше: 1,08% – 8 одиниць (*The Fisherman* 'Рибалка', *Captain Barnabas* 'капітан Барнабас', *the Mayor of Gloucester* 'Мер Глостера'), лексико – семантична група «**доля людини**» є нехарактерною для усіх мов, можливо, це можна пояснити бажанням авторів відкрити подальшу долю героя впродовж дії казки, у казках персонаж завжди може змінитись, якщо зробить вибір на користь добра, так би мовити, переродиться, тож давати йому ім'я, яке вже має сему приреченості, не є актуальним. Показники найменувань персонажів із семою «**характеру поведінки**» є майже однаковими в усіх мовах: в англійській – 17,9% – 132 одиниці (*Rann the Kite* 'Рен – повітряний змії', *Mang the Bat* 'Мен – кажан', *the Dog* 'Собака', *the Eldest Magician* 'Найстаріший Маг'), у російській – 17,86% – 198 одиниць (*Кошка Муренка, Ветер, Солнце, Аришка – Трусишка, Мойдодыр, крыса Шушара, Лиса Патрекеевна, Волк*), в українській – 17,8% – 172 одиниці (*Лисичка, Слон, Пава, Жартун-Сміхотун, Мудрагель, Хмурко, Сніговій, Володар Всесвіту*). Такі лексико семантичні групи, як «**релігія, віросповідання, міфологія**» та «**середовище перебування**», не є характерними при найменуванні казкових персонажів. Цікавою виявляється ситуація з найменуваннями персонажів, що мають сему «**тварини**». В англійській мові показники значно вищі – 20,5% – 151 одиниця (*The cat* 'Кіт', *the Horse* 'Кінь', *the Dog* 'Собака', 'Пес', *the Elephant-All-the-Elephant-there-was* 'Слон – усім – слонам – слон', *the Beaver-All-the-Beaver-there-was* 'Бобер – усім – бобрам – бобер') порівняно з українською та російською мовами відповідно: 9,3% – 90

одиниць (*Крис, Їжачок, Лев, Лис Микита, Сова, Лошатко, Вовчик – братик, Синичка, Слимак*); 8,5% – 94 одиниці (*Серебряное копынце, Говорящий Сверчок, лиса Алиса, пудель Артемон, доктор Сова, Жучок – Блошачок, Гусеница – Землемер, Майский Хрущ*), пояснити це можна тим, що в англійській мові головними діючими персонажами (і в чарівних казках також) є тварини. У російських літературних казках переважають імена з оцінною характеристикою (позитивною чи негативною) – 6,3% – 61 одиниця (*Синичка, Слимак, кравець Василько Навесьвітмолодець, Хаййомугрець, Оленка, ангелик, юнак Добромир*).

Висновки:

1. Семантика поетоніма ширша, ніж будь-якого окремо взятого оніма, адже в багатьох випадках спирається на додаткову екстралінгвістичну інформацію, що могла нашаруватись в імені під час його використання, наприклад, у фольклорних казках, у казках інших авторів різних періодів.
2. Більшість імен казкових персонажів мають у своїй основі не одну, а одразу кілька сем значень. Незначна частина антропонімів має тільки одну сему значення, здебільшого, це імена людей, що присутні в казках (див. статтю, пункт 2.2).
3. Найменування, які мають сему зовнішньої ознаки, зазвичай, отримують і ознаку негативного чи позитивного відношення автора до цього персонажа (див. таблицю, пункти 1,16).
4. В українських і в російських літературних казках переважають імена з семою роду, найменш продуктивними в обох мовах є імена, що засновані на повторенні кореневої основи та звуконаслідувальні назви/найменування, створені задля римування (див. таблицю, пункти 13-15).
5. У найменуваннях англійських казок, на відміну від українських та російських, відсутні семи: «рослини» та «явища природи». Присутня тільки одна одиниця імені, що має сему «доля людини» (див. таблицю, пункти 5, 10-11).
6. Сема «зовнішня ознака» переважає в англійській мові (див. таблицю, пункт 1). Імена, що містять цю сему, складають вдвічі меншу кількість в українській та російській мові, порів.: англ. — 18%, рос. — 9,4%, укр. — 5,6%. Такі показники можна пояснити набором персонажів казок: в англійських казках героями, у більшості випадків, є тварини, яких автори часто не просто називають, утворюючи власне ім'я від апелятива, а й додають описання звіра, зазвичай, аби виділити його з ряду інших.
7. За якостями людини/істоти своїх персонажів частіше характеризують автори російських літературних казок (див. таблицю, пункт 2).
8. Показники найменувань персонажів із семами «професія, рід занять, військовий ранг» майже однакові в російській та українській мовах, проте в англійській мові вони значно менші, що можна пояснити наявністю діючих соціоорієнтованих персонажів українських та російських казок. В англійських казках, натомість, такої тенденції не виявлено (див. таблицю, пункт 4).
9. Сема «соціальне становище, родинні зв'язки» є майже однаково продуктивною в усіх казках різних періодів. Діючі персонажі казок детермінуються як за родинними відносинами: мати, брат, дружина, так і за соціальним становищем: король, князь, цар, лицар (див. таблицю, пункт 3).
10. Сема «доля людини» є нехарактерною для казок у трьох мовах, що, можливо, можна пояснити бажанням автора відкрити подальшу долю героя впродовж дії казки (див. таблицю, пункт 5).

11. Кількість персонажів казок, імена яких мають релігійне чи міфологічне походження, незначна (див. таблицю, пункт 8). Причому, в англійській мові переважають релігійні імена (Adam; the very great angel Azrael of the Sword), тоді як в українській та російській – міфологічні (Великий Полоз, Перун, Леший, Баба Яга, Кошей Бессмертный, Боровик, Дубовик, Водяник).
12. Імена з семою «середовище перебування» є досить характерними для жанру казки взагалі. Авторам казок притаманне використання імен, у яких вже позначається, звідки родом герой, з «нашого» чи «чужого» світу, проте в казках, обраних для аналізу, кількість імен з такою схемою незначна в усіх мовах (див. таблицю, пункт 9).
13. В англійських казках присутні найвищі показники найменувань з семою «тварини» (див. таблицю, пункт 10).
14. В українських літературних казках, порівняно з англійськими та російськими, переважають імена з оцінною характеристикою (позитивною чи негативною).
15. Вікова характеристика персонажів найчастіше трапляється в російських літературних казках; тут, крім позначення віку, імена зазвичай отримують і сему «родинні стосунки».

Таблиця 1. Семи найменувань персонажів англійських, російських, українських літературних казок

Семи	Англ. мова	Приклад	Рос. мова	Приклад	Укр. мова	Приклад	Всього
1. Зовнішня ознака	133, 18%	White cat Susan, Johnny Town-mouse, Silvertail Squirrel, Flopsy Bunny, Cock Robin, Old Mrs. Rabbit, Dinah, the cat, an Eaglet, the Pigeon, the Caterpillar, the Dog	104, 9,4%	Елена Прекрасная, Чудо – Юдо, железные зубы, дочь купецкая Макрида Макарьевна, красота ненаглядная, Милолика, королева прекрасная, Конек – Горбунок, Ласточка, Человек, Собака	55, 5,6%	Чорнячок, Телефон, Сокіл, Голочка, Рябенька, Сірий Вовк, Драконя, Шу – неясного забарвлення кіт	292, 10,4%
2. Якості людини/істоти	15, 2%	Wild Horse, The Most Wisest Sovereign Suleiman – bin – Daoud-Solomon the Son of David, Teshumai Tewindrow, 'Lady-who-asks-a-very-many-questions', dog-headed, barking Baboon, who is Quite the Wisest Animal in All South Africa; Sammy the Intelligent Pink-Eyed Representative of a Persecuted (But Irrepressible) Race	59, 5,3%	Измена, Вероломство, Распутство, Иванушка – Дурачок, могучий Олег, добрый доктор Айболит, глупая принцесса Ира	80, 8,2%	Утішниця, Лев, премудрий цар Соломон, Пава, Жартун – Веселун, Наймудріше Зайчєня, Слимак, гномика Хазяйновита	154, 5,5%

3.	Соціальне становище, родинні зв'язки	37, 5%	The Knave of Hearts, the Queen Bee, The Most Wisest Sovereign Suleiman – bin – Daoud-Solomon the Son of David; Raja Moyang Kaban, the King of the Elephants; Raja Abdullah, the King of the Crocodiles, his mouth is filled with the salt water, Father Wolf, Mother Wolf	72, 6,5%	Принцеса Алиса, славный царь Ходинамель, Иван, купецкий сын; король Доброхот, Ловчиха – жена, князь Бобыл, Царевич Белая шубка, хозяин кукольного театра, доктор кукольных наук синьор Карабас Барабас	34, 3,51%	Жебрак, король Тридесятого царства Змій, багатий хлоп Охрім, майстер Гринь, найстарший пан Осяляка, князь Ярослав Осмомисл	143, 5,08%
4.	Професія, рід занять, військовий ранг	8, 1,08%	The Fisherman, the Fish-Footman, the Queen, Captain Barnabas, the Tailor of Gloucester, the Mayor of Gloucester	96, 8,66%	Столяр Джузеппе, шарманщик Карло, доктор Сова, фельдшеріца Жаба, народный знахарь Богомол, Грибник, Гусеница – Землемер, Охотник	68, 7,0%	Вчителька Сова Ава, президент Тридев'ятого царства Лев, Чорний Чаклун, майстер Гринь, фельдшеріца Малпа Фрузя, удова	172, 6,1%
5.	Доля людини	1, 0,13%	The Lone Wolf	7, 0,63%	Никита Вдовинич, Кощей Бессмертный, Денежкин, Чернавка, Балда, Катя Мертвякова, Данилка Недокормыш	4, 0,4%	Сестра Окраса, Жебрак, Нестор Пронизуючий, Дивоцар	12, 0,4%
6.	Характер поведінки героїв	132, 17,9 %	Rann the Kite, Mang the Bat, the Dog, the Eldest Magician, the Fish – Footman	198, 17,86%	Кошка Муренка, Ветер, Солнце, Аришка – Трусишка, Мойдодыр, крыса Шушара, Лиса Патрекеевна, Волк	172, 17,8%	Лисичка, Слон, Пава, Жартун-Сміхотун, Мудрагель, Хмурко, Сніговій, Володар Всесвіту	502, 17,8%

7. Функціональні ознаки героїв	20, 2,7%	Arithmetic, Ambition, Distraction, Uglification, Derision, Mystery Seaography, Drawling, the Little God Nqa, the Middle God Nquing	101, 9,1%	Старик Полевик, Водовик, медведь Костолом, Рукодельница, Ленивица, старый Бес, мастер Прокопъич, мышонок Пик	114, 11,8%	Нестор Пронизуючий, Росинка, крапелька води, Чорний Чаклун, Утішниця, князь Ратобор, хірург – цирульник Сенько Кепко	235, 8,36%
8. Релігія, віросповідання, міфологія	5, 0,7%	Adam; the very great angel Azrael of the Sword; the Little God Nqa, the Middle God Nquing	12, 1,08%	Христос, Великий Полоз, Перун, Леший, Баба Яга, Кощей Бессмертный, Сатана Сатанаилыч, Черт	5, 0,5%	Бог, Драконя, Боровик, Дубовик, Водяник, Ісус	22, 0,78%
9. Середовище перебування	5, 0,7%	Cecily Parsley who lived in a pen, Johnny Townmouse, the Tailor of Gloucester; the Mayor of Gloucester	8, 0,7%	Старик Полевик, Водовик, бусурманский колдун Челубей Змеуланович, чухломский богатырь Куроцап Калинин, петушок Заозёркин, Марья с Голого поля	3, 0,3%	Боровик, Дубовик, Водяник, Лісова Мара	16, 0,57%
10. Тварини	151, 20,5%	The cat, the Horse, the Dog, the Elephant--All-the-Elephant-there-was, the Beaver--All-the-Beaver-there-was, the Cow--All-the Cow-there-was, the Turtle--All-the-Turtle there-was, Dingo--Yellow-Dog Dingo	94, 8,5%	Серебряное копытце, Говорящий Сверчок, лиса Алиса, пудель Артемон, доктор Сова, Жучок – Блошачок, Гусеница – Землемер, Майский Хрущ	90, 9,3%	Крис, Їжачок, Лев, Лис Микита, Сова, Лошатко, Вовчик – братик, Синичка, Слимак	335, 11,9%
11. Рослини	0	-	3, 0,2%	Царь Горох, Травинка, Ефим Золотая Редька	4, 0,4%	Квіточка, Цар Горох, Листочок, Дуб	7, 0,24%

12. Явища природи	0	-	2, 0,18%	Солнце, Ветер, Месяц,	19, 1,9%	Вітер, Буря, Молоденький Вітерець, Дід Мороз, Сніговій, Зима, тітка Осінь	21, 0,75%
13. Назви, засновані на повторі кореневої основи	4, 0,5%	Diggory Diggory Delvet, Suck-suck, Yock-yock, Chin-Chin	1, 0,09%	Сатана Сатанаилыч	1, 0,1%	Дзигармістр Дзиг	6, 0,21%
14. Звуконаслідувальні/ створені задля римування	5, 0,7%	Sally Henny-penny, Humpty Dumpty, Hunca Munca, Appley Dapley, a little brown mouse, Pig-wig, Ninny nanny netticoat	1, 0,09%	Мышенюк Пик	3, 0,3%	Киця-Миця, Крілик-Трілик	9, 0,32%
15. Рід	190, 25,9%	Nom Benson, Miss Rose, Sam, Old Betsy, Sarah, Anna Maria, Cock Robin, Edwin, the Queen	281, 25,3%	Ванюша, Аришка – Трусишка, Григорий Потопаев, Даренка, Левонтий, Хозяйка Медной горы, Северьян Убойца, Иван – царевич, царь-царевич, Ольга, Игорь, Волк, Жук,	228, 23,6%	Квіточка, Їжачок, Заєць, Тарасик, Іринка, Гуль, Крук, Крис	699, 24,8%
16. Позитивна/ негативна конотація	6, 0,82%	The Piglet, nice gentle Rabbit; fierce bad Rabbit	20, 1,8%	Глупая принцесса Ира, Прекрасная Елена, Чернокнижник Змеулан, Иванушка, Милолика, королева прекрасная	61, 6,3%	Синичка, Слимак, кравець Василько Навесьсвітмолодець, Хаййомугрець, Оленка, ангелик, юнак Добромир	87, 3,09%

17. Вік	23, 3,1%	The Man, The Piglet; the Old Grey Donkey, Eeyore; the Old Turtle, an owl Old Brown, Old Mr Rabbit	50, 4,5%	Женщина, тетя Вава, старушка королева, которую все звали Лир, Баба Яга, дядя Селиван, старик Дубовик	26, 2,6%	Старий Півень, Лисенята Міна й Міцько, найстарший пан Осяка, Гектор, Цуцик, неборака, Лошатко, дід Гнат, старенький, згорблений міністр Каркайло, хлопчик Зник	99, 3,52%
Всього	735 – 100%		1109 – 100%		966 – 100%		2810 – 100%

ЛІТЕРАТУРА

1. Апоненко І. М. Еволюція власного імені в жанрі російської казки (від народної до літературної): автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.16 / І. М. Апоненко. — Дніпропетровськ, 2010. — С. 7–8.
2. Загнітко А. П. Лінгвістичні студії : Зб. наук. праць. Вип. 12 / Укл. А.П. Загнітко (наук. ред) та ін. — Донецьк : ДонНУ, 1996. — 333 с.
3. Іванова Н. І. Восточноукраинский лингвистический сборник : Выпуск девятый. Сборник научных трудов // Редколлегия: Е.С. Отин (отв. ред.) и др. — Донецк : Донеччина, 2004. — 58 с.

REFERENCES

1. Aponenko I. M. Evolyutsiya vlasnogo imeni v zhanri rosiyskoyi kazki (vid narodnoyi do literaturnoyi): avtoref. na zdobuttya nauk. stupenya kand. filol. nauk : 10.02.16/ I.N. Aponenko. — Dnipropetrovsk, 2010. — 7–8 p.
2. Zagnitko A. P. Lingvistichni studiyi : Zb.nauk.prats. Vipusk12 / Ukl. A.P. Zagnitko (nauk. red.) ta In. — Donetsk : DonNU, 1996. — 333 p.
3. Ivanova N. I. Vostochnoukrainskiy lingvisticheskiy sbornik : Vyipusk devyatyiy. Sbornik nauchnyih trudov // Redkollegiya: E.S.Otin (otv.red.) i dr. — Donetsk : Donechchina, 2004. — 58 p.

UDC 811.161.2:81'367.622"0/1"

NOMINA INSTRUMENTI WITH SUFFIX –LO IN THE UKRAINIAN LANGUAGE OF THE XI-XVII CENTURIES

Merkulova O.V., senior lecturer

Zaporizhzhya National University, Zhukovskogo str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

gorytsvit1977@gmail.com

The substantives, the structure of which contains a suffix -lo (< -dlo/-tlo/-slo), have been known since Proto-Slavic period. Nomina instrumenti is the most common group of nouns with the above formants (*greblo 'to sweep, to bank, to stroke'; *rylo 'tools for digging, digging; snoot'). In the language of the eleventh to thirteenth centuries, the range of the names of the mentioned semantics expanded. Identified derivatives (both inherited and new ones) were used to name the tools and devices (рило, точило, клепало). Some of the words were inherited by the Middle-Ukrainian languages. Increased number of derivatives with the semantics of instrumentality throughout all periods of language development is largely due to the introduction of new methods of industrial production and technical development of society (пушадло 'a lancet', помело 'a broom'). The main motivational basis for the substantives under review is verbs, the infinitive's base morpheme of which is complemented by the suffix mentioned above.

Key-words: suffix, formant, neuter noun, nomina instrumenti, the Proto-Slavic language, the ancient Russian-Ukrainian language, the Middle-Ukrainian language.

NOMINA INSTRUMENTI З СУФІКСОМ -ЛО В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XI-XVII СТОЛІТЬ

Меркулова О.В., ст. викладач

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

Субстантиви, до формальної структури яких входить суфікс -ло (< -dlo/-tlo/-slo) > -ло, відомі з праслов'янського періоду. Найпоширенішою групою іменників зі згаданим формантом є nomina instrumenti (*greblo, *rylo тощо). У мові XI-XIII століть коло найменувань згаданої семантики розширюється. Виявлені похідні (як успадковані, так і нові) служили для називання механізмів та пристосувань (рило, точило, клепало). Частина з цих слів успадкувала середньоукраїнська мова. Збільшення кількості дериватів із семантикою інструментальності упродовж усіх періодів розвитку

мови багато в чому зумовлене появою нових способів промислового виробництва й технічним розвитком суспільства (пушадло 'ланцет', помело 'мітла'). Основною мотиваційною базою для субстантивів аналізованої структури служать дієслова, до основи інфінітива яких приєднується розгляданий суфікс.

Ключові слова: суфікс, формант, іменник середнього роду, *nomina instrumenti*, праслов'янська мова, давня руськоукраїнська мова, середньоукраїнська мова.

NOMINA INSTRUMENTI С СУФФИКСОМ -ЛО В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ XI-XVII СТОЛЕТИЙ

Меркулова О.В., ст. преподаватель

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, Запорожье, Украина

Субстантивы, в формальную структуру которых входит суффикс -lo (< -dlo/-tlo/-slo) > -ло, известны с праславянского периода. Наиболее распространенной группой существительных с упомянутым формантом является *nomina instrumenti* (*greblo, *rylo и т.п.). В языке XI-XIII столетий круг наименований этой семантики расширяется. Выявленные производные (как унаследованные, так и новые) служили для наименования механизмов и приспособлений (рило, точило, клепало). Часть из этих слов унаследовал среднеукраинский язык. Увеличение количества дериватов с семантикой инструментальности в течение всех рассматриваемых периодов развития языка обусловлено главным образом появлением новых способов промышленного производства и техническим развитием общества (пушадло 'ланцет', помело 'метла'). Основной мотивационной базой для субстантивов анализируемой структуры служили глаголы, к основе инфинитива которых присоединялся рассматриваемый суффикс.

Ключевые слова: суффикс, формант, существительное среднего рода, *nomina instrumenti*, праславянский язык, древний русскоукраинский язык, среднеукраинский язык.

The substantives with the meaning of instrumentality are constantly examined by the linguists. O. Bezpoyasko, K. Gorodetska [1, p. 78–86], N. Klimenko [7, p. 395–396], L. Murzina [12, p. 64–67], I. Tashpulatova [14, p. 229–233] and others studied the theoretical aspects of the allocation of word-formation category of the instrumentality and its content. The participation of different formants in creating nominations of instruments of action and their parts in Ukrainian language were described by P. Bilousenko and V. Nimchuk [2, p. 107–109 and further], S. Voropay [4, p. 70–78], G. Volynets [3, p. 109–115], V. Lypych [10, p. 127–131] and others. However, the history of development of *nomina instrumenti* including the suffix -ло, one of the most noticeable in function of forming those naming units, has not been studied carefully.

The formant -ло has several Proto-Slavic roots: -dlo, -slo and -lo (See the literature review on this issue [13, p. 79; 17, p. 397]; the loss of the initial consonants in the first two of them caused their homophony with [-ло]. At the same time, in the special researches on the genesis of this suffix it was noted that the formants -dlo, -slo and -lo mentioned above were similar in their structure and semantic characteristic; thus, they early approached each other and interacted and the phonetic processes mentioned above accelerated their coincidence [13, Ibid].

Proto-Slavic suffix -dlo (Indo-European -tlo (-dhlo)) was one of the main formants of n. instrumenti. Herewith the deverbatives were created both from primary and thematic bases. Compare *bidlo 'tool for beating' from *biti 'to beat', *bydlo 'whereabouts' from byti 'to be', *mydlo 'that serves to washing' from *myti 'to wash', *bělidlo 'a tool for whitewash; place where they whiten' from *běliti 'to whitewash', *nosidlo 'litter, a tool for carrying' from *nositi and so on [16, p. 113–114].

The suffixes of the Indo-European origin -lo and -slo have become productive in the Proto-Slavic language and in the function of formants which create n. instrumenti. With this -slo appeared after dental consonants; there is -lo after other consonants and vowels [11, p. 282], for example, *maslo 'butter, oil' from *mazati 'to smear, to oil'; *greblo from *grebŃ, *grebti 'to shovel, to row, to stroke'; *rylo 'a tool for digging; a pig's snout' from *ryti 'to dig'. In the opinion of the researchers, the dominant majority of these naming units in Proto-Slavic language were created with the help of the suffix -dlo, which was apparently productive in that period,

combined with any formal verbal bases. Thus, the suffix **-lo** had a wide range of meanings, probably, due to coincidence of the suffixes independent before in one morpheme **-lo** [11, p. 7–9].

1. In **the Proto-Slavic** period the formant mentioned above was much productive and took part in creating derivatives with general lexical and word-forming semantics ‘that what is designed for fulfilling action, named by motivational word’.

1.1. Naming the tools for woodworking, pottery, smithcraft etc. and their parts: **brusidlo* (ЭССЯ III 48) ‘gilstone’ від **brusiti* ‘to whet, to grind’; **bučidlo* (75) ‘pottery stick with the help of which they form the crockery’ from **bučiti* ‘to beat’ (Ibid); **kovadlo* (XII 5-6) ‘an instrument for hammering and sharpening the scythe; smith’ from **kovati*; **krōtidlo* (XIV 29) ‘a tool for sealing the fabric; a borer; an instrument in the form of a wheel for manufacturing ropes’ from **krōtiti*; **lomidlo* (XVI 16) ‘a chisel’; **maradlo* (XVII 207) ‘an instrument for smearing, calking’. The derivatives for denominating a borer are apart, namely: **vortidlo* [15, p. 513] ‘an arbor on which the base is winded’ from **vorti(ti)*; **ordlo*/**oradlo* (ECYM V 21) ‘a plow, a plough’ from **orati*; **sv(ь)rdblo* (189) ‘a borer’ (the etymology is vague: perhaps, it is comparable with *sverd* ‘sword’ or derives from the verb **v(ь)rtěti* ‘to wind’, however, in this case it should be **s(ь)v(ь)rt-dlo* – For more details see ECYM V 189), **vbrtlo* / **vbrtadlo* [5, p. 108] ‘a borer’ probably derive from verbal bases with different suffixes – **vbrtěti* та **vbrtati*; an old noun **vbrtlo* [Ibid] ‘an element of a borer which is composed from a base and a stud’ is considered by scientists as a result of substantivisation of an ancient participle on **-l-** [For more details see: Ibid], which gives the grounds to assume that there is another way of creating lexical and word-forming subtypes on **-lo**, namely a gradual loss of motivational relatedness with a basic participle.

1.2. The names on denominating the devices for fishing, forest bee-keeping, hunting and similar made a rather significant group, namely: **kutidlo* (ЭССЯ XIII 139) ‘a lance (a harpoon) for hunting the fish’ from **kutiti* ‘to search, to dig, to rummage’, which in its turn may be connected with Indo-European root *keu-* ‘to flex’ [For more details see: 9, p. 75]; **kьrmidlo* (ЭССЯ XIII 223) ‘a rudder, a control blade; steering oar; a wooden blade hung on hooks to the stern of a ship for controlling it’ from **kьrmiti* ‘to steer; to control’ (Ibid 225); **krotidlo* (XIV 17) ‘a wooden mallet for batting a big fish or another sea animal’ from **krotiti* ‘to stil, to calm down’ (Ibid); **leglo* (XV 57) ‘a wooden device in the shape of a horseshoe with the help of which a forest bee keeper can climb the tree’, attributed to **legti* ‘to lie down’; **manidlo* (196) ‘a thing for trapping; a sopilka for trapping animals and birds for a hunter; a fish-line with a spoon which is cast while moving a boat; a flag, a lantern or a sail with the name of a ship which is its identification sign’.

1.3. Deverbative nomens of the devices of general household and its parts mostly did not form separate groups in that time, namely: **česadlo* [15, p. 465–466] ‘a comb’ from **česati*, compare also Baltic **kasitla-* (Lithuanian *kasiklis* ‘a spade’) on the one hand, and Latvian *castrum* (**kastro-m*) – on the other (For more details see: Ibid); **krasidlo* (ЭССЯ XII 99) ‘dye stone’; **kresadlo* (XII 124) ‘a thing for striking fire’ from **kresati* ‘to strike fire, sparks’; **kuridlo* (XIII 122) ‘a censer; a smoking pipe; a twisted binder for fuming bees’ from **kuriti* ‘to fume’; **kvasidlo* (XIII 151) ‘a wet cloth, a textile for moisturizing a scythe’; **kropidlo* (XIV 7) ‘an aspergillum’; **krōžadlo* (XIV 35-36) ‘an instrument for drafting circles; a compass’ та **krōžidlo* (XIV 37) ‘a compass’; **lazidlo* (XIV 62-63) ‘a device for climbing a tree’; **l’ulidlo* / *l’ul’adlo* (XV 209) ‘a device made with four thick planks for hanging a cradle in the field’ from **l’uliti* ‘to still a child’; **loščidlo* (XVI 95) ‘a scrub-board for mangling a linen’ from **loščiti* ‘to beat, to mangle’, compare also **lьskati* ‘to shine’ (For more details see: Ibid); **lьščidlo* (XVI 254) ‘a device for polishing, brushing, rubbing up’ від **lьščiti* ‘to rub up, to polish, to blanch’ (Ibid); **lijadlo* (XV 102) ‘a device for pouring the liquid’ from **lijati* and **lьjadlo* (XVII 80)

‘the thing with which they pour’ from **l̥jati* ‘to pour’; **mačadlo* (XVII 115-116) ‘a device for soaking’ from *mačati*; **maxadlo* (120) ‘a device for swinging; a type of a spindle for spinning by swinging a coarse yarns for a thick blanket’; **makalo* (137) ‘wet broom with which they sweep the bottom of the hot oven’ from **makati*; **matadlo* (207) ‘oil-press beater’; **obpaxadlo* (XXVIII 142) ‘a bunch of twigs tied to a stick (for cleaning pipes)’ from **obpaxati* ‘to swing’; **p̥q̆lo* [6, p. 70] ‘a thing with which they harness the horse; a stirrup leather’. Obviously, an ancient **čersmyslo* [8, p. 318] is also the structure on **-slo** (according to the scientists), created from the nominal stem **čerъm-* [Ibid, p. 318–319, see also the literature review on this issue].

In the Proto-Slavic period the desubstantive denominations of handles were at the stage of formation, for example **kosidlo* (ЭССЯ XI 140) ‘a handle of a scythe’.

Sometimes several derivations were used for nominating a device or an instrument, for example: **obmetadlo* (ЭССЯ XXVIII 53) ‘a broom’ (**obmetati*); **obmetlo* (55) ‘a cloth with which they wipe something (for example, an oven); an (oven) broom’, correlate to **metlo*, **obmesti*, **obmetQ*, **obmotlo* (85) ‘a broom’ from **obmotati*.

In one of Ancient Slavic deverbatives we concede an empty morph **-zlo**, namely: **kuzlo* (ЭССЯ XIII 142) ‘an anvil’, compare **kovati*, **kujQ*.

2. In **ancient Russian Ukrainian** language there are some derivatives inherited from the previous period, namely: *къръмило* (1096 СлРЯ 11-17 centuries VII 319) ‘a steering wheel’; *раскоуютъ меча своѣа на рала* (XI/XIII-XIV ХА 1920, 69); *а древо копьѣа кѣо ѣако вратило ткоуцимъ* (125) ‘a stick on which they wind the cloth while weaving’; *оуда[ри]вше в било* (1118/1425 ПВЛ 186); *рыло* (XIII Ср 1843-1912 III 211) ‘a spade, a mattock’ from *рыти*; *and тако вжигаютъся кандила* (1106-1108/XV ХД 60) ‘a lamp, a lamp’ etc.

New derivations with the same as in Proto-Slavic language lexical and word-formation meanings are rare, namely: *пролѣтсѣа точила виннаѣа* (1118/1425 ПВЛ 169) ‘a tun for pressing grapes’ juice’ from *точити*; *Подвиже писало акы отъ дѣскы* (XI Ср II 934) ‘a stick for writing’; *мѣрило* (XI/XIII-XIV СлРЯ 11-17 centuries IX 98) ‘an object, an instrument, a tool with the help of which they measure something, define the length, the size, the weight of something’; *поврѣсло* (XII СлРЯ 11-17 centuries XV 173) ‘the part of scales’ from *поврѣстися* ‘to tie round oneself’; *вѣсло* (XII СДЯ I 398); *ставило* (XII Ср III 485) ‘scales’; *преломить шило* (1280 Ibid 1593) from *шити*; *Аще преломление боудеть теслѣ ли ралоу, ли пилѣ ли сѣкырѣ, ли свѣрдоу* (about 1282 II 93); *и сѣде под клепаломъ* (XIII/XV КП 96) ‘the same that било’; *наполъняюще ... чърнала* (about 1300 Ср III 1567); *оубивати или дрѣвъмъ или силомъ* (351) ‘a snare’ and so on.

3. The written records of the Middle-Ukrainian language attest the derivatives known from the previous periods, for example: *кадило*, *каділо* (1489 СУМ 16 – the first part of 17 XIV 5) ‘a censer, a navicula’; *ставило* (ІКІС); *яко шило в мѣси не затаитсѣа* (1598-1599 СУМ 16 – the first part of 17 X 237); *зробивши воротило* (1627 МатТимч I 115); *рѣкѣ на рало ю(ж) возложу(в)ши, наза(д) сѣа не оглѣда(л)* (the mid XVII СУМ 16 – the first part of 17 IV 178); *colum*, *решието*, *antia*, *че(р)пало* (middle of XVII СлЛекс 86); *aspergillum*, *кропило* (94); *bilanx*, *вѣсило*, *мѣрило* (102) etc.

The appearance of the new words of the analyzed semantics was determined by the development of manufacture and the diversity of methods of exploring the environment. The examined records of the analyzed period fix the small quantity of those derivations, namely: *зребло* (ПЗ XVI-XVII 102) ‘a weir’; *bilanx*, *вѣсило*, *мѣрило* (the middle of XVII СлЛекс 102); *batillum*, *погребало* (101); *sarpunculum*, *до(й)ница*, *до(й)ло* (12); *а що ти(т) оуспоминає(т) точило* (the end of XVI СУМ 16 - the first part of 17 X 61); *валило* (1609 III 170) ‘a device in the

water mill for milling a cloth'; *влочило* (1642 IV 113) 'a harrow'; *по(р)вавши правило шевскоє* (1687 ЛРК 190); *брязкало* (XVII МатТимч I 71).

The examined material gives the grounds to assert that the suffix *-ло* (< *-dlo/-tlo/-slo*) from the very Proto-Slavic period has had a function to create substantives on denominating the instruments of labour, different devices and their elements. The range of naming units of the semantics mentioned above was extended in the language of XI-XIII centuries; the part of these words was inherited by the Middle-Ukrainian language. The increase of the quantity of derivatives with semantics of instrumentality throughout all periods of the development of the language is caused mostly by the appearance of new methods of industrial production and technical development of the society. The verbs without prefix served the main motivational base for substantives of the analyzed structure.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпояско О. К. Морфеміка української мови : [монографія] / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська. – К. : Наукова думка, 1987. – 211 с.
2. Білоусенко П. І. Нариси з історії українського словотворення (суфікс *-ина*) : [монографія] / П. І. Білоусенко, В. В. Німчук. – Запоріжжя-Ялта-Київ : ТОВ «ЛІПС», 2009. – 252 с.
3. Волинець Г. М. Лексико-словотвірні типи нульсуфіксальних *nomina instrumenti* в сучасній українській мові / Г. М. Волинець // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвуз. зб. наук. праць]. – К.–Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Полиграф»», 2006. – С. 109–116.
4. Воропай С. В. Система конфіксального творення іменників в українській мові XIX–XX ст. : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Воропай Світлана Валеріївна. – Запоріжжя, 2001. – 206 с.
5. Іліаді О. І. Етимологічне гніздо з коренем **ver-* у праслов'янській мові / О. І. Іліаді. – Кіровоград : ДЛАУ, 2001. – 162 с.
6. Калашников А. А. Польские этимологии // Этимология 1994–1996. – М. : Наука, 1997. – С. 68–72.
7. Клименко Н. Ф. Назви знарядь / Н. Ф. Клименко // Українська мова : Енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2004. – С. 395–396.
8. Козлова Р. М. Структура праславянського слова (Праславянское слово в генетическом гнезде) : [монографія]. – Гомель, 1997. – 412 с.
9. Куркина Л. В. К реконструкции этимологической связи основ с дифтонгом на *-й* / Л. В. Куркина // Этимология 1971. – М. : Наука, 1973. – С. 58–79.
10. Ліпич В. М. Композити-інструментальні найменування з нульовим формантом в українській мові / В. М. Ліпич // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. – 2015. – № 40. – С. 127–131.
11. Мейе А. Общеславянский язык / Антуан Мейе. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1951. – 491 с.
12. Мурзіна Л. А. Словотвірна категорія інструментальності у її зв'язках із синтаксичною структурою мови / Л. А. Мурзіна // Мовознавство. – 1996. – № 2–3. – С. 64–67.
13. Сузанович Б. В. Имена существительные на *-л(о)* в русском языке / В. Б. Сузанович // Русский язык в школе. – 1973. – № 5. – С. 79–81.

14. Ташпулатова И. Словообразовательная категория орудия действия в современном украинском языке / И. Ташпулатова // Актуальные проблемы русского словообразования: [сборник научных статей]. Ташкент: Укитувчи, 1985. – С. 229–233.
15. Трубачев О. Н. Ремесленная терминология в славянских языках / О. Н. Трубачев // Трубачев О. Н. Труды по этимологии. Слово. История. Культура. В 4-х т. Рукописные памятники Древней Руси. – Москва, 2008. – Т. 3. – С. 391–799.
16. Sławski F. Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego / F. Sławski // Słownik prasłowiański. T. 1. Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk, 1974. – 545 s.
17. Zett R. Slavische Nomina loci mit dem suffix -(d)lo / R. Zett // Die Welt der Slaven. – 1971. – No. 16. – S. 397–413

REFERENCES

1. Bezpoiasko, O. K. and Horodenska K. H. (1987), *Morfemika ukraïnskoi movy* [Morphemics of Ukrainian Language]: [monograph], Naukova dumka, Kyiv.
2. Bilousenko, P. I. and Nimchuk V. V. (2009), *Narysy z istorii ukraïnskoho slovtvorennia (sufiks -yna)* [Essays on History of Ukrainian Word-Formation (suffix -yna)]: [monograph], TOV «LIPS», Zaporizhzhya-Yalta-Kyiv.
3. Volynets, H. M. (2006) “*Leksyko-slovtvirni typy nul'sufiksálnykh nomina instrumenti v suchasniï ukraïnskii movi*”, Aktualni problemy slovianskoi filolohii, mizhvuziv's'kyi zbirnyk naukovykh prats [“Lexical and Word Formative Types of Zero Suffixal Nomina Instrumenti in Modern Ukrainian Language”, the Actual Problems of the Slavic Philology, Inter-University Collection of Scientific Works], TOV «Vydavnytstvo “Aspekt-Polyhrat”», Kyiv-Nizhyn, pp. 109–116.
4. Voropai, S. V. (2001), “*Systema konfiksálnoho tvorennia imennykiv v ukraïnskii movi*” [“System of the Confixal Formation of Nouns in Ukrainian Language”], dys. ...for Cand. Sc. (Philology), 10.02.01, Zaporizhzhya State University, Zaporizhzhya, Ukraine.
5. Iliadi, O. I. (2001), *Etymolohichne hnizdo z korenem *ver- u praslovianskii movi* [Etymological Word Family with the Root *ver- in the Proto-Slavic Language], DLAU, Kirovohrad.
6. Kalashnikov, A. A. (1997), “*Polskie etimologii.1*”, Etimologiya 1994–1996 [“Polish Etymologies.1”, Etymology 1994-1996], Nauka, Moscow, pp. 68–72.
7. Klymenko, N. F. (2004), “*Nazvy znariad*”, Ukrainska mova: Entsyklopediia [“Denominations of the Tools”, Ukrainian Language: Encyclopedia], Ukrainska entsyklopediia, Kyiv, pp. 395–396.
8. Kozlova, R. M. (1997), “*Struktura praslavianskogo slova (Praslavianskoe slovo v geneticheskom gnezde)*” [“Structure of the Proto-Slavic Word (Proto-Slavic Word in the Genetic Word Family)”]: [monograph], Gomel.
9. Kurkina, L. V. (1971), “*K rekonstruktsii etimologicheskoy svyazi osnov s diftongom na –ÿ*” [“More on the Reconstruction of Etymological Associations of the Stems with the Diphthong on –ÿ], Etimologiya 1971, Nauka, Moscow, pp. 58–79.
10. Lypych, V. M. (2016), “*Kompozyty-instrumentalni naimenuvannia z nulovym formantom v ukraïnskii movi*” [“Complex Words – the Instrumental Naming Units with Zero Formant in Ukrainian Language], Filologichni nauky, Naukovi pratsi Kamjanets-Podil'skogo natsionalnogo universytetu im. Ivana Ogiienka [Philological Sciences, Scientific Papers of Kamyianets-Podil'sky Ivan Ohienko National University], no. 40, pp 127–131.
11. Meye, A. (1951) Obschslavianskiy yazyk [Common Slavic Language], Izd-vo inostrannoy literatury, Moscow.
12. Murzina, L. A. (1996) “*Slovtvirna katehoriia instrumentalnosti u yiyi zviyazkakh iz syntaksychnoiu strukturoiu movy*” [“Word Building Category of the Instrumentality in its Connections with the Syntax Structure of the Language”], Movoznavstvo [Linguistics], no №2–3, pp. 64–67.
13. Suzanovich, B. V. (1973), “*Imena suschestvitelnyie na -l(o) v russkom yazyke*” [“Nouns on -l(o) in Russian Language”], Russkiy yazyk v shkole [Russian Language at School], no.5, pp. 79–81.
14. Tashpulatova, I. (1985), “*Slovoobrazovatel'naya kategoriya orudiya deystviya v sovremennom ukraïnskom yazyke*” [“Word-Building Category of the Activity's Tool in Modern Ukrainian Language”], Aktualnyie problemy russkogo slovoobrazovaniya, sbornik nauchnykh statey [Actual Problems of the Russian Word-Building, Scientific Articles' Collection], Ukituvchi, Tashkent, pp. 229–233.
15. Trubachev, O. N. (2008), “*Remeslennaya terminologiya v slavyanskikh yazykakh*” [“Handicraft Terminology in Slavic Languages”], O.N. Trubachev Trudy po etimologii. Slovo. Istoriya. Kultura [O.N. Trubachev Works on Etymology. Word. History. Culture]. V 4-h t. Rukopisnyje pamyatniki Drevney Rusi, T. 3. pp. 391–799, Moscow.
16. Sławski, F. (1974), “*Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*”, Słownik prasłowiański, T. 1, Wrocław. Warszawa. Kraków. Gdańsk.

17. Zett, R. (1971), "Slavishe Nomina loci mit dem suffix -(d)lo", Die Welt der Slaven, no. 16. pp. 397–413.

ABBREVIATIONS OF THE USED SOURCES

- ЕСУМ Етимологічний словник української мови / [ред. Л. С. Мельничук]: У 7 т. –Т. 1–6. – К. : Наукова думка, 1982–2012.
- КП Абрамович Д.І. Києво-Печерський патерик. Репринтне видання. – К. : Час, 1991. – 280 с.
- МатТимч Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / [підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса] : У 2-х книгах. – Київ-Нью-Йорк : Преса України, 2003.
- ПВЛ Повість временних літ за Лаврентіївським списком // Полное собрание русских летописей. Т. 1: Лаврентьевская и Суздальская летописи по академическому списку. – М. : Изд-во восточной литературы, 1962.
- ПЗ Словник української мови. XVI-перша половина XVII ст. Пробний зошит / Відп. ред. Д. Г. Гринишин. – К. : Наукова думка, 1983. – 158 с.
- СДЯ Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.) : [гл. ред. Р. И. Аванесов]. – М. : Русский язык, 1988-2008. – Т. 1-7.
- СлЛекс Славинецький Є., Корецький-Сатановський А. Лексикон словено-латинській // Лексикон словено-латинський Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / [підгот. до вид. Німчук В. В.] – К. : Наукова думка, 1973. – С. 58–418.
- СлРЯ Словарь русского языка XI-XVII вв. – М. : Наука, 1975-2008. – Вып. 1-28.
- Ср Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка. – СПб, 1843-1912. – Т. 1-3.
- СУМ 16 – the first part of 17 Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28-ми вип / [відп. ред. Д. Г. Гринишин]. – Львів, 1994–2006. – Вип. 1–14.
- ХД Житие и хождение Данила, Русьскыя земли игумена // Памятники литературы Древней Руси. XII век : [вступит. стаття Д. С. Лихачева; сост. и общ. редакция А. А. Дмитриева и Д. С. Лихачева]. – М. : Худ. лит., 1980. – С. 24-115.
- ЭССЯ Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / [под ред. О. Н. Трубачева]. Вып. 1–33. – М. : Наука, 1974–2007.

УДК 81'373:81'367.7

СОМАТИЧНА ЛЕКСИКА: МЕЖІ ПОНЯТТЯ ТА СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ

Приходько І.М., аспірант

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

ilona_prih@ukr.net

Окреслено основні аспекти дослідження соматичної лексики, з'ясовано причини звуження цього поняття, сформульовано власний погляд на його межі, запропоновано поділ соматизмів, який враховує переваги наявних класифікацій і водночас компенсує прогалини, зумовлені відчутною «антропоцентричністю» поглядів на саме поняття «соматичний».

Ключові слова: антропоцентричність, тілесність, соматика, соматична лексика, соматизм.

СОМАТИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА: ГРАНИЦЫ ПОНЯТИЯ И ПОПЫТКА КЛАССИФИКАЦИИ

Приходько И.М., аспирант

*Запорожский национальный университет,
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

Обозначены основные аспекты изучения соматической лексики, выяснены причины сужения этого понятия, сформулирован собственный взгляд на его границы, предложена классификация соматизмов, которая учитывает достоинства существующих делений и в то же время компенсирует

лакуны, обусловленные ощутимой «антропоцентричностью» взглядов на само понятие «соматический».

Ключевые слова: антропоцентричность, телесность, соматика, соматическая лексика, соматизм.

THE SOMATIC VOCABULARY: THE NOTION BOUNDARIES AND AN ATTEMPT OF CLASSIFICATION

Prykhod'ko I.M., a postgraduate student

Zaporizhia National University, Zhukovs'koho St., 66, Zaporizhzhia, Ukraine

The reasons for narrowing of the "somatic vocabulary" concept have been defined; the author's own idea of its boundaries has been formulated, and while basing on existing classifications of words for the mentioned lexical-semantic group there has been proposed a division that takes into account the main advantages of existing classifications and simultaneously compensates for the gaps caused by noticeable "anthropocentricity" of the views on the very concept of "somatic".

Connections as 'somatic cells', 'somatic nervous system', 'somatic tissues' are not only nomens of a medical (anatomical) area but also of zoological and in particular veterinary ones (somatic cells, somatic tissues, somatic nervous system). Over time, linguists following psychologists who had been associating human mental disorders with problems of physical areas since the first quarter of the nineteenth century almost completely "humanized" the concept of somatics. It is the "humanized" understanding of the somatic vocabulary that well corresponds to the philosophical concept of physicality – human physicality and it is very "convenient" for a linguistic research as it fits in the general trend of understanding and interpretation of the language picture of the world which clarifies through kinship terms, names of people, names of parts of the human body which are the basis for most of the names of the surrounding us animate and inanimate objects. Another argument that is put forward in favor of the anthropocentric interpretation of the term "somatic" is opposing corporal to mental; and since mental is primarily of human nature, then its opposition – corporal – is attributed to human. However, the well-known fact is that one of the major sections of psychology – zoopsychology – deals with mental processes of animals. In linguistic terminology the adjective "somatic" first appeared in the work of the Estonian linguist F. Vakk. Further numerous linguistic studies show that the majority of their authors consider somatic names in the plane of the human body, and only a few works directly or indirectly recognize the function of naming the parts of the animal body in somatisms.

Of all existing classifications of the somatic vocabulary the most complete is somatisms division into subgroups proposed by O. Kochevatkin. In general the scholar's classification takes into account almost all anatomical "areas" of the body. However, it refers to somatic vocabulary names of diseases, whereas it does not include the names of the muscle tissues of a living organism which also belong to the somatic terminology. Therefore, we propose such a division of the somatic lexicon: somonimical vocabulary (names that are system-wide and denote the body; the name of the head and its parts; the name of the neck and trunk; nomens of the upper limbs; the names of the lower limbs), osteonimical vocabulary (names of the skeletal system of the body as a whole; the names of the head bones; the names of the body bones; the names of the upper extremities bones; the names of the lower extremities bones), splanchnonimical vocabulary (the names of internal organs in general; the names of the digestive system organs; the names of the respiratory system organs; the names of the urinary system), angionimical vocabulary (indicates the elements of the blood circulatory system of the body), miological vocabulary (serves to indicate muscles), senonimical vocabulary (names of the organs of vision; the names of the hearing organs; the names of the smell and taste organs; the names of the contact organs).

Key words: anthropocentricity, corporality, somatics, somatic vocabulary, somatism.

Актуальність дослідження. Найменування частин тіла, виступаючи одним із найпомітніших пластів лексики, що відображає як знання носіїв мови про навколишній світ, так і їхнє уявлення передусім про свій організм [21, с. 3], а також про організм тварин, привертають увагу лінгвістів здавна.

Чи не найбільша кількість дотичних до висвітлення найменувань частин тіла мовознавчих праць радянського та пострадянського періоду присвячена фразеологізмам (як слов'янським, так і неслов'янським) із соматичним компонентом [4; 10; 11; 13; та ін.]. Чимало науковців звертається до вивчення соматичної лексики і в її самостійному функціонуванні, і як елементів більш складних одиниць у зіставному ключі [9; 16; 17; 34; 40 та ін.]. Потенціал соматизмів як бази для вторинної номінації в українських говорах простежує Н. Дяченко [15], лексичну наповненість загального фрейму «соматизми» вторинними номінаціями аналізує Т. Русановська [28, с. 6-11]. Як невід'ємну частину

лінгводидактичних студій соматичну лексику розглядають В. Чуднов [37], Н. Яніцька [41], О. Алфімова [2]. Церковнослов'янські соматизми антропологічної сфери стали предметом наукових зацікавлень О. Старих [32]; історію становлення окремих номенів частин тіла розглядав О. Іліаді [19]. У межах історико-дериватологічних студій соматична лексика ставала предметом уваги науковців Південноукраїнського історико-дериватологічного центру – П. Білоусенка, В. Німчука [7, с. 130-131], О. Тилик [33, с. 58-72] та ін.

Значний інтерес учених до лексики розгляданої групи зумовив кілька помітних спроб її систематизувати. Докладний аналіз таких класифікацій (Л. Кочеваткін, О. Кармишов, А. Вежбицька, Ю. Апресян, Н. Лугова, Р. Вайнтрауб) уміщено в статті В. Романюк [27, с. 13-20]. У цих спробах часом спостерігається обмеження кола лексем, які входять до цього розряду слів. **Мета** статті – з'ясувати причини звуження поняття «соматична лексика», сформулювати власний погляд на його межі й запропонувати таку класифікацію, в якій би було враховано основні переваги наявних поділів і водночас ліквідовано прогалини, зумовлені відчутною «антропоцентричністю» поглядів на саме поняття «соматичний».

Запозичений із грецької мови термін *соматичний* (σωματικός) означає «тілесний» [СІС, с. 536] і входить до складу біологічних багатокомпонентних терміноодиниць – «соматичні клітини», «соматична нервова система», «соматичні тканини» [див. докладніше: 29, с. 174; 39, с. 174-175; 5, с. 593] тощо. Згадані сполуки є номенами не лише медичної (анатомічної), а й зоологічної, зокрема, ветеринарної сфери (соматичні клітини, соматичні тканини, соматична нервова система) [12, с. 135, 220, 626, 900]. Однак із часом лінгвісти, слідом за психологами (Й-Г. Гейнрот, Ф. Александер, В. Бройтигам та П. Крістіан та ін.), котрі ще з першої чверті ХІХ століття психічні розлади людини пов'язували з проблемами її тілесної сфери (див. 1; 20), майже остаточно «олюднили» поняття соматик. Таке звуження поняття «соматичний» пов'язане, на нашу думку, з антропоцентризмом як «однією із провідних епістем сучасного гуманітарного знання; методологічним принципом дослідження, згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови» та «невикорінною тенденцією розгляду мови» [30, с. 34-35]. Саме таке, «олюднене» розуміння соматичної лексики добре кореспондує філософській концепції тілесності – *людської* тілесності [див. докладніше: 24] і є досить «зручним» для мовознавчих студій, оскільки вкладається в загальну тенденцію розуміння й тлумачення мовної картини світу. Ще один аргумент, який висувається на користь антропоцентричної інтерпретації поняття «соматичний», – це протиставлення тілесного психічному [32, с. 80]; а позаяк психічне – це насамперед людське, то і його опозицію – тілесне – варто відносити до людського. Ми не можемо прийняти такий підхід хоча б тому, що один із великих розділів психології – зоопсихологія – якраз і займається психічними процесами тварин [див., наприклад, 23; 35; 36].

У лінгвістичній терміносистемі прикметник «соматичний» уперше з'явився в роботі Ф.Вакка, присвяченій функціонуванню назв частин людського тіла у складі фразеологізмів естонської мови [11, с. 23].

Подальші численні мовознавчі студії свідчать про те, що панівна більшість їх авторів соматичні назви розглядає в площині людського тіла, і лише в небагатьох працях (11; 7, с. 130-131; 38, с. 10; 6, с. 38, 46, 74-75 і далі; 4) за соматизмами прямо чи опосередковано визнається й функція номінації частин тіла тварини.

Відштовхуючись від постулату про антропоцентричність мовної картини світу, яка оприявнюється через терміни спорідненості, імена людей, назви частин людського тіла, на яких заснована значна частина найменувань предметів навколишньої живої та неживої природи [див. 14, с. 110], лінгвісти розмірковують про соматичний код культури та соматичний концепт як його одиницю [див., наприклад, 18, с. 86-96; 3, с. 239-246].

Найповнішою, а тому найпопулярнішою з-поміж мовознавців [17, с. 8-9; 28; 31] є класифікація соматичної лексики, яку, спираючись на характер об'єкта номінації, запропонував О. Кочеваткін: I. *Сомонімічна* лексика, яка використовується для позначення частин і ділянок людського тіла. Підгрупи: 1. Назви, що є загальносистемними й позначають тіло людини. 2. Найменування голови та її частин. 3. Назви шиї й тулуба людини. 4. Номени верхніх кінцівок. 5. Назви нижніх кінцівок. II. *Остеонімічна* лексика слугує для номінації кісток людського тіла та їх з'єднань: 1. Назви кісткової системи людського організму загалом. 2. Найменування кісток голови. 3. Номени кісток тулуба. 4. Назви кісток верхніх кінцівок. 5. Іменники на позначення кісток нижніх кінцівок. III. *Спланхнонімічна* лексика використовується для номінації внутрішніх органів людського організму: 1. Назви внутрішніх органів загалом. 2. Найменування органів травлення. 3. Номени дихальних органів. 4. Назви сечостатевого органів. IV. *Ангіонімічна* лексика позначає елементи кровоносної системи людського організму. V. *Сенсонімічна* лексика – слугує для позначення органів чуття людського організму: 1. Назви органів зору. 2. Назви органів слуху. 3. Назви органів нюху та органів смаку. 4. Назви органів дотику. VI. Лексика, що позначає хвороби, недуги та прояви людського організму [див. докладніше: 21, с. 7-63].

Загалом із таким поділом можна погодитися, оскільки він враховує майже всі анатомічні «сфери» організму. Дехто з науковців слушно зауважує, що до соматизмів навряд чи варто відносити найменування хвороб та станів, оскільки це «надто розширює межі згаданого лексико-семантичного поля» [25, с. 16]. До того ж, процес, як і результат процесу – стан, не можуть виступати частинами чогось матеріального (у нашому випадку – живого організму).

Вважаємо, до соматичної лексики варто включити й таку підгрупу, як найменування м'язових тканин, що також належать до соматичної термінології [22, с. 11], і об'єднати їх терміном *міологічні номени*.

З огляду на наведені міркування, пропонуємо такий поділ соматичної лексики.

<i>Назва групи номенів</i>	<i>Що позначає (або підгрупи)</i>
Сомонімічна лексика	Назви, що є загальносистемними і позначають тіло
	Найменування голови та її частин
	Назви шиї й тулуба
	Номени верхніх кінцівок
	Назви нижніх кінцівок
Остеонімічна лексика	Назви кісткової системи організму загалом
	Назви кісток голови
	Назви кісток тулуба
	Назви кісток верхніх кінцівок
	Назви кісток нижніх кінцівок
Спланхнонімічна лексика	Назви внутрішніх органів загалом
	Назви органів травлення
	Назви дихальних органів
	Назви сечостатевого органів

Ангіонімічна лексика	Позначає елементи кровоносної системи організму
Міологічна лексика	Слугує для позначення м'язів
Сенсонімічна лексика	Виступає для номінації органів чуття
	Назви органів зору
	Назви органів слуху
	Назви органів нюху та органів смаку
	Назви органів дотику

Отже, до соматичної лексики пропонуємо включати такі великі групи номенів на позначення частин тіла людини і тварини: сомонімічні (загальносистемні, для називання тіла), остеонімічні (назви кісткової системи організму), спланхнонімічні (назви внутрішніх органів загалом), ангіонімічні (найменування елементів кровоносної системи організму), міологічні (назви м'язів), сенсонімічні (найменування органів чуття).

ЛІТЕРАТУРА

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение [Электронный ресурс] / Александер Франц ; [пер. с англ. С. Могилевского]. — М. : Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. — 352 с. — Режим доступа : <https://www.psyinst.ru/library.php?part=article&id=1124#>
2. Алфимова Е. Ю. Устойчивые словосочетания с компонентами-соматизмами в системе немецкого языка и практике его преподавания в средней школе [Электронный ресурс] / Е. Ю. Алфимова. — Режим доступа : <http://scientific-search.kursksu.ru/pdf/003-020.pdf>
3. Башкатова Ю. А. Символические признаки соматических концептов / Ю. А. Башкатова // Сибирский филологический журнал. — 2014. — № 2. — С. 239–246.
4. Березович Е. Л. Соматическая модель в номинации предчувствий и интуитивных чувствований / Е. Л. Березович // Вестник Кемеровского государственного университета. — 2016. — № 3. — С. 86–93.
5. Биологический энциклопедический словарь : [гл. ред. М. С. Гиляров]. — М. : Советская энциклопедия, 1986. — 831 с.
6. Білоусенко П. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси) / П. Білоусенко, І. Іншакова, К. Качайло, О. Меркулова, Л. Стівбур. — Запоріжжя; Кривий Ріг, 2010. — 480 с.
7. Білоусенко П. І. Нариси з історії українського словотворення (суфікс -ина) / П. І. Білоусенко, В. В. Німчук. — Запоріжжя–Ялта–Київ : ТОВ “ЛПІС” ЛТД, 2003. — 252 с.
8. Бройтигам В. Психосоматическая медицина : Краткий учебник / В. Бройтигам, П. Кристиан, М. Рад ; пер с нем. Г. А. Обухова, А. В. Бруенка; предисл. В. Г. Остроглазова. — М. : ГЭОТАР МЕДИЦИНА, 1999. — 376 с.
9. Вайан А. Славянские названия селезенки / Андре Вайан ; [пер. с франц. О. А. Лаптева] // Вопросы языкознания. — 1960. — № 6. — С. 66 – 68.
10. Вайнтрауб Р. М. О соматических фразеологизмах в русском языке / Р. М. Вайнтрауб // Лексические единицы русского языка и их изучение. — Ташкент, 1980. — С. 51 – 55.
11. Вакк Ф. О соматической фразеологии в современном эстонском литературном языке : автореф. дисс. ... к. филол. н. / Вакк Феликс. — Таллинн, 1964. — 29 с.

12. Ветеринария. Большой энциклопедический словарь [Электронный ресурс]: [ред. Шишков В. П.] – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. / Режим доступа: <http://bukvy.net/books/103495-v-p-shishkov-veterinariya-bolshoy-enciklopedicheskiy-slovar.html>
13. Галеева Л. Д. Сопоставительный подход к изучению соматической лексической единицы рука на материале русского, татарского и английского языков / Л. Д. Галеева // Филология и культура. *Philology and culture*. — 2013. — № 2(32). — С. 17 – 20.
14. Голятина С. М. Соматическая лексика как средство отражения антропоморфного культурного кода (на материале донских казачьих говоров) / С. М. Голятина // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. — 2014. — № 2(87). — С. 110 – 113.
15. Дяченко Н. М. Номінативні поля соматизмів та відсоматичних утворень в українських діалектах : дис. ... канд. філол. н. : 10.02.01 / Дяченко Наталія Миколаївна. — К, 2008. — 408 с.
16. Ергалиева У. А. К вопросу об исследовании соматической номинации во фразеологии гетероморфных языков [Электронный ресурс] / У. А. Ергалиева, А. Р. Сулькарнаева : Режим доступа: http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/7487/somaticheskaya_nominaciya.pdf?sequence=1
17. Занковец А. А. Влияние различных лингвистических факторов на фразеологическую активность соматизмов русского и белорусского языков [Электронный ресурс] / А. А. Занковец // Веснік Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Сер. 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. — 2007. — № 2. — С. 70–75 : Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/13616>
18. Захаренко И. В. Ноги в соматическом коде культуры (на примере фразеологии) / И. В. Захаренко // Язык, сознание, коммуникация : [сб. статей ; отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов]. — М.: МАКС Пресс, 2003. — Вып. 25. — 200 с. — С. 86–96.
19. Илиади А. И. Об одной группе соматической лексики в связи с вопросами славянской именной суффиксации / А. И. Илиади // *Folia onomastica Croatica* 10. Poseban otisak. — Zagreb, 2001. — pp.83–94.
20. Клиническая психология : Учебник [Электронный ресурс] / под ред. Карвасарского Б. Д. — СПб.: Питер, 2002. — 960 с. (Серия “Национальная медицинская библиотека”) : Режим доступа: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1719334>
21. Кочеваткин А. М. Соматическая лексика эрзянского языка : Учебное пособие / А. М. Кочеваткин. — Саранск : Типография «Красный октябрь», 2001. — 208 с.
22. Латинская соматическая терминология : [сост. Каранашева В. А., Аллафи Л.-М. Р.]. — Нальчик : Каб.-Балк.ун-т, 2007. — 40 с.
23. Москалец В. П. Зоопсихологія і порівняльна психологія : підручник. / В. П. Москалец. — К. : Центр учбової літератури, 2014. — 200 с.
24. Ольховик М. В. Своєрідність репрезентації концепту тілесність в англomовних періодичних виданнях [Электронный ресурс] / М. В. Ольховик, М. В. Лозова // MODERN DIRECTIONS OF THEORETICAL AND APPLIED RESEARCHES'2015 : Режим доступа: <http://www.sworld.education/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2015>.

25. Подгорная В. В. «Наивная анатомия» в английской языковой картине мира : дисс. ... канд. филол. н. : 10.02.04 / Подгорная Валерия Владимировна. — Санкт-Петербург, 2016. — 226 с.
26. Разумное поведение и язык. Вып. 1. Коммуникативные системы животных и язык человека. Проблема происхождения языка / Сост. А. Д. Кошелев, Т. В. Черниговская. — М. : Языки славянских культур, 2008. — 416 с.
27. Романюк В. М. Лінгвістична експлікація соматичної лексики / В. М. Романюк // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. — 2014. — Вип. IV. — С. 13-20.
28. Русановська Т. Фреймова семантика та теорія лексико-семантичного поля у дослідженні сленгових вторинних номінацій соматизмів / Т. Русановська // Наукові записки. — Вип. 81(4). Серія: Філологічні науки (мовознавство). — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. — С. 6 – 11.
29. Сахаров Д. А. Соматическая нервная система / Д. А. Сахаров // Большая советская энциклопедия / В 32 т. — Т. 24. — Кн. 1. — М. : Советская энциклопедия, 1976. — С. 174.
30. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Довкілля-К, 2011. — 844 с.
31. Сівков І. В. Соматична лексика в арабській мові, мові іврит, англійській та українській мовах (структурно-семантичний та етимологічний аспекти) / І. В. Сівков // Східний світ. — 2013. — № 2-3. — С. 120–126.
32. Старых О. В. Соматизмы как особый класс слов в лексической системе церковнославянского языка / О. В. Старых // Вестник Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета III. Серия «Филология», вып. 2 (24). — М. : Изд-во ПСТГУ, 2011. — С. 80–85.
33. Тилик О. Ф. Іменники зі значенням подібності: Способи творення та сфери використання : дис. канд.філол. н. : 10.02.01 / Тилик Ольга Федорівна. — Запоріжжя, 2006. — 222 с.
34. Ткаченко В. А. Названия руки в развитии лексики индоевропейских языков : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «теория языкознания» / Виктор Андреевич Ткаченко. — К., 1991. — 16 с.
35. Топчий М. В. Зоопсихология и сравнительная психология : уч. пособие / М. В. Топчий. — Ставрополь : СКСИ, 2005. — 272 с.
36. Фабри К. Э. Основы зоопсихологии: Учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальностям «Психология», «Биология», «Зоология» и «Физиология» / К. Э. Фабри. [3-е изд.] — М. : Учебно-методический коллектор «Психология», 2001. — 464 с.
37. Чуднов В. В. Соматическая лексика в аспекте преподавания русского языка как иностранного: на материале тематической группы «Наименования внутренних органов человека» : дисс. ... канд. филол. наук : 13.00.02 / Чуднов Владимир Васильевич. — М., 2007. — 249 с.
38. Чумичева Т. С. Фразеологизмы с компонентами-соматизмами в национальных вариантах английского языка (на материале британского и американского вариантов) : автореф. дисс. ...канд. филол. наук (10.02.01 – «германские языки») / Чумичева Татьяна Сергеевна. — Нижний Новгород, 2010. — 17 с.

39. Шапиро Н. И. Соматических клеток генетика / Н. И. Шапиро // Большая советская энциклопедия / В 32 т. — Т. 24. — Кн. 1. — М. : Советская энциклопедия, 1976. — С. 174 – 175.
40. Шарманов В. В. Соматизм как компонент фразеологической единицы русского и немецкого языков [Электронный ресурс] / В. В. Шарманов // Universum: Филология и искусствоведение : электрон. научн. журн. — 2014. — № 10 (12) : Режим доступа : <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/1656>
41. Яніцька Н. Соматична лексика як об'єкт вивчення в іншомовній аудиторії / Н. Яніцька // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. — 2008. — Вип.3. — С. 211 – 213.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- СІС Словник іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапуга. — К. : Наук. думка, 2000. — 680 с. — (Словники України).

REFERENCES

1. Aleksander F. Psihosomaticheskaya meditsina. Printsipy i prakticheskoe primeneniye. / Aleksander Frants; [per. s angl. S. Mogilevskogo]. — M. : Izd-vo EKSMO-PRESS, 2002. — 352 p. — Rezhim dostupu: <https://www.psyinst.ru/library.php?part=article&id=1124#>
2. Alfimova E. Yu. Ustoychivyye slovosochetaniya s komponentami-somatizmami v sisteme nemetskogo yazyika i praktike ego prepodavaniya v sredney shkole. — Rezhim dostupu: <http://scientific-search.kursksu.ru/pdf/003-020.pdf>
3. Bashkatova Yu. A. Simvolicheskie priznaki somaticheskikh kontseptov / Yu. A. Bashkatova // Sibirskiy filologicheskiy zhurnal. — 2014. — № 2. — p. 239 – 246.
4. Berezovich E. L. Somaticheskaya model v nominatsii predchuvstviy i intuitivnykh chuvstvovaniy / E. L. Berezovich // Vestnik Kemerovskogo gosudarstvennogo universiteta. — 2016. — № 3. — p. 86–93.
5. Biologicheskiy entsiklopedicheskiy slovar : [gl.red. M.S.Gilyarov]. — M. : Sovetskaya entsiklopediya, 1986. — 831 p.
6. Bilousenko P. Narysy z istorii ukrainskoho slovotvorennia (imennykovi konfiksy) / P. Bilousenko, I. Inshakova, K. Kachailo, O. Merkulova, L. Stovbur. — Zaporizhzhia; Kryvyi Rih, 2010. — 480 p.
7. Bilousenko P. I., Nimchuk V. V. Narysy z istorii ukrainskoho slovotvorennia (sufiks -yna) / P. I. Bilousenko, V. V. Nimchuk. — Zaporizhzhia–Ialta–Kyiv: TOV “LIPS” LTD, 2003. — 252 p.
8. Broytigam V., Kristian P., Rad M. Psihosomaticheskaya meditsina: Kratkiy uchebnyk / V. Broytigam, P. Kristian, M. Rad ; per s nem. G. A. Obuhova, A. V. Bruenka ; predisl. V. G. Ostroglazova. — M. : GEOTAR MEDITSINA, 1999. — 376 p.
9. Vayan A. Slavyanskije nazvaniya selezenki / Andre Vayan ; [per. s frants. O. A. Lapteva] // Voprosyi yazyikoznaniya. — 1960. — № 6. — P. 66 – 68.
10. Vayntraub R. M. O somaticheskikh frazeologizmah v russkom yazyike / R. M. Vayntraub // Leksicheskie edinyty russkogo yazyika i ih izuchenie. — Tashkent, 1980. — P. 51 – 55.
11. Vakk F. O somaticheskoy frazeologii v sovremennom estonskom literaturnom yazyike : avto-ref. diss. ... k. filol. n. / Vakk Feliks. — Tallinn, 1964. — 29 p.
12. Veterinariya. Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar : [red. Shishkov V. P.] – M. : Bolshaya Rossiyskaya entsiklopediya, 1998. [Elektronniy resurs] / Rezhim dostupu : <http://bukvy.net/books/103495-v-p-shishkov-veterinariya-bolshoy-enciklopedicheskiy-slovar.html>
13. Galeeva L. D. Sopostavitelnyiy podhod k izucheniyu somaticheskoy leksicheskoy edinyty russkogo, tatarskogo i angliyskogo yazyikov / L. D. Galeeva // Filologiya i kultura. Philology and culture. — 2013. — № 2(32). — P. 17 – 20.
14. Golyatina S. M. Somaticheskaya leksika kak sredstvo otrazheniya antropomorfnoho kulturnogo koda (na materiale donsikh kazakhikh govorov) / S. M. Golyatina // Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. — 2014. — № 2(87). — P. 110 – 113.
15. Diachenko N. M. Nominatyvni polia somatyzmiv ta vidsomatyznykh utvoren v ukrainskykh dialektakh : Dys. ... kand..filol.n. : 10.02.01 / Diachenko Nataliia Mykolaivna. — K, 2008. — 408 p.

16. Ergalieva U. A., Sulkarnaeva A.R. K voprosu ob issledovanii somaticheskoy nominatsii vo frazeologii geteromorfnykh yazyikov [Elektronniy resurs] / U. A. Ergalieva, A. R. Sulkarnaeva : Rezhim dostupu: http://repository.enu.kz/bitstream/handle/123456789/7487/somaticheskaya_nominatsiya.pdf?sequence=1
17. Zankovets A. A. Vliyaniye razlichnykh lingvisticheskikh faktorov na frazeologicheskuyu aktivnost somatizmov russkogo i belorusskogo yazyikov [Elektronniy resurs] / A. A. Zankovets // Vesnik Belaruskaga dzyarzhaynaga univiersiteta. Ser. 4, Filalogiya. Zhurnalistyka. Pedagogika. — 2007. — № 2. — P. 70 – 75 : Rezhim dostupu: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/13616>
18. Zaharenko I. V. Nogi v somaticheskoy kode kulturyi (na primere frazeologii) / I. V. Zaharenko // Yazyik, soznanie, kommunikatsiya : [zb. statey ; otv. red. V. V. Krasnykh, A. I. Izotov]. — M. : MAKS Press, 2003. — Vyip. 25. — 200 p. — P. 86-96.
19. Iliadi A. I. Ob odnoy gruppe somaticheskoy leksiki v svyazi s voprosami slavyanskoy imennoy suffiksatsii / A. I. Iliadi // Folia onomastica Croatica 10. Poseban otisak. — Zagreb, 2001. — pp.83 – 94.
20. Klinicheskaya psihologiya : Uchebnik / pod red. Karvasarskogo B. D. [Elektronniy resurs]. — SPb: Piter, 2002. — 960 p. (Seriya “Natsionalnaya meditsinskaya biblioteka”): Rezhim dostupu: <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=1719334>
21. Kochevatkin A. M. Somaticheskaya leksika erzyanskogo yazyika : Uchebnoe posobie / A. M. Kochenvatkin. — Saransk : Tiografiya «Krasnyiy oktyabr», 2001. — 208 p.
22. Latinskaya somaticheskaya terminologiya : [sost. Karanasheva V. A., Allafi L.-M.R.]. — Nalchik: Kab.-Balk.un-t, 2007. — 40 p.
23. Moskalets V. P. Zoopsykholohiia i porivnialna psykholohiia [tekst] : pidruchnyk . / V. P. Moskalets — K. : Tsentri uchbovoi literatury, 2014. — 200 p.
24. Olkhovyk M. V., Lozova M. V. Svoieridnist reprezentatsii kontseptu tilesnist v anhlomovnykh periodychnykh vydanniakh [Elektronniy resurs] / M. V. Olkhovyk, M. V. Lozova // MODERN DIRECTIONS OF THEORETICAL AND APPLIED RESEARCHES'2015 : Rezhym dostupu: <http://www.sworld.education/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2015>.
25. Podgornaya V. V. «Naivnaya anatomiya» v angliyskoy yazyikovoy kartine mira : diss. ... kand.filol.n. : 10.02.04 / Podgornaya Valeriya Vladimirovna. — Sankt-Peterburg, 2016. — 226 p.
26. Razumnoe povedenie i yazyik. Vyip. 1. Kommunikativnyie sistemyi zhivotnyih i yazyik cheloveka. Problema proishozhdeniya yazyika / Sost. A. D. Koshelev, T. V. Chernigovskaya. — M. : Yazyiki slavyanskikh kultur, 2008. — 416 p.
27. Romaniuk V. M. Linhvistychna eksplikatsiia somatychnoi leksyky / V. M. Romaniuk // Naukovi zapysky Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. — 2014. — Vypusk IV. — P. 13-20.
28. Rusanovska T. Freimova semantyka ta teoriia leksyko-semantychnoho polia u doslidzhenni slenhovykh vtorynykh nominatsii somatyzmiv / T. Rusanovska // Naukovi zapysky. — Vyp. 81(4). Seriya: Filolohichni nauky (movoznavstvo). — Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka, 2009. — P. 6–11.
29. Saharov D. A. Somaticheskaya nervnaya sistema / D. A. Saharov // Bolshaya sovetskaya entsiklopediya / V 32 t. — T. 24. — Kn. 1. — M. : Sovetskaya entsiklopediya, 1976. — P. 174.
30. Selivanova O. O. Linhvistychna entsyklopediia / O. O. Selivanova. — Poltava : Dovkillia-K, 2011. — 844 p.
31. Sivkov I. V. Somatychna leksyka v arabskii movi, movi ivryt, anhliskii ta ukrainskii movakh (strukturno-semantychnyi ta etymolohichni aspekty) / I. V. Sivkov // Skhidnyi svit. — 2013. — № 2-3. — P. 120–126.
32. Staryih O. V. Somatizmyi kak osobyiy klass slov v leksicheskoy sisteme tserkovnoslavyanskogo yazyika / O. V. Staryih // Vestnik Pravoslavnogo Svyato-Tihonovskogo gumanitarnogo universiteta III. Seriya «Filologiya», vyipusk 2 (24). — M. : Izd-vo PSTGU, 2011. — P. 80–85.
33. Tylyk O. F. Imennyky zi znachenniam podibnosti: Sposoby tvorennia ta sfery vykorystannia : dys. kand.filol. n. : 10.02.01 / Tylyk Olha Fedorivna. — Zaporizhzhia, 2006. — 222 p.
34. Tkachenko V. A. Nazvaniya ruki v razvitii leksiki indoevropeyskikh yazyikov : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.19 «teoriya yazyikoznaniya» / Tkachenko Viktor Andreevich. — K., 1991. — 16 p.
35. Topchiy M. V. Zoopsihologiya i sravnitel'naya psihologiya : uch. posobie / M. V. Topchiy. — Stavropol : SKSI, 2005. — 272 p.
36. Fabri K. E. Osnovy zoopsihologii: Uchebnik dlya studentov vysshih uchebnykh zavedeniy, obuchayuschih'sya po spetsialnostyam «Psihologiya», «Biologiya», «Zoologiya» i «Fiziologiya» / K. E. Fabri. [3-e izd.] — M. : Uchebno-metodicheskiy kollektor «Psihologiya», 2001. — 464 p.
37. Chudnov V. V. Somaticheskaya leksika v aspekte prepodavaniya russkogo yazyika kak inostrannogo: na materiale tematicheskoy gruppyi «Naimenovaniya vnutrennih organov cheloveka»: diss. ... kand. filol. nauk : 13.00.02 / Chudnov Vladimir Vasilevich. — M., 2007. — 249 p.

38. Chumicheva T. S. Frazеologizmyi s komponentami-somatizmami v natsionalnykh variantakh angliyskogo yazyka (na materiale britanskogo i amerikanskogo variantov) : avtoref. diss. ...kand. filol. nauk (10.02.01 – «germanskie yazyki») / Chumicheva Tatyana Sergeevna. — Nizhny Novgorod, 2010. — 17 p.
39. Shapiro N. I. Somaticheskikh kletok genetika / N. I. Shapiro // Bolshaya sovetskaya entsiklopediya / V 32 t. — T. 24. — Kn. 1. — M. : Sovetskaya entsiklopediya, 1976. — P. 174–175.
40. Sharmanov V. V. Somatizm kak komponent frazeologicheskoy edynitsyi russkogo i nemetskogo yazykov [elektronniy resurs] / V. V. Sharmanov // Universum: Filologiya i iskusstvovedenie : elektron. nauchn. zhurn. — 2014. — № 10 (12) : Rezhim dostupu : <http://7universum.com/ru/philology/archive/item/1656>
41. Yanitska N. Somatychna leksyka yak ob'iekt vyvchennia v inshomovnii audytorii / N. Yanitska // Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi. — 2008. — Vyp. 3. — P. 211–213.

NOTATIONS

SIC Slovnyk inshomovnykh sliv / uklad. : S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. — K. : Nauk. dumka, 2000. — 680 p. — (Slovnyky Ukrainy).

УДК 811.161.2'42:81'276.6

НАЙМЕНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СФЕРИ В ЛЕКСИЧНІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Рибак К.Б., аспірант

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
katyarybak26@gmail.com

Розглянуто найменування податкової сфери лексичної системи української мови. Сформульовано та проаналізовано базові поняття податкової системи України в контексті мовознавчих досліджень. Основний акцент робиться на визначенні поняття «найменування податкової сфери» та їхніх складників.

Ключові слова: податкова термінологія, найменування податкової сфери, податок, об'єкти, суб'єкти та база оподаткування.

НАИМЕНОВАНИЕ НАЛОГОВОЙ СФЕРЫ В ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Рыбак К.Б.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

Рассмотрены наименования налоговой сферы лексической системы украинского языка. Сформулированы и проанализированы базовые понятия налоговой системы Украины в контексте языковедческих исследований. Основной акцент делается на определении понятия «наименования налоговой сферы» и их составляющих.

Ключевые слова: налоговая терминология, наименование налоговой сферы, налог, объекты, субъекты и база налогообложения.

NOMINATIONS OF TAX FIELD IN THE UKRAINIAN LANGUAGE LEXICAL SYSTEM

Rybak K.B.

Zaporizhzhya National University, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

Nominations of tax lexical system in Ukrainian language take a great part of the vocabulary. Development and formation of the tax nominations depend on the economic and political system of society, which has an effect on semantic terminology. Fragmentary researches of taxes` history and taxation in Ukraine were found in works of F. Yaroshenko, V.V. Pavlenko, V.L. Pavlenko, T. Tsymbal, O. Vinnik, O. Chumak T. Sukalenko, O. Chorna.

Tax`s nominations cover a large amount of vocabulary from the birth of the state – Kievan Rus (IX – the end of the XIIIth century.), The time of Galicia-Volyn principality, Grand Duchy of Lithuania, Ukrainian

Cossack`s state, Zaporizhzhya Sich, location of Ukrainian lands in the Austro- Hungarian and Russian empires, the Soviet Ukraine to present independent Ukraine, – and constitute separate terminological around the basic concept of «tax» and its elements.

Ukrainian Tax Code provides a list of tax subjects and objects of taxation, tax base. Tax system of Ukraine – a combination of national and local taxes and charges imposed in established order by Tax Code of Ukraine. Given this interpretation, as well as elements of the tax system provided for in Article 7 of the Tax Code, taxes and duties (st.8-10 of the Tax Code) and taxation process in general, we can conclude that:

Nominations of taxation in Ukrainian lexical system make separate terminological area, which designates special set of names for denotation of the taxes; objects and subjects of the tax base and also depends on the stage of development of trade- economic relations, development of the state.

Ukrainian tax`s nominations is dynamic, widely branched terminological system with its own characteristics. It is also a separate part of the whole lexical system language.

Keywords: tax legislation terminology, nominations of the tax field, tax, objects, subjects and the base taxation.

Суспільство загалом і держава зокрема переживають трансформаційні процеси під час еволюції. Будь-які зміни відображаються на поповненні відповідної лексики.

У процесі вивчення динаміки формування найменувань податкової сфери слід урахувувати реалії, які вони позначають, а тому й економічний і політичний лад суспільства, форми існування держави в різні часи. Це дасть змогу визначити місце і роль податкових найменувань у лексичній системі української мови і простежити, як впливають конкретні суспільно-політичні умови на розвиток та функціонування їхнього складу.

Деєва Н. вважає, що термінологію податкової сфери потрібно представляти як своєрідну форму теоретичного мислення, наукову абстракцію, яка відображає відносини в податковій галузі [4]. О. Чорна податкову термінологію визначає як «сукупність спеціальних найменувань, що співвідносяться з об'єктами, суб'єктами та процесами оподаткування й утворюють окрему терміносистему» [12, с. 5].

Історію податків та оподаткування в Україні розкрито в роботі Ф. Ярошенко, В.В. Павленко, В.Л. Павленко [14], правовому регулюванню податкової системи України присвячена дисертація Т. Цимбал [11]. Податкова термінологія частково досліджена в мовознавчих розвідках. Зокрема, метафоричні процеси у формуванні української економічної лексики, у тому числі й податкової, описані у праці О. Винник [3], структурно-компонентну організацію фінансово-бухгалтерських терміносполучень в українській мові, серед яких і податкові найменування, досліджувала О. Чумак [13]. Сучасними проблемами вивчення термінології податківця займалася Т. Сукаленко [10]. Податковій термінології також присвячена дисертація О. Чорної [12].

Лексико-семантичні проблеми перекладу податкових і митних термінів англійської мови узбецькою досліджені узбекистанським науковцем О. Ахмедовим [1], податкової термінології англійської та російської мови викладені в дисертації І. Івановської [5], таджицької й англійської – у роботі С. Сабірової [8].

Сутність податків, їхня структура, призначення, роль, характер оподаткування визначаються торгово-економічними зв'язками, що діють у суспільстві. А тому існує безпосередній зв'язок податкової системи на тому чи іншому етапі розвитку держави із кількісним поповненням лексичної системи податковою лексикою в цей період.

Неврегульованість розмірів і періодичності збирання більшості податків, їхня величезна кількість і різноманітність на теренах Київської Русі (IX – кінець XIII ст.) позначились на поповненні мови відповідними найменуваннями: *полюддя* «у давній Русі – збирання князем із дружиною або його представниками данини з підлеглого населення», *подимне* «форма

податі залежно від кількості печей і димарів у господарстві», *повоз* «повинність, що полягала в обов'язку доставляти продукти сільського господарства за розпорядження князя на княжий двір, ринок або в похід», *дари* «добровільне підношення підданих», *погости* «місця, де збирали данину» та ін.

У першій половині XIV ст. більшість українських земель увійшла до складу Великого князівства Литовського, де зберігалася податкова система періоду Київської Русі до Люблінської унії, після якої на українських землях було запроваджено польську податкову систему, що не могло не позначитись на лексичній системі і поповненні лексики. З'являється одиниця оподаткування – *тягло* «узагальнена назва грошових і натуральних державних повинностей селян в українських землях», *волока* «одиниця виміру площі та одиниця оподаткування у Великому князівстві Литовському». Суб'єкти та об'єкти оподаткування: *коп* «збирач податків», *дворище* «одиниця оподаткування», *потужники* «залежна сільська біднота, позбавлена будь-якої власності», *дольники* «категорія селян, які сплачували землевласникові певну частку (долю) врожаю зі свого господарства» та ін. На відміну від попереднього періоду кількість найменувань податкової системи зменшилась.

Податкова система Української козацької держави (1648–1654 рр.) має безліч назв на позначення суб'єктів оподаткування. Це пов'язано з тим, що козаки збирали податки з осіб, з якими мали торгово-економічні зв'язки. Зокрема, з проїжджих за перевезення через річку брали платню, що мала назву *мостове*, з некозацького населення стягували *станцію* «податок, який ішов на утримання війська», основним податковим доходом скарбниці коша був військовий оклад, що сплачувався одруженими козаками, які платили за сім'ю, і їх називали *гніздюками* або *сиднями*.

Під час перебування українських земель у складі Австро-Угорської та Російської імперій, лексична система поповнюється найменуваннями відповідних податкових систем.

Зміна найменувань за московсько-російської податкової системи (сер. XVI – поч. XX ст.) пов'язана зі скасуванням податків від двору та їх заміна так званим *подушним* «стягування з кожної душі податного стану», окрім того, змінюється й об'єкт оподаткування: натуральні податки замінюють грошовими. З'являються додаткові податки й відповідні найменування на їх позначення: *драгунський збір*, *збір на будівництво кораблів*, *торгові податки* та ін.

За часів радянської влади (1917–1991 рр.) структура економіки потребувала різноманітних форм податків, серед яких: прямі та непрямі податки, промислові, прибутково-майнові і єдиний сільськогосподарський податок.

Податкова система незалежної України характеризується як появою нових видів податків (податок на доходи підприємств, на додану вартість, акцизний збір), так і паралельним використанням старих податкових важелів (податок із власників транспортних засобів, плата за землю, прибутковий податок із громадян та ін.). У Податковому кодексі України подано перелік загальнодержавних (податок на прибуток підприємств; податок на доходи фізичних осіб; податок на додану вартість; акцизний податок; екологічний податок; рентна плата; мито) та місцевих видів податків (податок на майно; єдиний податок), зборів (збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір), а також перелік суб'єктів оподаткування (резиденти і нерезиденти України, юридичні особи та їх відокремлені підрозділи та ін.) та коло об'єктів оподаткування, серед яких: майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством,

з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.

На сучасному етапі розвитку держави значно впливає на поповнення найменувань оподаткування й те, що *податкова система України* «сукупність загальнодержавних та місцевих податків та зборів, що справляються в установленому ПКУ порядку» [7] будувалась і будується на основі як власного, так і зарубіжного досвіду. Тому нерідко в найменуваннях податкової сфери є запозичена лексика.

Найменування податкової сфери охоплюють значний масив лексики від зародження держави – часів Київської Русі (IX – кінець XIII ст.), часів Галицько-Волинського князівства, Великого князівства Литовського, Української козацької держави, Запорозької Січі, перебування українських земель у складі Австро-Угорської та Російської імперій, Радянської України до сьогодення, Незалежної України, і складають окрему терміносистему навколо базового поняття «податок» та його елементів (Рис. 1):

Рис. 1

Рухливість складу системи податкових найменувань характеризується тим, що одні назви виходять з ужитку, окремі набувають дещо іншого значення, з'являються нові. Наприклад, у Словнику української мови в 11 томах фіксуються такі назви податків: *оброк* «податок грошима чи натурою, який стягували поміщики з кріпаків замість панщини» [9, т. 5, 1974, с. 570], *данина* «найдавніша форма оподаткування населення, яка в різних історичних умовах виступала у вигляді прямого державного податку, військової контрибуції або феодалної ренти» [9, т. 2, 1971, с. 210]), *побір* «збір грошима або натурою (на користь держави, поміщика)» [9, т. 6, 1975, с. 618] та ін., а Податковий кодекс України подає значення *податку* «обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу» [7] та *збору (плата, внесок)* «обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, у тому числі внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій» [7].

Отже, *найменування податкової сфери* в українській лексичній системі утворюють окрему терміносистему, що позначає сукупність спеціальних назв на позначення податків; об'єктів, суб'єктів та бази оподаткування; порядок нарахування та податкові періоди сплати податку, а також залежить від етапу розвитку торгово-економічних зв'язків, розвитку держави.

Податкові найменування становлять динамічну, широко розгалужену структурну організацію зі своїми особливостями і як окрему частину всієї лексичної системи мови, пов'язані із суспільними перетвореннями, типами виробничих відносин, співвідношеннями класових сил, змінами суспільно-державного устрою, міжнародними відносинами тощо. Тому й спостерігаємо регулярні перехідні процеси в найменуваннях податкової сфери (Таблиця 1):

Таблиця 1

Найменування податкової сфери як частини лексичної системи мови	
За походженням	Власне українські: <i>данина, подимне</i> та ін.
	Запозичені: <i>дилер</i> (англ.), <i>маклер</i> (нім.) та ін.
За вживанням	Активна лексика: <i>відомість, збір, плата</i> та ін.
	Пасивна лексика: історизми (<i>відкуп, оброк, подаяння</i>) та неологізми (<i>роялті, кліринг</i>).
За структурними моделями	Однокомпонентні: <i>валюта, мито</i> .
	Двокомпонентні: <i>податковий вексель</i> .
	Трикомпонентні: <i>податок з обігу</i> .
	Багатокомпонентні аналітичні: <i>податок на додану вартість</i> .

Найменування податкової сфери функціонують і розвиваються не ізольовано, а в тісному причинно-наслідковому взаємозв'язку; тому утворюють цілісну систему, зміни якої зумовлені взаємодією зовнішніх та внутрішніх факторів, мають відбиток тієї чи іншої історичної епохи та відповідної податкової системи.

Попередній огляд динаміки функціонування найменувань податкової сфери на етапах розвитку української мови не дає відповіді на всі питання, що стосуються їхнього становлення при неоднакових соціально-економічних умовах та спонукають на докладне вивчення на матеріалі великої кількості джерел: писемних пам'яток різних стилів і жанрів, лексикографічних праць, які відображають лексику відповідних періодів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахмедов О. Лексико-семантические проблемы при переводе с английского языка налоговых и таможенных терминов / О. Ахмедов // Филологические науки. Вопросы теории и практики. — Тамбов : Грамота, 2010. — № 1 (5) : в 2-х ч. — Ч. II. — С. 18–21.
2. Великий тлумачний словник української мови: 250000 слів / авт., кер. проекту та гол. ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : Перун, 2005. — 1720 с.
3. Винник О. Метафоричні процеси у формуванні української економічної лексики : автореф. дис. к. філол. наук : спец. 10.02.01 «українська мова» / О. Л. Винник. — Харків, 2007. — 18 с.
4. Дєєва Н. М. Оподаткування в Україні : навч. посіб. / Н.М. Дєєва, Н.І. Редіна, Т. О. Дулік та ін. / за ред. Н.І. Редіної. — К. : Центр учбової літератури, 2009. — 544 с.
5. Ивановская И. Терминологизация как функция языка и культуры: системно-языковые, социально-культурные и функционально-коммуникативные характеристики русско- и англоязычных терминов налогового права : дис. к. филол. наук : 10.02.20 / Ивановская Ирина Петровна. — Пятигорск, 2009. — 197 с.
6. Карпинський Б. А. Податки : словник-довідник. Навчальний посібник / Б. А. Карпинський, Н. С. Залуцька, О. Б. Карпінська. — К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2008. — 464 с.
7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна рада України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>
8. Сабирова С. Структурно-семантический анализ налоговой терминологии

- таджикського и англійського языков : дис. к. філол. наук : 10.02.20 / Сабирова Сановбар Ганиевна. — Душанбе, 2007. — 197 с.
9. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1970–1980.
  10. Сукаленко Т. Проблеми вивчення термінології податківця [Електронний ресурс] / Т. М. Сукаленко, І. В. Солодка. — Режим доступу : http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni47-243.pdf
  11. Цимбал Т. Правове регулювання податкової системи України : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Т. Я. Цимбал. — Національний університет державної податкової служби України. — Ірпінь, 2007. — 20 с.
  12. Чорна О. В. Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «українська мова» / О. В. Чорна. — К., 2009. — 18 с.
  13. Чумак О. Структурно-компонентна організація фінансово-бухгалтерських терміносполучень в українській мові : автореф. дис. к. філол. наук : спец. 10.02.01 «українська мова» / О. Г. Чумак. — К., 1998. — 24 с.
  14. Ярошенко Ф. Історія податків та оподаткування в Україні / Ф. О. Ярошенко, В. В. Павленко, В. П. Павленко. — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. — 416 с.

REFERENCES

1. Akhmedov, O. (2010) «Lexical and semantic problems when transferred with tax of English and tax term», *Fylohohycheskye science. Questions of theory and practice.* — Tambov : Diploma, 2010. — № 1 (5) : 2 parts. — Part II. — pp. 18–21.
2. Busel, V.T.(2005) *Velykyi tlymachnyi slovnyk ukrainskoi movy* [Great Dictionary of the Ukrainian language], Kyiv-Irpen : Perun, Ukraine, 1720 p.
3. Vinnik, O. (2007), «Metaphorical process in the formation of Ukrainian economic lexicon», Thesis abstract for Philology cand.sc (Ukrainian language), 10.02.01, Kharkiv, Ukraine.
4. Deeva, N.M., Redina, N.I., Dulik, T.O. and others. (2009), *Opodatkyvannya v Ukraini* [Taxation in Ukraine], Kyiv, Center of educational literature, Ukraine.
5. Ivanovskaya, I. (2009), «Terminologization as a function of language and culture: system-linguistic, socio-cultural and functional-communicative characteristics of Russian and English terms of tax law», Thesis abstract for Philology cand.sc, 10.02.20, Pyatigorsk, Russia.
6. Karpynskyy, B.A., Zalutska, N.S. and Karpinska, O.B. (2008) *Podatki; slovnyk-dovidnyk* [Taxes: Directory], Kyiv, Publishing House "Professional", Ukraine, 464 p.
7. Tax Code of Ukraine [electronic resource], Verkhovna Rada of Ukraine, available at : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page>
8. Sabyrova, C. (2007), «Structural and semantic analysis of tax terminology, Tajik and English languages», Thesis abstract for Philology cand. sc, 10.02.20, Dushanbe, Tajikistan.
9. Bilodid, I. K. (1970–1980), *Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomah* [Dictionary of the Ukrainian language, in 11 volumes], Kyiv, Scientific Thought, Ukraine.
10. Sukalenko, T. and Solodka, I. Problems of terminology study taxman[electronic resource], available at : http://philology.knu.ua/files/library/movni_i_konceptualni47-243.pdf
11. Cymbal T.(2007), «Legal regulation of tax system of Ukraine», Thesis abstract for Legal cand.sc (administrative law and process; finance law; information law), 10.02.01, National University of the State Tax Service of Ukraine, Irpen, Ukraine.

12. Chorna, O.V. (2009), «Ukrainian tax terminology areas: structure , function, formation», Thesis abstract for Philology cand.sc (Ukrainian language), 10.02.01, Kyiv, Ukraine.
13. Chumak, O. (1998), «Structure and organization component of financial and accounting terminopoluchen in Ukrainian», Thesis abstract for Philology cand.sc (Ukrainian language), 10.02.01, Kyiv, Ukraine.
14. Yaroshenko, F.O., Pavlenko, V.V., and Pavlenko, V.P. (2012), *Istoria podatkiv ta opodatkyvannya v Ukraini* [History taxes and taxation in Ukraine], Kyiv, Staff, Ukraine, 416 p.

УДК 81'1(73)(092)О'Генрі 7.08

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ Й ТАКТИКИ НЕАВТОРИТАРНО-ПЕСИМІСТИЧНОГО ТИПУ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ НОВЕЛ О'ГЕНРІ)

Рудик М.К.

*Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова,
вул. Тургенівська, 8/14, м. Київ, Україна*

rudyk-maryna@mail.ru

Стаття присвячена вивченню дискурсивно-прагматичних особливостей мовлення та стратегій / тактик як засобів їх вираження. У статті подається огляд думок щодо визначення поняття неавторитарної мовної особистості, обґрунтовуються підходи до класифікацій мовних особистостей, характеризуються стратегії замовчування та переконання й тактики їх реалізації у англійськомовному суспільстві, яким воно постає з новел О'Генрі.

Ключові слова: дискурсивна / мовленнєва стратегія, дискурсивна / мовленнєва тактика, стратегія замовчування, стратегія переконання, неавторитарна мовна особистість.

ДИСКУРСИВНЫЕ СТРАТЕГИИ И ТАКТИКИ НЕАВТОРИТАРНО-ПЕСИМИСТИЧЕСКОГО ТИПА ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ НОВЕЛЛ О'ГЕНРИ)

Рудик М.К.

*Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова,
ул. Тургеневская, 8/14, г. Киев, Украина*

Статья посвящена изучению дискурсивно-прагматических особенностей речи и стратегий / тактик как средств их выражения. В статье подается обзор мыслей относительно определения понятия неавторитарной языковой личности, обосновываются подходы к классификациям языковых личностей, характеризуются стратегии умалчивания и убеждения, тактики их реализации в англоязычном обществе, которым оно отображается в новеллах О'Генри.

Ключевые слова: дискурсивная / речевая стратегия, дискурсивная / речевая тактика, стратегия умалчивания, стратегия убеждения, неавторитарная языковая личность.

DISCOURSIIVE STRATEGIES AND TACTICS OF NON-AUTHORITARIAN AND PESSIMISTIC LANGUAGE PERSONALITY (BASED ON O'HENRY'S SHORT STORIES)

Rudyk M. K.

National Pedagogical Dragomanov University, Turgenev str., 8/14, Kyiv, Ukraine

The article focuses on the study of English linguistic personality at the 19th – the beginning of the 20th century as it is depicted by O'Henry in his short stories. It studies speech discursive and pragmatic peculiarities and strategies/tactics as a means of their implementation. The article provides an overview of ideas regarding non-authoritarian language personality definition, as well as determines various approaches to language personality classifications. The paper reveals and works out the typology of

characters' language personalities and the criteria of their identification are established. Determined here are pragmatic, national and individual peculiarities in the speakers' communicative and pragmatic activities.

Special attention is paid to the way language means contribute to the representation of discursive strategies and tactics employed by the characters as authoritarian or non-authoritarian personality. The analysis of linguistic corpus highlights the key role of English moral norms and nomism in discursive behaviour of linguistic personality realized by diverse language means. Revealed here are dominant values and national priorities typical of the English portrayed by O'Henry through the analysis of the verbal images used.

Dominant values and pragmatic priorities of the English portrayed by O'Henry as well as the fragments of knowledge pertaining to the representatives of different speech subcultures are revealed through the analysis of the verbal images used. Communicative and pragmatic features of the characters' speech in O'Henry's short stories are determined by the specific repertory of discourse strategies intrigue and tactics employed by these characters.

The article characterizes concealment strategy as well as convincing strategy and their tactics of the English speaking society. The concealment strategy depicts the complex of the language personality verbal activities targeted for own opinion suppression and answer omitting to avoid the opponents' criticism. It is the most used strategy among non-authoritarian and pessimistic language personality. The speakers use such strategy in a way of counter-question, intrigue, answer omitting or contrivance. Convincing strategy displays the language personality verbal activities aimed to persuade the opponent in his verbal weakness, to provoke the self-pity and unwilling to continue the dispute. The analysis of speech realization of the verbal dominants helps to investigate the communicative and pragmatic stereotypes of English speaking society at the end of the 19th – beginning of the 20th century.

Key words: discursive/speech strategy, discursive/speech tactic, concealment strategy, convincing strategy, non-authoritarian language personality.

Сучасні вчені виявляють значний інтерес до прагматичної сфери спілкування. Її ще називають мотиваційною, оскільки вона виокремлює саме мотиви того чи іншого комунікаційного повідомлення. Такий мотиваційний рівень мовленнєвої взаємодії науковці іменують прагматиконом [3, с. 37]. До останнього належать цілі й мотиви мовця, що контролюють її мовленнєву поведінку. Актуальність дослідження прагматичної мовленнєвої поведінки обумовлюється намаганнями науковців дізнатися більше щодо одного з наймістичніших і найзагадковіших куточків існування людини – її свідомість, пізнання, мислення та причини діяльності. Найбільш цікавими є вивчення з точки зору дискурсознавства, оскільки саме наділений змістом уривок мовлення є тією основою, завдяки якій виокремлюються невідомі параметри мовленнєвої взаємодії комунікантів. Проте дослідники вивчають мовленнєвий вплив із різних позицій, наприклад, з точки зору авторського стилю (О.В. Герасименко, О.М. Гніздечко), з позицій дискурсивних стратегій і тактик як засобів згаданого раніше впливу (І.І. Морозова, І.А. Юшковець), сучасності (О.В. Дмитрук, О.В. Фадєєва). Наукові розвідки у згаданій галузі здебільшого велися з позиції опису дискурсивної стратегії чи то як загального наукового поняття, чи то як відображення мотиваційного світогляду певних конкретних мовних особистостей. Метою нашого дослідження є узагальнення розгалужених понять щодо терміну неавторитарної мовної особистості та її типів, виокремлення дискурсивних стратегій замовчування та переконання й відображення деяких характерних мовленнєвих тактик англійськомовного суспільства певної історичної доби, а саме кінця ХІХ – початку ХХ століття. Завдання – обґрунтувати підходи до класифікації типів мовної особистості, визначити мовленнєві стратегії та характеристики основних типів комунікативних тактик неавторитарно-песимістичного типу мовної особистості англійськомовного суспільства, якими вони постають з персонажного мовлення в новелах О'Генрі. Прагматикон мовної особистості включає стійкі комунікативні потреби та готовність мовця до мовленнєвої взаємодії [2, с. 21]. Виходячи з того, що комунікативні потреби, настанови й наміри автора та дійових осіб найповніше виявляються в діалогічному мовленні, предметом дослідження є мовленнєва взаємодія персонажів, зокрема аналіз дискурсивних стратегій і тактик побудови англійськомовного художнього дискурсу на матеріалі новел О'Генрі.

Дискурсивні стратегії, хоча й виокремлюються в мові з дослідницькою метою, але, тим не менш, вони є тільки одиницями мовленнєвої взаємодії, невід'ємно з'єднані з усіма складниками (ситуацією, контекстом, соціальними та психологічними особливостями мовців) і мають свій вплив тільки за наявності цих взаємозв'язків. Саме такий підхід до мотиваційних висловів визначає актуальність роботи.

Вибір дискурсивних стратегій і тактик залежить передусім від типу мовної особистості, яку панівна більшість дослідників (О.М. Гніздечко, П.Г. Крючкова, І.А. Морякіна, К.Ф. Седов) поділяє на авторитарну і неавторитарну. Такий розподіл ґрунтується на підставі врахування ступеня дотримання універсальних норм мовленнєвого спілкування.

Формування неавторитарної мовної особистості абсолютно пов'язане з її психологічними рисами. Такий тип мовної особистості характеризується стриманим ставленням до своїх мовних опонентів і дотриманням мовленнєвих норм художнього дискурсу, що реалізується через категорію етикетизації [1, с. 77]. При цьому неавторитарній особистості не обов'язково притаманні всі згадані психологічні риси, на основі чого ми розмежуємо неавторитарно-оптимістичний і неавторитарно-песимістичний типи мовної особистості.

Важливо зазначити, що одні й ті самі дискурсивні стратегії й тактики можуть бути використані різними типами мовних особистостей з метою реалізації певної комунікативної мети. Проте за результатами кількісного аналізу використовуваних персонажами новел О'Генрі дискурсивних стратегій було виявлено, що **неавторитарно-оптимістичний тип** мовної особистості віддає перевагу стратегіям ввічливості, кепкування та спонування, а **неавторитарно-песимістичний** – стратегіям замовчування та переконання.

Виявлені кількісні показники засвідчують, що в національній культурі англійськомовного соціуму принцип ввічливості відіграє особливу роль, оскільки велику частину (61%) комунікативних зусиль мовці спрямовують на розвиток та підтримку позитивних взаємовідносин між ними з метою створити атмосферу доброзичливості. Крім цього, дослідження закріпило за англійцями репутацію стриманої, поміркованої нації. Підтвердженням слугує той факт, що на замовчування власної думки й пояснення подій раціональним шляхом спрямовано приблизно половину (64% та 31% відповідно) їхніх комунікативних зусиль. Решта стратегічних доміант (36%) у персонажному дискурсі О'Генрі припадають на емоційне запевнення опонента у своїй мовленнєвій слабкості та небажанні мовця сперечатися.

Для повного розуміння вищезазначеного реалізацію комунікативних стратегій в англійськомовному дискурсі розглянемо на прикладі стратегій неавторитарно-песимістичного типу мовної особистості, а саме стратегій замовчування та переконання.

Уявлення про себе як про менш здібну, негарну/вродливу, нещасливу людину властиві здебільшого особистостям з тривожним і педантичним типами характеру. Вони створюють занижений фон настрою, закріплюють «комплекс меншовартості». Стійка низька самооцінка спричиняє надмірну залежність від думки інших, несамостійність, з'являється боязкість, замкненість, спотворене сприйняття оточуючих [4, с. 125]. Наведені психологічні риси зумовлюють таку дискурсивну характеристику мовної особистості, як замовчування своїх ідей, ставлень і думок взагалі. Своїм мовчанням людина захищає себе від помилок у своєму мисленні, тому вона намагається уникати висловлення своєї думки чи відповіді за будь-яких умов [5, с. 75], використовуючи дискурсивну стратегію замовчування. Під **стратегією замовчування** ми розуміємо комплекс мовленнєвих дій особистості, націлених на приховування власної думки й уникання відповіді для запобігання можливої критики своєї персони з боку опонентів.

Під час дослідження персонажного дискурсу О'Генрі ми з'ясували, що для реалізації стратегії замовчування мовці використовують тактики: а) зустрічного запитання; б) інтригування; в) ухиляння від відповіді та г) вигадливості.

Прикладом реалізації **тактики ухиляння від відповіді** слугує фрагмент розмови містера Келлі та старого Ентоні, який давав першому гроші за добре виконану справу:

- *Thirteen hundred – there you are, Kelly, – said Anthony, tearing off a check.*
- *Your thousand, and the \$300 you were out. You don't despise money, do you, Kelly?*
- *Me?, – said Kelly – I can lick the man that invented poverty [8, p. 51].*

Як видно з фрагмента, старий Ентоні цікавиться, чи його найманець зневажає гроші (*you don't despise money, do you?*). Відповідаючи на це питання, Келлі використовує афірматив (*I can lick the man that invented poverty*), утім він не дає конкретної відповіді – «так» чи «ні». Така непряма заперечна відповідь дає змогу розцінювати репліку Келлі як тактику ухиляння від відповіді. Остання доволі часто взаємодіє з тактикою зустрічного запитання.

Тактику зустрічного запитання можна проілюструвати на прикладі розмови негра-візничого та репортера, який їхав до клієнтки:

- *What are you gwine there for, boss?, – the Negro said.*
- *What is that to you?*
- *Nothing, jus' nothin' [6, p. 243].*

Візничий цікавиться, куди їде пасажир, на що останній, безсумнівно, не має наміру давати відповідь. Натомість репортер ставить зустрічне запитання, використовуючи інтерогатив (*what is that to you?*), чим він відверто натякає на своє небажання розповідати про свої справи.

Прикладом **тактики інтригування** є розмова художниці С'юді з її хворою подругою Джонсі. Остання знаходиться в ліжку й рахує листя, яке падає з дерева за вікном. Розглянемо детальніше:

- *Twelve, eleven, ten, nine, eight, seven.*
- *What is it, dear?, – asked Sue.*
- *Six, – said Johnsy, in almost a whisper. — They're falling faster now. Three days ago there were almost a hundred. There are only five left now.*
- *Five what, dear. Tell your Sudie.*
- *Leaves. On the ivy vine. When the last one falls I must go, too [11, p. 82].*

З фрагменту бачимо, що Джонсі інтригує свою подругу, замовчуючи відповідь. Дівчина просто починає рахувати (*twelve, eleven, ten, nine, eight, seven*). На питання подруги, що вона рахує, Джонсі не відповідає, продовжуючи називати цифри (*six ... five*). При цьому вона розмірковує сама із собою, використовуючи констативи (*they're falling faster now. Three days ago there were almost a hundred*), чим викликає ще більший інтерес з боку С'юді. Лише на вмовляння подруги Джонсі дає відповідь (*leaves on the ivy vine*) і обгрунтовує її (*when the last one falls I must go, too*).

Тактику вигадливості можна проілюструвати за допомогою діалогу Майка Долана та Джимі Валентайна. Останній збирається пограбувати банк, коли втручається перший:

- *Got anything on?, – asked Mike Dolan.*
- *Me? – said Jimmy, in puzzled tone, – I don't understand. I'm representing the New York Amalgamated Short Snap Biscuit Cracker and Frazzled Wheat Company [12, p. 178].*

Майк Долан добре розуміє, що збирається робити Джимі, і натякає на свою обізнаність. Проте це аніскільки не збентежує Валентайна, який миттєво вигадує собі алібі. Для цього грабіжник використовує тактику винахідливості. Спочатку Джимі нібито не розуміє, до чого хилить співрозмовник (*me? I don't understand*) і прикривається вигаданою посадою,

використовуючи мовленнєві акти констативу (*I'm representing the New York Amalgamated Short Snap Biscuit Cracker and Frazzled Wheat Company*).

Досліджуючи кількісний склад персонажного дискурсу О'Генрі, ми встановили, що серед мовленнєвих тактик реалізації стратегії замовчування найпоширенішою є тактика ухилення від відповіді (56%). Тактика зустрічного запитання є менш розповсюдженою (22%). Тактики інтригування й вигадливості складають однаковий відсоток серед загальної кількості тактик – по 11%. Мовленнєвими реалізаціями стратегії замовчування слугують, здебільшого, мовленнєві акти афірмативів, інтерогативів та констативів. Вдале поєднання тактик і мовних засобів їхньої реалізації створює досконалий ефект замовчування інформації, що інколи зумовлено мотиваційною метою переконання.

Основною внутрішньою характеристикою особистості є мотиваційна сфера. У процесі розвитку людини з віком відбувається зміна мотивації її професійної діяльності. Якщо людина змінюється як особистість, то мотиви її діяльності перетворюються. Прогресивний розвиток людини характеризується рухом мотивів у бік зростаючого натхнення [4, с. 212]. Але для неавторитарно-песимістичної особистості прогресивний розвиток може забезпечуватися потребами низького рівня, тобто така особистість може практично не мати мотивів своєї діяльності, особливо комунікативної. Дискурсивна діяльність такої персони зводиться до виправдання своїх, здебільшого, завуальованих вчинків і демонстрування своєї соціальної слабкості заради відчуття жалю до своєї особи. Для забезпечення таких потреб мовці використовують стратегію переконання. Під дискурсивною **стратегією переконання** ми розуміємо сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на запевнення опонента в комунікативній слабкості мовця, висловлення небажання останнього підтримувати суперечливі диспути та виправдання своєї сумнівної діяльності заради забезпечення соціального співчуття до своєї персони.

Під час дослідження персонажного дискурсу О'Генрі ми встановили, що для реалізації стратегії переконання мовці переважно використовують тактики: а) підтримки; б) запевнення та в) збентеження.

Розглянемо, як зазначені тактики реалізуються в англійськомовному дискурсі персонажів на конкретних прикладах. Виразним проявом емоцій, що знаходять свій вияв через використання **тактики підтримки**, є монолог Дилії. Жінка пояснює чоловікові, чому вона не зізналась про роботу в пральні, вигдавши, що дає уроки гри на фортепіано:

But at length down went her head and out came the truth and tears.

– I couldn't get any pupils, – said Delia. – And I couldn't bear to have you give up your lessons; and I got a place ironing shirts in that big Twenty-fourth street laundry. You're not angry, are you, Joe? And if I hadn't got the work you mightn't have sold your sketches to that man from Peoria [7, p. 25].

Як бачимо з фрагменту, Дилія за допомогою сліз намагається показати жіночу слабкість, своє безнадійне становище (*I couldn't get any pupils*) та виправдатися перед чоловіком. Для цього вона використовує комісив (*I couldn't bear to have you give up your lessons*). Для повного переконання у відсутності своєї провини Дилія наводить аргументи на свою користь (*if I hadn't got the work you mightn't have sold your sketches to that man from Peoria*). Таке поєднання аргументів та переконань дає можливість розглядати тактику персонажа як виправдання. Невід'ємним складником зазначеної тактики є іллокутивна сила переконання адресата в істинності пропозиції.

Прикладом **тактики запевнення** слугує репліка Дели. Вона відрізала волосся, а коли отримала в подарунок гребінці, запевняє чоловіка в правильності обраного ним подарунка. Розглянемо детальніше:

The combs were expensive, she knew, and her heart had simply craved and yearned over them without the least hope of possession. ... But she hugged them to her bosom, and at length she was able to look up with dim eyes and a smile and say:

– *My hair grows so fast, Jim!* [10, p. 36].

Дела має те, про що давно мріяла – гребінці для волосся. Щоб заспокоїти чоловіка та переконати, що саме цей подарунок їй потрібен, жінка використовує асертив (*my hair grows so fast*).

Антиподом попередньої тактики є **тактика збентеження**, що може бути проілюстрована за допомогою монологу Барбара, яка прочитала чужого листа:

– *Really, Nevada, – said Barbara, with a little show of embarrassment, – you shouldn't have insisted on my opening this. I'm sure it wasn't meant for any one else to know* [9, p. 33].

Барбара прочитала листа подрузі, якій також було цікаво дізнатись про зміст пошти, втім, дотримуючись норм мовленнєвого етикету, дівчина начебто збентежена прочитаним. Для вияву почуття сорому Барбара використовує комісив (*I'm sure it wasn't meant for any one else to know*) з метою уникнення відповідальності за свої дії шляхом перекладання провини на плечі подруги (*you shouldn't have insisted on my opening this*). Таке наполегливе демонстрування свого засмучення зумовлює використання мовленнєвої тактики збентеження.

Як бачимо, мовленнєвими засобами втілення стратегії переконання є здебільшого мовленнєві акти – комісиви й афірмативи. Кількісний аналіз англійськомовного персонажного дискурсу О'Генрі свідчить, що найбільш вживаною тактикою реалізації стратегії переконання є тактика підтримки (60%). Тактики запевнення та збентеження складають однаковий відсоток серед загального обсягу тактик – по 20%. Отже, індивідуальні особливості мовленнєвої поведінки окремих комунікантів відображаються в кількісному співвідношенні використовуваних ними дискурсивних стратегій і мовленнєвих тактик їхньої реалізації.

Отже, комунікативно-прагматичні риси мовної особистості англійськомовного носія знаходять своє відображення у специфічному наборі використовуваних ним дискурсивних стратегій і тактик, що відхиляються на користь комунікативно-функціональних різновидів персонажного дискурсу. Існування багатьох інтерпретацій та класифікацій дискурсивних стратегій свідчить про інтерес до цього явища. Остаточне з'ясування всіх мотиваційних настанов мовної особистості залишається одним із суперечливих питань, пов'язаних із розкриттям нових сторін цього феномену, з урахуванням морально-етичних знань комунікантів, їх соціальної приналежності, культурно-історичних традицій епохи, у яку живе мовець, та багатьох інших аспектів. Це підтверджує актуальність ширшого і глибшого вивчення лінгвістичної природи комунікативних стратегій та особливостей їх актуалізації в англійськомовному дискурсі. Перспективним вважаємо дослідження дискурсивних стратегій і тактик їх реалізації з позиції мовленнєвого вираження статусу адресата, гендерних / вікових особливостей та вивчення соціолінгвістичних особливостей мотиваційного феномену.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гніздечко О. М. Авторизація наукового дискурсу : комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англійськомовних статей сучасних європейських та американських лінгвістів) : Дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Гніздечко Оксана Миколаївна. — К., 2005. — 203 с.
2. Карасик В. И. Языковая личность : Культурные концепты / Владимир Ильич Карасик. — Волгоград : Просвещение, 1996. — 53 с.

3. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. — М. : Наука, 1987. — 263 с.
4. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості : навчальний посібник для студ. вузів / Наталія Вікторівна Ліфарєва. — К. : Центр навчальної літератури, 2003. — 314 с.
5. Филатова Е. Соционика для вас / Екатерина Филатова. — Новосибирск : Сибирский хронограф, 1994. — 155 с.
6. O'Henry, A Municipal Report / Selected Stories. — М. : Progress Publishers, 1977. — pp. 236–253.
7. O'Henry, A Service of Love / 100 Selected Stories. — Chatham. : Wordsworth Classics. — 1995. — pp. 21–26.
8. O'Henry, Mammon and the Archer / 100 Selected Stories. — Chatham. : Wordsworth Classics. — 1995. — pp. 46–51.
9. O'Henry, Schools and Schools / режим доступу: <http://www.classicreader.com/toc.php/sid.6/aut.123>. — pp. 15–37.
10. O'Henry, The Gift of the Magi / Selected Stories. — М. : Progress Publishers, 1977. — pp. 31–37.
11. O'Henry, The Last Leaf / Selected Stories. — М. : Progress Publishers, 1977. — pp. 80–87.
12. O'Henry, The Retrieved Reformation / Selected Stories. — М. : Progress Publishers, 1977. — pp. 173–182.

REFERENCES

1. Gnizdechko O. M. Avtoryzacija naukovogo diskursu: komunikativno-pragmatychnyj aspekt (na materialy anglovovnyh statej suchasnyh evropejs'kyh ta amerykans'kyh lingvistiv): Dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.04. — Kyiv, 2005. — 203 p.
2. Karasik V. I. Jazykovaja lichnost': Kul'turnye koncepty. — Volgograd: Prosveshchenie, 1996. — 53 p.
3. Karaulov Ju. N. Russkij jazyk i jazykovaja lichnost'. — Moscow : Nauka, 1987. — 263 p.
4. Lifareva N. V. Psihologija osobistosti: Navchal'nyj posibnyk. — Kyiv: Centr navchal'noi literatury, 2003. — 314 p.
5. Filatova E. Socionika dlja vas. — Novosibirsk: Sibirskij hronograf, 1994. — 155 p.
6. O. Henry, A Municipal Report // Selected Stories. — М. : Progress Publishers, 1977. — P. 236–253.
7. O. Henry, A Service of Love // 100 Selected Stories. — Chatham. : Wordsworth Classics. — 1995. — P. 21–26.
8. O. Henry, Mammon and the Archer // 100 Selected Stories. — Chatham. : Wordsworth Classics. — 1995. — P. 46–51.
9. O. Henry, Schools and Schools // Режим доступу: <http://www.classicreader.com/toc.php/sid.6/aut.123>. — P. 15–37.
10. O. Henry, The Gift of the Magi // Selected Stories. — М. : Progress Publishers, 1977. — P. 31–37.
11. O. Henry, The Last Leaf // Selected Stories. — М. : Progress Publishers, 1977. — P. 80–87.
12. O. Henry, The Retrieved Reformation // Selected Stories. — М. : Progress Publishers, 1977. — P. 173–182.

УДК 811.111'371'367

ПАРАДИГМА ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНИХ МОДИФІКАЦІЙ У СИНТАКСИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Рудоман О.А., к. філол. н., доцент

*Хмельницький національний університет,
вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький, Україна*

oarudoman@gmail.com

У статті побудовано субпарадигму основних структурних модифікацій емоційно-експресивного мовлення. На основі виокремлених ознак ядерного речення та вивчених варіантів їхніх деформацій визначено експлікативні та імплікативні експресивні синтаксичні структури.

Ключові слова: парадигма, ядерне речення, експлікативні структури, імплікативні структури.

ПАРАДИГМА ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЭКСПРЕССИВНЫХ МОДИФИКАЦИЙ В СИНТАКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Рудоман О.А.

*Хмельницкий национальный университет,
ул. Институтская, 11, г. Хмельницкий, Украина*

В статье построена субпарадигма основных структурных модификаций эмоционально-экспрессивной речи. На основе выделенных признаков ядерного предложения и изученных вариантов их деформации выделены эксплекативные и имплекативные экспрессивные синтаксические структуры.

Ключевые слова: парадигма, ядерное предложение, эксплекативные конструкции, имплекативные конструкции.

THE PARADIGM OF EMOTIONAL AND EXPRESSIVE MODIFICATIONS IN THE SYNTACTICAL SYSTEM OF THE MODERN ENGLISH LANGUAGE

Rudoman O.A.

*Khmelnytskyi National University,
Instytutska Str., 11, Khmelnytskyi, Ukraine*

The ability of a language to be the means of expressing emotions is a main its peculiarity. The distinguishing of explicative and implicative forms is done on the basis of proper language features comparing them with the features of neutral language units. "A nuclear sentence" distinguished by M. Ya. Bloh is considered to be such a unit having the following characteristics: 1) positional minimum reflecting only obligatory syntactical positions; 2) valent subclasses of a verb as a personal verb is an organizational center of a sentence; 3) strictly recorded positions consecution – subject, predicate, object and adverbial modifier; 4) maximum communicative independence of a structure; 5) stylistically neutral structure. To study the ways of these features alterations makes it possible to define explicative and implicative forms and make a subparadigm of main emotional and expressive speech structure modifications.

According to the first feature the modification of "a nuclear sentence" is made introducing "odd" components (repetitions, addressing, some anaptyctic components) judging from the structure of "a nuclear sentence". They all extend the positional minimum of a nuclear sentence, being the tendency of explication. Here the modification "repetition", including the repetition of words, word-combinations, and whole sentences, and the modification "odd components", including the usage of emotional appeal components, explicatives, and anaptyctic segments.

According to the second feature the modification of a nuclear sentence deals with the personal verb form elimination. Thus, the constructions structurally incomplete has been distinguished as the modification "elipsis".

According to the third feature the modification of "a nuclear sentence" deals with a deviation of sentence parts position. Those are the constructions characterized by information focus shift (usually it's inversion), and structures where the sentence parts position doesn't correspond the words position of this communicative sentence type (usually it's an interrogative-exclamatory sentence and an interrogative-affirmative sentence). Thus, the modification "inversion" and the modification "transposition" has been distinguished.

The modification according to the fourth feature – maximum structure communicative independence – can reflect both tendencies – explicative and implicative, correspondingly distinguishing the modification “explanation constructions” and “potential syntactical unity split”

According to the fifth feature the modification “isolated components” has been distinguished, dealing with the usage of communicatively isolated potentially connected sentences introduced by subordinate conjunction which connects the parts of a subordinate clause in neural speech. This conjunction often keeping its function, such constructions can be considered as grammatically dependent structures used in syntactical isolation.

Thus, the paradigm of emotional speech is the classification consisting of eight modifications which appear during nuclear sentence feature deformation. Distinguished modifications differ in implicative and explicative properties.

Key words: paradigm, a nuclear sentence, explication structures, implication structures.

Однією з фундаментальних особливостей мови є здатність бути засобом вираження емоцій. Вивчення мовних рівнів, на яких відбувається вербалізація емоційних значень, постає предметом вивчення в сучасних дослідженнях. Емоційність можна виразити уже на фонетичному й лексичному рівнях. Не випадково за необхідності показати емоційно-експресивну функцію мови зазвичай звертаються до правил фонетики (особливо інтонації) та лексики. Проте емоційність також може бути пов'язана з конструктивно-синтаксичними особливостями тексту. Тому проблему створення такої парадигматичної класифікації, яка б встановила кореляцію між предикативними категоріями емоційної оцінки та їхніми структурними експонентами вважаємо актуальною.

Об'єктом дослідження є синтаксичні конструкції емоційного мовлення.

Предметом дослідження виступають компоненти структурної парадигми форм емоційного мовлення.

Мета статті полягає у створенні класифікаційного ряду модифікацій, що виникають при деформаціях ознак ядерного речення в емоційному мовленні.

На етапі розробки класифікації – етапі побудови ієрархічного рівня парадигми емоційного мовлення – градація експлікативних й імплікативних форм здійснюється на основі власне мовних ознак шляхом їхнього зіставлення з ознаками одиниць нейтрального мовлення.

Такою одиницею може виступати виокремлене М. Я. Блохом “ядерне речення”, якому притаманні: 1) позиційний мінімум, що відбиває лише обов'язкові синтаксичні позиції; 2) валентні підкласи дієслова, оскільки особове дієслово – це організаційний центр речення; 3) чітко фіксований порядок позицій від підмета через особове дієслово до предикатива, додатка й обставини; 4) максимальна комунікативна незалежність структури; 5) стилістично нейтральна структура, що відповідає чистому типу “інтелектуального”, “розсудливого мовлення” [1, с.100].

Як бачимо, остання ознака підкреслює нульове синтаксичне предикативне навантаження ядерного речення за субкатегорією “емоційність” і належність чотирьох перерахованих диференційних ознак до нейтрального мовлення. Вивчення варіантів деформації цих ознак дозволяє виявити експлікативні й імплікативні форми й побудувати субпарадигму основних структурних модифікацій емоційно-експресивного мовлення.

За першою ознакою – обмеженням складу позиційним мінімумом, що відбиває лише обов'язкові синтаксичні позиції, – модифікація ядерного речення може здійснюватися введенням “зайвих” за структурою ядерного речення компонентів: повторів (*I'm – I'm overjoyed to see how you made the grade, Bernard, overjoyed*), звертань (*You devil*), експлетивів (*What the hell do you mean*), деяких вставних компонентів (*by Jove*). Виходячи за межі синтаксису нейтрального мовлення, розширення позиційного мінімуму ядерного речення виступає проявом експлікативної тенденції в реалізації значення.

Однак варто зазначити, що статус названих компонентів різний. Експлікативна специфіка повторів визначається повторною (багаторазовою) реалізацією компонентів речення або всього речення загалом, які з погляду узусу необов'язкові, надлишкові для виконання безпосередньої комунікативної мети висловлювання: *Henry (wildly). All my life everybody's been crossing me – everybody, everything, all of you.* [18, p.103].

Емоційно марковані звертання, вигуки, експлетиви, специфічні вставні компоненти – це нові, додаткові компоненти у структурі ядерного речення, що виражають емоційну оцінку ситуації, власного висловлювання, відношення до співрозмовника та ін.:

(1) *D a v e y* (shrinking back with horror). *God with you, you poor woman, for I dare not!* [9, p. 90].

(2) *M i c h a e l* (almost in a state of collapse). *Aw, we're done for!* [13, p. 144].

(3) **C O N S T A N T** (savagely). *What th' hell does she want to go all whimpering and shaking for when she hears a car!* [14, p. 76].

(4) *V i f f* (with rising agitation). *...This farm I work on, it's spring there now, see?* [11, p.22]

Тому ці експлікативні різновиди будемо розглядати як самостійні модифікації ядерного речення – модифікація “повтор”, що включає повторення слів, словосполучень і цілих речень, і модифікація “надлишкові компоненти”, що включає вживання емоційних апелятивних компонентів, експлікативів і вставних сегментів.

За другою ознакою – валентні підкласи дієслова – модифікація ядерного речення полягає в елімінуванні форми особового дієслова. Характерна ознака еліптичних конструкцій – це відсутність підмета, присудка, підмета й частини присудка, обох головних членів речення і службових частин мови – артиклів, сполучників, прийменників, часток. Елімінування комунікативно незначущих елементів призводить до лематизації реалізованих компонентів речення, що для мовця визначається емоційною домінантою:

(1) *M u l l i g a n* (in a frightened whisper). *Near ran into him on the stairs.*[12, p. 129] => **I** near ran into him on the stairs.

(2) *M a r s d e n* (thinking frightenedly). *...who is she? ...not my Nina!..* [15, p. 91] => **She** is not my Nina.

(3) *W i l l y* (angrily). *When I was a boy – eighteen, nineteen – I was ready on the road.* [11, p. 80–81] => When I was a boy **of** eighteen, nineteen – I was ready on the road.

(4) *M i c h a e l* (angrily). *Die in th' last ditch? Us'll die in the' first one jumped into!* [13, p. 79] => **To** die in th' last ditch?

Отже, конструкції, структурна неповнота яких виявляється при їхньому зіставленні з основним компонентним складом ядерного речення, виокремлено в модифікацію “еліпсис”.

За третьою ознакою модифікація ядерного речення полягає в порушенні фіксованого порядку позицій “підмет – особове дієслово – предикатив, додаток, обставина”. Зміна притаманного для нейтральної структури порядку значеннєвих компонентів – зсув тематичних і рематичних компонентів – виникає внаслідок недооцінки мовцем закріплених форм передачі значення та експлікативною побудовою.

S e r a f i n a (panting for breath). *Outbursts of – you make me sick! Sick!*

Sick at my stomach you make me! [21, p. 39].

Окрім конструкцій, яким притаманний зсув інформаційного фокусу (зазвичай це інвертовані), інтерес представляють також структури, у яких порядок членів речення не відповідає розміщенню слів цього комунікативного типу речення. Йдеться про такі види

речень, як, наприклад, запитання, які не містять інверсії, питально-окличні й питально-розповідні речення:

(1) M u r i e l (impressed and horrified). *You went there?* [16, p. 102].

(2) K e l l e r (afraid of him, his deadly insistence). *What's the matter with you!* [10, p.273]

(3) M i s s P e t t i g r e w (starting to cry). *Don't I know that I look a fright going around in old Aunt Julia's clothes of thirty years ago.* [17, p. 124].

Визначити статус названих структур за розглянутої ознаки важко. По-перше, виокремлена ознака характерна лише для розповідних речень. По-друге, специфіка цих структур не може бути зведена до позиційних характеристик їхніх компонентів. Вивчення їхніх семантичних і функціональних особливостей показує, що їх можна віднести до особливої групи комунікативно транспонованих конструкцій [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8 та ін.].

Однак “ядерне речення <...> можна розглядати як певний тип нульового трансформу, який одержує ознаки заперечного значення за своїми функціями (тобто стає розповідним, стверджувальним, неемоційним тощо)” [1, с. 206]. Отже, ядерна модель може входити до трансформаційної системи не лише за формальними, але й функціональними граматичними ознаками.

З огляду на вище сказане, вважаємо за доцільне уточнити розглянуту ознаку: чітко фіксований порядок позицій компонентів речення в межах певного комунікативного типу. Крім того, до транспонованих конструкцій в емоційному мовленні можна віднести не лише згадані вище, але й невластиво-стверджувальні, невластиво-запитальні, невластиво-спонукальні, невластиво-заперечні та деякі інші види речень. Тобто варто доповнити цю ознаку формально-функціональною однозначністю граматичних значень (розповідного, запитального, спонукального, стверджувального, заперечного та ін.), закріплених у нейтральному мовленні за певним комунікативним типом.

Такий підхід не суперечить концепції М.Я. Блоха, оскільки “ <...> синтаксис у системі мови не лише не протиставляється семантиці, тому що певний розділ семантики виступає конститутивною частиною синтаксису: граматики та її синтаксис семантичні <...>. Саме ця семантичність синтаксису й дозволяє реченню виступати самостійною одиницею інформації в мовленні, оскільки форма або конструкція речення одержує свій постійний семантико-синтаксичний статус, який у процесі комунікації перетворюється на інформативний статус завдяки ситуативній актуалізації значень компонентів речення. В іншому випадку речення виступає для носія мови поєднанням слів, що передає інформацію про деяке ситуативне відношення дійсності, оформлене як мовленнєве повідомлення певного комунікативного спрямування відповідно до синтаксичних закономірностей мови” [2, с. 28].

Отже, конструкції з експлікативною організацією компонентів, які характеризуються зміною чіткого порядку компонентів речення, притаманного цьому комунікативного типу (без зміни його граматичного значення), виокремлені в модифікацію “інверсія”. Конструкції, у яких відбувається переосмислення узуально закріпленого значення, тобто “власне комунікативне значення стає супутнім, а комунікативне значення опозиційно-співставленого речення стає основним” [7, с. 116], включені до модифікації “транспозиція”. На відміну від інвертованих конструкцій, що характеризуються зсувом інформаційного фокусу усередині самого висловлення, у транспонованих конструкціях відбувається приписування використовуваній формі нової функції, що є проявом імплікативної тенденції.

Модифікація за четвертою ознакою ядерного речення – максимальна комунікативна незалежність структури – також може відбивати прояв обох тенденцій – експлікативної та імплікативної.

Експлікативну тенденцію можна реалізовувати подвійно: 1) шляхом розриву речення в потоці мовлення на синсемантичні відрізки, що одержують одночасно самостійний комунікативний статус; 2) шляхом побудови таких синсемантичних висловлень, у яких наступна частина уточнює, “розшифровує” значення першої.

Ілюстрацією першого випадку може служити такий приклад:

G u t m a n. Casanova, you have received a letter. Perhaps, it's the letter with the remittance check in it.

J a c q u e s (in a hoarse, exalted voice). Yes! It is! The letter! With the remittance check in it! [20, p. 224].

Експлікативна особливість відповідної репліки-відповіді полягає в тому, що висловлення, яке виступає одним поширеним реченням у вихідній репліці, розривається на декілька інтонаційно незалежних сегментів, які в результаті одержали комунікативний статус. Компоненти одночасно залишаються синсемантичними, залежними за формою й змістом. Надмірність полягає в неощадливій з погляду нейтрального синтаксису організації висловлення.

Ілюстрацією другого випадку служить такий приклад:

S i m o n S t i m s o n (with mounting violence, bitterly). That's what it was to be alive. To move about in a cloud of ignorance; to go up and down trampling on the feelings of those... of those about you. To spend and waste time as though you had a million years. To be always at the mercy of one self-centred passion, or another... [19, p. 68]

Як бачимо, експлікативний характер таких побудов проявляється подвійно. З одного боку, надмірність полягає в незвичайній організації висловлення, що складається з двох синсемантичних, невіддільних у значеннєвому плані конструкцій, кожна з яких одночасно має самостійний комунікативний статус. З іншого боку, експлікативність реалізованих форм проявляється в наявності в них надлишкових компонентів – значеннєвих корелятивів, що позначають ту ж саму дійсність. Названі відмінності розглянутих конструкцій дозволяють віднести їх до різних модифікацій – “розриви потенційного синтаксичного цілого” й “конструкції, що розшифровують”.

Поряд із названими трансформаціями експлікативного плану, модифікація цієї ознаки може відбуватися під впливом процесів, в основі яких лежить явище імплікації. Конструкції й елементарні одиниці – ізольовано вживані підрядні речення, потенційно сурядні речення, вставні компоненти, сполучники або сполучні слова, – які вважаються залежними в нейтральному мовленні, мовець може вживати з певною комунікативною метою, надаючи цим одиницям самостійного комунікативного статусу:

D a r r e l l (violently). And that wasn't all! [15, p. 165]

Отже, в емоційному мовленні дійсно використовуються лише комунікативно ізольовані потенційно поєднані речення, уведені сурядним сполучником, що поєднує частини складносурядного речення в нейтральному мовленні. Оскільки при цьому сполучник частково зберігає свою функцію, такі конструкції можна розглядати як граматично залежні структури, які використовуються в синтаксичній ізоляції.

Конструкції цього типу об’єднані в межах модифікації “ізольовані компоненти”. Випадки ізольованого вживання повністю переосмислених підрядних речень, що виражають специфічні значення (наприклад, заперечення), будуть розглянуті в модифікації “транспозиція”.

Отже, парадигма емоційного мовлення – це класифікаційний ряд, що складається з восьми модифікацій, які виникають при деформаціях ознак ядерного речення. Виокремлені

модифікації різняться формами прояву імплікативних і експлікативних властивостей. Експлікативні й імплікативні тенденції можуть зачіпати певні компоненти речення (слова, словосполучення, потенційні частини складних речень), а також структурно-семантичні характеристики умов їхнього об'єднання (злитність або розчленованість, функціональне значення конструкції та ін.).

Важливою рисою ряду субряду модифікацій є те, що він містить у собі можливість кількісної градації ознак розглянутих структур і дозволяє дати не тільки власне лінгвістичне, але й психологічне обґрунтування створених побудов, що особливо важливо для визначення особливостей семантики предикативної оцінки.

Складений класифікаційний ряд можна використати для побудови структурного складника загальної синтаксичної парадигми емоційного мовлення, хоча він, безумовно, і вимагає подальшої диференціації для встановлення кореляційних зв'язків між специфічними формами, що входять до складу кожної з модифікацій, і субкатегоріями в межах предикативної категорії “емоційність”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блох М. Я. Проблемы парадигматического синтаксиса: (на материале английского языка) : дис. ... докт. филол. наук / Блох М. Я. — М., 1976. — 444 с.
2. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / М. Я. Блох. — М. : Высшая школа, 2000. — 160 с.
3. Ильина Н. В. Структура и функционирование оценочных конструкций в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук / Ильина Н. В. — М., 1984. — 199 с.
4. Истомина Е. А. Взаимодействие синтаксико-семантических компонентов предложения: (На материале вопросительно-отрицательных предложений современного английского языка) : дис. ... канд. филол. наук / Истомина Е. А. — М., 1982. — 166 с.
5. Косарева В. А. Вопросительно-отрицательные предложения в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук / Косарева В. А. — Л., 1982. — 156 с.
6. Лисенкова Н. Н. Псевдовопросительные высказывания в английской разговорной речи : дис. ... канд. филол. наук / Лисенкова Н. Н. — Горький, 1989. — 160 с.
7. Рыбакова М. В. Эмоциональность в системе коммуникативных типов предложения: (На материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук / Рыбакова М. В. — М., 1985. — 167 с.
8. Янелюнайте С. С. Грамматические средства выражения эмотивности в тексте (современный немецкий язык) : дис. ... канд. филол. наук / Янелюнайте С. С. — М., 1985. — 174 с.
9. Hughes R. The Man Bom to Be Hanged // Seven Short Plays for Reading or Acting. — London : Pan Books, 1951. — P. 79–92.
10. Miller A. All My Sons // Famous American Plays of the 1940s / New York: The Laurel Drama Series, 1960. — P. 199–288.
11. Miller A. Death of a Salesman. — New York, 1964. — 139 p.
12. O'Casey S. Bedtime Story // Collected Plays. — London, 1951. — P. 225–258.
13. O'Casey S. Cock-a-Doodle Dandy // Collected Plays. — London, 1951. — P. 117–224.
14. O'Casey S. Oak Leaves and Lavender // Collected Plays. — London, 1951. — P. 1–116.

15. O'Neil E. *Strange Interlude // Three Plays*. — New York: Vintage Books, 1958. — P. 61–226.
16. O'Neill E. *Ah, Wilderness // Ah, Wilderness. The Hairy Ape. All God's Chillun Got Wings. The Emperor Jones. Desire Under the Elms*. — Penguin Books, 1971. — P. 13–134,
17. Robinson L. *Church Street // Seven Short Plays for Reading or Acting / London: Pan Books, 1951. — P. 93–134.*
18. Wilder Th. *The Skin of Our Teeth // Famous American Plays of the 1940s / New York: The Laurel Drama Series, 1960. — P. 23–112.*
19. Wilder Th. *The Wreck on the Five-Twenty-Five // The Best American Short Plays. 1994–1995 / New York–London, 1995. — P. 221–234.*
20. Williams T. *Camino Real // Three Plays.–New York: A New Directions Book, 1964. — P. 157–330.*
21. Williams T. *The Rose Tattoo // Three Plays.–New York: A New Directions Book, 1964. — P. 1–156.*

REFERENCES

1. Bloh, M. Ya (1976). “The problems of paradigmatical syntax (on the material of the English language)”, Thesis for Doct. Sc. (Phylology.), Moscow, Russia.
2. Bloh, M. Ya. (2000), *Teoreticheskie osnovy grammatiki [Theoretical fundamentals of grammar]*, Vysshaia shkola, Moscow, Russia.
3. Ilina, N. V. “The structure and functioning of evaluative structures in the modern English language”, Thesis for Cand. Sc. (Phylology), Moscow, Russia.
4. Istomina, E. A. “The interaction of syntactic and semantical sentence components (on the material of interrogative-negative sentences of the modern English language), Thesis for Cand. Sc. (Phylology), Moscow, Russia.
5. Kosareva, V. A. “Interrogative-negative sentences in the modern English language”, Thesis for Cand. Sc. (Phylology), Leningrad, Russia.
6. Lusenkova, N. N. “Pseudointerrogative utterances in the English speaking language”, Thesis for Cand. Sc. (Phylology), Gorkiy, Russia.
7. Rubakova, M. V. *Emotionality in the system of communicative sentence types (on the material of the English language)*, Thesis for Cand. Sc. (Phylology), Moscow, Russia.
8. Yanelunayte, S. S. “Grammatical means of expressing affectability in the text”, Thesis for Cand. Sc. (Phylology), Moscow, Russia.
9. Hughes, R. *The Man Bom to Be Hanged // Seven Short Plays for Reading or Acting*. — London: Pan Books, 1951. — P. 79–92.
10. Miller, A. *All My Sons // Famous American Plays of the 1940s / New York: The Laurel Drama Series, 1960. — P. 199–288.*
11. Miller, A. *Death of a Salesman*. — New York, 1964. — 139 p.
12. O'Casey, S. *Bedtime Story // Collected Plays*. — London, 1951. — P. 225–258.
13. O'Casey, S. *Cock-a-Doodle Dandy // Collected Plays*. — London, 1951. — P. 117–224.
14. O'Casey, S. *Oak Leaves and Lavender // Collected Plays*. — London, 1951. — P. 1–116.
15. O'Neil, E. *Strange Interlude // Three Plays*. — New York: Vintage Books, 1958. — P. 61 – 226.
16. O'Neil, E. *Ah, Wilderness // Ah, Wilderness. The Hairy Ape. All God's Chillun Got Wings. The Emperor Jones. Desire Under the Elms*. — Penguin Books, 1971. — P. 13–134.
17. Robinson, L. *Church Street // Seven Short Plays for Reading or Acting / London: Pan Books, 1951. — P. 93–134.*
18. Wilder, Th. *The Skin of Our Teeth // Famous American Plays of the 1940s / New York: The Laurel Drama Series, 1960. — P.23–112.*
19. Wilder, Th. *The Wreck on the Five-Twenty-Five // The Best American Short Plays. 1994–1995 / New York–London, 1995.– P. 221–234.*
20. Williams, T. *Camino Real // Three Plays*. — New York: A New Directions Book, 1964. — P. 157–330.
21. Williams, T. *The Rose Tattoo // Three Plays.–New York: A New Directions Book, 1964. — P. 1–156.*

LEXICAL FEATURES OF INFORMATION TECHNOLOGY FIELD IN CONTEMPORARY ENGLISH

Sydor A.R.

National University «Lviv Polytechnic», 12 Bandera street, Lviv, Ukraine

sydor_ar@polynet.lviv.ua

Language of computer technology is one of the fastest growing layers of special vocabulary. Learning of IT terminology facilitates the identification of semantic features which form the basis for the nomination of new technical devices and phenomena. The relevance of this study is also dictated by the insufficient number of studies considering English IT terminology at the present stage of its development. The article attempts to analyze the lexical peculiarities of IT terminology in contemporary English.

Key words: vocabulary, lexicon, information technology, computer, term, terminology.

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Сидор А.Р.

Національний університет «Львівська політехніка»,

вул. Бандери, 12, м. Львів, Україна

Мова комп'ютерної техніки є одним з найбільш швидкоповнюваних шарів спеціальної лексики. Навчання ІТ-термінології полегшує ідентифікацію семантичних ознак, які формують основу для виникнення нових технічних пристроїв і явищ. Актуальність цього дослідження також продиктована недостатньою кількістю досліджень, що розглядають англійську ІТ-термінологію на сучасному етапі її розвитку. У статті зроблена спроба проаналізувати лексичні особливості ІТ-термінології в сучасній англійській мові.

Ключові слова: словник, лексика, інформаційні технології, комп'ютер, термін, термінологія.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СФЕРЫ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Сидор А.Р.

Национальный университет «Львовская политехника»,

ул. Бандеры, 12, г. Львов, Украина

Язык компьютерной техники является одним из самых быстро наполняющихся слоев специальной лексики. Обучение ИТ-терминологии облегчает идентификацию семантических признаков, которые формируют основу для возникновения новых технических устройств и явлений. Актуальность данного исследования также продиктована нехваткой исследований, рассматривающих английскую ИТ-терминологию на современном этапе ее развития. В статье сделана попытка проанализировать лексические особенности ИТ-терминологии в современном английском языке.

Ключевые слова: словарь, лексика, информационные технологии, компьютер, срок, терминология.

Formulation of the problem. In connection with the progress of modern science and technology and its attendant social changes causing a radical restructuring of the conceptual apparatus of many scientific disciplines and the emergence of new fields of knowledge, new concepts arise, which dramatically increases the need for the nomination. All this leads to the so-called “terminological explosion” – a significant increase in the number of new terms, as well as the emergence of new terminologies, accompanying the emergence of new fields of knowledge [1, p. 9]. The aim of linguists is to turn the “terminological explosion” bearing largely spontaneous nature, in a controlled process [2].

Copyright acquis connection with important scientific and practical tasks, analysis of recent research and publications. The “terminological explosion”, that we are witnessing in recent decades, was mentioned by VM Leychik, SV Grinyov, BL Golovin, RY Kobrin. Computer terminology represents relatively new lexical layer, in recent years it has expanded exponentially, it is becoming more open to the general public. Today, every PC user has the specific vocabulary in computer terminology.

Still unsolved aspects of the problem, which the article is devoted. The terms of information technology are among the least studied issues of modern linguistics. In the existing scientific literature the problem of the origin of the terms of IT field has not received adequate coverage as a special study; there is no comprehensive description of native and borrowed English IT terms, linguistic and extralinguistic factors of their appearance in the language are not revealed. Meanwhile, the special vocabulary plays an important role in creating communicative-pragmatic characteristics of the text of information technologies field.

Semantic features of computer terminology and word formation processes in this field of knowledge are identified; not only the structural characteristics of the term, but also its internal content structure is considered.

The scientific significance of the research is in the determination the structural and semantic features of IT terminology. The analysis makes it possible to determine the formal structure of the IT term. This research allows expanding understanding of the functioning of the analyzed lexical units in modern English.

Presentation of basic material. A wide spread of lexicon in computer science can be explained by the fact that in modern society computers are used by much of the population and knowledge of at least, basic terminology in this area has become an everyday necessity. Thus, the circle of carriers of information technologies “language” is expanding. It begins to develop, according to the laws of language commonly understood, not professional: vernacular language must conform to generally accepted standards and specifications, resulting in determinologization of a significant amount of scientific terms and definitions.

The term “information technology” itself is understood differently in different works of linguists and interpreted extremely contradictory and not precisely. In particular, computer terminology is a part of a special (computer) language. Jaleniauskiene and Čičelytė call this language “computer language”, meaning by this definition “special language, formed in the subject field, technologically related to the production of personal computers and software to them” [4, p. 122]. The central concept around which this language formed, is the term “computer”. However, the popular notion of “information and communication technologies” (ICT) is wider and includes other technologies (television, mobile communication, etc.). Accordingly, the terminology lexicon of computer language we will call “IT terminology”.

Studies show that most simple and derivative terms of IT-technologies are formed by terminology rethinking of common-literary words. Methods for the nomination, at the use of which the form of lexical units does not change, but only a change in their values happens, are called semantic ones [3]. V.P. Danilenko notes that using semantic method meets the increasing need for new terms [3]. V.S. Vinogradov also highlights a semantic way to the nomination, when common word becomes the name of a scientific or technical concept by rethinking, metaphorization of one or more of its values [6].

The analysis of lexical filling in IT texts shows that the vocabulary of modern English-language magazines and journals with dominant theme “IT”, consists of the following kinds of lexical units: 1) the words common-literary language within the meaning adopted in the common-literary language. This is primarily functional words again, ago, almost, already, also, however, just, near, only, quite, rather, sometimes, still, then, today, might, must, and other; 2) Common-literary language words which are used in the IT text usually in a narrow, special significance. These are such words as: state, case, treadmill, storage; 3) Phraseological expressions: to see the light, have appetite for, industry body; 4) The words of common-literary language, not typically found in scientific texts, but the content of which may be the subject of scientific consideration, such as: cloud storage, cloud supplier, cloud quality; 5) Special terminology: cloud computing, middleware, cybersecurity. This analysis once again confirms the predominance of the general vocabulary of scientific orientation in the texts devoted to information technology.

The most notable transformations are taking place in the lexical area of the language. In the computer vocabulary, basic word-formation ways are affixation and acronyms, compounding, conversion and contamination.

In the scientific texts and terminological dictionaries the terms are found, consisting of three or more words. It can be argued that for the term accuracy is more important than brevity. In this regard, verbiage of a term cannot be regarded as its disadvantage.

Stylistically computer terminological system can be represented by professionalism, jargon, slang and terms themselves.

Semantic features of computer term should be considered in terms of its motivation. The term as a lexical unit, as a word or phrase of a certain natural language, has or does not have a sign of language motivation in the same way as any lexical unit.

The most common type of compound terms in English terminological lexicon is a two-component combination of words (76.46%), followed by three-component English terms (19.4%). There are also four-component, and the six-five-component terms, but their number is less than the number of two-component and three-component terms. Verboseterminological combinations of words tend to abbreviation.

A number of computer terms, which can be found in the IT magazines and journals, such as cracker, virus, piracy and others have estimated connotation, although the terms have to be neutral. For example, the lexical unit *hacker* with a value of “someone who illegally breaks into a computer system in order to steal information or stop the system from working properly” [LDCE] or piracy unit matters “the crime of illegally copying and selling books, tapes, videos, computer programs” [LDCE]. Estimated connotations in these units are incorporated in semes illegally, steal and crime – any illegal acts are condemned by society, thus the seme “bad” is implicated. Accordingly, they can be attributed to the special vocabulary (slang, professionalisms), which functions as terms, but has a characteristic stylistic “coloration”: *garbage* – unnecessary information, *deadly embrace* – the deadlock in the work program. In the computer vocabulary, units can be identified that are associated with work practices, or concepts, and are very commonly used in English-language journals of IT sphere: *to level up* – raise, *to back up* – to carry out reserve copying, *to follow a link* – to pass the link, and many others.

In the 20th century, science and technology, being the leading element of human development, served the emergence of new international words such as radio, television, program, disk, video, CD, iconoscope, radiotelescope, radar. It should be said that English itself has become “giving” language and is called lingua franca language of 20th century. Borrowings occur as a result of influence of the major linguistic and extra-linguistic factors.

An analysis of the phenomenon of the word, a flexible relationship of its components (denotation, the concept and the form) make it possible to relate one item to multiple denotations, emphasizing that the important thing in the sense of the word is generalized nature of contained therein reflecting of the reality [4]. Being a result of the reflection of complex cognitive processes of thinking, a fundamental rethinking of the nature of the word is in the fact that the name of one denotation applies to the other, if their concepts are similar in certain aspects. It should be noted that the word continues to exist in its original form (prototype), together with one reinterpreted variant (non-prototype) or loses its original meaning. The process of the emergence, development and rethinking of the meaning of the word, traditionally considered from the viewpoint of diachrony and synchrony, is determined by linguistic laws both within the language system and extralinguistic factors continuously taking place in the surrounding reality, which contributes to the emergence in the society of new denotation – the object or concept.

Analysis of the most common lexical units of the field of modern information technology allows making conclusion that the emergence of a new denotation in the terminology layer most often occurs at the using of common-literary language words under the influence of extra-linguistic reasons. Shift, or offset of the value based on the transferring of the name occupies a central position among the linguistic causes of rethinking and changing of the word' meaning that is defined by a flexible connection between its parts, such as the concept and form. At the presence of different denotations, some degree of commonality in their perception and understanding is possible, which is reflected in the use of the old form for the new concept, in which the types of transfer depend on the type of bonds between denotation and its denomination.

Thus, the meaning may change both quantitatively and qualitatively under the influence of the causes of both linguistic and extra-linguistic nature, accumulating a variety of options that leads to ambiguity (polysemy) and extending of the functionality of the vocabulary (lexicon).

As the term both specific words (*processing, software, database*), and the nation-wide special meanings of words (*candidate-perspective, memory-memory device, beauty-advantage*) are used. When learning the terminology, meaning of the term should be disclosed by the logical definition, establishing the place of the concept designated by the term, in the system of concepts of the field of science or technology. Also, in the process of learning it is necessary to pay attention to the systematicity of newly created terms [5]. In many areas of expertise, including a computer, there are rules for the formation of terms for concepts or objects of particular class. For example: the addition of certain suffixes: *user, conversion, queryable* (available for queries); composite compound words: *background* – background (field), *keyboard* – keyboard (keys, key pad), *spreadsheet* – electronic table; adding prefixes: redirection – I/O redirection, *underflow* – loose of value, *overrun* – to go beyond; phrasal verbs: *pop up* – to be displayed on the screen, *call on* – demand, *carry out* – perform. Phrasal verbs, characteristic of spoken language, are widely used in the technical sublanguages. Based on the analysis of their word meaning in a sublanguage of information technology, we can conclude that there is a group of phrasal verbs that represents the resistant lexical layer (such as *setup, bring about*) and highly specialized terms (e.g., *log on, print out*) [5]. Verbs representing stable lexical layer, refer to the special vocabulary and do not have the properties of the term to identify the concepts and objects in a given domain, but are used primarily only by a narrow circle of specialists. The special vocabulary includes various derivatives of the terms, words used in the description of connections and relationships between terminologically indicated concepts and objects, as well as a number of common words used in strictly certain combinations and thus specialized, e.g., *petal printer* – daisy wheel printer, *dummy statement* – empty operator (statement).

Since more than half of all new technologies appear in the Silicon Valley, the new terms are also born there. While working on the invention, new terms arise, and society is forced to use them. And only starting from its original form, the word can make a conversational form, appear in computer slang.

It should be noted that there is no impassable border between the terms and non-terms not. Between them there is constant contact, constant exchange occurs. In the period of the formation of any terminological system one can observe (as a characteristic phenomenon) the process of terminologization of common words. At this, there is a kind of transition of commonly understood meaning to terminological based on metaphorical and metonymic rethinking of the first. In this case we are not talking about the different meanings of the word, but about different words, such as *handshake* – handshaking, this term refers to the method of control of synchronous forwarding of data to a slow peripheral device such as a printer, in which each transfer operation requires a confirmation signal; *session* – session. It has two meanings. Both one and the other relate to the computer systems – a) an active connection between the user and the computer or between two computers; b) the sequence of operations in which connection

is established between the stations on the network, the data exchange is carried out, and the connection is terminated.

There are highly specialized terms, which express the specific terms, representing measuring values: Tred – Time RAS to CAS delay – Time remote access service to column address strobe – time interval that characterizes the delay in the signal submission bars. There is also a category of terms, which represents the name of the new inventions and devices, as well as processes and organization: blu-ray disc – blue-purple disk; carputer – computer, which is built into the car. Of special interest are target terms that enrich the composition of the new vocabulary, are easy to remember and, therefore, are commonly used. This group includes the words that are created similar to the existing, if the to add to the word acronym e – (electronic), it is possible to form a plurality of new terms – *e-commerce* – electronic commerce, *e-banking* – electronic banking. This category of terms is represented not only in the IT journals and other specialized publications, but is used widely in business, law, etc.

Summary and prospects of research results. Language of information technology, as well as information technology itself, is not static, it is constantly evolving, and enriched with new terms and terminological expressions, and the fact that some of the terms are not included in specialized dictionaries, allows talking about the fact that this layer of lexicon is little-studied and its research is promising.

REFERENCES

1. Aitchison, J. *Language Change: Progress or Decay?* Cambridge : Cambridge University Press, 2001.
2. Bidnenko, N. P. Modern Tendencies In The Process Of term Formation // *News of Dnepropetrovsk University named after Alfred Nobel*, 2013, No 1(5), pp. 205–210.
3. Gaiduk M. Language Changes in Modern English under Computerisation Impact // *Computer Science and Information Technologies*, 2009:Fourth International Scientific and Technical Conference, 15–17 October 2009, Lviv, Ukraine.
4. Jaleniauskiene, Evelina and Čičelytė, Vilma. Insight into the Latest Computer and Internet Terminology // *Studies about Languages*, 2011, No 19, pp. 120–127.
5. Jones, K. S. How much has information technology contributed to linguistics? Information technology and scholarly disciplines, Ed. J.T. Coppock, *Proceedings of a British Academy Symposium (1996)*, London : The British Academy, 2009.
6. Vinogradov, V. V Word formation in its relation to grammar and lexicology // *Selected works. Research on Russian Grammar*. ML : Uchpedgiz, 1975. — 186 p.
7. Sydor A. The formal meaning recognition of linguistic units // *Conference Papers of 6 th National TESOL Ukraine Conference at National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute” “The Way Forward to English Language and ESP Teaching in the Third Millennium”*. — Kyiv, January 23-24, 2001. — P. 70–71.

УДК 811.111'42

**“WEASEL WORDS” ЯК ОДИН З ПРИЙОМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ
СТРАТЕГІЇ ДИСКРЕДИТАЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ
ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОМОВ
С. ПАУЕР, В. НУЛАНД, Д. БАЙЄРА, ДЖ. ПАЙЄТТА)**

Судус Ю.В.

*Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника,
буль. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна*

juliasudus@gmail.com

У статті проаналізовано поняття “weasel words” в англійськомовному дипломатичному дискурсі на матеріалі промов англійськомовних дипломатів за 2013–2015 рр., що стосуються конфлікту на сході України. У дослідженні використано класифікації “weasel words”, які належать Р. В. Фелд, Г. С. Ді Карло. Встановлено, що умисна двозначність є одним з мовленнєвих прийомів реалізації стратегії дискредитації.

Ключові слова: “weasel words”, умисна двозначність, мовленнєвий прийом, стратегія дискредитації, тактико-стратегічний потенціал, сучасний англійськомовний дипломатичний дискурс.

**“WEASEL WORDS” КАК ОДИН ИЗ ПРИЕМОВ РЕАЛИЗАЦИИ
СТРАТЕГИИ ДИСКРЕДИТАЦИИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ
ДИПЛОМАТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ
(на материале речей С. Пауэр, В. Нуланд, Д. Байера, Дж. Пайетта)**

Судус Ю.В.

*Прикарпатский национальный университет им. Василия Стефаника,
ул. Шевченко, 57, г. Ивано-Франковск, Украина*

В статье проанализированы понятия “weasel words” в англоязычном дипломатическом дискурсе на материале речей англоязычных дипломатов за 2013–2015 гг., касающиеся конфликта на востоке Украины. В исследовании использованы классификации “weasel words”, которые принадлежат Р. В. Фелд, Г. С. ди Карло. Установлено, что умышленная двусмысленность является одним из речевых приемов реализации стратегии дискредитации.

Ключевые слова: “weasel words”, умышленная двусмысленность, речевой прием, стратегия дискредитации, тактико-стратегический потенциал, современный англоязычный дипломатический дискурс.

**“WEASEL WORDS” AS THE MEANS OF REALIZATION OF THE DISCREDITING
STRATEGY IN ENGLISH-SPEAKING DIPLOMATIC DISCOURSE
(based on the speeches given by S. Power, V. Nuland, D. Baer, G. Pyatt)**

Sudus Yu.V.

*Vasyl Stefanyk Prycarpathian National University
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Over the last few years the diplomatic language has repeatedly been questioned for the excessive presence of vagueness. In particular, excessive vagueness can lead to biased or even strategically-motivated interpretations of resolutions, triggering conflicts instead of diplomatic solutions. As a matter of fact, strategic agents are frequently intentionally vague.

The article presents the analysis of the phenomenon of “weasel words” or vagueness in the contemporary English-speaking diplomatic discourse. The author uses the classification of “weasel words” by G. Scotto di Carlo and Fjeld Ruth Vatvedt.

The aim of the article is to study the term “weasel words” and find the usage of such words in diplomatic discourse (DD). “Weasel words” are terms, whose meaning is very flexible, variable, and strictly dependent on context and interpretation. Vagueness is a pervasive phenomenon in natural language, as it appears to be expressed through nearly all linguistic categories. In daily experience, meanings are conveyed and understood even though many words of ordinary language are vague.

The public speeches, which the study tested, were given by S. Power, V. Nuland, D. Baer, G. Pyatt in 2013–2015 and are devoted to the conflict in the east of Ukraine. The examples given in the article show that “weasel words” are widely used in the DD. The author suggests that “weasel words” are the speech means

that help to implement the discrediting strategy in diplomatic discourse. It is also suggested that “weasel words” can help to define the communicative tonality and style of diplomatic discourse and this can be the basis for further research.

Key words: “weasel words”, *vagueness*, *contemporary English-speaking diplomatic discourse*, *tactics*, *discrediting strategy*, *speech means*.

Постановка проблеми. Сьогодні, коли міжнародні контакти набирають дедалі більшого значення, чимало інструментів їх ведення є результатом обережного балансу інтересів і дипломатичних компромісів поміж сторонами [1, с. 124]. Проте останнім часом дипломатичне мовлення набуло надмірної двозначності змісту [2, с. 559-560]. Нечіткість, або ж умисна двозначність, є поширеним явищем у дипломатичній комунікації, позаяк вона виражається через майже всі лінгвістичні категорії [3, с. 24]. Дипломатичний дискурс (ДД) не може існувати без комунікативних стратегій, і англійськомовний ДД не є винятком. Характер стратегії дискредитації в ДД визначають тактики, які її реалізують. Відповідно, тактика спрямована на забезпечення реалізації цієї комунікативної стратегії. У системі мовної комунікації може використовуватися безліч мовних тактик, причому і таких, які ще не виявлені фахівцями і не описані в літературі, тому важливо не тільки ефективно і доречно використовувати тактики, описані в літературних джерелах, а й уміти самому виділяти їх [4, с. 109]. Ми виокремлюємо тактики, які реалізують стратегію дискредитації в дипломатичному дискурсі, а саме: звинувачення, безособове звинувачення, викриття, всезагальна правда, осуд, погроза, наказ, образа, “згадування в негативному світлі”, протиставлення. Кожна із згаданих тактик реалізується за допомогою прямих чи непрямих мовленнєвих актів, серед яких ми виділяємо асертиви, директиви, комісиви, квеситиви та експресиви. Однак ми припускаємо, що існують також і інші мовленнєві прийоми, які сприяють реалізації згаданих тактик, що вжиті з метою дискредитації. Одним із таких прийомів є “умисна двозначність” або “weasel words”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття “weasel words” у лінгвістичних розвідках, присвячених дослідженню тактико-стратегічного потенціалу дискурсу, є відносно новим і потребує детального вивчення. Аспекти стратегічності в дискурсі розглядали Н.Д. Арутюнова, Р. Водак, Т. ван Дейк, В. Кінч, Г.П. Грайс, О. Іссерс, О. Паршина, М. Макаров, О. Семенюк, В. Паращук, О. Яшенкова, Ф. Бацевич, О. Шейгал, М.Л. Макаров, Г. Почепцов, Ж.В. Зігманн, К.Є. Калінін та ін. Питанню умисної двозначності присвячено не так багато наукових праць, до яких належать дослідження Д. Мелінкоффа, Р.В. Фелд, Г.С. ді Карло.

Мета статті полягає у висвітленні поняття “умисної двозначності” або WW у сучасному англійськомовному дипломатичному дискурсі як мовленнєвого прийому, що сприяє реалізації стратегії дискредитації.

Виклад основного матеріалу. Загалом, як подає словник Oxford Advanced Learner’s Dictionary [5], слово “vague” має такі значення: “not clear in a person’s mind; not having or giving enough information or details about something; suggesting a lack of clear thought or attention; not having a clear shape”. Словник видавництва Collins [6, с. 599] подає схожі значення: “not clearly explained; unable to be seen or heard clearly; absent-minded”.

Вираз “weasel words” походить зі способу ласками поїдати яйця, який полягає у висмоктуванні вмісту яйця, залишаючи недоторканою ячну шкаралупу [3, с. 28]. Слово прижилось спочатку в юридичній літературі для позначення слів, які використовуються з метою ухиляння від прямого висловлювання про позицію адресанта. Словник Collins подає таке значення терміна “weasel words”: “plural noun (informal), intentionally evasive or misleading speech; equivocation (мовлення, що є навмисно ухильним, або те, яке вводить в оману; ненадійне) [6]. У словнику OALD бачимо схоже тлумачення цього терміна: “Це слово, яке має нечітке значення, або більш, ніж одне значення, яке використовується з метою уникнення прямої форми висловлення” [5]. Інакше кажучи, “weasel words”

є неформальним терміном для слів і фраз, спрямованих на створення враження, що було озвучено конкретне і/або значуще твердження, тоді як насправді було зроблено лише нечітке або неоднозначне повідомлення. Згадане повідомлення подається таким чином, що конкретне значення може бути оскаржене, якщо хтось візьметься його заперечувати [1, с. 125].

Покладаючись на визначення таких науковців, як Дж. Скотто ді Карло та Д. Мелінкофф, ми вважаємо, що *“weasel words”* (WW) – це слова та висловлювання з дуже гнучким значенням, яке суттєво залежить від контексту та їх інтерпретації [2, с. 559; 5, с. 21]. Фактично, зумисне надмірна невизначеність і розпливчастість у мовленні дипломата не завжди має позитивний ефект, передусім тому, що вона призводить до браку інформативності, суб’єктивних інтерпретацій правил і можливих маніпуляцій мови для особистих намірів [3, с. 130].

Серед WW чільне місце посідає група прикметників. Норвезька дослідниця Р.В. Фелд [7, с. 165] розробила класифікацію таких прикметників, поділивши їх на групи згідно з їхніми семантичними особливостями.

Таблиця 1 – Прикметники з нечітким значенням за класифікацією Р.В. Фелд

Типи прикметників	Визначення	Приклади
Модальні (modal adjectives)	They express modal force ranging from necessity to desirability.	necessary, expedient, desirable, unpractical' etc.;
Етичні (ethic adjectives)	They are related to ethical standard.	right, equitable, responsible, justifiable, reasonable, etc.;
Прикметники доказу (adjectives of evidence)	They express degrees of accordance between conditions and conclusions.	natural, unlikely, and likely, etc.;
Прикметники наслідку (adjectives of consequence)	They represent degrees of consequence attributed to the modified noun.	crucial, critical, serious, considerable, significant, etc.;
Прикметники частотності (adjectives of frequency)	They represent one of the most complicated categories of adjectives because they denote the evaluation of the appearance of the noun related to some kind of a quantitative norm:	widespread, common, normal, usual, special, deviant etc.;
Прикметники загальних якостей (adjectives of general qualities)	express a quality relevant dimension in general	as good, bad, useful, unacceptable, inadvisable, etc.;
Прикметники співвідношення (relational adjectives)	They convey relationship between nouns and fixed standards.	suitable, sufficient, appropriate, etc.

Згідно з даними таблиці, Р.В. Фелд поділяє прикметники на сім груп: модальні, етичні, прикметники доказу, модальності, частотності, загальних якостей та співвідношення. Уважаємо, що наявність таких WW у дипломатичному дискурсі є однією з диференційних ознак відношення досліджуваних текстів до певного типу вербального комунікативного стилю. Г.С. ді Карло додає ще декілька слів до цього списку, як-от: *“qualified”*, *“fair”*,

“further”, “related”, “subsequent”, “temporary” та “voluntary” [3]. Спираючись на класифікацію Р.В. Фелд та Г.С. ді Карло, ми проаналізували англійськомовні промови сучасних дипломатів, а саме: С. Пауер, В. Нуланд, Дж. Пайетта, Д. Байера за 2013–2015 рр., що стосуються конфлікту на сході України, та знайшли такі WW (виділимо фрази з WW жирним курсивом). Наведемо вибрані приклади:

“Necessary” (необхідний)

“But no resolution would have been necessary if Russia had used its leverage with the separatists on Thursday, getting them to lay down their arms and leave the site to international experts”. Це висловлювання є прямим асертивним МА, який реалізує **тактику осуду**, маркером якої є конструкція “But.., if..”. С. Пауер говорить, що “ніякої резолюції не було б потрібно, якби РФ наказала сепаратистам скласти зброю”, а отже робить спробу засудити дії Росії.

“Between now and then, we have made it clear that Russia needs to take concrete steps to disavow separatist actions in Eastern Ukraine, pull back its forces outside the country, and demonstrate that they are prepared to come to these discussions to do what is necessary to de-escalate”. Подане висловлювання В. Нуланд реалізує **тактику наказу**. Маркером цієї тактики є модальне дієслово “need to”.

“Right” (правильний)

“We call on Russia to make the right choice: pull back your forces, deploy and support international monitors to Crimea and to eastern Ukraine and begin a real and productive dialogue with your neighbor in Ukraine”. Приклад висловлювання з промови В. Нуланд реалізує **тактику наказу**. Маркерами цієї тактики є дієслова, вжиті в наказовому способі стосовно до РФ: “pull back”, “deploy”, “support”, “begin”. Підсиленням слугує фраза “we call on Russia to make the right choice”, у якій дипломат говорить про “правильний” вибір, який має зробити РФ: “the right choice”.

“We call on Russia to join that consensus, make the right choice and pull back its forces”. Приклад висловлювання з промови В. Нуланд реалізує **тактику наказу**. Дипломат закликає публічно РФ за допомогою дієслівного маркера: “to call on” дійти консенсусу, зробити правильний вибір та відвести свої війська. Підсиленням слугує фраза “make the right choice”, у якій дипломат говорить про “правильний” вибір, який має зробити РФ.

“Responsible” (відповідальний)

“Russia’s incitement of groups to come out to protest is not responsible behavior in the present situation”. Приклад висловлювання з промови С. Пауер реалізує **тактику осуду**, адже дипломат “звинувачує РФ у невідповідальних діях”.

“It also means holding the Minsk agreement signatories – the separatists and Russia – to account when they refuse Ukraine control of its own border, when deadly Russian weapons and fighters continue to flow across it by the hundreds, and when state-owned Russian media spews lies about who is responsible for the violence”. Приклад висловлювання з промови В. Нуланд містить **тактику звинувачення**, яку реалізує прямий асертив. Дипломат говорить про РФ і сепаратистів як про єдине ціле, звинувачуючи їх у низці негативних дій стосовно України. Підсилюють тактику слова з негативною конотацією: “deadly”, “weapons”, “fighters”, “media spews”, “lies”, “violence”.

“Unlikely” (неправдоподібний, малоімовірний)

“Because of the technical complexity of the SA-11, it is unlikely that the separatists could effectively operate the system without assistance from knowledgeable personnel. Thus we cannot rule out technical assistance from Russian personnel in operating the systems”. Висловлювання

складається з двох МА. Перше речення є прямим асертивом, що служить ввідним. Другий МА є прямим асертивом, що реалізує **тактику звинувачення**, адже С. Пауер говорить про те, що США не виключає того твердження, що досвідчений військовий персонал РФ допомагає сепаратистам.

“Critical” (критичний, вирішальний)

*“And I join others in thanking our briefers, Under Secretary-General Feltman and OSCE Deputy Chief Monitor Hug, for providing the Security Council and the international community with the facts underlying the escalation in violence, which are **critical in a conflict** where some continue to try to obscure the truth”*. Висловлювання С. Пауер реалізує **тактику безособового звинувачення**, адже дипломат, не називаючи РФ, звинувачує її у приховуванні правди.

*“Obviously, it is a **critical question** whether Russia is continuing its policy of seeking to destabilize – and ultimately annex – land from its neighbor”*. Висловлювання С. Пауер реалізує **тактику “згадування в негативному світлі”**.

“Serious” (серйозний)

*“If Russia is **serious about peace**, or sincerely cares about the humanitarian situation in eastern Ukraine, it must stop supporting violence through the flow of weapons, personnel, and materiel across the border”*. Висловлювання Д. Байера реалізує **тактику наказу**.

*“But the Kremlin made a **very serious miscalculation**: it underestimated your resilience and your willingness to unite to help your fellow citizens”*. Висловлювання С. Пауер реалізує **тактику “згадування в негативному світлі”**.

“Significant” (значний, важливий, істотний)

*“We stand ready to intensify targeted sanctions and to implement **significant additional restrictive measures** to impose further costs on Russia should events so require”*. Висловлювання Д. Байера є прямим асертивом, який реалізує **тактику “згадування в негативному світлі”**.

*“Today's vote shows that despite **significant misinformation** spread by Russia, the truth of what Russia has done in Crimea has penetrated to all the regions of the world”*. С. Пауер згадує РФ у негативному контексті. Третє висловлювання реалізує **тактику звинувачення**. Дипломат говорить про те, що “РФ поширює неправдиву інформацію”, також про те, “що світ знає, що РФ зробила в Криму”, а отже, звинувачує Росію в анексії Криму.

“Widespread” (дуже поширений)

*“We reiterate our grave concern over the **widespread, systematic harassment** of Crimean Tatars, ethnic minorities, and others who oppose the Russian occupation of Crimea”*. Висловлювання Д. Байера реалізує **тактику “згадування в негативному світлі”**.

*“There also must be continued consequences for Russia's consistent violations of the fundamental principles of the UN Charter and for its ongoing failure to meet the commitments it has made. And there must be consequences for the **widespread crimes and abuses** committed by the armed separatists Russia supports”*. Обидва висловлювання С. Пауер реалізують **тактику звинувачення**.

“Common” (загальний, спільний)

*“In Crimea, where the role of Russian authorities is as profound as it is illegal; journalists and human rights defenders have faced harassment and torture; **ensorship is common**”*. Висловлювання С. Пауер реалізує **тактику “згадування в негативному світлі”**.

“Special” (спеціальний, особливий)

*“And just last week, President Putin signed a decree classifying any death of Russian soldiers in **“special operations”** in peacetime a state secret, a policy which previously was limited to wartime only”*. Висловлювання С. Пауер є прямим асертивом, який реалізує **тактику “згадування в негативному світлі”**.

“Unacceptable” (неприйнятний, неприпустимий)

*“It is **certainly unacceptable** to my government and I suspect it is also unacceptable to the governments of the European Union”*. Висловлювання складається з двох прямих асертивних МА, що містять **тактику осуду**. Дж. Пайетт засуджує дії Росії (попередньо йдеться про РФ) фразою *“what is happening today is unacceptable”*. Дипломат використовує повторення слова *“unacceptable”* як додатковий мовний прийом, що підсилює тактику осуду: *“certainly unacceptable”, “is also unacceptable”*. Мовець вживає слова *“certainly”, “also”*, які є в наведеному прикладі маркерами інтенсифікації тактики осуду.

*“Therefore, any further unilateral intervention by Russia into Ukrainian territory – including one under the guise of providing humanitarian aid – **would be completely unacceptable and deeply alarming**”*. Висловлювання С. Пауер реалізує **тактику осуду**.

“Sufficient” (достатній)

*“And, just as important, what message are we sending to other countries with similarly alarming ambitions around the world, when we let Russia violate these rules without **sufficient consequences?**”*. Висловлювання С. Пауер реалізує **тактику “згадування в негативному світлі”**.

“Futher” (подальший, наступний, додатковий)

*“Russia has fired self-propelled artillery into Ukraine and has **further violated Ukrainian territory** by crossing over the border to fire”*. Висловлювання Д. Байєра реалізує **тактику звинувачення**.

*“Our free nations will stand united so that **further Russian provocations** will only mean more isolation and costs for Russia”*. Висловлювання Д. Байєра реалізує **тактику погрози**.

*“But that is not consistent with the agreement that they’ve signed, and it is certainly something that will entail **further costs for Russia** to the extent that Russia is giving the marching orders”*. Висловлювання Дж. Пайетта містить **тактику погрози**: *“it is certainly something that will entail further costs for Russia”* та **звинувачення**: *“Russia is giving the marching orders”*.

*“Therefore, any further unilateral intervention by Russia into Ukrainian territory – including one under the guise of providing humanitarian aid – **would be completely unacceptable and deeply alarming**”*. Висловлювання С. Пауер реалізує **тактику осуду**.

“And today we are considering further measures in response to Russia’s continued pressure on Ukraine”. У висловлюванні В. Нуланд згадує про РФ негативним чином, що підтверджує фраза *“Russia’s continued pressure on Ukraine”*, а отже, містить **тактику “згадування в негативному світлі”**.

*“And as President Obama stated, “the Russian leadership must know that if it continues to destabilize eastern Ukraine and disrupt this month’s elections, we will move quickly on additional steps, **including further sanctions that will impose greater costs**”*. Висловлювання В. Нуланд реалізує **тактику погрози**, адже використовуючи умовне речення з *“if”*, дипломат погрожує новими санкціями РФ, *“якщо РФ продовжить операцію з дестабілізації в Україні та завадить виборам”*.

Як показують усі наведені приклади, у промовах дипломатів присутні слова з сумнівним, розмитим значенням, т. зв. “прикметникові WW”, вжиті щодо об’єкта дискредитації, тобто РФ. Досліджуваному дискурсу притаманне використання модальних, етичних WW, прикметників доказу, наслідку, частотності, загальних якостей та співвідношення. Дипломати вдаються до вживання цих груп слів у тих випадках, коли дискредитують РФ за допомогою тактики “згадування в негативному світлі” [4, с. 109] тощо.

Висновок. Отже, ми беремося стверджувати, що використання англійськомовним дипломатом умисної двозначності, так-званих “weasel words”, а особливо семи груп прикметників, згідно з класифікацією Р. В. Фелд та Г. С. ді Карло, суттєво впливає на процес сприйняття адресатом мовлення дипломата; забезпечує успішність мовленнєвих тактик, тому слугує одним із прийомів, здатних сприяти реалізації стратегії дискредитації опонента в англійськомовному дипломатичному дискурсі в умовах конфлікту. На нашу думку, WW безпосередньо пов’язані з поняттям комунікативного стилю та тональності дискурсу, та є однією з ознак, що допомагають віднести текст промови до певного типу тональності й стилю, у чому й полягає перспектива подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Судус Ю. В. “Weasel words” або умисна двозначність в англійськомовному дипломатичному дискурсі / Ю.В Судус // Матеріали III Міжнародного симпозиуму “Американські та британські студії: мовознавство, літературознавство, міжкультурна комунікація”, 22-24 квітня 2016 р. — С. 124–131.
2. Scotto di Carlo, G. “Weasel words” in legal and diplomatic discourse: vague nouns and phrases in UN resolutions relating to the second Gulf war / G. Scotto di Carlo // International Journal for the Semiotics of Law. — 2015. — № 28(3). — 559–576 pp.
3. Scotto di Carlo, G. Vagueness as a Political Strategy: Weasel Words in Security Council Resolutions Relating to the Second Gulf War : дис. ... д-ра. / G. Scotto di Carlo. — 296 p. — [Електронний ресурс] : http://www.fedoa.unina.it/8673/1/Scotto_di_Carlo_Giuseppina_24.pdf
4. Судус Ю. В. “Згадування в негативному світлі” як основна тактика реалізації стратегії дискредитації в англійськомовному дипломатичному дискурсі (на матеріалі промов В. Нуланд) / Ю. В. Судус // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. — 2016. — Вип. 10(3). — С. 108–115.
5. Oxford English learner`s dictionary. — Oxford university press. — 2016. — [Електронний ресурс]: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
6. Collins English dictionary. — 2016. — [Електронний ресурс] : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/weasel-words>
7. Fjeld, Ruth Vatvedt 2005. The Lexical Semantics of Vague Adjectives in Normative Texts. In Bhatia V. K. / Engberg J. / Gotti M. / Heller D. (eds). Vagueness in Normative Texts. Bern: Peter Lang, 157-172 pp.
8. Mellinkoff D. The Language of the Law / D. Mellinkoff. — Boston : Little Brown & Co. — 1963. — 526 p.

REFERENCES

1. Sudus Y. V. “Weasel words” abo umysna dvoznachnist v anhlomovnomu dyplomatychnomu dyskursi / Y. V. Sudus // Materialy III Mizhnarodnoho sympoziomu “Amerykanski ta brytanski studii : movoznavstvo, literaturoznavstvo, mizhkulturna komunikacia”. — 2016 p. — P. 124-131.
2. Scotto di Carlo, G. “Weasel words” in legal and diplomatic discourse: vague nouns and phrases in UN resolutions relating to the second Gulf war / G. Scotto di Carlo // International Journal for the Semiotics of Law. — 2015. — № 28(3). — P. 559–576.

3. Scotto di Carlo, G. Vagueness as a Political Strategy: Weasel Words in Security Council Resolutions Relating to the Second Gulf War: дис. ... д-ра. / G. Scotto di Carlo. — 296 p. — [Електронний ресурс]: http://www.fedoa.unina.it/8673/1/Scotto_di_Carlo_Giuseppina_24.pdf
4. Sudus Y. V. "Zhaduvannia v nehatyvnomu svitli" jak osnovna taktyka realizacii stratehii dyskredytacii v anhломovnomu dypломатичномu dyskursi (na materialii promov V. Nuland) / Y. V. Sudus // Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva. — 2016. — Vyp. 10(3). — P. 108-115.
5. Oxford English learner`s dictionary. — Oxford university press. — 2016. — [Електронний ресурс]: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>
6. Collins English dictionary. — 2016. — [Електронний ресурс]: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/weasel-words>
7. Fjeld, Ruth Vatvedt The Lexical Semantics of Vague Adjectives in Normative Texts. In Bhatia V. K. / Engberg J. / Gotti M. / Heller D. (eds). Vagueness in Normative Texts. — Bern: Peter Lang, 2005. — P. 157-172.
8. Mellinkoff D. The Language of the Law / D. Mellinkoff. — Boston : Little Brown & Co. — 1963. — 526 p.

УДК 81'42

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКА АВТОРСЬКА ПУНКТУАЦІЯ ЯК ОДИН ІЗ ПРИЙОМІВ МОВНОЇ ГРИ (НА МАТЕРІАЛІ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ ПРЕДСТАВНИКІВ СТАНІСЛАВСЬКОГО ФЕНОМЕНА)

Тепшич А.І., к. філол. н.

Донецький національний університет, вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна

bilozubnastja86@gmail.com

У статті доводиться, що порушення правил пунктуації є одним із виявів мовної гри, притаманної постмодерністським текстам. Автор розглядає використання авторських розділових знаків у прозі представників станіславського феномена та виявляє основні тенденції обігравання пунктуації.

Ключові слова: постмодерністський текст, мовна гра, норма, авторська пунктуація.

ПОСТМОДЕРНИСТСКАЯ АВТОРСКАЯ ПУНКТУАЦИЯ КАК ОДИН ИЗ ПРИЕМОВ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ (НА МАТЕРИАЛЕ ПРОЗОВЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СТАНИСЛАВСКОГО ФЕНОМЕНА)

Тепшич А.И., к. филол. н.

Донецкий национальный университет, ул. 600-летия, 21, г. Винница, Украина

В статье доказано, что нарушение правил пунктуации является одним из проявлений языковой игры, свойственной постмодернистическим текстам. Автор рассматривает авторские знаки препинания в прозе представителей станиславского феномена и выявляет основные тенденции в обыгрывании пунктуации.

Ключевые слова: постмодернистический текст, языковая игра, норма, авторская пунктуация.

POSTMODERN IDIOSYNCRATIC PUNCTUATION AS ONE OF THE METHODS OF LANGUAGE GAME (BASED ON PROSE AT THE REPRESENTATIVES OF STANISLAVSKY PHENOMENON)

Tepshich A.

Donetsk National University 21, 600-richya str., Vinnytsia, Ukraine

To achieve the artistic concept authors use all possible means and methods of writing. One of these techniques is punctuation.

Postmodernists often use punctuation otherwise than rules stipulated and the degree of deviation from the norms can vary greatly. Typically, these deviations do not hinder communication between author and reader, but rather help better understanding of writing. If the deviation from the rules of punctuation serves expressiveness of thought, it can not be considered an error and in such cases it is considered as the idiosyncratic punctuation. Next derogations from the rules of punctuation are present in prose of Stanislavsky phenomenon's representatives: 1) punctuation where it is optional; 2) the absence of one or all punctuation

marks. This technique is used often and has the following functions: a) is used to transfer physical or mental state of the character, b) creates a stream of consciousness; 3) enhancing the position of the punctuation mark. In such cases, it is not mandatory to deviate from the norms and violations of the rules of punctuation: reception is to replace not strong enough characters with more powerful in its emotional or dividing function. For example, replacing comma with full stop; 4) noticeable frequency of usage of certain punctuation mark. If text is dominated by a punctuation mark, it immediately attracts attention. In this respect the prose of T. Prokhasko is interesting: most frequent punctuation marks in his prose are dashes and brackets. Their main function is to create slow rhythm of the narrative.

So, multifunctionality of idiosyncratic punctuation is not just a violation of rules of punctuation, but strengthening the values of punctuation and expanding the boundaries of their use and enrichment of language features in order to achieve artistic expression.

Key words: postmodern text, language game, rule, idiosyncratic punctuation.

Мовна гра є головною ознакою постмодерністського тексту, особливості якої визначувані іронічним постмодерним світоглядом. Гра допомагає письменникам позбутися від наслідків тоталітаризму, адже вона вільна, руйнує канони, проголошує відкритість, знімає опозицію центр – периферія.

Лінгвістичне розуміння мовної гри досить широке, проте й на сьогодні це поняття не має несуперечливого й однозначного тлумачення [2; 6; 15; 19; 20]. На нашу думку, доречно розглядати мовну гру у зв'язку із мовною нормою, адже порушення встановлених відношень між мовними одиницями породжує незвичні, контекстуально зумовлені значення. Переважно мовна гра реалізується за рахунок нестандартного використання мовних одиниць, яке сприймається лише у співвідношенні з нормативним. Читач має володіти знаннями про норми кодифікованої літературної мови, щоб помітити й інтерпретувати відхилення від них.

Мовна гра в художній прозі представників станіславського феномена присутня на всіх рівнях мовної системи та переважно виявляється через порушення норми (фонетичної, словотвірної, морфологічної, лексичної, синтаксичної, пунктуаційної, графічної).

Для досягнення художнього задуму письменники використовують усі можливі засоби письмового мовлення. Метою нашого дослідження є аналіз авторської пунктуації як одного із прийомів мовної гри в постмодерністському тексті.

Автори художніх творів намагаються так використовувати пунктуаційну систему мови, щоб найефективніше передати бажану інформацію. А. Корнієнко зазначає, що письменники могли б створити власну пунктуацію, якщо б їх не стримувало бажання бути зрозумілими [13, с. 193]. Саме тому майстри художнього слова узгоджують власне використання розділових знаків із загальними правилами, зберігаючи логіку і сенс.

Доволі часто письменники-постмодерністи розставляють розділові знаки не за загальноприйнятими правилами, а ступінь відхилення від норми може значно варіюватися. Здебільшого такі відхилення не перешкоджають комунікації між автором та читачем, а навпаки, допомагають глибшому розумінню художнього задуму. Якщо відхилення від правил вживання розділових знаків слугує для увиразнення авторської думки, то його не можна вважати помилкою, у таких випадках йдеться про авторську пунктуацію.

Термін «авторська пунктуація» розглядається філологами в широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні авторську пунктуацію тлумачать як непередбачувану правилами пунктуаційну систему, що має свої зображально-виражальні функції. У вузькому розумінні авторська пунктуація – явище суб'єктивного плану, тобто специфічні, послідовні та систематичні пунктуаційні прийоми, характерні для певного автора.

У зв'язку з цим спостерігаються дискусії щодо визначення поняття «авторська пунктуація». У сучасному мовознавстві можна виокремити три його основні значення: 1) усі розділові знаки, які наявні в авторському тексті [5; 18]; 2) розділові знаки, що не відповідають чинним правилам [3; 4; 5]; 3) розділові знаки, що домінують у творі [3; 4; 14]. У роботі ми використовуємо друге та третє значення поняття «авторська пунктуація», оскільки це узгоджується з нашим розумінням мовної гри як свідомого порушення норми.

Пунктуаційні прийоми у прозі представників станіславського феномена, незважаючи на їхню різноманітність, можна згрупувати так:

1. Наявність/відсутність розділового знака. Наявність розділового знака там, де він необов'язковий, – рідкісний прийом мовної гри. Твір Ю. Іздрика «Острів КРК» побудовано у формі своєрідної сповіді, тому оповідь ведеться від першої особи, але один з фрагментів тексту, що контрастує за змістом, взято в лапки. Так у ліричну оповідь головного героя вривається роздум про «бутафорських аристократів». Автор руйнує цілісність тексту і за допомогою пунктуаційно-графічних засобів звертає на це увагу читача [10, с. 47].

Відсутність якогось одного або усіх розділових знаків трапляється в постмодерністській прозі набагато частіше та виконує такі функції: 1) слугує для передачі фізичного чи психічного стану персонажа: внутрішні монологи хворого Северина з новели «Довкола озера» Т. Прохаська позбавлені крапок; 2) створює потік свідомості: своєрідним внутрішнім монологом, власне молитвою є новела «Канонізація•R» Ю. Іздрика, вона записана без крапок; сни в романі «Воцтек» є важливими елементами для розуміння твору, вони кілька разів виникають на сторінках твору та завжди оформлені без крапок.

2. Заміщення знаків. Авторська індивідуальність може виявлятися в підсиленні знакової позиції. У таких випадках необов'язковим є відхід від норми і порушення пунктуаційних правил: прийом полягає в заміні недостатньо сильних знаків більш сильними за своєю розділовою чи емоційною функцією. Наприклад, розчленованість мовлення створюється заміною коми на крапку: *«Двадцять шість. Двадцять п'ять. Двадцять чотири»* [10, с. 62]. Так ліричний герой відраховує секунди свого перебування під водою, йому важко дихати, коли дихати стає неможливо, мовлення стає ще членованішим, спазматичним: *«Тринадцять удар ногами. Нічого. Не дає. Забува»* [10, с. 62]. Мозок персонажа перестає функціонувати, думки втрачають окресленість та набувають форми потоку свідомості, тому там, де крапка потрібна, її немає, і навпаки. До цього ж прийому вдається Ю. Іздрик для опису психічних проблем, тяжких душевних переживань персонажа: Воцтек пише листа коханій, мова листа яскраво демонструє психічну нестабільність героя: *«Я хочу вбирати всі запахи твого тіла. Вони прекрасні. Цілувати тебе всюди, куди тільки можуть потрапити уста. Пестити без краю. Годувати тебе. Купати, як немовля. Колисати на ніч. Бути з тобою. Бути тобою. Бути»* [9, с. 129], недарма листа «згодом було підшито до лікарняної справи».

Нами зафіксовано такі випадки заміни розділових знаків, що не вкладаються в жодні правила. Велика кількість дужок та тире в прозі Т. Прохаська є наслідком того, що автор ніколи не використовує лапки для передачі прямої мови на письмі. Письменник відокремлює мовлення персонажів за допомогою дужок: *«Старий Беда відписував (Якби я пам'ятав усе, що вони казали, що ми говорили...)»* [17, с. 36], або тире: *«Франциск казав – сюжети не закінчуються і не зникають»* [17, с. 69]. Короткі вислови Франциска в романі «Непрості» ніколи не беруться в лапки, можливо, для того, щоб акцентувати на їхній анафоричності, універсальності висловленої мудрості, можливо, щоб продемонструвати нездатність Себастьяна відрізнити свій досвід від досвіду «вчителя».

Цікавим із мовного погляду є роман Ю. Іздрика «Подвійний Леон»: текст закінчується

не крапкою, а комою. Для створення ефекту відкритої кінцівки автор вдається до гри на лексичному, пунктуаційному та графічному рівнях: *«Нам, як і справедливо забутому Маріво П.К. де Шамблену де, вже більше нічого сказати, і все, що здатні ми зробити, аби не уподібнитися блаженному Леонові, це поставити нарешті велику, промовисту, хоча й нічого не обіцяючи нікому кому, дві коми, багато ком , , , , , ,»*, а внизу сторінки – авторська примітка: *«Кома – 1 (грам.). Розділовий знак, який розмежує частини речення. 2 (мед.). Стан непритомності з порушенням чутливості й рефлексів...»* [11, с. 174].

3. Помітна частотність використання певного розділового знака. Якщо в художньому тексті домінує певний пунктуаційний знак, то це одразу привертає до себе увагу. Цікавою з цього погляду є проза Т. Прохаська: його «найулюбленіші» розділові знаки – тире та дужки.

Автор використовує тире: 1) для редукції: розгорнені в часі та просторі події скорочуються до одного словосполучення чи речення, а їхню послідовність демонструє тире: *«весна 1944 – остання весна автобуса-бару – колони вантажівок на гірських дорогах – деякі машини стоять тижднями – безпорадність управління – єдиний мотив – на Захід – солдати живуть у кузовах, вдень чекають можливого від'їзду, вночі бродять околицями – кілька угорських капралів п'ють цілу ніч в барі – Себастьян впізнає серед них двох румунських опришків, котрі двадцять років тому відрізали голову Францові – він показує їх нишком Анні як фрагмент приватного епосу – не знати, чи могли опришки-капрали пригадати Себастьяна, але ніхто нікому не каже жодного слова – вранці мадяри ідуть спати до вантажівки, а Себастьян з Анною переїжджають трохи вперед – Анна просить, щоб він дуже детально оповів, як все відбулося з дідом Францом...»* [17, с. 99–100]; 2) для передачі логічного розгортання думки, демонстрації причинно-наслідкових зв'язків: *«Линва від балкону веде до високопіднятого повітряного змія – на змієві прилаштована птахоловська сітка – у сітку потрапляють птахи – птахи втікають зі своїх місць від фронту – за Чорногорою живе орнітолог – орнітолог кільцював птахів – птахи покільцьовані – вони летять через Чорногору – потрапляють у сітку – Франц оглядає кільця – Франц знає орнітолога – Франц розуміє його коди кільцювання – на кільцях вказані місця гніздування – птахи втікають зі своїх місць – значить, туди дійшов фронт»* [17, с. 78]; 3) для унаочнення розташування предметів у просторі: *«Франциск вирішував, як їм надалі сідати: він – Анна – Себастьян, він – Себастьян – Анна, чи Анна – він – Себастьян»* [17, с. 63]; 4) щоб створити відчуття напруги: перед тире читач робить паузу і замирає в очікуванні: *«В обох руках – ножі. Видно, що один він вже почав кидати – якраз випускає з руки. Анна тримається ногами за його талію, спина торкається Себастьянових колін, а волосся – підлоги»* [17, с. 93].

Частотне використання автором тире є виправданим та має велике значення для розуміння твору, адже один із головних персонажів, Себастьян, між іншим, як і більшість героїв твору, *«воліє риторику ошадну, а не надмірну – значень більше, ніж слів, а не навпаки»* [17, с. 99]. На місці пропущених слів з'являється тире. Саме тому «непроза» Себастьяна є такою цікавою, адже її потрібно зрозуміти, власне, це і є одним із завдань земляних богів «непростих»: вони «розшифровували непрозу, вмюючи уявляти собі навіть більше» [17, с. 94]. Читач у такий спосіб долучається до богів, намагаючись осягнути магію тексту.

Головна функція дужок у творах Т. Прохаська – створення уповільненого ритму оповіді. Як зазначає Ю. Іздрик, *«...ключ до прози Прохаська: вона вкрай щільна, концентрована, насичена, як екстракт. Отож, у читанні найвагомим є темпоритм. Читати треба повільно, якомога повільніше...»* [8, с. 11]. Але читати інакше неможливо: письменник постійно ніби зупиняє нас, уводячи в текст інші тексти, що подаються в дужках, часом вони перевищують за розміром основний текст і змушують постійно повертатися

до вже прочитаного: *«Непокоїти власна фізіологія перестала його відразу після того, як вчитель розповів йому, що Брем оповідав, ніби у псів нух в мільйон разів кращий, ніж у людей. Це було незбагненно, жодна уява не могла навіть близько підійти до такого поняття. Але Франц, змінивши порядок принаймні до десяти, перейнявся тим, як все, що відбувається назовні, побільшено відображається у псячих головах, які протяги носяться коридорами їхнього мозку (Це він також розповів Себастьянові, і той намагався вважати з різкими запахами, щоб псів не подразнювало те, від чого неможливо втекти. Себастьян мало не плакав, коли – ідучи на снайперські позиції – мусив намащувати черевики тютюновим розчином, щоб пси, раз затагнувшись тим запахом, втратили охоту і здатність йти його слідом). (Франц так заповажав псів, що, поселившись у Ялівці, завів собі кількох дуже різних. З поваги ж ніколи не виховував їх. Пси жили, народжувалися і вмирали вільними. Здається, дивлячись на життя інших псів в околицях Ялівця, вони були за це Францові вдячні. Зрештою, саме вони були справжньою інтелігенцією Ялівця)»* [17, с. 24–25].

Надмірне використання в художніх текстах дужок притаманне й іншим письменникам-представникам станіславського феномена, але вже не на рівні цілого тексту, а на рівні окремих його фрагментів. Дужки зазвичай виконують такі завдання: 1) у дужках подається суб'єктивна оцінка ситуації: *«Рейтузи щільно (надто щільно) облягали її мускулясті ноги і розвинені (надто розвинені) стегна. На шкіряному поясі висів довгий (надто довгий) ніж з узористим лезом і вишуканим (надто вишуканим) держаллом»* [7, с. 26]; 2) для ускладнення тексту: *«Саме він згодом, через невідомо яку кількість чи протяжність цього нашого-вашого часу написав портрет А., але це трапилося пізніше, коли А. повернулася з мандрів, повернулася відомою, майже знаменитою, здобувши в мандрах ім'я (ім'я, ім'я, читачу, ім'я, над розгадкою якого ми так марно б'ємося з тобою (тут знову виникає бажання відкрити дужки, щоб уявити собі цей марнославний і марнослівний двобій з уявним читачем («б'ємося з тобою»)), але дужки, на жаль, створюють лише ілюзію тривимірності тексту, і скільки б не вміщав їх одна в одну, ніколи не досягнеш ефекту, відомого в літературі під назвою «синдром Любанського»)»* [9, с. 132] – автор вдається до деконструкції речення; 3) у дужках подається конкретизація, уточнення: *«Втім (чи до того ж) масштаб явищ не мав жодного значення, бо точнісінько так само виразно ти чув: як тихо пропливає у невеличкому лісовому озері зграйка полохливих риб (вірніше – розрізняв рух кожної рибини в усіх можливих зграях й табунах усіх можливих рік, озер, морів, водоймищ); і як за кілька кроків від ліжка, у шафі, вгризається в офіцерське сукно старого пальта личинка сірої молі (насправді ж ти бачив рух кожного вусика кожної комахи на всьому просторі підвладного тобі світу)»* [9, с. 42]. Як видно з наведених прикладів, нерідко письменники безпосередньо наголошують чи натякають на штучність свого тексту, його надмірну ускладненість і надлишковість. Якщо у Т. Прохаська кожний пунктуаційний знак має певне «містичне» значення, яке читач має розшифрувати, то інші письменники, вдаючись до вставлених конструкцій, демонструють свою майстерність у володінні мовою чи почуття гумору, їхні коментарі часто мають іронічний характер.

Можна зробити висновок, що багатофункційність авторської пунктуації полягає не просто в порушенні пунктуаційної системи мови, а в підсиленні значень розділових знаків, розширенні меж їх використання та в збагаченні образотворчих можливостей мови для досягнення художньої виразності. Перспективи подальшого дослідження полягають в аналізі ігрової пунктуації Ю. Іздрика, Ю. Андруховича, Т. Прохаська, В. Єшкілева у фокусі психолінгвістики, що дозволить зрозуміти характер мовних особистостей персонажів й оповідачів, а також ідейно-тематичні та художньо-естетичні настанови авторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Перверзія : [роман] / Юрій Андрухович. — Львів : ВНТЛ-Класика, 2004. — 304 с.
2. Арутюнова Н. Д. Аномалии и язык (к проблеме языковой картины мира) / Н. Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. — 1987. — № 3. — С. 3–20.
3. Базжина Т. В. Авторская пунктуация [Электронный ресурс] / Т. В. Базжина, Т. Ю. Крючкова // Русский язык. — 2000. — № 14 (230). — С. 14–16. — Режим доступа : <http://rus.1september.ru/article.php?ID=200001401>
4. Береговская Э. М. Очерки по экспрессивному синтаксису / Э. М. Береговская. — М. : Рохос, 2004. — 208 с.
5. Валгина Н. С. Актуальные проблемы современной русской пунктуации : [учеб. для студ. вузов] / Н. С. Валгина. — М. : Высшая школа, 2004. — 259 с.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая / [отв. ред. и сост. М. А. Кронгауз]. — М. : Русские словари, 1996. — 411 с.
7. Єшкілев В. Імператор повені / Володимир Єшкілев. — Львів : ЛА «Піраміда», 2004. — 200 с.
8. Іздрік Ю. ...Про...за...про : [передмова] / Ю. Іздрік // Лексикон таємних знань : [новели] / Т. Прохасько. — Львів : Кальварія, 2006. — С. 7–11.
9. Іздрік Ю. Воццек & воццекургія / Ю. Іздрік. — Львів : Кальварія, 2002. — 204 с.
10. Іздрік Ю. Острів Крк та інші історії : [повість, новели, автокоментар] / Ю. Іздрік. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. — 120 с.
11. Іздрік Ю. Подвійний Леон / Ю. Іздрік. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. — 204 с.
12. Іздрік Ю. Р. Таке / Ю. Іздрік. — Харків : Вид-во «Клуб сімейного дозвілля», 2009. — 271 с.
13. Корниенко А. А. Периферийные знаки препинания как элемент фигуративного синтаксиса в новеллистических текстах А. Сомон / А. А. Корниенко // Материалы научно-методических чтений ПГЛУ. Часть III. — Пятигорск, 2006. — С. 192–197.
14. Мельничук О. А. Повествование от первого лица: интерпретация текста / О. А. Мельничук. — Москва : Изд-во московского университета, 2002. — 208 с.
15. Норман Б. Ю. Игра на гранях языка / Б. Ю. Норман. — М. : Наука, 2006. — 344 с.
16. Прохасько Т. Лексикон таємних знань : [новели] / Т. Прохасько. — Львів : Кальварія, 2006. — 192 с.
17. Прохасько Т. Непрості / Тарас Прохасько. — [2-е вид.] . — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2006. — 140 с.
18. Савченко І. С. Пунктуація сучасної української мови : [підр. для вищ. шк.] / І. С. Савченко. — Черкаси : «Відлуння-Плюс», 2008. — 152 с.
19. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. — [2-е изд., испр. и доп.]. — М. : Языки славянской культуры, 2002. — 552 с.
20. Сковородников А. П. Языковая игра / А. П. Сковородников // Культура русской речи : энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др.]. — М., 2003. — С. 796–803.

REFERENCES

1. Andruhovych, Yu. (2004), *Perverziya [Perversion]*, VNTL-Klasyka, Lviv, Ukraine.
2. Arutyunova, N. (1987), "Anomaly and language (to the problem of a language picture of the world)", *Voprosy yazykoznaniiya*, vol.3, pp. 3–20.
3. Bazczina, T. and Kryuchkova, T. (2000), "Idiosyncratic punctuation", *Russkiy yazyk*, vol.14, pp. 14–16, available at: <http://rus.1september.ru/article.php?ID=200001401>
4. Beregovskaya, E. (2004), *Ocherki po expressivnomu sintaxisu [Essays on expressive syntax]*, Rochos, Moscow, Russia.
5. Valgina, N. (2004), *Aktualnyye problem sovremennoy russkoy punktuacii [Actual problems of modern Russian punctuation]*, Vysshaya shkola, Moscow, Russia.
6. Vezhbitskaya, A. (1996), *Yazik. Kultura. Poznaniye [Language. Culture. Cognition]*, Russkiye slovari, Moscow, Russia.
7. Yeshkilev, V. (2004), *Imperator poveni [Imperator of the flood]*, Piramida, Lviv, Ukraine.
8. Izdryk, Yu., (2006), *Proza pro... [Prose about..., foreword of Lexicon of secret knowledge]*, Kalvariya, Lviv, Ukraine, pp. 7–11.
9. Izdryk, Yu. (2002), *Votsek & votsekurgiya [Wozzeck]*, Kalvariya, Lviv, Ukraine
10. Izdryk, Yu. (1998), *Ostriv Krk ta inshi istoriyi [The island of Krk and other stories]*, Lileya-NV, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
11. Izdryk, Yu. (2000), *Podviynyi Leon [Double Leon]*, Lileya-NV, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
12. Izdryk, Yu. (2009), *Take [Take]*, Klub simeynogo dozvilla, Kharkiv, Ukraine.
13. Korniyenko, A. (2006), *Pereferiynnye znaki prepiniyani kak element figurativnogo sintaksisa v novelisticheskikh textah A. Somon [Peripheral punctuation marks as part of the figurative syntax novelistic texts of A. Somon. Proceedings of the conference PNLU, part III]*, Pyatigorsk, Russia, pp. 192–197.
14. Melnichuk, O. (2002), *Povestvovaniye ot pervogo litsa: interpretaciya teksta [First-person narrative: interpretation of text]*, Izd-vo moskovskogo universiteta, Moscow, Russia.
15. Norman, B. (2006), *Igra na granyah yazyka [Play on the verge of language]*, Nauka, Moscow, Russia.
16. Prohasko, T. (2006), *Lexikon tayemnyh znan [Lexicon of secret knowledge]*, Kalvariya, Lviv, Ukraine.
17. Prohasko, T. (2006), *Neprosti [Neprosti]*, Lileya-NV, Ivano-Frankivsk, Ukraine.
18. Savchenko, I. (2008), *Punktuaciya suchasnoyi ukrajinskoyi movy [Punctuation of modern Ukrainian language]*, high school textbook, Vidlunnya-Plus, Cherkasy, Ukraine.
19. Sannikov, V. (2002), *Russkiy yazyk v zerkale yazykovej igry [Russian language in the mirror of the language game]*, Yazyki slavanskoj kultury, Moscow, Russia.
20. Skovorodnikov, V. (2003), "Language game", *Kultura russkoy rechi: Encyclopedic dictionary*, Moscow, Russia, pp. 796–803.

УДК 811.134.2:81'373.7

КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З ГАСТРОНОМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ В ІСПАНСЬКОМОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Телкова О.В., к. філол. н., доцент, Телкова Я.Ю., студент

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

ksenya708@ukr.net, dgesika13@rambler.ru

Предметом дослідження є іспанські фразеологічні компаративні конструкції з гастрономічним компонентом. У статті розглядаються структурно-семантичні особливості утворення цих одиниць у взаємозв'язку з лінгвокультурними факторами, що визначають їхню внутрішню форму. Робиться спроба класифікації цих конструкцій за ступенем вмотивованості образної структури. Особливу

увагу приділено національно-культурному аспекту компаративних конструкцій, що обумовлюється специфікою іспанськомовної картини світу.

Ключові слова: фразеологія, семантика, мовна картина світу, компаративні фразеологічні конструкції, гастрономічний компонент

КОМПАРАТИВНЫЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ С ГАСТРОНОМИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ В ИСПАНСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЕ МИРА: ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ АСПЕКТ

Телкова О.В., Телкова Я.Ю.

*Запорожский национальный университет,
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

Предметом исследования выступают испанские фразеологические компаративные конструкции с гастрономическим компонентом. В статье рассматриваются структурно-семантические особенности образования этих единиц в их взаимосвязи с лингвокультурными факторами, которые определяют их внутреннюю форму. Делается попытка классификации данных конструкций по степени мотивированности их образной структуры. Особое внимание уделяется национально-культурному аспекту этих единиц, который обусловлен спецификой испанской языковой картины мира.

Ключевые слова: фразеология, семантика, языковая картина мира, компаративные фразеологические конструкции, гастрономический компонент

COMPARATIVE PHRASEOLOGICAL UNITS WITH GASTRONOMIC COMPONENT IN SPANISH-SPEAKING WORLD PICTURE: LINGUOCULTURAL ASPECT

Tielkova O.V., Tielkova Ya.Yu.

Zaporizhzhya national university, Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

This study was performed within modern linguistic and cultural explorations aimed at studying national cultural specificity of language units, determining its relevance. Basing on fundamental investigation, initiated by scientists in the nineteenth and twentieth centuries, modern scientists focus their efforts on the study of national cultural specificity of idioms due to the peculiarities of the national picture of the world. The review of recent works in this area carried out on the material of different languages, shows a lack of studies of comparative idiomatic constructions with gastronomic component of the Spanish language, which determines the need for this study.

The subject of the article are Spanish comparative phraseological units with gastronomic component selected by continuous sampling from dictionaries and internet resources. The choice of research subject is conditioned by the specific of the Spanish gastronomic culture and place that it occupies in the lives of spanish-speaking communities. This fact becomes the key to understanding the special place of gastronomic component in the valuation scale of Spanish speakers. The basis for the creation of comparative phraseological structures with gastronomic component serves sustainable comparison that exists in the vocabulary of a language as finished recorded units and is reproduced in speech.

The article deals with the structural and semantic peculiarities of formation of these units in conjunction with linguocultural factors that determine their internal form. To the comparative idiomatic constructions, which are discussed in the article, we refer comparative verbal and adjectival constructions like *verbo (adjetivo) + más + que (como) + sustantivo*. The concept of "gastronomic component" contains the names of foods (vegetables, fruits, berries), food, drinks, dishes, kitchen utensils, cooking process.

We make an attempt to classify these structures according to the degree of motivation into motivated and unmotivated. In the first type the standard of comparison is transparent, that allows to understand accurately the significance of comparative phraseological unit and mechanism of its formation. In unmotivated comparative phraseological units the standard of comparison often appears not as it is in the real world, and it is associated with reinterpreted and fixed image in the cultural spanish-speaking community. The interpretation of these structures requires recourse to various sources of cultural information, using presupposition reception to find links between language and imprinted in it shaped standards of a community.

Special attention is given to national-cultural aspect of comparative constructions, which is due to specific Spanish-speaking world view, which displays the peculiarities of gastronomic traditions, preferences of Spaniards and which are used by them for evaluation of surrounding world and other people.

Key words: phraseology, semantics, lingual picture, comparative phraseological constructions, gastronomic component

У межах сучасних лінгвокультурологічних досліджень, які активно проводяться на матеріалі різних мов світу, виникає стійкий інтерес науковців до виявлення національно-культурної специфіки фразеологічних систем та їхніх окремих компонентів. Спираючись на фундаментальні фразеологічні розвідки, започатковані Ш. Баллі, В.В. Виноградовим, О.В. Куніним, В.М. Телією, Ю.М. Карауловим, О.О. Уфимцевою, сучасні лінгвісти спрямовують свої зусилля на: визначення місця фразеологізмів у національних мовних картинах світу [6; 11], виявлення національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць у компаративному аспекті [9; 13], дослідження національно-культурного компоненту у складі компаративних фразеологізмів [7; 12]. Певну увагу сучасних науковців привертає гастрономічний компонент, який визначає специфіку втілення національних картин світу [2; 3; 16] та функціонування гастрономічного дискурсу [1; 4].

На матеріалі іспанської мови дослідження гастрономічної лексики проводилося фрагментарно, наприклад, у межах дисертації В.В. Яковлевої було розглянуто структурно-семантичні особливості компаративних конструкцій з гастрономічним компонентом [12]. Н.Г. Мед у своєму дисертаційному дослідженні іспанської оцінної картини світу побічно торкається специфіки втілення гастрономічного компоненту у формуванні естетичної та інтелектуальної оцінки [6]. О. Чесноковою проводилось зіставне порівняння фразеологічних одиниць (далі – ФО) з гастрономічним компонентом на матеріалі іспанської та російської мов [13]. А.Р. Дворнікова та С.П. Лісняк вивчають лінгвокультурні та регіональні особливості фразеологізмів із гастрономічним компонентом у національних варіантах іспанської мови [2].

Що стосується власне іспанських дослідників, вони звертають увагу як на окремі лінгвальні аспекти утворення і функціонування компаративних ФО [15; 17], так і питання, пов'язані з методикою викладання іспанської мови як іноземної [14; 20].

Наведені вище роботи свідчать про стійкий інтерес сучасної лінгвістики до вивчення компаративних ФО під різними кутами зору на матеріалі мов світу. Однак слід зауважити, що лінгвокультурна специфіка компаративних конструкцій з гастрономічним компонентом та особливості їхнього втілення в іспанськомовній картині світу вивчені недостатньо, що зумовлює **актуальність** цієї статті і визначає предмет нашого дослідження.

Об'єктом дослідження у статті є іспанські компаративні фразеологічні конструкції (далі КФК) з гастрономічним компонентом, а **предметом** – національно-культурна специфіка утворення цих конструкцій. Для досягнення головної **мети** статті – виявлення національно-культурної специфіки утворення КФК з гастрономічним компонентом – передбачається виконання таких **завдань**:

- дібрати методом суцільної вибірки КФК з гастрономічним компонентом зі словників фразеологічних одиниць та інтернет-ресурсів [5; 8; 19];
- виділити в їхньому складі гастрономічний компонент та визначити його національно-культурну маркованість;
- дослідити специфіку утворення відібраних КФК.

Під КФК ми розуміємо, слідом за В.В. Яковлевою [12], фразеологічні конструкції, основою для створення яких слугує стійке порівняння, яке існує у словниковому складі мови у вигляді готових зафіксованих одиниць та відтворюється в мовленні. До КФК, що розглядаються у статті, ми відносимо компаративні дієслівні та ад'єктивні конструкції типу *verbo (adjetivo)+más+que (como)+sustantivo*, наприклад, *dulce como el acitrón* – люб'язний, приязний, *estar (fresco)como lechuga* – свіжий як огірок, *más chupado que un espárrago* – щуплявий, миршавий. До поняття «гастрономічний компонент» відносяться назви продуктів (овочі, фрукти, ягоди), страв, напоїв, посуду, кухонного приладдя,

процесів приготування їжі. Матеріалом послуговували 125 КФК, відібрані методом суцільної вибірки з іспансько-російського фразеологічного словника під редакцією Е.І. Левінтової та інших джерел.

Слід пояснити також вибір об'єкта статті, оскільки для розуміння важливості цього компоненту в іспанськомовній картині світу ми маємо звернути увагу на особливість іспанської гастрономічної культури та її місце в житті іспанськомовної спільноти. По-перше, гастрономія Іспанії, за свідченням Королівської гастрономічної академії, є фундаментальним компонентом культури та цивілізації країни, а регіональне розмаїття традиційної та сучасної іспанської кухні має небагато аналогів у світі. Тому гастрономічна спадщина Іспанії є не тільки привабливою для туристів, це ключ до розуміння менталітету іспанської нації та мови, якою послуговуються в іспанськомовному світі [18]. Не випадково в іспанській мові існує достатньо велика кількість КФК з гастрономічним компонентом, які відображають національно-культурні особливості звичаїв, традицій, вподобань іспанців та які використовуються ними для оцінки навколишнього світу та інших людей, наприклад *como de masa* – крихкий, неміцний; *como un espárrago* – довгий як жердина, дуже високий; *como una pimienta* – прудкий, моторний, кмітливий; *como pera en tabaque* – бережливо, дбайливо.

По-друге, так звана середземноморська тріада – пшениця, оливкова олія та виноград та їх похідні продукти (хліб, вино) – не втратила своєї актуальності і до теперішнього часу. Хліб у цій тріаді посідає почесне місце, пов'язуючись з сакральними для іспанців поняттями: *como pan bendito* – потроху, невеликими шматочками (букв. як хліб благословенний), однак *ser como el pan bendito* – бути несповна розуму, простакуватим. Позитивна оцінка людини також пов'язана з хлібом: *bueno como el pan* (*como el pan bueno, mas bueno que el pan, como el pan tierno*) – найдобріша, наймиліша у світі людина. Для позначення невеликої кількості говорять *como migas de pan* – дуже мало, як кіт наплакав, а для того, щоб підкреслити важливість чогось у житті людини – *necesitar una cosa como el pan de la vida*. З оливковою олією пов'язана КФК *más caro que el aceite de Aparicio* – дуже дорогий, на вагу золота, занадто дорогий. Для того, щоб зрозуміти походження цієї КФК, слід зробити лінгвокультурологічний екскурс в історію: у XVI столітті Апарісіо де Субія винайшов мазь для лікування опіків та ран, до складу якої входила оливкова олія та інгредієнти рослинного походження. Рецепт зберігався у секреті і ці ліки міг виробляти тільки його винахідник. Мазь коштувала дуже дорого і була не співвідносною з продуктом. Тому для того, щоб сказати, що ціна зависока і невиправдана, використовують цю КФК.

Говорячи про національно-культурну специфіку ФО, ми спираємось на твердження В.М. Телії про їхню внутрішню форму, що є носієм вмотивованості, оскільки ФО виникають на основі образного переосмислення дійсності певним етносом. Тому компаративні ФО виступають як «шаблони національно-культурного розуміння світу, як надбання групової свідомості» [10, с. 239]. За ступенем вмотивованості образної структури КФК їх умовно можна розділити на вмотивовані та невмотивовані. У першому типі еталон порівняння має прозорий зміст, наприклад, *colorado como una manzana (una fresa)*, *rojo como un tomate* – червоний як рак; *blanco como la leche* – білосніжний, молочно-білий. Колір предмета, який використовується як еталона порівняння, є його постійною ознакою, що дозволяє безпомилково розуміти значення КФК і механізм її утворення. У деяких КФК значення стає прозорим також завдяки першому компоненту, який вже містить ознаку порівняння, часто інтенсифікуючи її, наприклад, *más dulce que el almibar (azucar, miel)* – дуже солодкий, нудно-солодкий. КФК цієї групи позначають: фізичні властивості предметів чи істот (*como sopas* – густий як кисіль, *cundir como el arroz* – рости дуже швидко, швидко розповсюджуватися, *más pequeño que una almendra* – дуже маленький, невеликий за розміром), фізичні та психологічні характеристики людини

(*como ciruela pasa* – міцний, жиливий (про старого чоловіка), *solo como el espárrago* – один як палець, *sano como una manzana* – рум'яний немов яблуко).

У невмотивованих КФК еталон порівняння часто виступає не таким, яким він є в реальному світі, а пов'язується з його переосмисленим та закріпленим образом в іспанськомовній культурній спільноті. Інтерпретація таких КФК вимагає звернення до різноманітних джерел культурної інформації, використання прийому пресупозиції для пошуку зв'язків між мовою та закарбованими в ній образними еталонами певної спільноти. Так, у КФК *ser más fresco que una lechuga* – бути нахабою, *estar más triste que una lechuga* – бути дуже засмученим, еталон порівняння виступає салат-латук, який не може володіти людськими характеристиками. Очевидно, що таке образне уявлення виникає у носіїв мови, які еталонізують властивості овоча, переносячи оцінку на людину. Перший компонент КФК такого типу дозволяє зрозуміти загальне значення завдяки своїй прозорості *ser fresco* – бути нахабою, *estar triste* – бути засмученим. До цього типу можна також віднести наступні КФК: *más serio que un ajo* – поважний, манірний, *escojer uno como entre peras* – обирати дуже прискіпливо, обирати найкраще, *como la sartén* – дуже брудний, немов чорт.

Найяскравіше національно-культурна специфіка проявляється у невмотивованих КФК, де присутній лише еталон порівняння, пов'язаний з народними звичаями та культурою, як, наприклад, *como un melón de invierno* – тупуватий, дурнуватий, малоосвічений. Іспанія є одним з найбільших у світі виробників сільгосппродукції, у тому числі дині, яка налічує безліч сортів: літні, осінні та зимові. Для кожного сорту є свої строки збору та споживання. Невипадково діяльність з вирощування дині знаходить своє втілення у мовних одиницях, наприклад, в іспанській мові налічується близько 30 приказок, пов'язаних з динею [19]. Що стосується зимової дині, її слід споживати до середини зими (17 січня, день Святого Антонія) і зазвичай вона має непривабливий зовнішній вигляд. Можливо тому вона послугувала образним еталонем для характеристики неосвіченої та тупуватої людини. Слід зазначити, що для негативної оцінки розумових здібностей людини іспанці часто використовують фітонімний компонент, наприклад, *ser un berzas / un mastuerzo* (букв. бути капустою / кресс-салатом); *poner / tener / quedarse con / cara de haba* (букв. мати обличчя, як у боба); *tonto del haba* (букв. бобовий дурень); *más simple que / ser como / una calabaza* (букв. простіше, ніж гарбуз); *calabaza hueca* (букв. порожній гарбуз); *ser alguien buena tierra para sembrar / plantar nabos* (букв. бути хорошим ґрунтом); *no saber / entender / ni papa ni patata* (букв. не розуміти, що таке картопля). Капуста, ріпа, гарбуз, картопля, боби, пучок салату за формою нагадують голову, проте позбавлену інтелектуальної начинки, відтак наведені ФО вживаються на позначення дурної, пустоголової людини. Оскільки овочі в іспанському менталітеті асоціюються з грубою сільською працею, що не вимагає розумових зусиль, ФО з цим компонентом мають негативну інтелектуальну оцінку.

У наступній КФК *como el azafrán a los loros* – як корові сідло очевидно простежується зв'язок з іспанською гастрономічною традицією, для якої є характерним вживання шафрану, однієї з найдорожчих спецій у світі. Несумісність двох компонентів – шафрану та папуги, для якого він насправді не потрібний, у межах КФК передає думку про непотрібність, незначущість чогось для когось.

Отже, лінгвокультурологічний аналіз КФК з гастрономічним компонентом дозволив виявити такі особливості їхнього утворення:

- КФК з гастрономічним компонентом містять оцінні еталони іспанської лінгвокультури, пов'язані зі специфікою національної картини світу, у якій відображаються особливості гастрономічних звичаїв, традицій, вподобань іспанців та які використовуються ними для оцінки навколишнього світу та інших людей;

- у вмотивованих КФК еталон порівняння має прозорий зміст, що дозволяє безпомилково розуміти її значення та механізм утворення. У невмотивованих КФК еталон порівняння часто виступає не таким, яким він є в реальному світі, а пов'язується з його переосмисленим та закріпленим образом в іспанськомовній культурній спільноті;

- система образів, закріплених у внутрішній формі КФК, є певною кумуляцією світобачення й пов'язана з матеріальною, соціальною чи духовною культурою іспанськомовної спільноти, тому інтерпретація та аналіз цих одиниць спирається на різноманітні джерела культурної інформації.

Перспективу цього дослідження ми вбачаємо у вивченні КФК на матеріалі української, російської та французької мов у компаративному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головницкая Н. П. Лингвокультурные характеристики немецкоязычного гастрономического дискурса : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Головницкая Наталья Петровна. — Волгоград, 2007. — 304 с.
2. Дворнікова А. Р. Фразеологізми із гастрономічним компонентом в національних варіантах іспанської мови / А. Р. Дворнікова, С. П. Лісняк // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. — 2013. — Вип. 23. — С. 120–129.
3. Дормидонтова О. А. Гастрономическая метафора как средство концептуализации мира : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.19 / Дормидонтова Ольга Алексеевна. — Тамбов, 2011. — 250 с.
4. Земскова А. Ю. Лингвосемиотические характеристики англоязычного гастрономического дискурса : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Земскова Анастасия Юрьевна. — Волгоград, 2009. — 338 с.
5. Левинтова Э. И. Испанско-русский фразеологический словарь / Э. И. Левинтова, Е. М. Вольф, Н. А. Мовшович, И. А. Будницкая. — М. : Русский язык, 1985. — 1080 с.
6. Мед Н. Г. Оценочная картина мира в испанской лексике и фразеологии (на материале испанской разговорной речи) : автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Н. Г. Мед. — Санкт-Петербург, 2008. — 42 с.
7. Мізін К. І. Компаративні фразеологічні одиниці сучасної німецької мови: шляхи утворення та ідеографія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / К. І. Мізін. — Київ, 2004. — 17 с.
8. Олійник І. С. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. — К. : Радянська школа, 1991. — 400 с.
9. Савицкий В. М. Лингвокультурный код (состав и функционирование) : [монография] / В. М. Савицкий, Э. А. Гашимов. — М. : изд-во Моск. гос. пед. ун-та, 2005. — 169 с.
10. Телия В. Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 288 с.
11. Харитоновна Ю. Е. Отражение национальных пищевых традиций во фразеологии [Електронний ресурс] / Ю. Е. Харитоновна // Вестник Московского

- государственного областного университета. — 2015. — № 2. — Режим доступа : <http://evestnik-mgou.ru/Articles/View/644>
12. Яковлева В. В. Национально-культурный компонент фразеологической единицы в компаративных конструкциях с союзом *como*: на материале пиренейского варианта испанского языка : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.05 / Яковлева Виктория Валентиновна. — Москва, 2003. — 196 с.
  13. Chesnokova O. Unidades fraseológicas con el componente gastronómico en español y ruso [Электронный ресурс] / O. Chesnokova // Режим доступа : hispanismo.cervantes.es/documentos/chesnokova.pdf
  14. Ghezzi M. Las construcciones comparativas estereotipadas. Investigación sociolingüística sobre su uso y aplicación en la clase de ELE [Электронный ресурс] / M. Ghezzi // Режим доступа : http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/MaterialRedEle/Biblioteca/2012bv13/2012_BV_13_46Maddalena%20Ghezzi.pdf?documentId=0901e72b812fb091
  15. Gutiérrez Ordóñez S. Las estructuras comparativas / S. Gutiérrez Ordóñez. — Madrid : Arco Libros, 1997. — 80 p.
  16. Krohová J. Unidades fraseológicas con el componente gastronómico en el español mexicano [Электронный ресурс] / J. Krohová // Режим доступа : https://is.muni.cz/th/178651/ff_m_b1/diplomka.pdf
  17. Montoro del Arco E. T. El porqué de los dichos: la fraseología del vino / Esteban Tomás Montoro del Arco // *Per Abbat: boletín filológico de actualización académica y didáctica*. — 2007. — № 2. — P. 131–136.
  18. Real Academia de Gastronomía [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://www.realacademiadegastronomia.com/presentacion.htm>
  19. Refranero castellano [Электронный ресурс] // Режим доступа : <http://www.refranerocastellano.com/melones/melones.html>
  20. Rodríguez Ponce M.I. Nuevas aportaciones sobre las comparaciones estereotipadas en la enseñanza de ELE [Электронный ресурс] / M.I. Rodríguez Ponce // *Revista electrónica de didáctica español lengua extranjera*. — 2006. — № 8. — Режим доступа : http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/Material-RedEle/Revista/2006_08/2006_redELE_8_06Rodriguez.pdf?documentId=0901e72b80df3663

REFERENCES

1. Golovnitskaya, N. P. (2007) “Linguistic and Cultural Aspects of German-language gastronomic discourse”, Thesis for Cand. Sc. (Philology), 10.02.04, Volgograd, Russia.
2. Dvornikova, A.R. and Lisniak, S.P. (2013) “Idiom of gastronomic component in national versions in Spanish”, *Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics*, iss. 23, pp. 120–129.
3. Dormidontova, O.A. (2011) “Gastronomic metaphor as a way of conceptualizing the world”, Thesis for Cand. Sc. (Philology), 10.02.19, Tambov, Russia.
4. Zemskova, A.Y. (2009) “Linguistic and semiotic characteristics of gastronomic English discourse”, Thesis for Cand. Sc. (Philology), 10.02.04, Volgograd, Russia.
5. Levintova, Je.I. et al. (1985), *Ispansko-russkij frazeologicheskij slovar'* [Spanish-Russian phraseological dictionary], Moscow, Russia.
6. Med, N.G. (2008) “Evaluation world picture in the Spanish vocabulary and phraseology (based on the Spanish speaking)”, Thesis abstract for Cand.Sc. (Philology), 10.02.05, Sankt-Petersbourg, Russia.
7. Mizin, K.I. (2003) “Comparative Phraseological Units in Modern German: Ways of Formation and Ideography”, Thesis for Cand. Sc. (Philology), 10.02.04, Kyiv, Ukraine.

8. Olijnik, I.S. and Sidorenko, M.M. (1991), *Ukraïns'ko-rosijs'kij i rosijs'ko-ukraïns'kij frazeologichnij tлумachnij slovník* [Ukrainian-Russian and Russian-Ukrainian phrasebook Dictionary], Kyiv, Ukraine.
9. Savickij, V.M. and Gashimov, Je.A. (2005), *Lingvokul'turnyj kod (sostav i funkcionirovanie)* [Linguocultural code (structure and function)], monograph, Moscow, Russia.
10. Telija, V.N. (1996), "Russkaja frazeologija: semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokul'turologicheskij aspekty [Russian phraseology: semantic, pragmatic and linguocultural aspects]", *Jazyki russkoj kul'tury*, Moscow, Russia.
11. Haritonova, Ju.E. (2015) "Otrazhenie nacional'nyh pishhevyh tradicij vo frazeologii [Reflection of national food traditions in phraseology]", *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta*, no. 2, available at: <http://vestnik-mgou.ru/Articles/View/644> (access November 15, 2015).
12. Iakovleva, V.V. (2003) "The national culture component of the phraseological units in the comparative constructions including the preposition como (based on the Pyrenees variant of Spanish)", Thesis for Cand. Sc. (Philology), 10.02.05, Moscow, Russia.
13. Chesnokova, O. *Unidades fraseológicas con el componente gastronómico en español y ruso* [Electronic resource], available at: hispanismo.cervantes.es/documentos/chesnokova.pdf (access November 16, 2015).
14. Ghezzi, M. (2012) "Las construcciones comparativas estereotipadas. Investigación sociolingüística sobre su uso y aplicación en la clase de ELE", [Electronic resource], available at: http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/MaterialRedEle/Biblioteca/2012bv13/2012_BV_13_46Maddalena%20Ghezzi.pdf?documentId=0901e72b812fb091 (access November 16, 2015).
15. Gutiérrez Ordóñez, S. (1997), "Las estructuras comparativas", Arco Libros, Madrid, España.
16. Krohová, J. (2012) "Unidades fraseológicas con el componente gastronómico en el español mexicano", [Electronic resource], available at: https://is.muni.cz/th/178651/ff_m_b1/diplomka.pdf (access November 16, 2015).
17. Montoro del Arco, E. T. (2007) "El porqué de los dichos: la fraseología del vino", *PerAbbat: boletín filológico de actualización académica y didáctica*, vol. 2, pp. 131–136.
18. Real Academia de Gastronomía, [Electronic resource], available at: <http://www.realacademiadegastronomia.com/presentacion.htm> (access November 16, 2015).
19. Refranero castellano, [Electronic resource], available at: <http://www.refranerocastellano.com/melones/melones.html> (access November 16, 2015).
20. Rodríguez Ponce, M.I. (2006) "Nuevas aportaciones sobre las comparaciones estereotipadas en la enseñanza de ELE", *Revista electrónica de didáctica español lengua extranjera*, vol. 8, available at: http://www.mecd.gob.es/dctm/redele/Material-RedEle/Revista/2006_08/2006_redELE_8_06Rodriguez.pdf?documentId=0901e72b80df3663 (access November 16, 2015) (access November 10, 2015).

УДК 811.161.2'28

РОЛЬ ДІАЛЕКТНОЇ МОВИ ЯК ДЖЕРЕЛА ЕТИМОЛОГО-СЕМАНТИЧНОГО СЛОВНИКА І.І. ОГІЄНКА

Юсікова О.В., науковий співробітник

Інститут української мови НАНУ, вул. Грушевського, 4, м. Київ, Україна

redmailru@mail.ru

Стаття присвячена аналізу деяких аспектів наукової концепції І.І. Огієнка як лексикографа, зокрема проаналізовано особливості побудови словникових статей у його праці «Етимолого-семантичний словник української мови». У дослідженні акцентовано на тому, що в розробці словникових статей автор приділив увагу аналізу семантики лексичних одиниць, зв'язку між граматичною формою живого народного слова і його змістом, питанням семантичної повноти номінативної одиниці. І.І. Огієнко ще на початку розвитку семантичного вчення намагався відтворити структуру семантичного поля окремої лексеми, виділити його компоненти, об'єднати на основі інтегральної семи. Методика представлення мовного матеріалу в «Етимолого-семантичному словнику української мови» у багатьох аспектах є новаторською. Проаналізовані словникові статті у структурі «Етимолого-семантичного словника української мови» І.І. Огієнка свідчать про глибокий інтерес

ученого до лексичного багатства рідної мови, комунікативних особливостей слова, до сприйняття номінативної одиниці як одиниці мовлення, семантична повнота якої постає в тексті, про увагу вченого до взаємозв'язків між синтаксичним і лексичним рівнями діалектної мови; до з'ясування процесів номінації, динаміки семантичної структури діалектної лексики.

Ключові слова: Етимолого-семантичний словник, діалектна мова, теорія семантичного поля, семантичний аналіз, вторинна номінація, динаміка діалектної системи.

РОЛЬ ДИАЛЕКТНОЙ РЕЧИ КАК ИСТОЧНИКА ЕТИМОЛОГО-СЕМАНТИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ И. И. ОГИЕНКО

Юсикова А.В.

Институт украинского языка НАНУ, ул. Грушевского, 4, г. Киев, Украина

Статья посвящена анализу некоторых аспектов научной концепции И.И. Огиенко как лексикографа, в частности проанализированы особенности построения словарных статей в его труде «Етимолого-семантический словарь украинского языка». В исследовании акцентируется на том, что в разработке словарных статей автор уделил внимание анализу семантики лексических единиц, связи между грамматической формой живого народного слова и его содержанием, вопросам семантической полноты номинативной единицы. И.И. Огиенко еще на заре развития семантического учения пытался воссоздать структуру семантического поля отдельной лексемы, выделить его компоненты, объединенные на основе интегральной семы. Методика представления языкового материала в «Етимолого-семантическом словаре украинского языка» во многих отношениях является новаторской. Проанализированы словарные статьи в структуре «Етимолого-семантического словаря украинского языка» И.И. Огиенко свидетельствуют о глубоком интересе ученого к лексическому богатству родного языка, коммуникативным особенностям слова, к восприятию номинативной единицы как единицы речи, семантическая полнота которой раскрывается в тексте, о внимании автора к взаимосвязям между синтаксическим и лексическим уровнями диалектной речи; к процессам номинации, динамике семантической структуры диалектной лексики.

Ключевые слова: Етимолого-семантический словарь, диалектная речь, теория семантического поля, семантический анализ, вторичная номинация, динамика диалектной системы.

ROLE OF THE DIALECT LANGUAGE AS THE FOUNTAINHEAD OF THE ETYMOLOGO-SEMANTIC DICTIONARY OF THE I.I. OHIYENKO

Yusikova O.V.

Institute of Ukrainian of NAS of Ukraine, Grushevskiy, str., 4, Kyiv, Ukraine

Introduction In Ukrainian dialects currently does not lose relevance the problem of the understanding the works of the great linguists of the past in terms of modern linguistic theory. The figure of the great son of Ukraine, scholar, public figure, educator I.I. Ohiyenko continues to impress with its versatility descendants.

Purpose: The purpose of the article – to focus on the elements of functional and semantic analysis of vocabulary in ESSUL in terms of modern trends dialectological research.

Results: I.I. Ohiyenko considered in close connection concept of the national and the dialect language. I.I. Ohiyenko introduces interesting forms of interpretation of lexical material in ESSUL when attention is paid to the phenomenon and semantic fields vocabulary, and the phenomenon of secondary nomination, and verbalized communication unit of language, which are interjections and modal words.

I.I. Ohiyenko drew attention to the fact, that the syntactic structure of language is closely related to the development of the categories of the thought. Scientists developing the concept of O.O. Potebnia, affirmed the dominance of the grammar of thinking, which is manifested in the fact that the language is not just expressing a ready opinion, but divide it draws, interprets it, enriching its grammatical meaning.

Attention to the semantics of a lexical item in the structure of the dialect language, to the connection between morphological representation of grammatical form and its content – the characteristics of the scientific concept of I.I. Ohiyenko.

Originality: We have highlighted some contemporary theoretical trends, that developed in the Ukrainian dialectology last time, and that trace of methodological principles of the describe the vocabulary in ESSUL, namely: the principles of the theory of the syntax of the transpositions, the theory of the semantic field, the issue of secondary nomination, the dynamics of the semantic structure of dialect vocabulary.

Conclusion: So, in the middle of the last century, I.I. Ohiyenko in his fundamental work, which is ESSUL, raised the issue that now took center stage in the theoretical works of the linguists-dialectologists, namely: communication syntactic and lexical level of the dialect language; finding out ways of the nomination

processes, the dynamics of the semantic structure of the dialect vocabulary and more. The work of I.I. Ohiyenko now retains a high scientific value for Ukrainian dialectology and linguistics in general.

Key words: Etimologo semantic dictionary, dialectal speech, the theory of semantic field, semantic analysis, secondary nomination, dialect speaker system.

В українській діалектології нині не втрачає актуальності **проблема** осмислення доробку великих мовознавців минулого в аспекті розвитку сучасного лінгвістичного вчення. Постать великого сина України, ученого, громадського діяча, педагога І.І. Огієнка продовжує вражати нащадків своєю багатогранністю. **Дослідники нашого часу** приділяють велику увагу вивченню різних аспектів діяльності І.І. Огієнка, зокрема, мовознавчим студіям автора присвятили свої праці А.А. Бурячок, Л.І. Мацько, Л.В. Мовчун, В.Б. Задорожний та ін. Та все ж деякі аспекти мовознавчої діяльності І.І. Огієнка ще чекають на ґрунтовні праці.

Жива народна мова посідала чільне місце в колі наукових зацікавлень І.І. Огієнка, окрім наукового доробку О.О. Потебні, О.О. Шахматова, О.І. Соболевського, П.Ф. Фортунатова, О.Х. Востокова, Ф.І. Буслаєва, І.І. Срезневського, С.П. Обнорського та ін., дослідник вивчав праці І.Я. Франка, В.М. Гнатюка, М.С. Возняка, І.М. Зилінського, І.А. Панькевича тощо.

Вагомим внеском у розвиток української лексикографії стало видання 4-х томів «Етимолого-семантичного словника» І.І. Огієнка¹. Цей найбільший словник ученого, який друкувався в журналі «Віра й культура», так і не побачив світ окремим виданням за життя автора. Згодом його впорядкував Ю. Мулик-Луцик. Чотиритомний словник вийшов у світ у Вінніпезі (1979–1994 рр.). Як відомо, на час укладання ЕССУМ І.І. Огієнко вже мав чималий лексикографічний досвід, він був автором 10 опублікованих і ще 5 рукописних словників [1, с. 7]. ЕССУМ є етимологічним словником української народної мови, але його цінність для розвитку саме діалектології безперечна, а отже актуальними нині залишаються деякі аспекти укладання цієї праці.

Мета статті – акцентувати увагу на елементах функціонально-семантичного аналізу лексики в ЕССУМ в аспекті сучасних напрямків діалектологічних досліджень.

І.І. Огієнко розглядав у нерозривному зв'язку поняття народної і діалектної мови. Він писав: «Народна мова ховає в собі силу найрізніших мовних перлин, часом навіть на означення тонких духовних переживань та найрізніших термінів... Те саме маємо із формами. Жива мова, як цілість, надзвичайно багата на найрізніші форми — архаїчні й нові, рідкі й часті...» [2, с. 78]. Словник І.І. Огієнка є словником нового типу, залишається в україністиці унікальним і досі як словник, що аналізує народну етимологію і семантику діалектних слів. Це фундаментальне досягнення ЕССУМ, адже, як відомо, у багатьох словниках, зокрема О.О. Преображенського, М.Р. Фасмера, Н.М. Шанського та ін., діалектна лексика не була розглянута зовсім, або служила фоном для загальнонародної лексики. І.І. Огієнко розвинув традицію включення діалектних даних у загальнослов'янський етимологічний контекст. У ЕССУМ на значних лексичних даних продемонстровано вкрай важливий для аналізу етимології запозичених лексем факт підключення останніх до зв'язків між територіально суміжними мовами. І.І. Огієнко звернув увагу і на явища поліцентризму запозичень, що зумовлює високу достовірність результатів етимологічного аналізу автора.

І.І. Огієнко запроваджує цікаві форми інтерпретації лексичного матеріалу в ЕССУМ, коли увага звернена і на явища семантичних полів лексики, і на явища вторинної номінації, і на вербалізовані одиниці комунікативного рівня мови, якими є вигуки, модальні слова тощо.

¹ Далі – ЕССУМ

Нами виділено декілька сучасних теоретичних напрямків, що розроблялися в українській діалектології останнього часу, і які простежуємо в методологічних засадах опису лексики в ЕССУМ, а саме: засади теорії транспозиційного синтаксису, теорії семантичного поля, питання вторинної номінації, динаміки семантичної структури діалектної лексики [3, с. 34–35].

І.І. Огієнко звертав увагу на те, що синтаксична будова мови перебуває в тісному зв'язку з розвитком категорій мислення. Учений, розвиваючи концепцію О.О. Потебні [4], утверджував домінування граматики над мисленням, яке виявляється в тому, що мова не просто виражає готову думку, але членує її, оформлює, інтерпретує її, збагачуючи своїм граматичним значенням. Автор довів, що в основі змісту речення лежить психологічне судження, яке в ньому виражене. І.І. Огієнко поділяв прогресивні погляди Л.А. Булаховського, який пов'язував синтаксичні конструкції мови з формуванням смислових цілостей – надфразових єдностей [5, с. 8]. Розвинув І.І. Огієнко і принципову наукову засаду С.Й. Смаль-Стоцького, що полягала в орієнтації при дослідженні синтаксису на живе українське мовлення. У статті «Історія української граматичної термінології» І.І. Огієнко назвав С.Й. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера «творцями теперішньої нашої термінології» [6, с. 111–113; 7]. Автор з надзвичайною увагою ставився не лише до власне лексичної семантики досліджуваних номінативних одиниць, але і побіжно аналізував у ЕССУМ процеси творення слів, що постають внаслідок синтаксичної деривації, трансформації пропозитивних, комунікативно зумовлених синтаксичних конструкцій. Розглянемо деякі приклади. Аналізуючи в ЕССУМ прислівник «бігме» [8, с. 138], І.І. Огієнко зазначає: «Бігме – легка божба: доправди, справді, дійсно, так. Ось в інтермедії Якова Гаватовича 1619 р. знаходимо «богме», «бугме». Часте слово в західноукраїнських говорах, мало знане в східних. Походження його темне. Ів. Франко: «Галицько-руські народні приповідки» 1901 р. с. 36 подає, що «бігме» – мабуть скорочена формула стародавньої присяги: Біг мене покарай або Біг мені свідок; пор. німецьке *Bei Gott*, сербське «Бога ми». Можливо ще, що це «Біг йме» мене, коли неправду кажу (пор. ходити-ме з ходити йме). Словник Бориса Грінченка подає тільки «бігматися» – божитися». Перед нами приклад аналізу явища синтаксичної транспозиції в історичному аспекті. Нині, як відомо, в українській діалектології дериваційні процеси лексики на ґрунті синтаксичної транспозиції є маловивченими і пов'язані, передусім, з дослідженням живого діалектного мовлення, діалектних текстів.

Значне зацікавлення процесами номінації загалом і вторинної зокрема припало на минуле століття у зв'язку із розвитком семасіології та ономасіології. В основу вторинної номінації покладено, як відомо, асоціативність людського мислення [9, с. 73, 92]. Прогресивні ідеї І.І. Огієнка в галузі семантичної мотивованості і вторинної номінації можна продемонструвати на прикладі матеріалів з ЕССУМ, зокрема, методики формування словникових статей. Розглянемо словникову статтю лексеми «баба». Слід зазначити, що учений ставився з великою увагою до кожного зрушення в семантиці лексеми, детально відтворював її семантичне поле, яке постає на основі аналізу діалектного мовлення. Так, ба́ба в ЕССУМ – це «мати батька чи матері, часом замужня жінка. Ст. сл. баба. Слово всеслов'янське й індоєвроп». [8, с. 108–109]. Автор розглядає цікаві шляхи постання вторинного номена «баба» в українській мові, підкреслює нерозривний зв'язок семантичного поля літературної мови і діалектів: «Баба – праслово, постале з дитячого лепету ба, здвоєне як мама, тато, тета, тьотя, неня, дядя, папа, дідо. Спочатку слово не мало докладно окресленого значення, тому з ходом часу «баба» набуло собі багато найрізніших значень. Словник Б. Грінченка, напр., подає аж 27 значень нашого «баба». Баба – мати брата чи сестри, дуже розросле в українській мові: бабця, бабин, бабувати й ін. Баба – взагалі замужня жінка. Баба – сповитуха. Постало з дитячого лепету ба-ба-ба! ... Ба́ба – чоловік часто зве свою жінку «баба», а ще частіше – «стара», хоч би була вона

молода. У такому значенні «баба» відома в пам'ятках XV століття. Баба, ст. сл. баба, «Пов. вр. Літ»: «Аще бы лихъ Законъ греческій, то не бы баба твоя приняла Ольга». Десь з XVII в. з'являються пестливі форми: бабка й ін. В укр. часто бабця, бабуня, бабуся. З XV ст. слово «баба» набуває значення взагалі замужня жінка: «Призваше бабу свою Ньюилу» (Пролог, XV в.). Ще пізніше «баба» набуває презирливого відтінку: От баба, та й усе! Баба – у тюркських народів – це почесна назва кожного, старшого віком. «Баба» й «бабка» – великодні особливі печива, відомі по всій Україні як у мові народній, так і літературній. В «Укр.-рос. словарі» Грінченка знаходимо, що на Полтавщині бабка зветься папушник. Слово це місцевого вжитку, поширене мало. Під словом баба (1 ст. 55) дається у Б. Грінченка приклад із Носима: «Хазяїнова хазяйка напече пасок і всякої всячини: пани й панійки, папушники там, баби, пундики. Виходить, папушник і баба трохи різні печива» [8, с. 108–109]. На нашу думку, великою перевагою такої побудови словникової статті є те, що семантичні зрушення і явища вторинної номінації передані вченим у діахронічному аспекті. А отже, слід зазначити, що ЕССУМ вводить в українську діалектну лексикографію елементи опису динаміки семантичної структури діалектних назв.

Новаторським для часу І.І. Огієнка, на наш погляд, є розгляд у межах словникової статті компонентів семантичного поля лексеми, об'єднаних на основі інтегральної семи, що дозволяє авторові акцентувати увагу на лексичному багатстві рідної мови. Зокрема, для прикладу, розглянемо словникову статтю «Відділення». І.І. Огієнко зазначає: «Слово «відділення» визначає відлучення частини чого від цілого. Напр.: 1. Літи – рідке, взагалі рідину, воду, молоко, квас і т. ін. 2. Сипати – що густе. Насип піску, борщу. 3. Ламати – відділяти руками від цілого кусок. Вламай хліба, булки, деревини, кия і т. ін. 4. Тяти – або різати, краяти. Укрій хліба (ножем). Відріж кавалок дошки (пилкою). 5. Ущипнути – відділити пальцями маленький кусочок чого. Ущипни для горобчика хліба. 6. Рубати – відділяти сокирою. Відрубай цей кусок. 7. Колоти. Відділити від цілого куска маленьку й довгу частину. Відколи з цього. 8. Відділити ціле від цілого. Батько відділив сина на окреме життя. Невістка відділилася – перейшла в хатину. Оцю купу дров відділи окремо. 9. Розв'єдення (сепарація), розвід – чоловіка й жінки, правне (судове) розходження їх. 10. Сунути що від чого. Посунь клуню від хати. Коли себе самого, додається -ся. Посунься трохи! 11. Рвати – відділяти руками чи іншим цілого як-будь. Ти відірвав мені гудзика. Машина відірвала полу. 12. Відшматувати. Відірвати руками великий кусок. Відшматував хліба» [8, с. 225–226]. Нині розвиток теорії лексико-семантичної структури діалектної мови, моделювання семантичних полів діалектної лексики є дуже перспективними напрямками в українській діалектології [3, с. 35].

Звернення до семантики того чи іншого лексичного елемента, фразеологізму у структурі діалектної мови, до зв'язку між морфологічною репрезентацією граматичної форми і її змістом – характерні риси наукової концепції І.І. Огієнка. Увага в методологічних засадах ЕССУМ до комунікативних засобів формування висловлення, а саме, представлення різних вигуків і часток, сполучників у їх семантичній повноті, свідчить про зацікавленість автора комунікативними особливостями живого народного мовлення, одиницями діалектного тексту, вербалізацією мовленнєвих інтенцій тощо.

Отже, ще в середині минулого століття І.І. Огієнко у своїй фундаментальній праці, якою є ЕССУМ, піднімав питання, що нині посіли чільне місце в теоретичних розробках мовознавців-діалектологів, а саме: зв'язок синтаксичного і лексичного рівнів діалектної мови; з'ясування шляхів номінативних процесів, динаміки семантичної структури діалектної лексики тощо. Ці напрямки відіграють значну роль у подальшому розвитку українського мовознавства на сучасному етапі, а праця І.І. Огієнка і нині зберігає високу наукову цінність для української діалектології і лінгвістики загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мулик-Луцик Ю. Передмова до «Етимолого-семантичного словника української мови» в контексті лексикографічних праць його автора / Ю. Мулик-Луцик // Етимолого-семантичний словник української мови : в 4-х томах / І. І. Огієнко / [гол. ред. Ю. Мулик-Луцик]. — Вінніпег : Волинь. — Т. І. — 1979. — С. 1–11.
2. Огієнко І. І. Історія української літературної мови / І. І. Огієнко. — К. : Либідь, 1995. — 296 с.
3. Гриценко П. Ю. Моделювання системи діалектної лексики / П. Ю. Гриценко. — К. : Наук. думка, 1984. — 255 с.
4. Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : в 3-х томах / А. А. Потебня. — М. : Просвещение, 1958. — Т. 1–2. — 551 с.; 1968 – Т. 3. — 536 с.
5. Булаховський Л. А. Питання синтаксису простого речення в українській мові / Л. А. Булаховський // Дослідження з синтаксису української мови. — К. : Вид-во АН УРСР, 1958. — С. 11–43.
6. Огієнко І. І. Історія української граматичної термінології / І. І. Огієнко // Записки Українського Наукового Товариства в Києві. — К., 1908. — Кн. 1. — С. 111–113.
7. Смаль-Стоцький С. Грамматика руської мови / С. Смаль-Стоцький, Ф. Гартнер. — 3-є переробл. вид. — Відень, 1914. — 202 с.
8. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики / С. П. Денисова – К. : Вид-во Київського держ. лінгвістичного ун-ту, 1996. — 294 с.
9. Огієнко І. І. Етимолого-семантичний словник української мови : в 4-х томах / І. І. Огієнко // [т.т. 1–3 – гол. ред. Ю. Мулик-Луцик ; т. 4 – гол. ред. Магдаліна Куцюк]. — Вінніпег, Канада : Вид-во Trident Press Ltd. — Т. 1. — 365 с.; Т. 2. — 400 с.; Т. 3. — 416 с.; Т. 4. — 557 с.

REFERENCES

1. Mulyk-Lutsyk, Yu. (1979), Peredmova do etymologo-semantynohogo slovnyka ukrainskoyi movy v konteksti leksykoграфічних праць його автора [Introduction to "Semantic ethyl-Ukrainian dictionary" in the context of lexicographical works of the author], Etymologo-semantynnyy slovnyk ukrainskoyi movy [Etymolooho-semantic dictionary of the Ukrainian language] in 4 volumes, Winnipeg, Volyn', 1979, Vol. I., pp. 1–11. (in Ukr.)
2. Ohiyenko, I.I. (1995), Istorіa ukrainskoyi literaturnoyi movy [History of Ukrainian literary language], Kyiv, Lybid, 1995, 296 p. (in Ukr.)
3. Gritsenko, P.Yu. (1984), Modeluvania systemy dialektnoyi leksyky [Simulation system of the dialect vocabulary], Kyiv, Naukova dumka, 1984, 255 p. (in Ukr.)
4. Potebnya, A.A. (1958), Iz zapisok po ruskoy gramatike [Iz notes on grammar Russkaya]: in 3 volumes, Moskow, Prosveshcheniye, vol. 1–2, 1958, 551 p., vol. 3, 1968, 536 p. (in Russ.)
5. Bulakhovsky, L.A. (1958), Pytania syntaksysu prostogo rechenia v ukrainskiy movi [Issues syntax of the simple sentence in Ukrainian language], Doslidzhenia z syntaksisu ukrainskoyi movy [Research of the syntax of the Ukrainian language], Kyiv, Vydavnytstvo USSR, 1958, pp. 11–43. (in Ukr.)
6. Ohiyenko, I.I. (1908), Istorіa ukrainskoyi gramatychoyi terminologiyi [History of Ukrainian grammar terminology], Zapiski Ukrayinskogo Naukovogo Tovarystva v Kyievi [Ukrainian Scientific Society in Kiev], Kyiv, Iss. 1, 1908, pp. 111–113. (in Ukr.)
7. Smal-Stotski, S., and Gartner, F. (1914), Rus Language Grammar, Vienna, 1914, 202 p. (in Ukr.)
8. Denisova, S.P. (1996), Typologia kategoriyi leksychnoyi semantyky [Typology categories lexical semantics], Kyiv, Vydavnytstvo Kyivskogo Dersavnogo lingvistychnogo universytetu, 1996, 294 p. (in Ukr.)
9. Ohiyenko, I.I. (1979-1995), Etymologo-semantynnyy slovnyk ukrainskoyi movy [Etymolooho-semantic dictionary of the Ukrainian language]: in 4 volumes / Ohiyenko, I.I. // [Vol. 1–3 – Golovnyy redaktor Mulyk-Luchyk, Y., vol. 4 – Golovnyy redaktor Prof. Dr. Katsuk, M.]. –Winnipeg, Canada: Trident Press Ltd., vol. 1. 365 p., v. 2. 400 p., vol. 3. 416 p., vol. 4. 557 p. (in Ukr.)

РОЗДІЛ 3. РЕЦЕНЗІЇ

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію кандидата філологічних наук,
доцента кафедри української мови
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка
Кушлик Оксани Павлівни

«СЛОВОТВІРНА ПАРАДИГМАТИКА ПОХІДНИХ ДІЄСЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ»
(Дрогобич : Коло, 2015. — 384 с.)

Системне дослідження дериваційного потенціалу похідних дієслів української мови на основоцентричних засадах

Українські дериватологи останнім часом виявляють особливу зацікавленість так званим основоцентричним підходом до словотворення, при якому відбувається зміщення уваги зі словотворчого форманта на твірну основу. Традиційний (формантоорієнтований) підхід до словотворення доповнюється низкою важливих положень щодо структурно-системної організації словотвору та його функційних параметрів. Формантоорієнтованою системною одиницею є словотвірний тип, а в основоцентричних дослідженнях такою одиницею стала словотвірна парадигма.

Найбільш актуальні проблеми теорії і практики опису словотвірної системи слов'янських мов своїми витокami сягають вчення про словотвір Івана Івановича Ковалика, йому належить також ідея основоцентричного підходу в дериватології. Згадану ідею, відчувши плідність і перспективність основоцентричних досліджень, підхопив і розвинув учень І. І. Ковалика В. В. Грещук. Цим проблемам присвячено низку його статей, у тому числі і його монографія «Український відприкметниковий словотвір» (1995 р.). Проте Василь Васильович був змушений цілком справедливо констатувати, що здобутки основоцентричної дериватології в українському мовознавстві скромніші від наших сусідів-слов'ян. З огляду на це він свого часу заявив, що ідея І. І. Ковалика про необхідність збалансованої уваги до обох аспектів дослідження – формантоцентричного й основоцентричного – до середини 80-их рр. залишалась лише запрошенням до ґрунтовного опрацювання проблем.

Нині ж можемо стверджувати, що це згадане В. В. Грещуком запрошення прийнято. З'явилася низка статей, а через десять років і монографія З. О. Валюх «Словотвірна парадигматика іменника в українській мові» (2005), виконана в руслі основології в словотворі. Проте в українській дериватології донедавна не було системного дослідження дериваційного потенціалу похідних дієслів української мови на засадах основоцентричного підходу, не систематизована сукупність віддієслівних дериватів різної частини мовної належності за парадигматичним принципом, не встановлено типові словотвірні парадигми вершинних словотвірних типів відіменникових, відприкметникових та відзвуконаслідувальних дієслів. Тому рецензована праця О. П. Кушлик «Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові» зробить можливим формування цілісної словотвірної парадигматики похідних дієслів.

У перших розділах монографії зазвичай випрацьовують теоретичні засади, процедуру дослідження, поняттєвий апарат. Із цим завданням Оксана Павлівна впоралася цілком успішно. Вона ґрунтовно опрацювала вітчизняну і зарубіжну фахову літературу з проблеми, результати цієї роботи подала в першому розділі. Найперше Оксана Павлівна показала розвиток лінгвістичної думки в царині основоцентричного підходу

до словотворення. Тут, зокрема, представлено два підходи (періоди) у становленні основоцентричної дериватології: а) виявлення можливостей утворення нових слів різних частиномовних класів; б) з'ясування словотвірної породжувальної спроможності слів певних структурно-семантичних типів і семантичних груп, комплексною одиницею систематизації яких було обрано словотвірне гніздо. Дослідниця резонно відзначає, що другий, якісно новий період у становленні основоцентричної дериватології, пов'язують із введенням такої комплексної одиниці систематизації та опису похідних слів, як словотвірна парадигма.

При цьому авторка рецензованої праці зрозуміла, що їй необхідно в наступному підрозділі розглянути питання обсягу похідних дієслів в українській мові. Розпочинається цей підрозділ, здавалось би, з банальних фраз, які дієслова є похідними, а які непохідними. Однак Оксана Павлівна показала, що проблему непохідних і похідних дієслів у сучасному мовознавстві досі однозначно не вирішено, адже в ряді випадків затемнилися або й зовсім втрапилися структурно-семантичні зв'язки між твірними і похідними основами, або відбулося зміщення цих відношень. Тому їй у наступному підрозділі закономірно довелося розглянути діахронну й синхронну похідність відіменних дієслів. У пропонованому дослідженні похідність дієслів від іменників, прикметників і звуконаслідувальних слів встановлено на основі структурно-семантичного зв'язку між ними з погляду сучасної української літературної мови, тобто синхронних словотвірних мотиваційних відношень. Це правильне твердження, проте слід зауважити, що в історичних дослідженнях похідність теж встановлюється на основі відтворених реальних структурних і семантичних зв'язків певного періоду функціонування мови. Усе, що лежить за межею цих співвідношень, належить здебільшого до сфери етимології.

Зрозуміло, що в працях такого типу слід установити критерії напрямку похідності в парі "іменник – дієслово". Зокрема, ці труднощі з'являються тоді, коли іменник виражає значення дії, стану чи процесу, тобто значення, властиві дієслову. Учені цю проблему розв'язують за різними критеріями. Оксана Павлівна проаналізувала позиції багатьох мовознавців й пристала до думок, які їй видалися найбільш переконливими. Треба сказати, що ці проблеми виникають і в практиці викладання словотвору у вищих навчальних закладах. У підручниках для шкіл, посібниках для вишів зазвичай викладено правила визначення напрямку мотивації, які мають, на нашу думку, договірний характер. У досить таки добротному ключі авторка розглянула питання подвійної (множинної) похідності дієслів. Продираючись крізь нетрі думок багатьох знаних лінгвістів, Оксана Павлівна висловила ряд оригінальних і переконливих думок, спираючись на словотвірне значення подвійно (потрійно) мотивованих дієслів, демонструючи аналіз на конкретних прикладах, зокрема на слові *знесилити*.

Здобутки українського мовознавства у формантоцентричних дериватологічних студіях викладено у двох параграфах третього підрозділу. На перший погляд здається, що цей підрозділ зайвий, оскільки рецензована праця присвячена основоцентричному підходу віддієслівного словотворення. Однак після уважнішого прочитання змушений відмовитися від цієї думки, адже цей підрозділ вияскравлює обмеженість формантоцентричного підходу і служить добрим тлом для студій на засадах основоцентричної дериватології.

В українській основоцентричній дериватології словотвірну здатність твірних основ різної частиномовної належності пов'язано насамперед із їхніми значеннями, що дало змогу надати лексико-семантичній групі роль вершинного слова словотвірної парадигми. Вибір лексико-семантичного критерію об'єднання твірних основ спільної частиномовної належності на роль вершини словотвірної парадигми вмотивований тим, що він забезпечує здебільшого структурну та семантичну однотипність їхніх словотвірних

парадигм. Оксана Павлівна резонно стверджує, що основним критерієм виокремлення похідних дієслів на роль вершини словотвірної парадигми є насамперед спільність словотвірного значення, виразником якого слугує певний словотворчий засіб – суфікс, префікс чи конфікс. Тут же дослідниця з'ясувала, що вершиною словотвірної парадигми відсубстантивних дієслів можуть бути словотвірні типи зі словотвірними значеннями “бути тим, хто названий твірною іменниковою основою” (*вівчарювати, гончарити, князювати*), “зробити тим, хто названий твірною іменниковою основою” (*ополячити, потурчити, сиротити*), “перебувати в стосунках із тим, хто названий твірною іменниковою основою” (*родичатися, женихатися, повдовіти*), “ставати тим, хто названий твірною іменниковою основою” (*ожебрати, скалічити*), “обробляти об'єкт речовиною, названою твірною іменниковою основою” (*гримування, крохмалення, фарбування*), “діяти знаряддям, названим твірною іменниковою основою” (*зондувати, кайлувати, катапультиватися*) та ін. Оскільки деякі словотвірні значення спільні для двох-трьох словотворчих формантів, це дає підстави об'єднати словотвірні типи дієслів з такими формантами в єдину групу вершинних похідних дієслів словотвірних парадигм. Якщо ж похідні дієслова зі спільним словотвірним значенням, вираженим різними словотворчими формантами, породжують різні типові словотвірні парадигми, то такі дієслова в ролі вершини словотвірних парадигм потрібно розмежовувати ще й залежно від словотворчого засобу. Авторка приділила увагу й відзвуконаслідувальним дієсловам у функції вершини словотвірної парадигми, які об'єднані у три типи: 1) бестіальні, тобто дієслова, що виражають звуки, які видає тварина (*цвірінькати, мекати, кудкудакати*); 2) гомональні, тобто дієслова, які передають звуки, створені людиною (*бубоніти, гаркавити, хникати*); 3) предметні, тобто дієслова, що позначають звуки, створені різними предметами (*потріскувати, плюскати, задзюрчало*).

Домінанту основоцентричного дослідження похідних дієслів становлять ті деривати, які об'єднані у словотвірні парадигми за спільністю словотвірного значення та словотворчого форманта вершинних твірних відсубстантивних та відад'єктивних дієслів. Саме ці типи твірних похідних дієслівних основ слугують визначальним чинником опису і типології віддієслівного словотвору.

Отже, у першому розділі монографії підготовлено надійну теоретичну платформу для подальших студій із дібраним мовним матеріалом, які здійснено в наступних трьох розділах.

Найперше дослідниця описала типологію словотвірних парадигм відсубстантивних дієслів. Безпосередньому аналізу передують теоретичні міркування, які певною мірою укладують об'єкт дослідження, пояснюють хід думок подальших студій. Зокрема, Оксана Павлівна виявила, що найбільші за обсягом лексико-семантичні групи іменників (на позначення осіб, матеріалу (речовини), знаряддя (засобу), почуттів / відчуттів, емоційного стану) сформували семантичні різновиди відсубстантивних дієслів, відповідно, відперсональні дієслова, дієслова зі значеннями “діяти речовиною (матеріалом)”, “діяти знаряддям (засобом)”, “перебувати в тому чи тому стані”. Виокремлення з урахуванням цих фактів структурно-семантичних типів і підтипів дієслів, стверджує дослідниця, дозволяє з'ясувати особливості їхньої словотвірної спроможності.

Добре теоретичне підґрунтя дало змогу авторці монографії винятково чітко вибудувати структуру словотвірних парадигм різних похідних дієслів. Оксана Павлівна спочатку розглянула структуру словотвірних парадигм відперсональних дієслів за виробленою в теоретичному розділі методикою й описала словотвірні парадигми із дериваційним значенням “бути тим, хто названий твірною іменниковою основою”, “зробити тим, хто названий твірною іменниковою основою”, “перебувати в стосунках із тим, хто названий твірною іменниковою основою”, “ставати тим, хто названий твірною іменниковою основою”. Цей опис є докладним і вичерпним, з урахуванням специфіки структури

та семантики, обмеженості окремих словотвірних парадигм відперсональних дієслів. Спостереження, твердження ілюструються вдало дібраними прикладами переважно з художньої літератури.

У такому ж добротному стилі пошуків Олена Павлівна описала словотвірні парадигми відсубстантивних дієслів інших трьох семантичних типів: із дериваційним значенням “обробляти об’єкт речовиною, названою твірним іменником”; “діяти знаряддям, названим твірною іменниковою основою” та із дериваційним значенням “перебувати у психічному стані, названому твірною іменниковою основою”. Залежно від словотворчого засобу в межах цих типів виокремлено 15 структурно-семантичних підтипів, які мають різну дериваційну спроможність. Дослідниця глибоко проникла в процеси деривації й виокремила часткові чинники, які визначають у межах кожного типу дериваційну спроможність відсубстантивних дієслів, вказала роль функційно-стильової характеристики твірних, дала загальну характеристику наповнення субстантивної, вербальної й ад’єктивної зон.

Третій розділ монографії присвячено описові структурно-семантичних типів словотвірних парадигм відад’єктивних дієслів. Як і попередній розділ, починається він невеликим теоретичним підрозділом, у якому дослідниця вказала на лексико-семантичну близькість дієслова та прикметника, що зумовлює певну подібність, спільність їхньої граматичної природи. Оксана Павлівна встановила, що семантика відад’єктивного вершинного дієслова, віднесення його до певного структурно-семантичного типу, ступінь віддаленості від твірної прикметникової основи детермінують їхню словотвірну спроможність виражати певний континуум дериваційних значень і водночас прогнозують потенційну здатність таких дієслів до творення нових похідних одиниць.

Серед відприкметникових дієслів виокремлюються переважно три структурно-семантичні типи: 1) інхоативні, тобто дієслова зі словотвірним значенням “набувати / набути ознаки, названої твірним прикметником” (*твердіти, шершавіння, зачервоніло*); 2) есивні, тобто дієслова зі словотвірним значенням “виявляти / виявити ознаку, названу твірним прикметником” (*білішати, товщати, згрубіти*); 3) каузативні, тобто дієслова зі словотвірним значенням “наділяти / наділити ознакою, названою твірним прикметником” (*скаженіння, суворішати, збайдужіти*). Розмежування відад’єктивних дієслів на інхоативи, есиви чи каузативи пов’язане певною мірою з їхньою співвіднесеністю з предикатами процесу, стану та дії, валентно-дериваційна спроможність яких різна. До того ж вершинні відад’єктивні дієслова одного структурно-семантичного типу мають ознаки, актуальні для цього типу й неактуальні для інших. Це стало дороговказом для дослідниці в обстеженні дібраного матеріалу, який вона вивчила глибоко і всебічно. Показовим у цьому плані є аналіз інхоативів. Описавши в невеликому підрозділі аспекти дослідження цієї групи відад’єктивних дієслів у сучасному мовознавстві, дослідниця почала виявлення їхньої дериваційної спроможності. З цією метою в роботі з’ясовано, які словотвірні значення мають окремі групи інхоативів: 1) “набувати / набути ознаки, яку сприймають органами чуття”; 2) “набувати / набути ознаки, що стосується психічного стану людини”; 3) “набувати / набути ознаки, що стосується фізичного стану людини”; 4) “набувати / набути ознаки, пов’язаної зі зміною матеріального становища людини”. Поетапний докладний і скрупульозний аналіз цієї групи відад’єктивних дієслів викликає цілковиту довіру до його результатів. Зокрема, аналізуючи групу зі словотвірними значеннями “набувати / набути ознаки, яку сприймають органами чуття”, авторка виявила, що мотивувалися вершинні дієслова цих лексико-семантичних груп ступеньованими й неступеньованими прикметникам, що значною мірою впливає на їхню породжувальну спроможність. Тому типи словотвірних парадигм відад’єктивних інхоативних дієслів, мотивованих ступеньованими й неступеньованими прикметниками, докладно розглянуто в окремих підрозділах. Так само в рецензованій праці описано в окремих підрозділах

субстантивну й вербальну зони. Оксана Павлівна виявила специфіку будови словотвірних парадигм з вершинними інхотивними дієсловами, зробила слушні висновки.

У такому ж добротному ключі виконано опис типових словотвірних парадигм субстантивної та вербальної зон есивів, субстантивної, вербальної та ад'єктивної зон каузативів.

Вагомим у монографії є останній розділ “Словотвірна парадигма відзвуконаслідувальних дієслів”. Дослідниця виявила, що деривати конкретних словотвірних парадигм бестіальних вербативів належать до трьох морфологічних зон – субстантивної, вербальної та ад'єктивної. У роботі встановлено, що субстантивна зона репрезентована передовсім транспозиційними іменниками, що мають загальне словотвірне значення “опредметнена дія”. Авторка тонко підмітила, що субстантиви на **-ння**, **-іт** набули вторинних значень результату й наслідку дії, а в субстантивах на **-ня**, окрім основного значення предметності, прозирає семантика сукупності, насиченості актів. Дбайливо дібрані приклади переконують читача у справедливості цих тверджень.

Вербальна зона словотвірної парадигми відбестіальних дієслів глибша порівняно із субстантивною. Це зумовлено тим, що вона значною мірою заповнена дериватами, утвореними способом префіксації. Аналіз показав, що вербальну зону представлено темпоральними, квантитативними та результативними модифікаціями бестіальних дієслів. Усі ці модифікації зі словотвірними значеннями “почати виконувати дію”, “виконувати нетривалу дію”, “виконувати дію окресленої тривалості”, “завершити виконання дії” докладно проаналізовано, з вказівкою на префікси, суфікси, конфікси, що виражають відповідну семантику. Завершує розділ аналіз словотвірного потенціалу відзвуконаслідувальних гомональних та предметних дієслів, де вказується на семантичну диференціацію цих вербативів, специфіку та наповнення відповідних словотвірних парадигм. У цьому розділі, як і в усіх інших, опис структурно-семантичної специфіки словотвірних парадигм здійснено ґрунтовно і вичерпно.

У рецензованій праці чотири розділи і близько чотирьох десятків підрозділів. Майже в кожному з них авторка узагальнює напрацювання попередників в обраній галузі, і в кожному з них прозоро і яскраво висвітлюється власні напрацювання дослідниці, аналіз яких дає змогу з абсолютною певністю твердити, що Оксана Павлівна Кушлик всебічно описала структуру конкретних словотвірних парадигм і представила докладний континуум їхніх словотвірних значень, схарактеризувала будову типових словотвірних парадигм залежно від морфологічного походження дієслів та окреслила мовні й позамовні чинники, що заповнили наповнення частиномовних зон таких парадигм.

Ця оригінальна, багатоаспектна, многотрудна праця, здійснена з урахуванням досягнень сучасної вітчизняної і зарубіжної лінгвістики, по праву займе почесне місце в низці найкращих досліджень, які торують шлях до всеохопного вивчення словотвірної системи української мови.

*Доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови
Запорізького національного університету*

П.І. Білоусенко

РЕЦЕНЗІЯ

на монографію доцента кафедри англійської філології
факультету іноземної філології
Запорізького національного університету
Козлової Тетяни Олегівни

«ІКОНІЧНІСТЬ У ЛЕКСИЦІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАМОВИ»
(Запоріжжя : Кругозір, 2015. — 640 с.)

Системне дослідження мовних явищ на синхронічному рівні є неможливим без діахронічної перспективи, оскільки моделювання динаміки регулярних мовних змін, спостереження над квалітативними та квантитативними показниками під час становлення та закріплення мовних одиниць у конкретному соціокультурному середовищі вимагає врахування цілої низки лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників. Існування мов у полікультурному просторі визначається передусім створенням особливого універсального коду, який дозволяє говорити про існування закономірностей на різних мовних рівнях та спирається на антропоцентризм як базовий принцип осягнення світу людиною, її мислення.

Рецензована монографія побудована на синергетичному принципі, міждисциплінарному підході до досліджуваної проблеми, оскільки пропонує дослідження іконічності в лексиці індоєвропейської прамови на засадах класичної лінгвістики, семіотики та культурології.

Панорамність та масштабність здійснених спостережень створюється залученням значної кількості мов, факти з яких було використано для унаочнення зроблених висновків, наявністю ретельно паспортизованих прикладів, дібраних з численних лексикографічних джерел, зокрема етимологічних, теоретичних розвідок та енциклопедичних джерел. Об'єктивність та вірогідність результатів дослідження забезпечується детальним аналізом емпіричного матеріалу та врахуванням фактів із мов різної структури.

У цій праці авторка досліджує іконічні формально-змістові кореляції в лексиці індоєвропейської прамови. Авторка зазначає у вступі, що використовує матеріали реконструйованих мов, зокрема, індоєвропейської прамови, але не ставить за мету верифікацію семантичної, фонологічної, морфологічної реконструкції лексичних одиниць, враховуючи «недосконалість реконструкцій та наявність розбіжності в наявних концепціях» (с. 19).

Оскільки методологічно робота спирається на значний інструментарій методів лінгвістичних досліджень (наприклад, лінгвістичної типології, порівняльно-історичного методу, зіставного методу, структурного методу тощо), використовує надбання семіотики, когнітивної лінгвістики, психолінгвістики, соціолінгвістики, культурології, етнолінгвістики, можна говорити про її комплексний характер.

Теоретичне підґрунтя цієї роботи становлять авторитетні закордонні та вітчизняні видання, зібрані й системно пропрацьовані (952 джерела), до цього долучається перелік довідкової літератури та ілюстративних джерел. Список використаної літератури загалом вражає: він містить 1238 джерел. Роботу супроводжують також покажчик мов і діалектів (с. 540-557) та численні Додатки (с. 558–638).

Текст роботи відзначається конкретністю, прозорістю подання матеріалу, високим рівнем лінгвістичної компетенції авторки, що продемонстровано вже у Вступі до монографії (с. 13-20), який коротко підсумовує наявні погляди на теорію іконічності.

Детальніше огляд теоретичних надбань з досліджуваного питання за хронологічним принципом від Античності, Середньовіччя і до Сучасності представлено у **Першому розділі монографії «Теорія іконічності: історія і сучасність»** (с. 22-174). Авторка розглядає основні лінгвофілософські концепції вмотивованості зв'язку позначувального і позначуваного, вербальні та невербальні маніфестації іконічності. Спростовуючи аксіому довільності мовних знаків (с. 29), авторка аналізує різні теорії мовних знаків та звертає увагу на ті, що висвітлюють умотивованість мовних знаків (наприклад, положення теорії Платона (с. 29-30), теорії існування «світу речей», наводить дуже красномовні приклади спорідненості між топографічними об'єктами та природними реаліями, відповідно віддзеркаленими в топоніміконі різних мов (наприклад, назва гавайського вулкану Даймонд-Гед, яка буквально означає «гребінь тунця», с. 45-46), аналізує культурні артефакти, символи.

Навіть ілюстрація на обкладинці монографії не є випадковою, продемонстрований на ній *Сонячний візок* – мініатюрна скульптура епохи бронзової доби (XVIII-XVII ст. до н.е.) є унаочненням різних можливостей інтерпретації іконічного знаку. Для тих, хто не володіє культурним кодом відповідного територіального ареалу і не знає, що ця скульптура втілює давні уявлення індоєвропейців про хронотоп Всесвіту, він навіть може бути позбавленим знакової функції, в інших випадках зазначена скульптура може функціонувати як індекс, іконічний знак, іконічний символ, який ґрунтується на локативно-темпоральних співвідношеннях (с. 66-67).

У процесі міркувань щодо наявних теорій іконічності авторка вдається до розгляду дуже важливих дихотомічних концептів «верх-низ», «світло-темрява» тощо (наприклад, с. 67), аналізує такі вербальні маніфестації іронічності, як звуконаслідування (наприклад, с. 71-73), синтагматичне членування (с. 81-84), різні моделі порядку слів (с. 89-91). Особливу увагу приділено редуплікації та її структурним типам, чинникам, які впливають на її формування та розвиток, прояв ознак аугментативності та демінутивності (с. 94-137). Надзвичайно цікавими є спостереження невербальних проявів іконічності, мови жестів (с. 150-162). Врешті авторка розглядає вияви іконічності на ранніх етапах онтогенезу мовленнєвої діяльності й еволюції мови (с. 162-168) та іконічність у контактних мовах (торговельних жаргонах, піджинах, креолізованих мовах (с. 168-174)). Варто зазначити, що під час викладення різних теорій, концепцій іконічності в мові та культурі, авторка підходить до осмислення теоретичного матеріалу досить критично, аналітично, чітко вказує на релевантність чи іррелевантність тих чи інших постулатів для представленої роботи.

Другий розділ монографії «Структура слова в індоєвропейській прамові» присвячено фонологічним та морфологічним особливостям праіндоєвропейських одиниць, які, на думку авторки, є умотивовані змістом (див. також *Mayerthaler W. Ikonismus in der Morphologie*, 1980). У цьому розділі розглянуто фонологічну типологію індоєвропейської прамови (с. 179-193), визначено комбінації диференційних ознак фонем (с. 194-195), подано концепцію В.В. Левицького щодо взаємозалежності частотності та семантичного потенціалу фонем в індоєвропейській прамові, розглянуто їх класифікацію за семантичними класами (с. 196-201). Не підлягає сумніву той факт, що ці підрозділи будуть особливо корисними для викладачів та аспірантів, студентів, які працюють у межах діяхронної лінгвістики, викладають / слухають курс з «Історії іноземної мови», оскільки структура праіндоєвропейської лексики є витокком усіх подальших фонологічних, морфологічних, семантичних змін у мові, їх дивергентного розвитку та становлення на «типологічній, соціолінгвістичній мапі» мов світу. На підтвердження своїх думок авторка наводить та аналізує значну кількість виокремлених ізоглос (с. 201-210), розглядає варіативність їх маргінальних консонантних складників залежно від артикуляційної

ознаки (с. 215-217), вказує на основні модифікації кореня в індоєвропейській прамові та її залежність від ступеня узагальненості значень (с. 217-238).

Як було вже зазначено у Вступі монографії, певні проблеми викликає семантична реконструкція етимонів, про що авторка говорить у підрозділі 2.3.1 (с. 238-249). Найбільшу зацікавленість викликає частина розділу, де підсумовуються результати дослідження тематичної орієнтації лексики (див. таблицю 2.8., с. 249). Небезмежний за обсягом лексичний склад реконструйованих етимонів індоєвропейської прамови (близько 2000 лексичних одиниць) дозволяє виокремити сфери максимальної концентрації праїндоєвропейської лексики, які авторка також пояснює, виходячи з особливостей сформованої у праїндоєвропейців мовної картини світу (наприклад, значна кількість етимонів стосується сфери «Фізичних дій та матеріалів», що пояснюється креативним характером діяльності людини на початку становлення мовного соціуму). Слід зауважити, при цьому дії поєднання та роз'єднання набувають пріоритетного значення, що є суголосним тому факту, що принцип аналізу та синтезу є базовим для мисленнєвої діяльності людини (див. *Materynska O. Typologie der Körperteilbenennungen*, 2012; *Materynska O. Teil-Ganzes Beziehungen im interkulturellen Vergleich*, 2014). Авторка приділяє увагу синкретизму значень коренів (с. 264-271) та визначає основні типи синкретемії на підставі класифікаційних концептуальних зв'язків (с. 271-307), фокусує увагу на відношеннях партонімії, гіпо-гіперонімії, таксономічних відношень у мові взагалі.

Тут хотілось би більш чіткого розмежування відношень між частиною та цілим (партонімії, меронімії) та посесивних відношень (про це йдеться також на сторінці 86), родо-видових відношень, про що вже багато написано (*Heine B. Possession. Cognitive sources, forces and grammaticalisation*, 1997; *Górska E. On partonomy and taxonomy*, 2003; *Moltmann F. Parts and wholes in semantics*, 1997; *Материнська О. В. Меронімічні відношення в лексичній системі німецької та англійської мов*, 2012), визначення причин порушення принципу транзитивності в певних видах меронімічних відношень (див. *Cruse D. A. On the Transitivity of the Part-Whole Relation*, 1979; *Brown C. H. Paradigmatic Relations of Inclusion and Identity II: Meronymy*, 2002). Можливою видається також більш уніфікована класифікація виокремлюваних синкретем, які часто апелюють до різних тематичних груп меронімів та засвідчують стандартні моделі метонімічних та метафоричних трансформацій змістового плану (с. 272-273; 286-287 та ін.).

Ілюстративними прикладами слугують найважливіші базові групи лексики індоєвропейської прамови, наприклад, найменування артефактів, частин тіла, терміни спорідненості тощо.

Третій розділ цієї монографії «Роль іконічності у формування праїндоєвропейських етимонів та їх рефлексій» узагальнює висновки щодо корелятивних відношень між формальним планом вираження та змістовим наповненням мовного знаку. Розроблено класифікацію формально-змістових фігур, які сформувалися в межах реалізації іконічного принципу «спільна форма: спільний зміст» (с. 314-328), «варіативність форми: варіативність змісту» (с. 328-332) тощо, аналізуються причини та закономірності чергування голосних як засобу експлікації змістової ознаки «збільшення / зменшення» (с. 332-357).

Про когнітивну цінність іконічного знака свідчить звуконаслідувальна редуплікація (с. 371), особливо влучно авторці вдається це продемонструвати на прикладі назв спорідненості, які в індоєвропейській прамові утворювалися на базі дитячих слів, ці спостереження дозволяють зазирнути в давню лабораторію становлення цієї чи не найбільш значущої для людини ділянки її лексику (с. 378-388).

Наступним прикладом значення іконічності під час становлення граматичної системи праїндоевропейської мови є редуплікація дієслів у праїндоевропейській та готській мовах, яка є хрестоматійною частиною вивчення історії мови, але ще не була розглянута з позицій теорії іконічності (с. 388). Авторка досліджує а/симетричність структури індоевропейських коренів (с. 395-399), розкриває свої погляди на напрямок еволюції мови в межах виокремлення історичних ізоглос *кентум* і *сатем* в індоевропейських мовах (с. 399-407).

Вагомим для вивчення принципів формування мовної картини світу в давніх мовах є підрозділ 3.7. (с. 408-428), у якому на матеріалі давньоісландської мови простудійовано роль формально-змістових імплікацій в організації мовної картини світу (с. 408). Для цього авторка вивчає, з яким комплексом значень співвідносяться анлаутні консонантні сполучення *gn-*, *kn-*, *hn-* у давньоісландській мові (с. 410), піднімає міфологічні та космологічні уявлення давніх германців, відбиті в давньоісландській поезії, давньоісландському епосі, у легендах та віруваннях давніх германців загалом (наприклад, с. 417, семантична кореляція між звукосполученням *hn-* та семантичною лінією «низ-морок, темрява, туман – підземне царство», уособлюваним жіночим творінням *Ніфльхейм*).

Висновки та узагальнення, подані на сторінках 429-439, підводять підсумок під цією фундаментальною роботою, виконаною на високому дослідницькому рівні, яка є результатом тривалої наполегливої праці, збору даних, аналізу численних мов та їх фактичного матеріалу. Оперуючи фактами, що демонструють окремі явища різних мовних рівнів, авторка виводить теорію іконічності на новий рівень інтерпретування, що робить цю розвідку безперечно актуальною та важливою для академічної спільноти.

*Доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії і практики перекладу
з німецької мови Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

О.В. Материнська

УДК.....

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ У «ВІСНИК ЗАПОРІЗЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ» ЗА ФАХОМ «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ»

Іваненко В.К., д. філол. н., професор
Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
ivanenko@ukr.net

До друку приймаються **статті** українською, російською та англійською мовами **обсягом не більше 10 сторінок**, що відповідають тематиці серії видання й містять нові наукові результати, не опубліковані раніше.

За структурою стаття має відповідати вимогам, затвердженим Постановою президії ВАК України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» і містити такі елементи:

- постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано порушення певної проблеми і на які спирається автор;
- виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття;
- формулювання мети статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки за проведеним дослідженням і перспективи розвідок у цьому напрямку.

Статті публікуються мовою оригіналу.

Електронний варіант статті подається на електронних носіях і/або надсилається електронною поштою. На диску має бути два файли, назви яких повинні містити транслітероване прізвище першого автора. Перший файл – із текстом статті, анотаціями та ключовими словами (наприклад: Ivanov_stattia.doc); другий – із відомостями про авторів (наприклад: Ivanov_avtor.doc).

МАКЕТ СТОРІНКИ

Для оригіналу-макета використовується формат А 4 з полями з усіх боків – 2 см.

Абзац виділяється збільшеним інтервалом між абзацами і не виділяється відступом або порожнім рядком.

Інтервал між абзацами – 6 пт.

Шрифт набору – Times New Roman.

У разі необхідності для шрифтових виділень у таблицях і рисунках дозволяється застосовувати шрифт Courier New. Для стилістичного виділення фрагментів тексту використовуються опції: курсив, напівжирний, напівжирний курсив зі збереженням гарнітури, розміру шрифту та інтервалу абзацу.

Для виділення окремих елементів статті застосовуються такі гарнітури, розміри шрифтів та опції:

- для УДК: Times New Roman – 14 пт, усі літери прописні;
- для заголовку статті: Times New Roman – 14 пт, напівжирний, усі літери прописні;
- для підзаголовків: Times New Roman – 12 пт, напівжирний, усі літери прописні;
- для прізвищ, ініціалів авторів, адреси електронної пошти: Times New Roman – 12 пт, усі рядкові;
- для назв організацій: Times New Roman – 12 пт, курсив, усі рядкові;
- для анотацій, посилань, підписів до рисунків та написів до таблиць: Times New Roman – 10 пт;
- для ключових слів: Times New Roman – 10 пт, курсив;
- для основного тексту: Times New Roman – 14 пт, міжрядковий інтервал – полуторний.

ТИПОГРАФСЬКІ ПОГОДЖЕННЯ ТА СТИЛІ

УДК вказується в першому рядку сторінки і вирівнюється за лівим краєм. Заголовок статті набирається в наступному за УДК рядку і вирівнюється по центру. У третьому рядку з вирівнюванням по центру зазначаються прізвища, ініціали авторів. У наступному рядку міститься інформація про назву організації, де працює (навчається) автор, яка також вирівнюється по центру. П'ятий рядок містить адресу електронної пошти авторів, розташовану по центру. Далі – анотація (3-5 речень) і ключові слова (3-8 слів) мовою оригіналу та анотація українською і російською мовами. З наступного абзацу послідовно набираються і вирівнюються по центру заголовки статті англійською мовою, транслітеровані прізвища, ініціали авторів, назви організацій, які повинні бути подані англійською мовою, із зазначенням міста і країни. На наступному рядку – **розширена (обсягом від 250 до 500 слів) анотація із ключовими словами англійською мовою**. Після анотацій з абзацу викладається основний текст статті.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РОЗШИРЕНОЇ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ АНОТАЦІЇ

- Анотація повинна викладати суттєві факти роботи, не містити матеріал, який відсутній в основній частині публікації. Схвалюється структура анотації, що повторює структуру статті, і включає вступ, мету і завдання, методи, результати, висновок. Але предмет, тема, мета статті вказуються в тому випадку, якщо вони незрозумілі з назви статті; методи проведення дослідження доцільно описувати, якщо вони вирізняються новизною.
- Результати статті описують максимально точно й інформативно. Наводять основні теоретичні та експериментальні результати, фактичні дані, визначені закономірності. При цьому надають перевагу новим результатам і даним довгострокового значення, важливим відкриттям, висновкам, які, на думку автора, мають практичне значення.
- Висновки можуть супроводжуватися рекомендаціями, оцінками, пропозиціями, гіпотезами, описаними в статті.
- Відомості, що містяться в заголовку статті, не повинні повторюватися в тексті анотації.
- Слід уникати зайвих вступних фраз (наприклад, «автор статті розглядає ...», «у цій статті наведено...»). Історичні довідки, якщо вони не становлять основний зміст документа, опис раніше опублікованих досліджень і загальновідомі положення в анотації не наводяться.
- У тексті анотацій слід вживати синтаксичні конструкції, властиві мові наукових і технічних документів, уникати складних граматичних конструкцій, які не використовуються в науковій англійській мові.
- Текст анотації повинен бути лаконічний і чіткий, вільний від другорядної інформації, зайвих вступних слів, загальних і несуттєвих формулювань.
- Необхідно використовувати активний, а не пасивний стан, тобто «The study tested», а не «It was tested in this study», що є розповсюдженою помилкою в англійськомовних анотаціях.
- Бажано уникати в тексті анотації застосування транслітерованих термінів, слів.
- В англійськомовному тексті слід застосовувати термінологію, властиву іноземним спеціальним текстам і уникати слів із місцевого сленгу, які не набули інтернаціонального поширення. Скорочення та умовні позначення, крім загальноновживаних (у тому числі в англійськомовних спеціальних текстах), застосовують у виняткових випадках або дають їх визначення при першому вживанні.

На сайті видавництва *EMERALD* наведені приклади написання анотації (<http://www.emeraldinsight.com/authors/guides/write/abstracts.htm?part=3&>).

Заголовки наукових статей повинні бути інформативними та містити тільки загальноприйняті скорочення. У перекладі заголовків статей англійською мовою не повинно бути жодних транслітерацій, окрім неперекладних назв власних імен, приладів та інших об'єктів, що мають власні назви; також не використовується неперекладний сленг. Це стосується також анотацій і ключових слів.

Посилання на літературні джерела послідовно нумеруються арабськими цифрами в порядку появи в тексті статті або за абеткою і зазначаються у квадратних дужках, де вказуються порядковий номер джерела та через кому конкретна сторінка [8, с. 16]. Перелік літературних джерел мовою оригіналу подається в порядку їх нумерації після основного тексту статті з підзаголовком «ЛІТЕРАТУРА», який вирівнюється по центру. Список літератури оформлюється відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання».

ДЛЯ ОПУБЛІКУВАННЯ СТАТТІ АВТОРУ НЕОБХІДНО ПОДАТИ:

1. Роздрукований текст статті з анотаціями та ключовими словами.
  2. Відомості про авторів (авторську довідку).
  3. Витяг із протоколу засідання кафедри.
  4. Зовнішню рецензію.
  5. Диск із текстом статті, анотаціями, ключовими словами та відомостями про авторів.
- Адреса редакції: Україна, 69600, м. Запоріжжя, МСП-41, вул. Жуковського, 66

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ ПРИСТАТЕЙНОЇ БІБЛІОГРАФІЇ ЛАТИНИЦЕЮ

Список літератури (References) латиницею необхідно наводити повністю окремим блоком, повторюючи список літератури, наданий національною мовою, незалежно від того, є в ньому іноземні джерела чи немає. Якщо в списку є посилання на іноземні публікації, вони повністю повторюються у списку, наведеному у латиниці.

Перелік літературних джерел латиницею (REFERENCES) повністю відповідає переліку літературних джерел мовою оригіналу (ЛІТЕРАТУРА). У ньому можна виокремити такі елементи для перекладу:

- 2) прізвище та ініціали автора;
- 3) назва статті;
- 4) назва книги;
- 5) назва періодичного видання, де опубліковано статтю;
- 6) назва видавництва, а також форми власності юридичних осіб;
- 7) назва міста;
- 8) назва конференцій;
- 9) пояснювальні слова, словосполучення та скорочення.

Для кожного з вищенаведених елементів переклад англійською мовою має свої особливості.

1. **Прізвище автора, ініціали** наводяться відповідно до правил транслітерації (Постанова КМ України № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27.01.2010 р.).

Пунктуація має бути такою:

- для одного автора після прізвища ставиться кома, потім ініціали: *Richardson, A.*
- Для двох і більше авторів прізвища перераховуються через кому, а перед прізвищем останнього автора ставиться and: *Richardson, A. and Brown, B.*

Прізвища іноземних авторів потрібно наводити в оригіналі, не застосовуючи транслітерацію, адже це може призвести до спотворення інформації.

2. **Назва статті** перекладається англійською мовою власноруч або наводиться відома англійська назва в разі її існування на час посилання.

3. **Назва книги**, яка видана російською або українською мовою, подається в транслітерації з мови оригіналу і супроводжується перекладом англійською мовою в квадратних дужках.

Якщо книга видана в перекладі з англійської, потрібно наводити її оригінальну англійську назву, зворотний переклад з російської/української мови може призвести до спотворення інформації.

4. **Назва періодичного видання**, у якому опублікована стаття, подається в транслітерації (або англійською мовою, за наявності офіційної англійськомовної назви видання). Правильну назву періодичних видань необхідно уточнювати на їх офіційних сайтах або користуватись іншими достовірними джерелами.

Якщо використовується скорочена назва видання, необхідно переконатися, що вона є загальноприйнятною. В інших випадках застосовується повна назва видання. Застосовувати власну скорочену назву не можна. Наприклад: Літературознавство – *Literaturoznavstvo*. Художнє моделювання – *Hudozhnie modeluvannia*.

5. **Назва видавництва** (підприємства, установи, організації), а також форм власності подається в транслітерації (Наукова думка – *Naukova dumka*, Высшая школа – *Vyshshaia shkola*, Вища школа – *Vyshcha shkola*, ЗАТ «Фірма Едельвейс» – *ZAT «Firma Edelweis»*).

6. **Назва міста й країни видання** наводиться англійською мовою (Київ – *Kyiv*, Москва – *Moscow*, Україна – *Ukraine*).

7. **Назви конференцій** перекладаються англійською; для міжнародних конференцій застосовується офіційна англійськомовна назва.

8. **Пояснювальні слова та словосполучення** перекладаються англійською, а їхні скорочення замінюються англійськими аналогами.

Перелік деяких найбільш поширених скорочень та їх переклад:

частина 1 том 1, Т. 1 С. 12-15, 123 с. № 1 Випуск 1 Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата... наук Матеріали IV Міжнародної конференції Навчальний посібник Підручник для ВНЗ Науково-технічний збірник статей від 10.12.2012 монографія та інші	Part 1 Volume 1, Vol. 1 pp. 12-15, 123 p. no. 1 issue 1, Iss. 1 Thesis abstract...cand.sc. Proceedings of the 4 th International conference (Proc. 4 th Int. Conf.) tutorial high school textbook Scientific-and-technical (Sci.-Tech.) collected works dated December 10, 2012 monograph et al.
--	--

6. **Точні посилання** – на конкретні статті та розділи книг, де вказується діапазон сторінок (pp. 10-46) На електронні ресурси наводиться повний URL (Uniform Resource Locator) публікації та дата доступу (access date).

7. **Рік публікації** вказується в круглих дужках після списку прізвищ усіх авторів: Richardson, A. (1988); Ingram, T.N., Schwepker, I.H., and Hutson, D. (1992).

Приклади оформлення різних видів джерел:

Книги:

Скубов Д.Ю., Ходжаев К.Ш. Нелинейная электромеханика. — М. : Физматлит, 2003. — 360 с.
Skubov, D.Yu. and Khodjaev, K.Sh. (2003), *Nelineinaia elektromekhanika* [Nonlinear elektromechanics], Fizmatlit, Moskow, Russia.

Перекладні видання:

Дезоер Ч.А., Ку Э.С. Основы теории цепей. / [Перев. с англ. под ред. С.М.Петрова]. — М. : Связь, 1976. — 200 с.

Dezoer, Ch. and Ku, E. (1976), *Osnovy teorii tsepei* [Fundamentals of Circuit Theory], Translated by Petrov, S.M., Moskow, Russia.

Статті в періодичних виданнях:

Дроздов О.П. Коментарі до теорії енергопроцесів з полі гармонічними сигналами // Збірник наукових праць Кіровоградського національного технічного університету. — 2004. — Вип. 15. — С. 10-18.

Drozov, O.P. (2004), “Comments on the theory of energy processes with polyharmonic signals”, *Zbirnyk naukovykh prats kirovohradskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, vol. 15, pp. 10–18.

Електронні ресурси (ресурси, що доступні тільки в мережі Інтернет):

- назва сайту / прізвища та ініціали авторів;
- рік публікації (у круглих дужках);
- назва статті в перекладі (в лапках “ ”);
- available at: зазначення повної URL публікації (<http://> у посиланні може бути наявною тільки в разі, якщо в адресі немає “www”);
- (access date) у дужках дата звернення до джерела (важливо вказувати дату звернення до джерела, оскільки Інтернет-ресурси динамічні і часто не довговічні).

Приклад:

Штовба С.Д., Мазуренко В.В., Савчук Д.А. Генетичний алгоритм вибору правил нечіткої бази знань, збалансованої за критеріями точності та компактності // Наукові праці Вінницького національного технічного університету. — 2012. — № 3. — Режим доступу : <http://praci.vntu.edu.ua/artikle/view/2335/2603>

Shtovba, S.D., Mazurenko, V.V., and Savchuk, D.A. (2012), “Genetic algorithm selection rules fuzzy knowledge base, balanced by the criteria of accuracy and compactness”, *Collected works of Vinnytsia National Technical University*, no. 3, available at: <http://praci.vntu.edu.ua/artikle/view/2335/2603> (access March 15, 2012).

Матеріали конференцій:

Гапонов Й.М. Лабораторне обладнання для дослідження цифрових систем автоматичного керування двигунами постійного струму: Збірник наукових праць X Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених і спеціалістів, 28–29 березня. 2012 р., Кременчук / Електромеханічні та енергетичні системи, методи моделювання та оптимізації. — Кременчук : КрНУ, 2012. — С. 63-64.

Gaponov, Yu.M. (2012), “The laboratory equipment for study of the automatic digital control systems of DC electric drives”, *Elektromekhanichni ta enerhetychni systemy, metody modelivannia ta optymizatsii. Zbirnyk naukovykh prats X Mizhnarodnoi naukovo-tekhnichnoi konferentsii molodykh uchenykh i spetsialistiv* [Elektromechanical and Energy Systems, Modelling and Optimization Methods. Conference proceedings of the 10 th International conference of students and young researches], Kremenchuk, KrNU, March 28–29, 2012, pp. 63–64.

Автореферати дисертацій:

Иванов С.Н. Обоснование параметров механического отпора породам почвы выемочных выработок при отработке лав обратным ходом : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.15.02. — КрНУ, Кременчук, 2007. — 23 с.

Ivanov, S.N. (2007), “Substantiation of mechanical resistance parameters of mine workings with retreat driving of a longwall to above rocks”, *Thesis abstract for Cand. Sc. (Engineering.)*, 05.15.02, Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, Kremenchuk, Ukraine.

На сайті (<http://www.emeraldinsight.com/authors/guides/write/harvard.htm?part=2>) видавництва Emerald містяться достатньо детальні рекомендації щодо складання пристатейних списків літератури за стандартом Harvard (Harvard reference system) практично для всіх видів публікацій, а також програмні засоби для їх формування. Для створення транслітерованих текстів, підготовлених кирилицею, можна використовувати сайт <http://www.translit.ru>. Із запропонованих варіантів транслітерації необхідно обрати **варіант системи Держдепартаменту США (BSI)**. М'який знак і апостроф латиницею не відтворюються. Транслітерація прізвищ та імен осіб і географічних назв здійснюється шляхом відтворення кожної літери латиницею.

Збірник наукових праць

Вісник Запорізького національного університету
Філологічні науки
№ 1, 2016

Технічний редактор *А.І. Юрченко*

Верстка, дизайн-проробка, оригінал-макет і друк виконані
у редакційно-видавничому відділі Запорізького національного університету
тел. (061) 289-12-98

Підписано до друку 02.02.2017. Формат 60х90/8.
Папір офсетний. Гарнітура “Тайме”.
Друк ризографічний. Ум.-друк. арк. 34,5.
Замовлення № 06. Наклад 100 прим.

Запорізький національний університет
69600, м. Запоріжжя, МСП-41
вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 5229 від 11.10.2016 р.